ÖISED PÄEVAD

JÜRI LINA

ÖISED PÄEVAD

Olumärkmeid Eestist, Nõukogude Liidust ja mujaltki

Kolmas, täiendatud ja ümber töötatud trükk

Kirjastus "Referent"
Stockholm, 2005

Esimest korda ilmunud
Stockholmis mais 1983

Kaanekujundus: Jüri Lina

Copyright © 2005 by **Jüri Lina**

Autoriõigus tagatud.
Selle raamatu ühtki osa ei tohi
paljundada ega trükkida
ilma kirjastaja kirjaliku loata,
välja arvatud lühiosundid,
ajalehe- või ajakirjaretsensioonides.

www.geocities.com/jyrilina/

ISBN 91-974952-2-0

Sisust

Eeljutuks 6
Vastukajadest 8
Toimik 284-84 15
1. Katastroofi neeluses 26
2. Hirmukoldes 38
3. Konfliktid ümbruskonnaga 60
4. Survesfääris 135
5. Kommunistliku needuse all 197
6. Sombust väljumine 272
7. Vastuvooluses 345
Olematuks haihtumine 354
Nõukogulikust kummitusest 365
"Peeglisse ei tasu sülitada" 368
Keda "Maaleht" iseloomustas? 371
Võhikluse võrgus 376
Pime raev 379
Valel on lühikesed jalad 379
8. Okupatsioonivõimu käsilastest 386
Patukahetsuse praktilisest aspektist 457
Järeljutuks 463
Autorist 467
Isikuloend 469

EELJUTUKS

Saatuse tahtel sündis raamatu autor eestlasena. Kirevad kogemused elust Nõukogude impeeriumis, peamiselt ikestatud Eestis, on andnud küllaldaselt ainet juurelda elutasandite üle kodumaal ja võõrsil.

Rahvuslikust, sotsiaalsest ja humanitaarsest vastutustundest johtuv püüd vaimsusele viis mind vastuollu totalitaarsete võimupajatsitega ja kutsus rahvagi poolt esile väljaheitmise ühiskonnast võõra võimu kütkes vaevleval kodumaal, kust lõpuks olin sunnitud lahkuma. Minu otsekohesust põlastasid ka mõned pagulastegelased Rootsis ja Kanadas. Nad pelgasid haiglaslikult kriitikat. Mind pani nördima mitme asjamehe väiklus, rumalus, kadedus, omakasupüüdlikkus ja kambakraatlikkus (mütoloogi Oskar Looritsa väljend). Paguluses ei suudeta küllaldaselt mõista vajadust ajakohastada rahvuslikku kultuurilist tegevust.

Eelkõige esitab see raamat andmeid, kuidas eluvõõras sotsialism, eriti kui seda röövvallutajad peale suruvad, aheldab iga rahva. Kõige kiuste on surveolud Eestis õhutanud paljusid hoogsamale rahvuslikkusele ning tekitanud huvi vaimsuse vastu. On esile kerkinud Neeme Järvi, Tunne Kelam, Arvo Pärt, Sergei Soldatov, Arvo Valton, Jüri Kukk, Urmas Altmeri, Mart Niklus, Arnold Seppo, Toivo Kurmet, Vello Salum, preester Viktor Lind.

Nõukogude Liidu probleemidest visanduvas üldpildis kajastuvad paratamatult isiklikud kogemused ja reisimuljed. Avalikkuse ette jõuab ka haruldast informatsiooni. Okupeeritud Eesti oli sedavõrd isoleeritud paik, et tartlane ei teadnud, mis sünnib Tallinnas, ja pärnakal polnud aimugi, mis on teoksil Võrus. Iga kord, kui õnnestus kulisse kergitada, läksid nukuametnikud Tallinnas raevu.

Olen tänu võlgu paljudele Eestis ja mujal maailmas, sest üks on teadnud üht seika, teine teist. Kõigest kokku on aastatega kujunenud mosaiik. Mõndagi olen saanud välja öeldud nendegi eest, kelle suu kodumaal oli suletud või kes Läände jõudnult ei söandanud või ei osanudki tõde avalikustada.

Raamatu ilmudes 1983. aastal polnud veel võimalik kõigest lõpuni kirjutada ega kõiki nimesid-asjaolusid mainida. Jäin lootma, et kord saabub aeg maa ja mere peal.

Aeg saabus 1991. aasta augustis. Vahepeal oli välja kasvanud vajadus uustrüki järele, kus on mainitud ka nimed, mis 1983. aastal tuli ära jätta.

See raamat on katse kujutada eesti rahva uusorjastamist, mis sugugi ei alanud juunis 1940. Loodetavasti hakkab meie muistsel ajal kõrge vaimukultuuriga rahvas tulevikus rohkem hindama oma erisugust folklooripärandit. Õõnsat läänelikkust järele ahvides ei jõua soome-ugrilane kuhugi. Vabadus eeldab taassündi vaimsusesse.

Stockholmis, mai 1983, mai 2005

VASTUKAJADEST RAAMATULE "ÖISED PÄEVAD"

"Öised päevad" tellis Einar Sanden Suurbritanniast kirjastuse "Boreas" nimel, kuid jättis siiski trükkimata. Suure raskuse trotsiks ilmus see Toivo Kurmeti eestvõttel Rootsis, põhjustades rohkesti vastuolulisi reageeringuid.

Stockholmi "Eesti Päevaleht" pidas vajalikuks seda kahel korral mõnitavalt maha teha, suvatsemata autorit ja pealkirja mainidagi. Eesti Komitee häälekandja "Teataja" ründas mind 1. oktoobril 1983 artiklis "Jüri Lina rollid". See leht oli minusse alati vaenulikult suhtunud. Aksel Mark kargas mulle Hööveldaja sildi all kallale põhjusel, et söandasin mõnda pagulastegelast kritiseerida. Ta sõimas mind kõiketeadjaks Fantoomiks, kes "puistab kaebusi meie paguluses silmapaistnutele nagu varrukast". Lõpuks esitas ta "Teatajas" kahtlustuse, et Lina võib olla KGB agent, kes täidab mitut rolli. Too mõnituslugu sobinuks stiililt pigem "Kodumaasse" kui "Teatajasse". Vahe seisnes üksnes selles, et "Kodumaa" klassifitseeris kriitika esitamise laimuks, "Teataja" aga kaebuseks. Lisaks häiris Aksel Marki asjaolu, et okupatsioonivõimurid mind Eestist siiski välja lasid ega olnud kuhugi kinni pannud.

Mõistagi keeldus "Teataja" mu vastust publitseerimast. Paraku jättis selle jättis trükkimata ka "Välis-Eesti".

Tundub, et vaba kriitika on vastuvõtmatu ka pagulasühiskonnas. Eesti Komitee esimees Johan Ungerson ütles mulle pärast "Öiste päevade" läbilugemist: "Ärge pagulaskonda enam kritiseerige, kasutage üksnes materjali Eesti kohta!"

Säärast soovitust põhjendati väitega, et KGB võinuks minu andmeid kodumaal kommunistlikuks propagandaks ära kasutada.

Okupeeritud Eestis aga tavatseti kohalike väärnähtuste kritiseerimise keeldu õigustada seletusega, et pagulaslehed ning üldse kodanlik propaganda tõttaksid parastavalt seda materjali endi huvides üle võtma.

Kevadel 1984 nimetas "Eesti Päevalehe" purjus toimetusliige Jüri Aus mind Eesti Majas näruks, pidades ühtlasi vajalikuks teotada minu ema. Matsiväljendusi jätkus tal ka Sergei Soldatovi aadressil. Eesti Kultuurikoondise ametnik Juta Klein põlastas kundede huvi, sest "Öiseid päevi" ei olnud mõtet osta: "autor on hullumeelne".

Rootsi Eestlaste Esinduse aastakoosolekul 10. märtsil 1984 Stockholmi Eesti Majas nõudis Agu Kriisa juhatuselt minu äraajamist, ähvardades muidu REE-st lahkuda. Seda alusetut nõuet ei toetanud Leo Moks, aktsiaseltsi "Eesti Maja" esimees. Suures vihas tormas Agu Kriisa ise minema, kuid ilmus varsti tagasi ja hakkas mind politseiga ähvardama. Hiljem kasutas ta iga võimalust, et mind naeruvääristada või laimata. Aeg-ajalt lubas ta "Jüri Lina varsti paljastada". Tema põlgus lahvatas pärast "Öiste päevade" ilmumist.

Alles siis, kui kommunism oli kokku varisenud, otsis ta minuga kontakti, justkui püüdes ülekohut heaks teha. Ta lahkus manalasse, olles minuga heas vahekorras.

Agaralt tegeles minu laimamisega J. H., kes muuseas ajas Nõukogude ametnikega asju Rootsi jäänud kalurpoisi Valeri Sirksalu naasmiseks okupeeritud kodumaale. Selle kohta on olemas kirjalikud tunnistused. Teda iseloomustati tegelasena, kes uustulnukate omavahelisi vestlusi vargsi helilindistas.

Peamiselt uusemigrante häiris vaimsuse käsitlus raamatus. Neile olevat see võõras, sest nad ei usu nähtamatusse maailma ega mõistatuslikkusesse. Ometi on enamik neist (sealhulgas endine komsomoliametnik Valdo Randpere) tunnistanud, et see oluvaatlus on poliitiliselt hea, ainult nad ei jagavat mu filosoofilisi vaateid, sest nad pärinevad materialistlikest kodudest, kus säärane mõttelaad oli tundmatu.

Raamat vihastas ka Margus Reemetsa, kes sai Stockholmi eestlaskonna hulgas tuntuks ühe võltsitud nn. vabastamislendlehe afääri segatud poliitilise avantüristina ja intrigandina. Sarjates Sergei Soldatovit ja tema raamatut "Taassünni põuavälgud", otsustas Reemets oma meelepahas ka mind riivata. Tema artikkel jäi lehtedes siiski ilmumata, kuigi Eesti Vangistatud Vabadusvõitlejate Abistamiskeskuse esimees Ants Kippar oli sellele oma õnnistuse andnud. Ilmselt kadedusest nimetas Reemets mind energiliseks kõmureporteriks. Sergei Soldatovi "ülipositiivne" suhtumine raamatusse "Öised päevad" tekitanud temas ängistuse. Ka tsiteeris ta mind moonutatult. Reemetsast sai kurikuulus mütomaan.

Materdamistuhinas tõttas Reemets nõukogulikul kombel asjalikkust eirates sündmustest ette, hakates detsembris 1985 arvustama alles ilmumata teost "Ohu kiuste". Kui võimalikud müstilised võimed välja arvata, polnud tollel mehel mitte mingeid võimalusi siis veel täiesti pooliku raamatuga tutvuda. Läbilugemata raamatu ründamine on kõike muud kui väärikas tegu.

Raevukalt reageeris ka Walesis elav kirjastaja Einar Sanden, kes nonde olumärkmete kirjutamise oli mulle ülesandeks teinud. See, et ta käsikirja tagasi lükkas, tuli Stockholmis ilmunud raamatus avalikuks. Kättemaksuks kirjutas ta minust paskvilli oma pilaraamatus, lisades Aarne Vahtralt karikatuuri.

End kunstnikuks nimetava endise parteiametniku Aarne Vahtra reaktsioon on lausa mõistatuslik. Sügisel 1983 andis ta "Vabadusraadio" saates kõnealusele raamatule kiitva hinnangu. Kakskeelse ajakirja "Esto America" augustinumbris 1984 trükiti ära Vahtra "Kiri Pariisist Jüri Lina asjus", mille kaageebeelik sõnastus meenutab tüüpilise parteifunktsionääri raportit. See sisaldab salvavat mustamist, mõnitusi ja põlgusavaldusi nii raamatu kui ka autori aadressil. Vahtra oli vihatumaid parteifunktsionääre Eestis.

Vahtra vaenulikkusest järeldub, et teos teda ärritas (selles puudutati riivamisi ka teda), selgitades kohe algul, et "raamatut pole, on kokkuköidetud kimp olumärkmeid". Ta koguni süüdistab

mind valetamises, harimatuses, ebamoraalsuses, nõrgas iseloomus jne. Raamatus polevat midagi uut (KGB tegelaste paljastamisest ei maini ta sõnagi). Ka pidas ta mind alaarenenuks, kes ei oskavat isegi oma maailmavaadet seletada. Raamat käsitleb hoopis olusid kommunistlikus maailmas, mitte ei analüüsi autori maailmavaadet. Samas väidab arvustaja: "Uskuge, ma ei ründa autorit, mul on temast lihtsalt hale." Ta koguni tahtvat mind aidata, kuid "antud juhul on protsess liialt kaugele arenenud". Milline protsess?

Säherduste vihjete taustal ta õiendab, et minu kriitika eesti teatri aadressil on valelik. Järelikult oli ka "Sirbi ja Vasara" kriitika põhjendamatu, rääkimata manalasse lahkunud kriitiku Valdeko Tobro sarjavatest kirjutistest. Noorsooteatri lavastust "Ma olin Eiffeli torn" nimetas ta lausa diletantlikuks. Vahtra meelest tulevat minu "pahatahtlikkus" kadedusest, sest ma ise teatrisse ei pääsenud. Vahtra eksib rängalt, ma pole iial soovinud end teatriga siduda.

Lõpuks leiab Vahtra, et raamat "Öised päevad" kõlbab üksnes WC-sse. Ka avaldab ta lootust, et äkki võtab Lina aru pähe (ja lõpetab kirjutamise?).

Ka "Meie Elu" Kanadas ei jätnud juhust kasutamata, et mind kahel korral lugejakirjade vahendusel diskrediteerida.

Lõpuks ei suutnud ka KGB häälekandja "Kodumaa" vaikida, rünnates ja naeruvääristades mind sügisel 1984 kahel korral. Enne seda oli KGB agaralt mu tuttavaid üle kuulanud, et selgusele jõuda, kelle kaudu olen andmeid saanud. Ülekuulatavate hulgas olid Karin Inno, Lembit Rebane ja Jaan Vaaderpass Tartus ning Aare Vallistu Tallinnas. Riiast komandeeriti Tallinnasse alampolkovnik Arnolds Revalds, eriti tähtsate asjade uurija, kes püüdis välja peilida igasuguseid andmeid minu kohta.

KGB hoiatas kõrgkoolides minu plaatide, kassettide ja raamatute eest. Hirmutamiskampaaniaga loodeti mind isoleerida võimalikest andmetega varustajatest. Seda vagasoovi kajastas ka järgmine tsitaat ajalehe "Kodumaa" 10. oktoobri 1984 artiklist "Ants Kippar & Co": "Nüüd on siis ainus lootus kompanjonil Jüri Linal,

kel veel kodumaine keelepruuk tallel ja üht-teist varuks mälusalvedeski. Paraku on ta aga selles osas pillajate killast: kõik, mis oli vähegi uskumisväärne, on juba välja lobisetud. Ja võõrsil ehtsana kõlavaid kodumaa seiku enam välja ei mõtle. Puuduvad nimed."

"Öised päevad" kutsus esile ka teistsuguseid hinnanguid. Sergei Soldatov kirjutas oma arvustuses, mis avaldati mitmes pagulaslehes sügisel 1984, järgmist: "Jüri Lina raamatu "Öised päevad" avaldamine on tähtis sündmus Välis-Eesti kultuurielus, eesti vaimses ja poliitilises tegevuses." Ta leidis, et kohati läheneb raamatu tase "isegi säärasele kommunismikritiitikule ja keelemeistrile, nagu seda vene kirjanduses on Aleksandr Solženitsõn". Vastupidiselt Einar Sandenile arvas Sergei Soldatov, et just vaimsus ja eetika on raamatu kõige suurem väärtus.

Sergei Soldatov oli raamatut "Öised päevad" lähemalt tutvustanud ka USA-s elanud Aleksandr Solženitsõnile, kes talle 24. detsembril 1983 vastuseks kirjutas: **"Olen rõõmus Jüri Lina väljailmumise üle, tervitage teda minu poolt."**

KGB pidas vajalikuks "Öistele päevadele" aasta hiljem hoopis põhjalikumalt reageerida. Nii avaldas "Kodumaa" 18. septembril 1985 eesti ja inglise keeles Hando Parikase allkirjaga artikli "Fiasko", milles mind ägedalt rünnati, sest ma mustavat oma sünnimaad Eestit.

Ma olevat oma Nõukogude-vastase raamatu kirjutamiseks "peremeeste ülesandel" Eestist informaatoreid otsinud, sest "isemõtlemiseks polnud... enam õigust ega vajadustki". Minu eest mõtlevat juba mõnda aega teised. Mina pidavat vaid ülesandeid täitma. Mu raamatu pealkirjast mindi vaikides mööda.

"Kodumaa" vassingu järgi leidnud ma vaid ühe informaatori – Jani, kelle perekonnanime (Kõrb) ei söandatud mainida, sest noormehe õde on balletitäht Kaie Kõrb. Jan olevat paljastatud ning Eesti NSV Ülemkohus mõistis ta nõukogudevastase agitatsiooni eest neljaks aastaks vangilaagrisse. Leht väidab Jani ütelnud olevat, et ma tahtnud tema käest saada informatsiooni negatiivsete nähtuste ja sündmuste kohta NSV Liidus ning kasutada seda

nõukogudevastases tegevuses. Nõnda avaldanudki ma oma "laimuraamatus" üksnes Janilt saadud moonutatud kirjeldusi, sest tegelikke fakte ei leiduvat. Näitena tuuakse Raimond Rosenfeldti juhtum, millest minu raamatus olevat saanud katse kriminaalkurjategijast ("vägistaja") poliitvang teha. Eriti tundusid lehte häirivat minu andmed Eesti militariseerimise kohta.

Ühtlasi märkis leht süngelt, et Eestisse on jõudnud "Linalt saadud nõukogudevaenulikke raamatuid, ajaleheväljalõikeid ja helilinte". "Kodumaa" toonitas pahuralt: "Neis materjalides ei oldud kokku hoitud musta värviga, et diskrediteerida nõukogude rahvuspoliitikat ning meie majandus- ja kultuurielu."

Lõpuks pidas leht minu olukorda täbaraks, sest mu "ainsa infoallika" sissekukkumine lõpetanud mu aktsiooni fiaskoga. Ent "Kodumaa" langes väärkujutluste ohvriks.

Aastal 1985 otsustas mind kahel korral laimata ka uus poliitiline propagandaajakiri "Aja Pulss"...

Lugeja R. Maadik Norrköpingist Rootsis kirjutas mulle: "Olen nüüd läbi jõudnud lugeda "Öised päevad" ja ka "Sovjet hotar Sverige". Kuigi ma pole haritlane, vaid lihtne tööinimene vähese haridusega, siis julgen ma siiski oma arvamust ühe ja teise asja kohta väljendada. Olles me rahva ja ta poliitilist elu noorest saati jälginud, on mul kujunenud mitu iseseisvat arusaama.

Meie pagulaskond peaks tänama Jumalat, et Te olete saanud siia vabasse maailma tulla ja ka juba mitmel viisil sõna me rahva hääks öelda. Eriti on põhjust rõõmus olla nende mainitud raamatute ilmumisest, mis peaks ka mitmes teises keeles ilmuma.

Meil ei ole siin võõrsil mitte palju haritlasi, kes on sõnas ja kirjas meile ja teistele rahvastele meie rahva ja tähtsamaid poliitilisi küsimusi selgitavad. Esimesed aastad võõrsil olid vägagi vaesed valgustava kirjanduse suhtes, aga nüüd on asi mitmeti paranenud. Omades sadu raamatuid meile tähtsatel teemadel, võin ma öelda, et Teie "Öised päevad " on üks paremaid... Teie raamatutes on mitmeid punkte, mille kohta võiks vaidlusõhtuid korraldada ja mis inimesi peaks aitama koguda..."

Rohkesti teisigi lugejaid eri maadelt väljendas samalaadseid hinnanguid. Kaljo Linde Austraaliast arvas, et raamat on haaravalt kirjutatud, ja avaldas lootust, "et see viimaseks ei jää".

Üllatusega märkasin veel enne "Öiste päevade" ilmumist, et ajalehes "Vaba Eesti Sõna" (12. august 1982) jagab Otto Kurvitsa kohe algul tunnustust: "Meie rahva suured pojad Sergei Soldatov ja Jüri Lina..."

"Eesti Postimees" New Yorgis kirjutas 28. juulil 1983: "Oleme rikastunud tähelepanuväärse raamatuga, mis kannab tiitlit "Öised päevad". Jüri Lina Eesti olukorra selgitamiseks on teinud suure töö... Lina kardinaalne õpetus eestlastele on: ärge jooge, ärge lagastuge moraalselt!... Lina ei pea isegi praegu end poliitiliseks võitlejaks, vaid leiab, et tema võitluse eesmärk on isikule vabaduse andmine."

Mõni lugeja arvas, et teos on kurb, kuid huvitav. Eestis reageeriti sellega, et saadeti mulle rohkesti uut ainestikku. Mõistagi väljendati ka oma muljeid raamatu kohta.

"Sirp ja Vasar" teatas 16. detsembril 1988, et avalikustamisest hoolimata leidus annekteeritud Eestis veel 42 raamatut, mis ei kuulunud üldfondi, vaid mida hoiti endiselt erifondis. Nende hulgas oli ka "Öised päevad".

Seoses mu rootsikeelse raamatu "Nõukogude Liit ohustab Rootsit" ilmumisega aastal 1983 kirjutati "Öistest päevadest" ka Itaalia suurajakirjas "Europeo" nr. 4, 1984. Kasvanud huvi Eesti vastu ajendas isegi Hollandi TV-d mind küsitlema "Öiste päevade" sisu kohta. Rääkisin sellest Stockholmi Eesti Majas salvestatud intervjuus. Intervjuu läks eetrisse 4. septembril 1984.

Nagu mainitud, on "Öised päevad" tellimus. Muidu poleks see iialgi teoks saanud. Mul mõlkus meeles hoopis raamat "Ohu kiuste", mis pidi kujutama olusid orjastatud Eestis, et üksikjuhtumite kaudu kommunismi tegelikku olemust põgusaltki vaadelda. Peatselt jõuab ka "Ohu kiuste" lõpuks ometi lugeja lauale...

"Öised päevad" on neid väheseid raamatuid, mis oli Nõukogude Eestis keelustatud okupatsiooniaja lõpuni.

TOIMIK 284-84

Selle toimiku alustas minu vastu 1984. aastal KGB. 3. mail 1984 järgnes kriminaalasi 274-84. 11. juunil võeti mind tagaselja vastutusele I § 62 (kodumaa reetmine) ja 11. juunil 1985 I § 68 (nõukogudevastane agitatsioon ja propaganda), p. 5/1 2 alusel. Et raamatu autorit eriti halvas valguses näidata, lisati paragrahvid 90 (röövimine riigi või ühiskonna vara riisumise eesmärgil), 94 (riigi või ühiskonna vara pisiriisumine) ja 105/1 (tapmine ettevaatamatuse tõttu, teise isiku surma põhjustamine) ning 109 (kehavigastuse tekitamine hingelise erutuse seisundis). Anti välja areteerimismäärus, kui peaksin saabuma Nõukogude Liitu. Alla kirjutanud KGB alampolkovnik Heino Kruusma, polkovnik Leonid Nikitin, kindralmajor Adolf Torpan. "Süütõendite" hulka olid arvatud ka mu Rootsis ilmunud raamatud "Öised päevad" ja "Sovjet hotar Sverige" ("Nõukogude Liit ohustab Rootsit").

11. juunil 1984 võtsid KGB kõrgohvitserid Heino Kruusma ja Uno Ojamaa mind okupeeritud Eestis tagaselja vastutusele I § 62 ja 11. juunil 1985 I § 68, p. 5/1 2 alusel.

Kriminaalasja lõpetasid Heino Kruusma ja uurimisosakonna ülema asetäitja alampolkovnik Uno Ojamaa 20. veebruaril 1991 seoses Moskvas 19. veebruaril 1990 vastuvõetud rehabiliteerimisseadusega. Selgus, et minu tegevus pole olnudki kriminaalne.

Minu küsimusega tegelesid Arolds Revalds, Riia juut, eriti tähtsate asjade uurija, ja Viktor Iljaševitš. Lisaks tegelesid minu kriminaalasjaga polkovnik Artur Rauba, Rein Tutk, vanemuurija major Heldur Veinberg, Anto Ots ja Leonid Nikitin.

KGB materjalist nähtub, et kevadel 1982 läks omal algatusel miilitsasse ja julgeolekusse tallinlane Rein Enno (sünd. 8.

septembril 1947), et minu vastu laimu esitada. Ta läks mind lihtsalt "üles andma", sest ta polnud nõus minu esinemistega "Ameerika Hääles".

KGB kasuks andsid tunnistusi Ülo Kurmet (Tallinn), Andres Vürst (elas Helsingis, hiljem USA-s). Peeter Kalli, kes mind ei tundnudki, valetas, nii et suu suitses 16. augustil 1984 Veinbergile.

Alatut laimu kandis KGB ohvitserile Rein Tutkile ette Heiki Soome Mukatševos 13. mail 1984 kaheksa ja pool tundi (10. köide, lk. 79). Heiki Soome sõimas mind "seebimulliks". Praegu elab too tegelane Göteborgis. Ta oli Nõukogude Liidust püüdnud pageda, et pääseda homoseksualiste ahistavast seadusest. Põgemiskatse nurjus.

Üks, kes KGB-le minu kohta midagi halba ei rääkinud, oli raadioajakirjanik Ivar Trikkel.

Materjalidest selgus, et kommunist Uno Pandis kaebas 17. detsembril 1978 KGB-le Jaan Vaaderpassi peale. Pandis oli töötanud oma töökohal parteiorganisatsiooni sekretäri asetäitjana ideoloogilise töö alal. Ta pidas vajalikuks teatada, et Jaan Vaaderpass oli tema pojale Tõnule andnud lugeda Ilmar Soomere ja Tuulo Illise parapsühholoogiateemalisi koduköitelisi raamatuid. Ta toonitas: "Ühise nimetajana võiks neis nimetada nõukogudevastast hoiakut." Veel andnud Jaan Vaaderpass tema pojale lugeda Lundis 1973 trükitud Andres Küngi raamatu "Saatusi ja saavutusi" fotokoopiat. Too raamat teeninud Pandise sõnul otseselt kodanliku ideoloogia huve. Pandis kasutas juhust, et okupatsioonivõimu salapolitseile üles anda ka Lembit Hanni, kelle "hoiak on nõukogudevastane".

KGB-le esitas minu peale 1. märtsil 1978 poliitilise kaebuse Andrei Dolgõšev, Värska Keskkooli õpetaja.

Nõo Keskkooli direktor Kalju Aigro taotles 2. detsembril 1974 Tartu KGB-lt Jüri Lina vastutusele võtmist: "Lina esinemine tuleb viivitamatult keelata!"

Tunne Kelam viis talle Rootsist saadetud minu koostatud KGB tegelaste nimekirja julgeolekusse, nagu nähtub märkusest toimikus. Eks see näidanud lojaalsust julgeolekuorganitele.

Nagu dokumentidest selgub, pöördus tookordne tallinlane Jan Kõrb omal algatusel KGB-sse, et minu kohta andmeid anda. Peamiselt esitas ta laimavaid väljamõeldisi. 15. augustil 1983 palus Jan Kõrb kokkusaamist KGB-ga, et üle anda Jüri Lina raamat "Öised päevad" ja KGB tegelaste nimekiri, samuti andis ta üle minu lendlehe nõudega vabastada Lagle Parek ja Heiki Ahonen. Ning Jüri Kuke auks välja antud postmargi. Minu usalduse võitmiseks kirjutas ta mulle Rootsi raamatu "Öised päevad" kohta järgmist:

"Raamat oli täpselt see, mille järele siin juba ammu puudust tunti. Paljudel on ju elu-olu Sinu omaga teatud aspektides sarnane ja see raamat annab väga palju jõudu, vaatamata raskustele. Eks seda moraalset jõudu ja mõttekaaslust on alati hädasti vaja. Ja kaante vahele koondatuna selline kogus infot kaalub üles nii mõnegi muu moraalse või materiaalse toetuse paljude puhul. Sellega on võidetud õigele teele juba paljusid, kes olid sealt kõrvale kaldumas. On õnnestunud seda paljundada... Kassettidele loetuna etendaks ta vahest veelgi suuremat väärtust, kuigi see oleks suur töö. Kokkuvõtteks on see just see, mida vaja. Suur tänu Sulle sellise vaevanägemise eest! Imestan siiralt, miks "Boreasi" kirjastus seda vastu ei võtnud?"

Jan Kõrb andis lendlehed ja muud materjalid KGB-le üle – nagu selgub A. Vassilenko raportist, mis vormistati 21. detsembril 1983 (kriminaalasi 274-84, I köide, lk. 38-44). Ta soovis saada minust ka värskemaid fotosid, mida ma ei saatnud. Hiljem selgus, et KGB kavandas minu tapmist Rootsis. Minu tuttavatele (eelkõige Aare Vallistule) üritas ta lõkse seada (pakkudes välja Saaremaalt väikelennukiga Läände toimetamist), mis aga läbi kukkusid. "Tänutäheks" Jan Kõrb vangistati 14. mail 1984 kahtlustatuna salaandmete kogumises ja minule sokutamises. 22. mail 1984 algatati tema vastu kriminaalasi. Hiljem levitas Kõrb minu kohta laimu.

Minu rootsikeelsed kirjutised tõlkis julgeolekukomitee jaoks vene keelde Tiina Freiberg.

KGB rõhutas, et "Jüri Lina artiklites väidetakse laimavalt, et Nõukogude organid kiusavad taga Jüri Lina tuttavaid".

Seoses kriminaalasja algatamisega kimbutas KGB okupeeritud Eestisse saabunud väliseestlasi, et neilt süüdistava kohta andmeid välja pressida, neid kohutades ja noomides. Need inimesed mind ei tundnudki, nii et neil polnud tarvis valetada. Sääraselt koheldi ka Uppsalas elavat filmirežissööri ja teadurit Virve Aruoja-Hellströmi. Tšekistid tahtsid temalt teada saada, kuidas Lina rahastas oma USA-sõitu, kus ta töötab, kust ta saab korteriüüri maksmiseks raha jne. Proua Aruoja-Hellströmile jäi mulje, et KGB jälgis Jüri Lina iga sammu. ("Aftonbladet", 6. märts 1985.)

Kirjutist refereerisid ka välismaised eesti lehed.

"Aftonbladet" Jüri Lina juhtumist

Rootsi sotsiaaldemokraatide häälekandja "Aftonbladet", suuruselt maa kolmas leht, avaldas 6. märtsil 1985 ligi tervet leheküIge hõlmava loo Jüri Lina vastu Tallinnas ettevalmistatavast kohtuprotsessist, kuna ta on paljastanud oma raamatuis andmeid Nõukogude sõjaväebaaside kohta Eestis.

Jüri Lina ütles suurlehele "Aftonbladet": "Venelased on muutnud mu maa kindluseks!"

Samas jutustab 63-aastane Virve Aruoja-Hellström, Uppsalas, et teda peeti Tallinna sadamas kinni, et Jüri Lina kohta andmeid saada. Virve Aruoja oli külastanud oma venda Vellot surivoodil Eestis.

EESTI NSV MINISTRITE NÕUKOGU JUURES ASUV RIIKLIKU JULGEOLEKU KOMITEE

SÜÜDISTATAVANA VASTUTUSELE VÕTMISE

MÄÄRUS

Tallinnas 11. juunil 1985 a.

Eesti NSV ~~Ministrite Nõukogu juures~~ Riikliku Julgeoleku Komitee Uurimisosakonna eriti tähtsate asjade vanemuurija alampolkovnik KRUUSMA, olles vaadanud kriminaalasja nr. 274-84 materjalid ning võtnud arvesse, et on küllaldaselt tõendeid, mis annavad alust esitada kod. Jüri Juhani p. LINA'le süüdistuse selles, et tema lahkunud 1979.aastal NSV Liidust Soome kodanikuga fiktiivse abielu sõlmimise teel ja asunud alaliselt elama Rootsi, NSV Liidu suveräänsuse, territoriaalse puutumatuse, riikliku julgeoleku ja kaitsevõime tahtliku kahjustamise sihil astus Rootsis asuva Nõukogudevastase eesti emigrantliku organisatsiooni nn. "Eesti vangistatud vabadusvõitlejate abistamiskeskuse" peamehe Ants Kipari kaudu ühendusse Ameerika Ühendriikide võimuorganitega, kelle ettepanekul 1979-1980 ja 1984.aastal nõukogude võimu õõnestamise ja nõrgendamise eesmärgil osutas neile kaasabi NSV Liidu vastu suunatud vaenulikus tegevuses, esinedes Nõukogudevastaste laimavate avaldustega Ameerika Ühendriikide riigiorganeis ja USA luureteenistuste poolt ülalpeetavate õõnestusraadiojaamade propagandasaadetes:

- 17.oktoobril 1979.a. ja 22.aprillil 1980.a. esines Ameerika Ühendriikide raadiojaama "Ameerika Hääl" eestikeelsetes saadetes, 15. aprillil 1980.a. - USA Luure Keskagentuuri poolt finantseeritava raadiojaama "Vabadus" saates, milledes laimavalt avaldas, et Eesti olevat NSV Liidu poolt okupeeritud ja seal toimuvat elanike venestamine ja tagakiusamine, ning püüdes kahju tekitada NSV Liidu suveräänsusele ja territoriaalsele puutumatusele, nõudis Eesti NSV vägivaldset eraldamist NSV Liidu koosseisust;

- 30.aprillil ja 1.mail 1980.a. esines Ameerika Ühendriikide Kongressi Euroopa julgeoleku ja koostöö erikomisjonis laimavate avaldustega, milles NSV Liidu suveränsuse kahjustamise sihil väitis, et NSV Liit rikkuvat 1975.a. Helsingi kokkuleppeid;

- 28.,29. ja 30.jaanuaril 1984.a. ning 10.,21. ja 28.märtsil 1984.a. esines Ameerika Ühendriikide raadiojaama "Ameerika Hääl" eestikeelsetes saadetes sõnavõttudega, milles väitis, et Eesti NSV kodanikel puuduvat isiku- ja loominguvabadused, ülistas eriti ohtliku riikliku kuriteo eest süüdi mõistetud Mart Nikluse tegevust ning NSV Liidu riikliku julgeoleku ja kaitsevõime kahjustamise eesmärgil esitas temale teadaolevaid andmeid Eesti NSV territooriumil paiknevate NSV Liidu relvajõudude kohta, nimetades neid laimavalt "okupatsioonivägede

s.o. Kodumaa reetmises NSV Liidu vastu suunatud välisriigi vaenuliku tegevuse abistamise vormis Nõukogudevastase agitatsiooni ja propaganda tegemise teel, - kuritegudes, mis on kvalifitseeritavad Eesti NSV Krk § 62 lg. I ja § 68 lg. I järgi.

Tegeldes nõukogude võimu õõnestamise ja nõrgendamise eesmärgil pidevalt Nõukogudevastase agitatsiooni ja propagandaga, andis välja nõukogude riiklikku ja ühiskondlikku korda halvustavaid laimavaid väljamõeldisi sisaldavaid ja nõukogude võimu kukutamisele üleskutsuvaid teoseid, avaldas samasisulisi kirjutisi välismaa ajakirjanduses ning tegi magnetofonisalvestusi, milliseid levitas välismaal ja NSV Liidus:

- ajavahemikul 1979-1983.a. avaldas reaktsioonilistes eesti emigrantlikes ajalehtedes ja ajakirjades "Vaba Eesti Sõna", "Meie Elu", "Eesti Päevaleht", "Kontakt", "Meie Tee" ja "Välis-Eesti" Nõukogudevastase sisuga artiklid "Eesti 24.veebruari järelkajad", "KGB funktsionärid Eestis aktiivsemaks", "Vene sõjaväelased Eestis", "Baltikum hüppelauaks Lääne", "Noori mehi ei lasta välja", ""Poolpäevaleht" - KGB idee", "Tagakiusamine kohtuprotsessi kuulamise pärast", "Kis sünnib Aare Vallistuga?", "Noored tänapäeva Eestis", "Olukorrast okupeeritud Eestis", "Parteist väljaastumine - kurite-

gude kuritöö", "Rahvasaadik Loti pale", "Kuidas KGB kiusab tagasi eestlasi", "Noorus Eestis meenutas vabariigi aastapäeva", "Tänapäevase Tartu pale", "Karl Säre saladus kummitab", milledes moonutab ja laimab Eesti NSV tegelikkust, väites, et Eesti olevat NSV Liidu poolt okupeeritud, kodanikel puuduvat isikuvabadused, toimuvat eesti rahvuse venestamine ja rahvuslik rõhumine ning kutsub üles Eesti NSV eraldamiseks NSV Liidu koosseisust. Samuti avaldas kirjutised ""Metroo" propageeris VEKSA-kursusi", ""Kolme katku vahel" Stockholmis", "Rootsi punased klubid", milledes laimab Eesti NSV kultuuriasutuste ja loomingulisi liitude tegevust;

- ajavahemikul 1982-1984.a. korraldas koos Tallinna elaniku Jan Java p. Kõrbiga Nõukogude õigusemõistmise diskrediteerimise eesmärgil välismaal Nõukogudevastase propagandaaktsiooni. Saanud Kõrbilt tendentslikud materjalid Tallinna elaniku Raimond Rosenfeldti süüdimõistmise kohta osavõtus grupilisest vägistamisest, kujutas seda oma raamatus "Üised päevad" poliitilistel põhjustel tagakiusamisena ning saavutas Rosenfeldti lülitamise Ants Kippari juhitava nn. "abistamiskeskuse" poolt levitatavasse nn. "poliitvangide nimekirja";

- 1983.aastal andis Stockholmis välja oma eestikeelse trükiteose "Üised päevad", milles astub välja sotsialismi vastu, väites, et Eesti NSV olevat okupeeritud NSV Liidu poolt ning NSV Liidus toimuvat rahvuslik rõhumine ja tagakiusamine, ning rootsikeelse trükiteose "Nõukogude Liit ohustab Rootsit", milles laimavalt kinnitab, et NSV Liit valmistuvat sõjaks ja Rootsi okupeerimiseks;

1983.aastal süstemaatiliselt saatis Eesti NSV-sse Kõrbile levitamiseks enda poolt välja antud teoseid ja muid materjale, mis sisaldavad nõukogude riiklikku ja ühiskondlikku korda halvustavaid laimavaid väljaõeldisi ning üleskutseid nõukogude võimu kukutamiseks:

- raamatu "Üised päevad", kirjutised "Inimõigustest ikestatud Eestis", "Ka sandid võetakse Eestis sõjaväkke", milledes väidab, et Eesti NSV elanikel puuduvat inimõigused; kaks magnetofonilinti, millel on salvestatud "Ameerika Hääle" saade ja Lina esinemine USA Kongressi erikomisjonis;

- kirjutised "Teadaanne Eesti vabastamise organisatsiooni moodustamise kohta" ja A.Solženitsõni "Elagem ilma valeta", milledes kutsutakse üles võitlusele nõukogude võimu ja sotsialismi vastu;

- Nõukogudevastase sisuga artiklid reaktsioonilistest eesti emigrantlikest ajalehtedest ja ajakirjadest "Vaba Eesti Sõna", "Teataja", "Meie Eesti" ja "Eesti Päevaleht" - "Jüri Kuke mainimine ärritas ÜN-is punariike", "Miks toita täitmatuid venelasi?", "Hollandi ajalehe artikliteseeria okupeeritud Eesti olukorrast", "Rahvuskomitee aktsioon Mart Nikluse kaitseks", "Mihhail Voslenski Eesti Majas", "Kas see oli ülestõus?", "Uusi hooneid inimese kohta vähem kui sigalaid", "Raudteesriide tagant.Kunstimärkmeid", "Balti Komitee taunib kontakte nn. sidemete arendamise ühingutega" ja neli lehte ajakirjast "Meie Eesti" nr.1,1982.a., mis sisaldavad laimu nõukogude riikliku ja ühiskondliku korra kohta, -

s.o. Nõukogudevastases agitatsioonis ja propagandas, - kuriteos, mis on kvalifitseeritav Eesti NSV KrK § 68 lg. 1 järgi.

Ülaltoodut arvestades ja juhindudes ENSV KrPK §§ 121, 124 ja 130.

MÄÄRAS:

Võtta kod. Jüri Juhani p. Lina

süüdistatavana vastutusele, esitades talle süüdistuse Kodumaa reetmises NSV Liidu vastu suunatud välisriigi vaenuliku tegevuse abistamise vormis ja Nõukogudevastases agitatsioonis ja propagandas, - kuritegudes, mis on kvalifitseeritavad ENSV KrK § 62 lg. I ja § 68 lg. I järgi.

Määruse ärakirjad saata Eesti NSV Prokurörile ja Eesti NSV Ministrite Nõukogu juures asuva Riikliku Julgeoleku Komitee 10. ja oskonnale.

Eesti NSV Ministrite Nõukogu juures asuva Riikliku Julgeoleku Komitee Uurimisosakonna eriti tähtsate asjade vanemuurija alampolkovnik H.Kruusma

«NÕUS»

Eesti NSV Ministrite Nõukogu juures asuva Riikliku Julgeoleku Komitee Uurimisosakonna ülema asetäitja alampolkovnik U.Ojamaa

Ojamaa

Määrus on mulle teatavaks tehtud «__» _____ 19__ a.

Süüdistatav:

Начальнику отдела Комитета
Госбезопасности Эстонской ССР

полковнику РАУБА А.Э.

гор. Таллин

Следственный отдел
14 июня 1955 17/416

При этом направляем Вам для исполнения постановление о розыске обвиняемого Лина Юрия Охановича и применении в отношении него по его обнаружении на территории СССР меры пресечения в виде заключения под стражу.

Приложение: постановление на двух листах

Заместитель начальника Следственного отдела
КГБ ЭССР подполковник У.ОЯМАА

Верно

Vahistamiskäsk, millele on alla kirjutanud uurimisosakonna ülem-asetäitja KGB alampolkovnik Uno Ojamaa. Selles nõutakse taga otsitavaks kuulutatud süüdistatava Jüri Lina vahi alla võtmist, kui t peaks avastatama Nõukogude Liidu territooriumil.

EESTI NSV MINISTRITE NÕUKOGU JUURES ASUV RIIKLIKU JULGEOLEKU KOMITEE

Kod. Jüri Juhani p. LINA

posti- ja telegraafilise korrespondentsi arestimise ja võetuse SANKTSIONEERIN

«11» mail

NSV Prokurör

2 klassi riigiõigusnõunik-

POSTI- JA TELEGRAAFILISE KORRESPONDENTSI ARESTIMISE JA VÕETUSE

MÄÄRUS

Tallinnas, «3» mail 19 92. a.

Eesti NSV ~~Ministrite Nõukogu juures asuv~~ Riikliku Julgeoleku Komitee Uurimisosakonna eriti tähtsate asjade vanemuurija alampolkovnik H. KRUUSMA, läbi vaadanud kriminaaltoimiku nr. 274-84 Eesti NSV KrK § 68 l. 1 tunnustel, millest nähtub, et kod. Jüri Juhani p. LINA /elab NSVL kodanikuna Rootsis, Stokholmis/ nimele võidakse saata või viimaselt saabuda posti-telegraafiline korrespondents,

nimi, elukoht, asjaolud, mis tingivad korrespondentsi arestimise

ning silmas pidades, et antud kürjavahetus omab tähtsust kriminaalasja õiget otsustamisel, juhindudes ENSV KrPK § 145.

MÄÄRAS:

1. Arestida kod. Jüri Juhani p. LINA, eluk. Rootsis, Stokholmis, nimele

nimi, elukoht

väljuv ja temale saabuv posti- ja telegraafiline korrespondents (peale tellitud perioodiliste väljaannete) ning teostada vajaduse korral selle võetus.

2. Määrus saata täitmiseks Tallinna Peapostkontori ja Tartu Sidesõlme ülemale, kellel korrespondentsi kinnipidamisest viivitamatult teatada ENSV RKK Uurimisosakonda H.KRUUSMA'le, tel. 664-503.

Eesti NSV ~~Ministrite Nõukogu juures asuv~~ Riikliku Julgeoleku Komitee Uurimisosakonna eriti tähtsate asjade vanemuurija alampolkovnik- H. KRUUSMA

«NÕUS» Eesti NSV ~~Ministrite Nõukogu juures asuv~~ Riikliku Julgeoleku Komitee Uurimisosakonna ülem eriti polkovnik- L. KIRIFIN

Ülekuulamise protokolli järg «17» septembrist 19 84. a.
Продолжение протокола допроса от

Esitatud küsimustele, seoses millega tunnistaja R.METS oli kutsutud ülekuulamisele, ta seletas järgmist:

Jüri LINA'st teen ma lähemalt tema raamatu "Ülised päevad" järgi. Selles on ta pikalt-laialt kirjutanud oma elust, läbielamustest ja kokkupuutest mitmesuguste inimestega. Mõtlema paneb vaid LINA käsitluslaad raamatus toodud faktide analüüsimisel. Olen aru saanud, et see on tingitud tema kibestumisest elus läbielatu üle , millega on kaasnenud Nõukogudevastane hoiak. Ma ei tundnud LINA lähemalt, olgugi, et olin temast kuulnud kui parapsühhollogia ja UFO-alast entusiasti, kellena ta avaldas varematel aastatel ajakirjanduses üksikuid kirjutisi ja esines loengutega. Raamatust ilmneb, et LINA on läinud isegi vastuollu Nõukogude tegelikkuse ja tõekspidamistega ja püüab iga hinna eest seda kõike kummutada ja halvustada. LINA kirjutistest hõngub tema hüsteerilisust ja vihkamist, mis viitab ilmselt isegi tema vaimsele tasakaalutusele. Siinjuures ei ole mulle teada LINA tõeline pale ja suhted emigrantlike organisatsioonidega välismaal, kaasa arvatud Rootsis. Igatahes tema raamatu esitluslaad viitab sellele, et LINAL on olemas ilmselt ringkonnad, kes teda suunavad ja tõukavad Nõukogudevastastele tegudele. KÕRB ei ole mulle erilist LINA kohta rääkinud. UFO-adate aastate alguses KÕRB teadis rääkida, et LINA esines peale välismaale emigreerumist USA kongressis meie riigi vastu kõikvõimalike ülespuhutud kriitikaga ja laimavate väljendustega.

Varematel ülekuulamistel olen rääkinud, et minu arusaamise järgi sattus ka KÕRB LINA mõjusfääri. Võttes arvesse KÕRBI isiksust ja mahhinatsioone, eeldan, et ta lootis ka LINALT saada vastavat toetust ja materiaalset kasu mitmesuguste lubaduste ja ähvarduste arvel.

Meie ajakirjanduse andmeil olen kuulnud, et Rootsis tegutseb mingi "abistamiskeskus", mis püüab ära kasutada meie ühiskonnas esinevaid negatiivse iseloomuga fakte ja nendega seosesolevaid isikuid. Kas selle grupeeringuga olid seotud LINA ja KÕRB, ma ei tea.

Samal ajal rõhutan veelgi, et kogu KÕRBI tegevus oma tuttavate seas järgis eesmärki, et saada informatsiooni, mida ta

R. Mets
allkiri — подпись

Tunnistaja Rein Metsa ütlused.

KATASTROOFI NEELUSES

"Rahvahulk ei taha, et teda äratatakse,
ta palub, et teda jäetaks rahule tema armetute
elutingimuste ja labaste harjumuste küüsi."
Aleksandr Herzen

Meelitrotsivalt pendeldas Eesti Vabariigi pealinna südatänavail imelik mees. Ei hoolinud ta vihmavalinguist ega vingtuulest, ta hoiatas rahvast moraalse hoolimatuse ja materialistliku meelsuse eest, mis tooksid kaela katastroofi. Sest üksnes eetiline eluhoiak edendab vaimsust. See on eriti tähtis väikerahva liikmeile.

Raksatava kõuemürina saatel loovis südikas mees Suurturule, nagu mitu korda varemgi 1930. aastate algupoolest peale. Ta soovis vihmasaju vaibudes taas Tallinna turulistele südamele koputada. Niipea kui teda silmati, hakati irvitama. Rahvas ei uskunud ühtki ta sõna. Nüüdki leidus turul arvukalt lihakaupmehi, kes kuulutajat kohe nokkima hakkasid. Kaupleja Koort rüüpas parajasti kohvi, kui Turuprohvet tema müügiplatsile jõudis. Sõimu saatel läigatas ta kohvilaga ringikäijale näkku. Jutlustaja heitis ärimehele pika kurva pilgu, pühkis end rahulikult puhtaks ja eemaldus. Aastaid hiljem kaotas Koort mõistuse, ta viidi vaimuhaiglasse, kus ta hinge heitis.

Lihamüüjail oli ühtlasi kombeks häirijat kontidega pilduda. Kord pöördus too viskajate poole sõnadega: "Loopige aga pealegi. Praegu on veel konte, aga varsti jooksete üksteise võidu kontide järel ja seisate sabas."

Mõigu naiskaubitseja virutas teda haisva kurgiga. Teinegi turunaine heitnud vihaselt karjudes meeleparandusekuulutajat

mädakurgiga. Mees pühkinud näo puhtaks ja lausunud: "See on tõsi, mis ma räägin! See saab tulema. Aga käsi, mis mind viskas, on ära neetud!" Ja prohvet suundus edasi. Naine jäi askeldama vankri juurde. Äkki ta karjatas – ta oli kukkunud ja murdnud käeluu. Uudis levis kulutulena ja veider jutlustaja tõusis turuliste silmis piiblikangelaseks.

Ajakirjanduses tutvustati kannatlikku ringlejat 16. oktoobril 1933 sedamoodi: «Tallinna turulistele pole tundmatu nn. "turujutlustaja", kes juba aastapäevad liigub turuliste seas ringi ja kuulutab pastorliku häälega peatset armuaja lõppu. **"Häda, häda, häda!** Langenud on suur linn Baabülon," alustab mees väsimatult. Sellest monoloogist ongi jutlustaja saanud oma nime "Häda tuleb". Juuksed hoolikalt kammitud, müts näpus, jalutab ta kuhugi igavikku suunatud pilguga ja prohvetliku ilmega äripäeviti turul ning pühapäeviti laadaplatsil, kuulutades inimestele meeleparandust ja patust pööramist.

Viimasel ajal on mehele korduvalt protokolle tehtud, milles süüdistatakse teda avalikus kõhas loata koosoleku pidamises ja liiklemise takistamises. Kuu aja jooksul on tal linna arestimajas tulnud istuda 12 ja pool ööpäeva. Arestimajast vabanedes on mehe esimeseks käiguks minna tururahvale evangeeliumi kuulutama. Nii järgneb karistus karistusele.

Kes on see mees, kes jonnakalt võitleb seadusega ja on nii veendunud oma arvamustes? Mehe nimi on Karl Reits, ta on 48-aastane, sümpaatse olemisega ja pisut närvlev oma liigutustes. Juba aastaid usklik olnud, on tal küllaltki keerulisi usukogemusi seljataga. Kuni detsembrini 1932 oli ta tehases "Ilmarine" rauatreialiks. Sealt vallandati ja nüüd on ta "meeleparandamise" jutlustajaks turul. Ülalpidamist leiab ta teatud usuringkondade toetusest.

Mehe enese jutu järgi on ta Jumala poolt valitud prohvetiks, kes peab kuulutama armuaja lõppemist ja hukatuse tulekut. Aastate jooksul on ta saanud kindlaid jumalikke ilmutusi, mis teda vastavaile toiminguile on õhutanud, pigem sundinud. Esmalt tundis ta, et peab oma ilmutustest rääkima kirikus. Aga korduvalt heideti ta "arusaamatuste" pärast mitmest Tallinna kirikust välja.

19. septembril 1932 sai Reits uue ilmutuse. Siis olevat Jumala hääl öelnud: **"Õeluse meri on uppujaid täis, mine Suurele Turule ja laadaplatsile, sinna tuleb igast linna kandist rahvast kokku. Räägi seal..."**

Sellest ajast jutlustabki Tallinna turul prohvetlik õnnetustekuulutaja.»

Kaarli kiriku liige Reits alustas prohvetina ligi 40-aastaselt. Tema võimed olid avaldunud juba varases nooruses.

3. detsembril 1914 langes Reits sakslaste kätte vangi. Tal õnnestunud kolme saksa ohvitseri juuresolekul lahkuda ja märkamatult koos oma seljakotiga naasta. Ohvitserid pidanud teda uueks vangiks. Ta tegutses tõlgina ja vangide ülevaatajana. Pärast vabanemist hakkas ta vabrikus tööle.

Detsembris 1924, mil Reitsi 18-aastane poeg jäi ägedasse keskkõrvapõletikku ja palve mõjul tervenes, hakkas ta tõsiusklikuks.

Aastal 1929 tundnud K. Reits sundust minna Jaani kirikusse häda kuulutama, seejärel ka teistesse palvekodadesse. Kõikjalt peletati ta välja: "Mine minema ja ära räägi!"

Kui ta septembris 1932 oli suundunud ka turule kõnelema, tunnistanud ta pärast oma sõpradele, et tegelikult ta häbenevat avalikult häda kuulutada, kuid ta ei suutvat sundusele vastu panna. Võimumeeste ees ta ei värisevat.

Oma 1. septembri 1982 kirjas Kaliforniast kirjamees Einar Sandenile Suurbritanniasse mõtiskleb Martin Kink. Väljavõte sellest kirjast:

"Et inimene on kõik jumaliku enesest eemaldanud, on praeguse laguneva maailma traagika.

Kodumaal liikunud prohvet Reitsi olin Eestimaa õnnetuspäevade algul unustanud, kuid ta elu ja kuulutus toodi hiljuti mu ette uue tähendusega, sest suur osa tema kuulutustest oli vahepeal täitunud. Samas olen pidanud tähele panema, et meie rahva juhid ja vabadusvõitlejad hoiduvad isegi Jumala nime nimetamisest, ega austa seda, kes kinkis meile armuaja vabaduse näol. Meie (mina ise kaasa arvatud) seda armuaega ei kasutanud ja nüüd olen siin... Minu usu algus pole siit, vaid saadud Narva jõe rabast... Säält tulid väga vähesed välja..."

Pikema artikli K. Reitsist avaldas omaaegne "Kristlik Perekonnaleht" (nr 10, 1935).

Eesti prohveteid, sealhulgas Karl Reitsi, on põhjalikumalt uurinud Andres Kirjamägi. Mõned seigad tema uurimistulemustest.

Kui ettekuulutaja külastas Eesti Vabariigi presidenti Konstantin Pätsi, lubanud viimane talle maksta eluaegset pensioni, loobugu ainult ringi hulkumast ja rahvast hirmutamast. Reits kostnud vastu: "See pole teie võimuses mulle seda lubada, sest teie endagi pension pole kindlustatud." Metsakalmistule ehitatava Pätsi hauakambri kohta öelnud ta: "Teie võite küll hauakambri ehitada, aga teie luud sinna maetud ei saa."

President käitunud rahulikult, kuulanud prohveti ära ja asetanud siis käe sõbralikult talle õlale: "Kuule, mees, sa oled nälja tõttu lolliks läinud. Mine kööki, las naised annavad sulle seal süüa."

Teatavasti küüditasid vene kommunistlikud okupandid presidendi suvel 1940 Venemaale, kus ta suri 18. jaanuaril 1956.

Reits käinud noomimas ka Eesti Vabariigi vägede ülemjuhatajat kindral Johan Laidoneri. Too käitunud temaga toorelt, võtmata vaevaks isegi vestelda. Ta laskis Reitsi iga kord vahistada ja kord ka kumminuiaga nüpeldada. Prohvet pidi 13 korda arestikambris viibima.

Hiljem andis üks ametnik talle sõbralikku nõu mitte jääda kuulutades tänavale peatuma, et ei tekiks rahvakogunemist, vaid öelda oma läkitust aeglaselt liikudes. Võimumeestel poleks siis põhjust kimbutamiseks. Reits talitanudki nõnda.

Riigijuhtidelt nõudis ta, et Eestis kuulutataks välja üleriigiline paastu- ja palvepäev. Teda ei võetud kuulda, vaid ta naerdi välja.

Pärast juhtumit naisega, kes murdis käeluu, oldi Reitsi vastu sõnades hoopis tagasihoidlikumad. Turupubliku suust ei kostnud enam pilget ega naeru. Härrasmeeste silmis märgatud isegi süütunnet. Kuulajad mõelnud vahel tõsiseidki mõtteid.

Turul kõndides ja kõneldes ei teretanud hoiataja kedagi oma tuttavaist. Tema pilk oli suunatud kaugusse, rüht ja välimus jätsid soliidse mulje.

Kord ei suutnud ta vastu seista vajadusele osta ühest Viru tänava kauplusest koolikell, mida oli vaateaknal silmanud. Ta kõlistas kella ning muudkui kuulutas saabuvat häda ja viletsust. Tema sõnumi tuum peitus lauses: "Parandage meelt, häda tuleb!"

1940. aasta ülestõusmispühade ajal toimus Tallinnas Veerenni tänava metodistide kirikus usukonverents. Sealgi püüdis Reits inimesi hoiatada. Kui teda ei usutud, ütles Reits: "See pole minu väljamõeldis, vaid Jumala läkitus rahvale!" Mindagu vaid Pärnu maanteele, seal lebab ristmikul avarii ohver. Asja kontrolliti. Kõik pidas paika.

Johanna Kõrge meenutas: "Mäletan hästi aega, kui K. Reits kuulutas Tallinna turul raskeid aegu ette, mis pidavat meie linna rahvale ja kodumaale saabuma. Paljud naersid ja pilkasid teda sellepärast.

See oli 1939. aastal, ühel hommikul kell 8, kui ma turule läksin. Nägin, et K. Reits seisis 1905. aasta ohvrite mälestussamba juures Suurel Turul. Kui mina tema juurde jõudsin, hakkas ta aeglasel sammul edasi minema. Käisin tal järel ja kuulsin, kuidas ta kuulutas suurt häda ja viletsust ja rahva väljarändamist Eestist. Inimeste hulgas oli kuulda pilget ja naeru. Juhtusin nägema, kuidas üks paks naine viskas teda mädanenud apelsiniga ja sõimas teda. Mees ütles: "Jumal pole toitu selleks andnud, et seda jalge alla loopida:"

Ma ei kuulnud, mida temale vastati, aga seda ma kuulsin, kui ta ütles: "See aeg ei ole enam kaugel, kui te lähete turule, korvid käes, ja tulete tühjalt tagasi; võite osta sealt ainult lilli."

Seejärel ta ütles veel: "Tulevad rasked ajad ja hädal"

Siis küsiti temalt rahva hulgast, milline see häda siis on ja kust ta tuleb. Ta vastas: "See häda tuleb idast!" Küsiti, mis on selle häda nimi. Ta ütles: "Metsaline on selle häda nimi." Ja seepeale küsiti tema käest, millest me seda häda tunneme. Küsiti pilgates.

Ta vastas, et see kannab metsalise märki oma otsa ees ja oma parema käsivarre peal. Ja kes seda vastu ei võta, sel ei ole leiba ega tööd. Siis küsiti talt pilgates: "Mida see metsaline siis tegema hakkab?"

Prohvet Reits vastas: "Ta saadab korda hirmsaid tegusid, on palju pisaraid ja häda!"

Küsiti siis tema käest: "Kas ta jääb siia kauaks?" Reitsi vastus oli, et ta jääb lühikeseks ajaks, kuid siis tuleb tema järel teine metsaline. See on natuke parem kui esimene, aga temagi saadab korda hirmsaid tegusid. Rahva hulgast küsiti, kui kauaks ta siia jääb. Vastuseks kõlas: "Ta on siin kaks ja pool aega, siis tuleb esimene metsaline tagasi ja teeb oma hirmust tööd edasi. Suured rahvahulgad põgenevad, ahastust ja pisaraid on palju."

Seepeale lõi üks noormees teda vastu suud. Reits ütles talle: "Eks sinagi saad seda häda näha."

Ma kuulsin tema arvel kõiksugu pilget ja naeru. Siis ta tõstis käe taeva poole ja ütles: "Kui teie meelt ei paranda, siis saate teie näha, et Tallinn põleb kui küünal."

Korraga tuli politsei ja hakkas teda minema viima. Ta ütles: "Te võite mind viia ja mind ka tappa, aga seda ma ütlen teile, et seda vormi te kaua enam ei kanna."

Punaarmee okupeeris Eesti Vabariigi 17. juunil 1940. Reits aimas ka enda kurba lõppu. "Aga mind nad tapavad küll," ütles ta sõpradele

6. juulil 1941 läks Reits maale. Algul viibis ta Kuriste vallas Sumuste küla Tiinami talus oma sugulase Anna Mauringu juures. Seejärel suundus Otsa tallu. Varsti ilmus Tiinami tallu salk relvastatud punavenelasi, kes Anna Mauringu surmasid ja suundusid siis Otsale rüüstama.

Kommunistid lubasid prohvetile vabaduse, kui ta Jumalast lahti ütleb. Reits hakkas soravalt talle võõras vene keeles rääkima ja enda vangistajaile jumalasõna kuulutama. Lõpuks tõstis ta Piibli pea kohale: "Jumalat ei jäta ma iialgi! Minu muldse ihuga võite teha, mis tahate. Aga mu hing läheb Jumala juurde igavesse rõõmu."

Prohvet viidi majast eemale kartulipõllule ja lasti seal maha. Nii suri Eesti suurim kuulutaja, kes oli rahvast võõramaiste sissetungijate eest hoiatanud. Pererahvas oli algul arvanud, et NKVD mehed viisid Reitsi Jõgevale, kuid nädal hiljem leidsid nad leha järgi laiba üles.

Rinde lähenemise tõttu maeti Reits Otsa talu ümbrusse. Hiljem toodi prohveti põrm Sumustest ära ja sängitati mulda Puurmani lähedale Pikknurme külla Oti talu erakalmistule. 1960. aastate algul asetati hauale mälestustahvel, kuid kurjad käed lõhkusid selle 1972. Järgmise aasta septembris ehiti kalm austuse märgiks graniitkiviga.

On säilinud Reitsi kiri sõbrale: "Mina tahan Sulle teada anda kõik, mis Jumal mulle teada on annud ilusa Eesti riigi kohta. See ilus vabariik, mida Jumal on annud eesti rahvale, võetakse tema käest ära, sellepärast et juhid ja rahvas on unustanud oma Jumala. Ja see antakse metsalise kätte. Milline tarkus on ühel juhil, kellel ei ole Jumalat?

Suur ehmatus tuleb juhtide peale, nad vangistatakse ja viiakse ära. Ka rahvas viiakse ära ja rahvas satub raske orjaikke alla, kus ta saab tunda nälga, janu ja katmatust. Tuli tuleb linnutiivul taevast äkitselt tema linnade peale ja ühelgi ei ole seal elamist.

Ja paljude maade linnad hävitatakse ära ja mitmed rahvad satuvad viletsusse. Sellega ilmutus lõppes."

Mäletatakse prohveti mitmeid ennustusi: Turg muutub kauniks – seal õitsevad lilled ja kasvavad käharad puud.

Niguliste kirikus 1934. või 1935. aastal toimunud vaimuliku konverentsi ajal kleepis Reits plangule piiblisalme. Kui tal kästi lahkuda, kuuldi vastuseks: "Mina lähen siit küll minema, aga tuleb aeg, mil kellegi jalg siit kirikuuksest sisse ei lähe." Aastal 1944 põles kirik teatavasti maha.

Teatrist "Estonia" väljunud baleriinile ta sõnanud: "Sina, noor inimene, ehid oma liha ja elad ainult oma väljanägemisele! Varsti käid sa kaltsus!" Tantsijanna küüditati Siberisse. Räpase vatijopega tööd rassides meenusid talle need sõnad...

Ohu indikaatoriks polnud mõistagi üksnes prohvet Reits. Paljud pidasid teda veidrikuks, sest ta igavesena tunduval rahuajal kuulutas kadu Eesti Vabariigile, mis oli just jalgu alla saamas, edenedes nobedalt kõigil aladel. Paljud olid tõsiselt pahandatud Suurturul hulkuva mehe häirekuulutusest. Tema sõnumit vahendasid 1930. aastail ka mitmed haritlased, kes hoiatasid, et ilma

eetilise uuestisünnita Eesti riik hukkub. Sügavalt häiris vaimsuse kriis kirjanik Anton Hansen Tammsaaret.

Riigijuhid arvasid kunstväetise laiema tootmise olulisemaks kui vaimuküsimustega tegelemise. Kurb oli seda vanematelt inimestelt kuulda, kurvem kui sagedastest valitsuskriisidest, korruptsioonist ja onupojapoliitikast. Tühine näide oli kõige selle kõrval Riigikogus toolidega kaklemine, millest rääkis mu ema. Unarusse oli jäänud ka riigi kaitsevõime.

Hoolimata raskustest hankida autentset informatsiooni Eesti iseolemise ja selle likvideerimise kohta, kandsin hoolt, nagu teisedki noored rahvuslased, et moodustuks pilt tegelikest sündmustest. Teadsime, et iseseisvus saavutati vabadusaatesse uskuvate tulihingeliste eestlaste, sealhulgas koolipoiste sangarluse tulemusel ja Jumala tahtel 1919-1920 Vabadussõjas kommunistliku Venemaa kallaletungi vastu. Imetlesime väikese Eesti suursaavutusi: kiiresti maksti sõjavõlad ja kehtestati oma vähemusrahvustele kultuurautonoomia. Seda kinnitas ka üks kohalik eestimeelne venelanna, kes Eesti kodanikuna oli küüditatud Siberisse ja seal kaotanud oma sõrmed. Riigikogus kemplemisele võis lõpu teha vaid piirates valitsusele umbusalduse avaldamise võimalusi. Sellepärast läkski üldvalimistel läbi vabadussõjalaste ettepanek vabadusi osaliselt kärpida. Konstantin Päts ilmselt mõistis olukorda, kuid pelgas võimu libisemist vapside kätte, sest nood valmistusid riigipöördeks. Päts ennetas nad ja tuli 12. märtsil 1934 võimule. Mõningais küsimusis kehtestati osaline tsensuur, nii et isegi endised riigivanemad kasutanud Soome ajakirjandust oma arvamuste avaldamiseks. Millegipärast keelustati ka nelipühisekti tegevus. Olud olevat normaliseerunud juba 1930. aastate teisel poolel, vähemalt väliselt. Erisaavutusena amnesteeriti poliitvangid aastal 1938. Nõukogulased nimetasid seda ajajärku fašistlikuks. Nad olnud väga imestunud, kui nad Eesti ülevõtmisel vanglaist poliitvange ei leidnud.

Põlevkivitööstus andnuks häid võimalusi ka teisi riike energiaga varustada. Moskvas taheti teisiti.

Rahvuslikud noored Eestis teadsid hästi, et ettevalmistusi Balti riikide, Soome ja Bessaraabia hõivamiseks alustas Kreml kohe pärast kurikuulsa Molotovi-Ribbentropi pakti sõlmimist, 23. augustil 1939. Tolle nn. mittekallaletungileppe salaklauslid jätsid mainitud riigid ja osa Poolastki Nõukogude huvisfääri. Sõnastuselt jahmatas mind eelkõige järgmine lõik: "Küsimust, kas sõltumatu Poola riigi säilitamine on mõlema maa huvide seisukohast soovitatav ja kui väikeseks seda riiki kärpida, võib lõplikult selgitada alles poliitilise arengu edasises käigus."

Alatu oli märkus: "Seda protokolli hoiavad mõlemad pooled ranges saladuses." 1. septembril 1939 algas sõda!

Noortele tõsiolude jälgijaile kodumaal oli tuttav seegi, kuidas otsustati afääri serveerida maailma avalikkusele. Vargsi levitati Saksa suursaadiku 16. septembri 1939 telegrammi Berliini. Õelus, millest Frederick Werner Schulenberg raporteeris, lihtsalt rabas:

"Molotov lisas, et ta andis minu teadaande oma valitsusele üle, kuid arvas, et ühiskommünikee avaldamine pole vajalik. Nõukogude valitsus kavatseb oma sõjakäiku põhjendada selliselt: Poola riik on lagunenud ja ei eksisteeri enam, sellega on kaotanud kehtivuse kõik Poolaga sõlmitud kokkulepped. Kuna kolmandad riigid võiksid teha katset tekkinud kaose ärakasutamiseks, loeb NSVL oma kohuseks astuda välja oma ukrainlastest ja valgevenelastest vendade kaitseks ja tagada sellele õnnetule elanikkonnale võimalused rahulikuks tööks. Kohe, kui Punaarmee piiri ületab, kavatseb Nõukogude valitsus nimetatud seisukohti raadios ja ajakirjanduses levitada, informeerides ühtlasi ametliku noodiga siinset Poola suursaadikut, samuti kõiki siinseid saatkondi.

Molotov möönis, et Nõukogude kavandatud formuleering sisaldab väikese nüansi, mis puudutab sakslaste tundeid, kuid palus (arvestades Nõukogude Liidu rasket olukorda), et sellest pisiasjast ei tekiks tühja tüli. Nõukogude valitsus ei näe paraku mingit muud motiveerimisvõimalust. Kuna NSVL pole seni hoolinud oma vähemusrahvuste olukorrast Poolas, peab ta oma praegust sekkumist kuidagi põhjendama."

Järgmiseks sammuks oli baasidelepingu pealesundimine. Soome tõrkus. Stalini ebaõnnestunud püüe Soomet vallutada pani

Kremli soomlasi kartma. Talvesõjas kaotas Soome vaid osa oma territooriumist. Eesti noored hindavad põhjalasi kõrgelt, sest nood järgisid rahva enesekaitseinstinkti ja hakkasid vastu. Eesti juhid aga ei mõistnud ikka veel olukorda. Tegelikult oli Nõukogude vägede lubamine meie riigi aladele ränk viga ja rahvusvahelise õiguse jäme rikkumine. Kreml ootas vaid sobivat hetke Balti riikide täielikuks okupeerimiseks, püüdes samas maailmale "rahva ülestõusu" lavastada.

Et Eesti vallutamise plaanid olid valmis juba kevadel 1940, tõestas mulle 1970. aastate keskpaiku kättejuhtunud põlastusväärne väljaanne. Nimelt oli Leningradi kirjastus "Vojenizdat" andnud 8. juunil 1940 tootmisse salaraamatu "Lühike vene-eesti sõjaväeline vestmik", mille poliitkontrolliks oli kirjastuse toimetaja polgukomissar D. Levantovski. Korrektor Eduard Päll oli arvatavasti tegev ka röövliväljendeile eestikeelsete vastete leidmisel. Ta töötanud 1935-1940 Leningradis keeleteaduse alal. Koos okupantidega naasis ta Eestisse, kus tõusis EKP Keskkomitee sekretäriks ja ENSV Ülemnõukogu Presiidiumi esimeheks. Hiljem paigutati ta Keele ja Kirjanduse Instituudi direktoriks. Tema "teeneid" tunnustati Lenini ordeniga.

Sõnastikuga oli ilmselt tuli takus, sest juba järgmisel päeval, 9. juunil anti raamatule trükiluba. Maht oli 3,5 trükipoognat. Trükiti Leningradi trükikojas "Petšatnõi Dvor", mis kandis veel Gorki nime ja paiknes Gatšini tänav 26.

Eessõnas seletati, et sõnaraamat on mõeldud suhtlemiseks kohaliku elanikkonnaga Eestis, kus ei koheldavat Nõukogude sõjaväelasi sugugi sõbralikult. Niisiis temaatiline väljaanne. Nädalpäevad hiljem marssisid punaväed Eestisse, trükilõhnalised vestlussõnastikud kaasas. Taskuväljaande ligi sajalt leheküljelt võib leida järgmisi nõukogulastele möödapääsmatult vajalikena tundunud eesti väljendeid nii ladina kui ka vene sõdurile selgete slaavi tähtedega: "Seisa! Anna alla! Hobuse seljast maha! Viska relv maha! Käed üles! Heida maha! Ära räägi! Ole vait! Kui kära teed, tapan! Mine tagasi! Pööra ümber! Pööra siiapoole! Kas on veiseid (hobuseid)?

Kui palju on lehmi (lambaid)? Kas on heinu (kaeru)? Mitmele hobusele jätkub? Kui palju on elanikke? Vabastage need majad väeosade jaoks! Kust võib saada leiba (liha)? Mitme inimese jaoks? Koguge ja tooge siia lehmi (lambaid)! Koguge ja tooge siia... hobuse jaoks! Koguge ja tooge siia... inimese jaoks! Ärge kartke punaväelasi! Soovite meie pool võidelda? Kas tunnete siinset ümbrust? Viige meid lähemat teed mööda! Viige meid nii, et keegi ei märkaks! Anname teile raha! Minge rutemini! Minge aeglasemalt! Kas on B. küla kaugel? Kas on nööri? Ega kaev mürgitatud ole? Kust saab soost läbi pääseda? Tooge kütet! Kui palju kõik toodu maksab? Milline on hind? Kui peidate, otsime ise üles! Kust saab osta suhkrut (liha, konserve)? Kas paremat ei ole? Kas rohkem ei ole? Kas teie ei taha meie vastu võidelda? Kas üldse sõdida ei soovi? Kas teenistuses käidi teiega halvasti ümber? Kas tapsite kellegi oma ülemustest? Tema liignimi? Tema aukraad? Kas kuulute poliitilisse parteisse? Selle partei nimi?"

Seega olid kõik Moskva kinnitused, et "sõbralik punavägi" ei kavatse sekkuda Eesti siseasjadesse ega kukutada kehtivat korda, pelk variserlus. Samasugused sõnastikud trükiti Leningradis ka lätlaste ja leedulastega suhtlemiseks ja muidugi moldaavlaste alistamiseks (Bessaraabia vallutati 28.-30. juunil 1940). Ainult soomlaste juures polnud mahti seda taskutrükist pruukida, sest nood eelistasid venelastega lävida relvade keeles. Igatahes 16. juunil 1940 esitas Moskva Eestile ultimaatumi. Seal oli öeldud, et vastusest hoolimata marsib Punaarmee järgmisel päeval Eestisse, sest olevat rikutud vastastikuse abistamise pakti.

Eesti riigi juhtidele tuli kõik niivõrd ootamatult, et küsimata rahva tahet langetas president Konstantin Päts ilma vähimagi vastupanuta lipu ja kirjutas vene kommunistide nõudel alla riigist loobumise aktile. Nõnda liitus Eesti "vabatahtlikult" Nõukogude Liiduga. Paul-Eerik Rummo on sel teemal hiljem kirjutanud luuletuse, mis vargsi ringles haritlaste hulgas ja põhjustas noorte nördimust näruse alistumise puhul.

Algul ei õnnestunud Kremlil "rahva meeleavaldust" lavastada. Alles 21. juunil tehti see ära, kui punaväelased tõmbasid selga

erarõivad ning kehastasid koos Petserist toodud venelastega "rahulolematut ja mässulist rahvast". Eestlaste vaimukindluse puudumist näitab tõik, et peatselt hakkas hulk haritlasi nõukogude okupantide käsilasteks, lootes uut karjääri teha. Sama korduse sakslaste sissetungimisel. Punaväe uuestitulekul 1944 leidus küll rohkesti lihtsaid julgeid mehi, kes metsades võitlust jätkasid lootes Läänest saabuvale abile, kuid hiljem jäi passiivne vastupanu siiski ebapiisavaks...

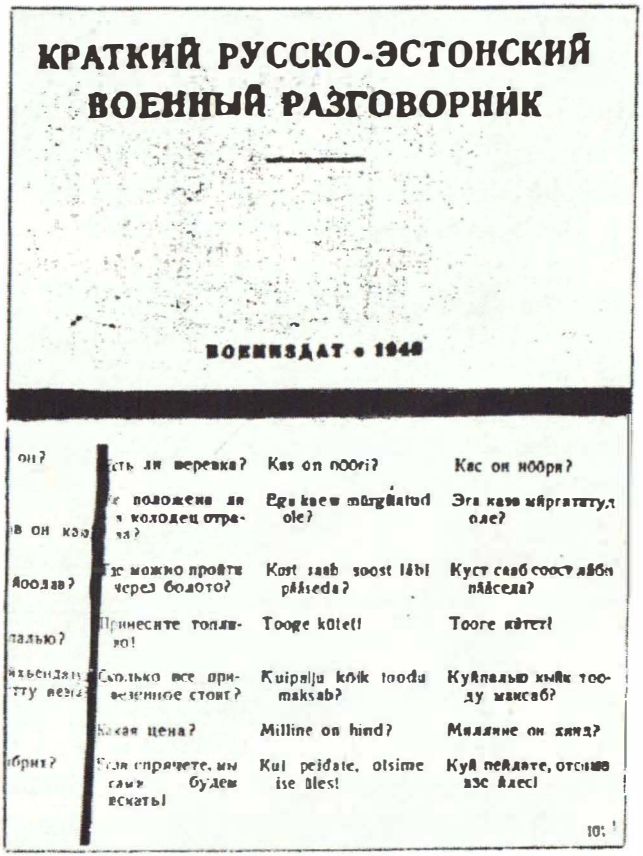

КРАТКИЙ РУССКО-ЭСТОНСКИЙ ВОЕННЫЙ РАЗГОВОРНИК

ВОЕНИЗДАТ • 1940

он?	сть ли веревка?	Kas on nöörі?	Кас он нööря?
в он кзо	е положена ли колодец отра- ??	Egu kaew mürgätatud ole?	Эгу каэв мюргататуд оле?
Яоодав?	Где можно пройти через болото?	Kost saab soost läbi pääseda?	Куст саав соост läбi pääседа?
талью?	Принесите топливо!	Tooge kütet!	Tooge кютет!
ихьендаю тту вещ?	Сколько все привезенное стоит?	Kuipalju kõik toodu maksab?	Куйпалью кыйк тооду максаб?
	Какая цена?	Milline on hind?	Миляине он хинд?
брит?	Куда спрячете, мы сами будем искать!	Kui peidate, otsime ise üles!	Куй пейдате, отсиме изе ülесl

HIRMUKOLDES

"Me oleme üles kasvanud terrori ajal,
salapolitsei mustade tiibade all, tema küünte vahel;
lootusetu rõhumine on moonutanud meie hinge..."
Aleksandr Herzen

Minu saatus oli ühel pilvisel oktoobriõhtul sündida ikestatud Eestis Kaalude tähemärgi all. Kirjutati aasta 1949. Isa oli sama aasta kevadtalvel jäljetult kadunud. Ema elas erakordselt viletsais oludes koos oma isa ja emaga. Olin ebasoovitav tulnukas. Liiati asuti igerikus sahvripugerikus Tähe treppide veeres Vallikraavi tänaval Tartus. Vanaema käis aeg-ajalt kerjamas, et laps lausa ei nälgiks.

Mulle sai varakult selgeks, et riigis, kuhu olin sattunud, kummitab ebaõiglus.

Vanaema ei saanud riigilt mingit toetusraha, sest oli omal ajal teeninud eraisikute juures. Vanaisa sai imeväikest invaliidsuspensioni: 93 rubla kuus (1961. aasta rahareformi järel 9 rubla ja 30 kopikat). Ema sanitaripalk haiglas oli kõigest 210 (21) rubla. Sellest pidi neli inimest elama! Loomulikult tuli memmel otsida lisateenistusi. Ei rahuldatud ka tema taotlusi saada inimväärsemat korterit.

Minu emapoolne vanaema, kes pärines Helmest, oli tsaariajal töötanud Peterburis ja seal koduabilisena hulga raha teeninud, mille eest ta perele Kuramaale meierei ostis. Seal sündis ka minu ema. Esimese maailmasõja puhkedes põletati meierei maha ja pere pages sõja jalust Tartusse. Vanamemm rääkis mulle palju tegelikest oludest tsaari-Venemaal. See jutt ei läinud muidugi kokku

propagandaga, mis seisis ajalooõpikus. Nii rääkis ta, et korvitäis toitu sai ta turult osta paarikümne kopika eest. Valitses üleküllus.

Stalini aega mina ei mäleta. Mida võiski kolmeaastane jõmpsikas sellest teada? Verine imperaator lahkus ju märtsis 1953 teise ilma. Lähikondsed rääkisid, kuidas väriseti varahommikul tänavalt mootorimüra kuuldes ja kuidas kõigest hingest taheti auto peatumist kusagil mujal, mõne teise maja juures. Kohvrid hädatarvilike asjadega olid igaks juhuks pakitud ja ootasid nurgas, et vaid võtta ja minna, kui sunnitakse asuma külmale maale. Minu oma sugulaste hulgas oli selle kurva saatuse osalisi.

1950. aastate algul püüti lasteaias kasvandike algatusvõimet tasalülitada. Need, kes mängimisel olid liialt agarana silma paistnud või – veelgi hullem – eestvedajana esinenud, pidid lõunauinaku ajal kotis istuma. Jäin mitmel korral vahele ja mindki topiti kotti.

Tartu püsis kaua varemeis. Kivihunnikuis oli poisikestel põnev ringi kolada ning mänge korraldada isegi veel 1950. aastate teisel poolel. Imestasin, miks venelased ei suuda (või ei taha?) linna jälle üles ehitada, sest nemad ju selle purustasid, nagu vanemad inimesed kinnitasid. "Vanemuise" teatritki püstitati kümmekond aastat.

Mu vaim otsis väljapääsu elu hallusest. Nautisin muusikat, käisin teatris, mõnuga kuulasin raadiot (eelkõige kuuldemänge) ning eriti huvitasid raamatud ja filmid, mis on jäänudki lemmikuteks muusika kõrval. Lisaks raamatupoe mängimisele andsin majarahvale nukuetendusi ja aastaid hiljem läkitasin naabrite juurde veetud juhtmete kaudu oma kuuldemänge ja muid saateid.

Kooliskäimine muutus varsti tülgastavaks, sest tegelikkus ja tunnetus polnud pakutava tarkusega kooskõlas. Kool oli võõras ja veider paik.

Kirjandusõpetaja Dagmar Palgi ladus mulle kirjandite eest ainult kolmesid. Kui praktikandiks tuli tuntud sportlane Astrid Lindeberg, oli ta madalatest hinnetest minu kirjandite all üllatunud. Tema hindas neid ainult viitega, eriti neis sisalduvate näidete tõttu.

Kui Palgi mõni kuu hiljem õpetamise üle võttis, ei söandanud ta kohe kolmedele tagasi minna. Esimene kirjand sai temalt viie, teised kolm nelja ja õige varsti oli olukord "normaliseerunud": jälle ilmusid lagedale kolmed. Üheksandas klassis otsustasin kaugõppesse minna. Kohe hakkasid juhtuma imed. Kõikides ainetes muutusid hinded radikaalselt. Kirjandusõpetajad nii Tartus kui ka hiljem Tallinnas tahtsid kirjandeid endale mälestuseks pidada.

Elu väljendus tihti viirastuslike sündmuste kaudu, kui õhtuti kuulsin naabri köögis vanemate inimeste pajatusi röövidest Toomemäel ja jubedaid üksikasju, kuidas inimlihast vorsti tehakse. Sellised ettevõtted töötasid pärast sõda Tartus jõesadama kandis ja Tallinnas Ristiku tänaval. Mõistagi kõneldi ka venelaste tegudest. Ma ei suutnud mõista, miks tahtsid inimesed olla nõnda kurjad.

Istusin vahetundidel omaette, olin häbelik, ei seltsinud teistega, ei müranud, jooksnud ega kakelnud. Tegelikult ei meeldinud sotsialistlik haridussüsteem ühelegi nutikale lapsele. Jüts teab, et tal tuleb valetada, kui päritakse, kuidas koolis meeldib. Oodatakse ju positiivset vastust. Kohtasin ka julgeid, kes ütlesid tõtt. Neid ei võetud aga tõsiselt.

Mind paelus eelkõige geograafia. Ajalootunnid olid igavad ja vastikud, kuigi minevikusündmused on mind alati kaasa kiskunud. Miski muutis need tunnid eemaletõukavaks. Varsti oli selge, et see ajalugu oli täiesti valelik ja moonutatud, isegi pisiseikades. Või siis vaikis pahaendeliselt. Kord päris mu klassivend Toomas Lepp õpetajalt: "Aga miks te meile Vabadussõjast ei räägi?" Vastus oli ähvardav: "Toomas, kas sa soovid oma emale halba või?"

Ühel päeval poogiti koolis kõiki õpilasi sundkorras lastehalvatuse vastu. Mul polnud aimugi võimalikest tagajärgedest. Õige varsti kadus mul kõndimisvõime, hakkasid arenema halvatussümptoomid. Algul vedasin jalgu järel, sest need ei kuuletunud enam minu tahtele. Seejärel jäin lausa voodisse. Vanaema võttis kogu oma posimistarkuse kokku ja vedas mind Toomemäele ohvrikivi juurde, kus ta kõikmõeldavaid nõiasõnu lausus, ning nisuteradega veidraid märke vedas ning lõpuks tuletikuga ühe

loitse täis paberitüki ära põletas ning tuha minu jalge peale puistas. Soovisin ka ise kõigest hingest liikumisvõimet tagasi saada. Ennäe imet, halvatus kaduski. Samamoodi kaotas vanamemm mu kätelt ka käsnad, mille vastu arstid olid jõuetud.

Need asjaolud näitasid mulle, et on olemas midagi rohkemat kui primitiivsed teadmised, mida koolis peale suruti.

Vahepeal mu vanavanemad surid. Ema töötas varahommikust hilisõhtuni kas põhitööl haiglasanitarina või ülikooli õppejõudude juures koduabilisena. Kasvasin omapead ehk kasvatasin end ise. Olen alati muianud, kui seletatakse, et omapead jäetud lastest saavad kurjategijad või muud ebamoraalsed kujud. Olen eeldanud, et kurjategijaks sünnitakse, nagu ka kunstnikuks. Mulle oli loomulik, et ilma ema loata ei võtnud ma naabreilt vastu isegi mitte toitu. Vargaid pean läbikukkunud inimesteks.

Algkooli lõpupoole muutusin elavamaks ja alguse sai mu raadiotegevus. Esialgu tegin saateid vaid naaber-, siis ka vastasmajja, kus tookord paiknes põllumajandusakadeemia ühiselamu. Tihti pakkusin muusikat ja informatsiooni, mida "suurest raadiost" ei tulnud. Kavu käis kuulamas isegi mõni klassikaaslane. Nad rääkisid sellest õpetajale, kelle hoole all olid koolisaated. Käidi peale, et teeksin midagi ka koolis. Hakkasingi koostama muusika- ja teemasaateid (näiteks USA-st), tegema reportaaže, kirjutama ja lavastama kuuldemänge. Juunis 1966 (olin tollal 16-aastane) kõlas Tallinna ringhäälingus mu esimene saade, mis tutvustas Tartu 1. Keskkooli. Sealtpeale hakkasin tegema Eesti Raadiole kaastööd, algul muidugi vaid lastesaadete toimetusele.

Koolis kästi mul kord koostada saade Leninist, sest kätte oli jõudnud "suure juhi" sünniaastapäev. Algul kaalusin, kas jään sel päeval haigeks. Siis mõtlesin ümber. Saade pidi minema otse. Keegi ei teadnud, mida kavatsen rääkida. Päriti vaid, milliseid allikmaterjale kasutan. Olin välja otsinud kõige ülespuhutuma propagandaraamatu Lenini kohta ja muretsenud "Appassionata" plaadi. See olnud Lenini meelispala. Tegelikult ta muusikat ei sallinud.

Peagi andsin tehnikapoistele märku, et nad mikrofoni sisse lülitaksid. Heietasin raamatust eriti pateetilisi lõike. Lasin jälle kõlada muusikal.

Tavaliselt oli saadete pikkus kümmekond minutit. Mina olin aga ladranud juba pool tundi. Kõigil oli villand, ometi ei julgenud keegi katkestada – jutt ikkagi Leninist. Foonikast andsid poisid märku, et olen peast segi läinud: neile oli asi rohkem kui läila. Mõistsin, et olen eesmärgi saavutanud ja kogu loo farsiks keeranud. Lõpetasin alles enne tunnilõpukella. Vastutajad tõid mulle suure kommituutu: nad polnudki millestki aru saanud. Koolisaateis tuli arvestada vaid enesetsensuuriga, ka koolidevaheliste raadiomängude puhul, mida hiljem korraldama hakkasime.

Püüdsin varakult leida vastuseid niinimetatud neetud küsimustele: miks elan praeguses ajajärgus ja miks sellel maal ja sellises olukorras? Oletasin põhjust. Teismelisena hakkas mind huvitama elumõtte küsimus. Materialistlik kool aga sõgestas, enne kui iseõppimine avardas ja helendas eluteadmisi ning uute faktide teadasaamine toetas tunnetust.

Tundus väljakannatamatu elada seisundis, kus valitses paljude tarbekaupade defitsiit, kus oli võimatu vabalt saada andmeid oma huvialade kohta ja kus vaba arutelu oli lubamatu. "Ameerika Hääle" kaudu saadud informatsioon Läänemaailma kohta üksnes suurendas põlgust kommunistliku orjariigi vastu. Miks küll Eesti polnud vaba?

Viieteistkümneselt olin juba rahvuslane. Koidulat lugedes nutsin kibedusest. Tundsin vastutust elada eestlasena. Soovisin olukorra leevendamiseks midagi teha. Olin aga üksi. Vallutajaile kahjutegemiseks ei välistanud ma tollal isegi moraalset toetust terrorile. Teised pelgasid oma mõtteidki väljendada. Hindasin rahvaid, kes olid kurnajate vastu visalt võidelnud, kahjustades-purustades rajatisi ja hukates ülekohtutegijaid. Siis mul polnud veel budistlikku ja hiljem hülosoistlikku suhtumist ellu. Olin küll kuulnud jutte metsavendadest, kuid ma ei suutnud mõista, miks 1960. aastail loobuti koguni passiivse vastupanu entusiasmist. Oli vastik jälgida

rahvuskaaslaste nähtava põhjuseta lipitsemist okupantide ees, üksteise peale keelekandmist või otsest reetmist. Järeldasin, et rahvad, kes kokku ei hoia, lagastavad vabadusaadet. Otsustasin anda oma panuse noorte vaimukultuurilise aluse tugevdamisse. Olnuks see tugevam, oleks hinnatud rohkem vaimuväärtusi ja vähem koogutatud materiaalsete võimaluste suunas. Teadjamad vanainimesed seletasid, et eesti ajal olnud palju halvem. Häda ja viletsus, mis eestlaste peale vajunud, on mõnegi upsakust, täispuhutust ja isekust vähendanud. Hakkasin mõistma... Eesti rahvas oli selle karma ära teeninud omaenda rumaluse ja upsakuse tõttu.

Vallikraavi tänaval, kus elasin, oli ka venelasi. Mõni varastas tihti. Poisikesed näppasid päris kartmatult. Ühes peres oli hulk lapsi, kõik mustad, ropu suuga, laisad ja rumalad. Venelased purjutasid ülitihti. Ka tundusid nad olevat ülekohtused. Ma ei sallinud neid. Ikka-jälle kuulsin nende metsikustest. Millegipärast sai üheks mu paremaks mängukaaslaseks vene poiss Vova Nossenko naaberkorterist. Tema isa oli ukrainlane. Täheldasin, et perekond on puhas, korralik ja usin. Nende võsu õppis minuga mängides kähku eesti keele selgeks. Tal olid eesti keeles parimad hinded oma klassis. Võtsin seda perekonda erandlikuna, nagu see ilmselt oligi. Julgesin Vovaga noorukieas käsitleda ka ideoloogilisi küsimusi ja venelaste Eestis viibimise tegelikke põhjusi. Ta vaidles kooliargumentidega vastu, kuid iialgi ei kaevanud mu peale, isegi mitte oma vanemaile.

Tollal polnud ma midagi kuulnud riigi vastu tegutsemisest, sest informatsioon vastupanijate kimbutamisest levis piiratult. Mulle tundus, et okupatsioonivõimuritega mängiti uljalt kaasa ja spektaaklit võeti tõsiselt. See kahjustas rahvuslust. Levis jutte ka rahvuslikest parteimeestest ja see teadmine esialgu rahustas. Hiljem leidsin, et isegi kommunistina polnud ausal inimesel võimalik oma rahvale kasulik olla – võis sule sappa saada, nagu hiljem Edgar Tõnuristiga juhtus.

Juhtivaid kohalikke seltsimehi Moskva umbusaldas. Enamik EKP 89 849 liikmest, neist ligi pooled muulased (1978. aasta

andmed), olid külmaverelised karjeristid, keda rahva elu ei huvitanudki.

Selline oli ka Aarne Vahtra, kes septembris 1982 Prantsusmaal poliitilist varjupaika palus. Enne Läände jäämist oli ta Põlva Intsikurmus tudengite esitatud satiirikava kohta öelnud, et see olevat olnud alatu tegu partei ja rahva vastu. Noorsooteatris töötades vaenas ta mitut näitlejat, sealhulgas Lauri Nebelit, nende rahvusliku meelsuse pärast. Ta üritas takistada ka lavastuse "Godot'd oodates" väljatoomist.

Kolleegid Eesti TV noortesaadete toimetuses pelgasid teda tema kontakti tõttu KGB-ga. Nendest sidemetest ei rääkinud ta Läänes sõnagi. Tema edutamist Noorsooteatri direktoriks ja hiljem Teatrite Valitsuse juhatajaks peeti võimalikuks just tänu neile sidemetele. Lõpuks määrati ta kultuuriministeeriumi partorgiks. Kultuuritegelastel polnud tollal Aarne Vahtra kohta ühtki head sõna öelda. Ta takistas kõike, mis oli rahvuslik.

Rootsis esinedes väitis Vahtra valelikult, et üliõpilasmalevasse astuti vabatahtlikult. Aare Vallistul ei õnnestunud EPA tudengina sellest aga kunagi kõrvale hiilida. Ka ülikooli esimeste kursuste tudengeile oli see sunduslik.

Venestamise saladokumendist oli Vahtra teadlik, kuid ei rääkinud sellest Läänes. Kui see Soomes avalikustati, möönis ka Vahtra, et tema käes oli olnud koopia. Teistest saladokumentidest pidas ta otstarbekaks vaikida. Pagulaskonnale määris ta üksnes mett moka peale. Paljud Läänes, sealhulgas kirjastaja Einar Sanden, läksid tema valelikkuse õnge.

Eesti vastupanuliikumiselt Aarne Vahtra kohta saabunud raportis teatati 1985. aastal Rootsi: "Ta on rängalt kritiseerinud ja saboteerinud selliste inimeste tegevust, kes aktiivselt on nõukogude võimu vastu välja astunud pärast Eestist lahkumist. A. Vahtra on püüdnud aktiivselt kahjustada Valdo Randpere ja Jüri Lina tegevust, püüdes nende mainet kahjustada."

Minu püüdeid tõde teada saada nimetas Aarne Vahtra "amatööri ponnistuseks". Väitis, et ma sihtivat liiga kõrgele ja muud sellist.

Lapsepõlvekodu Tartus Vallikraavi tänaval.

Kaalutlesin noorukina ka ise "rediseks" muutuda, etendamaks suurejoonelist ideoloogiategelast ja valetada nõnda, et endalgi hirmus kuulata. Nõnda ehk saanuks tõusta vajalike võimaluste juurde, et siis midagi ära teha. Teine võimalus oli jääda iseendaks ja mängust loobuda. Sisetunne nõudis kõrvalejäämist. Välistasin mis tahes karjääri nõukogude ühiskonnas, kuigi see nõuab omajagu tugevust. Avastasin end liha sagedamini unistamas võimalusest lahkuda kommunismikantsist. Teadsin tookord, juba 17-aastaselt, et mind köitvate ainealadega säherdustes oludes segamatult tegelda ei saa.

1960. aastate keskpaiku ilmusid impeeriumi ajakirjanduses esimesed positiivsed kirjutised UFO-dest. Teema huvitas mind erakordselt, kuid mul nappis informatsiooni sügavamaiks järeldusiks.

Samas hakkasin koolivennast raadiomehe ja tudengi Gunnar Paali eeskujul valmistama Tartu kinodele reklaamlinte filmide kohta. Nüüd võisin tasuta kinos käia.

Järjekordse eesti filmi pidulikul esilinastusel tehti ka kriitilisi märkusi. Karmimaid sõnavõtjaid oli Lembit Hanni, kes jättis asjatundliku mulje. Kinovõrgu juhtkond talletas tema koordinaadid. Peatselt tuldi ettepanekuga rajada Tartussegi filmiklubi. Mõte sai teoks 1967. aasta algul. Klubile valiti nimeks "Amfo". Mind sooviti presidendiks, Lembit Hanni jäi asetäitjaks.

Lembit elas koos vigase emaga Kalevi Sõbra nurgal pugerikus, mida talvel tuli ühtelugu kütta. Ta magas põrandal, sest kahte sängi urkasse ei mahtunud. Filmiajakirjad ja -raamatud vedelesid kõikjal hunnikus: laual, truubi ja kapi otsas. Andres Mustonen, kellele kord Lembit Hanni elamist näitasin, arvas: "Sellel inimesel pole kindlasti mingeid illusioone nõukogude korra suhtes."

Lembit oli esimene, kellega võisin vestelda filosoofilistel teemadel. Peamiselt rääkisin mina, tema kuulas.

Välismaale pagemist pidas ta võimatuks. Mina uskusin, et kunagi ikka sellest põrgust pääsen. Nägin tollal tihti unes Helsingit ja Stockholmi.

Kord rääkis geograafiaõpetaja Karmen Alber Itaaliast ning juhtus vaatama minu poole: "Ja näiteks kui Jüri reisiks Itaaliasse ja seisaks Vesuuvil, näeks ta piltkaunist vaadet imesinisele Napoli lahele..." Klassikaaslased turtsusid, sedavõrd fantastiline tundus mõte, et keegi meist, kõige vähem mina, tohiks sõita Läände. Mina aga teadsin kindlalt, et kord sõidan sinnakanti ja siis läkitan õpetajale postkaardi tänuliku meeldetuletusega. Napolis viibisingi märtsis 1983 ja kaardigi saatsin teele.

Suvel 1967 esitas tuntud meditsiiniprofessori Kuno Kõrge proua Elsa, keda mu ema aeg-ajalt abistamas käis, rahvakirjanik Aadu Hindi ettepaneku korteritehinguks. Tehingu mõte: meie asume elama Tallinna, juhul kui mu ema on nõus hakkama Hintide koduabiliseks, aga enne kolime Tartus Tähe tänava korteris ühte tuppa, kust omakorda tuleb asukas meie urkasse. Pärast neid manöövreid olimegi jaanuari algul 1968 Aadu Hindi naabrid Hiiul, tema häärberi kõrval õuemajas. Sissekirjutamisest, mida mees oli lahkelt lubanud, ei tahtnud ta enam midagi kuulda.

Aadu (õieti Adolf) Hint oli sündinud 10. jaanuaril 1910 Muhu-Suure vallas. Aastal 1936 kolis ta Saaremaalt, kus töötas algkooliõpetajana, Tartusse, jätkates õpetamist 3. algkoolis. Ta tulnud endale paremaid tingimusi looma ja pugema, nagu ta kord avameelitses. Esimene abikaasa oli tal Debora Vaarandi. Kui punavenelased Eestis 1940 võimu üle võtsid, hakkas Aadu Hint üleöö kommunistiks ja sai ajakirja "Viisnurk" toimetajaks. Ta oli tüüpilisi karjeriste, kes üksnes oma heaolule mõtlevad. Ometi lausus ta kord ropsuga: "Küll on tore, et meie tänaval ühtki venelast ei ela!" Ka sõjapäevil Nõukogude tagalas Minni Nurmega sõlmitud abielu läks lõhki. Sellest kooselust on teiste hulgas sündinud Päärn Hint, kes sai tuntuks värsisepana. Kolmandaks prouaks valis kirjanikuhärra oma majaabilise Helve, kelle ta hiljem kõrgkoolitas. Eriteenete eest anti A. Hindile jaanuaris 1981 Lenini orden.

Aadu Hint alustas elukutselise kirjanikuna aastast 1946, saavutades kiiresti laheda elu: tal oli mitu maja ja rohkesti muud maist vara. Mõistagi pääses ta kõrge parteilasena (NSVL Ülemnõukogu saadik) ka erikauplustesse ja Kirjanike Liidu liikmena välisfilmide eriseanssidele. Ka võimaldati talle parem ravi. Ta oli omainimene Keskkomiteeski ja mõne valitsustegelase juures. Tema honorarid olid suuremad kui tavalisel kirjanikul, algajate kirjameeste sissetulekuga ei maksa võrreldagi.

Kevadel 1968 õnnestus mul läbi raskuste Tallinna ringhäälingus käivitada esimene saatesari pop-, biit- ja folkmuusika tutvustamiseks pealkirja all "Pobifo Revüü". Esimene saade läks eetrisse 22. mail 1968, teemaks prantsuse poplaulud. Neid järgnes veel 37, lisaks koostasin muid saateid ja kontserte.

Samal suvel õnnestus mul "Estonia" kontserdisaalis korraldada Soome popansambli "Ernos" kontserdi. Nõnda esines Eestis esimest korda Lääne moodne noortegrupp.

21. augusti hommikul 1968 kuulsin raadiost, et punaväed kutsuti Tšehhoslovakkiasse appi "korda looma". Kui olin Raadiomajja jõudnud, anti käbe korraldus kaasa aidata, et sama päeva program-

mist ja paari nädala ulatuses ette kõrvaldada igasugune tšehhi-slovaki muusika ja asendada millegi sobivamaga. Praha poplaulja Karel Gott ei tohtinud laulda isegi mitte inglise keeles.

Suvel 1968 tutvusin mitme eesti noore popmuusikuga, sealhulgas Toivo Kurmetiga, kelle laululooming mulle eriti imponeeris. Meie filosoofilised huvid olid sarnased. Toivo elas igati korralikes oludes, kuid tal puudusid võimalused oma loomingut avaldada. Pealegi oli popmuusikute seisund tookord eriti ebakindel. Sobitasimegi siis suhteid soomlastega, et saada abi Läände pääsemiseks ja hankida huvitavat informatsiooni.

Samas sagenesid mul pahandused popsaadete pärast: liialt sageli inglise keelt, kahtlaselt positiivsed kommentaarid, autor räägib teksti liiga kiiresti, lugusid mängitakse enamasti lõpuni, saatevormi kujundatakse ümber liiga intensiivselt ("nii ei ole varem tehtud") jne. Nõuti vene muusika lülitamist kavva. Pärast Soome grupi "Emos" esinemist seisin väljapressimise ees. Kas popsaated lõpevad või tuleb järgmine kord ainult vene muusikat, teatas tookordne muusikasaadete peatoimetaja kommunist Ants Sõber. Valisin kompromissi, kuigi vene popansambleid oli tollal vähe ja needki viletsad. Tahtsin Lääne muusikale vastukaaluks propageerida rohkem eesti popmuusikat. Vastutajate arvates polnud seegi alati hea. Pealegi leiti, et põhjendamatult ülearu esitletakse Toivo Kurmeti ansamblit "Virmalised".

Kord varem noriti Toivo Kurmeti ühe laulu sõnade kallal, kus oli öeldud: ta läks ja naeris. Kes läks (kuhu?) ja mille üle ta naeris? TV-toimetaja Mati Talvik ütles kord avameelitsedes, et Toivo Kurmeti muusika olevat liiga hea Nõukogude Liidus avaldamiseks. Sest liiga hea on kahtlane.

Kuigi saatetekstid olid mitmest kontrollist läbi käinud ja pärast muudatusi kõlblikeks arvatud, tuldi varsti lagedale avastusega, et minu revüükavad tuleb ka läbi kuulata, sest intonatsioonis esinevat lubamatuid vihjeid ja teksti loetavat liialt ilmekalt (?). Asi hakkas tüütama. Pidev teesklemine ja keerutamine põhjendamaks üht-teist lõiku saates masendas. Tüütas ka lakkamatu võitlus saatevormi

moderniseerimise eest. Lisaks esitati pidevalt märkusi, et tavalistes kontserdikavades on liiga palju popmuusikat jne. Väsitasid intriigid ja õõnestamised. Pealegi tuli enesel hoolt kanda, et eraisikuilt laenata välismaiseid heliplaate raadios ümberlindistamiseks (paljudele ei meeldinud loo tuntuks saamine), lisandus võitlus nende võtete sokutamiseks fonoteeki (varem saadeti Lääne biitmuusikalindistused arhiivi, et neid ei kasutataks korralises kavas). Raadiomajas jäi südamlik mulje Härmo Saarmist ja Helgi Erilaiust.

Pärast järjekordset konflikti kevadel 1969, mida põhjustas ansambli "Virmalised" tutvustamine Leedu Raadios, otsustasin loobuda kõigest – eemaldusin lõplikult nõukogulikust komejandist. Olin ka kogenud, et lisaks propagandistlikele eesmärkidele kasutatakse raadiot emotsionaalseks nüristamiseks hallilt sotsialistlike muusikakavade abil. Olin vältinud eetrisaastamist. Panin tähele, et väliseestlastele määratud saateid võisid koostada vaid teatud inimesed. Kõik minu kaastööd lükati tagasi. Mind kutsuti koguni välja ja uuriti mu tagapõhja.

Raadiopäevilt mäletan probleeme ka pealkirjade tõlkimisega. Näiteks ei tohtinud eesti keeles teadustada biitlite laulu "Hull mäe otsas". Pugeja ning intrigandina tuntud muusikasaadete vanemtoimetaja Jüri Roomere muutis selle "Narriks". Tema teadis täpselt, mis läheb tsensuurist läbi ja mis tekitab komplikatsioone. Ei tohtinud kasutada sõna "patsifism", keelatud oli mainida neid, kes varem olid pastorina tegutsenud, jne. J. Roomere arvates tuli igas Lääne popmuusikat tutvustavas saates kuidagi kapitalistlikku maailma rünnata. Tavaliselt vingerdasin sellest kõrvale või ütlesin, mida arvan: kalkide rahajõmmide diktaat kerge muusika areenil, filosoofilise popmuusika tagaplaanile surumine jms. Kord olin intervjuust pugejaliku reporteri Juhan Virkusega kärpinud kriitika Soome popgrupi "Ernos" esinemisstiili kohta. Sellega nurjasin tema järjekordse manöövri ülemustele meeldida.

Kevadel 1968 valmistasin saateid sarjas "Elukutsete radadel". Tutvustasin Tallinna Klementi-nimelist kutsekooli, kus oli võimalik rätsepaks õppida. Mäletan, kuidas keegi naisülemus hakkas

pilduma lööklauseid, ikka samas vaimus, et just nõukogude inimene peab olema kaunis nii seest kui väljast, ja et noored saavad rätsepaks õppida üksnes tänu kompartei piiritule hoolitsusele rahva heaolu eest. Minu põhimõte oli teha saateid sõnastuses, millega jään nõusse. Arvatavasti oli too juhtiv Klementi tädi 31. juulil 1968, mil jutuajamine temaga I programmis eetrisse läks, tublisti üllatunud, kui kuulis end rääkimas inimese soovist näida kaunis, olgu ta kes tahes. Ka olin ta sättinud toonitama rätsepaameti üldinimlikku tähtsust. Ei ainsatki sõnakõlksu. Selle mõneminutilise jutulõiguga olin vaeva näinud terve õhtupooliku. Reporterite kursusest oli mõnevõrra kasugi.

Koostasin raadiole ühtekokku 351 saadet, neist ei läinud eetrisse kümmekond. Neli viimast anti 1970. aastate teisel poolel edasi variisikute vahendusel. Viimane saade edastati kevadel 1978 "Vanemuise" teatri näitlejast ning ballaadilauljast Anne Maasikust. Olin intervjuust oma küsimused välja lõiganud ja variisiku laused asemele nikerdanud. Olen teinud reportaaže Tartu nukuteatrist, laste suveveetmise võimalustest, kinoringist, Mõniste talumuuseumist, lastele rajatud käsitööringist, Tartu matkaklubist, Paide maakutsekoolist jne. Mu ülestähenduste hulgas on vaid üks poliitiline teema: pioneerid-jäljekütid uurimas "revolutsionäär" Hans Heidemanni tegevust. Selle lõiguga näitasin, kuivõrd mõttetu on asjaolusid uurida, kui tegelikele materjalidele ei lasta avalikkust ligi ja mingit uurimist polegi olnud, sest võimukandjate leiutatud propagandaandmete kaudu on loodud müüdid olematuist kangelasist. Samamoodi leierdati lugu "sõjakangelasest" Helene Kullmanist, kelle nimi oli antud ühele Tartu kutsekeskkoolile. Tema tegelikku tausta teadsid vähesed. Kord sattus ülikooli parteiajaloo õppejõud Marta Lõhmus salastatud fondides peituvaile andmeile H. Kullmani kohta. Ametliku versiooni järgi hukanud sakslased tolle nõukogude patrioodi metsikult. Tegelikult lahkus "kangelanna", kes oli kergete elukommetega, sügisel 1944 koos tuhandete teiste eesti põgenikega Läände. Aga ehk läks hoopis ülesandega, sest ta olnud ju luuraja?

Eestis leierdati ka kuratlikku muinaslugu joodiku ja vargapoisi Aleksandr Matrossovi kohta. Eks igal paigal ole omad pühakud. Kord julgenud too õppejõud oma avastustest rääkida ka töö juures, parteiajaloo kateedris. Kohe tekkis tal konflikt KGB-ga.

Mõistagi võltsiti uudiseid. Väliskommentaator Albert Käär, nüüd manalamees, rääkis kevadel 1968, mida ta oli kuulnud Moskvas TASS-i peakorteris. Sinna oli just saabunud teade, et Vietnamis tulistatud ühe päeva jooksul alla 14 USA lennukit. See teade valminud Vietnamis nõnda, et küsitleti eraldi neljateistkümmet õhupatareide laskurit ja kõik kinnitasid, et pihta sai üks lennuk. Lõpptulemus: patareid tulistasid alla 14 lennukit.

Moskvast Läände asunud näitleja V. Jenjutina rääkis eksiilvene lehes "Russkaja Mõsl", kuidas dubleerides moonutati välisfilmide sisu. Ta tegeles venekeelse kõne pealemängimisega aastail 1954-1977. Tema sõnad: "Filme tsenseeriti dubleerimisel häbitult. Kõrvaldati terveid lõike nii poliitilistel kui ka justkui kõlbelistel kaalutlustel, sovetiseerides kõike."

Jenjutina imestas, et Lääne režissöörid ei protestinud. Vahest nad ei teadnudki, kuidas nende filme ümber tehti? Kord dubleerinud ta Anna Magnianit, kes mängis peaosana prostituuti filmis "Auto". Ta ütles seal, et sai auto ostmiseks vaevaga raha kokku. Nõukogude "tõlkes" aga seletas ta: "Sain tädilt päranduseks." Ungarlase Zoltan Fabri teosest oli välja lõigatud terve stseen, mis andis edasi filmi religioosse mõtte. Ka filmi "Romeo ja Julia" oli lõigutud (näiteks kõrvaldati "sündsusetu" voodistseen). Näitlejad teadsid seda, sest enne oli neile filmi näidatud originaalkujul.

Olin rahul, et Raadiomajast ära tulin. Mulle hakkas vastu sealne moraalitus. Kui kord paluti vanemtoimetaja Jüri Roomerel käsitleda ajakirjas "Küsimused ja Vastused" biitmuusikat, pidas ta vajalikuks ühe mu saateteksti maha kirjutada mulle viitamata. Varem oli sama mees "Õhtulehes" enda nimele võtnud oma surnud isa pikema tõlke. Sellest rääkis ta mulle vähimagi häbitundeta.

1968/69 oli aeg, mil noored püüdlesid läänlaste eeskujul kas või väliselt tõrjuda halli üksluisust. Väikekodanlik kildkond aga ei

talunud, kui mõni üldpildist erineb. Möödujad nimetasid kirevais, ka lillelistes pükstes eesti noori hulludeks. Paraku leidus niimoodi riides käijate hulgas ka kriminaalsete kalduvustega tegelasi, kes vähemalt Tartus lisasid värvilisusvastasele hüsteeriale üksnes hoogu.

Olin ilmselt esimesi, kes 1967 lasi Tartu moerätsep Lembit Jõeveril endale lillelised püksid õmmelda. Ajalehes "Edasi" oli artiklis "Südamevalu" suvel 1964 teda salvavalt haugutatud, et noori tema eest eemale peletada. Efekt oli aga vastupidine. Kui suvel 1968 tavatsesin Tallinna Raadiomajast erekollaste velvetpükstega Balti jaama jalutada, et koju Hiiule sõita, pillasid venelased märkuse: "See käib ringi nagu tibupoeg!" Kui tõmbasin jalga erepunased säärevarjud, oli jahmatus veelgi suurem. Tagurlasi häirisid isegi rohelised telgiriidest teksad ja alt laienevad säärekatted. Ma ei tahtnud tuimuse ühiskonda aktsepteerida ka mitte väliselt. Mäletan, kuidas sügisel 1968 elavdas Raadiomaja atmosfääri Soome noortegrupp "Ernos". Kui ansambli juht ja solist Erno Lindahl ilmus lindistusele valgetes teksades, hüüatas üks väikekodanlasest vanemtoimetaja: "See julgeb Raadiomajja tulla aluspükstes!?"

Ilmselt ainult vähesed mäletavad kõmulist kohtuprotsessi aastal 1956, mil üks Moskva noormees mõisteti teksade kandmise eest 15 aastaks töölaagrisse ja hiljem asendati kohtuotsus Keskkomitee peasekretäri Nikita Hruštšovi nõudmisel surmanuhtlusega. Nõukogude ühiskond talus üksnes rabilikku musta tooni või muid süngeid värve. Kentsakas, et nüüdses Euroopa Liidus on noored massiivse propaganda mõjul end vabatahtlikult musta riietanud.

Äärmiselt riivasid konservatiive ka poiste pikad juuksed. Tookordne Tallinna linnapea Johannes Undusk nõudis ajakirjas "Noorus" isegi vägivalla kasutamist, kui noorukeil juukseid teisiti maha ei saa. Miilitsad püüdsid hulga karvaseid kinni ja ajasid neil pea paljaks. Liberaalsed intellektuaalid tõstsid protesti. Hiljem astus karvaste kaitseks välja ka helilooja Uno Naissoo, kelle poeg Tõnugi oli pikajuukseline. Toetajaid leidus koguni kõrgtegelaste

hulgas. Kord astus kino "Kosmos" fuajees mulle juurde Ministrite Nõukogu Asjade Valitsuse ametnik ja ütles, et ei sobi pikajuukselisi põlata. Ta esitles ennast, kuigi olin talle täiesti võõras 18-aastane.

Mõni aasta hiljem polnud pikad juuksed Eestis enam probleemiks: pilkelaulud kadusid eetrist, karikatuurid unustati. Hoopis raskem oli tunnustust võita popmuusikale. Mõtteid ergutav looming on alati häirinud väikekodanlase näilist rahu, asugu ta Moskvas, Pariisis või Stockholmis. Kasvasin üles biitmuusika saatel, kuulates poole ööni Lääne raadiojaamu, eelkõige piraatsaatjat Radio London. Algul eraldusid noored võltsväärtusi hindavast keskkonnast popmuusika ja hiljem rõivastuse kaudu.

Sõjajärgne põlvkond ei sarnane varasematega, sest paljud nende hulgast otsivad taga kadunud (loe: maha mängitud) väärtusi, üritades nostalgiliselt leida seoseid teistsuguse ajajärguga. Noortemuusikas avaldub see klassikalisi reegleid hülgavas harmoonias ja laulutekstide sõnamängus.

Ka varasel keskajal olid meestel pikad juuksed ja nad kandsid ülikirevaid rõivaid. Püksid võisid olla eest sinised, tagant kollased, üks säär oli üht, teine teist värvi. Sellel on ka praktiline tähendus. Eredate värvide sagedused tasakaalustavad meie hingeelu ning tugevdavad tervist. Kirevad rõivad ilmusid vähehaaval tagasi 1960. aastail ja on nüüd taas päevakorral. Tähenduslik tundub ka riide valik. 1960. aastail tõrjuti kõrvale villane. Teatavasti veel Louis XIV ajal õmmeldi isegi teenri rõivad peamiselt sametist, siidist ja brokaadist. Kui aga Euroopas hakkas levima inglise kodanlik mood, mis ängistas vaimu ja kalestas hinge, tõrjus kirevuse välja villaserutiin, nõnda et domineeris tumedus ja hallus.

Ka popmuusikas võis 1960. aastate teisel poolel täheldada püüdlusi keskaegsete seadete suunas ("Eleonor Rigby", "Yesterday", "Lady Jane" ja mitmed teised).

Nõukogude režiim võitles kõige uue vastu, sest uus hirmutas. Aga kui nähtus üldistus, siis võimuaparaat kapituleerus. Kremlis, hingetuse pesas, ei aimatud, et juba ammu näris Aeg nõukogude

ühiskonna alustugesid, sest "kui pahed on küpsenud, tunneb paheline pahet", nagu on sõnastatud targas "Dhammapadas".

Popmuusikasaadete käikusaamiselgi kehtis seadus, et vastutegutsemine "muutub jõuetuks sõna või idee vastu, kui selle aeg on käes" (Aleksandr Herzen). Sündmused toimuvad määratud ajal, ei varem ega hiljem.

Jõudsin varakult arusaamisele, et kommunismi impeerium oli ohu ja hirmu kolle, kus ebanormaalsed olud ja halastamatu elulaad üritasid hinge ebakõlbeliseks vormida: inimene pidi valetama, et ohutult eksisteerida; paljusid ahvatleti vargustele; hulk inimesi hakkas meeletult jooma; osa muutus laisaks ja lohakaks või vastutustundetuks; teised liiderdasid asja huvides või igavusest, liiga paljudel oli kiusatus ligimesi üles anda. Nõukogude kodanik pidi sahkerdama ja intrigeerima, et pisutki paremale järjele jõuda, sobitades mis tahes hinnaga vajalikke tutvusi, ta varjas oma uskumusi, kui need takistasid trügimist, et saada paremat toidupalukest ja mugavamat peavarju...

KGB erualampolvnik Valdur Timusk väitis 20. veebruaril 1997 "Maalehes" avaldatud usutluses, et "Eesti rahvas oli usin keelt kandma. Kaebamise ulatus oli jube".

Püüdsin selles hirmukoldes olla peamiselt vaatleja, lootes ohu eest varju leida. Tundsingi pidevalt justkui mingit kaitsvat kätt. Tajusin, et kord pääsen sellest olukorrast ja siis meenutan kõike vaid paha unenäona. Vabanenult tundsingi end vanglast pääsenuna, kes oma karistuskogemusi tunnetuseks renderdab.

Pärast seda, kui olin raadiotööst loobunud, tõmbusid tuttavad minust eemale, sest ma polnud neile enam kasulik. Paar kaugemat tuttavat pidas mind saamatuks, ma ei suutvat elus läbi lüüa.

Nii või teisiti pidin endale uue rakenduse leidma. See polnud kerge, sest olin loomult liiga elav ja kriitikameelne. Hakkasin otsima teed ajakirjandusse.

Suvel 1969 tahtis Aadu Hint, et me tema elamispinnalt hiljemalt 1. septembriks kaoksime, nõudis isegi allkirju. Pärisime: "Kuhu me siis läheme?" Polevat tema asi.

Ema naasis Tartusse. Palus linnavõimudelt ulualust, kuid vastuseks üksnes irvitati. Ta ööbis kord bussijaamas, kord raudteejaamas, vahel nõustusid õed või tuttavad paariks ööks enda juurde võtma. Mulle nõustus peavarju andma popmuusik Toivo Kurmet, kellega olin hellitanud plaani Nõukogude Liidust pageda, sest loominguperspektiive polnud kummalgi. Kevadel 1969 oli Jüri Roomere initsiatiivil keelustatud kaks väikest kavas olnud heliplaati Toivo Kurmeti lauludega.

Vahel võib saatus väga iseäralik olla. Sügisel 1986 vajas Toivo Kurmet Stockholmis peavarju, kui kaasmaalane Mart Vahter oli tema korteri omastanud. Siis pakkusin mina talle ulualust. Olime tasa.

Soovisin end väljendada lavastamise kaudu. Samas teadsin, et oma ideid ja kujutlusi ei saa ma selles riigis iialgi realiseerida: tsensoreid ja muid õiendajaid pole võimalik lõpmata tüssata. Pealegi algaks võitlus iga motiivi ja dialoogi ning eelkõige vormi eest, nagu seda pidi tegema tuntumaid vene režissööre Andrei Tarkovski. Kord pakkusin raadio kesköö programmile saadet Carl Robert Jakobsoni koolilugude tutvustamiseks. Valvsad tegelased hakkasid kohe õiendama, et ma kavatsevat teha eestluse propagandat.

Nõukogude argielu avaldas ränka survet kultuuritegelastele, keda kompartei kohtles kui agitaatoreid. Ametliku liini eirajaid nuheldi. Eelkõige kardeti andekaid loovisiksusi. Filmindusteadlane Veste Paas pidi vahepeal Tallinna Trammi- ja Trollibusside Trustis koguni varustajana töötama. Selle seiga võttis omaks isegi kinematografistide kongress ja juhtumist mainiti ka ajalehes "Sirp ja Vasar".

Pagemiskavast muidugi asja ei saanud. Soomlased pakkusid küll abiellumisvõimalust, kuid tollal ma ei uskunud, et okupandid mind välja lasevad. Paadiga Soome hiilimine tundus utoopiana...

Ühel sügishommikul 1969 tuldi KGB-st Toivole ja tema vennale Ülole järele. Poisid arvasid põhjuseks kontaktid soomlastega. Ohvitserid jäid koridori, mind nad ei näinud. Pärast hakkas noor-

meeste ema Asta Kurmet igaks juhuks hävitama välismaist kirjavahetust. Välja lõi Stalini-aegne hirm "organite" ees. Lahkusin tagauksest linna suunas. Naasin alles pimedas. Toivo istus köögis ja limpsis rahustuseks viina. Ta seletas, et julgeolekumehed olevat neid autos algul süüdistanud ühte kioskisse sissemurdmises (selliste juhtumite uurimisega KGB üldse ei tegelnud). Peakorteris Pagari tänaval tahetud esmalt Toivo pead nulliga paljaks ajada (ta oli tookord pikimate juustega poisse Tallinnas), kuid loobutud sellest. "Vestluse" algul tunti huvi, miks ansambel "Virmalised" omal volil (ilma kultuuriministeeriumi loata) Riiga rokkmuusikafestivalile sõitis. Seejärel taheti teada kontakte välismaalastega. Muu hulgas küsiti, millest tuleb, et noored on nii apoliitilised (loe: nõukogudevaenulikud). Toivo seletanud, et noored ei taha ettekirjutusi juuste pikkuse ja rõivastuse kohta ja et biitmuusika harrastuse pidurdamine teeb nad trotslikuks. Tšekist kuulanud tähelepanelikult. Lõpuks lootis ta tulevikus saada informatsiooni ja andis Toivole salanumbri, millel helistada ja küsida Ahtot. Kohtumine määratavat kuhugi kohvikusse või kinno "Kosmos", sest "meie juurde pole vaja tulla, mõni võib näha". Omalt poolt ühendust soovides saatvat Ahto postkaardi. Siis lasti poisid tulema. Toivo kuulutas kodus, et sihukesed urgitsejad kerigu põrgusse.

Soomlased abistasid meid kuidas suutsid: saime neilt kirjandust. Tuli hakata õppima soome keelt. Põhjanaabritega kujunes kontakt üha tihedamaks. Väliseestlastelt ei saanud me mingeid toetavaid kirjutisi või raamatuid. Soomlaste kaudu pagulastele Rootsi saadetud abipalvele saabus eitav vastus. Ahti Pae REE-st pidas meie soove KGB provokatsiooniks. Arvasime seda ettekäändeks.

1. novembri hilisõhtul 1969 vestlesin Toivo ja Üloga maailmaasjadest. Kuulasime ühtlasi Rootsi Raadio popmuusikasaateid. Kell näitas juba pühapäeva esimesi tunde, kui juhtusime vaatlema hämmastavat UFO-nähtust: suurest sigarikujulisest objektist väljusid väikesed "tulekerad", mis kihutasid üle meie asukoha, põhjustades elektrihäireid. Juhtumit käsitletakse lähemalt minu raamatus "Ufotutkimuksesta Neuvostoliitossa" (Helsinki, 1979). See sünd-

mus viis mind ühendusse UFO-uurija Tunne Kelamiga, kellelt sain nende mõistatuslike objektide kohta lähemat informatsiooni. Hakkasin seletamatuid nähtusi uurima. Analüüsisin ka Piiblit, mis jättis vastumeelse mulje Välja kujunes mu esoteeriline maailmavaade.

Arutasime nüüd Toivoga poole ööni vaimsete nähtuste võimalikke esoteerilisi seletusi ja koostasime arengusüsteemide filosoofilisi projekte. Toivo vanemad aga tüdisid meie arutlustest ja ühel pakaselisel detsembriõhtul kihutas pereema mu ukse taha. Tartu poole ei sõitnud enam ühtki bussi ja mida sealgi öösel peale hakata. Kogu öö pendeldasin Männiku-Nõmme-Pääsküla tänavail. Hommik saabus ikkagi. Sõitsin Tartusse.

Olime nüüd emaga kodutud. Üritasime mõne öö peavarju saada Staadioni tänaval tädi pugerikus, kus ta elas oma mehe ja pojaga. Tädimees Aleksander Laanesaar pelgas, et jääme pikemaks ajaks, ja paari päeva pärast käratas: "Kaua see jama siin kestab?" Tegime minekut.

Järgmise öö veetsime oma asjade otsas ühes Tähe tänava õues. Mõndagi sellest kraamist oli juba laiali tassitud või lahti kruvitud. Päris vana koli oli siiski alles. Mõni imestas, miks kaks inimkogu pakast trotsides istuvad õuenurgas mööblikuhila otsas. Seletasime, et see varanatuke kuulub meile ja seda võib ju ikka valvata. Seejärel suundusime Tiigi-Pälsoni (praegu Pepleri) tänava nurga maja koridori. Laotasime ajalehe tsementpõrandale, surusime end radiaatorite vastu ja püüdsime tukkuda, kuni esimesed töölemineja kella viie-kuue paiku peletasid meid taas tänavale kolama. Kotti oma asjadega tassis ema vapralt käe otsas. Vahel õnnestus öö raudteejaamas vinduda, kui miilits ei tulnud pileteid kontrollima. Hommikuti kella 7 ajal suundusime pirukabaari ja kinnitasime keha. Siis marssisime taas uljalt mööda linna. Kui kauplused avati, läksime neisse sooja – oli ikkagi külm talv. Päeval käisime ka kinodes. Õhtupoolikuti läksime tuttavaile külla, et aega mööda saata. Mõnikord õnnestus kuhugi ööbima jääda. Seejärel asutasin end sõitudele Tartu ja Tallinna vahel. Kord sõitsin aeglase susla-

rongiga Tartust pealinna, teisel ööl jälle tagasi. Päeval kolasin niisama ringi. Soojendamiseks sai käidud kinos või istutud mõnes sööklas. Raha esialgu jätkus, sest olime osa asju maha müünud. Kord proovisime emaga Tallinnas ühekski ööks hotelli saada, kuid see oli lootusetu ettevõte – kohti lihtsalt polnud.

Lõpuks õnnestus mul tutvuste kaudu üürida kallis ärklituba Pääskülas Tallinnas. Ema omakorda sai halastusest Tartus varjule ühe eestivenelase juurde, kellele ta ise oli kord ulualust pakkunud. Too oli Siberisse küüditatult rängasti kannatada saanud, jäänud oma sõrmedest ilma.

Hakkasin põhjalikumalt tegelema filosoofiliste küsimustega, kuni tollestki katusekambrist välja kihutati. Peremees oli leidnud üürilise, kes suutis maksta rohkem (30 rubla kuus).

Vahepeal oli ema intensiivsemalt korteriasja ajanud, kohtunud Ülemnõukogu saadiku Sarriga, lubanud rahvakirjanik Aadu Hindi käitumise suure kella külge panna. Meie täielikuks imestuseks antigi emale mais 1970 pisike (10-ruutmeetrine) hädapind, omariiklusaegne kaupluseruum, kus müüdud toiduaineid. Vilets ja ebatervislik eluase. Talvel pidi kütma mitu korda päevas, kuid pehkinud seinte rõskus ja kopituslehk ei kadunud ikkagi. Tolle toakese uks avanes otse tänavale, kõrvalruume polnud, oli ainult sammupikkune kolinurk, eesriidega varjatud.

Mul jäi üle ainus võimalus – suunduda Tartusse ema juurde. Kuna olin inimestes pettunud, otsustasin elada vaikelu. Tõusiklus, kasuahnus, saamahimu, kadedus ja ebaausus mõjusid tülgastavalt. Otsisin väljapääsu. Teadsin, et rahvuse tervenemine algab sinust enesest. Kahtlesin, kas üldise allakäigu ajastul keegi vaimsuse kultuurist ja tõsisest kunstiloomingust hoolibki. Enamik teadlasti ja kultuuritegelasi teenis võimumehi, tegeldes poliitilise jampsimisega, et oma oskusi võimalikult kasulikult müüa.

Kavatsesin end arendada ja narrimängu kõrvalt jälgida. Kui Saatus näeb ette mu toimekama tegevuse teiste heaks, siis saadab Ta mu teele võimalusedki. Ise ma olukorrasse sekkumiseks trügida ja õiendada ei tahtnud. Uskusin Honore de Balzaci sõnu:

"Inimestele, kes kõigest hingest midagi soovivad, tuleb sageli juhus appi." Selle erinevusega, et "juhuste" taga peitub saatuslik seaduspärasus.

Olin juba varem täielikult loobunud alkoholist, suitsetanud polnud ma iialgi. Nüüd sai minust ka taimetoitlane. Köitsid Mahatma Gandhi vägivallatuse ja headuse teesid. Sugulastele olin niigi veidrik, kes praktilisse ellu ei kõlba. Mina soovisin seesmiselt vaid hirmukoldest eralduda.

Algasid konfliktid ümbruskonnaga...

«AMFO» avab uue hooaja

eeloleval esmaspäeval kell 18 kino «Komsomol» kohvikus.

USA komöödiat «Džässis ainult tüdrukud!» vaatas «Saluudis» pisut rohkem kui kahe ja poole nädala jooksul umbes 40 000 inimest, aga Mark Novaki «Püha Johannese pea maharaiumine» pidi juba paari päeva järel ekraanilt ära jääma — vaatajate vähesuse tõttu. Näide pole kahjuks erand. Põhjus peitub niisiis selles, et ei suudeta uutes suundades orienteeruda.

Nüüd tuleb appi Tartu Filmiklubi «Amfo». Käesoleval hooajal tutvustatakse kaasaegset filmikunsti, enne seda on kavas loengud kino ajaloost. «Amfo» näitab Fellini, de Sica, Bergmani, Kurosawa jt. kuulsate režissööride töid.

«Amfo» organiseerib filmitegijate ja -vaatajate kohtumisi. Möödunud aastal olid meie külalisteks gruusia näitlejad ja režissöör Juri Kavtaradze.

Hiljem hakkavad «Amfo» ümber koondumud koos käima kaks korda kuus — pühapäeviti kell 11 kino «Komsomol» saalis.

Uue hooaja avaõhtul 28. augustil antakse ülevaade eesti multifilmi kümne aasta pikkusest arenguteest, näidatakse «Tallinnfilmi» nukufilmi «Operaator Kõns seenerligis» ja Lääne-Saksa režissööri Bernhard Vikki fantastilist «Isa Malachiase imet». Kohtumiseni klubis!

J. LINA,
«Amfo» president

KONFLIKTID ÜMBRUSKONNAGA

"Tõde teada pole kerge, ja ikkagi on see kergem kui teda välja öelda, juhul kui ta avaliku arvamusega ühte ei lange."
Aleksandr Herzen

Seigad minu läbielamistest anastatud Eestis poleks kirjapanemise väärt, kui need ei heidaks valgust kotiühiskonna olemusele Teadagi on sensitiivsete inimeste saatus kõikjal keeruline ja raske, kuid totalitaarsus mõjub sellistele indiviididele lausa põrgulikult.

Alates juunist 1970, mil Tartusse tagasi kolisin, elasin eemaletõmbunult. Lugesin väga palju ja käisin kinos. Valisin peamiselt suurkirjanikke, kuid uurisin ka teatmeteoseid ning olmekirjandust. Vahel käisin Tallinnas, et tuttavatega filosoofilistel teemadel vestelda.

Elu Tartus oli provintslik. Ka linna välisilme muutus visalt. Kuidagi imelik oli lugeda kätte sattunud nõukogudeaegset "Postimeest" 1945. aastast. Tollal lubati Tartu muuta muinasjutulinnaks uhkete sildadega, ehitada palee Teaduste Akadeemiale, imehoone Kunstiinstituudile ja rajada rippaiad, mis alanuksid "Vanemuise" teatri eest ja ulatunuksid Emajõeni. See kõik jäi okupatsioonivõimule ületamatuks ülesandeks.

7. juunil 1974 kurtis arhitekt Malle Meelak "Edasis" ülikoolilinna arendamise plaanist kirjutades, et tootmishooned "ei vasta praegusaja nõudeile ega normidele, soovida jätavad heakorrastus, tootmiskultuur ja hoonete välisilme". Malle Meelak tõdes:

"Mitmeid ettevõtteid on kapitaalselt rekonstrueeritud ebasobivates asukohtades. Küllap on põhjuseks ettevõtete perspektiivitundetu aren-

damine, kus peamiseks on seatud hetkekitsaskohtade kõrvaldamine, arvestamata kaugemaid suundi."

Kirjutaja lisas, et puudub kindel haljaskava. Puhkeparkideks sobivad vaid Toomemägi ja Tähtvere:

"Ropka parki on süsteemitu ehitustegevuse tagajärjel tunduvalt laastatud, maha raiutud palju põlispuid. Raadi park on ainult osaliselt kasutatav."

Raadi parki ei saanud täielikult kasutada, sest osa kuulus sõjaväelennuväljale, kuhu lähenemine oli rangelt keelatud.

Arhitekt kurtis, et südalinnas võib Emajõe kallast puhkamiseks kasutada vaid 600 meetri ulatuses, mujal on see tööstusettevõtete ja soise pinnase tõttu sobimatu. Lisaks on jõgi reostatud.

Elamuehituse mahajäämus oli aastal 1974 tohutu: 50 000 ruutmeetrit. Supilinna lagunevate lobudike asemele ei suudetud uusi hooneid ehitada. Ka lasteasutused olid ülekoormatud. Aastal 1974 täitis 27 40 kohta tegelikult 3270 last, kusjuures suurem jagu olid endiselt ukse taga. Lasteasutusi olid poole vähem kui pidi olema. Ka koolide arv ei rahuldanud. Pealegi õpitati enamasti kahes vahetuses.

Ka hotellikohti Tartus ei piisanud ja uus hotell pidanuks plaani järgi juba ammu valmis olema. Malle Meelak kirjutas juba 1974: "Uut hotelli on väga vaja." Ka hotellile "Park" olevat ette nähtud juurdeehitis, sest lähedal paiknev kõlbmatu puithoone on liiga väike ega rahulda hoopiski oma 40 voodikohaga. Pealegi oli Emajõe-äärses võõrastemajas "Tartu" ulu all rohkesti linna töötajaid, sest neil polnud kusagil mujal elada.

Nõukogude perioodil ei ehitatud Tartu ühtki sauna. 1930. aastail oli linnas nii kinosid kui saunu rohkem kui okupatsiooni ajal, elanikke oli mõistagi tunduvalt vähem. Amortiseerunud ja kitsastes ruumides paiknesid ka paljud raviasutused. Isegi sööklais ja restoranides oli poole vähem istekohti, kui pidanuks olema. Suur osa kauplusi asus nõuetele mittevastavais ruumides, eriti äärelinnas. Veerandile Tartu elanikkonnast ei olnud arvestatudki toidupoode. Tööstuskauplustega oli pilt veel hullem; vaja läks ligi poole rohkem ruume. Teeninduses olid tellimuste täitmise ooteajad

pikad. Viletsavõitu oludes töötasid teadlased. Saavutuseks võis pidada vaid "Vanemuise" teatri ühiselamu valmimist. Olme ei paranenud Eesti tähtsas kultuuri-, tööstus- ja meditsiinikeskuses nimetamisväärselt ka 1980. aastail.

Tänavate seisukord oli 1970. aastate algul niivõrd vilets, et bussijuhid korraldasid väiksema streigi, nõudes sõiduteede parandamist. Ka heakorrastus ja haljastus oli käest ära.

Puudustest Tartus hakati rohkem rääkima alles 1980. aastail, mil asi muutus juba väljakannatamatuks. Isegi "Vanemuise" juht Kaarel Ird (tuntud ka küüditamistes osalejana) tähendas 15. veebruaril 1980 ajalehes "Sirp ja Vasar": "Tartu on oma õnnetu asendi tõttu kõigis Eestimaa pinnal toimunud sõdades puruks pekstud. Eriti palju kannatas ta Teises maailmasõjas. Lisaks planeeriti taastamistööd ülepeakaela ja tehti ära ligadi-logadi. Sellesse õnnetusse linna on jätkunud väga palju inetust ja inetut. Pealinlased on selles asjas rohkem peaga töötanud kui tartlased. Nemad ei ehitanud oma südalinna täis tüüpprojektiga karpe, nagu need on reas Tartus Tiigi ja Heidemanni tänavas."

Ühtlasi nimetas Ird nõukogude linnajuhte Tartus meesteks, "kes oma ninaotsast kaugemale ei näe". Ta lisas: "Kui nad ei ole käinud nina päris maas, siis on nad igal juhul väga madala mätta otsast vaadanud." Teine osa olevat hõljunud pilvedel, maast lahti. Ird jätkas: "Kui omal ajal hakati Riia tänavas suure hoolega vabrikuid taastama, ehkki neist oli järel vaid mõni müürijupp, siis oli see tegelikult sama mis nööbi külge kuube õmmelda. Veelgi enam, parastsõja-aastail tegeles terve: organisatsioon sellega, kuidas rajada Pihkva-Pärnu veeteed läbi Tartu."

Suvi 1970 kujunes mulle ajajärguks, mil uurisin intensiivselt filosoofilisi probleeme ja jõudsin poliitikavastasele seisukohale. Poliitika välistab kõlbluse, sest võimuvõitluses kasutatakse näruseid võtteid. Hinnata tasub Headust. Poliitiline maailm sellest ei hooli. Ja üldse pole Headus praegu moes. Seda peetakse nõrkuse tunnuseks. Headus ei pruugi olla passiivne, see võib avalduda aktiivseltki. Jõudsin arusaamisele, et tavaliselt on poliitikud vaimselt arenemata tegelased ning sellistelt võib nende kasuahnuses oodata mida tahes.

Olin jõudnud vaimsuse maailma.

Saabus sügis 1970. Ühel vihmasel õhtul suundusin kesklinna kinno viimasele seansile. Juhtusin kokku noormehega, keda ma polnud näinud paar aastat. See oli Jaan Vaaderpass. Erilist lusti mul tutvuse uuendamiseks polnud. Seepärast viisin jutu vaimsetele probleemidele. Inimesed takerduvad siis, hakkavad igavlema ja eemalduvad esimesel ettekäändel. Kasutan seda teemat katsetuseks, sest pealiskaudne inimene ei hooli filosoofilistest küsimustest. Minu hämminguks kuulas Jaan mind tähelepanelikult ja soovis hiljemgi kohtuda. Märkasin, et eriti imponeeris talle filosoofiline eetika. Ta jälgis huvitatult minu põhjendusi, miks olin loobunud alkoholist.

Mõne aja pärast ta teatas, et olevat samuti loobunud vägijookidest. Järgmisel aastal sai temast ka taimetoitlane...

Tartu. Kevad 1972. Säärasena seisis Emajõe kaldapealne ligi 10 aastat, enne kui ta lõpuks ajakirjanduse survel korda tehti.

Kui Lembit Hanni oli sõjaväest naasnud, hakkas ta filmiklubile "Amfo" uut elu sisse puhuma. Sõduripõlve Kaliningradi oblastis tavatses ta nimetada koletislikuks perioodiks. Läksin filmiklubisse üha sagedamini. Jäin ka aruteludele. Seal tihti lollusi kuuldes ei suutnud ma alati vaikselt istuma jääda, vaid võtsin sõna. Klubi juhataja Lembit Hanni tegi mulle ettepaneku esineda ettekannetega. Lembit püüdis näitamiseks valida paremikku kättesaadavast repertuaarist, kuid tavaliselt olid need laiale publikule arusaamatuks või raskesti mõistetavaks jäänud teosed. Minu loengute väljakuulutamine ajalehes tõmbas klubisse järjest rohkem inimesi. Eriti palju tuli kuulajaid, kui rääkisin kosmosekülalistest. Oli just näidatud Erich von Dänikeni raamatu põhjal tehtud filmi "Tulevikumälestused".

Kutseid esinemiseks hakkasin saama mujaltki. Kui tulevane astroloog Igor Mang Olustvere tehnikumis õppis, kutsus ta mind sinna UFO-dest rääkima, millest hiljem korraldajale palju pahandusi tõusis. Üliõpilasmalevlastele tutvustasin popmuusikas tagamaid. Hakkasin lehtedele taas tõlkima ja ühtlasi kirjutama, sealhulgas filmikriitikat.

Juba varakult paelus mind reisimine. Ma polnud veel 18-aastanegi, aga olin juba käinud Moskvas, Pihkvas, Leningradis, Karjalas ja Riias. Soovisin Venemaad ja muid Nõukogude Liitu haaratud piirkondi veelgi lähemalt tundma õppida. Otsustasin iga aasta ette võtta ühe pikema retke. Nii sõitsin suvel 1971 läbi Läti ja Leedu. Imestasin, et leedulased julgesid avalikumalt kui eestlased näidata oma vastumeelsust okupantide suhtes. Lätlased olid pealtnäha kõige leplikumad, kuid nad pulbitsesid seesmiselt. Pidin tunnistama, et leedulased suhtusid eestlastesse soojalt. Sõjaväes aega teeninud poisid on aga väitnud, et just ukraina ja leedu seersandid käitusid eestlastega alatult. Mind üllatasid leedulaste korralikud maanteed ning nende linnaarhitektuurgi oli mitmekülgsem ja meeldivam kui Eestis. Ometi olnud Leedu omal ajal mahajäänud riik. Slaavlasigi ei silmanud ma seal nõnda palju kui

Lätis ja Eestis. Kõige nõukogulikumad linnad olid Klaipeda ja Šiauliai. Meeldivaima mulje jätsid suvituslinn Palanga ja Neringa maakitsus, kuhu pääseb Klaipedast parvega. Põhjalikult püüdsin ringi vaadata armsas Eestis.

Sügisel 1971 võtsin vastu pakkumise kompileerida muusikakujundusi taidluslavastustele. Sama aasta lõpupoole tekkis idee korraldada avalikkusele mõistatuslikke nähtusi tutvustav loengusari Tartu Raudteelaste Klubi vahendusel. Et ametlik vastutaja oli ühing "Teadus", siis võis palgata üksnes tunnustatud lektoreid. Avateema oli "Mõistatuslikud atmosfäärinähtused" (UFO-dest). Kõneles tookordne Eesti Nõukogude Entsüklopeedia vanem teaduslik toimetaja Tunne Kelam. Rahvast ilmus raudteeklubi suurde saali üsna rohkesti. Nagu ikka, julges mõni pärast loengut rääkida ka isiklikust läbielamisest (muidugi vaid esinejale).

Järgmisena tutvustas tuntud psühhiaater ja parapsühholoog Ilmar Soomere Jämejala vaimuhaiglast oma uurimust "1000 parajuhtumit Eestist". Tartu ülikooli suur ringloenguruum sai huvilisi täis. Ajakirjanduses ilmunud eelteade oli mõnegi kohale meelitanud Võrust, Valgast jm. Ettekanne põhjustas mõistagi mitmeidsetmeid küsimusi. Keegi tudeng päris, kuidas on prohvetite ennustuste valgusel lugu kommunismiga. Saali läbis kahin. Soomere seletas, et selgeltnägijate nägemused ei takista kedagi planeerimast, kuid olude kujunemises valitseb seaduspärasus. Tunti huvi, kas on ettekuulutusi kolmanda maailmasõja kohta. Jah, on. (Hiljem süüdistas KGB Soomeret sõjapropagandas, lubades teda pigistada.) Päriti ka astraalprojektsioonide kohta ning sooviti teada teaduslikku seletust elu võimalikkusele pärast füüsilise keha surma. Ilmar Soomere vastas, et uurimisandmed viitavad informatsiooni allesjäämisele pärast kehalist surma. Igale vähegi arukale kuulajale pidi olema selge, et informatsiooni säilimine eeldab selle kandja olemasolu.

Ühing "Teadus" läks sellisest "ebateaduslikust" loengust raevu. Ärevad olid ka saalis viibinud KGB tegelased, sest õhtule oli ilmunud liiga palju rahvast. Tunne Kelami planeeritud ettekanne

"Prohvetlusest" keelustati. Kuulutused linnas kästi maha võtta. "Teadus" pakkus asendusvõimaluseks ülikooli õppejõu Linnart Mälli loengu india joogide võimetest. Teema sobis. L. Mällist olin kuulnud palju head, kuid isiklikult tutvusin temaga aastaid hiljem. Tema loeng jäi ka viimaseks selles sarjas. Huvilisi oli tulnud eriti palju, nii et osa pidi ukse taha jääma. Ringauditooriumis olid hõivatud isegi trepiastmed, aknalaudadest rääkimata. Hiljem ei võinud Tunne Kelam enam UFO-dest avalikult rääkida, takistusi seati ka Ilmar Soomerele.

KGB pidas kõiki menukaid loenguid, mis ei propageerinud kompartei poliitikat ja ideoloogiat, iseenesest ohtlikuks. Ettekanded varjatud teadmistest lausa kohutavad totalitaarseid võimureid, sest kuulajas võib põnevus tekitada isemoodi mõtteid, mis omakorda ergutavad kujutlusvõimet ja see kujuneks kommunistlikule ühiskonnale ohtlikuks. Riik ei tahtnud lasta levitada andmeid ilmingutest, mida suure saladuskatte varjus uuriti...

Kevadel 1972 üritasin Eestis korraldada kontsertloengute sarja "Popsalong". Avateema oli "Biitmuusika telgitagustest". Palusin esinema ansambli "Ruja". Muusika pärines Rein Rannapilt. Kuulutused pandi linnas üles ja piletid müüdi silmapilk ära. Kohe algasid probleemid. Kõigepealt nõuti loengu teksti kompartei linnakomiteesse kinnitamiseks. Ähvardati üritust ära keelata. Põhjusi ei teadnud keegi.

Nõu saamiseks helistasin helilooja Valter Ojakäärule, keda tundsin raadiopäevilt. Too soovitas ühendust võtta Vello Pohlaga, kes olevat kompetentne ja mõjuvõimas isik Keskkomitees, tundvat hästi Lääne noortemuusikat, sest on tegutsenud Rootsis Nõukogude saatkonna juures kultuuriatašeena. Helistasimegi Pohlale. Toetust paludes leppisime temaga kokku ja ma sõitsin koos ürituse administraatoriga Tallinna. Pohlale "Popsalongi" idee meeldis ja ta lubas teemat (noortemuusika Läänes ja Eestis) kaitsta. Kui administraator lisas, et aktsioon tundub suunatud olevat pigem autori vastu, kostis Pohla: "See teeb asja raskemaks. Ega sel juhul midagi eriti teha saagi. Kui nad isiku kallal on, jääb neile ikka

õigus." Hiljem sai Vello Pohlast ajalehe "Sirp ja Vasar" peatoimetaja. Tema rahvuslik meelsus kutsus mitmel puhul esile kõrgametkondade meelepaha.

Igatahes kergendas Vello Pohla toetus olukorda, kuid Tartus jätkus vastutavate isikute kemplemine. Administraator ütles mõni päev enne "Popsalongi" avaloengut, et linnakomitees oldi pahased õhtu omavolilise väljakuulutamise pärast. Nendega tulnuks ju konsulteerida. Nüüd nad lausa keelata ei tahtvat, sest seda võidakse tõlgendada noorteürituse keelustamisena, mis võib ehk esile kutsuda noorsoorahutusi. Linnakomitee on üksnes esineja vastu, kes on sobimatu, sest tal olevat noorte peale mõju ja sellepärast ei tohi teda lavale lasta. Pealegi polevat kindel, et ta laval jääb kinnitatud teksti juurde, ta võivat seal improviseerida. Eelkõige KGB ei soovitavat esinejat kasutada.

Imestasin, sest ma polnud õieti jõudnud midagi teha. Tõsi küll, olin viibinud mõnel usklike kinnisel koosviibimisel. Seal juhtus vahel, et tegin suu lahti ja avaldasin oma mõtteid vaimsusest. Nagu hiljem selgus, oli sellest KGB-le raporteerinud provokaator Peeter Kallis.

Linnakomitee oli lõpuks nõus "Popsalongi" lubama, aga vaid ühel tingimusel: mina esinen mikrofoni kaudu lava tagant tekstikontrollija valvsa pilgu all. See nõue alandas mind ja ma tahtsin noorteõhtu ära jätta, kuid Tunne Kelam keelitas järele andma, et sarja päästa: ehk õnnestub seda mujal, sealhulgas Tallinnas, teistes tingimustes edasi arendada. Nõustusin. See jäi mu viimaseks lõivu maksmiseks nõukogude ühiskonnale.

14. mail 1972 tundsin end tolana, kui sisenesin "Vanemuise" kontserdisaali, kus too üritus pidi toimuma. Hoone ette oli kogunenud arvukalt piletita noori, lootes õhtust siiski osa saada. Saali viimastes ridades istusid peamiselt kutsekooli õpilased, tulevased töölised. Ka jõid nad kultuuriüritusel alkoholi, hiljem leiti tühje pudeleid ja toolide murtud käetugesid.

Olin raskes olukorras: mingit lavastust teha ei võinud, lavale ilmuda ka mitte. Soovitasin ansamblipoistele: püüdke jutu ajal

enesele püünel mingit sisukamat tegevust leida. Paraku ei jätkunud neil fantaasiat, et ennast vabalt tunda. Nad oskasid ära lõhkuda vaid ühe õhupalli.

Loomulikult äratas nähtamatu rääkija publiku pahameele, sest ei mõistetud, miks end varjatakse. Nõnda kujunes õhtu vaid ansambli "Ruja" laulude kuulamiseks. See oligi võimurite eesmärk. Liiati hoiatati mind enne etteastet, et saalis viibivad KGB esindajad, muidugi ka tegelased parteikomiteest ja täitevkomitee kultuuriosakonnast.

Ajalehes "Edasi" kirjutas kriitik Juhan Valgvee 21. mail 1972 järgmist: "Puudus õige kontakt publikuga, sest Jüri Lina luges teksti mikrofoni lava tagant. Saalis tunti samal ajal igavust, igavlesid ka pillimehed. Jutt polnud ka kuigi hästi üles ehitatud, esitati palju vähetähtsaid fakte ja probleemikesi... Publiku see osa, kes tuli kuulama poplaulukesi, pettus, suurem osa aga lahkus targematena kui enne."

Ma ei mäletagi, kui mitu korda tuli mul teksti ümber teha. Ikka miski ei sobinud. Mitmed alateemad kästi kogunisti välja jätta, eelkõige faktid Läänes levinud Jeesuse-liikumise kohta. Seega panid kuulajad nii enesepeitmise kui ka muud vajakajäämised kõneleja süüks ning asjast ei teadnud ka retsenseerija. Keegi ei aimanud, välja arvatud saalis viibivad tuttavad, et teksti ettekandmist jälgiti äärmiselt tähelepanelikult. Kord, kui soovisin juttu suupärasemaks muuta ja järjestasin sõnu kirjapandust erinevalt, muututi mu kõrval ärevaks ja anti teada, et erinevust on märgatud. Mõtet polnud ma muutnud!

Kaks nädalat hiljem usaldati mul siiski astuda Rakvere teatri lavale. Arvestasingi, et see õhtu võib jääda viimaseks. Saavutasin kohe publikuga kontakti. Rääkisin vabalt, improviseerides, sellest, mis südamel. Kuulati hiirvaikselt. Vahepeal hakkasid mõned saalis istuvad vene sõdurid, kes olid enda teada tulnud kontserdile, omavahel vestlema. Sisistati, et nad vait jääksid. Ettekande ja kogu ürituse menu oli hämmastav. Seletasin noortele, et popmuusika on loominguline protest tardunud väikekodanlikkuse vastu. Ühtlasi ütlesin, et biitmuusika on moodsas vormis kavatsus leida kesk-

aegset kujundlikkust. Imestasin, kui kohalikud komsomolijuhid mind kättpidi tänama tulid. Nad olnud üllatunud, et "karvaseid metslasi" õnnestus paari tunni vältel vagusalt istuma ja kuulama panna. Poetasin vaid, et ju siis säärane tõsisem teema kõitis. Mõistagi puudutasin ka eesti noorte probleeme. Osa kindlasti mõistis minu läkitust tuimuse ja vastutustundetuse vastu.

Teatavad signaalid jõudsid ka "sinna, kuhu vaja" ja planeeritud õhtu Valgas jäi ära, nagu muudki kultuuriüritused, kus pidin üles astuma kavajuhina. Mind ei soovitud enam. Nõnda said alguse mu konfliktid sõgedate nõukogude asjameestega.

Juunis-juulis 1972 sõitsin koos sõber Jaaniga omal käel Ukraina pealinna Kiievisse, et ka sealkandis pisut ringi vaadata. Jaanuaris olin järjekordselt käinud Moskvas. Ühtlasi soovisin teha raadio jaoks kaks pikemat saadet ukraina noortest, mispärast oli mul kaasas väike lindistaja. Saateid muidugi vastu ei võetud. Vikerraadio keskööka va tookordne peatoimetaja Olaf Gehrke ütles ausalt, et olen sobimatu isik...

Tee peal pidasid miilitsad meid "kahtlaste tegelastena" Valgevene suurlinnas Gomelis kinni. Minu vastu olid eriti kaalukad argumendid: mu kulunud ning luitunud sametteksad ja pikad juuksed. Kui oli vaadatud meie passe, vahistati meid ja sõidutati arestimajja. Olin üsna jahmunud agarusest, millega miilitsad meile küüti andnud furgoonauto peatasid, kui meid kabiinis silmasid. Ülekuulajat hämmastas iga detail elust Eestis: et eestlastele meeldib reisida omal käel, mitte karjakaupa, nagu venelastel kombeks; et juba 1972. aastal väga paljud eesti noored ja moodsad kultuuritegelased olid pikajuukselised. Püüdsin ametnikule selgitada, et eestlasele ei tähenda omal käel ringivaatamine mitte sugugi hulkumist. Ka seletasin, et Eestis rõivastutakse läänelikult ja vabalt, eriti reisile asudes. Seegi jutt üllatas valgevene bürokraati. Ta soovis teada, kas mul pole siis majavalitsusest tõendit elukohast lahkumise kohta. Kuulsin sellise tõendi vajalikkusest esimest korda. Küsisin, kas passist tõesti ei piisa, selles ju kõik kirjas, ka elukoht. Tegin katset tõsise näoga tõgada, et Nõukogude Liit on ju vabaduse kants, sestap pidasin tarbetuks minekut majavalitsusse mingit luba saama. Pole ju tegemist vangilaagriga, kus ka teise tsooni ei tohi ilma loata minna. Miilitsategelane vihjet ei mõistnud, nokutas heakskiitvalt ja lõi käega. Huvitus siis, kas Eestil on Soomega piir lahti. Vastasin, et paraku mitte. Ta vangutas mõistvalt pead. Seejärel käskis ta mind kongi viia. Mina omakorda keeldusin söömast.

Teine miilits oli tahtnud kohe Jaani juuste kallale hakata, aga ülekuulaja seletas, et kuni puudub prokuröri sanktsioon vangistamise kohta, ei tohi pead paljaks püügada. Mu sõbra abielusõrmust

vaadeldes märkas küsitlev naisametnik, et sellesse on graveeritud naisenimi Ellen. Jaan selgitas Eesti kommet, et abiellumisel saab naine mehe nimega sõrmuse ja vastupidi. Valgevene naismiilits ohkas: "Milline ilus komme!"

Järgmisel päeval pidime prokurörile seletama, kuidas me Valgevenesse sattusime. Väitsin, et tal pole meie kinnipidamiseks mingit alust, sest me polnud rikkunud avalikku korda ega kedagi häirinud. Aga temalegi ei andnud rahu meie pikad juuksed. Seletasin, et pikk soeng on Eestis moes ja et veel eelmisel päeval olin Tartus, kust olin muide kaasa võtnud ühe ajalehe. Võimalik, et meie intelligentne käitumine ei jätnud muljet "tavalistest hulkuritest". Pääsime tulema. Arvatavasti oli Tartust saabunud rahustav telegramm.

Arestimajas oma asju tagasi saades küsisin ülemalt ametlikku paberit, mis kinnitaks meie usaldatavust juhul, kui meid järgmise nurga taga jälle kinni peetakse. Saimegi tõendi, kuhu oli märgitud ka meie oletatav marsruut – kohe koju. Nõnda arvestasid miilitsamehed. Selle dokumendi 29. juunist 1972 lasin vargsi pärast emigreerimist Rootsi sokutada ja see seisab mu arhiivis muude tähtsate paberite hulgas.

Jätkasime teekonda lõunakaarde. Kiievisse jõudsime eriliste viperusteta. Teel ööbisime Tšernigovi linna lähedal magamiskotis, sest hotelli oli lootusetu isegi voodikohta saada, toast rääkimata.

Eriti täbar oli lugu Kiievis. Õhtuti kolistasime pendelrongiga linnast välja ja ööbisime metsas, kuigi tibutas vihma. Meil oli ettenägelikult kaasas tohutu suur kilekott, mida sai peale tõmmata.

Täheldasime kõikjal ukraina natsionalismi. Meie venekeelsetele pärimistele tavatseti kosta ukraina keeli või räägiti vene keelt rõhutatult ukraina aktsendiga. Eestlastesse suhtuti soojalt. Noored püüdlesid läänelikkusesse nii välimuses kui ka muusikaeeskujude kaudu. Tänavapilt erines suuresti Valgevenes nähtust. Stalin oli ju lasknud Kiievi pärast sõda eriti imposantseks ehitada. Esinduslikem oli muidugi peatänav Kreštšatik uhkete marmorist paleetaoliste hoonetega.

Ühel päeval varastasid moldaavia mustlased meid paljaks ja tagasisõitu Eestisse alustasime vaid mõni kopikas taskus. Leidus sõidukeid, mis meelsasti tasuta küüti andsid. Kui märkasime, et sohver oli raha peal väljas, seletasime, et meil pole krossigi maksta. Viimaste veeringute eest ostsime pool pätsi leiba, külakaevust ammutasime klaaspurki vett. Meie seiklus Eestisse kestis kolm päeva. Läbisime Ukraina, Valgevene, Läti ja Lõuna-Eesti.

Võrdluses Ukrainaga jäi Venemaa haledalt alla. Ühel pool korratus, viletsus, vahel räpasuski, teisal korralikkus ja toidukaupade rohkus isegi külapoekestes. Kui ma juhuslike autodega mööda kõrvalisi teid Tartust Moskvasse sõitsin, nägin Pihkva ja Porhovi taga masendavat viletsust. Kogu Sise-Venemaal hakkas 1970. aastate algupoolel silma hirmus vaesus. Pole ka imestada: päeva ajal võis näha kolhoosnikke oma maja ees istumas ja mõnusasti juttu vestmas. Baltikumis töötasid inimesed alati põldudel. 1970. aastail võis Venemaa külapoodidest osta vaid leiba, viina, tubakatooteid, posla-maslat ning veel üht-teist lausa hädatarvilikku. Venemaa kõrvalteedel sai sõita umbes 10-15 km tunnis, kõikudes ja õõtsudes sel kuumaastikul ühelt küljelt teisele. Vastutuleva auto möödalaskmiseks tuli peatuda. Juht seletas, et vihmaga pole need teed üldse sõidetavad. Ometi oli sõjast juba palju aega möödas ja propaganda on alati kõike meeldivates värvides esitlenud. Mõistsin, miks välismaalasi ei lubatud peateedelt kõrvale songermaale põigata. Vestlesin neil sõitudel tihti nii sohvrite kui ka külaelanikega. Mõnelgi pool rahulolematus lausa pulbitses. Sohvrid kirusid kartmatult Leonid Brežnevit ja "tema bandet", igatsesid tagasi vähemalt Nikita Hruštšovi "vanu häid aegu".

Rahulolematus on mäslemisi, streike ja demonstratsioone põhjustanud eelkõige Ukrainas, kui võrrelda andmeid mujalt Nõukogude Liidust. Raev lõi välja juba aastal 1956, mil Kiievis suvel ja detsembris ootamatud vastuhakud puhkesid. Suur meeleavaldus toimus Odessas aastal 1960. Järgminegi aasta tõi kaasa streike Sevastoopolis, Odessas ja mitmel pool Donbassis. Töö-

seisakuid organiseeriti ka aastal 1962. Kiievis korraldati demonstratsioon 1965. Kevadel 1966 streigiti Kiievis, Odessas ja Ivanovo-Frankovskis. Mais 1967 avaldati meelt Kiievis. Mais 1969 oli raevukaid väljaastumisi taas Ukraina pealinnas. Kiievis streigiti või avaldati meelt tihti, kusjuures sealse jõujaama ehitustööliste mäslemist mais 1969 juhtis koguni erumajor Ivan Gritšuk. Suuremad streigid korraldati Kiievis 1980 ja 1981. Harkovi ja Kiievi tööseisakud jaanuaris 1971 levisid ka Valgevene pealinna Minskisse ja Venemaalegi. Sama aasta oktoobris puhkes streik Donbassi söekaevurite hulgas. Juunis 1972 vallandusid rahutused Dnepropetrovskis. Juunis 1973 olid väljaastumised Lvovis, streigiti Dnepropetrovskis. Mais 1976 märatseti vihast Kiievis. Aprillis 1981 toimus Ukraina pealinna loomakasvatuse mehhaniseerimise eritehases koguni kaks tööseisakut, mõlemad vältasid poolteist päeva. Esimese ajend oli normide tõstmine, need seati endisteks. Teise streigi korraldas parteikomitee veepuuduse pärast, direktor vallandati. Muudatusi tehti ka parteikomitees. Lisaks organiseeriti streik raudbetoonitehases, kus samuti nõuti normide vähendamist. Läänes avaldatud teadete järgi oli töölistel edu. Kommunistlikud riigitüürijad pidid KGB abil pidevalt maadlema ka ukraina dissidentidega.

Teateid rahutustest Nõukogude Liidus sai kuulda peamiselt välisraadio vahendusel. Isegi teisitimõtlejad Moskvas ei teadnud veel ka aastal 1972, mis juhtus Novotšerkasskis (Rostovi oblast) suvel 1969. See linn on teatavasti suur tööstuskeskus (tookord umbes 170 000 elanikku) Aksai jõe ääres Lõuna-Venemaal. Tööliste kannatus ütles üles, sest võimumehed ei suutnud linna varustada elementaarsetegi toiduainetega. Naised marssinud hulgakesi täitevkomiteesse olukorra parandamist nõudma. Midagi mõistlikku nad ei kuulnud. Õhtul koguneti suuremaks demonstratsiooniks: liitus ka mehi, rongkäiku võeti kaasa lapsi. Rahulikule manifestatsioonile saadeti vastu eriüksuste sõdurid. Kui mõrvatute omaksed järgmisel päeval järelepärimiseks linnavõimurite poole pöördusid, teesklesid nood üllatust: millistest hukkunutest te

räägite? Kui seletati, et oli ju demonstratsioon, vastati, et mitte midagi säärast pole olnud. Tänavad olid kiiresti verest puhtaks pestud ja laibad ning haavatud ära koristatud. Ohvrite omastelt nõuti vaikimist, või muidu mädanevat nad vangilaagrites nõukogudevastase laimu levitamise eest. Teated neist sündmustest ulatusid Lääne ajakirjanikeni Moskvas alles aastal 1973.

Ka juunis 1962 juhtus Novotšerkasskis veriseid kokkupõrkeid, kus tudengid ja töölised võitlesid kõrvuti sõdurite vastu, kes tulistasid halastamatult. Üliõpilased moodustasid oma kaaslaste laipadest barrikaade. Rahutused suruti tankide abil maha. Tööliste ja miilitsate konfliktis Krasnodaris suvel 1962 tulistati surnuks 15-aastane töölispoiss.

Osa ohvitsere ja sõdureid mõistis oiukorda ja keeldus tulistamast. Mitmed ohvitserid lasksid end maha, et mitte osaleda suvel 1962 Novotšerkasskis tudengite mõrvamises. Ka 1970. aastail Viiburi rahutuste ajal keeldusid laevastiklased rahulikke elanikke tulistamast, mistõttu kamandati kohale KGB karistusüksused.

Meelepaha äratas ennekõike majanduslik väljakumamine Poliitbüroo sõjaliste vajaduste rahuldamiseks (15% rahvatulust läks relvastusele, USA-s 8%). Mis veel rääkida "abi" maksmisest koloniaalripatseile. Nii sai Vietnam 10 miljonit rubla päevas (poolteist miljardit dollarit aastas), Kuubat toetati 5 miljoni rublaga päevas. Kompensatsiooniks pidi Vietnam saatma oma töölisi Nõukogude Liitu rasketele töödele, sealhulgas gaasijuhtme ehitusele. Lisaks halvas majandust vilets töökorraldus ja madal tööviljakus, mistõttu jäid plaanid pidevalt täitmata, eelkõige põllumajanduses ja kergetööstuses. Aastal 1980 saadi vaid 190 miljonit tonni teravilja (plaan 236 miljonit tonni). Järgmisel aastal plaani vähendati 170 miljonile tonnile, kuid saadi üksnes 140 miljonit tonni. Sellepärast viis viljaostki (40 miljonit tonni aastas) riigist rohkesti varandust välja. Rääkimata intressist, milleks iga aasta tuli Läände anda 100 tonni kulda. Lääs oli kommunismiimpeeriumile laenanud 80 miljardit dollarit. Neid üksikasju tavaline nõukogude alam loomulikult ei teadnud. Küll aga tunti omal nahal, et kiitlev

"rahukants" on liimist lahti. 1970. aastate keskel kuulsin kõikjal julget sõimu Leonid Brežnevi aadressil. Teda teotasid isegi parteiliikmed ja sõjaväelased. Piirivalveohvitser Anatoli Iljin (sünd. 1947) üritas 22. jaanuaril 1969 Punasel väljakul peadiktaatorit isegi mõrvata...

Teel Ukrainast Valgevenesse jälitas meid pidevalt tööstitus: vilets munakivitee, külades kössitamas luitunud õlgkatustega savionnid, kesised asulapoed, kasimata poisikesed hanede keskel külaporis ringi kooserdamas. Seevastu pealinn Minsk jättis moodsa mulje, kuid mõjus siiski tüüpilise nõukogude linnana. Aastaid hiljem viibisin seal veel kord, külastades ufoloog Vjatšeslav Zaitsevit, Minski ülikooli õppejõudu. Hiljem vangistati ta süüdistatuna Nõukogude-vastases propagandas ja lõpuks sattus vaimuhaiglasse. Too mees teinud ohjeldamatut usulist kihutustööd ja kuulutanud Moskva põrguriigile kadu, nagu ta väljendus.

Valgevenes on rahutusi vallandunud harva. Üks suurem streik toimus jaanuaris 1971, mil Ukrainaski oli rahutu.

Mida lähemale Baltikumile, seda viisakamaks pilt muutus. Lätis tundsime end juba peaaegu nagu kodus. Võrru jõudsime päris sujuvalt. Viimase lõigu Tartusse sõitsime Pihkva autoga. Olime oodanud paar tundi, kuid ükski Eesti sõiduk ei tahtnud peale võtta.

Mul sugenes sidemeid mitmete teadlike ringkondadega, kellelt sain järjest haruldasemat informatsiooni. Eriti panid nördima andmed kõrgparteilaste erisoodustused kauplustes, haiglates, apteekides, puhkekodudes, kohvikutes ja mujal. Lisaks ärritas ühe kommunisti viide naeruväärselt madalatele hindadele Moskvas Keskkomitee kohvikus. Üks kunstnik, kes oli teinud Pirital parteilaste valikpoele sisekujundust, rääkis omakorda, milline oli väliskaupade sortiment (banaanidest Jaapani transistorraadioteni) ja kuivõrd odav kõik oli. Erikauplus asus ka Keila-Joal parteimeeste ja KGB puhkekodude teenindamiseks. Lausa vihastas partejuhtidele mõeldud TASS-i eribülletääni olemasolu. See sisaldas ülevaatlikke andmeid Lääne sündmustest, millest tavalised nõukogude inimesed ei tohtinud teada saada. Väljaanne oli salajane.

Seda jagati nimekirja alusel ja pärast läbilugemist tuli see hävitada. Samal ajal avaldas nomenklatuuri kirjastus Lääne raamatuid, mis olid mõeldud vaid valitsevale klassile, kelle vajaduste rahuldamiseks töötasid ka eritehased. Isegi eesti kalurite püütud angerjad läksid peamiselt Keskkomiteesse Tallinnas ja eliidi lauale Moskvasse. Vähehaaval imbus läbi ka lähemaid teateid parteiladviku erikoolidest ning Lääne filmide seanssidest. Aleksandr Solženitsõn on Nõukogude Liitu iseloomustanud Püha Augustinuse sõnadega: "Mis on riik ilma õigluseta? Röövlijõuk!"

Ühel majandusnõupidamisel Moskvas olnud keegi kõrge parteijuht teiste privilegeeritute ees jõhkralt avameelne: rahvale on vaja rohkem piitsa ja vähem prääniku! Siis lahenevat ka majandusprobleemid... Tallinnasse võeti see nõuanne kaasa kui täidetav kohustus. Ent Novotšerkasskis ei palunud töölisnaised mitte prääniku (lõhet, kaaviari, beluugat ja muid delikatesse, mis oli vabalt kättesaadav 750 000 ülikule ja nende pereliikmeile), vaid et jätkuks põhitoiduaineid. Vastati piitsalöögiga näkku.

Sügiseks 1972 kavatses Tartu Tervishoiutöötajate Maja rajada noorte teatristuudio. Mulle pakuti selle juures tegevust, ühtlasi võimalust loenguid pidada. Tingimuseks jäi, et ametlikes pabereis oleks kirjas pseudonüüm, muidu löövat kultuuriosakond kogu kupatuse laiali. Nõnda sai minust lektor-lavastaja Jolle Marjus. Pakkusin stuudiole nimetuseks "Fikano". Tundub groteskina, kuid mul paluti stuudiost kirjutada leheartikkelgi varjunime all.

16. septembril 1972 ilmus "Edasis" Andu Pärjeli kirjutis "Et olla kunstijünger...":

"Jolle Marjus hakkab lavastama Tuulo Illise filosoofilise kallakuga esiknäidendit "Kiusatus", mis käsitleb noorte sisemisi vastuolusid. Muusika lubas kirjutada Rein Rannap."

Tuulo Illisena avaldasin hiljem samas lehes teatrikriitikat ja paarkümmend põrandaalust publitsistlikku raamatut, mis kaua ringlesid Eestis, kuigi vähesed teadsid autori õiget nime. KGB küll kahtlustas, et selle nime taga võib peituda Jüri Lina, kuid ega "too lollakas raamatu kirjutamisega ikka toime tuleks". Pseudonüümi

"Andu Pärjel" võis hiljem sageli näha EPA lehes, kui mind kusagil mujal enam ei avaldatud.

Õieti kavatsesin koos "Fikanoga" mitut kaalukamat etendust välja tuua, sealhulgas luulelavastuse "Ees on päev", ehkki ma ei tohtinud seda teha oma nime all. Kavatsus jäi katki, sest pidin intriigide tõttu "Fikanost" lahkuma. Mitu aastat hiljem sai luulekavast "Ees on päev" põrandaalune helilavastus ja selle alusel omakorda Rootsis "Päevaunelm", mille heliplaadifirma "Forte" avaldas Tallinnas 1995. aastal.

"Fikanosse" ilmus isegi mu innustunud kuulajaid filmiklubist. Stuudiolased soovisid lisaks kuulda andmeid parapsühholoogiliste nähtuste ja UFO-de kohta. Et juba kevadel 1972 oli tekkinud kasvav vajadus mõistatuslikke ilminguid käsitleva faktikirjanduse järele, asutasin põrandaaluse kirjastuse "Agart". Tallinnast saadud viletsad tõlkelood ei rahuldanud enam. Huvi uusväljaannete vastu süvenes kiiresti. Kavatsesin teha peamiselt UFO- ja pararaamatuid, võimalikult vältida poliitilist ainestikku, kuigi George Orwelli "Loomafarm" kuulub ilmselt viimasesse valdkonda. Et häid tõlkeid ei jätkunud, hakkasin ka ise raamatuid koostama ja kirjutama, peamiselt välismaterjali põhjal, mida pidevalt sain Soomest. Hiljem lisandusid Eesti ja Nõukogude andmed, mida ajakirjanduses polnud peaaegu võimalik ilmutada. Ühtekokku jõudsin kuue aasta vältel käsikirjas valmis teha 42 väljaannet ja kirjutusmasinal paljundada ligi 1000 eksemplaris. Lisaks õnnestus hankida mõni iseseisvusajal ilmunud pararaamat ja -ajakiri.

Minu pool kodus hakkas käima noori, kes olid viibinud mu loenguil. Hiljem juhtus, et minuga võtsid ühendust inimesed, kes mu artikleid lugedes huvitusid vaimseist probleemidest. Samas läksid liikvele ka esimesed vastuolulised kuuldused, millele pole lõppu tulnud.

Panin tähele, et vahel jälitavad mind kahtlased kujud. Püüdsin sellele mitte mõelda. Peatselt kuulsin, et tšekistid on hakanud minu kohta järjest usinamalt andmeid koguma "juhuslikelt" vestluskaaslastelt või vanadelt tuttavatelt.

Saksamaal rääkis vabadusnõudleja Sergei Soldatov, et KGB-le edastas minu kohta raporteid ning isegi laimavaid väljamõeldisi tallinlane, usklikuna esinenud Peeter Kallis. Puutusin temaga kokku 1970. aastate algul ja ta aina päris. Tartusse sattunult külastas Peeter Kallis mind ja iga kord imestas, et KGB pole mulle ikka veel turja hakanud. Mille eest siis? Ma ei tegelnud poliitikaga ega kavatsenudki tegelda. Kallis ei vastanud, ainult muigas. Ma ei usaldanud teda, aga et Tunne Kelam, kellesse suhtusin suure respektiga, oli teda tutvustanud, siis tegin temaga tegemist. Kord päris ta minult, kas mul pole kavatsust Nõukogude Liidust põgeneda. Küsisin omakorda: "Kuidas seda teha saaks?" Kallis soovitas kaaperdada lennuki või üritada kalapaadiga. Ta korraldas muidki provokatsioone, näiteks vedas mind usklike mitteametlikele koosviibimistele. Tal paistis olevat suur tutvusringkond. Peeter Kallise töötlejaks ning suunajaks olnud kurikuulus ideoloogiamajor Valdur Timusk, keda hiljem lasti eesti ajakirjanduses laiutada ja teisitimõtlejaid laimata. Nii trükiti 23. juulil 1998 "Sõnumilehes" meelsasti ära Valdur Timuski ütlus: "Jüri Linal on ju mõtlemisega raskusi."

Hilissügisel 1972 avastasin, et õige paljud soovivad "Fikanot" oma amoraalsele tegevusele sirmiks. Koos liikumisjuhi Anti Treieriga otsustasime oma lavakunstiklubi noortemajja üle viia, kuid sealsete parteitruude juhtide tõttu ei tulnud minu osalus enam kõne alla, ka mitte inkognito.

Filmiklubi nõudis üha rohkem aega. Järjest sagedamini sain ka kutseid tulla esinema koolidesse, rahvamajadesse, tudengite praktikalaagrisse, ettevõtteisse...

1972. aasta lõpupoole pakkusin oma "Popsalongi" tekste ajakirjale "Noorus" avaldamiseks. Põhimõtteliselt oldi nõus, kuid algversioon lükati tagasi. Panin kirja uue variandi. Lugu pidi järgnevana ilmuma viies-kuues numbris. Nägin und, et vähemalt algusejagu tuli välja. Aprillis 1973 ilmutatigi esimene osa. Ridade vahele oli sõnum alles jäänud. Juhan Viiding ütles tunnustavalt, et krõbe ja kaval pala, tsensuuri oli osavalt alt veetud. Teine osa oli

juba poole võrra lühendatud ja sõnum hävitatud. Lõpus ei seisnud enam "Järgneb". Hiljem kuulsin toimetusest, et aprillinumbri pärast oli ajakirjal muidki pahandusi. Minema oli löödud kunstnik, sest tagakaanele trükitud Lenini pilt oli **pruun.** Parteijuhid kartnud vihjet natsismile. Pärast teise osa avaldamist vahetati välja peatoimetaja A. Koel, asemele pandi Vello Pilt. Kolmas osa küll ilmus, kuid mul oli seda piinlik lugeda: üksnes faktid rohkete trükivigadega, lisaks toimetuse eksimused. Neljas jagu, mis jäi viimaseks, sisaldab eesti biitmuusika kohta kuivi leksikoni-andmeid.

Minu filmikirjutisi hakati järjest sagedamini tagasi lükkama. Põhjendati kirjalikult: retsensioon liiga kategooriline, liiga subjektiivne, toimetus ei ole nõus...

Ühte tagastatud retsensiooni eesti filmi kohta näitasin tuntud filmoloogile Veste Paasile, kes arvas: "Selliseid saab Eestis avaldada ehk alles viie aasta pärast. Ja tallinnfilmilastele teatud asju selgeks teha on sama mis peaga vastu müüri joosta."

Tunne Kelam ja Jüri Lina kohtumas Tartus.

Nagu Eesti Raadio 1969, leidsid nüüd ka ajalehed, et see, mis avaldatud, peab väljendama toimetuse seisukohta (minu nime all?).

Üksnes haige ühiskond kardab kriitikat. Filmindus esindas ametlikult seda ühiskonda ja sellepärast arvati, et on lubamatu eesti filmide kunstilist ja sisulist mannetust arvustada. Ajakirjanduses taheti näha ilusaid uute filmide ümberjutustusi. Kord "Rahva Hääles" kirjutada saanud kriitik Veste Paas, kes polnud toimetuse lootusi täitnud, kutsuti koguni EKP Keskkomitee kultuuriosakonna juhataja Olaf Uti juurde kohvile.

Kui aga "Edasi" avaldas minu arvamuse Veljo Käsperi lindist "Väike reekviem suupillile", helistanud lavastaja toimetusse. Ta väitis, et lisaks rünnakule filmikunsti vastu olevat tegemist ka ideoloogilise kallaletungiga, sest film olnud poliitiline. Kui asjast kuulda sain, mõtlesin, et mida kõike küll trügimise nimel ära ei tehta.

Jäid rohked populaarteadusliku publitsistika tõlked. Nende sisu näitavad pealkirjad: "Inimene ja biosfäär", "Helisev laguun", "Külalised kosmosest" (Avinski kirjutis "Noorte Hääles"), "Kas tõesti vaid viis meelt?" (poola ulmekirjaniku Stanislaw Lemi artikkel parapsühholoogiast), "Kes meie planeedil käisid?", "Väikese ameeriklase mõistatus", "Tervislik nälgimine", "Anomaalia". Eriti arvukalt ilmus minult kirjutisi ja tõlkeid aastail 1972-1975. Isegi "Pioneer" avaldas 1974. aasta jaanuarinumbris mu ülevaate "Protestilaulud, protestilauljad".

Sügisest 1974 hakkas minu artikleid regulaarselt ilmuma ka Soomes. Esimesele märkisin pseudonüümiks 'Margus Rohi', mida hiljem kord ka Eestis kasutasin. Teised lood avaldati juba mu pärisnime all. Need käsitlesid UFO-sid ja parapsühholoogiat.

Tagantjärelegi on näiteks omal ajal "Edasis" töötanud ja minu artikleid tagasi lükanud Tiina Sarv pidanud vajalikuks mind ajalehes mustata. Nii kirjutas ta "Sakalas", et Jüri Lina "ammutas oma teadmisi raamatuid lugedes, UFO-del sõites ja maaväliste jõududega suheldes". Ma pole iialgi UFO-ga sõitnud! Aga eks Tiina Sarv tea paremini. Liiati olid minu allikad nõukogude

teadusväljaanded. Ta teatas uhkusega, et lükkas tagasi minu kirjutise imelaste võimete kohta. "Noorus" avaldas minu artikli imelastest ikkagi, kuigi variisiku nime all.

Mõistatuslike nähtuste uurimine Tartus sai üha enam hoogu. Tulemusi kasutasin oma raamatuis ja loenguis ning artikleis soomlastele. Viimastele oli kavas kirjutada koguni eri raamat UFO-dest Nõukogude Liidus. See ilmus Helsingis suvel 1979. Uuringud Eestis kajastuvad ka minu raamatus "Mõistatuslikkuse kütkeis" (Tallinn, 1996"). Oli meeldiv teada saada, et seda Lääne-Eestis põranda all levivat Tuulo Illise (*alias* Jüri Lina) raamatut nimetas keegi nooruk ühe omaalgusliku sotsioloogilise küsitluse ajal oma lemmikuks.

Juunis 1973 otsustasin koos sõber Jaaniga taas juhuslike autodega läbi Sise-Venemaa linnade Kaukaasiasse sõita. Seegi retk kujunes muljeterohkeks. Augustis 1972 olin sooritanud ringsõidu Peipsi-tagustel aladel ja näinud lihtvenelase haletsusväärseid elutingimusi. Luugas masendas mind kirikust ümberehitatud rahvamaja. Pihkvas silmasin samalaadset pilliremondikoda. Aga tollel uuel reisil lausa jahmusin, nähes Orjolis ühte kirikusse rajatud saapavabrikut. Ilmetu äärelinn oli sealkandis eriti räpane ja porine. Kasimata olid ka sööklad, nuga seal ei tuntud.

Eesti ja eriti Venemaa tänavapildis olid viiekümnendail aastail üsna tavalisteks kerjused ja sandid (peamiselt sõjainvaliidid, ordenid rinnal), kes liikusid ringi endatehtud puukäruga, kuullaagritest rattad all. Seda kaadervärki sai kahe puuklotsi abil edasi lükata. 1960. aastate keskpaiku olid need kõik järsku kadunud. Vaid kerjuseid nägin veel Pihkvas 1967, hiljem enam mitte.

Mõnevõrra laiemalt lubas Nõukogude valitsus Lääne turiste oma impeeriumi piiridesse 1960. aastate keskpaiku. Igale eestlasele tegi rõõmu, kui suvel 1965 saabus Helsingist Tallinnasse esimene liinilaev pärast sõda (KGB-le üllatuseks kadusid mitmed saabunud jäljetult riigiavarustesse, suvatsemata Läände naasta). Välisturiste oli mingil määral Eestis viibinud ka varem ("Inturisti" Tallinna osakond avati 1960), saabudes Leningradi kaudu. Olnuks mõelda-

matu, et Leningradis, Tallinnas ja mujal jäävad arvukate turistide pilgu alla kaltsaklikud sandid oma käruvigerikes. Riik ei hoolinud invaliididest, nende pensionid olid naeruväärsed, paljudel puudus kodu. Ometi olid nad varem tervetena aidanud punaseid paruneid võimul püsida, koguni Ida-Euroopa juurde vallutada. Nüüd aga peeti kalliks ja keerukaks varustada nad ratastoolidega ning ehitada kaldteed üleminekuks tänavale, nagu on Läänes.

Hädasti vajati Lääne valuutat. Võimuladvik leidis läbiproovitud nõukoguliku lahenduse: sandid tuli likvideerida ja kõbusamad Laadoga järve Valaami saarele töökolooniasse saata. Ühel 1965. aasta maipäeval tehti tänavail haarang: invaliidid võeti kinni ja sõidutati sorteerimispunkti. Töövõimelised eraldati Valaami tarbeks, teised surmati. Lihtne ja odav. Perekondades elutsenud vigaseid hakkasid omaksed miilitsa kaudu otsima ja mõningad neist, kes olid määratud Valaamile, anti sugulastele siiski välja. Teised kadusid unustusse Laadoga saarel. Kerjused aga paigutati vanadekodusse, kus neid halastamatult ekspluateerima hakati. Kuigi kerjamine oli Nõukogude Liidu keelatud, kohtas kerjuseid Kesk-Aasias rohkesti.

Venemaal selgusid mitmed saladused, mis tavalise kodaniku eest varjul olid. Ringi sõita oli tollal mõnevõrra lihtsam kui mitmel sõjajärgsel aastal. Siis kästi rongiga Tartust Tallinna sõitjal piletikassas ette näidata täivabatõend, mis tuli nõutada vastavast arstipunktist (Tartus oli see Raekoja väljakul).

Ametlikult Nõukogude Liidus tööpuudust ei tunnistatud, kuid tegelikult oli see majandusraskustega maadlevas riigis suur. Selle väljatulekut pidi ära hoidma kompartei ladviku saladirektiiv siseministeeriumi organeile. Nonde ettekirjutiste alusel pidi miilits kinni pidama kõik isikud, keda võis kahtlustada tööotsimisretkes. Nõnda tehti ka minu ja mu sõbraga suvel 1972 Valgevenes. Samal põhjusel peeti mind kinni Suhhumis Musta mere ääres suvel 1975, mil naasin Kesk-Aasiast Kaukaasia kaudu kodumaale. Kui mul polnuks tookord komandeeringutunnistust miilitsale ette näidata, oleks mind taas vanglasse tiritud. Töötuid vangistati kui töö-

põlgurid. Kui nad aga teisest linnast või liiduosast pärit olid, peeti nad kinni hulkureina, kui neil passis sissekirjutusmärkus puudus. Stockholmis rääkis Läände kihutatud inimõiguslane Julia Vosnessenskaja, kes oli Nõukogude karistuslaagreis vaevelnud, et 75% tema kaasvangidest olnud töötud ning enne vangistamist otsinud sobivat töökohta. Teises linnas tööpaiga leidjale ei makstud välja kolimiskulusid nagu Läänes, kus töötuile võimaldatakse pealegi abiraha, mis oli Nõukogude Liidu keskmisest palgast tunduvalt suurem, või halvemal juhul sotsiaaltoetust, mis N. Liidus võrdus hea palgaga.

Osa "kurjategijaist" laagreis kuulus kildkonda, kes töötas mustalt kodus, sest kõrge riigilõivumaksu tõttu nad end käsitöölistena ei registreerinud (see eeldas tihti täispäeva tööd, mida just naised oma laste pärast endile alati lubada ei saanud). Kadedad kaebasid ja kodustöötajad vangistati. Kinni istusid ka need, kelle kotis raudteejaama miilitsakontroll mõnda kaupa rohkem avastas, kui võimuesindajad lubatavaks pidasid (kas või Venemaal defitsiitset pärmi, mida Lääne-Venemaa tarbeks tootis ka Tartu Pärmitehas). Kui inimene ostis pärmi enesegi tarbeks tavalisest rohkem varuks, nimetati seda ikkagi spekulatsiooniks. Naistelaagreis viibis rohkesti ka sääraseid, kes olid olnud "lohakad" varaliselt vastutavate isikutena: andnud allkirja pabereile, mille kontrollimisel selgus, et pearaamatupidaja või koguni juhataja oli osa riigirahast oma taskusse pistnud.

Päris eksijate seas oli kõige rohkem vargaplikasid ja kõige vähem raskete roimade toimepanijaid. Näiteks naised, kes lapsi kaitstes olid tapnud oma joomahullu mehe. Pärast kohut saadeti üksi jäänud võsud lastekodusse, kus elu oli tröostitu, rõivadki muretseti neile selga nigelamast komisjonipoest.

Orjalaagreis viibis vange üle normi, 800-le ettenähtud kohal koguni 1200. Kui aga parteiülikuile nõnda odavas "tootmisettevõttes" tekkis vabanemise tõttu sunnitööliste vähesus, siis saadeti vangilaagri laudast lähilinnade miilitsameeste, prokuröride ja kohtunike meeleheaks kõrgemat sorti liha. Vastutasuks saabusid

kolonnid uute vahialustega, kes olid kohtu alla antud lihtlabase süüdistuse alusel. Katlamajades pesitsevaid kodutuid, kes tihti pidid miilitsaile hüvitust maksma, et neid ei puudutataks, hakati jälle kinni nabima...

Sel suvereisil 1973 jätsid Venemaa linnadest viisakaima mulje Smolensk ja Brjansk. Ka kohalikud inimesed olid matkasellide suhtes sõbralikud ja vastutulelikud. Aga isegi kõrvalistes asulates oli võimatu pääseda hotellituppa magama. Ainult kord uinusime ühes väikelinnas linade vahel, sest hotelliteenistuja soovis veidi lisa teenida. Pealegi oli too "Aerofloti" võõrastemaja tõesti tühjavõitu. Olime õnnelikud, et poriselt maanteelt sooja kätte pääsesime, sest õhtuhämaruses laiutas uus tume vihmapilv. Eelmisel ööl oli meid Brjanski külje all metsas äratanud äge valing. Õnneks paiknes lähedal bussipaviljon, kus võisime oodata mõnda varajast sõidukit. Lõdisesime seal paar tundi, enne kui üks Orjoli suunduv villis meid edasi toimetas. Orjoli raudteejaamas tukkusime enne edasisõitu Voroneži suunas.

Ikka ja jälle kogesime, et vene lihtinimene ja eelkõige haritlane erineb neist, kes head elu jahtides on parvedena Eestisse valgunud. Inimesed rääkisid avameelselt toidu ja tarbekaupade nappusest. Mõni aasta hiljem mindi mitmes piirkonnas koguni kaardisüsteemile. Vahel julgeti laita, koguni sõimata Brežnevit.

Ilmetust Voronežist sõidutas meid Doni-äärse Rostovi suunas kõrgem parteiametnik oma eraautoga. Ta pärineski Rostovist. Tema isa olevat osseet ja ema eestlanna. Kuulnud, et tuleme Eestist, muutus ta eriti sõbralikuks. Imestas, miks me valisime sellise iseäraliku viisi reisimiseks. Me ei söandanud tunnustada, et eelkõige majanduslikel põhjusil. Väitsime soovivat rohkem nähakuulda. Ta vestis lahkelt sealkandi olustikust. Eelmisel aastal sõitnud ta naisega Baltikumi kaudu Leningradi lõbutsema, põigates Eestis ka ema sugulaste juurde. Nad võtnud kaasa tuhandet kaks. Leningradi jõudes olnud alles kõigest sada rubla, nii et teine kaks tuhat tuli Rostovist telegrammiga järele tellida. Seejärel seletas ta, et Rostov on muutunud äärmiselt kuritegelikuks. Just

nädal tagasi olnud linnas äge tulevahetus pangaröövlite ja miilitsate vahel, röövlid kasutanud ka püstolkuulipildujaid. Asjatundjad pidasid seda Doni-äärset suurlinna Nõukogude kuritegevuspesaks.

Mõnikümmend kilomeetrit enne Rostovit pööras sõbralik lõunamaalane ära. Pakkusime sõiduraha. Ta ei võtnud.

Eeslinna jõudsime veoautoga just enne suurt pimedat ja vihmavalingut. Keskjaama viis meid pendelrong. Otsustasime teekonda lõunasse jätkata reisirongiga, sest linnas ristelda oli ohtlikuvõitu, pealegi ladistas sadada. Me ei julgenud jaamahoones tukkuda. Nii ostsime pileti paarsada kilomeetrit eemal asetsevasse Armaviri, kuhu on maetud eestlasest maadlustšempion Georg Lurich. Kui hommikul vagunis ärkasime, hakkas meiega norima vagunisaatja. Miks me sõidame Armaviri? Miks me ei taha kodus istuda? Pärast passide ebaseaduslikku kontrollimist jättis ta meid rahule. Arvatavasti oli meie aktsent tema kõrvus kahtlasena kõlanud.

Pärast tüüpilises lõunavene provintsilinnas Armaviris ringi vaatamist ja einestamist suundusime maantee äärde, et taas hääletada. Meid võttis peale mikrobuss, mida juhtis osseet, kes oli olnud Moskvas komandeeringul. Sõdurina oli ta saadetud Tallinna, mis olevat priima linn ja eestlased toredad: kultuursed ja läänelikud. Ja mis kõige tähtsam – vihkavad hirmsaid venelasi. Ta rääkis, kui hästi osseedid enne Nõukogude okupatsiooni elasid, kui kangelaslikult olid nad venelaste vastu sõdinud ja mismoodi nad reedeti. Tema andmed osseetide endisaegsest jõukusest elustasid kujutlust, kuidas töökas ja tarmukas mägirahvas oli vägivallaga surutud päikeselistelt aasadelt koopasüngusesse. Esitasin omakorda fakte elust iseseisvas Eestis. Ta avaldas veendumust, et me kõik elaksime paremini, kui punaülikud meid ei kurnaks. Venelasi ei sallinud ta nende laiskuse pärast. Osseedist sohver toonitas, et peame rõhujate vastu kokku hoidma ja küll kord saabub aeg, mil arved klaaritakse. Kaukaasia rahvad tõusvat siis nagu üks mees. Baltikumis tuleks kommuniste omakorda lüüa. Tema arvates kukutatakse kommunism sisemise jõuga, välisabi pole niikuinii loota.

Pahempoolsed või liberaalsed Lääne ajakirjanikud ei tundnud iialgi huvi, mida arvas kommunismist rohkem kui sada Nõukogude impeeriumi piires elunevat rahvast. Neid hämmastanuks positiivne suhtumine ameeriklastesse. Nad oleksid kuulnud kriitikatki, näiteks miks USA lubab Moskval enda valdusse haarata ühe piirkonna teise järel? Lääne liberaalidelgi oleks õudne kuulda, et Nõukogude impeeriumi ikestatud elanikud hoidsid Vietnami sõja ajal ameeriklastele põialt, lootes Moskva kaotust. Muidugi leidus ka Nõukogude kodanike hulgas neid, kes propaganda mõjul sonisid ameeriklaste kallaletungist Vietnamile.

Lihtsameelsed ei soovinud midagi teada ümberrõivastatud Nõukogude sõjaväelastest Etioopias, El Salvadoris, Poolas ja mujalgi, nagu neid omal ajal vietkonglasteks maskeerituna rohkesti leidus Vietnamis. Punaväes sundaega teeninud eesti nooruk rääkis Tartus, et kord sõidutatud neid Leedus Klaipeda sadamasse ja kamandatud laeva. Kui nad Angolale lähenesid, kästi neil Nõukogude mundrid vahetada Kuuba vormirõivastuse vastu, et nad sotsialismi võidu nimel oma verd valaksid. Kui vähegi võimalik, pruugitakse peksupoistena marionettriikide sõdureid: ehtsaid kuubalasi (Angolas, Etioopias, Nikaraaguas), vietnamlasi (Kampucheas, Laoses).

Afganistaniski eelistati surma saata eelkõige valitsusvägede sõdalasi, keda punaväelased varjamatult kahurilihaks nimetasid. Ent sealgi ei saadud ilma riugasteta läbi. Ajakirjas "Time" nr. 47, 1982 rääkis Läänes poliitilist asüüli palunud KGB major Vladimir Kuzitškin, kuidas langevarjurite eliitrühm kandis afgaani mundreid Afganistani presidendi Amini paleed rünnates, et takistamatult lossi pääseda ja seal kõik tappa. Sääraseid terroriste ettevalmistava kooli ülemaks olnud KGB polkovnik Bajarenov. Hiljem läkitati Usbekistanist ja Tadžikistanist Afganistani koguni kaks farsi keelt kõnelevat väeüksust, mille sõdurid kandsid Afganistani mundreid. Kommunistlikud sõjardid võtsid ümberrõivastumistaktika üle hitlerlastest, kes tegid sellega algust Ardennides detsembris 1944, mil nad "kehastasid" ameeriklasi, rääkides ka inglise keelt. Nad tabati ja lasti sõjakohtu otsusel spioonidena maha.

Nõukogude Liidu suurlinnades võis näha, et kõik ameerikalik oli noorsoo hulgas populaarne: lipuvärvilised jakid, T-särgid, jänkide popmuusika ja muu moekaup.

Reis jätkus. Jõudsime imekaunisse Kaukasuse mäeahelikku. Sümpaatne sohver ostis meile maasikaid ja kalja. Õhtuks olime maha kihutanud 450 km ja jõudnud Põhja-Osseetia pealinna Ordžonikidzesse (praegu taas Vladikavkaz). Mees ei tahtnud sõidutasust kuuldagi. Teel oli ta aeg-ajalt lühiotsteks peale lubanud teisigi hääletajaid, kuid neilt võttis raha ning kui arvas, et polnud piisavalt saanud, ütles kohe. Hiljem ta seletas meile, et võtab näo järgi: rikkamalt rohkem.

Öö veetsime linna lähedases metsatukas. Hommikul sõitsime mööda Gruusia sõjateed Tbilisi, ületades majesteetliku ja võluva Kaukasuse mäeaheliku. Armusin mägedesse ja Kaukaasiasse.

Ka pealinn Tbilisi mõjus hubaselt kaunina. Värsked tähelepanekud emale koju lähetatud postkaardil (20. juuni 1973) kinnitavad mälestusi: "Jõudsime täna lõunaks Gruusia pealinna. Väga ilus linn. Ilm on soe. Mäed on väga kõrged ja majesteetlikud. Elu on siin üsna kallis, puuviljad odavamad."

Ööbisime keset linna ühel mäekallakul pargis tihedate põõsaste taga magamiskotis. Inimestega lävimisel selgus, et hästi tuntakse meie Georg Otsa. Ka teati üht-teist meie rahvuseeposest.

Stalini kultus oli kohati säilinud. Mitmesse linna hotelli sisse vaadates silmasime seinal suurt Stalini maali. Pisemaid pilte leidus tihti bussides. Lõbustuspargist oli tema kuju ära koristatud. Stalinit peeti gruusia rahvuskangelaseks ja "päris vahvaks vuntsiks". Ta olnud grusiinlaste vastu heatahtlik ja nende puhul polevat rakendatud sellist terrorit kui mujal. Aga kreeklaste ja türklastega olnud Stalin halastamatu, nemad lasknud ta küüditada.

Tbilisiski oli rahutusi puhkenud. Mainida võiks sündmusi 1956. aastal, demonstratsioone juulis 1969 ja aprillis 1976. Protestid andsid ka tulemusi. Nii pidid võimurid aktsepteerima gruusia keelt asjaajamiskeelena. Aga mõni aeg hiljem kirjutas 365 gruusia kultuuritegelast alla protestikirjale varjatud venestamise vastu.

Ärivaistuga grusiinlased rajasid ohtralt põrandaaluseid ettevõtteid, mis valmistasid Lääne mudelite järgi kingi, rõivaid ja muudki kaupa. Kaubandusminister Anašvili, kes oli samuti hämaraisse asjusse segatud, anti koguni kohtu alla. Erataksode tabamiseks keelati ühel päeval riiklikel autodel pargist välja sõita. Nõnda nad vahele jäidki.

Otsustasime naasta Moskva kaudu, kuhu sõitsime lennukiga. Soovisime põigata Venemaa vaimulikku keskusesse, Zagorski kloostrisse. Sealne atmosfäär oli rusuv. Seminarihoone katusel kraaksusid varesed, laululinde ei kuulnudki. Inimesed elasid selles väikelinnas nagu muistegi, primitiivselt, kuigi Moskvasse on vaid mõnikümmend kilomeetrit. Kui tänavail poleks liikunud autosid ja katustel ei paistnuks TV-antenne, kadunuks tunne, et oleme XX sajandil.

Jällegi veetsime öö metsas. Tagasitee Eestisse valisime sellise, mis läbis seninägematuid paiku. Märkasime, et Moskvas ja selle ümbruse linnades on noored muutumas "karvasteks". Pikkade juuste mood Läänest oli levimas Venemaalgi. Mäletan, et aastal 1969 ühe vene sõdurpoisiga Tallinnas Männikule suunduvas bussis vestlusse sattudes soovis ta mulle toonitada: Eesti jätnud talle kultuuriliselt võimsa mulje. Pärast sõjaväest pääsemist olevat tema unistuseks kaugel Venemaal asetsevas kodulinnas kasvatada eneselegi pikad juuksed. "Nagu eesti poistel," selgitas ta.

Uuesti juhuslikelt sõidukitelt küüti saades kuulsime, et eriti vihkavad venelased juute, kes olevat neile kommunismiõnnetuse kaela toonud. Nad olevat Venemaal tähtsatel kohtadel nõunike ja muude asjameestena, aidates rahvast rõhuda. Lihtvenelased ei sallinud ka sakslasi, aga juutide vastu olid nad eriti tigedad. Paljud kultuuritegelasedki jagasid nördimust, sest juudi soost heliloojad, kirjanikud, teadlased, interpreedid tõrjuvat venelasi kõrvale. Ka seletati kibestunult, et ainsa Nõukogude ajakirjana ei allu ametlikule tsensuurile juutide häälekandja "Sovetiš Heimland". Ka Eestis levis arvamine, nagu kuuluksid juudid privilegeeritud klassi, kelle esindajaid määratakse kõrgetele kohtadele (nagu Eesti

Raadio direktor Aado Slutsk). Iseseisvusaegne sõbralik läbikäimine juutidega kadus Eestis pärast kuuldusi, kuivõrd metsikult osalesid semiidid NKVD terroriaktsioonides eesti rahvuslaste vastu 1940. aastail. Nad panid toime ka piinamisi, nagu NKVD kapten Aron Balmages ja tema abikaasa Jekaterina, kes olnud "Õhtulehe" hinnangul "auväärsed ja teenekad inimesed".

Olin kõigest kuue- või seitsmeaastane, kui mu ema vana tuttav juuksuritädi minu juuresolekul häält madaldades emale seletas, et kommunism on täielikult juutide sünnitis. Hiljem koolis lävisin klassikaaslase Peetriga, kelle isa oli ajaloolane ja kes kord salamisi mulle seletas: "Kas sa tõesti arvad, et loll venelane oskas midagi nii valelikku ja kurja välja mõelda nagu kommunism? Trotski, Kamenev, Uritski, Zinovjev ja teised nõukogude juhid olid ju juudid!"

Kuulsin säärastest asjadest esimest korda. 1970. aasta suvel andis mulle üks pastori poeg üheks ööks lugeda "Siioni tarkade protokolle", rõhutades, et ta isa oli seda altari all hoidnud. Selle omamise eest olevat Stalini ajal maha lastud. Lugesin kogu öö. Tollel võltsijal (nagu ametlikult seletati) pidid olema prohvetlikud võimed, sest ta suutis nõukogude süsteemi jahmatavates peensustes aastakümneid varem kirjeldada. Igatahes tekkis minus tollal sügavam huvi massoonide vastu. Mulle on olnud loomupärane kontrollida kõiki väiteid, pärinegu nad mis allikast tahes.

Aastal 1973 laienesid minu kontaktid veelgi. Tunne Kelami kaudu tutvusin ka Eesti Demokraatliku Liikumise rajaja Sergei Soldatoviga. Tundsin teda "Aleksandrina". Klassikalise ja vene filosoofia asjatundjana rääkis ta rohkesti huvitavat, valgustades eelkõige Vladimir Solovjovi ja Nikolai Berdjajevi teoseid ning elukäiku. Harvadel kohtumistel olid jututeemad peamiselt filosoofilised. Kord pidas ta siiski vajalikuks selgitada KGB töömeetodeid ja anda nõu konspiratsiooni osas, seletades sedagi, mismoodi "saba" maha raputada. Ta rõhutas: poliitikast hoidumisel pole mingit tähtsust, KGB pidavat seda tegevust noortega ikkagi ohtlikuks kõrvalekaldeks ametlikust liinist ja kargavat varem või

hiljem kallale. Nõnda olin siis enesekaitse huvides sunnitud vähehaaval tundma õppima KGB taktikat ja jälitamisvõtteid.

Sergei Soldatov oli alati salapärane. Arvasin põhjuseks midagi ohtlikumat kui pelgalt filosoofia. Alles hiljem selgus, et tema oli üks neid, kes seisid fotograafiliselt paljundatud põrandaaluste ajakirjade taga.

Sergei oli sõbralik, äärmiselt vastutulelik ja armastusväärne isiksus. Ta tunnustas mu kavatsust võimaluste piires avardada eesti noorte vaimset teadvust, sekkumata poliitikasse. Ühiskond teiseneb vastavuses oma liikmete eetilis-kultuurilisele arengule. Paraku domineerib taas koopaelaniku mentaliteet. *Homo sapiens* on end üksnes väliselt mukkinud, kuid oma ahnuses ja kadeduses, rumaluses ning vastutustundetuses kasutab ta metslase kombel endiselt jõumeetodeid. Kui varasemail sajandeil ohjeldas säherdust meelelaadi mingil määral ristiusk, siis praegusel kalkuse ajastul puuduvad kõik moraalsed pidurid.

Sergei Soldatov ja Jüri Lina Frankfurdis.

Vabadus inimest oluliselt ei muuda, kui ta pole piisavalt arenenud. Seda kinnitavad juhtumid, kus Läände tulnud nõukogude massiinimene sõtkub oma hoolimatute kommetega ringi, tehes inetusi ja vahel kurjagi. Komsomolijuht Hillar Rang hakkas algul vargile ja seejärel tegutses sutenöörina. Läänes võib vabamalt võikusi toime panna. Milleks siis ebakõpsele vabadus?

Kõigel on oma põhjus. Ka vabadust ei kaotata juhuslikult. Priius hävib, kui hoiakus on midagi valesti ja hakkab kuhjuma eetilisi vigu.

Pole mõtet korrutada materialistlikke võltsarusaamu, nagu toimuksid sündmused maailmas juhuslikult. Olin arvanud, et küllap vabadus saabub Eestissegi, kui rahva enamus seda väärib. Eestlased polnud oma kodumaal veel valmis arvukamalt astuma vägivallatu vabadusvõitluse teele, neil puudus vaimne selgroog. Selle kujunemist takistasid väiklased tegelased.

Aastal 1974 ärritasin noid tegelasi järjest rohkem. Mind hakati tembeldama hulluks ja saboteerijaks. Minuga puutus kokku üha rohkem noori, kes ajapikku ka oma senist ellusuhtumist korrigeerisid, muutudes karsklasteks ja hulk neist millegipärast ka taimetoitlasteks. Tähtsaim oli hinnangu teisenemine: söandati enesele võtta vastutus toimuva eest. Hoolivus suunabki vaimsele meelelaadile. Seda märkasid kõigepealt väikekodanlastest mammad. Minuga lubati arved õiendada või oma võsu vaimuhaiglasse saata. Kord kohtusin noorukiga, kelle tema ema oli aasta varem psühhiaatri juurde viinud metsas uitamise ja looduse jälgimise pärast. Nõnda sattuski nooruk "ravile". Ent erinevate võimalustega tutvudes tegi osa noori kindla valiku. Lõpuks on igaühel õigus oma tee valida.

Filmiklubiski leidus eestlasi, kellele ei meeldinud kaaskodanike mõistetamatud vaated elule ja filmikunstile. Kaevati võimureile. Seejärel nõuti kinovõrgu direktsioonilt "Amfo" liikmete nimekirja. KGB hakkas klubi tegevust ülekuulamistega häirima. Taheti teada, millega ma õieti tegelen, et kodanikud nii pahased on. Siis küsitleti ka minuga kokku puutunud tudengeid.

Sel perioodil tutvusin ka Rein Kilgiga, mu noore naabri sõbraga Võru tänavas. Mõlemad püüdsid soomlastega äri ajada. Rein varustas Tartu moehuvilisi moodsate Lääne rõivastega. Võimurid pidasid temagi tegevust illegaalseks. Ta pidi pidevalt valvel olema, et mitte miilitsale vahele jääda. Märkasin, et ta on väga osav. Arutasime ka tõsisemaid probleeme ja puudutasime isegi filosoofilisi küsimusi, mis ei paistnud teda ära tüütavat. Reinu isa oli tähtis parteitegelane, kuid noormees ei kandnud iialgi keelt. Ta hakkas lävima ka mu sõbra Jaaniga, kellest hiljem sai tema esimene äripartner (nad kasvatasid Kudinal koos kurke).

Peatselt saabus Tallinnast esimene signaal, et kui ma mõistlikuks ei muutu (?), siis suletakse mind vaimuhaiglasse. Presbüter Johannes Kähr oli selle teate vahendamiseks usuasjade voliniku juurde kutsutud. Olukord muutus põnevaks.

Kevadel 1974 sõitsime koos sõber Jaan Vaaderpassiga Kesk-Aasiasse loomasaatjatena. Kesk-Aasia kolhoosid pidid ju kompartei käsul Eestist ja teistest Balti riikidest arvukalt sigu ja mullikaid ostma. Samas vagunis loomadega tavatsesid reisida ka tudengid ja isegi õppejõud. Suvel oli seda võimalust vahel raske kasutada: pidi olema tutvust, muidu ei jätkunud kõigile soovijaile tööd. Loomasaaturile maksti üsna head palka, ligi 10 rubla päevas. Riiklikel pühadel oli tasu kahekordne.

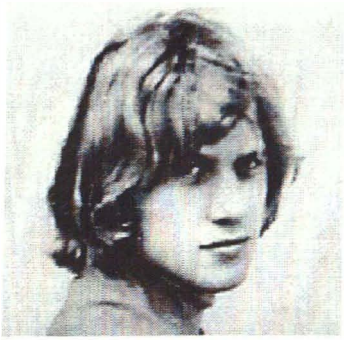

Noor ärimees Rein Kilk.

See oli minu esimene pikem reis. Laadungi sihtkoht oli Tšelgaši asundus keset Kasahstani steppe. Sõitsime Põhja-Venemaa ja Uraali kaudu. Et Rõbinskis paikneb tähtsamaid raketibaase, siis sinnakanti välismaalane ei satu. Seda retke võis nimetada ka ekskursiooniks läbi puuduse, räpasuse ja vaesuse. Sain osa eksootikastki, mis mind eelkõige ahvatles.

Ma poleks arvanud, et Põhja-Venemaa näeb nõnda kole välja. Jaamahooned längus, puitperroonid mädanenud ja kokku varisemas. Jaamapoekestes oli kasinalt üksnes hädavajalikke toiduaineid. Mõnes väikelinnas pikemalt peatudes suundusime veidi ringi vaatama ja ühtlasi suuremasse kauplusse piima otsima. Pikimad järjekorrad olid kangete jookide poodide või osakondade ees. Kõikjal aeles purjutajaid.

Peatuste ajal kogunes vagunite juurde mehi ja naisi, kes tihti pisarsilmil palusid sealkandis defitsiitset jõusööta oma loomadele. Mõnest vagunist ka müüdi, kuigi see oli keelatud. Kui raudteemiilits nägema juhtus, järgnesid ebameeldivused.

Jaan Vaaderpass loomasaaturina Kasahstanis. Foto: Jüri Lina.

Uraali mägedesse jõudes nautisime selle ürgset kaunidust, kuid mida lähemale tööstuspiirkondadele, seda näotumaks pilt muutus. Kuidas küll keskkond oli saastatud ja rüvetatud! Vabrikukorstnad tossutasid taeva alla tahma, pinnas oli õlidest ja tuhast reostatud. Silmasime üha enam metallurgiakombinaate.

Saabusime Tšeljabinskisse – vägevasse tööstuslinna, kus tollal elas miljon inimest. Mõjuvaima mulje jättis paleelaadne raudteejaam. Jaamaesist väljakut ümbritsesid stalinlikus stiilis majamürakad. Kaupadega oli see paikkond hoopis paremini varustatud. Ilmselt metallurgidega püüti arvestada.

Põhja-Kasahstanis, Tselinogradi oblastis köitis Tšelgaši auulis esmalt tähelepanu ennenägematult suur elevaator. Asundus tundus selle kõrval eriti mannetu. Öösel valitses lõunamaine pimedus, sest tänavaid ei valgustatud. Päeval lõõskas palavus (talved omakorda olevat hirmus külmad). Küla oli räpane. Buldooser lükkas peatänavale pillutud prügi ühel nädalal auuli ühte serva ja teisel nädalal teise serva. Kauplustes, kus oli suhteliselt vaene valik, silmasime üllatuslikult ka eesti mänguasju.

Olime Tartust Tšelgašisse jõudnud kümmekonna päevaga, kolm korda aeglasemalt kui reisirongiga. Ent seegi venimine olnud kiire, seletasid kogenud saaturid. Vahel unustatavat loomavagunidki nädalaks kuhugi kõrvalteele. Nõnda olnud Nõukogude kaubarongide keskmine kiirus kõigest kümmekond kilomeetrit tunnis. Paljud kaubavagunid kadusid jäljetult või sattusid valesse sihtkohta. Ka kuulsime, et mõnikord pillutakse kusagilt Ida-Euroopast saadetud tagavaraosad jõkke, sest neid ei läinud vaja: masinad olid ammu ära lõhutud.

Meil vedas, oli lootust kohe edasi pääseda. Mõnesse stepikolkasse saabub reisirong vaid kord nädalas ja vahel suure hilinemisega. Nõnda on reisijad sunnitud vargsi kaubarongidele ronima. Meie hilisõhtune rong oli puupüsti täis. Pidime jõudsalt trügima, et üldse vagunisse pääseda, istumisest polnud juttugi. Siiski poetasin end hiljem kusagile pingiservale ning lõpuks õnnestus isegi magamislavatsile kobida. Oli piinav räpasusest

haisvas vagunis terve öö mööda steppi logistada. Hommikul jõudsime uudismaa pealinna – Tselinogradi, mis oli rajatud Hruštšovi korraldusel. Linn jättis venelikult maitselageda ja haleda mulje. Ootasime kärsitusega uut rongi. Ümberistumine oli Nõukogude Liidus omaette probleem. Tuli ju piletid kassas komposteerida. Lisaks oli Nõukogude raudteel peatusi kõigest kaks, needki lühikesed.

Sõidul kasahhide muistsesse pealinna Tšusse läbisime kurikuulsa Karaganda, orjalaagrite linna. Poliitvangid orjasid seal mitmes kaevanduses. Juhtusime oma vagunist jälgima tööstitut pilti: hilisõhtusel jaamaperroonil kükitas või koguni lesis rongi ootel hulganisti resigneerunud noorukeid, seljas narmendavad rõivad, pead nulliga läikima pöetud, ümberringi seisid relvastatud sõdurid verekoertega. Algul pidasime neid uuteks vangideks, kuid selgus, et poisid olid sõjaväkke saadetavad kutsealused. Kibestusime, nähes nekrutite sundtransporti. Vanemad eestlased mäletavad, et nõukogude võimu algaastail valvati noorsõdureid Eestiski alandavalt. Kasahstanis polnud aeg kombeid sugugi rafineerinud. Mismoodi lähetati soldateid Afganistani, taplema sotsialismi võidu nimel?

Kasahstani pealinna Alma-Atasse me siiski ei põiganud, vaid suundusime otsejoones Taškenti. Juhtusime vestlema just armeest vabanenud üsna intelligentsete kirgiisi noortega, kes rääkisid masendavaid sõdurimuljeid ning üksluisest elust Kirgiisia mägedes, kust nad pärinesid. Eestist olid nad väga huvitatud. Vahel teadsid kaugel, kaugel elavad inimesed Eestist rohkem kui Laadoga-äärsed asukad, kes kord pärisid: kas üle piiri kergesti lubati ja mis raha Eestis kehtib? Ka arvasid nad, et meie maa asub ookeani ääres ja seejärel tuleb kohe Ameerika.

Usbekistani pealinn Taškent oli pärast jubedat maavärinat aastal 1966 üsna korralikult üles ehitatud. Abi andsid ka eestlased, lätlased, leedulased, bulgaarlased, ungarlased. Tookordse maavärina epitsentri kohal oli iseäralik seista. Vahetus läheduses paiknes Lenini muuseum. Varem seisis selles paigas tsirkus...

Lõunamaiselt kihav Taškent on moodne ja avar. Omaaegset kesklinna polevat võimalik praegusega võrrelda. Ehitismälestisi on säilinud vähe. Eriti meeldisid mulle Samarkand ja Buhhaara.

Mööda Buhhaara vanalinna ringi kolades sattusime jutusoonele muistse Timuri sauna juuksuriga, kes suvel 1944 oli punasõdurina Tartuski viibinud. Ta mäletas üsna hästi kenas pargis paiknenud luksusliku hoone vallutamist ja purustamist. Mehe jutust sain aimu, et rünnati Eesti Rahva Muuseumi.

Juuksur pakkus välja võimaluse lasta pea habemenoaga kohaliku kombe kohaselt paljaks raseerida. Lükkasime pakkumise siiski tagasi.

Vaheldust tõi peatus medresest (islami ülikool) hotelliks kujundatud rajatises "Kukeldaš". Üllatas pannkoogitaoline leib (hlepjoška), mida soojalt tänavail müüakse. Tulikuum roheline tee oli tõhus vahend ka lämbe ilma vastu. Kümblus idamaises aurusaunas värskendas omakorda.

Tagasiteel peatusime Moskvas, kus külastasin stuudiot "Mosfilm". Minu esimese kohtumise väljapaistvaima režissööri Andrei Tarkovskiga juhatas sisse jahmatus, et ta mind üldse jutule võttis. Ta mäletas mu kirja, mille olin talle saatnud. Alguse sai meie sõprus, mis kestis kuni tema surmani 1986. aasta detsembris. Hiljem Tallinnas rääkis ta, et olevat mu meelelaadi tajunud kõnnakust. Selle mulje mõjul ta minuga vestlema hakanudki. Kohtusime tema kutsel hiljem nii Tartus, Roomas kui ka Stockholmis, et vestelda ja arutada filosoofilisi teemasid.

Too esimene kohtumine innustas ulatuslikumalt Tarkovski filme propageerima, kuid tõi kaasa uusi pahandusi.

Kesk-Aasia reisimuljete õhtule filmiklubis kogunes palju rahvast, eriti huvituti mu kohtumisest Tarkovskiga. Siis ma veel ei teadnud, et kõik, mida tutvustasin või soovitasin, omandas võimumeeste silmis otsemaid kahtlase värvingu.

Vahepeal intensiivistus minu põrandaalune kirjastustegevus, sest noorte huvi mõistatuslike nähtuste ja vaimuprobleemide vastu üha laienes. Olin juba kirjutanud tosin raamatut. Omaväljaandeid levis

eriti ulatuslikult pärast Nõo Keskkoolis kevadel 1974 korraldatud ettekandesarja. Seal võimaldati mul rääkida noortemuusikast teemal "Biitmuusika ja keskaeg", UFO-dest, parapsühholoogiast. Avaõhtul oli ühte klassiruumi kogunenud rohkesti õpilasi. Siiski oli mõni jätnud nimme tulemata, nagu hiljem kuulsin. Kui alustasin, hõljus õhus pinge: peeti vähe tõenäoliseks kuulda biitmuusikast midagi asjalikku, veel vähem uut ainestikku. Peatselt aga jälgiti mind põnevusega. Kord-korralt umbusaldus hajus, põnevus haaras kaasa.

UFO-loengul olid rahvast kõik kohad täis, eelmise ettekande trotsijad olid kahetsenud tulemata jätmist. Hiljem kuulsin, et füüsikatundides esitatud rohkesti pärimisi, millele õpetajail oli raske vastust leida. Lausa hämmastav edu saatis parapsühholoogia-loengut. Õpilased soovisid mind veelgi külla. Järgmiseks teemaks planeerisime astroloogia. Siis ilmus kohale ka õpetajaid. Alles pärast sarja lõppu avastasid koolitegelased neis üritustes peituva "ohu". Haridusosakonna inspektor paluti õpilastele kuuldut üle seletama. Korraldajat Ustav Mikelsaart pigistati, sest direktor Kalju Aigro õuduseks hakkas mitu õpilast pärast neid loenguid taimetoitlaseks, karsklaseks nagunii. Vanemad jahmusid ja pärisid koolilt seletust.

Nüüd ruttas koolijuht KGB-lt minu vangi heitmist nõudma. Oma 2. detsembri 1974 ettekandes pakkus ta selleks tšekistidele igakülgset abi. Mind olevat vaja noorte ideoloogilise rikkumise eest karistada. Ma olevat tahtnud kogenematuid noori värvata oma illegaalseks tegevuseks. Eesti Riigiarhiivis säilitatud kirjas ta väitis KGB-le: "Oleme kindlaks teinud, et kodanik Lina loengute sisu ei ühti teaduse seisukohtadega." Samas hakkas ta levitama kuuldust, et ma purjutavat õhtuti restoranides. Olin juba aastaid olnud täiskarsklane. "Ohtliku mõju" vähendamiseks mõeldi välja üha uusi mustamisi. Nõo täppisteaduste erikooli tulid tšekistid õpilasi üle kuulama. Tartu KGB leitnandid Albert Gektor ja Mart Valge tundsid huvi, kas õpilaste hulgas levib ka koduköitelisi "siniste ja roheliste kaantega raamatuid". Õppurid taipasid seda eitada.

2. dels
586

КГБ при СМ ЭССР
Тарту
17. XII 1947 г.
№ А-15

ENSV Julgeolekukomitee Tartu volinikule.

Ärakiri: EKP Tartu Rajoonikomiteele.

E t t e k a n n e .

Nõo Keskkool palub Teie kaasabi, et Tartu linnas elunev kodanik Jüri L i n a saaks seaduses ettenähtud korras võetud kohtulikule vastutusele/ Nõo Keskkooli õpilaste seas noorsoole kahjulike ja ebatervete ideede propageerimise eest, mille tõttu kaks meie kooli õpilast kannatavad psühhiliste häirete all.

Jüri Lina esineb loengutega ka Tartu kinolektooriumis, mida organiseerib Tartu linna TSN Täitevkomitee kultuuriosakond ja kust sisukontrolli mõttes võtab osa üks Nõo Keskkooli kasvatajatest, kunaseal viibib ka Nõo Keskkooli õpilasi. Oleme kindlaks teinud, et kodanik Lina loengute sisu ei ühti teaduse seisukohtadega, mille tõttu nende levitamine noorsoole on kahjulik ja Lina esinemine tuleb viivitamatult ära keelata. Oleme arvamusel, et Lina kasutab legaalset kõnepulti selleks, et värvata elust kogenematuid noori oma illegaalseks tegevuseks. Nii näiteks loengu lõpul Lina jätab mulje, et palju olulist jäi temal aja puudusel ütlemata. Nõo Keskkoolis esinedes ta tegi ettepaneku grupile õpilastele tulla teda jaama saatma, et puuduv osa tee peal ära rääkida.

Vanemad on kasvataja Mikelsaare peale õigustatult pahased ja nõuavad Jüri Lina karistamist, millega kool täiel määral ühineb.

Asja uurimisel kool annab täiendavaid andmeid ja soovitusi, keda õpilastest ja kasvatajatest üle kuulata.

Nõo Keskkooli direktor: /Z.Aigro/

Sügisel 1974 ähvardati mind uuesti vaimuhaiglasse sulgeda. Septembris 1974 oli ülikooli ajalooteaduskonna vastseid tudengeid ametlikult hoiatatud minuga ning kunstikollektsionääri ja põrandaaluste luulealmanahhide väljaandja Matti Miliusega suhtlemast. Ometi kutsusid üliõpilased mind ikka sagedamini esinema, sealhulgas EPA-ssegi. Vahel rääkisin ka koolides nn. klassijuhatajatunnis, kuni direktoreid hoiatati. Et "signaale" muudkui saabus "sinna, kuhu tarvis", siis alustasid "julged poisid", nagu tšekiste omavahel kutsusime, filmiklubi "Amfo" intensiivset häirimist. Hiljem selgus, et KGB pidas "Amfot" ekslikult Eesti Demokraatliku Liikumise varipesaks ülikoolilinnas ja mind selle organisatsiooni funktsionääriks.

Detsembris 1974 saabus Tartusse välkteade eesti demokraatide vangistamisest Tallinnas. Otsitavat taga nende juhti Sergei Soldatovit. Nüüd sain minagi teada, kes oli saladuslik "Aleksander". Mulle oli väga meeldinud tema essee "Tõetunnetuse põhimõtted", mis Läänes alles 1981 osaliselt avaldati. Viimast korda nägin Sergeid Eestis veidi enne tema vangistamist jaanuaris 1975. Ta oli just vargsi Lõuna-Eestist Tartusse sõitnud, otsinud üles mu tuttavad ja palunud minult abi. Vestlesime kõrvalises aias. Ta selgitas pikalt, miks ta oma kaaslastega poliitilisele teele oli asunud. Eesti demokraatide eesmärk olnud ilma vägivallata saavutada rahvale soomlaste stiilis elu.

Samas ta tundis muret, kas mu tuttavate seas ei ole viimati selliseid, kes võiksid võimurite kaudu ebameeldivusi kaela tuua. Vastasin, et need, kes kalduvad äraandmisele ja nuhkimisele, tavaliselt lõpetavad üsna varsti minuga lävimise, sest nad ei talu mu printsipiaalsust. Jäävad vaid ausad ja korralikud inimesed, kes ei lase end hirmutada ega meelitada valetunnistusi andma. Sergei pidas vajalikuks toonitada, et ka minu tegevus meeldib võimumeestele üha vähem ja sellepärast peaksin tugevdama konspiratsiooni, ka riietuma tagasihoidlikumalt, et jälitajail oleks mind raskem massi hulgast eraldada. Lõpuks ta ütles, et peab tingimata Tallinnasse tagasi sõitma, aga et teda otsitakse taga, siis vajavat ta

minu abi. Ühtlasi palus ta mõned salamaterjalid kuhugi metsa matta.

Mu sõber Aare Vallistu sõidutas ta oma isa autoga öösel pealinna. Samal ajal mattis kunstikooli õpilane Annes Hermann EDL-i arhiivi Tartu lähedale Liiva metsa. Ainult tema teadis kohta.

Varsti Sergei vangistatigi. Uuesti kohtusime alles juunis 1981 Lääne-Saksamaal Geislingenis eesti kultuuripäeval. Pärast Eesti vabanemist sai Sergei arhiivi Anneselt tagasi.

Nägin üha sagedamini unes tšekistide kallaletungi, aga alati ma pääsesin. Veebruaris-märtsis jõudsid mu kõrvu kuuldused, et minu vastu tunneb erilist huvi KGB major Valdur Timusk, usklike jälitaja ja ideoloogiavalvur. Samas sain "informeeritud ringkondadelt" hoiatuse, et Timusk sepitseb minu vastu aktsiooni, olgu ma ettevaatlik.

Ka Sergei Soldatov oli rõhutanud, et kodus ei tohi olla midagi kahtlast. Tassisin kõik oma käsikirjad, ka UFO-materjalid ja paraväljaannete tõlked kodunt ära.

Märtsi keskpaigast 1975 olin tohutu närvipinge all. Igal hommikul hingasin kergendatult: täna veel ei tuldud! Oli ju raske tööd teha – kirjutada artiklit või midagi uurida –, kui arhiiv on linna teises servas. Pidin öösiti käima andmeid toomas. Kirjutasin maha selle, mis vaja ja pärast hävitasin koopiad. Nõnda jäin töötama aastaiks. Põhimõtteliselt!

1. aprillil 1975 täheldasin isevärki ennet, mis olemise kõhedaks tegi. Siiski tundsin, et mingi pahandus lõpeb komplikatsioonidest hoolimata hästi.

2. aprill 1975 ei unune iialgi. Ärkasin ägeda koputamise peale. Ema sosistas: "Tõuse kähku, ukse taga on mingid mehed!" Kell oli pool kaheksa hommikul. Heitsin harjumuslikult ukse kõrvalt aknast pilgu läbi kardina välja: tänaval seisis mitu iseäralikku meest. Silmapilk oli selge, et nad on tüüpilised KGB "gorillad". Ütlesin emale: "Julgeolekumehed!"

Ema kahvatas ja hakkas hädaldama: "Mis nüüd küll saab?"

Rahustasin teda.

Otsustasin neid mehi esialgu mitte sisse lasta. Arutlesin palavikuliselt, mida kahtlast võiks mul kodus olla. Tuttavate soovitusel hoidsin mõningaid "süütumaid" raamatuid kodus, sest ega nuhke uskuma pane, et mul midagi säärast pole. Segaduse tekitamiseks peitsin neid väljaandeid sinna-tänna. Siis otsustasin hävitada hiljuti saabunud kirju, kuigi võis arvata, et KGB mu kirjavahetust niigi kontrollib. Ka oli koju ununenud mõne uuema eesti UFO-juhtumi kirjeldus. Põletasin need ahjus, sest milleks kõrvalisi inimesi minuga kokkupuutumise pärast kahjustada. Tont teab, milles mind kahtlustati või kavatseti koguni süüdistada. Paar kirjakest Tallinnast, sealhulgas Tunne Kelamilt, oli toodud käsipostiga. Need langesid enne kõike tuleroaks. Mõnda fotot oli kahju hävitada. Jätsin alles arvestusega, et tavaliselt on tšekistid kitsa silmaringiga ja neile võiks seletada, et fotodel on filminäitlejad. Minu filmihuvi oli ju teada. Ootasin, millal tulijad hakkavad ust lahti muukima. Seda siiski ei juhtunud, üksnes kloppimine muutus põrgulikuks. Siis peeti pikem vahe ja koputati väga viisakalt, kusjuures koputaja hoidus varju. Ma ei reageerinud. Mõned paberid, mida oli kahju hävitada, peitsin keldrisse lootuses, et selle luuki ahju ees ei leita. Katsin luugi vaibaga. Veel mõne kirjatüki, mida ma ei soovinud tšekistidele näidata, viskasin riidekapi alla. Ema palvetas, et keldrisse ja kapi alla ei vaadataks. Oli kulunud terve tund. Kloppimine muutus juba tüütavaks. Pealegi mind huvitas, mida soovitakse. Mul polnud midagi karta, sest ma polnud poliitikaga tegelnud.

Kui nüüd keegi proovis võtit lukuauku pista, lasksin kloppijad sisse. Esimesena tormas meie toapugerikku paks punetava näoga mees ja lõugas: "Me oleme Riikliku Julgeoleku Komiteest ja alustame teie korteris läbiotsimist!" Ta esitas töötõendi. Võtsin selle kätte ja uurisin pikalt, nii et mees muutus närviliseks. Lugesin: major Valdur Timusk. See oli eelkõige usklike hulgas kurikuulsa tšekisti nimi. Mõtlesin: milline au, et okupeeritud Eesti KGB ideoloogiaosakonna ülem isiklikult kohale sõitis mind puistama. Ettekäändeks oli alanud juurdlus Eesti Demokraatliku

Liikumise aktivistide asjas. Timusk nõudis vastust, miks ma polnud neid – RJK töötajaid, nagu KGB eesti lühendina kõlab – sisse lasknud. Ema selgitas, et me korrastasime endid. Vanamees parastas: "Eks me näe, kuidas te sellest supist välja keerutate." Ta tormas ahju juurde ja katsus seda, karjatades rõõmust – leige! Praalides käskis ta ahjust kõik otsemaid välja võtta. Tuhast leitigi mitme kirja põlemata tükke, mida kohe uurima asuti.

Ta käskis mul alla kirjutada läbiotsimise määrusele. Keeldusin. Timusk läks maruvihaseks. Käskis oma abilistel kuhugi helistada ja keeldumisest ette kanda. Läbiotsimise määrus oli vormistatud 25. märtsil, kuid ma ei osanud tookord vaadata, kelle poolt.

Major Timusk nõudis, et laoksin oma taskute sisu lauale. Tuhnimine vältas lõunani. Isegi laualamp kruviti lahti ja sibliti ka ahju suitsulõõris. Madratsi alt ja selle seestki leiti paar pararaamatut, mis ära võeti. Mind hämmastas, et kahtlaseks arvati Lääne-Saksa ufoloogi Karl Veiti visiitkaart ja kutse rahvusvahelisele UFO-konverentsile. Need jäidki KGB kätte.

Timuski abilised olid leitnant Jaan Eskusson Tallinnast, keskmist kasvu tagasihoidlik mees. Operatiivtöötajaist jättis ta mulle kõige talutavama mulje. Ja leitnant Mart Valge Tartust, endine rajooni kultuurimaja direktor, veidi punakate juuste ja natuke kongus ninaga pikka kasvu noormees. Viimane oli naeruväärselt püüdlik. Silmates minu käes paberitükikest, mida ma polnud lauale pannud ja püüdsin igaks juhuks puruks mudida, üritas ta sellele mitmel korral Timuski tähelepanu juhtida, kuid too oli hõivatud pabereis tuhnimisega ja minu küsitlemisega. Valge hakkas eelistest võlutuna tšekistiks. Ta tõusis kiiresti majoriks. Isa iseloomustanud teda kui mugavat äraelajat. Käitus pugejalikult.

Läbiotsimise ajal manukate juuresolekul ei julgenud Timusk seadusi lausa ignoreerida. Parajasti saabus mulle Moskvast tähitud kiri, mida major enda kätte nõudis. Ma ei andnud. Tema sikutas ühest otsast, mina teisest. Deklareerisin, et Nõukogude Liidus on kirjavahetuse saladus garanteeritud ja mulle ei meeldiks, et võõrad minu kirju loevad. Lisasin, et nagunii on kiri postkontoris avatud

ja läbi loetud. Ta päris rangelt, mida ma sellega öelda tahan. Pareerisin väitega, et olen kuulnud, nagu kontrollitaks mõneski riigis kahtlaste isikute kirjavahetust. Timusk praalis: "Meil ei ole postitsensuuri!" Ja ta laskis, et oma väitele kaalu anda, ümbriku servast lahti. Siiski soovitas ta mul kirja avada ja lugeda. Tegin seda. Kirjale olid lisatud mõned populaarteaduslikud artiklid vene lehtedest, isegi "Pravdast". Pakkusin neid lugeda. Manukad võtsid tänuga vastu, kuid Timusk lükkas "Pravda" artikli põlastusega tagasi. Ta oli ilmselt pettunud ega tundnud kirja vastu enam vähimatki huvi. Lugesin selle rahulikult läbi ja see jäigi minu teada. Kirjas muide tauniti Moskva tšekiste, kes sealseid parapsühholooge ebaseaduslike meetoditega rängalt kimbutasid. Kiri oli arvatavasti siiski saabunud hommikuse Moskva rongiga ja ehk arvestati, et kontroll järgneb minu kodus. Vahepeal koputas uksele tuttav noormees Toomas Habicht, kes soovis tagastada paari tutvumiseks palutud pararaamatut. Ta haarati krabinal kinni ja tiriti tuppa, kus ta läbi otsiti ja üle kuulati. Raamatud ja üks filosoofiline käsikiri konfiskeeriti. Noormehe nimi kanti protokolli.

Läbiotsimine lähenes lõpule. Naljakas oli vaadata, kuidas Mart Valge püüdis ühest tükist puujõuluvana igaks juhuks lahti kangutada. Hämmastaval kombel jäeti riidekapi alla vaatamata, kuid toidukapp kästi kohalt nihutada. Keldrit nad ei avastanudki, sest keegi ei taibanud vaipa üles tõsta. Seevastu seinavaiba kiskusid nad maha ja kohkusid, kui avastasid jäljed kunagistest lutikatest, kellest meil oli kähku lahti saada õnnestunud. Pärast seda avastust hakkas tšekistidel kiire ja nad polnud enam nii hoolikad.

Läbiotsimisorderile andsin allkirja alles kell 11 pärast kemplemist. Siis oli julgeolekumeestel selge, et minu juures midagi kahtlast pole, nagu olin kohe algul väitnud. Lõpuks koostas Timusk protokolli, millest jäi ametlik koopia mullegi. Selles on muu hulgas kirjas:

«Kod. Lina, Jüri Juhani p. tehti ettepanek välja anda kriminaalasja nr. 167-74 suhtes tähtsust omavad Nõukogude-vastased dokumendid ja nende valmistamise vahendid, samuti muud esemed ja dokumendid,

mille järel ta avaldas, et tal selliseid dokumente ja nende valmistamise vahendeid ei olevat. Isiklikku kirjutusmasinat "Royal" kasutanud ta ainult ajalehele määratud artiklite trükkimiseks... Seejärel teostati läbiotsimine, mille käigus otsiti läbi tuba, toas esinev mööbel, köögi osa täitev kõrvalruum (pime) ja seinakapp. Läbiotsimisel leiti ja võeti ära:

1) Valge paberilõik, leitud ahjust. Paberilõigul: "Umbleja, Viktor (26 1972 veebruar." Teisel pool: "...ajakirja ...use Ideoloogia ..ergudelt."

2) Valge, sakiliseks põlenud servadega paberitükk, millel tekst: "TA. räägi Tuule... palu edasi öelda..."

3) Visiitkaart, millel sinine trükitud tekst: "Karl L. Veit, Präsident des Deutschen UFO/IFO Studiengesellschaft..."»

Seejärel sõidutasid sissetungijad mind Vanemuise tänavale, Tartu KGB majja. Ülekuulamist alustas Valdur Timusk. Ta nõudis tungivalt andmeid Eesti Demokraatliku Liikumise kohta. Vastasin, et olen "Ameerika Häälest" kuulnud üksnes Nõukogude Liidu Demokraatlikust Liikumisest. Selle peale kergitas Timusk kulme. Järgnes küsimus, kas ma olen suhelnud Sergei Soldatoviga. Küsisin omakorda, kes see niisugune on. Timusk kukkus lõugama: "Ärge ajage udu! Meil on olemas tema kiri teile!" Muidugi polnud tal mingit kirja näidata juba sellel lihtsal põhjusel, et Sergei ei teatanud mulle iialgi midagi kirjalikult.

Edasi tahtis Timusk teada, mis asjaoludel ma tunnen Tunne Kelamit. Seletasin, et olen temaga vestelnud üksnes ufoloogiast. Timusk soovitas tungivalt Tunne Kelamiga mitte enam kohtuda.

Major püüdis jälile saada inimestele, kellega lävin. Tundsin omakorda huvi, kas tagakiusamiseks on vaja uusi inimesi. Timusk väitis, et nimesid olevat lihtsalt tarvis kontaktide puhtuse kontrollimiseks, asjaosalistele ei tehtavat midagi halba. Labane vale! Siis tuli ta lagedale andmetega, et ma ju tunnen kedagi Jaani, rääkigu ma temast. Ütlesin, et see noormees ei paku neile vähimatki huvi. Samas selgus, et KGB oli mitu päeva vastas olevast jahimeeste klubist minu toauberikku külastavaid inimesi jälginud. Seletasin, et need olid filmiklubi liikmed, kes tulid Tallinnas toimuva inglise joonisfilmide festivali pileteid saama ja klubilasi ma nimepidi ei

tunne. Timusk ja Eskusson olid lootnud tõestada, et mul on liiga palju tuttavaid. Siiski pāris major, kas ma tunnen kedagi Pärnus. Näiteks onu Jaani? (Sergei pseudonüüm loengute korraldamisel.) Ühtlasi sain nõnda teada, et KGB on pealt kuulanud vähemalt ühte minu telefonikõnet Tunne Kelamiga. Kord oli nimelt Pärnust ja onu Jaani tulekust juttu olnud.

Siis toodi mitu pudelit mineraalvett, päts leiba ja vorsti. Pakuti mullegi. Murdsin tüki leiba ja valasin vett klaasi. Kavalate nägudega pakuti ka vorsti. Keeldusin, öeldes, et ma seda sorti kraami ei söö. Kus nüüd läks Timusk põlema: "Ah et olete taimetoitlane? Jah, direktor Aigro kaebas meile, et rikute noori, ja soovitas teid vangi panna. Peate lõpetama taimetoitluse propageerimise..."

"Ma pole teinud mingit propagandat..." poetasin selgituseks.

"Jätke! Nõnda ei jõua ju noored mehed sõjaväes püssigi tõsta!" lärmas Timusk. Nõudis Nõo keskkooli direktori Aigro ees vabandamist ja lahkus ruumist.

Küsitlust jätkas leitnant Jaan Eskusson. Teda tegi murelikuks asjaolu, et hulk noori olevat minu mõjul karsklaseks hakanud. Pärisin, kas see on üleüldises joomises paha. Ei, põhimõtteliselt polevat see halb, kuid sobimatud on ilmsed religioossed meetodid, mida ma kasutavat. Neil olevat andmeid, et ma olen filmiklubis teinud religioosset propagandat. Nimetasin seda väljamõeldiseks.

Siis huvitus Jaan Eskusson minu seletusest UFO-lintide kohta, mis ringlevat ka tudengite seas. Kinnitasin, et olen sellist linti kuulanud üliõpilasühiselamus, kuid ei mäleta, millises. Lint sisaldab juhtumite kirjeldusi, lisasin. Olevat ka muusikat vahele põimitud, teadis Eskusson öelda. "Mäletatavasti," vastasin.

Ta tahtis ka teada, kas mul veel leidub selliseid omaköitelisi raamatuid, mis minu juurest leiti. Väitsin, et minul küll rohkem pole. Ka kästi öelda, kes need on masinal ümber löönud. Andsin hiljuti sumud tuttava masinakirjutaja nime. Taheti teada köitmise kohta. Seletasin, et see töö tehti ametlikult köitekojas. Ka lugejate nimed mõtlesin võimaluste piires välja. Kõik see kirjutati ka ülekuulamisprotokolli.

Nüüd prahvatas leitnant Eskusson: "Teil on ju põrandaalune organisatsioon!"

"Organisatsioon? Kui inimesel on sõpru või tuttavaid, nagu minul filmiklubis, kas neid saab siis organisatsiooniks nimetada?"

Jälle ruumi sisenenud Valdur Timusk hüüdis: "Vägev näitleja olete, Lina! Aga meid te ei peta. Ja taguge endale peakolusse, et nõukogude inimeste jaoks pole mingeid UFO-sid olemas. Las nad seal Läänes lendavad! Ise võite ju uurida, aga teistele rääkida ei tohi! Raamatud anname tagasi, kirjutage avaldus! Käsikiri jääb meile kui teie kirjutusmasina proov."

Mart Valget ülekuulamise juures polnud, sest juba algul oli üks ruumi sisenenud tšekist kurtnud, et ei jätkuvat mehi Peeter Einaste juurde maatallu saatmiseks. Timusk lubas Mart Valgel tolle grupiga lahkuda. Aimata oli suuremat klaperjahti.

Ideoloogiaosakonna ülem tundis nagu muuseas huvi, kas ka mina käin astraalrännakuil läbi seinte, "nagu too napakas Eduard Nurja Tallinnas". Naersin selle peale. Ta lubas vanameest pitsitada, kui too oma luiskelugudes ja tegevuses liiale läheb. See oli räägitud ilmse eesmärgiga minu kaudu UFO- ja parapsühholoogiliste nähtuste propagandisti Eduard Nurjat hirmutada. Timusk ähvardas ka Ilmar Soomeret. Miks on tema loeng "1000 parajuhtumit Eestist" nii edukas, tahtis ülekuulaja teada. Seejärel süüdistas ta Soomeret sõjapropaganda vahulelöömises (kolmanda maailmasõja ennustused). Lubas seda asja veel vaadata.

Timusk nurises, et mu keerutamise tõttu ei edenevat ülekuulamine põrmugi. Teda huvitas eriti, miks ma neid sisse ei lasknud. Tal ei õnnestunud mind ka tõrelemisega vastu seina suruda. Selgitasin, et ta tundus mulle väga arsti moodi, mistõttu pelgasin, et mind tahetakse vaimuhaiglasse sulgeda, sest nõnda oli ju ähvardatud. Timusk võttis meelitatult omaks, et tal on arstlik välimus, ta olevatki ülikoolis tohtriks õppinud ja viibinud sisehaiguste kliinikus koguni praktikal.

Jälle küsis major, mida ma ikka keerutan. Ma ei tahtvat ju aidata kommunistlikku ühiskonda üles ehitada. Keelas esinemised UFO-

dest ja parapsühholoogilistel teemadel ning "kaalus" filmi- ja muusikaloengute lubamist. Hoiatas välismaal artiklite avaldamise eest. Kostsin eneseõigustuseks, et Nõukogude Liidus ei taheta neid ju avaldada.

Timusk hakkas seletama, et ma olevat juba aastaid KGB-l pinnuks silmas, sest ma mõjustavat noori ideoloogiliselt vääras suunas. Minult võetavat võimalus kirjutamiseks ja tegutsemiseks.

Järgnes paljutähendav paus. Siis käis ülekuulaja, iga sõna rõhutades, välja trumplause: "Meil on andmeid, et teil oli kavatsus Nõukogude Liidust põgeneda."

"Ei vasta tõele!"

"Aga võtke arvesse, et kui sõidate oma paadikeses, ilmub järsku selle kohale helikopter. Väike nupulevajutus ning pole enam paati ega Lina," Timusk irvitas. "Teate mis, leidke endale soome tüdruk! Abielluge, esitage meile väljasõidutaotlus ja me anname teile loa lahkuda Nõukogude Liidust." Timusk silmitses mind hiilivalt.

"Kas te tõesti mind välja laseksite?"

"Me oleme juba kord ühe UFO-hullu Tallinnast Helsingisse lubanud ja võime seda veel teha."

Täielik ootamatus. Oli ilmne, et seda ettepanekut ei saanud major Timusk omapead teha. See pidi tema vahendusel tulema kõrgemalt poolt. Niisiis sooviti minust lahti saada, ja täiesti omapärasel viisil. Anti lubadus, et ka mu ema võib järele tulla.

Igaks juhuks pidas Timusk vajalikuks vanglaga ähvardada, andes mõista, et siiski on parem, kui ma legaalselt ja rahulikult emigreerin. Kasulikum mulle ja meeldivam võimumeestele. Mõelgu ma ka oma vana ema peale...

Äkki ta põrutas: "Teate, Lina, kes te olete? Veesegaja!"

Kahju, et mul tollal ei tulnud pähe öelda: vett peab segama, muidu see läheb haisema.

Kokkuvõttes ei andnud pikk ülekuulamine midagi. Valdur Timusk oli "unustanud" Eesti NSV kriminaalprotsessikoodeksi, NSVL konstitutsiooni ja inimõiguste ülddeklaratsiooni põhipunktid, keelates mul oma veendumusi avalikult esitada.

EESTI NSV MINISTRITE NÕUKOGU JUURES ASUV RIIKLIKU JULGEOLEKU KOMITEE

LÄBIOTSIMISE PROTOKOLL

02. aprillil 1975. a. Tartu linnas

Läbiotsimine algas kell 8^30 min.

Läbiotsimine lõppes kell 11^30 min.

Eesti NSV Ministrite Nõukogu juures asuva Riikliku Julgeoleku Komitee uurimisosakonna ülesandel ESSR M.p. RJK vanemoperatiivvolinik major K. Tiunik

(ametinimetus ja perekonnanimi)

juhindudes Eesti NSV KrPK §§ 139—142, 147 ja 148, manukate kod. Nikkka-Zuikka Anatoli Aleksandri p., elukoht Tartu Anne t. 58-107, Karpov Oleg Anatoli p., elukoht Tartu, Põõgelmanni t. 26

ning ESSR M.p. RJK töötaja, leitnant H. Tõlge ja leitnant J. Eskussent ning Lina, Jüri Juhani p. ja Lina Linda Augusti t.

juuresolekul, teostas läbiotsimise Lina, Jüri Juhani p. kodaneses

aadressil: Tartu, Võru t. 35 korter 11

Kod. Lina, Jüri Juhani p. esitati läbiotsimise määrus

25. märtsil 1975. a. ning talle ja manukatele selgitati, et Eesti NSV KrPK § 141 kohaselt on neil õigus viibida läbiotsimise ajal kõigi uurija toimingute juures ja teha nende kohta avaldusi, mis protokollitakse. Ühtlasi selgitati manukatele nende kohustus tõendada läbiotsimise jäkti ja tulemusi. Kod. Lina, Jüri Juhani p. teatas algul läbiotsimise mõõtmisele olla kirjutanud t. kell 11^00 andis ta sellele suusõnalise

Kod. Lina, Jüri Juhani p. tehti ettepanek välja anda kriminaalasja № 167-74 puhul Tõhdsusest omavad Nõukogude kodanad dokumendid ja nende valmistamise vahendid, samuti muud esemed ja dokumendid

mille järel ta avaldas, et tal selliseid dokumente ja seade valmistamise vahendid ei olevat. Toiklikku kirjutusmasinat „Royal" kopeerimud ta ainult ajalehele määratud artiklite trükkimiseks. Samas teatas Lina, Jüri Juhani p. et ta ei laenanud

Linda Lina

Seerjärel teostati läbiotsimine, mille käigus osutti tähi RJK liitujaid sisse elates kella 4 20 min. kuni 8 20 minutini. Kirjeldatud ajal pöördunud ja abjuss isikliku loodi intimsest kirjavahetust. Ühtlasikaua häiritaud 2 pöhtamise tõttu 4-: kirja, mille autoriks olnud Yonnast Wiskin ... elab Soomes, Porvoo linnas, Yonitie 40. Ahju sisse vastluse oli üha sõõrskelt pöhtaund jaber tuhka. Aktsioon: ...

Läbiotsimisel leitti ja võeti ära:

Seerjärel teostati läbiotsimine, mille käigus ... läbi tuba, kõik esimes majas, mõõt nuut-mestal suurusel käigu osa lõtles kõralaukum (pime) ja sesnaapp. Läbiotsimisel leitu ja võetu ära:

1) Valge paberleht, leitud ahjust. Paberlisgut: Umbleja, Nikolai (26) 1973 sünnaaeg. Teisel pool: ... ajakirja nsc Ideoloogia arguded.

2) Valge, sarilisest pöletud servadega paberitükk, millel tekst: „TA, pöörge Tähele ... pöörde, mis ... TA Ajalooinstituut Sotsioloogia sektor... Teisel pool: „Tähelaus! Tõsine asja asi! ... On selline – öna ...

Millegi paberitükid leitud ahjust.

3) Visiitkaart, millel sõnad trükitud tekst: Karl J. Veit Präsident des Deutschen UFO/IFO Studiengesellschaft (Deutsch) e.V. Zentrale D-62 Wiesbaden-Schierstein. Postf. 12185 Tel. (0611) 21604. Visiitkaardi tõisel küljel kõrvalsõna, sarnanevat tekst, mis algab sõnadega „Daher ...“ ja lõpeb: „K. H. Veit“.

4) Paberleht, millel trükitud tekst: „Verlag Karl J. Veit D-62 Wiesbaden-Schierstein Postfach 12185“

5) Ajakirja „Natsjuk ideoloogia“ № 3 (5. juunil 1990)

Pääsesin KGB hoonest alles õhtul. Ema oli väga mures. Ta oli jõudnud meie põhjalikult segipuistatud toakest juba korrastada. Peatselt saabusid sõbrad uudiseid kuulama. Kõiki jahmatas KGB ettepanek, et Nõukogude Liidust lahkuksin.

Hiljem kuulsin, et 2. aprilliks oli Tallinnast saabunud hulk operatiivgruppe ja operatsiooni nimeks olnud "Vessenni Tartu" ("Kevadine Tartu"). Lisaks sotsioloog Peeter Einaste kimbutamisele korraldati läbiotsimisi veel mitmel pool, muu hulgas baptistijutlustaja Johannes Kähri kodus.

Major viis oma ähvarduse täide: mul ei avanenud enam võimalust oma nime all ajakirjanduses esineda. Tuttav toimetaja Vello Lään söandas kinnitada, et oli saabunud salaringkiri, mis keelas minu kirjutiste avaldamise. Toimetused ei tohtinud minult võtta isegi mitte tõlkeid artikleist, mis tsensori loaga oli vene ajakirjanduses ilmunud. Hakkasin enesele variisikud otsima. Põllumajandusakadeemia lehes kasutasin ka varjunime, mida pidin peatselt vahetama, sest KGB olevat mu stiili ära tundnud, keelates "Andu Pärjeli" kirjutised. "Edasis" ei julgenud ükski toimetaja mu lugusid vastu võtta.

Tavaliselt teatasid lehed keeldumisest kirjalikult: "Tagastame Teie lood, kuna me neid ei kasuta", "Toimetus ei pea avaldamist otstarbekaks", "Lugu on huvitav, kahjuks teemalt ebasobiv". Ainus aus vastus: "Kardame sattuda piinlikku olukorda." Alates kevadest 1975 söandas mõni üksik toimetaja mu artikleid avaldada pseudonüümi all. Ainult Viljandi ja Valga lehes ilmusin veel oma nime all, kuni signaalid jõudsid "sinna, kuhu tarvis".

KGB ei osanud arvata, et võiksin selliseid provintsilehti kasutada. Siis hakati sealgi avaldamisest keelduma. Algul viisakalt, hiljem mõnikord lausa õelal toonil.

Minu majanduslik olukord halvenes tunduvalt. Kevadel 1975 võtsin ette uue pikema reisi loomavagunisaatjana Kesk-Aasiasse. Seekord suunati vagunid Moskva kaudu Taškenti. Kiirrongiga jõuab Moskvast 3000 km kaugusele Usbekistani südamesse kolme päevaga. Kaubarongil kulub selleks kümmekond päeva.

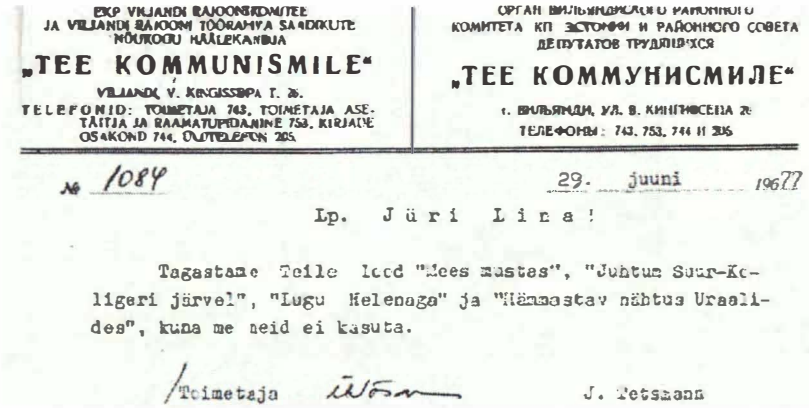

EKP VILJANDI RAJOONIKOMITEE
JA VILJANDI RAJOONI TÖÖRAHVA SAADIKUTE
NÕUKOGU HÄÄLEKANDJA

„TEE KOMMUNISMILE"

VILJANDI, V. KINGISSEPA T. 26.
TELEFONID: TOIMETAJA 743, TOIMETAJA ASETÄITJA JA RAAMATUPIDAMINE 753, KIRJADE OSAKOND 744, ÜLDTELEFON 205.

ОРГАН ВИЛЬЯНДИССКОГО РАЙОННОГО
КОМИТЕТА КП ЭСТОНИИ И РАЙОННОГО СОВЕТА
ДЕПУТАТОВ ТРУДЯЩИХСЯ

„ТЕЕ КОММУНИСМИЛЕ"

г. ВИЛЬЯНДИ, УЛ. В. КИНГИСЕПА 26
ТЕЛЕФОНЫ: 743, 753, 744 И 205

№ 1084 29. juuni 1967

Lp. Jüri Lina!

Tagastame Teile lood "Lees mustas", "Juhtum Suur-Koligeri järvel", "Lugu Helenaga" ja "Hämmastav nähtus Uraalides", kuna me neid ei kasuta.

/Toimetaja J. Tetsmann

Maastik muutus järk-järgult lõunamaisemaks pärast Kuibõševi, suurt sõjatööstuskeskust, täis maa-aluseid salatehaseid. Vagunid viidi kiiruga linnast läbi ühte suurde kaubajaama ümberhaakimiseks. Välismaalastele oli Volga-äärne miljonilinn Kuibõšev suletud (praegu taas, nagu enne aastat 1935 Samaara). Alates Orenburgist muutus kliima kuivemaks, kuid ümbrus vaesemaks ja nukramaks.

Põhja-Venemaast või Valgevene maakolgastest kehvemaid paiku oli raske kujutleda. Aralskis, mis asub otse Araali mere kaldal, oli viletsus ja räpasus lausa ängistav. Aralski elanikele osutus hukatuslikuks kõrbe niisutamise projekt, milleks kasutati Sõrdarja ja Amudarja vett. Araali meri hakkas taanduma. Külade arvukus vähenes katastroofiliselt. Kui aasta hiljem jällegi sealkandis viibisin, oli tunduvalt vähendatud Aralski kalakombinaadi toodangut, kõneldi koguni kombinaadi sulgemisest. Sadam suleti, sest madala veetaseme tõttu ei pääsenud laevad randa. Vääriskaladest elatunud põlisasukad pidid oma kodud jätma ja mujal teist tööd otsima.

Ilmusid uued hädad. Endisest merepõhjast kandis tuul märjutatud aladele ja teistele viljakatele pindadele soola. Nõnda kaotatakse ohtra niisutamisega võidetud maa jällegi kõrbele. Taas tuleb korrata: ülbusega ei saa loodust ümber kujundada. Ka Kasahstani nn. uudismaal paiknenud põllud olid väljakurnamise ja väärharimise tagajärjel viljatuks muutunud.

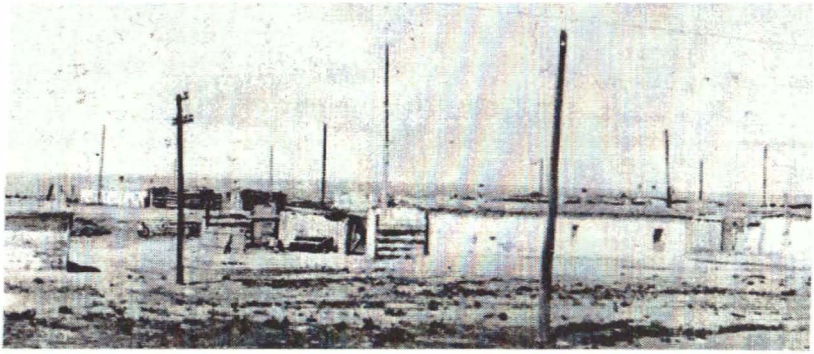

Jurtasid leidus raudtee ääres harva, need paiknesid kaugemal. Peamiselt silmab muserdavalt kehvi kišlakke saviuberikega, mis lubjaga valgeks võõbatud. Need pakuvad ulualust suurele perele ja tähtsaimale loomale – piima ja villa andvale kaamelile. Villasokke pakutakse rongirahvale. Ka müüvad või vahetavad kasahhid külma kitsepiima ja kuivkala. Saviosmikud annavad varju lõõskava päikese eest ja ka päästavad krõbeda pakase käest. Kütuseks kasutatakse kaamelisõnnikut, sest puit on sealkandis eriti väärtuslik.

Külades tuntakse puudust kõigest. Kui meie kaubarong mõnes kasahhi väikejaamas peatus, ilmus hulganisti naisi endale loomasööta kauplema (heinu, jõusööta või isegi põhku), ka nööri, pange (neid polnud üldse poest saada), vikla ja kõike muud majapidamises hädavajalikku. Raha neil maksmiseks tavaliselt polnud, vahetuseks pakuti enamasti oma saadusi. Seepärast on raudtee neile elusoon.

Eesti loomasaaturid olid kasahhidele tuntud ja meelepärased läbisõitjad, kellelt olevat alati üht-teist saadud. Kui me ei raatsinud endale tarvilikke asju ära anda, öeldi, et teised eestlased andsid. Eriti sooviti rõivaid. Küsiti, kas tõesti Eestis ei teata, et neil midagi saada pole.

Lapsi on kasahhi peredes rohkesti. Ikka keerles ema ümber 5-6 põngerjat, vahel isegi rohkem. Ilmselt valitseb seal mentaliteet, et:

vaesus vaevab niigi, olgu siis vähemalt lastest rõõmu ja abi. Ometi olid kasahhid omaenda aladel vähemus (aastal 1975 moodustasid kasahhid 14 miljonist elanikust kõigest 33%).

Kõigest hoolimata on Kasahstanis rahulik olnud (suurima ülestõusu korraldasid turkmeenlased Tšimkentis). Ei saa tunnistamata jätta, et see väga maha jäänud maa on saavutanud mõnel alal edu isegi kommunistide võimu all.

Linnades, olgu või väikestes, avanes lootusrikkam pilt. Varustatuse üle ei saanud kurta. Alma-Ata on kaunimaid ja moodsaimaid pealinnu sealkandis.

Kasahstani avarustel võimutseb kõrbetuul suhhovei, lõõmavad stepitulekahjud, öösiti märatsevad liivatormid, nii et meil hakkas isegi vaguni kaitsvate seinte vahel õudne. Eestlase meelest oleks eriti kõhe sellal kusagil kõrbekišlakis asuda. Tihti ei leidu sadade kilomeetrite ulatuses tilkagi magevett. Siiski elavad inimesed kõikjal, kuhu Saatus on nad määranud, ja peavad endaga toime tulema.

Usbekistanis oli õhk hoopis teistsugune, paitas niiskelt sõõrmeid. Usbekid on kasahhidest kultuursemad ja jõukamad. Taas jalutasin Taškendi kenas kesklinnas.

Esimesel korral sain ooperiteatri ees pargis jutuotsale usbeki noorukiga, kes pajatas ulatuslikest töölisrahutustest mõni aasta varem. Rahvas suundunud äärelinna, parteibossi luksusvilla juurde ja loopinud sinnapoole kive, enne kui korravalvurid jõudsid meeleavaldajad laiali ajada. Eestvedajad vangistati. Ajalehed mõistagi vaikisid sündmusest. Nooruk lisas, et nendegi perekonnale oli nõukogude võim palju ülekohut teinud. Ta arvas, et võimaliku sõja puhul Hiinaga liituksid keskaasialased hiinlastega valitseva korra kukutamiseks.

Kesk-Aasias võitlesid basmatšid kuni 1926. aastani nõukogude korra vastu, kuid ülekaaluka kommunistliku vägivalla ees pidid vastupanijad taanduma. Kohe hakkas uus võim islamit tagaplaanile suruma. Enamik noori oli koolipropaganda mõjul üle võtnud ateistliku maailmavaate. Koraan oli haruldus, mille eest maksti kuni 100 rubla. Sellest islamlaste pühakirjast olid kommunistid

lubanud trükkida kõigest 10 000 eksemplari. Ainus muhameedlik õppeasutus asus Buhhaaras, otse kurikuulsa Kaljani minareti juures Miri-Arabi medreses (rajatud 16. sajandil). Kuigi usbekid moodustavad oma maa-alal majoriteedi (ligi 70%) ja venelased kõigest 13%, käis sovetiseerimine erilise hooga. 1930. aastail asendati ladina tähestik slaavi tähtedega.

Kahtlemata oli kommunistidel olnud ideoloogilist edu. Suvel 1974 vestlesin ühes teemajas tudengiga, kes toda režiimi igati ülistas. Raske öelda, kas ta tõesti uskus, mida rääkis. Siiski on sealkandiski teisitimõtlejaid nuheldud. Läänes olles kuulsin, et Kesk-Aasias oli parteimehi liigse Moskva-meelsuse pärast koguni mõrvatud.

Kesk-Aasias räägiti, et vähehaaval on Nõukogude riigipiir Hiina territooriumile "nihkunud". Kommunismi kants oli naabreilt ka odavat tööjõudu hankinud. Nii meelitasid Nõukogude konsulaadi töötajad koos oma agentidega aastal 1962 Urumtshis ja mujal Xinjiangi Uiguuri autonoomses piirkonnas elunevaid Hiina kodanikest uiguure, kasahhe ja mongoleid ületama Nõukogude Liidu piiri, et "ühineda suguvendadega põhjas". Soovijaid leidus 60 000. Punaväelased avasidki neile piiri. Hiina kodanikel oli kaasas ka paarkümmend tuhat kodulooma. Hiinasse jäänud sugulaste andmeil aeti loomad sovhoosidesse, saabunud inimesed aga sunniti loomavaguneisse ning läkitati Siberi vangilaagreisse. Sellest jutustas ka Hiinas asuv uiguur Abdul-la Rahmin oma intervjuus ajalehele "New York Times". Hiinas kirjutab rohkem kui 5 miljonit uiguuri araabia tähtedega, kuid Nõukogude Liidus olid nad sunnitud aastast 1947 kasutama slaavi kirjamärke.

Muidugi pole säärane meelitamistaktika uus. Sügisel 1944 peibutasid ju nõukogude propagandistid ingerlasi ja soomlasi Nõukogude Karjalasse, lubades viimastele tagastada nende talud. Lihtsameelseid jätkus. Pärast piiriületamist tõugati saabujad loomavaguneisse ja küüditati Siberisse, kus paljud raskeis oludes hukkusid. Üks noormees rääkis mulle mais 1979 Helsingis, et ta ema olnud üks neist naiivseist. Siberis kohanud ta eestlannat ja

abiellunud temaga. Tänu sellele sai ta hiljem loa Eestisse asuda. Poja unistus oli olnud pääseda oma ema kodumaale.

Taškendis veendusin, et sotsialism on põhjalikult õõnestanud ka usbekkide moraali: saamahimu ning vargused olid üldlevinud. Omal nahal saime seda tunda loomade üleandmisel. Protestid ilmse ülekohtu vastu ei aidanud. Lisaks sunniti loomade eest kümmekond päeva tasuta hoolitsema. Minu tuttav oli sealkandis paljaks röövitud, kui ta linna külje all magamiskotis uinus.

Paaril korral silmasime sõber Aare Vallistuga, maaparandustudengiga, Taškendi ääres vingerdamas hirmsat mürkmadu gürsat. Ent selles linnas on muudki kohutavat, millest teavad vähesed. Näiteks "eriotstarbeline psühhoravila", kus just siis, kui ma kümmekond päeva Taškendis viibisin, elas jubedaid kannatusi üle riigivara riisuja Jüri Teesalu. Ma ei aimanud sellest midagi, jalutades pealtnäha meeldivas linnas.

Tolle "kliiniku" ümbrust valvasid verekoertega sõdurid, hambuni relvastatud. See oli tegelikult vangla keset orjalaagrit. Sanitarideks olid pisikriminaalvangid, vormirõivaste peal valge kittel. "Haiged" tohtisid teha vaid poolteisetunnise jalutuskäigu päevas kümne meetri kõrguses betoonkotis. Ainult juhul, kui oli ilus ilm ja käitumist peeti "heaks". Psühhiaatrid seletasid "patsiendile", et protestimeelsus Nõukogude Liidus on tingitud vaimuhaigusest, mille vastu süstitakse eelkõige triftasiini. Jüri Teesalu oli juba aasta vanglas istunud, pool sellest surmamõistetute üksikkongis. Algul öeldi talle, et ta peab arvestama ligi viieaastase "raviga". Koju tohtis kirjutada ainult vene keeles. Korrespondents eesti keeles ja "halvad kirjad" ei jõudnud kuhugi.

Karistuseks süstiti "haigeile" ka sulfasiini ja aminasiini. Rafineeritud piinamiseks tehti veel haloperidooli ja tisertsiini süste, mõnikord manustati kõiki korraga (nn. bukett). Süstimisi saatis jõhker mõnitamine, peksmine ja sõim. Kui neist torkimistest lihasmädanikud tekkisid, lõikasid arstid need Taškendi palavuses lõhki...

Asutus oli jagatud kümneks osakonnaks. Kahes neist olid naised. Kokku oli "kliinikus" ligi 900 "ravialust", igas osakonnas

umbes 90. Vanus kõikus 14-83 eluaasta vahel. Põhiliselt oli seal süüdimatuid kriminaalkurjategijaid, kes enamasti olid tunnistatud skisofreenikuiks. Ainult ühes osakonnas istunud kümmekond inimest oma poliitvaadete pärast: Leningradi tudeng Ivan Burtov, Jevgeni Bordovski Ukrainast jt. Esimest piinati viis aastat. Jüri Teesalu väitis, et kõik "patsiendid" olnud selge jutu ja mõistusega, kuigi paljud ülikurnatud närvidega, mida üha piitsutati. Trellitatud vangikambrit, millel oli rauduks, kästi nimetada "palatiks".

Tualettruumi jooma lubati viis korda päevas. Supist olid sanitarid ja valveõed paremad palad eemaldanud ja rasva pinnalt riisunud. Pool võinormistki (20 grammi) "kõrvaldati", leiba anti 250 grammi, puuviljakompotti 100 grammi. Kui keegi arstidele kaebas, et süüa anti vähe, sest sanitarid varastasid, määrati kurtjale "tugevdatud ravi" ja kästi ta sanitaridel läbi peksta.

Mõnest tööst keeldumisel järgnes karistus kahekuulise triftasiinikuuriga. Osakonnajuhatajad olid ohvitserid. Osa kodunt saadetud pakkide sisust tuli anda sanitaridele, muidu võis kõigest ilma jääda.

Jüri Teesalu kirjutas pärast vabanemist USA-sse saadetud kaebuses, et jõulude paiku 1975 leidis purjus velsker ühelt haigelt tikutoosi, ähvardades sulfasiinisüstidega. Velsker sai kõrvakiilu. Karistuseks peksis velsker koos sanitaridega vangi saabastega kõhtu ja näkku. Kogu osakond keeldus õhtusöögist. Kutsuti sõdurid ja vabad sanitarid. Kõik vahialused tiriti ükshaaval "palateist" välja ning neid peksti rusikate ja saabastega. Kahel murti ribid. Juhtunust keelati koju kirjutada.

Kaks korda aastas toimus nn. komisjon, mille esimeheks kutsuti professor Alijev. Kaaluti, keda anda kohtu alla, keda suunata elukohajärgsesse harilikku hullumajja, kus otsustati, millal "ravialune" kohaliku kohtu vahendusel koju lubada. Mõni oli "ravil" viibinud rohkem kui 10 aastat. Paljud ei lootnudki komisjonile ega ilmunud selle ette. Enamik lootis vabaneda Hiina relvajõudude tulekul. Pärast komisjone pani nii mõnigi toime enesetapu. Aastal 1976 poos end ühel ööl üles kuus kinnipeetavat, sealhulgas

kolm naist, sest komisjon ei vabastanud neid. Valvearst Jelena Sergejevna kurtnud: "Nende saatanate pärast ei jõua ma õigel ajal koju, pean surmatunnistusi vormistama!"

Jüri Teesalu kirjutas vene noormehest Sergeist, kelle seljale oli tätoveeritud väljend "Ära kalluta peale!". Ta tavatses juua kanget teed, mis oli kallis lõbu. Sajagrammise teepaki eest küsisid sanitarid viis rubla. Lihtsameelne nooruk maksis paari paki eest ette. Kui ta pakke küsima läks, hakkasid sanitarid teda jalgadega kõhtu taguma, nii et maks lõhkes ja neerud rebenesid. Ta elas veel paar tundi, siis tassiti ta asutusest jalad ees välja. Sergei oli juba käinud komisjonis ja ootas veel üksnes otsust...

Kirjeldatud "eriravila" ülemaks oli määratud meditsiinikandidaat Lidija Andrianova...

Teekond rongiga jätkus vaevaliselt üle mägede Samarkandi, kus hotellides iialgi vabu kohti polnud. Vähemalt väideti nõnda. Tukkusime raudteejaamas, sest idamaises paplisalus vuliseva oja pervel oli veidi kõhe uinuda. Seekordki suundusin vaatama Timurbeki rajatisi, Bibi-Hanõmi kompleksi, Šahhi-Zinda nekropoli, Gur-Emiri luksuslikku mausoleumi, Ulugbeki observatooriumi varemeid ja muid iidseid vaatamisväärsusi. Aasta varem oli mul võimalus külastada ka üht tagasihoidlikku tadžiki kodu, mis oli üsna korratu. Tänaval juurde astunud sõbralikud noorukid, kes soovisid oma elamist näidata, ei varjanudki rahulolematust oludega.

Järgmisel õhtul jätkus teekond Karakumi praeahju. Kõrbe läbijat haarab tihti iseäralik hingus. Aasia tähistaevas hullutab mõtted teispoolsusesse.

Aasta hiljem sattusin sinnakanti veel kord. Buhhaara lähedal kõrbes kohtumine vana tatarlasega, kes, olles kuulnud, et oleme Eestist, kurtis pisarsilmil oma rahva sõjaaegset küüditamist Kesk-Aasia väljadele, kust ikka veel ei tohtinud Krimmi naasta.

Taškenti ja Samarkandi hoovas suveöödel mägedest jahedat õhku ning magades hakkas veidi külm. Buhhaaras oli aga kõrbeliiva lämbuse tõttu raske uinuda. Talv Usbekimaal on lühike ja mitte nõnda käre nagu Kasahstanis.

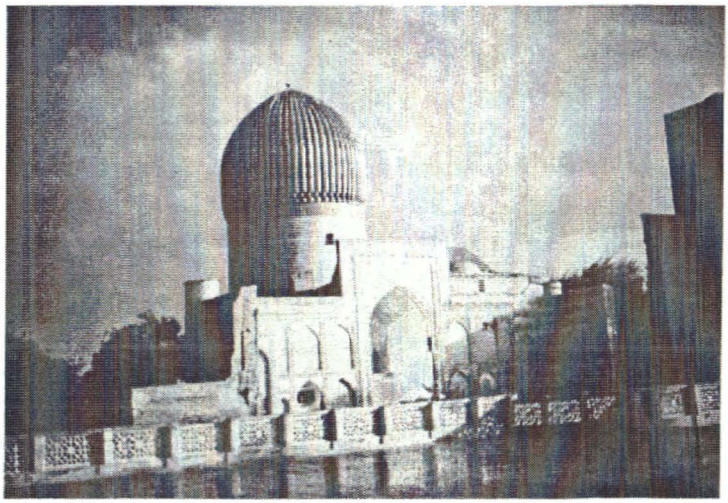

Samarkandis. Foto: Jüri Lina.

Rammestavalt kuivpalavast suvest hoolimata tundusid usbekid olevat töökad ja usinad. Ka nende linnad paistsid üsna puhtad. Turgudel valitses lõunamaine küllus. Näokattega naisi kohtas üliharva. Sealkandiski räägiti peamiselt rahast. Kellel varandust polnud, seda pärisinimeseks ei peetudki. Buhhaara tänavail silmasin ka kerjuseid. Kohalik nooruk seletas, et kord aastas tõid endised basmatšid Allahi lepitamiseks iidse hauakambri jalamile raha, mis määratud üksnes kerjustele. Keegi teine ei tohtivat andamist midagi võtta, muidu tabavat teda pühaduse rüvetamise pärast needus. Kord haaranud üks noormees rahapataka ja ostnud auto. Esimene sõit viinud ta kalmistule!

Buhhaara lähedal paikneb Kagani väikelinn, mis on tõeline rahvaste paabel. Kohalikud põlanud eriti Türgist Nõukogude Liitu asunud kurde, kes olevat metsik rahvas. Ei soovitatud õhtuti jalutama minna, "et hommikul ei leitaks nuga seljas". Kagan on Buhhaara raudteevärav, kuhu Buhhaara emiir oli lasknud külalispalee ehitada. Nõukogude režiim muutis selle luksusliku rajatise

spordihooneks-klubiks. Dekoratiivaed hoone ümber lammutati ja sulatati. Purskkaev hävitati ja sellele kohale rajati tantsuplats.

Rongis, millega sõitsime Turkmeenia pealinna Ašhabadi (praegu Ašgabat), patrullis miilits, püstol vööl. Ta taipas, et oleme kaugemalt võõrad, ja pidas vajalikuks meid hoiatada: "Olge ettevaatlikud! Pange oma kotid silma alt ära!" Hämmingule reageerides ta selgitas: "Siinkandis juhtub tihti kallaletunge." Säherdune avameelsus muutis olemise kõhedaks. Varsti otsis meie seltsi turkmeeni vanamammi, kes palus tema asju valvata. Eelmisel küllasõidul oma tütre juurde Buhhaarasse vehitud tema kompsud sisse.

Tšardžoust alates oli eriti lämbe edasi sõita, kõrbeleitsak ei halastanud. Lisaks olid ka tualettruumid korrast ära. Pärast Amudarja jõe ületamist lähenesime jõudsalt Iraani piirile. Järgmisel hommikul sõitsimegi piki piiri, napilt paari kilomeetri kaugusel. Tihedalt oli näha sõdureid. Jaamades astusid rongi piirivalvurid, kes nuhkisid vagunid läbi. Märganud mind koos kaaslasega, tulid nad kohe juurde, pärides sõidu suuna ja eesmärgi kohta. Et sõitsime Ašhabadi, mis jäi piirist kaugemale, ei pakkunud me neile enam huvi. Nende kohus oli kõiki kahtlustada. Jaamaperroonidel seisid soldatid iga mõne sammu järel. Väljujailt nõuti eriluba, mis andis õiguse piiritsoonis väljuda. Ei jäetud vaatamata ka vagunite alla: ehk oli keegi end sinna peitnud, et märkamatult piirile pääseda?

Pärast 1948. aasta maavärisemist hakati Ašhabadi Stalini käsul samale paigale uuesti üles ehitama. Kuigi ametlikult oli Turkmeenia südant nimetatud Kesk-Aasia üheks kaunimaks linnaks, ei jäänud mulle siit head muljet, sest liialt domineeris labane vene stiil. Seda paikkonda peeti Nõukogude Liidu kuumapooluseks, kus aasta läbi esines kõrgemaid temperatuure. Kuigi lõunast paistavad suured lumised Kopetdagi mäeahelikud, annab tooni põhjast lämmatav hiigelkõrb Karakum, mis laiutab ligi 80% ulatuses Turkmeenia territooriumist. Mis ime siis, et selles liiduriigis oli vaid 15 linna ja asukaid 2,5 miljonit. Tookord maikuus näitas kraadiklaas varjus 34 kraadi. Venelasi asus sealkandis kõigest 15% (praegu

9,8%). Turkmeenlasigi sunniti vahetama ladina alfabeet kirillitsa vastu 1939. Turkmeeni kirjakeele tekkimisel 18. sajandil pruugiti araabia kirjamärke.

Stalini ajal varjati andmeid loodusõnnetustest Nõukogude Liidus. Maha vaikiti ka Ašhabadi 6. oktoobril 1948 toimunud maavärina ulatus. 9-palline maavärin oli selle linna 15-20 sekundiga rusuhunnikuks muutnud. Isegi 35 aastat hiljem polnud linn üles ehitatud. Nõukogulik väljendusviis serveeris töödega hättajäämist nõnda: "Suur osa sellest plaanist on praeguseks realiseeritud." Nende sõnadega võttis Rein Kallaste omaks, et Ašhabad oli täielikult veel taastamata ("Kodumaa" 24. veebruar 1982, "Turkmeeni NSV"). Samas kirjutises kiideldi ka eriti suure puuvillatoodanguga. Ometi oli isegi Kesk-Aasia liiduriikides vatti raske leida, teistest impeeriumi osadest rääkimata.

Hiljem hakkas nõukogude ajakirjandus loodusõnnetuste andmeid mõnevõrra avaldama, kuid tendentslikult, umbes nõnda: hoolimata loodusjõudude tigedusest said vaprad nõukogude inimesed vähe kannatada.

Kesk-Aasia on seismiliselt aktiivne. Ainuüksi Tadžikistani tabas jaanuarist maini 1976 rohkem kui 1400 maavärinat. 17. mail 1976 leidis Usbekistanis aset järjekordne suurvärin (6-7 palli), mis tekitas ränki purustusi. Kevadel 1977 kolmandat korda Buhhaaras viibides nägin, et välisturistide üha suureneva voolu sunnil oli linn pärast õnnetust kähku korda tehtud. Oli kerkinud rohkesti uusi elamuid, silmasin ka moodsaid olmerajatisi ja kultuurihooneid. Lisaks oli välismaalastele kõigest paari aastaga valminud juba teine 9-korruseline hotell. Kevadel 1977 avati moodne kino "Usbekistan". Ka oli rajatud uus toidupoodide kompleks. Hooneid kaunistati rahvusornamentidega.

18. mail 1976 varisesid Usbekistani asulas Gazlis ühekorraga kokku kõik majad: maa-aluste tõugete tugevus oli 6 palli. TASS-i andmeil hukkunud vaid kuus inimest. Taškendi hävingu ajal (1966) oli tõugete võimsus 8 palli. Uus värin puudutas ka Buhhaarat, Samarkandi ja Taškenti.

Gazli elanikud kirjeldasid, et maapind sõitis kõrvale, õõtsus, silmapiir hüples, majad lagunesid mürinal, puud ragisesid, taevasse kerkis tolmupilv ja varsti valitses ööpimedus. Tolmusammas kerkis poole kilomeetri kõrgusele. Linna olnud valus vaadata: otsekui metsikust pommitamisest purunenud majad, langenud puud. Rahvas elas telkides. Eelmine tugev värin oli Gazlit tabanud sama aasta 8. aprillil.

Häiresõnumeid saabus ka Turkmeeniast, Kasahstanist ja Tadžikistanist, kusjuures võimukandjad salastasid andmed Alma-Atad tabanud kohutavast rusuvoolust. Tadžikistaniski sulatasid soojad paduvihmad mägedes lume ja vesi haaras kaasa rusud, mis tekitasid tohutuid purustusi. Kannatada sai ka niisutusvõrk. Tuhanded põlluhektarid jäid vee alla. Lisaks sadas rahet ja põrus maa. Turkmeenias pilvitas kolm nädalat, enne kui 17. mail 1976 saabus India ookeanilt supertsüklon: pilvede läbimõõt ulatus 14 kilomeetrini. Kui pilvemass oli üle Kopetdagi mäe jõudnud, vajus see järsku maa peale ning päev hämardus ööks. Ainuüksi paari päeva vältel ladises Ašhabadis sademeid aastanormi jagu. Ägedad veevalingud paiskasid raskeveoautod ümber. Majad purunesid. Linn muutus justkui kallasteta kärestikuliseks jõeks. Vett purskas taevast 500-kilomeetrisele alale. Mägedest tormas alla kivi- ja savivool. Pärast vihmavalingut algas maavärisemine. Tõukeid oli selgesti tunda ka Ašhabadis. Kõige rängemini sai kannatada Dargan-Ata, suur linn Amudarja kaldal. Raskesse olukorda sattus ka Tedženi linn, mille päästmiseks rusuvoolu eest kähku tamm rajati. Kaitset märatseva looduse vastu organiseeriti hiigelalal...

Loodusjõudude möll tundub mulle vastusena inimestest atmosfääri kiirguvale õelusele. Öösel rongiga Kaspia mere äärde, Krasnovodskisse logistades mõtlesingi, et epideemiaist ja looduskatastroofidest suurem oht on inimene ise. Ent isegi hirmsate mürgimadude eefa ja gürsa kombeid tuntakse paremini kui salakavalate võimukandjate tegusid. Nii sain alles Läänes kuulda Tadžikistani mägielanike jagnoobide traagilisest saatusest, mis tabas neid 1960. aastate keskpaiku, kui nad sundkorras mägedest

orgu asustati. Harjumatute elutingimuste tõttu hukkus ligi 10 000 inimest. Isegi ENE nentis, et jagnoobi keelt räägib veel kõigest 2000 inimest.

Nõukogude impeeriumis ei tohtinud kirjeldada paljusid hoopis süütumaidki seiku. Tuntud eesti kirjamees meenutas 1978. aastal, kuidas ta ühes reisikirjelduses Taga-Karpaatiasse oli muu hulgas märkinud, et kolhoosnik kündis hobuse ja adraga järsul mäenõlvakul põllulappi. Toimetaja kärpis selle lause välja, sest "Nõukogude Liidus ei künta enam adraga". Lõiku ei aidanud alles jätta ka kirjutaja seletus, et seal ei saanud millegi muuga künda, sest nõlv oli liialt järsk. Välisvaenlased kasutavat selle fakti ära, kui meie mahajäämuse, kostnud toimetaja. Nii nagu peljati lennu- ja rongiõnnetustest teatamist, nõnda tundsid nõukogude tegelinskid alaväärtuslikku kohmetust, kui keegi soovis avalikkusele mõne pisirahva primitiivseid elutingimusi näidata. Näiteks aeglustati meelega Lennart Mere dokumentaalfilmi "Veelinnu rahvas" materjali töötlemist. Lindid läksid vahepeal koguni "kaotsi". Lõpuks film avaldati, sest oli võimalik kujutatud olusid iganenuks tunnistada.

Ilmetusse tööstuskeskusesse Krasnovodskisse jõudmisel pääsesime kohe päevasele Bakuu praamile. Ülesõit vältas 12 tundi. Aserbaidžaani pealinnale lähenemisest andis märku järjest süvenev õlilehk. Saabumisel laiutas südaöö. Pääsesime õnneks bussiga sadamast raudteejaama. Öö tuli mööda saata kõval ootepingil. Nooruke miilitsamees tõttas meid hoiatama: "Pange oma sumadanid kuhugi hoiukappi, sest ma ei jõua kogu aeg jälgida millal teilt neid ära kahmama hakatakse..." Kohti hoiukapis muidugi polnud ja me lubasime miilitsale vaheldumisi ärkvel olla. Enne eemaldumist kinnitas kordnik veel kord: uinuda ei tasu, kõike võib juhtuda!

Järgmisel päeval pargipingil istudes kõnetas meid lahke vanamammi: "Kuidas te küll nõnda julged olete ja usaldate koti käest maha panna, see võidakse ju ära rabada?" Kui talle kahtlevalt otsa vaatasime, sõnas ta vandeseltslaslikult, et nõnda oli juhtunud

veidi eemal pool tundi varem. Kahmasime kotisangad pihku ja pidasime õigemaks südalinna liikuda.

Seadsime sammud Bakuus parajasti oleva USA tööstusnäituse suunas. Rahva elava huvi tõttu pidime pikas järjekorraski logelema. Vahepeal kutsus valvemiilits meid kõrvale ja päris meie kirevaile matkatürpidele osutades: "Ja kes siis teie olete?" Seletasime, et oleme Eestist. Iroonia võimuesindaja näolt kadus, ta lausus oma ametivennale tunnustavalt: "Sportlased!" Võisime minna! Kirevaid spordiülikondi tohtis nende meelest kanda.

Ameerika giidid rääkisid vene keeles. Neile esitati kõikvõimalikke küsimusi. Ühe sümpaatse noormehega saime kergesti jutuotsale. Selgus, et infopuuduse tõttu polnud meil elust Ameerikas eriti head ettekujutust. Hoopis rumalaks osutusid aga bakuulased, kes kuulasid ja vaatasid kõike suu töllakil... Hiljem tuli too noor ameeriklane meile tänaval vastu ja tervitas lahkelt naeratades. Olime talle omakorda rääkinud Eestist.

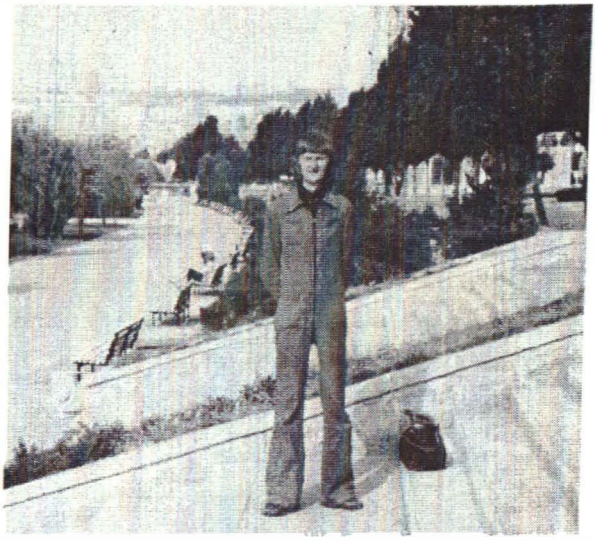

Bakuus. Foto: Aare Vallistu.

Saastatud mere tõttu arvasime, et tööstuslinnana on Bakuu üsna räpane ja kasimata. Nägime, et keskus on siiski üllatavalt kena, isegi puhas. Tänavad olid avarad, väljakud ja puiesteed kaunid. Ehk oli välimust ameeriklaste pärast veidi mukitud?

Selle miljonilinna põhiprobleem oli kuritegevus. Üks maffia paljastati isegi avalikkuse ees. "Literaturnaja Gazeta" kirjutas sellest kõigest kolme numbrit täitnud artiklis "Tarakanid". Maffia pealikuks olnud paarikümneaastane mees, kes suutnud isegi ministeeriumid ja miilitsa ära osta. Tema äri aastakäive ulatunud kümnetesse miljonitesse rubladesse. Tema salavabrikud tootsid kingi, rõivaid ja muud kaupa, mis käis riigile üle jõu. Turustati riigikauplustes. Käsitöölised said mitu korda kõrgemat palka kui kroonuettevõttes. Asi tuli päevavalgele teise jõuguga tekkinud tülist, mille käigus ühes korteris tapeti inimene. Ruumide põhjalikul läbiotsimisel leiti palju kulda, briljante ja suuri rahasummasid. Kohalikke uurimisorganeid umbusaldati, asjaolusid kutsuti selgitama Moskva KGB. Vaevalt usutav, et noore agara ärimehe tohutu varandus täielikult kätte saadi. Ajalehes mainiti, et tal olnud rohkesti hinnalisi maale, kulda, kalliskive, miljoneid rublasid, dollareid. Ta korraldanud pillavaid pidusid Bakuu "Inturisti" hotellis, sõitnud välismaise autoga, käinud nooblilt riides. Olnud sidemeis paljude Lääne juhtivate ärimeestega riigipiiri "akna" kaudu (piirivalve oli ära ostetud). Sokutanud Ungarisse kalleid ikoone ja maale ning kulda ja vääriskive, mis toimetati edasi Läände. Šveitsi pankades olnud tal vägevad arved, millest keegi midagi lähemat ei teadnud. Juba noorsandi vanaisa tegelnud musta äriga, pärandades lapselapsele suure varanduse. Noormees kavatsenud ka ise "akna" kaudu Läände kolida, kuid leidnud, et jõukaks ja muretuks eluks polnud taskud veel piisavalt täis. Millegipärast mõisteti ta kinni kõigest ligi kümneks aastaks (tavaliselt säherdused tegelased hukatakse). Arvatavasti pääses ta varsti äritegevuse juurde tagasi.

Bakuus polnud lootustki hotellituba saada, me ei tahtnud ka ööd taas jaamas virelda. Nii pidasime paremaks õhtul pendelrongiga

linna äärde sõita ja kusagil agulis mäe peal ööbida. Kavatsus aga nurjati: komsomolipatrull märkas õhtuvidevikus mäkke ronimas kirevais türpides kujusid ja varsti ilmusid noored koos miilitsaga üles, pidades meid välismaa nuuskureiks. Suur oli võmmi üllatus, kui ta meie käes Nõukogude passe nägi. Pärast jaoskonnas läbiotsimist ja seletuse kirjutamist lasti meid tulema. Lahkumisel öeldi: oli siiski hea, et teid silmasime, sest mäe teisele küljele oli kogunenud pätikamp. Soovitati jaamas tukastada. Meil polnud enam tahtmist seal piinelda ja sättisime end esimesele Tbilisi rongile. Soovisime küll Armeeniasse, kuid Jerevani rong pidi väljuma alles järgmise päeva lõunatunnil. Et me ei söandanud enam sellisesse paika jääda, polnud valikut. Saatus juhatas mind Armeeniasse järgmisel aastal.

Mägede taga Musta mere rannikul, Suhhumi lähistel, Abhaasia südames paiknevad eesti külad Estonia ja Linda. Esimene, vanim, rajati 1882, Linda asutati 1884 ja Novo-Estonia asula 1886. Ametlikel andmeil elanud Taga-Kaukaasias aastal 1973 veel 1882 eestlast. Lesselidze külanõukogus, kuhu kuuluvad ka Salme ja Sulevi küla, elas aastal 1973 ametlikel andmeil 858 eestlast, 864 grusiinlast, 729 armeenlast ja 402 venelast, ühtekokku 3015 elanikku.

Pärast Suhhumis uitamist ja kuulsa botaanikaaia ilu nautimist suundusime mööda rannikut Lesselidzesse, kus samuti elab eestlasi, kellest mõni oli sündinud Türgis. Aasta hiljem juhtusin ühega vestlema. Tema eesti keel oli sorav. Too vana naine polnud iialgi Eestis viibinud, kuigi ta soovinud seda reisi kõigest hingest vähemalt enne surma teha. Lesselidzest Salmesse tuli kõmpida 5 kilomeetrit. Kaunis kevadõhtu vajus juba hämarusse, kui leidsime otsitava pere.

Eestlased on Kaukaasias asunud sadakond aastat ja näidanud endid tarmukate ja töökate inimestena. Nad on säilitanud eesti maarahvale omase sõbralikkuse ja külalislahkuse. Hästi on säilinud keel. Seda räägitakse aktsendita, olgugi et eestlased on üles kasvanud võõrsil teiste keelte mõjupiirkonnas. Kerge vene kõla on

juures vaid noortel, sest suhtlemisvõimalused omaealiste rahvuskaaslastega ahenesid pidevalt. Sealsed noored eelistasid õppida Tartu ülikoolis või teistes Eesti kõrgkoolides, mille lõpetamise järel nad enam tagasi ei pöördunud ja kutsusid vanemadki Kaukaasiast ära. Pärast kommunismi kokkuvarisemist puhkenud kodusõja tõttu pages Abhaasiast hulk eestlasi Eesti Vabariiki.

Salme küla, mis oli sealkandi suurimaid eestlaste keskusi, rajasid peamiselt Kuusalu kihelkonnast väljarännanud talupojad 1884. aastal. Seal paiknes "Družba" kolhoosi keskus. Majandis töötasid peale maarjamaalaste veel grusiinlased, armeenlased, abhaasid ja venelased. Armeenlased on jõudnud parimale järjele tänu oma ärivaimule.

Aare Vallistu Suhhumi botaanikaaias.

Kaukaasia eestlaste tegevusalaks oli põllundus. Koduaedades kasvatati loorberipuid, teepõõsaid, virsikuid, aprikoose, viinamarju, mandariine, tungapuid, õunu ja kirsse, kolhoosis veel ka ploome, tubakat ja tsitrusvilju. Tähtsal kohal olid viinamarjad, lisandusid mesindus ja mägikarjamaadel loomakasvatus. Külas oli 8-klassiline kool ja kultuurimaja, kus näidati ka filme.

Salme asub lauskmaal, Psou jõe vasakul kaldal. Eriti maalilisena meelde jäänud Sulevi küla asetseb hoopis kõrgemal mägedes, 6 km edasi. Polnud üllatav kuulda eestlasi rääkimas gruusia, armeenia ja vene keelt. Jahmatas hoopis asjaolu, et armeenlased või grusiinlased omakorda rääkisid kaunis puhast eesti keelt. Kui aasta hiljem naasin Gagrast kiirbussiga Lesselidzesse ja jäin eesti kaaslastega kohmitsedes arvutama, kui palju peame ühtekokku maksma armeenlasest juhile (buss pärines Sotšist), küsis ta järsku sulaselges eesti keeles: "Noh, kui palju teid siis on?" Meie pärisime vastu: "Kust te eesti keelt oskate?" Mees seletas lahkelt, et ta on elanud Salmes. Nüüd mõistsime, miks armeenia poisikesed eelistasid meid külavahel tervitada eesti keeli, mõni isegi tundis huvi, kus kandis me Eestis elame.

Hommikuse bussiga Gagrasse sõites oli Maarjamaal viibimise tunne, sest ümberringi vadistasid turule sõitvad eesti külanaised. Aiasaaduste müük andis peredele olulist lisatulu. Ettevõtlikumad kasvatasid lilli (peamiselt tulpe), mis sealses pehmes kliimas õitsevad juba varakult. Märtsi algul pakiti need mitmesse kohvrisse ja lennati siis Adlerist, mis jääb Salmest vaid kümmekond kilomeetrit eemale, Tallinnasse. Lend kestab mõni tund. Eestis müüdi lilli kolm rubla õis. Lennupilet edasi-tagasi maksis saja rubla ringis. Maarjamaalt pärinevad inimesed on säilitanud rahvuslikkuse, töökuse ja aususe. Läbisaamine teistega paistis olevat asjalik. Eestlased tundusid sealkandis kokku hoidvat, segaabieludest kõneldi kui harvadest juhtumeist. Tihti purunevat säärased segapered kommete erinevuse tõttu. Sedavõrd mõistetamatud on põhjamaalase hingele grusiinlaste ja abhaaside tavad (naine peab õhtuti mehe jalgu pesema jms.).

Veel 1970. aastate algul võis Lesselidze raamatupoest osta ka eestikeelset kirjandust. Siis hoone lammutati ja hiljem uhkeldas samal paigal sõjakangelase Lesselidze ausammas. Ajaleht "Rahva Hääl" saabus paljudesse peredesse. Nõnda oldi mõnevõrra kursis isamaal toimuvaga, kuid peamiselt täiendasid kuiva ja nappi teavet Eestis asuvad sugulased või Eestist pärit suvitajad.

Kaukaasias maad saanud eestlased saavutasid edu raske tööga. Nad olid kaasa vedanud kohalikele elanikele tundmatud viljasordid, hea piimaanniga lehmad, edendasid uudset maaviljeluskultuuri jne. Sellepärast maarjamaalasi hinnatigi ega puudutatud Stalini ajal, mil kreeklased, türklased, tatarlased jt. halastamatult loomavaguneis Kesk-Aasiasse kupatati. Siiski igatsesid 1930. aastail paljud eestlased kodumaale naasta – Eesti Vabariiki. Neid keelitati jääma, lubati isegi paremaid loomapidamisvõimalusi. Soodustusi ajendas tegema piimamure, kuid oli muidki põhjusi.

Lesselidzes, otse Musta mere kaldal asuvad eesti pered on jõukamal järjel, sest võtavad kodumaalt arvukalt vastu suvitajaid, kellele üürivad tavaliselt välja kõik ruumid. Võõrustajad ise elavad sellal kuuris. Arvestades ööpäeva üüriks 2-3 rubla või enamgi, tegi see kenakese summa, kui majas oli kolm-neli tuba, ka köök rehkendati omaette toaks. Lisaks saadi suuri sissetulekuid loorberilehtede ja teiste aiasaaduste müügist imekauni Gagra linna turul. Lapserohked ja vähemsobilikes paikades elunevad leibkonnad olid majanduslikult tunduvalt viletsamad. Nemadki võitsid eluraskused oma visadusega.

Paikkonna loodus on muinasjutuline: palmid, kristalne sinitaevas, maaliline meri, majesteetlikud metsaga kaetud mäed. Gagra lähistel kõrgel mägedes peidab end veetlev Ritsa järv, mille äärde sõit on looduslembesele tundeinimesele suurelamuseks. Ilus ümbrus on sealsete eestlaste hingeelu ilmselt mõnevõrra mõjustanud, nõnda et mitmedki tundusid usklikumad kui kodumaal või isegi Läänes.

Hakkajamad on Eestiski edasi jõudnud. Eestlasi on kodumaale saabunud ka Krimmist, kus nende arv kuivas kokku, ja isegi

Siberist, Krasnojarski kraist jm. Nii asus Nõukogude Liidust Eestisse ümber ligi 10 000 eestlast, kellest 3846 1979. aastal ei vallanud emakeelt. Väljaspool rahvuspiirkonda elab endises Nõukogude Liidus veel 80 000 eestlast, kellest enamik, eelkõige Venemaal, on ümber rahvastunud. Ametlikel andmeil kõneles neist aastal 1979 emakeelt kõigest 33 954 isikut. Samas on kuuldunud siberieestlastest, kes ei oskavatki vene keelt. Sinnakanti rändas rahvast peamiselt Rõngust ja Rannust, kes 1911 rajasid Tomski kubermangus, Mariinski maakonnas Jurjevi asunduse, kus asus 350 hinge.

Põikasin ka Gagra lähistel paiknevasse Pitsundasse, kuhu oli ehitatud partei peasekretäri ja teiste ülikute villad. Seda piirkonda eraldas kõrge müür. Kiviseina kattis tihe okastraat. Kõikjal seisid miilitsavahid. Eritsooni väravast valendasid kauplused ja lõbustusasutused...

Lapsepõlvest meenusid pikad suhkru- ja leivasabad. Vaid piiratud koguses lubati põhitoiduaineid osta, mistõttu tihti võeti kaasa kõik pereliikmed ja seisti mitu korda. Tollal sõitis Eestisse massiliselt venelasi, kes käisid majast majja, soovides toiduaineid osta. Venemaa paljusid kohti vaevasid samad probleemid. Siiski mitte kõiki, sest üldiselt on ju kõik võrdsed, üksnes mõned on võrdsemad, nagu on tähendanud George Orwell oma "Loomafarmis".

Rongipileti Sotšist Tartusse sai sedakorda hankida raskusteta. Vahel oli lugu keeruline. Leedus on isegi topeltpileteid müüdud. Taškendist oli mul kord täiesti võimatu kaubelda sõidutähte Moskva suunas või mujalegi, näiteks Dušanbesse Tadžikistanis ja Frunzesse Kirgiisias (praegu Biškek Kõrgõzstanis). Ei avitanud isegi komandeerimistunnistusega vehkimine. Taškendis tuli jaamakorraldaja jutule pääsemiseks kaua järjekorras igavleda.

Ärasõidu eel kolasin kaunis Sotšis ringi, nõukogude rikaste kuurordis. Musta turu bossid lubasid seal endile samasuguseid luksusi nagu parteijuhidki. Linnas sõlmiti hiigeltehinguid. Mõndagi pudenes ka linnapeale Vjatšeslav Voronkovile, kes lõpuks siiski kohtu alla anti, kui tema kodust rohkesti kulda ja briljante

leiti. Kaebajaiks olid sõjaveteranid, kes murelikkusega korruptsiooni jälgisid ja arutlesid: kas me tõesti selle eest verd valasime? Kaebekirju lähetati hulgi, kuid esialgu ei juhtunud midagi, sest hämaraisse lugudesse oli liiga palju kohalikke tegelasi segatud. Protestijate vastu alustati koguni repressioone: üks paigutati vaimuhaiglasse, teine vangistati kriminaalsel ettekäändel. Kompromiteerivad paberid kadusid jäljetult. Kohalik parteiboss Medunov ähvardas kaebajaid koguni avalikult, lubades grupi laiali kihutada. Osa kirju jõudis siiski Brežnevi kätte, sest need olid postitatud Moskvas, ja siis hakati pealinnas asja tõsisemalt võtma.

Linnapea Voronkov läkitati 13 aastaks trellide taha, teisi hoiatati. Varsti oli kõik jälle endine. Kaebusi enam ei esitatud, sest peljati vaenamist. Lisaks parteiorganeile astus maffia kaitseks välja ka KGB, kes allus ju parteile.

Armeenias ja Gruusias ei saadud allilma äritegelastest peaaegu üldse jagu. Aastal 1976 Armeenias viibides nägin ääretuid viinamarjavälju, mis ametlikult olid justkui ühe kolhoosi omandus, kuid tegelikult kuulusid kellelegi miljonärile. Gruusias saadi Moskvasse lähetatud kaebuste alusel lahti üksnes erataksodest, mis olid riiklike täpsed koopiad.

Võrreldes Kaukaasiaga olid Eestis rafineeritult tegutsenud mahhinaatorid pisikalad haide kõrval. Gruusias, Armeenias ja Aserbaidžaanis kuuluvad varjatult paljud vabrikudki eraisikuile, kuigi need paberite järgi olid riiklikud. Nägin Tbilisis, kuidas ühest pisemast põrandaalusest eraettevõttest pakuti ühele poele kaupa. Säärased tooted olid nägusad ja hästi valmistatud, muidugi Lääne mudelite järgi. Isegi eraseep oli kvaliteetsem kui riiklik. Niisuguse äriga tegelesid ka tšekistid, sest neil oli lihtsam konkurente kõrvaldada. Seesugune miljonär oli näiteks Jan Rokotov. Kui äripartnerid tema kuuluvuse avastasid, likvideeris KGB oma kasutu ohvitseri.

Varsti pärast Tartusse naasmist sain miilitsakutse. Arvasin kohe, millega vaenajad mind sedakorda püüda tahavad. Külastasin ka võimekat kaarditarka, kes paljastas nii mõnegi KGB uue salakavaluse. Juuli algul 1975 läksin miilitsajaoskonda piirkonna-

volinik Arvo Päikese jutule, kaasas mõni artikkel ja loomatranspordikontori tööleping.

Nagu eeldasin, päris leitnant Päike, millega tegelen. Kaebasin siis, et kuigi julgeolek võttis minult võimaluse oma nime all kirjutada, avaldan ma siiski artikleid ja teenin ka raha. Näitasin talle oma kevadisi lugusid. Ta rehkendas aega ja sõnas võidurõõmsalt, et viimane kirjutis on rohkem kui kaks kuud vana. See tähendavat, et ma olevat juba kaks kuud tööta ja asi muutuvat kriminaalseks. Seletasin, et pean paraku kirjutama üksnes pseudonüümide all või variisikute kaudu. Ta nõudis nende paljastamist. Keeldusin. Järgnes ähvardus: "Küll me välja uurime!" Siis ta oletas, et mu kirjatükke ei avaldata nende nõrga taseme parast, lisades: "Teil on arenemas jälitusmaania ja selle vastu peaks midagi ette võtma." Ütlesin pareerivalt, et imekombel kõlbavad mu artiklid teiste nimede all küll ja kõlbasid ka varem. "Millest siis halvenemine?"

Vastuse asemel otsustas võimuesindaja rünnata: "Järelikult pole teil tööd enam olnud! Juttu pseudonüümidest me ei arvesta, sest te ei taha neid avada. Istute niisama, nagu tööpõlgur. Ajakirjanike Liidu liige te ka pole. Me võime teid kinni panna."

"Kuidas nõnda? Aga see siin?" Panin tema ette lauale loomaveolepingu.

See oli Päikesele liig: "Kuidas te teadsite seda kaasa võtta? Millest te arvasite, et just selliseid küsimusi teile esitan?"

"Tegelen parapsühholoogiaga. Selleparast tean mõndagi müstiliselt välja selgitada, kui mu enda intuitsioon nõrgeneb."

"Ah jätke jama! Aga seletage, millega veel tegelete! Mind huvitab kõik. ...Oodake üks hetk." Päike läks ruumist välja, leping näpus, ja kohe oli tagasi. Arvatavasti käis KGB-sse helistamas.

"Noh, millega siis tegelete?"

"Kõige põneva ja huvitavaga. Ka filmikujundlikkuse uurimisega näiteks..."

"Ja veel?"

"UFO-dega muu hulgas..."

"Neid pole olemas," muigas miilitsamees.

Tutvustasin talle paari juhtumit Lõuna-Eestis. Miilits Päike lubas neid isegi kontrollida, sest tal elavat sealkandis sugulasi.

Sisenes soliidne triibulises ülikonnas umbes 30-aastane mees. Ta püüdis enesest jätta anonüümse rahvamalevlase muljet. Aga tema käitumine oli ehtsalt salapolitseilik. Hiljem uurisin välja, et ta tõesti polnud ühiskondlik miilitsaabiline. Oli KGB leitnant Albert Gektor, kes on paljusid üle kuulanud. Turske poksijaturja tõttu sai ta minult hüüdnimeks Härjakael.

Asi muutus pinevaks. Algul julgeolekumees vaid kuulas, kuid lülitus varsti ka ise "vestlusse". Ta süüdistas mind ühiskonnast eraldumises, mis olevat "väga halb ja kahtlane". Väitsin, et ma ei tegele ju millegi kuritegelikuga. Mulle ei meeldi ühiskonna asjadesse puutuda ja ma ei taha, et ühiskond minugi asjadesse sekkuks. Ma olen inimestest teatud määral võõrdunud. Mul on endagagi tegemist.

Püüdsin teda ta "harituses" pisut tõgada: "Kui inimesed oleksid maailma päästmise asemel püüdnud iseennast päästa, inimkonna vabastamise asemel iseennast vabastada – kui palju oleks siis maailma päästmiseks ja inimese vabastamiseks juba ära tehtud!'

Nuhk Albert leidis, et selline mõttekäik on kahtlane, ja asus rünnakule. Seda oligi oodata. "Nii et see ütlus on väär?" pärisin. Ta noogutas. Seletasin siis, et tegelikult polegi see minu mõte.

"Kelle siis?" tõmbus tšekist pingule.

"Mõte kuulub kuulsale revolutsionäärile Aleksandr Herzenile. Mulle tundub, et te ei tunne sotsialismi klassikuid. Ma osundaksin meelsasti Leninit. Te nimetage vaid teos, kust tsitaat pärineb."

"Seda me küll ei tee! Näete, Leninit ja teisi oskate peast tsiteerida, kuid nimesid ei mäleta?" sähvas miilits.

"Leninit peab ikka tundma, eriti teie ametis. Kas või unepealt." Päike ja Gektor hakkasid nihelema.

Võimuesindajad said aru, et narrisin neid. Siis viskas leitnant Gektor sööda, seletades, et viimasel ajal on kippunud igasugused demokraadid ühiskonda õõnestama, vehkides tihti ka ametlike loosungitega, ja on opereerinud isegi Nõukogude seadustega. Kas

ma midagi sellest tean või olen koguni sellistega seotud? Mõistsin, et säärases ametiasutuses, pealegi tšekisti seltskonnas, tuleb eriti kõrgelt kaasa mängida. Seepärast õiendasin kohe: "Aga kas Nõukogude Liit pole mitte maailma kõige demokraatlikum riik? Millistest demokraatidest te siis räägite?"

"Einoh, ma mõtlesin nii-öelda antidemokraate," pobises tšekist Gektor.

"Neist ei tea ma vähimatki," valetasin silmagi pilgutamata.

Üle salajase mehe näo libises vari. Ta püüdis veel siit-sealt kangutada, kuid mõistis, et jääb alla. Pidas vajalikuks kahetseda, et ega mind ole 25-aastaselt vist enam võimalik ümber kasvatada. Kostsin, et mind poleks saanud muuta isegi mitte 18-aastaselt.

Päike tähendas, et olgu muuga kuidas on, aga nood parapsühholoogia asjad ja too UFO-värk olevat mind siiski rikkunud ja üsna haiglane olevat ka põlgus nõukogude propaganda vastu ning seda peaks tegelikult ravima.

"Ähvardate vaimuhaiglaga? Ma esitan teie peale kaebuse!" kõrgendasin häält.

"Mitte sugugi. Ja see seltsimees siin ei kinnitaks seda," õiendas mundrimees.

"Muidugi mitte. Te olete ju ühe mütsi all. Aga miks te mind nõnda kiusate? Ma niikuinii lahkun peatselt Nõukogude Liidust."

"Kuidas nii, lahkute? Mismoodi siis?" pilutas Arvo Päike silmi. Albert Gektor elavnes silmanähtavalt.

"Väga lihtsalt. Abiellun oma soome pruudiga ja esitan emigreerimistaotluse," kostsin väljakutsuvalt. "Mul pole siin ilmselt enam võimalik rahulikult elada," jahvatasin edasi.

"Kas teil on siis juba soome pruut olemas?" uudishimutses triibuline ülikond.

"Jah, on." Tegelikult üks soome näitsik alles kaalus ettepanekut, kuid varsti ütles siiski ära.

"Ikkagi peate hiljemalt kuu aja jooksul asuma kindlale töökohale... näiteks ehitusele. Siis on teil vähem mahti igasuguse vabakutselise jamaga tegelda. Olete õhtuks liialt väsinud ega

jaksaks enam ülearuseid mõtteid mõlgutada. Ja üldse kaovad füüsiliste pingutustega veidrad arusaamad," deklareeris munder.

"Mispoolest need veidrad on?"

"Need on seda! Korralikku ametit tuleb teil pidada, muidu võtame kriminaalvastutusele!" võidutses võmm.

"Töökohta pole teil küll õigust määrata."

"Kuhu te siis lähete?" päris miilits uut võrku heites.

"Kusagile masinakirjutajaks," luiskasin külmalt, et KGB ei saaks mu läbimõeldud plaani ära surkida.

Lõpuks kästi mul anda allkiri, et täidan võimumeeste nõude. Siis avaldasid asjamehed soovi minu toakesest "läbi astuda". Mõistsin, et tšekistil oli kange himu olukorda mitteametlikult uurida. Arvasin: las tulevad!

Sündmuste arengut tulid miilitsamaja ette jälgima ka mu sõbrad, hoidudes tänaval varju. Nad silmitsenud huviga nuhk Albertit.

Miilitsaosakonna ees seletas Härjakael: "Te olete imelik inimene, Lina! Te ei riku ühtki meie seadust otseselt, aga te ei täida ka neid. Te balansseerite seaduslikkuse piiril. Pealegi te varjate oma tegevust seadusesilma ja avalikkuse eest. Aga riik peab ju ometi oma kodanike kohta kõike teadma. Tehku ta mida tahes. Isegi mesilasi ei tohi salaja pidada." Veel pidas ta vajalikuks õrritada: "Aga kui teile väljarännuluba ei anta? Mida te siis teete?"

"Julgeolekumajor Timusk lubas anda," selgitasin.

"Aga kui ta ümber mõtleb?" ärples ülikond.

"Sel juhul kasutan välismaist ajakirjandust."

Gektor jõllitas mind: "Nii et teil on ikka kindel plaan emigreerida?"

"Seda küll," rahustasin teda.

SURVESFÄÄRIS

"Kui sa tõsiselt kõigesse süvened, mis maailmas juhtub, läheb elu sulle vastikuks. Kõik on jõle ja liiati veel rumal; inimesed askeldavad, rassivad, hetkegi puhkamata, ja teevad tegelikult tühja tööd; teised tahavad neid mõistusele tuua, peatada, päästa, aga nad puuakse risti, neid kiusatakse taga – ja seda kõike tehakse mingist sõgedusest, püüdmatagi endale aru anda."
Aleksandr Herzen

Augustis 1975 sai minust öövalvur. Otseseks ülemuseks ehk brigadiriks oli mu vana hea tuttav Lembit Hanni, filmiklubi "Amfo" juht. KGB-le oli see ebameeldiv üllatus. Kirjutasin ja tegutsesin nüüd veelgi intensiivsemalt. Pealegi ilmus ka Soomes üha enam mu kirjutisi.

Vähehaaval said nuhkimisorganid teada, et korraldasin noortele vaimsuse laagreid, põrandaaluseid UFO-seminare ja jätkasin vargsi loengute pidamist üliõpilasühiselamuis, asutustes ja erakortereis. Minu emigreerimisasjad paraku ei edenenud. Esialgu olid tšekistid kannatlikud. Pealegi oli neil vahepeal muudki teha.

Juulis 1975 õiendati arveid Tartu Ülikooli sotsioloogialabori ja selle juhataja Ülo Vooglaiuga. Põhjus: sidemed EDL-ga. Kahtlustati, et sotsioloogid on andnud Soldatovi rühmale ka andmeid Eesti elanikkonna struktuuri ja eelkõige sotsialistliku ühiskonna allakäigu kohta.

Kuni 1960. aastate alguseni oli sotsioloogia Nõukogude Liidus pikemat aega põlu all, ei tegeldud ka eetiliste probleemidega.

Sotsioloogilisi uurimusi tehti Venemaal innukalt 1920. aastail, kuid Stalini ajal tunnistati see teadusharu revisionistlikuks ja kahjulikuks väärõpetuseks.

Tartu Ülikooli sotsioloogialabor sai tegutseda vaid kümme aastat. Ülo Vooglaid oli selle rajamiseks tohutut vaeva näinud. Tegevusse jäi üksnes ENSV TA Ajaloo Instituudi sotsioloogialabor Tallinnas. Mõtlematusest ja kergeusklikkusest lobises Vooglaid ÜRO-le mõeldud memorandumist tuntud arstile ja parteitegelasele Laur Karule, kes pidas oma kohuseks (arvatavasti mingist kartusest) teatada kuuldust ülikooli partorgile Kalev Kogerile. Too raporteeris loost otsemaid julgeolekumajja. Nõnda läks asi käiku.

KGB kuulas Vooglaidu üle seitse korda, alati 5-6 tundi. Teda süüdistati koostöös EDL-ga, suhtlemises Tunne Kelami jt. "kahtlaste isikutega". Nõuti selgitust sotsioloog Peeter Einaste juurest leitud kompromiteerivate materjalide (EDL programm jt.) kohta. Ka uuriti andmeid ühes talumajas korraldatud laborinimeste kaminaõhtute kohta. KGB uurimistöö muutis oma hoolimatu lobisemisega kergemaks kõrvaltegelane Toomas Emits. Vallandatuna pidi Ülo Vooglaid koos oma naise ja nelja lapsega koguni Tartust lahkuma, et uut tegevust mujal leida. Kaotatud positsiooni ei õnnestunud teadlasel tagasi saada, kuigi ta otsis toetajaid ka Moskvast. Võimurid leidsid, et tehtud sotsioloogilised uuringud näitasid liiga ilmekalt saamatust, loidust ja vastutustundetust Eesti majanduselus.

Mäletan Ülo Vooglaidu asjaliku ja energilise mehena. Tema teaduslik suurus seisneb eelkõige ainulaadse kommunikatsiooniteooria väljatöötamises. Venejuudist publitsist Mark Popovski, kes praegu asub USA-s, astus Vooglaiu kaitseks välja, taotledes EKP KK tolleaegselt esimeselt sekretärilt Johannes Käbinilt andeka teadlase rehabiliteerimist. Keskkomitee selgitas oma vastuses, et "Vooglaid on teinud mõningaid korvamatuid poliitilisi vigu". Pooleaastase kirjavahetuse jooksul rõhutati Popovskile, et lähemat informatsiooni antakse ainult isiklikult kohale ilmumisel.

Teadlaste järel nuuskimine ja nende lõa otsas hoidmine oli KGB tähtsamaid tegevusi. Tihti muudetakse õpetlased eelkõige soodustuste või väljapressimise abil kuulekaiks mutrikesteks. Ja kangekaelsed vastuhakkajad, kes end parteiülikuist juhtida ei lase, kihutatakse okastraadi taha.

Vahel põhjustasid andekad teadlased kommunistlikule võimule suurt tülinat avastustega, mida oli ülikeerukas või koguni võimatu marksistlike dogmadega seletada. Kui Tõravere astronoom Jaan Einasto ühes oma uurimuses väitis, et kosmose äärealadel on massid keskmiselt kümme korda suuremad, kui tavaliselt arvatakse, ei tahetud algul kindlat seisukohta võtta. Ent kui kevadel 1980 sai teadusemaailmas teatavaks ameerika ja nõukogude teadlaste sensatsiooniline avastus, et neutriino on seisumassiga, andis see Jaan Einasto uuringuile suure kaalu. Käärikul korraldas kompartei Keskkomitee kähku eesti filosoofide nõupidamise, et selgusele jõuda, kuidas uut avastust avalikkusele serveerida ja seletada. Ajaleht "Sirp ja Vasar" avaldaski 30. mail 1980 Jaan Einasto ja Gustav Naani kokkuvõtliku ühisartikli "Üliväikese osakese ülisuur osa universumis". J. Einasto hilisemaid avastusi universumi struktuuri osas (helenduv galaktikavõrgustik) on laialdasemalt tutvustatud ka Läänes, sealhulgas "Svenska Dagbladetis" 2. veebruaril 1983.

Ent häda avastustele, mida pole võimalik seletada ega kasutada propagandaks või lõhkuvail eesmärkidel! Ning kui autorid juhtuvad veel olema eriti andekad ja kindlameelsed teadlasetüübid, on kompartei sellistega püstihädas, kasutades nende mahasurumiseks oma võimuaparaadi ulatuslikke kiusumeetodeid. Nii kiskusid võimukandjad julma kohtlemisega oma survesfääri leidur Urmas Altmeri, kes alustas novaatorlikku tegevust Sindis. Esialgu nõukogude võim teda talus. Toetamisest polnud juttugi: mees pidi ise oma labori sisse seadma. Ajapikku ulatus tema kuulsus Eestist üha kaugemale. Tema juurde sõideti Leningradist, Moskvast ja veelgi kaugemalt abi saama... vähi vastu. Nimelt oli Altmerel õnnestunud korduvalt vähki kõrvaldada fermentravi abil, mis baseerub rakkude

taastumise põhimõttel. Selleks imevahendiks oli preparaat AU-8 (autori nimetähtede järgi), mida ta hiljem käis müütamas Pärnu, Viljandi, Tartu ja muidugi Tallinna turgudel. Ka teaduslikud ringkonnad ei tahtnud seda menetlust tunnustada. Partei otsustas, et see nähtus pole ette nähtud, ja saatis leiduri jälile oma julgeoleku. Kompartei pidurdav roll nõukogude ühiskonnas oli üldteada. Parteiülikuist teadurite juhid otsustasid Urmas Altmere ja tema labori ruineerida. KGB gorillad tungisid teadlase tööruumi, peksid seadmed ja katseklaasid puruks ning sundisid ta Sindist lahkuma. Altmere pages Riiga, kus esialgu oma tegevust jätkas, kuni ta sealtki minema kihutati. Seejärel siirdus ta Ukrainasse. Mõne aja pärast nõuti taas: olgu jamal lõpp! Viimaks jõudis Urmas Altmeri Gruusiasse. Sinnagi saabus abivajajaid kogu Nõukogude Liidust. Tema kuulsus ulatus kodukanti tagasi. Leidus nimekaid kaitsjaid. Eestis astus tema toetuseks välja tehnikadoktor Johannes Hint, uudse ehitusmaterjali silikaltsiidi loojaid, ainulaadse ehitusmaterjalide tootmise desintegraatormeetodi autor. Ta oli saanud Nõukogude Eesti ja Lenini preemiad. Ka Johannes Hinti huvitasid uuringud fermentidega. Ta pakkus Urmas Altmerele võimalust töötada laboris "Desintegraator".

Edu saavutati kiiresti, sest ühistegevus oli mitmekülgne. Fermentidega katsetati ka loomakasvatuses (sead hakkasid nobedamini paisuma). Otsene kasu oli käegakatsutav. Lisaks jätkus töö vähi tõkestamisel. Loodi veel üks ürdiravim. Ent EKP Keskkomiteest nõuti: Moskvale esitamiseks registreerida üksnes negatiivsed juhud. Tori leidur Urmas Altmeri sai avitada kõigest väikest osa abivajajaist, sealhulgas rohkesti tähtsaid tegelasi. Lõpuks ütlesid tema psüühika ja süda üles ning ta lahkus põlatuna ja vaenatuna paremasse maailma.

Tuuled partei lippudes pöördusid taas. Hindi labor otsustati sulgeda. Tšekiste kohutas, et Johannes Hint oli aastal 1979 koos Austria firma "Zimmering-Fras-Pauker" esindaja Karl Entzmanniga rajanud rahvusvahelise organisatsiooni "Dessim", eesmärgiks laiendada desintegraatortehnoloogia ja biodispergaatide teadus-

likku uurimist. KGB eeldas, et preparaate oli omal volil müüdud Läände ja valuuta omastatud. Selles asjas kuulati üle hulk inimesi.

Väljapaistva teadlasena ei suutnud Johannes Hint taluda tagurlike ja omakasupüüdlike (tihti ka kadedate) kildkondade pidevaid rünnakuid, et takistada uuringuid ja ta ütles ehk mõnele rängemalt kui tarvis. Need andsid meelsasti valetunnistusi.

Tšekistid otsustasid koostöö austerlastega ära lõhkuda, kartes, et hiljem tahavad teisedki välismaalastega liituda. Hindi tegevust oli lihtne lämmatada, sest ta ei teinud oma antikommunistlikust meelsusest erilist saladust. Nagu seletasid asutuse peainsener Endel Kiisa, kunagine agar mootorisportlane, ja asedirektor Jaak Kõdar, et Johannes Hint suhtuvat negatiivselt Nõukogude Liidu välispoliitikasse, eriti Afganistani sõtta, toetavat "Solidaarsuse" liikumist Poolas, õigustanud USA presidendi Jimmy Carteri otsust boikoteerida Moskva olümpiamänge, mõistvat hukka inimõiguste piiramist ja majanduslikku despotismi Nõukogude Liidus.

Ainuüksi sellest piisanuks Johannes Hindi vastutusele võtmiseks, kuid otsustati leida ka majanduslik süüdistus, sest kõik teadsid, et tootmisjuhid ja varustajad on sunnitud seadusi rikkuma, et ettevõtet käigus hoida. Valitud taktika andis võimureile võimaluse poliitiliselt ebameeldivaks muutunud tegelasi nuhelda. Loodeti, et "Desintegraator", kes oli oma tiiva alla võtnud vaenatud Urmas Altmeri, on vigu teinud.

Johannes Hint oli lasknud lisaks AU-8-le toota teistki preparaati, I-1. Imerohtu AU-8 saadeti ka Austriasse üle 10 tonni, aga seda müüdi samuti Eesti ja Venemaa turgudel. Loodeti, et sellega seoses pole paberid korras, ning siis saaks Hindi majanduskurjategijana vastutusele võtta.

"Desintegraatorit" hävitama tulnud Tallinna ja Moskva prokuratuuri eriti tähtsate asjade uurijate jahmatuseks ei vastanud ettevõtte paberid nende rõõmsatele ootustele. Asutuses, kus töötas 900 inimest, pöörati kõik pahupidi, et midagi kahtlust leida. Kuulati üle sadu inimesi, tehti läbiotsimisi. Töötajaid vapustas uurijate stalinlik jõhkrus. Eesti-poolne peauurija, ENSV Proku-

ratuuri eriti tähtsate asjade uurija Erich Vallimäe tegutses lausa jultunult. Kriminaalasi nr. 18/51772 sl 82 algatati 18. mail 1981.

Algul vahistati "Desintegraatori" peainsener Endel Kiisa, siis veel kaks töötajat.

Direktor Johannes Hindi kodu Viimsi tee 7 Tallinnas ja tema töökabinet otsiti läbi 4. novembril 1981. Leiti välismaist kirjandust ning traktaadi "Mõningate XX sajandi ausate inimeste tragöödia" käsikirjaline mustand ja selle saksakeelse tõlke kaks eksemplari. Autorsust ei õnnestunud enam varjata. Seepärast hakati kohe koguma lisamaterjali Johannes Hindi poliitilise meelsuse kohta.

Pärast läbiotsimist tabas J. Hinti südamenõrkus, ta viidi haiglasse. 9. novembril 1981 lahkus ta sealt vargsi ja sõitis Moskvasse, et kohtuda NSVL Plaanikomitee esimehe Baibakoviga, aga too keeldus teda vastu võtmast. Moskvast naastes otsustas ta põigata Tartusse kus tema naine Helju ravil viibis. Aga KGB ootas teda Tapa jaamas 13. novembri hommikul. Tal kästi rongist väljuda ning talle esitati süüdistus riigivara omastamises ja ametiseisundi kuritarvitamises, lisaks süüdistati teda nõukogudevastases agitatsioonis ja propagandas. Johannes Hint vangistati. 12 päeva hiljem suri tema naine. Sellest teatati talle alles kahe nädala pärast.

Aasta lõpuks vireles seoses selle kriminaalasjaga Tallinna Keskvanglas juba viis inimest. Hiljem sattus trellide taha veel viis – 1 152 571 rubla 19 kopika raiskamises, ametiseisundi kuritarvitamises, ametialases lohakuses, altkäemaksu võtmises ja andmises, võltsimises ja teistes fabritseeritud kuritegudes. Advokaadid leidsid, et kõigis 17 süüdistuspunktis puudus kuriteo koosseis. Nad nõudsid kaebealuste õigeksmõistmist. Johannes Hint ja tema kaaslased ei tunnistanud ennast süüdi. 407-leheküljelises süüdistuskokkuvõttes oli 18 punkti, kuid üks neist (nõukogudevastane agitatsioon) kõrvaldati Moskva survel, kuigi eeluurimismaterjalide 93 köitest kolm käsitles Johannes Hindi poliitilist kuritegevust. Nõnda püüti kõrvaldada protsessi poliitiline värving, et vältida suuremat tähelepanu. See ei õnnestunud.

Johannes Hindi poliitilise traktaadi kohta on süüdistuskokkuvõttes märgitud:

«Olles nõukogudevastaselt meelestatud, kirjutas J. Hint 1974. a. Nõukogude võimu õõnestamise eesmärgil mahuka, üle 40 masinalehekküljel eestikeelse nõukogudevastase teose pealkirjaga "Mõningate XX sajandi ausate inimeste tragöödia", mil es ta laimas V. I. Leninit, proletariaadi diktatuuri ja kommunistlikku ideoloogiat, nimetades viimast "suureks valeks"...»

Sama allika järgi vallandanud oktoobripööre Venemaal terrorismi. Veel väideti süüdistusaktis, et J. Hint oma traktaadis olevat kahetsenud, et Nõukogude Liit ei saanud hitlerlikult Saksamaalt lüüa.

Et olukorda täielikult kontrollida, võttis detsembris 1981 juurdluse juhtimise enda hoole alla T. Gdljan, Nõukogude Liidu peaprokuröri uurimisgrupi juht. Täiendavaid ülekuulamisi tegi KGB suvel 1982. Nii soovis KGB eriti tähtsate asjade vanemuurija alampolkovnik Marat Žukov 12. juulil saada Johannes Hindi kohta ütlusi Kalju Mätikult, kes EDL-vastasel protsessil 1975 oli kuueks aastaks vangilaagrisse mõistetud.

Hoolimata valetunnistustest ei andnud poolteist aastat kestnud eeluurimine olulist pidet kohtualuste ohtliku majanduskuritegevuse kohta. Alles 23. septembril 1982 suudeti Johannes Hindile esitada peasüüdistus.

Samas levitas KGB laimujutte, justkui oleksid Hindil suured kontod Šveitsi pangas, kullakangid kodus põranda all, villa Šveitsi, saar Vahemeres jne.

Ei hoolitud, et Hindi tervis oli põdur. Ta kannatas hüpertooniatõve, isheemia ja südamepuudulikkuse käes. Lisaks sedastasid arstid peaaju ateroskleroosi. Esialgu pidas vana haige mees vintsutustele vastu. Tema kaitsjat ei lubatud ülekuulamiste juurde.

22 kuud pärast eeluurimise alustamist, 21. märtsil 1983, algas Eesti NSV Ülemkohtus maratonprotsess. Kohtusse oli kutsutud 331 tunnistajat, kes pidid tõendama, et kümme kohtualust kuulusid riigivara raiskajate ja riisujate jõuku.

Kaitsjad kordasid, et nende kaitsealustele inkrimineeritud episoodides puudub kuriteo koosseis, ja nõudsid õigeksmõistvat otsust. Nad jäid enda juurde ka siis, kui riiklik peasüüdistaja Ülo Roots vihjas, et uurimisorganid täitnud riiklikke ülesandeid ja et protsess peaks kasvatama noori juriste.

Kohtuistungit katkestati mitu korda, sest J. Hint tuli tervise halvenemise tõttu saalist välja kanda. Mitu korda kutsuti kiirabi. Kaitsja J. Rätsepa taotlust Johannes Hint meditsiiniliselt läbi vaadata ei rahuldatud. KGB lootis, et teadlane variseb manalasse. Vahel tundus, et see aeg on lähedal.

Oma lõppsõnas ütles Johannes Hint: **«On selge, et minul, vanal ja haigel inimesel, ei ole enam palju aega elada antud. Sellepärast olen ma viimased aastad, aga ka siin, kohtus, mõelnud mitte endale, vaid oma lastele, lastelastele ja nende lastele. Mõtlen sellele, et nad paarikümne või enama aasta pärast võivad rõõmustada koos teiste inimestega selle üle, et nende vanaisa ja vanavanaisa jäi kohtus kindlaks tõele ja ei kartnud paljastada suurt valet, mis on uurijate poolt korda saadetud paljude inimeste suhtes, ka ühiskonna suhtes...»**

Spektaakel lõpetati novembris 1983. Kohtuotsust loeti ette neli päeva järjest, 19.-22. detsembrini. Moskva korraldusel määrati kohtualustele äärmiselt rängad karistused. Kohtunik Heino Tammistu mõistis "Desintegraatori" direktori Johannes Hint 15 aastaks sunnitööle. Ta maine vara konfiskeeriti ja võeti ära kõik tiitlid. Lisaks kohustati teda hüvitama riigile tekitatud "kahju". Avalikkusele mõjus Hindile määratud karistus surmanuhtlusena. Nõnda läkski. Vasalemma sunnitöölaagris ütles Johannes Hindi tervis lõplikult üles. Ta viidi küll kohe üle Tallinna Keskvanglasse, kuid ebapiisava ravi tõttu ta lahkust maisest ilmast 5. septembril 1985.

Kohtus oli riiklik süüdistaja Ülo Roots rõhutanud, et õieti vääriks kohtualune Johannes Hint kõrgeimat karistusmäära, aga tema, süüdistaja, leppivat 15-aastase vabaduskaotuse nõudmisega. 10. septembril 1985 kogunes Tallinna Metsakalmistule Hindi põrmu muldasängitamisele mitusada austajat.

Nõnda hävitasid nõukogude võimurid väljapaistva teadlase.

7,5 aastat hiljem NSVL Ülemkohtu pleenum rehabiliteeris J. Hindi postuumselt täielikult.

Johannes Hint oli sündinud 20. septembril 1914 Saaremaal. Ta sai aastal 1949 Stalini preemia silikaattelliste transportimise ratsionaliseerimise eest, Lenini preemia anti talle 1962 silikaatbetoonkonstruktsioonide väljatöötamise eest. Eelkõige sai Hint tuntuks silikaltsiidi leiutajana (ehitusmaterjalide desintegraatormenetlus). Aastal 1961 määrati ta Silikaltsiidi Teadusliku Uurimise ja Projekteerimise Üleliidulise Instituudi teadusala asedirektoriks. Konfliktid teadlasbürokraatidega sundisid ta lahkuma. Hint jätkas oma tööd Paliveres kolhooside ehitusmaterjalitehases. Aastal 1966 hakkas ta tööle Eesti Maaviljeluse Teadusliku Uurimise Instituudis mehhanokeemia ja mehaanilise aktivisatsiooni probleemidega. Ta oli varem kommunistlikust parteist välja heidetud ja pärast rehabiliteerimist keeldus ta tagasi tulemast. Seetõttu oli tal pidevalt raskusi.

Raskuste kiuste õnnestus tal aastal 1974 rajada Eesti Kolhoosiehituse Konstrueerimis- ja Tehnoloogiabüroo "Desintegraator", mille peadirektoriks ta kinnitati.

Ka Hindi kaastöölised mõisteti süüdi. Endel Kiisa mõisteti 10 aastaks vangilaagrisse. Hindi puhul peeti kuriteoks isegi seda, et ta oli välja andnud 10 000 rubla suuruse kirjandusauhinna.

KGB tahtis iga hinna eest leida kindlamaid tõendeid Hindi vastu, sest kära tema protsessi ümber Läänes oli ebameeldiv üllatus. 25. aprillil 1984 tungisid tšekistid uuesti tema koju, kus 14 ohvitseri tuhnisid 10 tundi, lõhkusid maha maja vaheseinad ja kaevasid aia ümber. Mitte midagi ei leitud.

Hindi kaaslastele inkrimineeriti isegi seesugused teod, nagu ettevõttele telliskivide, külmutite, tööpinkide jms. muretsemine, 15 rulli välismaise tapeedi, telefoniaparaadi, metallkandiku, WC pottide, poolkasuka ja muu sarnase ärakinkimine. Erapooletud juristid arvasid, et sellise süüdistuse taga on tubli annus eestlaslikku kadedust, õelust ja intriige.

Johannes Hint.

Sellest kohtuspektaaklist söandas "Rahva Hääl" 24. detsembril 1983 avaldada üksnes lühisõnumi. Alles 20. septembril 1989 tunnistas sama ajaleht, et Johannes Hinti koheldi ülekohtuselt.

Johannes Hindi kõrvaldamisega tehti suurt kahju Eesti ja Euroopa teadusele ning tehnikale.

Parteiaparaadi terror teadlaste vastu intensiivistus. Ilma Keskkomitee teadusosakonna kinnituseta ei registreeritud ühtki leiutist. Patendi küsimisel nõudsid teatud parteimehed, et leidurid võtaksid neid kaasautorina nimekirja, muidu polnud lootustki patenti saada.

Dr. Arnold Seppo sai tuntuks fenomenaalse leiutisega: ta tervistas põletushaavu ka juhul, kui lootust inimest päästa oli vähe. Sõna otseses mõttes kasvatas ta uusi luid, manustades patsientidele erilist stimulaatorit. Uuringuteks vajas ta hädasti seadmeid, mida oli võimalik saada vaid Läänest. Tema palvetele ei reageeritud. Mitmele oma uuendusele hankis ta patendi Läänest eraviisil. Mitte kõik ei suutnud bürokraatidega vahetpidamata kembelda õiguse eest ravida inimesi novaatorlikul meetodil. Ei suutnud ka dr. Seppo. Ta suri aastal 1980.

Ja siis saabus 21. oktoober 1975, mil Tallinnas algas kümme päeva väldanud kohtuprotsess Eesti Demokraatliku Liikumise juhtkonna vastu, äratades Läänes laialdast tähelepanu. Ülem-

kohtusse lubati siseneda üksnes kaebealuste omastel, lojaalseil parteiaktivistidel ja muidugi tšekistidel. Saalis nr. 35 toimunud venekeelse istungi ajal ei tohtinud teha märkmeid. Ometi teadis rahvas peatselt, et kohtualuseid (Sergei Soldatov, Kalju Mätik, Mati Kiirend, Artjom Juskevitš ja Arvo Varato) süüdistatud eriti ohtliku riigivastase töö organiseerimises: nad olevat kirjutanud Nõukogude-vastaseid artikleid ja andnud välja salaajakirju, taotledes lõpuks isegi ÜRO sekkumist Nõukogude Liidu sise-asjadesse. ÜRO-sse saadetud memorandum sisaldanud ametlikel väidetel õelat laimu NSV Liidu sise-, välis- ja rahvuspoliitika kohta. Nad kuulunud ka Eesti Rahvusrindesse ja levitanud kõik-võimalikke kihutusmaterjale. Ainuüksi Mätikult olevat ära võetud 381 nimetust põrandaaluseid ajakirju ja õõnestuskirjandust. Tallinna Polütehnilise Instituudi endine õppejõud Kalju Mätik tunnistati nõukogude võimu ideoloogiliseks vastaseks. Tema nõudmine kutsuda kohtuprotsessile ÜRO inimõiguste ekspert lükati loomulikult tagasi. Sergei Soldatov avaldanud ässitusajakirja "Lutš Svabodõ" ("Vabaduskiir") ja levitanud EDL programmi, tema meelsus NSVL ühiskondliku ja riikliku korra suhtes kuulutati vaenulikuks. Süüdistusaktis rõhutati, et Mätik ja Soldatov keeldusid eeluurimisel andmast ütlusi asja sisulise külje kohta ega tunnistanud end süüdi. Kaebealused olevat koostanud ka artikleid Moskva teisitimõtlejate väljaandele "Jooksvate Sündmuste Kroonika". Neilt konfiskeeriti fotoaparaat, vana vintpüss ja kuus kirjutusmasinat. Süü tuvastatud ekspertide ja tunnistajate seletuste abil. Soldatov ja Kiirend loobunud kaitsjaist.

Tartus sattus vahel ka minu kätte fotograafiliselt paljundatud paarikümneleheline ajakiri "Eesti Rahvuslik Hääl". Kui mõni juhtus uudishimutsema, et "kust sa said?", ütlesin vastuseks: "Liigub." See väljaanne käsitles rahvusküsimusi ja nõukogude propagandaga seotud ohte. Iseloomulik on 1971. aasta 4. numbri juhtkiri "Heisakem eesti rahvuslike püüete lipp", milles öeldakse, et Eestis kehtestatud koloniaalrežiimi ainus eesmärk oli majanduslikult ekspluateerida rahva tööjõudu ja loodusvarasid Vene

suurriigi huvides. Hoolimata sõjalise jõu ja kõikvõimalike repressioonide kasutamisest totalitaarse võimu säilitamiseks on eesti rahvas suutnud alal hoida sõltumatuse aate ja oma kultuuripärandi. Kutsuti üles välja töötama tegevusprogramm. Peeti vajalikuks esitada ÜRO-le taotlus Eestis kehtiva Vene suurriigi koloniaalsüsteemi tühistamiseks ja eestlaste põhiõiguste taastamiseks.

Kohtualused olnud kontaktis ketserliku kindrali Pjotr Grigorenkoga, Erik Udamiga, keda on kaks korda vangistatud nõukogudevaenuliku tegevuse pärast, Eesti Nõukogude Entsüklopeedia vanema teadusliku toimetaja Tunne Kelamiga, literaat Paul Mõtskülaga, Tiit Silvetiga ja teistega. P. Mõtsküla heideti nende kontaktide tõttu komparteist välja ja teda ei avitanud ka "õiguse" otsimine Moskvast.

Tunne Kelam sunniti lahkuma ENE toimetusest, ta sai koha Kreutzwaldi-nimelises raamatukogus, kuid hakkas hiljem leiba teenima hoopis öövalvurina Ranna sovhoosis Tallinna lähedal. Hilisemais ENE väljaandeis Tunne Kelami nime ei mainita, nagu ikka juhtub nendega, kes langevad ebasoosingusse.

Tunne Kelam on oma valvuriperioodist Ranna sovhoosis rääkinud "Õhtulehes" 11. novembril 2004: «Küll sain seal arendada põrandaalust poliitilist tegevust. Olin info vahendaja siit Läände ja vastupidi. Seal oli rahulik lugeda ja raadiot kuulata. Muidugi oli mul seal ka kirjutusmasin, mida ma hoolikalt peitsin.»

Arst Arvo Varato reetis kaaslased ja ta sai 3 aastat tingimisi 5-aastase katseajaga. Saatuse iroonia tõttu muutus ta Nõukogude võimumeeste survel äraandjaks, kuigi oli ka ise levitanud väljaandeid, kus hoiatati rahvast selle eest. Reeturlikult käitus samuti moskvalane Pjotr Jakir, kes nimetas KGB-le 140 nime, nagu Soldatov kohtusaalis toonitas. Teatavasti võimaldatakse kaebealusel enne kohut uurimistoimikutega tutvuda ja siis Sergei Soldatov avastas, et julgeolekuvõimureid oli eriti tõhusalt ja agaralt aidanud nimede, andmete, iseloomustuste ja sepitsetud laimuga tõsimeelse usklikuna esinenud Peeter Kallis Tallinnast. Major Valdur Timuskile esitas ta muide raporteid tartlasest baptistijutlustaja Johannes Kähri, Tunne Kelami, Ott Arderi, usutegelase Arpad Arderi jt. kohta. Muidugi olin nende hulgas ka mina.

Sergei Soldatovi mäletamist mööda oli Peeter Kallis raporteerinud minu kohta lühidalt järgmist: "Jüri Lina on hullude ideede kammitsas, tal on turistide kaudu kahtlasi kontakte välismaalastega. Tema eluviis on parasiitlik, saab kahtlastest allikatest elatusraha. Ta ülistab Lääne eluviisi ja unistab sinna pääsemisest, haudub sobival võimalusel põgenemist. Avaldab kahjustavat mõju noorsoole ja ringkonnale, kellega suhtleb. Tunne Kelami kaudu võimalikus kontaktis Sergei Soldatoviga."

Paraku õnnestus Peeter Kallisel, kes truualamlikult täitis KGB nuhi ülesandeid, lollitada kergeusklikke patrioote ka pärast kommunismi kokkuvarisemist.

Pärast neid ettekandeid otsustas Pagari tänava kontor Peeter Kallise ka tunnistajana kohtusse kutsuda. Tasub märkida, et põhiliselt Peeter Kallise ütluste alusel suruti nurka Arvo Varato ja pandi kinni Sergei Soldatov ja tema kaaslased. Kallis tunnistas kohtus, et tunneb Varatot ja Soldatovit. Viimasega tutvunud ta Oleviste kirikus.

Kohtunik (ülemkohtu esimehe asetäitja) Afanasjev: "Soldatovi eesnimi?"

Kallis: "Aleksander." (Tegelikult teadis see mees hästi kõigi nimesid, sest nõudis kohe algul Sergeilt ehtsat nime, sest tema ei tahtvat anonüümsete tegelastega suhelda.)

Afanasjev: "Kas Soldatov rääkis, et usku võib kasutada näiteks demokratiseerimiseks? Kas ta rääkis, et oleks vaja ühendada usklikud ja demokraadid?"

Kallis: "Ma pidasin Soldatovit kord hullumeelseks, kord juutide agendiks, kord Lääne luurete agendiks, kord KGB agendiks." Algas sumin saalis.

Edasi P. Kallis õiendas, et tema arvates Varato ja Soldatov ei usaldanud teineteist, teietasid, kasutades teda vastastikuseks testimiseks.

Afanasjev: "Kas Soldatov andis lugeda "Taktikalisi aluseid"?"

Soldatov: "Kas need materjalid, mis te saite minu käest, olid poliitilised või juriidilised?"

Kallis: "Juriidilised."

Advokaat Kon: "Teil on keskharidus, aga töötate katlakütjana. Milles on asi? Te ütlesite, et olite usklik. Tähendab, enam ei ole?"

Kallis: "Jah, lahutuse tõttu ning uue abielu tõttu."

Peeter Kallis läks pärast kohtuotsuse väljakuulutamist demonstratiivselt Sergei Soldatovi abikaasa Ludmilla Grünbergi õla najale "nutma"...

Tunnistusi andsid ka Ott Arder, Peeter Einaste jt.

Sergei Soldatovi isikupärast kaitsekõnet võiks siinkohal meenutuseks osundada: "Ma ei tunnista ennast süüdi ega loe oma tegevust kuritegelikuks. Kümme aastat antakse mõrtsukale. Prokurör võrdleb meie

tegevust Lvovi mahalaskmiste metsikustega. Mis on siin ühist? See on absurdne. Ma ei ole kedagi tapnud, vaid vastupidi, püüdsin teha kõik ligimese heaks. Vägivald on vastuolus kõigi minu põhimõtete ja vaadetega ühiskonna ja inimese arengu suhtes. Ma ei püüelnud õõnestamisele ega hävitamisele, vaid elu parandamisele ja inimese enda ülestõusmisele. Ma juhindusin eetilis-moraalseist põhimõtteist. Kodanik kohtunik, mitte mina ei pea teile rääkima, kui suur on meil kuritegevus. Te teate seda minust paremini. Nii et ma jõudu mööda – võimalik, et saalis kutsub see esile naeru – püüdsin kaotada atmosfääri, mis võib viia katastroofile.

Mis puutub vintpüssi (pöördub Mätiku poole), siis sellest kuulsin ma esmakordselt eeluurimise ajal ja loen seda poisikeste tembuks.

Ma. võiksin, nagu Kiirend, vihjata haigusele ning rasketele hetkedele elus, kuid ma ei tee seda, kuna kõik seisab toimikus ja kohus peab olema sellest teadlik. Uskliku inimesena andestan kõigile ega pea kellegi peale viha. Mulle tundub, et minu kohtuotsusele avaldas mõju alampolkovnik Nikitini isiklik suhtumine minusse. Palun kohtul olla leebe minu kaaslaste vastu süüpingis."

Kiirend mõistis oma viimases sõnas Arvo Varato käitumise hukka, nimetades seda ebaväärikaks ja alatuks, sest ta veeretas silmakirjalikult süü teistele. Varato tunnistaski end süüdi: ta olevat kümne kuu jooksul mõistnud oma süü raskust valitsuse, rahva ja perekonna ees, ta kahetsevat siiralt ja palus kohtul olla armulik ja mitte määrata vabadusekaotusega seotud karistust.

Tegelikult määrati ja kinnitati poliitilised kohtuotsused KGB ettepanekute põhjal EKP Keskkomitee ideoloogiaosakonnas. Teatavasti läkitati Sergei Soldatov ja Kalju Mätik kuueks aastaks range režiimiga laagrisse, Mati Kiirend ja Artjom Juskevitš viieks aastaks okastraadi taha. Kohus otsustas muu hulgas hävitada äravõetud raamatu "Eesti rahva kannatuste aasta".

Et see kohtulavastus äratas Läänes laialdast vastukaja, siis oldi teatud määral leebemad, jättes Soldatovilt ära ka neli asumisaastat. Algul oli KGB lubanud talle soolata 12 aastat. Julgeolekuorganeid irriteeris hirmsasti protsessiinformatsiooni imbumine Läände. "Mehi hallis" ajas raevu asjaolu, et osa soome turiste tormas laevalt Ülemkohtu hoonesse, nõudes sissepääsu kohtuistungile.

Otsemaid võeti "Inturisti" giidid pihtide vahele, et uurida, kas mitte nemad polnud tähtsat saladust välismaalastele välja lobisenud. Telefonikõned Läänest ajasid võimuesindajaid lausa paanikasse. Peaprokurör Karl Kimmel läks keerutamise huvides üle vene keelele, lootes nõnda vastikust tülitajast hoiduda. Teda haaranud viha, kui jätkati samas keeles. Helistaja oli publitsist ja kirjanik Alex Milits Stockholmist.

Jutud muudkui levisid. Juba 1975. aasta algul oli võimumeeste demokraatidevastase aktsiooni kohta läkitatud massiliselt protestikirju ajalehtedele, raadiole, TV-le, Keskkomiteele, KGB-le. Ilmselt seegi häiris "kompetentseid organeid", sest minu ülekuulamise lõpul 2. aprillil 1975 ütles major Valdur Timusk järsku: "Ärge organiseerige enam selliste kaitsekirjade laialisaatmist!" Ta vaatas mind pilguga, mis ei lubanud vastuvaidlemist. Imestasin: kust ta teadis?

KGB lootis nüüd Eestis vaikuse saabumist. Seda ei juhtunud. Kõige kiuste ilmus endiste illegaalsete väljaannete "Eesti Demokraat", "Eesti Rahvuslik Hääl" jt. asemele ajapikku uusi. "Tallinna Teatajas" toodi muu hulgas ära Sergei Soldatovi kiri vangilaagrist. Ta viitas selles ka oma pere vaenamisele. Augustis 1976 oli värvatud kurjategija H. Pint meelitanud tema poja Aleksandri Tallinnas Pioneeri tänavale, lubades edastada teateid isalt. Nurga taga ootas operatiivauto. Järsku lavastas Pint etenduse, nagu tunginuks Aleksander talle kallale. Vanglas eeluurimise ajal rööviti Sergei poeg kaks korda paljaks, teda peksti ja tal murti käeluu, mis kasvas ebaõige ravi tagajärjel vääralt kokku. Poissi ähvardati koguni tappa, kui ta tegelikest asjaoludest ei vaiki. Lõpuks kirjutaski ta vajalikule "ülestunnistusele" alla. Tema kohtulugu valgustati raadio ja TV vahendusel põhjalikult, näitamaks Soldatovite perekonna kriminaalset olemust. Poolteist kuud hiljem pakuti Sergeile vabadust ja lubati poja tähtaega (5 aastat) lühendada poole võrra, kui ta oma tegevusest loobub ja veendumustest lahti ütleb. Ta keeldus põlglikult. Võitlus jätkus isegi laagris.

Väljasokutatud kirjas teatas Sergei Soldatov: "Kahe laagriaasta vältel (1976-1977) olen pidanud üle 40 näljastreigi, kirjutanud rohkem kui 70 protestiavaldust. Aastal 1977 juhtisin koos mõne sõbraga 100-päevast poliitstreiki koonduslaagris nr 19 (21. aprillist kuni 31. juulini). See tõi kaasa keeldumise tööst, loobumise alandavaist režiiminõudeist, süstemaatilise keeldumise poliittundidest, vaimse vägivalla mittetunnustamise. Streik oli pühendatud Belgradi nõupidamisele ja seadis eesmärgiks poliitvangi staatuse kehtestamise."

See andmestik toodi ära põrandaaluses "Tallinna Teatajaski".

S. Soldatov kuulutas oma deklaratsioonis NSVL Ülemnõukogu Presiidiumile (30. oktoobril 1977) ja ENSV Ülemnõukogu Presiidiumile (3. jaanuaril 1978), et alates 1. novembrist 1977 võttis ta endale EDL sekretär-ideoloogi ja ajutiselt ka esimehe kohustused, kuni eesti liignimega mees julgeb tegevuse avalikult üle võtta. Ta taotles ühtlasi Eesti Demokraatliku Liikumise legaliseerimist ENSV territooriumil. Sellele vastuseks vandaalitseti jaanuaris 1978 Soldatovide kodus Tallinnas Ristiku 44-1. Pooled asjad rööviti, ülejäänud lõhuti. Abikaasa Ludmilla Grünberg asus ise Lembitu tänaval, sest eelmine elupaik oli pitseeritud.

Mida lähemale jõudis Sergei Soldatovi vabanemine Mordva vangilaagrist, seda murelikumaks muutusid "kompetentsed organid", sest mees ei lasknud end oma pere vastu sihitud terroriaktidest peatada. 12. juulil 1979 avaldas Pariisi vene leht "Russkaja Mõsl" akadeemik Andrei Sahharovi kaudu Soldatovi Nõukogudemaalt välja sokutatud avalduse, milles deklareeritakse, et KGB planeerib tema jaoks "kohtumist Marxiga", s.t. saladuslikku likvideerimist. Nõnda oli varem juhtunud mitme inimõiguslasega: M. Kontšakovski ja G. Snegirjov surid salapäraselt varsti pärast vabanemist ja mõistatuslikel asjaoludel haigestusid Airikjan ja Ossipov. Selleks kasutati farmakoloogilisi ja bakterioloogilisi vahendeid, kuid ka "õnnetusjuhtumeid" ja lavastatud liiklusõnnetusi.

Sellest Soldatovi kartusest rääkisin ka ühes intervjuus, mis 17. oktoobril 1979 "Ameerika Hääle" kaudu Eestisse edastati: "Sergei Soldatov võtab enesele Eesti Demokraatliku Liikumise juhi kohustused,

seoses millega tema vastu on taas alustatud ka repressioone. Läände on jõudnud teated, et KGB kavatseb õiendada temaga arveid, korraldada talle n-ö. kohtumine Marxiga, mis tähendab salajast likvideerimist. Mees on jäänud enesele kindlaks ja võitleb selle eest, et täidetaks ja austataks nõukogude seadusi ja Helsingi kokkuleppeid..."

Novembris 1981 ütles Sergei Soldatov Stockholmi Eesti Majas esinedes, et juba varem, 1960. aastate keskpaiku õnnestunud tal luua side Balti Laevastiku ohvitseridega, kes ühe suurema grupina olid eesmärgiks seadnud toime panna relvastatud riigipööre ja kehtestada Nõukogude Liidus demokraatlik riigikord. Neid noori ja liberaalselt meelestatud mässulisi oli kaunis palju. Nad lootsid kiirele edule, sest laevastik oli ülitõhus jõud. Grupp esitas ka programmi "Kiri Nõukogude Liidu kodanikele", mis kutsus avalikult üles massilisele relvastatud liikumisele nõukogude võimu vastu. Varsti üks neist (Gossarev) reetis organisatsiooni. Osa ohvitsere vangistati. Eeluurimisel tunnistas üks mereväelane, et neil oli kontakt ka ühe Eesti organisatsiooniga ja sidemeheks oli Sergei Soldatov. Pärast seda hakati Sergeid Pagari tänaval, Tallinna KGB peakorteris üle kuulama. Seejärel ka sõjaväejulgeolekus. Lõpuks toimetati ta psühhoneuroloogiahaiglasse Paldiski maanteel, kus sõjaväearstidest komisjon tunnistas ta aastal 1969 hullumeelseks raevukate poliitiliste mõtete väljendamise pärast.

Mässuliste juht, 31-aastane mereväeohvitser Gennadi Gavrilov Paldiskist mõisteti Leningradis 1970 kuueks aastaks range režiimiga laagrisse. Eesti illegaalne vastupanuliikumine iseloomustas Sergeid järgmiselt: "Sergei Soldatovi isiksuses peitub just see, millest paljudel jääb vajaka – läheneva katastroofi selge tunnetamine, isiklik vastutus toimuva eest, tahe ja valmisolek konkreetseks tegutsemiseks. Tema puhul on tegemist haruldase juhtumiga, kus mõte ei lahkne sõnast ega sõna teost... Keda Soldatovi tegevus ei rahulda, las teevad ise paremini."

Sergei, rahvuselt venelane, oli sündinud 1933. aastal Narvas. Kui tema vanemad (ema Olga ja isa Ivan) lahku läksid, võttis eesti naine Linda Laes ta enda hoole alla. Sergei hakkas eesti rahvast armastama. Hiljem on ta maininud, et venelasena on ta mingil

määral püüdnud heastada kurja, mida vene kommunistid on eesti rahvale teinud.

Sergeist sai nõukogude võimu verivaenlane pärast korduvaid sotsiaalseid agressioone enda ja oma pere vastu, nagu ta sõnastab vangilaagris kirjutatud hagis Nõukogude valitsuse vastu (koopia läkitati ÜRO inimõiguste komiteele).

Augustis 1941 pani kommunistlik hävituspataljonlane Soldatovite üürimaja Vaivara vallas Sillamäe asulas põlema. Sõjalise tähtsuseta puuhoone muutus tuhaks. Perele jäid vaid seljarõivad.

Kevadel 1944 pidi pere rinde lähenedes lahkuma oma korterist Sillamäel ja kõik maha jätma. Pärast punaväelaste saabumist kolis sinna parteitöötaja, kes omastas kõik asjad. Sergei oli tollal 11-aastane. Pere lõhenes, sest elamispinna puudumise tõttu oli isa sunnitud mujale kolima.

Suvel 1949 vallandati Sergei ema apteegist ja heideti korterist välja: kohta ja korterit soovis endale kellegi kommunisti naine. Pere purunes veel kord. Ema pääses suure vaevaga elama Jõhvi, Sergei hakkas rändama mööda kooliinternaate ja võõraid kortereid. Ema tasus oma piskust palgast poja ülalpidamiskulud.

Mais 1961 heideti Sergei koos naise Jekaterina ja väikese pojaga Harju rajooni prokuröri otsuse alusel välja toast Harku sovhoosis. Naine ei suutnud tervislikel põhjusil enam krosside eest riigimõisas rassida. Sergei oli sõitnud 15 km kauguselt Tallinnasse tööle. Leningradi Polütehnilise Instituudi oli ta lõpetanud 1960, saades masinaehitusinseneri diplomi. Nüüd ei suutnud ta leida perele korterit, järgnes lahutus. Suvel 1964 konfiskeeriti Tallinna Kalinini rajooni rahvakohtu otsusega Soldatovile kuulunud pool maja (Ristiku tn. 44), kus ta elas 11 ruutmeetri suuruses toas (juurde kuulus ka köök). Ettekäändeks toodi ebapiisav remont. Mingit hüvitust ei antud. Pärast kõrgkooli lõpetamist taotles Sergei mitmelt poolt korterit või krunti maja ehitamiseks ja pojale kohta lasteaias. Asjatult! Sest ta ei kuulunud partei eliidi ega tööeesrindlaste hulka, oli vaid insener. Meeleheites ostiski ta oma säästude eest mainitud majapoole. Seda raha oli ta kõrvale pannud

kuus aastat, rikkudes oma tervist kütjana öises vahetuses, samal ajal kui ta päeviti õppis masinaehitusinseneriks. Nõnda röövis riik 10-aastase kurnava töö vilja. Lõpuks rüüstati see kortergi ning maja määrati lammutamisele. Viimast akti võib pidada ka riigi kättemaksuks, sest Sergei Soldatov oli 1966. aastast peale jälitatav kui teisitimõtleja.

Nõukogude riik pidas õigeks mõnel kasulikul hetkel omastada mis tahes eraomanduse, kusjuures kodanik oli totalitaarse võimuaparaadi ees täiesti kaitsetu...

Pärast vangilaagrist vabanemist jaanuaris 1981 viibis S. Soldatov endise ohtliku poliitvangina range järelevalve all. Lõpuks otsustas KGB temast teisel teel vabaneda: mais 1981 pagendati Sergei Soldatov koos abikaasaga Läände, võttes temalt enne ära Nõukogude kodakondsuse. Majapidamise likvideerimiseks jäi tal kõigest paar nädalat. Poja kohta öeldi, et tema võib pärast vanglast vabanemist augustis 1981 vanematele järgneda, kuid seda lubadust ei kiirustatud täitma. Leiutati sihilikke takistusi, et Aleksander Soldatovit pantvangina kinni pidada.

Kõige kiuste jätkas Sergei Soldatov tegevust Läänes, kirjutas ja pi[illegible]s loenguid olukorrast Nõukogude Liidus. Lõpuks alustas ta tööd Münchenis raadio "Vaba Euroopa" eesti toimetuses. Aastaid pärast nõukogude korra kokkuvarisemist kolis ta Eestisse tagasi. 24. jaanuaril 2003 sundis raske haigus teda maisest ilmast lahkuma. Paraku ei ilmunud matusele Tunne Kelam, ei saatnud isegi mitte pärga. Ta eelistas endisele võitluskaaslasele selja pöörata, sest Sergei oli näidanud oma vastumeelsust Euroopa Liidu suhtes.

Vähem tuntud inimestest, kes söandasid rahulolematust avaldada, on ka teisiti lahti saadud. Näiteks Sven Kreek levitas salvavaid luuletusi ja ühte manifesti demokraatlike reformide läbiviimiseks Nõukogude Liidus. Jaanuaris 1975 ta vangistati Pärnus. Üle kuulati hulk temaga kokkupuutunud Tallinna kirjandusinimesi. Lõpuks paigutati Sven Kreek vaimuhaiglasse, kus ta sügisel 1975 olevat toime pannud enesetapu. Nõnda pajatati kultuuriringkondades. Abikaasale ei tahetud Sven Kreegi laipa näidata.

Ühinenud Rahvaste Organisatsiooni Peaassambleele

Eesti Demokraatlik Liikumine ja Eesti Rahvusrinne esitavad Ühinenud Rahvaste Organisatsiooni Peaassambleele järgmise MEMORANDUMI eesti rahva saatuse kohta.

Lähtudes sellest,

et eri rahvuste olemasolu on inimkonna rikkuseks;

et rahvuslike kultuuride vägivaldne nivelleerimine ja assimileerimine vaesestab inimkonda;

et rahvuse ja tema kultuuri säilumise põhitingimusi on riiklik iseseisvus;

et maailma viimaste aastakümmete arengu põhilisi jooni on sõltumatute rahvusriikide – ÜRO liikmete – teke ja nende arvuline kasv;

et vastavalt Rahvusvahelisele paktile majanduslike, sotsiaalsete ja kultuurialaste õiguste kohta (art. 1), Kolonialmaadele ja -rahvastele iseseisvuse andmise deklaratsioonile (punkt 2) jt. analoogilisele ÜRO dokumentidele on kõigil rahvastel enesemääramisõigus, mille põhjal nad vabalt määravad oma poliitilise staatuse ja teostavad oma majanduslikku, sotsiaalset ja kultuurilist arengut;

et vastavalt inimõiguste ülddeklaratsioonile (art. 21, punkt 3) peab valitsuse võimu aluseks olema rahva tahe, mis peab väljenduma perioodilistes ja võltsimata valimistes ja . . . vormides, mis tagavad hääletamise vabaduse;

et Eesti, endine rahvusvaheliselt tunnustatud sõltumatu riik ja Rahvasteliidu liige aastast 1921, on, nagu teisedki Balti riigid 1940. a. oma riiklikust sõltumatusest vägivaldselt ilma jäätud ning asetatud koloniaalse territooriumi seisundisse;

et selle seisundi ja Nõukogude valitsuse poliitika tulemusena, mille eesmärgiks on kõigi Nõukogude territooriumil elavale rahvaste assimileerimine nõukogude rahvuseks, kus juhtivat osa etendaksid venelased, on tekkinud tõsine oht eesti rahva edasisele rahvuslikule, poliitilisele, kultuurilisele ja vaimsele eksistentsile;

et Allandi hartale alla kirjutanud riigid (kaasa arvatud Nõukogude Liit) kohustusid (art. 3) soodustama suveräänsetest õigustest ja omavalitsusest ilma jäetud rahvaste õiguste ja omavalitsuse taastamist;

et eelpoolmainitud kohustusi pole täidetud ainult kolme Balti riigi suhtes, kaasa arvatud Eesti;

et koloniaalrežiimi tingimustes pole eesti rahva osas tagatud Inimõiguste ülddeklaratsiooni art. 3, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14 (1), 18, 19, 20, 21, 25 (2), 27 (2), Rahvusvahelise pakti majanduslike, sotsiaalsete ja kultuurialaste õiguste kohta art. 1, 8 (1d), 13 (3), 15 (3) ning Rahvusvahelise pakti kodaniku- ja poliitiliste õiguste kohta art. 6, 7, 9, 10, 12, 14, 17, 18, 19, 21, 22 täitmine.

Eesti Demokraatlik Liikumine ja Eesti Rahvusrinne

NÕUAVAD:

1. Eesti riikliku sõltumatuse taastamist Nõukogude Venemaa ja Eesti Vabariigi vahelise Tartu rahuga 1920. a. kindlaks määratud piirides;
2. Eesti kui endise Rahvasteliidu liikme vastuvõtmist Ühinenud Rahvaste Organisatsiooni liikmeks.

Selleks Eesti Demokraatlik Liikumine ja Eesti Rahvarinne peavad vajalikuks:

a) likvideerida olemasolev koloniaalne haldusaparaat, mis ei vasta Inimõiguste ülddeklaratsiooni art. 21 punkt 3 nõudele, sõltub ainuüksi Nõukogude keskvalitsusest ning on selle suurriiklike sovinistlike taotluste töörlist;

b) likvideerida Eesti territooriumil asuvad Nõukogude sõjaväebaasid ja viia Eestist välja kõik Nõukogude sõjavaed (kes olid paigutatud sinna vastavalt 1939. a. Eesti ja Nõukogude Liidu vahel sõlmitud lepingule ainult 10 aastaks; leping aegus 1949. a.);

c) kuni rahvuslike riigivõimuorganite moodustamiseni vabade demokraatlike valimiste teel kehtestada Eesti territooriumil ajutine ÜRO haldus ja tuua Eestisse sisse ÜRO väed;

d) anda ÜRO haldusperioodil võimalus Eestisse tagasipöördmiseks kõigile Eestist vägivaldselt deporteeritud (sealhulgas poliitilistel põhjustel vangistatud) või omal tahtel lahkunud eesti rahvusest isikutel, samuli neile, kes kuulusid Eesti kodakondsusesse ja nende järeltulijatele;

e) taastada normaalne poliitiline elu ja luua tingimused tõeliselt vabadeks demokraatlikeks valimisteks (ÜRO vaatlejate järelvalve all), et moodustada eesti rahva esindusorgan = Asutav Kogu.

Asutava Kogu valimistest võivad osa võtta kõik poliitilised parteid ja rühmitused, kes austavad demokraatia põhimõtteid ja rahvaste õigust riiklikule sõltumatusele;

Asutava Kogu valimistel on hääleõigus kõigil neil vähemalt 18. a. vanustel isikutel, kes olid (või kellel vähemalt üks vanematest oli) Eesti Vabariigi kodanik või kes on Eesti territooriumil sündinud.

Eesti Demokraatlik Liikumine ja Eesti Rahvusrinne on veendunud, et ainult eespooltoodud kaalutluste ja nõuete elluviimine võimaldab ÜRO-l kõrvalekaldumatult täita kohustusi, mis tal lasuvad vastavalt Koloniaalmaadele ja -rahvastele iseseisvuse andmise deklaratsiooni art. 1, 2, 4, 5, Rahvusvahelise pakti kodanike- ja poliitiliste õiguste kohta art. 1 punkt 3 ning ÜRO Põhikirja art. 103, 104 ja 105.

Eesti Demokraatlik Liikumine ja Eesti Rahvusrinne nõuavad ÜRO-lt efektiivsete abinõude tarvituselevõttu, et likvideerida Eestis kõlbetu, ebainimlik ja ebaseaduslik Nõukogude koloniaalvõim ja sundida Nõukogude Liitu mitte tegema takistusi eesti rahva seaduslike õiguste ja rahvusliku suveräänsuse taastamisele.

Eestlased ei nõustu kunagi oma isamaa koloniaalse staatusega.

Praegu, kus isegi maailmas kõige väiksemate rahvaste õigust rahvuslikule sõltumatusele tunustatakse, ootab eesti rahvas Ühinenud Rahvaste Organisatsiooni kiiret ja tõelist abi.

Tallinnas 24. oktoobril 1972. a.

Eesti Demokraatlik Liikumine **Eesti Rahvusrinne**

*

Ajalooline dokument, millele Lääs ei reageerinudki.

Ebameeldivate isikute kõrvaldamiseks taasalustas kommunistlik režiim salamõrvade taktikat. Nii likvideeris KGB Leedus ja Lätis aktiivsemaid katoliku preestreid ja Helsingi kokkulepete järelevalvegrupi liidreid. Leedu põrandaalune "Katoliku Kiriku Kroonika" teatas, et kaks erapooletut tunnistajat nägid, kuidas tänaval seisvale ühiskondlikult aktiivsele preestrile Bronius Laurinaviciusele lähenes neli meest, haarasid vaimulikul kätest ja tõukasid ta mööduva veoauto alla. Uurimist loomulikult ei järgnenud. Lätis leiti üks preester mõrvatuna metsast. Leedu Helsingi grupi kahest hukatud liidrist tapeti Leonas Sapoka augustis 1980. Eestis peksti kevadel 1982 surnuks Eesti TV toimetaja Rein Varrak. Uurimisega venitati sihilikult ja mõistagi ei viinud see kuhugi "süütõendite vähesuse tõttu". Varraku sõprade nõudmisel olid võimurid sunnitud juurdlust uuesti alustama.

Sügisel 1982 pandi Tallinnas ALMAVÜ (Armee, Lennu- ja Mereväe Abistamise Vabatahtlik Ühing) juures KGB ohvitseride juhtimisel käima kutsealuste erikursused. Teatud autojuhte õpetati teistele autodele peale sõitma nõnda, et juht või ka ainult kaassõitja surma saaks.

Aktsioon Eesti Demokraatliku Liikumise hävitamiseks kutsus Maarjamaa haritlaskonnas esile ulatusliku vastukaja, sest läbi otsiti ju ikkagi ligi sada korterit. Lisaks oli üle kuulatud sadu inimesi. Paljud jäid tööst ilma, sealhulgas konservatooriumi õppejõud Helju Tauk. Tema pärast kuulati omakorda üle tudengeidki, teiste hulgas praegu tunnustatud pianist ja helilooja Rein Rannap.

Paljude arvates oli hullumeelsus saata ÜRO-sse palvekiri vabade valimiste korraldamiseks Eestis. Okupandid ei nõustuks sellega. Soldatov ja teised üksnes rikkusid oma elu (kohtuotsus avaldati lühiteatena ka ajakirjanduses), nad võinuksid pigem põranda all edasi nokitseda ja õõnestada, nagu õige mitmed märkamatult tegid. Siiski arvas osa haritlasi, et nõnda oli vabadusnõue Eestist maailma kantud ja niimoodi murtud EKP monopol kõnelda eesti rahva nimel. Seetõttu vihastati Kremlis eriti, et Tallinna KGB oli viivitanud demokraatide vangistamisega. Moskvast sõitis kohale

koguni tollane julgeolekuboss Juri Andropov, kellest hiljem sai peadiktaator. Ta nõudis kiiret tegutsemist. Kui Tallinnas kurdeti, et pole piisavalt operatiivtöötajaid, komandeeriti Lätist tšekiste juurde.

Kui varasemad poliitprotsessid olid möödunud vaikselt (välja arvatud propagandakohtud saksa natslike käsilaste üle), siis demokraatidest räägiti rahva hulgas laialdaselt. Alles aastaid hiljem sain kuulda, et Tartus korraldati protestiliikumist juba 1956. aastal, mil punaväed Ungaris veresauna korraldasid. See oli esimesi rahumeelseid vastutegutsemisi pärast metsavendade vaigistamist. Kooliõpilaste organisatsioon kleepis linnas laiali lendlehti. Pingsa nuhkimise järel grupp tabati ja liikmed, teiste hulgas Enn Tarto ja Jaan Isotamm, saadeti viieks aastaks vangilaagrisse. Enn Tarto rääkis mulle 1979. aasta algul, kuidas kaks meest ta ühel hilisõhtul Tartus Peetri kiriku lähedal vangistasid. Ta ei osanud neid salapolitseinikena kahtlustadagi.

Pärast vabanemist kadus Enn Tarto 1962 jälle poliitvangina Gulagi saarestikku. Sedakorda oli teda kinni võtta aidanud provokaator ja agent Ülo Niinemets. Kohtumisel Toomemäel andnud too Ennule kompromiteeriva dokumendi, mis tuli all-linna varjule viia. Raekoja taga viskuti talle eest ja tagant kallale. Keegi julgeolekumees lõugas: "Hoidke käsi kinni!" Kardeti, et Enn Tarto võiks paljastava paberi taskus hävitada. Nõnda maadeldes hõikas Enn rahvast appi. Üks mees tõtanudki ligi ja paisanud agendid eemale. Juurdesõitnud autost kargas välja abiväge. Vangistamine toimus päise päeva ajal ja rahvas vaatas nagu tsirkust, kuidas Enn Tartot sõidukisse topiti. Ta puikles hirmsasti vastu. Ent vingerdamisest ja jalgade sirguajamisest polnud kasu, kui kummagi jala ning käe otsast tiris mitu meest. Autoski riputi tal küljes, kuni jõuti Vanemuise tänavale, KGB maja õue. Trepile ilmus tähtis ohvitser: "Rahu! Nüüd oleme meie olukorra peremehed."

Kuuldused poliitvangidest ei levinud Eestis kuigi hästi. Isegi intellektuaalidel oli 1970. aastate teisel poolel neist asjust üsna hämar arusaam. Vahel juhuslikult kuuldus, et mõni tudeng oli

vangis kidunenud üliõpilaspäevade rongkäigus kantud pilkava plakati pärast.

Mart Nikluse vangistamisest sain teada Andres Küngi raamatust "Saatusi ja saavutusi" (Lund, 1973), mis ringles 1970. aastate keskpaiku Tartus fotograafiliselt paljundatuna. Minus tekitas nördimust, et Niklus oli mõistetud 10 aastaks orjalaagrisse ainüüksi seetõttu, et ta sokutas Läände nõukogude tegelikkust kujutavad fotod. Nood olid küll anonüümselt avaldatud, aga Nikluse nimi sai Tallinnas teatavaks mõtlematult lobisevate väliseestlaste kaudu.

Villem Saarte katsest organiseerida eesti rahvusparteid, mille eest ta 20. novembril 1970 mõisteti neljaks ja pooleks aastaks range režiimiga laagrisse, sain samuti lugeda alles aastaid hiljem. Nagu ka seda, et juunis 1970 vangistati Tartus salaorganisatsiooni rajamise ja relvade varjamise eest neli noorukit: ülikooli laborant Raivo Lapp, taksojuht Enn Paulus, automehaanik Sven Tamm ja Andres Võsu. Viimane kihutati organisatsiooni juhtimise eest viieks aastaks okastraaditsooni.

Eestis tekitas suurt vastukaja Nõukogude-vastane rahutus, mis vallandus TPI ühiselamust pärast Tšehhoslovakkia jäähokimeeskonna võitu Vene võistkonna üle kevadel 1972. Kahjurõõmujoovastus lennutas mitmed tudengid kõrgkoolist välja.

Ka Leedu sündmustega kevadest 1972 olime paremini kursis. Jutud levisid nobedasti noorte leedulaste kaudu, kes otsisid Maarjamaal varju pärast rahutusi, mis vallandusid seoses end 14. mail põlema süüdanud 19-aastase uskliku töölispoisi Romas Kalanta matusega. Tol kauni pühapäeva lõunatunnil Kaunase linnapargis, täitevkomiteehoone vastas kirjutas ta oma sõprade juuresolekul märkmikulehtedele, et elu Leedus on väljakannatamatu, pigem surra kui sedasi elada. Romas (sünd. 1953) valas end bensiiniga üle ja süütas põlema. Tema kaaslased nabiti kinni. Romas sõidutati haiglasse, kus ta mõni tund hiljem suri.

Matusepäeval, 18. mail kogunes Romase maja juurde hulk inimesi. Võimurid vedasid põrmu kähku kalmistule. Rahvas jõudis

sinna alles pärast matust. Suunduti enesepõletamispaigale, skandeerides: "Vabadus! Leedu!" Inimesi tuli järjest juurde. Täitevkomitee paistis olevat välja surnud. Miitingul linnapargis nõuti ühtlasi vangistatute vabastamist ja vabadust Leedule. Neiud asetasid süütamiskohale lilli, lauldi rahvuslaule.

Teel KGB peakorteri juurde tõkestas demonstrante miilitsarivi. Vastuseks laialiminekukäsule hakati pidama uusi kõnesid. Kui nüüd miilitsamehed hakkasid rongkäigust osavõtjaid välja tirima ja autodesse sundima, tekkis ägedaid kokkupõrkeid. Võimuesindajaid loobiti kividega, üks koguni tapeti. Rahutused vältasid südaööni. Järgmisel päeval kella kolme paiku kogunesid noored uuesti. Jälle kähmeldi miilitsaga. Kell 19 paisati demonstrantide vastu sõdurid. Kogunenuid peksti kumminuiadega. Kinni nabiti 400 inimest, kellest enamik pärast ülekuulamist vabastati. Paljud olid vaeseomaks pekstud. Osa karistati 15-ööpäevase arestiga, millega kaasnes pea nulliga pügamine. Et fotode abil tuvastasid uurijad veel paljud osavõtnud, kutsuti nood ülekuulamisele. Nüüd hakkas miilits linnapargis pidevalt patrullima.

Leedus algas klaperjaht pikajuukselistele poistele, et nende mässumeelsust jahutada. Ometi vallandus juunis 1972 lausa enesepõletamislaine. Eestiski sai juunis teatavaks 23-aastase lukksepa Stonise enesesüütamine. Pärast üht spordivõistlust sama aasta juunis järgnesid rahutused Vilniuses, sadakond tudengit võeti kinni.

Suvel 1972 võis Tallinna ja Tartu turul rohkesti kohata pikalakalisi leedu poisse eestlastelt raha või süüa palumas. Leedulased rajasid mitmes paigas laagreid. Elati telkides, isegi Tallinna lauluväljaku lähedal, kuni miilits nad sealt minema kihutas. Leedu noorukid rääkisid, et rahutuste ajal purustati ühe poliitraamatukaupluse aken ja lükati ümber miilitsaautosid.

Ajaleht "Sovetskaja Litva" teatas 5. oktoobril 1972, et Leedu NSV Ülemkohus mõistis kolmeks aastaks karistuslaagrisse kaheksa inimest, kes osalesid 18. mail "avaliku korra rikkumises".

Kui veebruaris 1969 Vilniuses käisin, et Leedu Raadios eesti noortemuusikat tutvustada, täheldasin leedulaste hulgas pingeid.

Kaubamajas mu venekeelsele küsimusele ei reageeritudki. Kui helilooja Toivo Kurmetiga eesti keeles olukorda arutasin, pöörduti kohe lahkelt minu poole ja pakuti soovitud kaupa.

Ränga surve kiuste ringles kevadest 1972 ka Leedus üha laialdasemalt põrandaaluseid ajakirju. Katoliku kiriku "Kroonikale" lisandus suhteliselt kiiresti kümmekond, millest teatumaks kujunes "Ausra" ("Koit"), kuid sealse rahva poolehoiu võitsid ka "Leedu Hääl", "Kell", "Tõetee" (alustas 1977). Aastal 1978 oldi sunnitud lõpetama "Leedu Sõnumitooja" väljaandmine, kuid võimurite terroriaktsioone hakkas uue inimõiguslaste väljaandena kajastama "Perspektiiv".

Pärast kohtulavastust eesti demokraatide üle kaldus sündmuste raskuspunkt Balti riikides Eestisse. Tallinna nukuvalitsus muutus tõsiselt ärevaks.

Eestis üritati tõsta noorte "ideoloogilist teadlikkust" kommunistliku atribuutika pealesurumisega.

Teadjamate noorte mure rahva tuleviku pärast süvenes. Samas oli alkoholi liialdatud tarvitamine rahva hulgas igapäevaseks saanud ja süvendanud kuritegevust. Noored arutlesid: kui riik kõikjalt krahmab ja ahnitseb, olles äärmiselt kitsi rahva elujärge kohendama, miks ei või siis meiegi riigilt virutada? "Mis ripakil, see ära!" Joodi, laaberdati, varastati, liiderdati, valetati, lipitseti võimurite ees, laimati rahvuskaaslasi.

Et kommunistlikku rõhumist Baltikumis veidigi leevendada, hoogustasid eri piirkondade inimõiguslased 1970. aastate keskpaiku koostööd. Läände hakati lähetama ka ühisapelle, milles väljendati hinge rõhuvaid küsimusi. Eelkõige nõuti KGB terrorirežiimi kaotamist. Illegaalsed läbiotsimised, vangistused ja muidugi mõrvad olid kohutavad. Märgukirjades tauniti nuhkimist, paljastati kriitiliste ja ausate inimeste vaenamist, juhiti tähelepanu tõese informatsiooni defitsiitsusele. Kurdeti üha sagedamini, et isegi välismaalasega abiellumisel ei lubanud KGB kõiki soovijaid Läände emigreerida. Ka toonitati muret intensiivistuva venestamise ja eestlaste rahvushuvide kahjustamise pärast. Sel põhjusel tekkis palju pahandusi eelkõige aastal 1976. Ja veel: võimalust turistina välismaale sõita ei peetud kodaniku loomulikuks õiguseks, vaid kingituseks sõnakuuleliku ja truualamliku käitumise eest, sedagi pidi oma kirjaliku soovitusega kinnitama kohalik parteiesindaja. Solvavalt mõjus ka järjest agaram väliskirjavahetuses nuhkimine. Tartu KGB ohvitser Albert Gektor ähvardas Virge Loskitit, et kui tema perekonna suhtlus teisitimõtlejatega jätkub, siis katkestatakse tema kirjavahetus sugulastega hoopis.

Eesti intellektuaale oli ärevaks muutnud loodusvarade suurenev ekspluateerimine ja otsene röövimine Moskva bürokraatia huvides, detsentraliseeritud plaanisüsteemist juhitud hoolimatu industrialiseerimise tagajärjel laienes keskkonna reostamine.

Mitmes eestlaste märgukirjas söandati puudutada olulisimat probleemi: Eesti oli muudetud sõjaliseks tugipunktiks kümnete tuhandete Nõukogude sõduritega ja sadade Lääne-Euroopa, sealhulgas neutraalse Rootsi vastu suunatud lendrelvadega. Pealegi

saastasid aatomiallveelaevad Balti merd. Paljude paikade rahu häirisid strateegiliste pommituslennukite baasid. Nõukogude Liidust väljavahetatud inimõiguslane Vladimir Bukovski nimetas Moskva impeeriumi sõjaliste diversioonide platsdarmiks. Ühes oma artiklis, mis ilmus "Russkaja Mõslis", imestab Bukovski, et Lääne riigitegelased paistsid suhtuvat isehakanud Nõukogude juhtidesse kui endasarnastesse ja pidasid nendega läbirääkimisi.

Arvukate sõjaliste rajatiste tõttu oli Eestis raske liikuda isegi Nõukogude kodanikul, välismaalasest rääkimata. Suvel 1977 pidas erarõivas miilits Valgas kinni kunstnik Riho Pauluse (sünd. 1955), sest ta uuris tänaval kaarti, leidmaks huvitavamat matkateed. Miilitsaosakonnas pidi ta vastama ülekuulaja küsimustele ja kirjutama seletuskirja Tartust Valka reisimise eesmärgi kohta. Kord vahistati öises Paides kõnniteel seisnud Tallinna nooruk ning tal kästi aru anda, mis tal oli sealkandis asja. Kõik tähtsad raudteesillad olid valve all. Ülivalvsusega kaitsti riiklikke ja sõjalisi saladusi "kurja silma" eest. Eelkõige peljati pildistamist.

Sügisel 1944 hakkasid Nõukogude okupandid taas Eestisse valgudes vägistama, röövima ja põletama. Veel 1950. aastate teisel poolel oli Tartu Toomemäel ohtlik liikuda: soldateist kõneldi õudusluguisid. Vahejuhtumeid toimus hiljemgi, sest vene sõjaväelased käitusid mõnikord orjapidajalikult ja ülbelt.

Laialdasemalt sai tuntuks Põhja-Eesti rannikul Letipea neemel Kunda lahe ääres 7. augustil 1976 juhtunu. Joobnud nõukogude piirivalvur läks raevu ja meeltesegaduses hakkas automaatrelvast tulistama Tartu Gaasikontori puhkelaagri tantsuväljakul ja telkides viibivate noorte pihta. Surma sai 11 noort ja paarkümmend inimest toimetati raskelt haavatuna Kunda haiglasse. Lõpuks tappis mõistusele tulnud sõdur ka enda. Piirivalvurid olid ennast laagrisse vedanud, et tasuta viina juua ja naistega lõbutseda. Tartu parteijuhid nõudsid gaasikontori juhtkonnalt toimunu mahavaikimist.

Teine vahejuhtum oli Haapsalus ööl vastu 30. juulit 1979. Restoranis pidas 24-aastane Sulev Kask koos abikaasaga olengut. Seal pummeldasid ka Nõukogude sõjaväelendurid. Kui üks Vene

ohvitser palus Kase naist tantsima, ütles tema mees: "Sõitke koju, tantsige seal!" Punaväelased muutusid tulivihaseks ja jäid väljas pidulisi varitsema. Kui abielupaar end kojuminekule asutas, surusid venelased naise vastu kõrtsiseina ja trampisid tema nähes mehe surnuks. Kogunenud rahvahulga ajasid miilitsad laiali, seletades, et dessantväelasi ei tohi puudutada. Ekspertidel kästi surmapõhjuseks kirjutada, et S. Kask libises ja kukkus surnuks. Ta maeti miilitsa valve all.

Sügisel 1978 astusin Tallinnas sööklasse "Viru", et paari salatiga keha kinnitada. Vabu kohti oli vaid ühe laua ääres, kus istus vene major. Mul polnud valikut. Majori matsutava õgimise peale tegin märkuse, et niimoodi söögu ta oma kodus. Ohvitser hakkas mind sülge pritsides sõimama ja nimetas fašistiks.

Nõukogude armee ligi 5 miljonist sõdalasest okupeeris Balti riike umbes pool miljonit meest. Nõukogude Liidul oli Läänemere sadamais 393 sõjalaeva (neist Baltikumis 358). Suuri lahingualuseid oli 50 ja allveelaevu 30 (neist 6 olid suured aatomisõidukid). Allveelaevadel olid pardal tuumarelvad. Baltikumisse oli paigutatud 150 tuumalaenguga lendrelva (peamiselt SS-4 ja SS-5, kuid Eestis leidus ka mõningaid SS-20 tüüpi kesk- ja kauglaskeulatusega robotrakette). Mereväelasi oli Baltikumis 140 000.

Aastal 1979 viibis anastatud Eesti territooriumil ligi 120 000 Nõukogude sõjaväelast. Hiljem suurendati üksusi paari tuhande mehe võrra. 1980. aastate keskpaiku hinnati Nõukogude sõdalasi 122 480-le. Nad kõik elasid eesti rahva kukil. Eesti Vabariigi sõjaväe rahuaegse koosseisu moodustas juunis 1940 täpselt 12 675 meest.

Nõukogude Eestis oli ligi 800 paigas 1565 sõjaväeobjekti kogupindalaga 87 147 ha, mis moodustas ligi 1,9 % riigi territooriumist. Neist ei teadnud eriti isegi partei- ja valitsusjuhid.

Kuigi okupatsioonihordide sõdureil oli linnaloa saamine piiratud, liikus neid linnades rohkesti ringi. Ennekõike paistis see silma Tallinnas. Ka Tartus võis punaväelasi massiliselt näha, eriti esmaspäeviti, mil saunad olid linnakodanikele suletud ja neis kümblesid

Nõukogude soldatid (garnisoni suurus oli 9000 sõjaväelast). Lausa lainetena voogas neid riiklikel pühadel, eelkõige seoses paraadidega mais ja novembris.

Sõjaväelaste arv Nõukogude Liidus oli salastatud. Siiski võis rehkendada, et Tallinnas oli ligi 20 000 sõjameest. Kohalikke kutsealuseid suunas armeesse kuus sõjakomissariaati Tallinnas.

Suur Moskva tugipunkt oli rajatud Tallinna lähedale Naissaarele. Seal elasid meremiinidega tegelejad, õhutõrjeväelased ja piirivalvurid. Nõukogude võim paigutas baasid ka Osmussaarde ja Pakri saartele. Saarte asukad sunniti kodupaigast lahkuma. Okupatsioonivägi ohustas Väike-Pakril krüüsli pesitsuspaiku ja haruldasi taimi. Esimesel saarel paiknes mereväe radarite teenindusmeeskond, teisel teenisid pommituspolügooni mereväelased.

Mereväelasi oli Tallinnas 5000 ringis. Laevastiku muusikarood asus Koplis, kalurikolhoosi "Majakas" ligidal. Tallinna miinisadamas nähti vahel allveelaevu ja suuri ristlejaid. Piirivalvureid oli linna regioonides 3000 meest, peamiselt Mähel, Koplis, Tannemäel, Rohuneemel, Niiduvälja ja Haabneeme vahel, Meriväljal, Leppneemel. Tallinna laht oli eriti hoolsa valve all. Talvel on jääle veetud signalisatsioonitraat, mis kohe vallandas häire, kui keegi juhtus sellele komistama. Pimedas oli traati ju raske märgata. Põgenik jäi signaaljuhtme puudutamisel võimsate helgiheitjate valgussõõri.

Tallinna soomusvägedes teenis ligi 3000 meest. Linna piiril, Männiku liivakarjääride lähedal paiknes suur soomukite baas, mis hakkas silma otse Saku tee ääres. Okastraadipiirdeid täiendasid venekeelsed sildid "Seis! Tulistatakse hoiatamata!". Sääraseid kurjaendelisi ähvardusi võis silmata ka Valga lähedal, Tartu maantee ääres. Motoriseeritud vägede üksus asus samuti Liival, Ülemiste järve lähedal. Barakkide vahel seisid soomusautod, tankid ja muud võitlussõidukid. Soomukeid oli veel Nabala tee lähedal Raudalu metsa rüpes ja Odra tänava lõpus Keldrimäel, kus sõjamasinaid ka remonditi. Vahetus läheduses paiknes sõjaväeline mõõteriistatehas.

Tondil asus 144. motoriseeritud Matrossovi-nimeline laskurdiviis. Selles soomusväeosas teenisid ka ründerühmlased. Järve-Tondi barakkides elas veel muusikaroodupoisse ja spordinoori. Sinna suunati aeg-ajalt punaväkke sundaega teenima kutsutud eestlasigi. Seal tegi sõduripõlve läbi poplaulja Jaak Joala. Oli periood, mil Tondile oli sõdurite juurde elama pandud nn. polgupojad, teismelised lastekodu kasvandikud, kes olid kohustatud soldatimundrit kandma ka koolis ja pidid orjama sõdureidki. Lastekodu tänaval, Keskturu lähedal asus siseministeeriumi sõjaväestatud objektide projekteerimisstaap, kus muu hulgas tehti vangilaagrite projekte. Hulgaliselt oli tööpataljonlasi koondatud Suursõjamäe tänavale, Mustamäe taha ja mujale. Veel leidus Tallinnas suurtükiväelasi, radarimehi, inseneriväge sid, sadamakaitseväelasi, KGB eriväeosi ja MVD (siseministeeriumi) sõdureid, kes muu hulgas valvasid vange Keskvanglas, Tisleri tänava vangilaagris ja Harku naistevangimajas.

Kopli miinisadamas Sitsis asus 420-meheline pataljon, kellest poolsada olid spordiroodumehed: purjetajad, sõudjad. Harjutamas käidi Pirita jahtklubis ja talvisteks treeninguteks komandeeriti sõdurid tihti Musta mere äärde. Ülejäänud sõdalaste hoole all olid miinikaatrid. Sealsessegi spordiroodu sattus eestlasi.

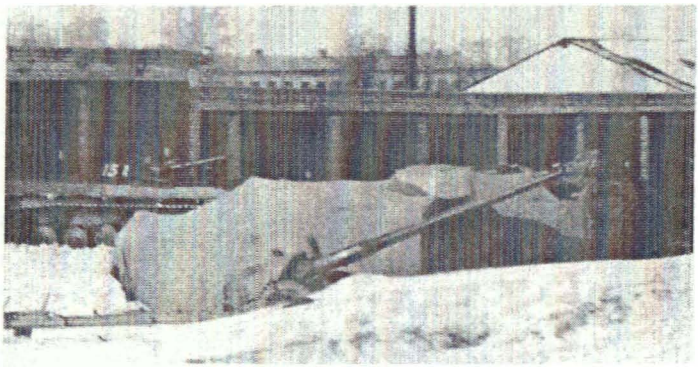

Sõjaväebaas Tondil.

Sõjalised rajatised algasid ka Rocca al Mare vabaõhumuuseumi taga bensiinijaama juures. Piirkond Kakumäe suunas oli kuulutatud keelutsooniks, ees tõkkepuu. Peamiselt tegutsesid seal piirivalve ja laomajanduse pagunikandjad. Sõjaväe õlitsistemid olid seal paigutatud maa alla. Õlivaadid seisid ka ühel maalapil Meriväljal, Kirovi-nimelise kalurikolhoosi lähedal. Armeelaod asusid Harku järve ümbruses.

Väeosi oli paigutatud Lasnamäele, Maarjamäele ja Veskimetsa. Seal olid suured laod. Viimast ala ei tahetud kuidagi loomaaiale loovutada, kuigi seda hädasti vajati. Muidugi oli Tallinnas transpordivägesid. Sõjaväe autobaas oli ehitatud Sitsi. Sõdureid kohtas ka proviandisadamas. Samuti paiknesid linnas raudteeüksused. Tallinnasse oli ehitatud kaks laskumisrada: Järvevana teele (pikkus 1,3 km) ja Lagedi maanteele. Ka Ülemiste sai iga hetk muuta militaarseks. Hädalennuvälju oli hulk Kesk-Eesti korralikematesse teedesse lükituna.

Nõukogude ohvitserkaadri kinnistamiseks ning suurendamiseks ikestatud Eestis avati sügisel 1980 Tallinna Kõrgem Poliitiline Ehitusvägede Kool. Propagandat seal õppimiseks tehti ka eestlaste hulgas. Elukutseliseks punavägede ohvitseriks õppimine oli maarjamaalastele enamasti vastumeelne.

Eesti põhjarannik oli sõjaväeobjekte täis. Piirivalve ei kuulunud Nõukogude armee koosseisu, vaid allus Riikliku Julgeoleku Komiteele. Tallinna mererand kuulutati keelutsooniks õhtul kell kümme. 1. oktoobrist 1981 kuni kevadeni peeti vajalikuks keelualasse haarata kõik põhjaranniku külad. Sinna sai sõidupileti osta miilitsaloaga. Ehitati uusi valvetorne ja tõhustati valvet.

Vasalemma lähedal Ämaris asus strateegiliste pommitajate pesapaik. Ämari lennuväli ehitati aastal 1945 varulennuväljana. 1952 kasutati seda juba põhilennuväljana. Ulatuslikumalt hakati seda välja ehitama 1956. aastal. Lennuväebaas sai 2500 meetri pikkuse, 60 meetri laiuse ja 180 tonnise kandevõimega raja. Aastail 1970 ja 1980 oli Ämari mereväe pommituslennukite treeningubaas. Peamistelt olid seal keskmaapommitajad SU-24

(FENCER) ja AN-12 (CUB) ning transpordilennukid AN-26 (CURL).

Pärast Afganistani sõja lõppu tõid transpordilennukid Jüri Liimi andmeil Ämari lennuväljale Ida-Euroopa riikidest tuumalõhkepäid, mis paigutati angaaridesse. ("Rahva Hääl", 26. november 1991.)

Suuremad sõjaväelennuväljad asusid veel Tartus, Haapsalus, Tapal ja Pärnu lähikonnas (Sauga). Betoonrada Saugal oli 2500 meetrit pikk. Väikeses Eestis oli Nõukogude Liidu militaarsete vajaduste rahuldamiseks 32 lennuvälja.

Haapsalu külje alla, Rohuküla maantee äärde Kiltsi mõisa ja Ungru lossi (1896) varemete lähedale olid okupatsiooniväed ehitanud hiiglasliku teraslindude pesapaiga, kus pesitsesid peamiselt suured transpordilennukid AN-26. Aeg-ajalt käis seal ka luuremasinaid ja hävitajaid. Kiltsi sõjaväelennuvälja lähedal kaevust võetud vett oli võimalik põlema süüdata, sedavõrd saastatud oli põhjavesi. Õhk oli mürgine, taimestik välja surnud, Haapsalu supelrand reostunud. Lennuvälja sõdurid tegid ümbruskonna suvilatesse aeg-ajalt rüüsteretki.

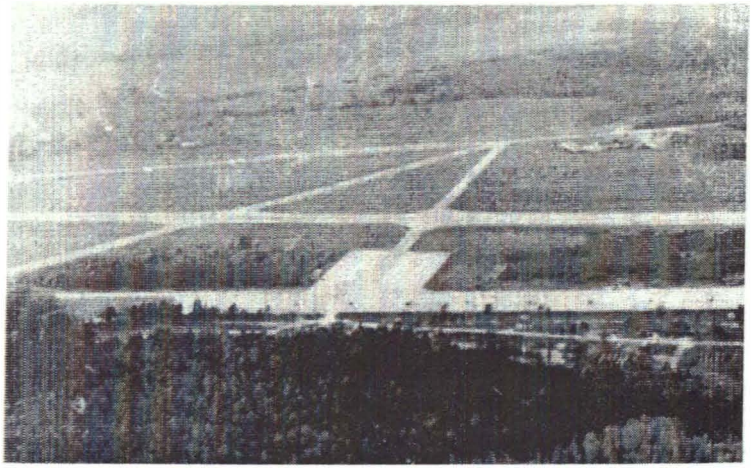

Ämari sõjaväelennuväli. Foto: Jüri Liim.

Maandumisväli asus ka Torgu ja Risti vahel. Saaremaalgi oli kaks lennuvälja: üks Kaisvere ja Vintsi vahel, Kuressaarest 12 km põhja suunas, teine Sõmera ja Karida vahel, Kuressaarest 16 km loodes. Hävituslennuke stardiplats oli ehitatud Adavere põllule, Põltsamaast umbes 12 km põhja pool. Peamiselt oli see pesa maaalune. Lennuväljad olid veel Kuusikul, Võhmas Koigi ja Nurmsi vahel, Mustlas (6 km Tõrva suunas), Kundas (Vainupeal, Vihula külanõukogus, rannast kahe kilomeetri kaugusel), Ojasalus (Võrust 11 km põhjas), Valgas, Jõhvi lähedal (Kahula külast idas). Enamik neist muudeti hiljem tagavaralennuväljadeks. Ühtlasi kasutati neid õppustel.

Suurem pommituslennukite baas oli Tapa. Luurelennukeid ning dessantlennukeid leidus Viljandi lähedal. Õhudessantväelaste kasarmud paiknesid Loodil, linnast paarikümne kilomeetri kaugusel lõunas. Harjutuste ajal hüppasid langevarjurid Õisu järve. Viljandi linnas olid ka tehnilised väeosad. Salajane baas oli osaliselt maa alla rajatud Vääna-Jõesuu lähedal. Purjus polkovnikud kelkisid kohalike elanike ees, et see on Tallinna "kaitsev" baas.

Klooga raudteejaamast lõunas Klooga järve lääne- ja edelakalda ning Vasalemma jõe vahel oli Matrossovi-nimeline 144. motoriseeritud laskurdiviisi polügoon (1513 ha). Selle kasutuses oli 500 x 600 m suurune lasketiir. Paika tunti amfiibtankide baasina. Klooga mõisa kõrval paiknesid suuredtugeva valvega laod.

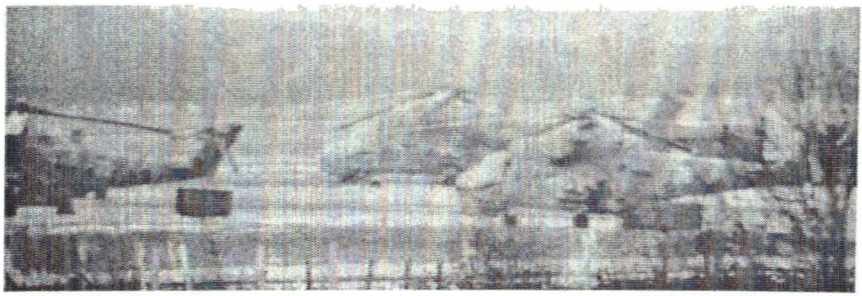

Tapa sõjaväelennuväli. Foto: Jüri Liim.

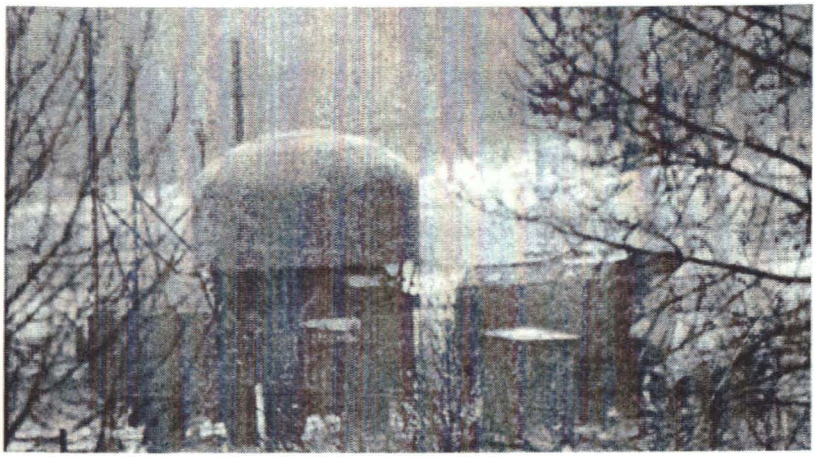

Tapa lennuvälja paraboolradar. Foto: Jüri Liim.

Klooga sõjaväelinnak ulatus mererannani, koosnedes ühekorruselistest vene tüüpi kahepere barakkelamuist. Samasuguseis eluasemeis elasid Tartu sõjaväelennuvälja ohvitserid. Kloogal oli mitukümmend amfiibtanki ja veel rohkem soomukeid. Seal oli ka insenerivägesid.

Pakri saared olid Nõukogude lennuväe pommituspolügoon (2500 ha), mida alates 1950. aastatest kasutasid kõik Varssavi pakti maad. Pommitati Suur-Pakri saare põhjaosa, alates 1960. aastatest aga Väike-Pakri loodeosa.

Ka Keila-Joal oli suur Nõukogude väeleer, täis barakke, õhutõrjerakette ja muid sõjalisi rajatisi. Üks komandokeskus oli sisse seatud vanas lossis, kuhu seati sisse ka väelinnaku punanurk. Keila-Joal paiknesid veel KGB töötajate ja parteieliidi puhkekodud ning erikauplus.

Sõjaväebaas oli ka Dirhamis, Haapsalust põhja pool. Seal paiknesid radarid ja õhutõrjeraketid ning maa-alused juhtimiskeskused. Rajatised maskeeriti kalasuitsutamiskuurideks. Rummus asusid Vasalemma vangilaagri valveväed. Vasalemma oli määra-

tud koduks ka inseneriväeosadele. Tapal elasid peale raudteeüksuste ja lennuväelaste raadiotehnikasõdurid. Väeosi leidus veel Virtsus ja Raplas.

Piirivalve reaktiivkaatreid oli hulgaliselt kogutud Loksale Hara sadamasse. Need kahe lennukimootoriga kummipuhverdusega kiirpaadid olid nobedad, sõitsid kuni 110 km tunnis. Nende veesõidukitega, mis ei kannatanud kõrglainetust, jälitati pagejaid. Talvel oli piirivalve käsutuses mootorsaanid. Suuremad piirivalverühmad asusid ka Letipeal.

Kundasse rajatud raketibaasis oli peamiselt üles seatud SS-4 ja SS-5 tüüpi missiilid – taiplendrelvad. Eestis oli ka SS-20 tüüpi kolme mürsuga robotrakke. Märtsiks 1983 oli Nõukogude impeeriumis jõutud tulistamisseadmeile asetada 351 SS-20 tüüpi tuumaraketti.

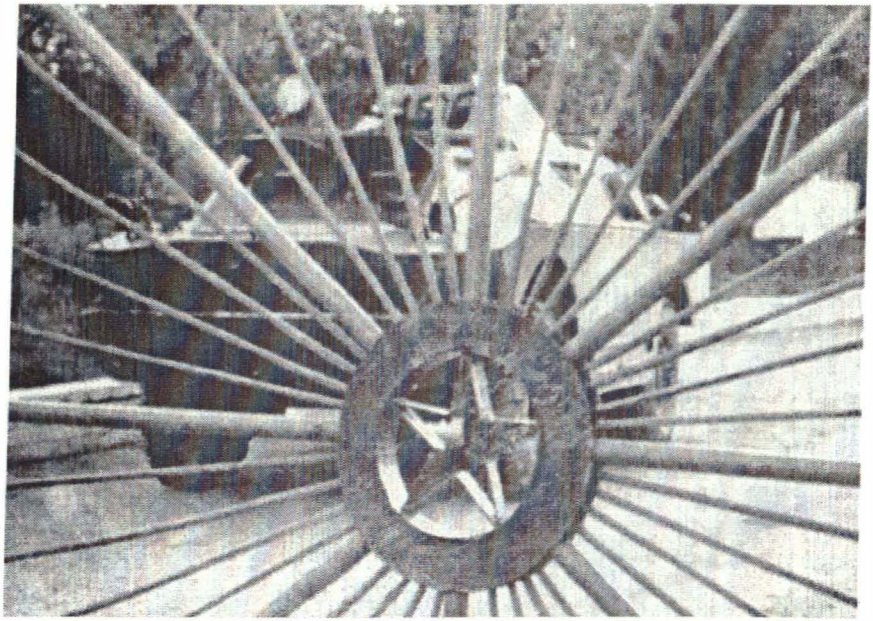

Klooga soomukite ja tankide baas. Foto: Jüri Liim.

Alates 1970. aastate keskpaigast oli Kremli juhtkond lasknud paigaldada keskmiselt ühe seda laadi lendrelva nädalas. Kundast sai alguse nn. Moskva II kaitseliin. See elektronmürskude vöönd kulges lõuna suunas läbi kõikide Balti riikide. Lõuna-Eestis leidus mitugi säherdust raketipesa. Valga ümbruses oli raketiväelasi koguni kaks polku. Möödujad ei osanud arvatagi, et mõnikord olid sealsed vanaaegsed meiereid "suitsukatteiks" maa-alustesse raketipesadesse pääsemiseks. Liiga lähedale sattunud isiku nabisid sõdurid kinni ja kuulasid sealkandis kolamise eesmärgi suhtes üle.

Okupandid ehitasid ka peibutusbaase. Üks võltsraketiplatsdarm rajati Muhu saare põhjaossa, teiseks sääraseks sihtmärgiks süütute pärismaalaste vastu oli kujundatud Neeme kaluriküla Jõelähtmel Harjumaal, Ihasalu poolsaarel.

Strateegilised kahurväed olid sisse seatud ka Jõhvi, kus oli veel transpordiüksusi. Narvas ja selle ümbruses asus tuhatkond sõdalast. Sillamäe kandis, kuhu oli rajatud uraanikaevandus, leidus samuti hulk sõjaväelasi. Sillamäe kaevanduse röövtoodang võeti loomulikult punaväe käsutusse. Uraani oli leitud ka Rakvere ümbruses, kuhu oli kavandatud kaevandusi ja vene töölistele suur linnaosa.

Tartu oli välismaalastele poolsuletud, sest linna külje all laiutas militaarlennuväli. Pealegi oli linna lähedal peidus raketibaas. Kuigi Tartu lennuväli oli peamiselt mõeldud transpordilennukeile IL 76M (mis maskeerimiseks olid "Aerofloti" värvides), pesitses seal ka hävitajaid, luurelennukeid ja üpris arvukalt isegi "lendavaid õudusi" – kaugpommitajaid TU 22M. Ühtekokku oli sinna koondatud kaks eskadrilli. Tartu garnisonis (õieti 402. Berliini-nimelises polgus, mis oli osa 326. Ternopoli-nimelisest kauglennudiviisist) teenis ligi 3000 sõjameest. Selle staap paiknes Barclay mälestussamba taga majas Vallikraavi-Ülikooli tänava nurgal, kus ühtlasi oli peavaht.

Osa lennuvälja angaare oli ehitatud maa sisse. Pidevalt võis väljal näha paarkümmend lennuriista. Talvel häiris mootorite soojendamise põrgulärm tihti linnarahu. Keeluala paiknes endise

Raadi mõisa ja mitme talu põldudel. Ametlik sissekäik lennuväljale oli Puiestee ja 1. Mai tänava ristumispaigalt. Keelutsooni jäid ka Eesti Rahva Muuseumi poolvaremed Raadi pargi servas, kuhu oli sisse seatud armeeladu. Poisikesena käisin vahel "lennukikalmistul" baasi külje all mängimas, kuni vahisoldat meid hoiatuslaskudega minema peletas.

Tartusse oli ehitatud tuumarelvade ladu. Eesti Vabariigi Ülemnõukogu saadik Jüri Liim täpsustas 22. novembril 1991 "Rahva Hääles": "Arsenal paikneb kolmes süvaangaaris, kus erinevates ruumides asuvad tiibrakettide tuumalõhkepead ja pommid." Liimi arvestuste järgi oli seal 300 tuumarelva.

Patrull-lennukid olid alati varustatud tuumarakettidega. Tuumarelvade pealadu asus Luunja metsa eriväeosa territooriumil.

Tartus teenisid ka tööpataljonlased, inseneriväelased ja teised mundrikandjad. Sõdureid elas ka Tallinna maantee ääres radarijaama juures, mida EPA soovis kõrvaldada, sest see jäi liialt õppehoonete piirkonda.

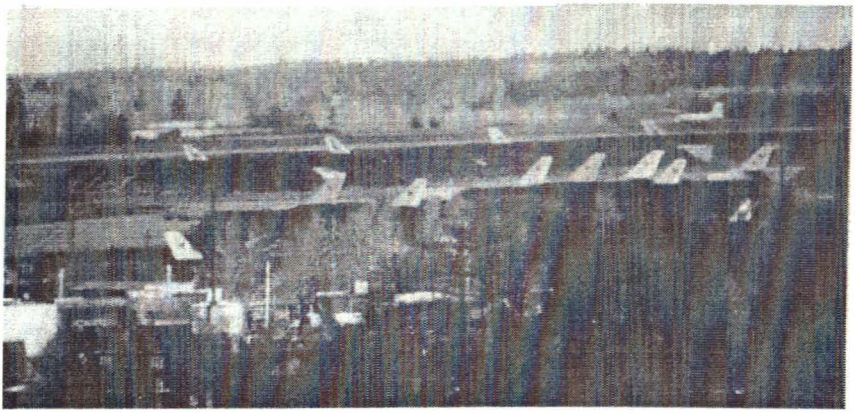

Tartu sõjaväelennuväli. Foto: Ilmar Jõudvald.

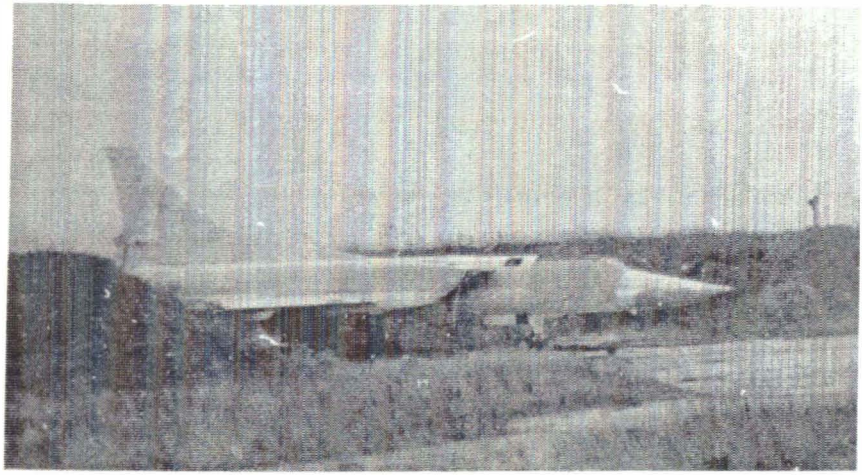

Tuumapommitaja Tartu sõjaväelennuväljal. Foto: Jüri Liim.

Et Tõravere astrofüüsika observatooriumi teadlased Elva lähedal soovisid tõsisemate uuringute tarbeks võimalust oma vaatlusaparaatide paigutamiseks Nõukogude tehiskaaslastele, siis nõudsid Moskva võimumehed vastutasuks, et Tõravere töökodades hakataks täitma sõjalisi tellimusi ja tehtaks vastavaid katsetusi. Tõraverelastel ei jäänud üle muud kui nõustuda.

Suurim sõjaväeline mõõteriistatehas Eestis asus Tartus Staadioni, Lubja ja Puiestee tänava vahelisel alal, osaliselt endise telefonivabriku ruumes, kõrvuti vaimuhaiglaga. Õue piiras kõrge müür. Juurde oli ehitatud paar korpust. Enamik tehase töölistest olid venelased. Pärast tööst loobumist ei saanud need, kes selles asutuses olid töötanud, viie aasta jooksul taotleda sõitu välismaale. Seda tehast nimetati rahvasuus postkastiks ja see allus otse Moskvale. Palgad olid kõrged. Toodang läks peamiselt lennumasinate jaoks.

Imposantne sõjatehas oli "Dvigatel" Tallinnas Tartu maantee viadukti läheduses. Noored mehed vabastati sundteenistusest armees, kuni nende töökoht oli tehases. Toodang läks motori-

seeritud vägedele. Nomenklaturistid püüdsid hoolitseda, et sõjaväel jätkuks piisavalt tagavaraosi. Tsiviilelus oli seda võimatu saavutada.

Väimela tee veeres Võru kandis oli suur väeosa. Peamiselt olid Võru lähistel suurtüki- ja tankimehed. Soomusmasinaid oli rohkesti koondatud ka Pärnusse. Valgas Tartu maantee ääres oli suur hoiatussiltidega väeosa. Valga raudteedepoos oli "konserveeritud" hulk auruvedureid, mida taheti kasutada sõjas.

Nursis oli suur tuumarakettide baas. Suurupiski oli väeosa. Aegviidu metsades tegi mitu korda aastas õppusi Matrossovi polk. Tulistasid kahurid, raketiseadeldised ja tankid.

Aegviidu polügoon ulatus idas Lääne-Virumaale Ohepalusse (348 112 ha) ja Järvamaal Lehtseni, paiknedes Kuusalu valla kaguosas. Polügoon tegutses aastatel 1952-1994. Mähuste laskeväljakut kasutati raketiväelaste väljaõppeks. Tõrrepõhja sõjaväelinnakus oli ka tankidroom, Jussi laskeväljakuid pommitati Suursoo lennukitelt. Laskeväljakud olid ka Uuejärvel, Ännil ja Kaiuvõhmal.

Tapa sapööriväeosa õppeväljaku pindala oli 23 ha. Polügooni pommitasid nii lennukid kui ka kopterid.

Vahetult enne perestroika algust vallandus Nõukogude Liidus täielik sõjahüsteeria. Ka Aegviidu polügoonil hakati harjutama teiste riikide okupeerimist. Märtsis 1985 korraldati Tallinna diviisi reservväelaste suured õppused. Tuhandete sõjaväelaste enamik olid eestlased, sealhulgas reservleitnant Tiit Noormets, kes diviisi motolaskurpolgu 3. pataljoni 3. roodu 3 rühma ülemana Kloogal oma polgu staabis jälgis motoriseeritud marssi Aegviidu polügooni suunas. Marsi käigus jäi tanki alla takso ja lisaks sai hooletuse tõttu surma üks sõdur, sest reservväelaste laskeoskused olid nigelad.

Polügoonil harjutati Norra pealinna Oslo vallutamist. Tankid möirgasid, mehed rassisid. Ometi olid tulemused nigelad. Eeldati, et enne seda operatsiooni olid laevadega saabunud dessantväelased jõudnud vallutada Lõuna-Rootsi. ("Eesti Ekspress", 10. märts 2005, lk. A 38.)

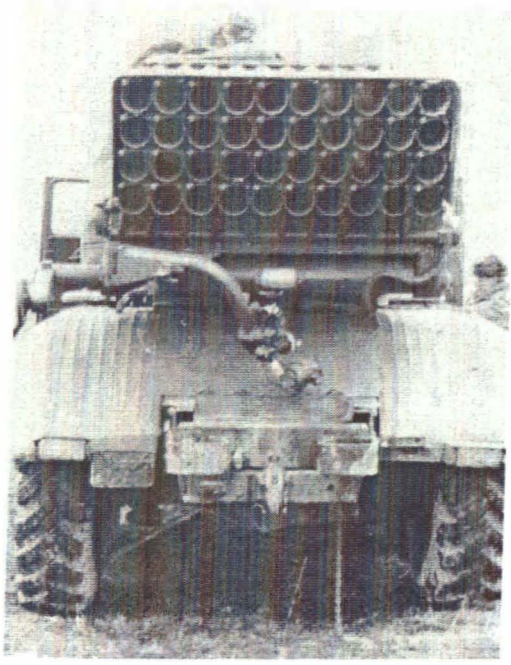

Aegviidu baas. Fotod: Jüri Liim.

Piirivalvesõdureid võis kohata Saaremaal, Hiiumaal, Pranglil, Vormsil ja teistelgi saartel. Saaremaal oli 13 raketibaasi, neist 11 õhukaitsejõudude ja kaks maajõudude raketibaasi. Saaremaa suurim baas rajati Karujärve äärde. See väiseltki ehtne vene asula Dejevo andis peavarju nii lennuväelastele kui ka dessantlastele ja piirivalvureilegi. Sealgi paiknesid tuumarelvad. Et osa baase toodi saartelt mandrile, siis muutus loakontrollgi leebemaks. Kihnu ja Ruhnu saarele eriluba ei nõutud.

Tähtsamaid Nõukogude impeeriumi sõjakeskusi Eestis oli Paldiski linn, mis oli kõrvalistele isikutele suletud. Isegi linna ümbrusesse pääses eriloaga, kui seal polnud alalist elukohta. Kaks peatust enne Paldiskit kontrolliti luba. Loata sõitjad pidid rongist lahkuma.

Paldiski oli eelkõige jäävaba suur sõjasadam, kus õppuste ajal peatusid lühemat või pikemat aega allveelaevad ja ristlejad. Seal oli vahel ka paar aatomiallveelaeva. Tallinna Riikliku Merekooli kursandid tegid Paldiskis läbi oma sõjaväelise praktika tulevaste mereväeohvitseridena lahingualuste, sealhulgas ristlejate pardal. Kui Tallinna sõjasadamas võis vahel silmata kümmekonda lahingulaeva, siis Paldiski reidil või kaide ääres nähti isegi paarikümmend alust. Linnas elas rohkem kui 7500 tsiviilelanikku (neist 3% eestlased) ja ligi 25 000 sõjaväelast.

Paldiskis oli rohkesti ka soomukeid. Sügisel 1982 toimetati öö varjus mitme ešeloniga Paldiskisse kahureid, soomustransportööre, tanke jm. sõjariistu. Raudtee ääres seisid valvesõdurid, et juhuslikud inimesed ei pääseks lähemale vaatama. Valve oli eriti tugev Pääskülas ja Keilas. Paldiskist Tallinnasse lõõgastuma sõitsid sõdurid tavaliselt öösiti, et suure hulgaga mitte tähelepanu äratada.

Eestisse oli peidetud hulk aatomimiine, mis vajaduse korral oleks lõhatud.

Paldiski sõjaväelattu oli varutud 2000 Rootsi mundrit nii sõdureile kui ka ohvitseridele. Rootsis oli mitmel puhul sisse murtud sõjaväeladudesse ja muu hulgas varastatud suurtes kogustes vormirõivaid. Selgus, et Paldiskis oli teistegi maade mundreid.

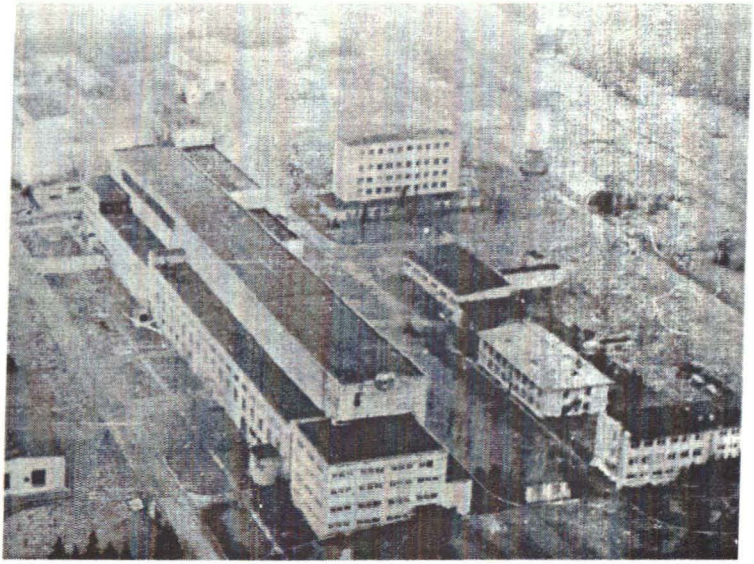

Kurikuulus Paldiski tuumobjekt. Foto: Jüri Liim.

Torpeedokaater Paldiski sadamas. Foto: Jüri Liim.

Augustis 1981 Hiiumaal korraldatud manöövrite ajal oli väike rühm punaväelasi riietatud Rootsi sõdurivormidesse. Rootslaste sõjaväerõivaid kandis teinegi grupp, kes etendas maskeeritud venelasi, ülesandeks "rootslased" üllatusrünnakuga vangi võtta. Operatsioon õnnestunud hästi, sest "rootslased" ei taibanud kavalust. Seejärel korraldatud tõlkide abil ülekuulamine, sest osa "rootslasi" kõnelnud tõepoolest rootsi keelt. Nende manöövrite eesmärk oli harjutada Rootsi invadeerimist. Harjutused viidi läbi Hiiumaa lõunarannikul, kus maastik sarnaneb Rootsi randadega Blekinge skäärides, isegi maanteed moodustavad vastava kolmnurga, kui kaarti keerata 90 kraadi. Manöövreis osales rohkesti laevu, sealhulgas saabunud kohale isegi dessantalus "Ivan Rogov" (13 000 tonni). Teatavasti sattus samal sügisel just Blekinge skäärides Karlskrona lähistel madalikule Kaliningradist pärinev tunnusteta luureallveelaev 137, näidates järjekordselt Kremli kurje kavatsusi.

Punaarmee oli Eestis organiseerinud mitu manöövrit, et harjutada dessanti Rootsi rannikule. Kevadel 1979 tehti Saaremaal esimesed säherdused rünnakuharjutused.

Pakri raketibaas. Foto: Jüri Liim.

10. jaanuaril 1981 kutsuti Eestis sõjaväelistele kordusõppustele rohkesti mehi peaaegu kõikidest aastakäikudest. Kasarmus nähti isegi 45-aastasi. Pearõhk pandi tehniliste väeliikide koostööle. Manöövrid viidi läbi Haapsalu ümbruskonnas. Sealne lennuväli oli viimseni koormatud. Ametlikult pidid kordusõppused kestma 40 päeva, kuid seadusevastaselt pikendatud neid "asjaolude sunnil" kümne päeva võrra, mõnel rühmal kauemakski. Nii kestsid õppused tegelikult kuni märtsini.

Manöövreis osalenud eesti noored reservohvitserid teatasid Läände, et meeste meeleolu olnud eriti vilets jaanuaris. Tihti pruugitud alkoholi (seda teinud ka juhendajad) ning nõnda juhtus õnnetusi: mehi jäi tankide või teiste masinate alla. Surmajuhtumeist siiski ei kuuldunud, küll aga räägiti vigastatuist. Sedakorda kasutati õppustel ka päriskuule.

Meremiinide ladu Naissaarel. Foto: Jüri Liim.

Poliitpropagandas ei varjatud, et Nõukogude Liit peab sõjaks lähiajal valmis olema, sest "imperialistlikud riigid" tahtvat kallale tungida. Reservohvitseridele selgitatud, et uues sõjas ei saavat ükski riik erapooletuks jääda, sest agressiivsed suurriigid kavatsevat hõivata neutraalsete väikeriikide territooriume. Anti mõista, et selle ärahoidmiseks ja Nõukogudemaa julgeoleku kindlustamiseks on Nõukogude armee sunnitud oma kontrolli alla võtma Soome ja Rootsi, vastasel korral kasutatavat neid maid platsdarmidena Nõukogude Liidu vastu. Loomulikult ei kutsutud neile manöövreile lääneriikide sõjalisi vaatlejaid, nagu Helsingi kokkulepetele alla kirjutades lubas Kremli juhtkond pidevalt teha.

Nõukogude armee ülesanne oli eelkõige maha suruda rahutusi, takistada impeeriumist pagemisi ning viia täide Poliitbüroo agressiivset ja imperialistlikku välispoliitikat, kasutades õelaid ja julmi meetmeid.

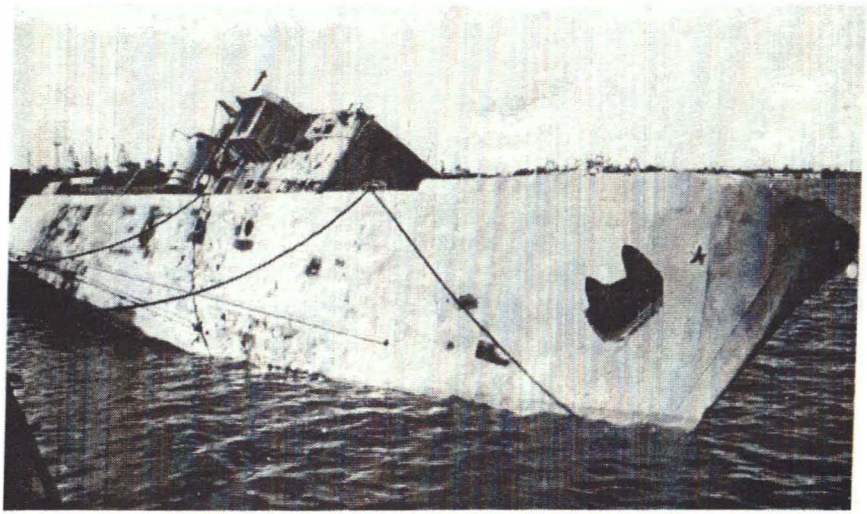

Tallinna miinisadamas püüdsid Vene okupandid enne Eestist lahkumist 1994. aastal uputada oma alused ja lõhkuda kõik, mis neile ette jäi. Foto: Jüri Liim.

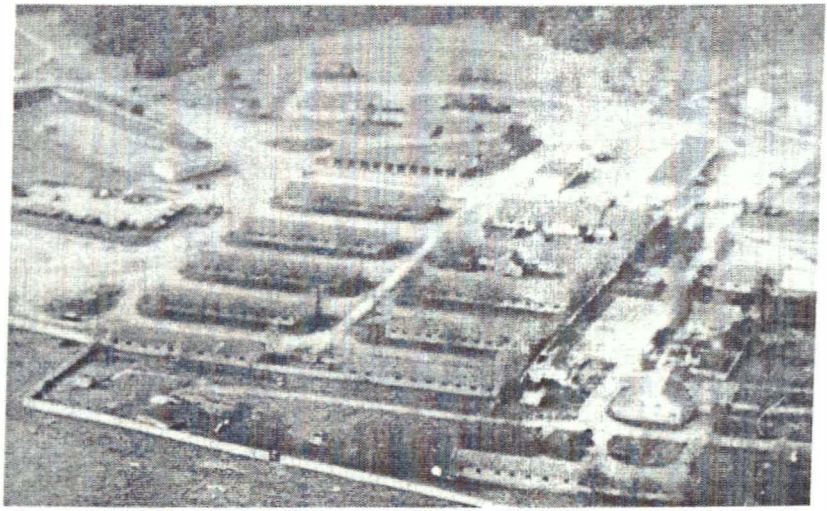

Keila Matrossovi-nimeline tankipolk. Foto: Jüri Liim.

Võõrvägesid oli paigutatud ka Paide kanti ja Türile.

Viljandimaal Välustes paiknes polügoon (168 ha). Võrumaal Kubijal olid polügoon ja laskeväli (640 ha). Võrumaal Rõuge, Võru ja Sõmerpalu vahel asusid Nursi ja Vastse-Nursi dessantväepolügoonid (319 ja 230 ha). Põlvamaal Värska liivikutel oli Pihkva dessantdiviisi polügoon (1962 ha).

Nõukogude Liit tegeles Eesti pinnal ka satelliitluurega NATO vastu. Näiteks Tallinna lähedal Jüri-Aavikul. Seal kubises suur, kolme sektorisse jaotatud maa-ala taevasse turnivatest antennidest. Valvati NATO tegevust Vahemerel ja Atlandi ookeanil. Põhjamere kosmoseluure keskus oli aga paigutatud Laidoneri mõisahoonesse.

Viimased Vene sõjaväeosad lahkusid Eestist 1994. aasta 31. augustil, lõpetades baasideaja, mis sai alguse sügisel 1939. Alles siis lõppes Teine maailmasõda Eesti jaoks lõplikult. Okupatsioonisõjaväge oli üle kümnendiku Eesti püsielanikkonnast.

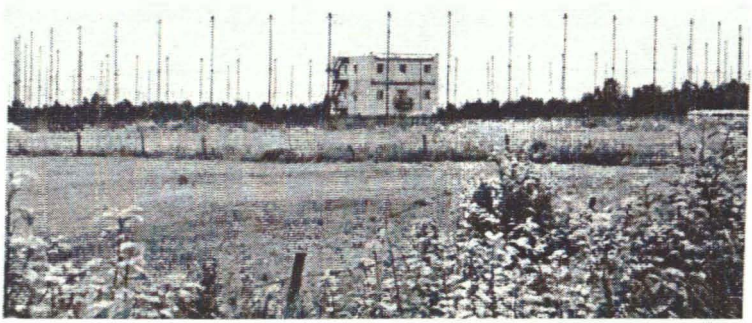

Jüri-Aaviku kosmoseluurekeskus. Foto: Jüri Liim.

Et Nõukogude Liit oli nurjatusi valimata endiselt valmis riike vallutama ja koloniseerima, seda tõestavad Afganistanis toime pandud metsikused. Tartu ülikooli sõjalise kasvatuse kateedri ohvitserid ei teinud saladust, et Afganistanis kasutati napalmi. Keemiarelvade ja mänguasju meenutavate maamiinide pruukimist ei võetud siiski omaks.

Afganistani siseministeeriumi endine politseiohvitser Muhammad Ayyob Assil, kes põgenes kommunistide teenistusest, teatas, et Nõukogude KGB ohvitserid olid Kabuli vanglais surnuks piinanud rohkem kui 12 000 inimest. Teistes piirkondades hukutati veel sadu tuhandeid. Eriti jõhkrate Nõukogude piinajate nimed pidas Assil tarvilikuks avalikustada. Venelased terroriseerisid elanikkonda ka halastamatu inimjahiga: algul visati küladele pomme, et inimesi majadest välja sundida, ja seejärel avati naiste ning laste pihta kuulipildujatuli. Vastupanuliikumise võitlejaid visati kuristikust alla, põletati elusalt tunnelis, uputati käimlasse või heideti puurides jõkke.

Levinud piinamismeetodeiks oli elektrišoki esilekutsumine suguelundeis (meestel lõigati suguteid koguni ära), juuste ja habeme juurtega väljakiskumine, tualetikeeld, suhu urineerimine, koerte kallaleässitamine. Et uutele vangidele ruumi teha, hukati varasemad, kusjuures paljud maeti elavalt.

Meditsiinitudeng Farida Ahmadi oli vanglasse sattunud üleskorjatud lendlehe pärast. Keegi oli juhtunud seda nägema ja ta okupatsioonivõimureile üles andnud. Rahvusvahelisel ülekuulamisel Norras rääkis noor naine, et ta pidi istuma kottpimedas kongis, kuhu venelased olid visanud laibatükke. Ühel vangistatud õpetajannal kistud sülest ta ühekuune beebi. Ööpäev hiljem tulid okupandid lapsega tagasi ja kägistasid tolle aeglaselt ema silme all. Piinamisosakonna ülem Latef Charisi talutanud Farida kongi ühe poolsurnud partisani ja surunud tollel aeglaselt ühe silma peast välja. Ta lubas Faridaga talitada samamoodi, kui too oma süüd üles ei tunnista. Faridat sunniti kaks nädalat püsti seisma ja aegajalt peksti teda kumminuiadega, et ta ärkvel oleks. Taustaks mängiti vene rahvamuusikat.

Samaaegselt kinnitasid Nõukogude kindralstaabi esindajad oma intervjuudes Lääne ajakirjanikele, et Nõukogude Liit ei olevat iialgi ühelegi riigile kallale tunginud ega ühtki sõjalise jõuga vallutanud.

Novembris 1982 Stockholmi külastades väitis Pariisi vene lehe "Russkaja Mõsl" toimetaja Vladimir Rõbakov mulle, et Moskva lähedal olid ühte lattu varutud NATO maade mundrid, et neid ründesõja korral Lääne tagalas sabotaažide ja terroriaktide toime panekul kasutada. Ta ei imestanud, et Paldiskis leidub isegi Rootsi mundreid. Rõbakov lisas, et ühes Moskva erikoolis õpetati kõrgohvitseride lapsi aktsendivabalt võõrkeeli kõnelema, isegi baieri dialekti. Rõbakov oli ka ise teeninud Nõukogude armees. Aastal 1972 emigreeris ta Prantsusmaale, sest tema vanemad olid Prantsuse kodanikud, kes olid veendunud stalinistide-kommunistidena 1955 Nõukogude Liitu siirdunud, kuid naasid hiljem siiski Prantsusmaale. Isa oli oma kommunismihaigusest tervistunud juba esimese kuuga. Vladimir Rõbakov oli Nõukogude sõjalisstrateegiliste küsimuste asjatundja.

Nõukogude intellektuaalide hulgas levis kartus, et Andropovi militaristlikumalt meelestatud pooldajad saavutavad Kremlis ülekaalu ning provotseerivad majandusraskuste peletamiseks sõja.

Säherdust ohtu oli juba varem mõistetud Baltikumis. Eestlased olid Läände saatnud märgukirja, milles sooviti ka Eesti arvamist aatomivabasse tsooni, mida Moskva intensiivselt propageeris Skandinaavia jaoks. Baltlased koostasid 10. oktoobril 1981 selles küsimuses ka ühise avaliku kirja NSVL ja Põhjamaade valitsusjuhtidele. Alla kirjutas 38 inimest, sealhulgas 13 eestlast. Peale mure, et Baltikum võidakse sõjaolukorras arvukate strateegiliste piirkondade tõttu purustada, häiris neid asjaolu, et Kreml tahtis Balti riikide territooriumi kasutada platsdarmina Lääne-Euroopa vallutamiseks.

Moskva oli viinud oma sõjaväelise peastaabi Skandinaavia operatsioonide juhtimiseks Leningradist Karjala ANSV pealinna Petroskoisse. Juhtimiskeskused olid ehitatud maa alla kalju sisse. See linn on Põhja-Norrale hulga lähemal. Tolle komandopunkti ettepanekul oli Nõukogude impeeriumi kaitseministeerium alustanud uue vägeva rünnakbaasi rajamist Liepajasse Lätis. Projekteerimine läks kähku ja ehitustöödki sujusid. Sellest taheti teha Baltikumi suurim mereväebaas. Ehitajaiks komandeeriti kohale spetsialiseeritud tööpataljonide 20 000 sõdurit ja ohvitseri-inseneri. Töö käis ööpäev läbi. Osa töösoldateid toodi Riiast.

Enne seda kihutati elanikud lähedal paiknenud majadest pisku hüvituse eest välja. Kolima sunniti isegi jõukas ja suur kalurikolhoos "Družba". Piirkond kuulutati keelualaks. Keelutsoonideks muudeti ka mitu suurt piirkonda Kirgiisias Issõk-Kuli järve ääres, kuhu rajati baase hiinlaste vastu.

Liepaja mereväebaasi kaevati maa-alused koobaspunkrid. Need olid varjupaigaks allveelaevadele. Samasuguseid koopaid hakati rajama Riiast veidi põhja suunas Daugava ja Gauja jõe vahelisse piirkonda. Suur mereväebaas asus Bolderajas Daugava jõe suudme lähistel, kus oli nii ristlejaid kui ka allveelaevu.

Moskva ei hoolinud Liepaja baasiga seotud hiigelkuludest. Ei täheldatud ka varustamisraskusi: eraldati defitsiitseid esmajärgulisi ehitusmaterjale. Suurem osa seadmeist (raalid, radari- ja elektroonikaseadmed) olid GRU agentide vahendusel ostetud Läänest.

Lätiski oli rohkesti soomusvägesid ja lennuvälju. Carnikavasse, mis jääb Riiast 30-40 km põhja suunas, oli ehitatud tankidroom ja suurtükipolügoon. Kalnciemsi strateegilisel lennuväljal pesitses 120-150 lennukit, enamasti hävitajad. Lennuvälju oli veel Rumbulas, Daugavpilsis (seal asus ka sõjakool), Madonas ja Tukumsis (seal peitus raketibaas).

Nõukogude allveelaevad hiilisid tihti Rootsi rannavetesse. Ajakirjanduses tavatseti neid nimetada "tundmatuiks". Rootsi Kaitsestaabi endine ülem, viitseadmiral Bengt Schuback söandas oma intervjuus ajalehele "Svenska Dagbladet" (30. juulil 1982) siiski öelda, et "võõras võim valmistub sõjaks Rootsi vastu". Ta lisas: "Teatud riigid on valmis riskima, et teiste maade territooriumil sõda ette valmistada." Ta vihjas Nõukogude Liidule ja mainis ka allveelaeva 137, mis sügisel 1981 Karlskrona mereväebaasis madalikule jooksis.

Kui ma 1984. aastal andsin ajalehele "Svenska Dagbladet" oma kirjutise Nõukogude baasidest okupeeritud Eestis, siis teatas välisosakonna toimetaja Johnny Flodman pärast sõjaväeluurega konsulteerimist, et tekst on autentne, kuid leht jätab selle siiski avaldamata, sest vastasel juhul võidakse nende Moskva korrespondent riigist välja saata. Rootsis kardeti Nõukogude Liitu.

Nõukogude Liidul oli juba jaanuaris 1951 valminud Lääne-Euroopa ründamise plaan aastaks 1955, kuid Stalini surm tõmbas tookordsele kavatsusele kriipsu peale. Operatsiooni juhiks pidi saama marssal Ivan Konev, kes oli tollal Nõukogude armee peainspektor (1955 tehti temast maavägede ülemjuhataja ning sõjaministri asetäitja). Kogemusi Lääne-Euroopas tegutsemiseks sai ta Austria-päevilt 1945-46, mil ta täitis seal Nõukogude Liidu kõrgema komissari ülesandeid. Tänini imestatakse, et Kreml üldse nõustus oma väed Austriast välja tõmbama. Venelaste lahkumise järel pesnud inimesed tänavaid.

Ka Põhja-Iraanist oli Moskva sunnitud oma armee ära viima, kui USA esitas ultimaatumi. Vahepeal valmisid uued ründeplaanid. Veebruaris 1982 kirjutas Vadim Netšajev Pariisi vene lehes

"Russkaja Mõsl", et Leningradis 1975 toimunud reservohvitseride kursustel, kus Netšajev viibis, rääkisid polkovnikud Nõukogude kindralstaabi kavandatud projektist Lääne-Euroopa alistamiseks. Samasugune kava oli Hiina vallutamiseks.

Kindral Jan Sejna paljastas pärast Tšehhoslovakkiast Läände pagemist ühes intervjuus, et Rootsi oli Moskvale tähtis läbikäigumaa. Pealegi olnud hädavajalik ära kasutada Rootsi arenenud tööstust ning sellepärast ei tohtinud seda riiki vallutamisel rusudeks muuta. Aktsiooni pidid läbi viima dessantväelased. Plaani järgi võtnuks Rootsi okupeerimine kõigest 48 tundi. Kindral Sejna väitis, et kaks kolmandikku Nõukogude suursaatkonna personalist Stockholmis valmistasid spioonidena seda ülesannet ette.

Juba Stalinil olnud kavas pärast Soome alistamist ära õgida ka Rootsi ja Taani. Sellepärast oldi Kremlis väga pettunud, et Soome alistamine ei õnnestunud. Teise maailmasõja lõpul ei söandatud kallaletungi korrata. Tito kaastööline Milovan Djilas kinnitas oma mälestustes, et Stalin olevat seda aastal 1948 kahetsenud. Ta väljendanud seda ühel õhtusöögil, millest peale M. Djilase võtsid osa NKVD ülem Lavrenti Beria, välisminister Vjatšeslav Molotov ja Andrei Ždanov, kes oli kiitnud soomlaste kompensatsioonikaupade kvaliteeti ja lisanud: "Tegime vea, et me ei okupeerinud Soomet, kõik olnuks korras, kui oleksime seda teinud!" Stalin olnud samal arvamusel: "Seda küll, see oli viga – me arvestasime liialt ameeriklastega, aga nad poleks siiski sõrmegi liigutanud."

Venemaa eliitkommunistide poliitika on oma riigipöördest alates olnud agressiivne. Juba sügisel 1918 tungisid Nõukogude Venemaa jõugud Baltimaadele kallale, kuid seekord õnnestus hiiglase kallaletung tagasi lüüa. Läände välja vahetatud inimõiguslasest publitsist Vladimir Bukovski märkis ühes oma artiklis, et alates aastast 1917 on kommunismikants korraldanud 42 "Afganistani", s.t. vallutanud sõjalise jõu abil 42 endast nõrgemat riiki. Ometi hellitati Läänes mõtet "rahuliku kooseksisteerimise" võimalusest. Vaid psühhopaadile tuleks pähe mõte jätta võimule ainult üks partei, kuulutada selle programm ainuõigeks teistegi maade

jaoks ja hakata väevõimuga selle ideoloogiat peale suruma. Ohust hoolimata müüsid kapitalistid Kremlile isegi kõrgtehnoloogia tooteid, mida sai kasutada sõjalistel eesmärkidel. Nii sai Nõukogude Liit Rootsist Ameerika raale, mida ookeanitagused ärimehed ei tohtinud Ida-Euroopa riikidele otse müüa.

Nõukogude Liidu intensiivne relvastumine ohustas tervet planeeti. Moskva impeeriumis ehitati viies tehases allveelaevu, mis ristlesid kõigil maailmameredel. Põlu alla sattunud jugoslaavlasest kommunist Milovan Djilase väitis, et Stalin ja teised Kremli valitsejad, kellest sõltus maailma saatus, elasid nõmedat ja tühja elu. Ka vähiga maadlevat Andropovit pidasid vene intellektuaalid jõhkraks timukaks, kes endale intriigide ja väljapressimistega suure mõjuvõimu oli kahmanud.

Nomenklaturistid püüdsid pingsalt varjata isegi avalikke teadmisi. Oli mõistetav, et sõjaväeosade salajasi aadresse ei võinud ümbrikule kirjutada, vaid märgiti üksnes kood. Ent ei tohtinud ka avaldada, et leidus ohvitseride klubisid. Mäletan, et kui ma 17-aastaselt koostasin Tartu kohalikele raadiosaateile ülevaateid uutest filmidest, palus toimetaja mul tekstiga tsensuuris (Glavlit) käia. Kord mainisin, et üht uut filmi näidatakse Tartu Ohvitseride Majas, kuid tsensor tõmbas selle nimetuse maha (osutus riiklikuks saladuseks!) ja kirjutas asemele: "Puiestee tänava 73 a paiknevas klubis."

Kõige alandavam oli see, et eestlasena omal maal tuli võõra võimu esindajailt nõutada luba mõnedesse piirkondadesse pääsemiseks...

Kevadel 1976 soovis Lembit Hanni mind mitme filmiloenguga Amfo-klubisse esinema. "Edasi" toimetuses huvituti, kuidas ta julgeb "selle Linaga veel õiendada". Täitevkomitee kultuuriosakonnas püüti kavatsust maha laita, sest "sellistele inimestele, nagu Lina, ei tohiks tribüüni võimaldada". Juhataja Elvi Alekand jahvatas: "Järsku hakkab pärast tema loengut mõni end veel raekojaplatsil põletama, nagu Leedus tehti.". Ta lisas, et kuuldavasti olevat Lina tagatipuks budist (?). Kui Hanni pakkus võimalust ise

kuulama tulla, et siis esitatud seisukohtadele vastu vaielda või neid ümber lükata, lausunud kultuuriosakonna juhataja: "Sellisega pole mõtet vaielda!" Ühtaegu levitas KGB jutte: Lina on nõnda hull, et tunnistavat isegi loomad meie väiksemateks vendadeks. Ja kui ta öösiti käib tänavail jalutamas, jõllitab ta tihti tähistaevasse.

Kui loengupäev kinos "Komsomol" kätte jõudis, ilmus kohale ka riikliku kinovõrgu direktor Jaan Soon ja ütles Lembit Hannile: "Kui Lina peaks saalis publiku ette ilmuma, viskan ta ise lavalt alla! Mulle tehti kategooriline korraldus mitte lasta tal esineda." Seejärel tuli Lembit minu juurde ja palus mul ettekanne ära jätta. Nõustusin tingimusel, kui ta teatab lavalt, et võimurid keelasid mu esinemise. Ta lubas seda! Ta ei julgenud oma sõna pidada, nimetades ettekande ärajäämise põhjusena hoopis "meist mitteolenevaid asjaolusid". Olin nördinud ja Lembitus sügavalt pettunud. Meie suhted hakkasid jahenema.

Suvel 1976 avanes mul õnnelik võimalus koos sõpradega sõita Jerevani, Armeenia pealinna. Too liiduriik on pindalalt tunduvalt väiksem kui Eesti, aga elanikke oli seal üle kolme miljoni. Jerevanis elas üle miljoni inimese. Osa Armeenia territooriumist kuulub Türgile. Kohtusime Jerevanis teatri- ja TV-lavastaja Suren Babajaniga, kellel oli Eesti vastu suur huvi juba noorukipõlvest, mil ta põnevusega ka meie muinasjutte luges. Need olnud sedavõrd köitvad, kujundlikud ja sügavamõttelised, et tal tekkis tõsine soov eesti rahvast lähemalt tundma õppida. Pealegi oli ta kuulnud Armeenia ja Eesti ammustest kultuurisidemeist (teatavasti õppis nende valgustaja Hatšatur Abovjan Tartu ülikoolis). Hiljem valis Suren stažeerimiseks "Vanemuise" teatri. Tema vaated kunstile olid rahvuslikud ja otsekohesed. Ta väärtustas kujundlikkust.

Armeenia nüüdiskunsti muuseumis vaimustasid mind elava fantaasialennuga Ovanes Dilakjani maalid: "Portree", "Muinasjutt", "Miraaž" ja "Kloun" (kõik 1976). Meelde sööbisid ka Vramšabo Sakarjani grafiittehnikas sümboolset laadi rahvuskoloriidis teosed. Säherduses modernses stiilis ei lubatud Eestis tollal eksponeerida ühtki taiest.

Armeenlased tundusid silmapaistvate rahvuslastena, kes olid oma kultuuri alalhoidmise nimel valmis mis tahes ohvriks. Sellist kultuuri väärtustamist pole ma Eestis kusagil kohanud. Jerevanis polnud näha sagivaid venelasi, harva võis silmata turiste. Pärisin selgitust. Ilmnes, et slaavlasi koheldi asutustes ja ettevõtteis halvasti – nad söödi lihtsalt välja. Paremaid töökohti neile ei võimaldatud. Märkasin üksikuid askeldamas sööklakoristajatena. Ka märgiti tähendusrikkalt, et liialt laiutavate slaavlastega toimus "õnnetusjuhtumeid". Tööstuslikus Leninakanis venelasi mõnevõrra siiski olnud, kuid nad töötasid peamiselt töölistena. Armeenias oli slaavlaste osatähtsus väikseim kui mujal Nõukogude Liidus – ligi 3% rahvastikust.

Ühtlasi tõdesin, et armeenlane ei salli grusiinlast ja hoopiski mitte aserit, kuigi neid elab Armeenias üsna rohkelt. Mulle öeldi, et kui nende kolme rahvuse esindajad koos lauas istuksid, lööksid armeenlane ja grusiinlane kampa, sest neid seob siiski kristlik usk, et muhameedlasest aserile "vastulöök anda". Armeenlane ei talu ka komplimente Tbilisi kohta. Juhtusin Armeeniast lahkudes rongis ühele armeenlannale mainima, et pean Gruusia pealinna kaunimaks (see on rohelisem ja puhtam ning seal ei silmanud ma kusagil viletsaid hurtsikuid nagu Jerevani kesklinnas). Naine lõpetas minuga kohe jutu ega teinud minust enam väljagi, kuigi oli enne mind kaitsnud ühe venelase eest, kes hakkas sõimama, kui tegin talle märkuse, et kasvatatud inimene ei riputa oma haisvaid sokke vagunis kardinapuule teiste nina alla kuivama. Lisasin, et Eestis ei tehta nõnda. Venelane väitis, et Eesti kolkaelanikud ärgu kirjutagu suurrahvale käitumist ette. Armeenlanna kostis, et Eesti on kõrge kultuuriga maa ja isegi hotellides valitseb puhtus ja kord, aga mitte Venemaal.

Omavahel hoiavad armeenlased kokku, erinevalt isekast, kadedast ja reetlikust eestlasest. Kui näiteks Tbilisi armeenlaste linnaosas laseb kas või eestlane kuuldavale armeenia hädahüüde, tõtatakse talle kohe appi. Armeenlane ei laskvat oma rahvuskaaslasele või muulasest sõbrale liiga teha. Hädahüüdest räägitakse vaid neile

muulastele, kes on lähedased sõbrad. Mainitud armeenia lavastaja kinkis mulle austuse märgiks hõbesõrmuse.

Eestisõbralikkust kohtasime kõikjal Jerevanis liikudes. Isegi turul. Et meil olid seljas läänelikult kirevad moetürbid, mõistatasid sealsed miilitsad ära meie päritolumaa ja hüüdsid: "Tervitus Eestile!" Olime üllatunud ja liigutatud. Tänasime. Seda polnud varem kusagil mujal juhtunud.

Ühel õhtul poes arutasime, mida osta. Kui olime kauplusest väljunud, astus meie juurde keskealine intelligentne armeenlane ja küsis eesti keeles: "Kas olete Tallinnast?"

"Ei, me oleme Tartust. Aga kuidas te eesti keelt oskate?"

"Olen Tallinnas mitu aastat elanud ja töötanud. Olen kunstnik. Elasin Eestis 1950. aastate algul..."

Enne laialiminekut rääkisime Eesti-uudistest. Mõtlesin venelastele, kes tihti isegi kümne aasta jooksul, millal nad Maarjamaal on õiendanud, pole tahtnudki kohalikku keelt selgeks saada.

Hurtsikud Jerevani kesklinnas. Foto: Jüri Lina.

Sõitsime ka kirdemägedesse Sevani äärde, mis on maailma kõrgemaid mägijärvi. Imestasime madala veetaseme üle. Meile seletati, et Stalini korraldusel juhiti vesi niisutamiseks põldudele ja elektrijaama turbiinidesse. Sevani veetase hakkas alanema. Ainus saar muutus poolsaareks, millele rajati kirjanike puhkekodu. Kaljumägedesse ehitati 48 km pikkune tunnel, mille kaudu taheti järve veetaseme tõstmiseks sinna Arpa jõe vett juhtida. Töökulud ajasid eelarve lõhki. Täheldasin, et Armeenias Stalini nime ei sallitud, sest too olnud armeenlaste vastu eriti jõhker.

Vabadus- ja rahvusmeelsed armeenlased ei talunud nõukogude võimu silmaotsaski. Intensiivse rahvusliku tegevuse eest saadeti paljud Siberi vangilaagreisse. Ometi protestiliikumine laienes. Suurimaid demonstratsioone Jerevanis korraldati juba aprillis 1969.

Rahvusliku ja nõukogudevastase tegevuse eest vangistati Armeenia pealinnas 10. novembril 1982 inimõiguslane Rafael Papajan, Tartu ülikooli diplomand. Läbiotsimisel leiti tema kodust ka eestikeelseid põrandaaluseid materjale.

Armeenlased on väga temperamentsed, ei hoolita liikluseski eeskirjadest. Kohtasime rahaahneid, kes iga abistamise eest tasu nõudsid, ja ka neid, kes ei tahtnud maksmisest kuuldagi, solvudes muidu. Meil tulnuks Sevani ääres õhtuni rongi oodata, et Jerevani naasta. Ühe sõiduki juht viis meid meelsasti tasuta tagasi. Linnaski pole probleeme kiirsõiduks, kui taksot saada pole: enamik autojuhte on nõus abi pakkuma.

Muidugi viibisime ka Etšmiadzinis – Armeenia vaimulikus keskuses. Teatavasti on sealne kristlik kirik institutsioon oma juhtkonnaga, kelle uhke residents paikneb Etšmiadzinis. Peakirikus, mida ehtis välisarmeenlastelt kingiks saadud suursugune kristallkroonlühter, jälgisime võõrustajast tõlgi vahendusel ka katoolikosi Vazgan II sisukat jutlust, mis käsitles kristlike kirikute koostöö tähtsust ja sallivuse printsiipi.

Armeenlased on vana ja äärmiselt kõrge kultuuriga rahvas. Nende isemoodi kirjamärgid loodi juba 4. sajandi lõpul, mõnin-

gaks eeskujuks kreeka kiri. Uue kirjakeele rajas 19. sajandi esimesel poolel Hatšatur Abovjan. Oma tähestik on ka grusiinlastel.

Jerevanis võib selge ilmaga silmitseda kuulsat Suur-Ararati mäge (5165 m), mis asub teatavasti Türgi territooriumil ja on seetõttu jerevanlastele kättesaamatu, ehkki justkui käeulatuses. Armeenia pealinnast pole Türgi piirini kuigi palju maad, aga sealt on Araratini vähemalt teine sama pikk teekond. Gruusias pidasid vene miilitsad korduvalt isegi eesti alpiniste kinni, kahtlustades neid Türgisse põgenemise kavatsuses. Kevadel 1975 kontrolliti mind koos sõber Aarega Musta mere rannikul Suhhumis, kuid lubati kohe edasi minna, sest meil olid komandeerimistunnistused kaasas.

Tõdesin, et Armeenias oli kaubavarustus peaaegu sama nigelavõitu nagu Eestis, mistõttu must kaubandus õitses. Korruptsioon vohas. Nagu Gruusias, võis ka Armeenias raha eest osta konkurentsitu sisseastumise kõrgkooli või koguni diplomi ja hiljem teaduskraadigi. Sellepärast eelistasidki ausad ja andekad armeenlased õppima minna teistesse osariikidesse, sealhulgas Tartu ülikooli. Kesk-Aasias pidid noored mehed tihti endale isegi naisi ostma (hind 20 000 – 30 000 rubla). Rikkamail oli kaks või kolm naist, muidugi mitte ametlikult. Must äri moodustab Armeeniaski "jäämäe veealuse osa".

Jerevanis võis lisaks kehvadele hurtsikuile näha muudki viletsust, kuid aimata olid ka tohutud rikkused (uhked villad, salajased eraettevõtted ja -farmid). Kontrastid pole siiski nõnda teravad nagu New Yorgis või Napolis. Joodikuid ma Armeenias ei märganud, sest kaukaaslased pruugivad peamiselt naturaalveine. Arhitektuuris püütakse järgida lihtsat ajakohast stiili. Suursugususe toonitamiseks kasutatakse laialdaselt kohalikku ehituskivi tuffi.

Läänes hinnatakse eelkõige kahte nõukogude filmirežissööri. Üks oli venelane Andrei Tarkovski, kellel polnud pärast filosoofilise linateose "Stalker" (1979) lavastamist enam lootustki Moskvas tegevust leida. "Stalker" pääses ekraanile ainuüksi sellepärast, et see oli juba enne valmimist ostetud Lääne-Saksamaale.

Nõnda väntas Andrei Tarkovski oma järgmise filmi "Nostalgia" Itaalias. Läänes pakuti talle muidki loominguvõimalusi. Rootsis väntas ta "Ohverduse". Kaua oli Nõukogude Liidus keelustatud Tarkovski film "Andrei Rubljov", mis pääses ekraanile alles kolm aastat pärast valmimist.

Teiseks suurlavastajaks peetakse armeenlast Sergei Paradžanovit. Võib küsida, kas kunstnik kannab moraalset vastutust ka väljaspool oma teoste eetikat.

Paradžanovi lugu oli isesugune. Ta töötas aastast 1949 Kiievi filmistuudios, kuid tema lavastused "Ukraina rapsoodia" ja "Lill kivis" ei äratanud tähelepanu, kuni tal 1964 sai valmis teos "Unustatud esivanemate varjud", mis hiljem võitis 16 rahvusvahelist auhinda. Film jättis mulle sügava mulje, kui näitasime seda filmiklubis. Autorist pidasin üha enam lugu, kui Eestisse jõudsid kuuldused tema vaenamisest poliitiliste vaadete pärast.

Läänes puutus mulle kätte dokumendikogumik "Rahvusküsimus Nõukogude Liidus", mis oli ilmunud 1975 venekeelse taskutrükisena. Leidsin sealt tuntud ukraina inimõiguslase Valentin Morozi põrandaaluse kirjutise "Vastupanu kroonika" (jaanuar 1970).

Selles ta paljastas Paradžanovist hämmastavaid asju: too mees olevat KGB kaasabil varastanud Dovbuševski kirikust haruldase ikooni. Nimelt oli Ukraina KGB esindaja Atamanjuk viinud nimetatud pühakojast ikoonid ära, lubades need hiljem tagastada, kui kirik on muuseumiks kujundatud, kuid vahepeal omastas ta peaikooni. Moroz lisas, et armeenia lavastaja oli haruldasi taieseid koguni ühest muuseumist varastanud.

Lisaks seadis ta kahtluse alla Paradžanovi teened "Unustatud esivanemate varjude" õnnestumises, sest mõni kriitik oli arvanud, et tegu oli üksnes osava impressaarioga, kes taiplikult kogunud enese ümber filmile vajalikke inimesi. Uruguais anti teosele auhind värvide eest (kaameramees Juri Iljenko teene). Valentin Moroz rõhutas, et tähtis on küsimus, kas armeenlased lubanuksid geniaalsel ukraina lavastajal varastada ikoone Etšmiadzini kloostrist. Mõistagi mitte, kinnitab ta.

Ta toonitab, et Armeenia kohal ei rippunud venestamise Damoklese mõõka; et Armeenia on rahvuslik mitte üksnes formaalselt nagu teised liiduriigid, vaid ka faktiliselt. See tulenenud eelkõige sellest, et armeenlased peavad lugu oma kultuuripärandist. Ukrainas oldavat oma rahvuskultuuri avaldustega liialt leiged. Tihti laenasid Ukraina muuseumid oma rahvuskunstnike teoseid Venemaale, näidates oma ruumides hoopis võõraid taieseid. Aga armeenlased lihtsalt ei luba muulasi sinna, kus säilitatakse rahvuslikke saladusi ja väärtusi. Ta kirjutas: «Mitte üksnes seepärast, et nad on "õudsed natsionalistid", vaid armeenia kultuuri peavad **looma** ainuüksi armeenlased.» Samasuguse põhimõtte puudumise tõttu olevat Ukraina pale kaotanud oma väljendusrikkuse. Eesti filme lavastasid 1940. ja 1950. aastail juudid ja venelased.

Moroz väitis, et Paradžanov oli klassikaline "kollektsionäärsalakütt", kes varastanud kõikjalt. Laenanud mõnelt vanaaegse eseme "paariks tunniks" ja kadunud... Paradžanovi nimi oli muutunud mõiste "varas" sünonüümiks. ("Kas te olete Kiievist? Öelge Paradžanovile, et ta mu vöö tagasi annaks.")

1. juunil 1970 vangistati Valentin Moroz süüdistatuna nõukogudevastases propagandas, kus juures ühe süütõendina kasutati osundatud artiklit "Vastupanu kroonika". Ta mõisteti kinni ühtekokku 14 aastaks, neist kolm pidi ta vaevlema erirežiimiga töölaagris. See polnud tal esimene kord Gulagi saarestikku kaduda. Aastal 1965 oli ta samal põhjusel neljaks aastaks range korraga laagrisse suletud. Oma karistusaega ei kandnud ta seekord õnneks lõpuni, sest ta vahetati koos mitme teise tuntud dissidendiga välja USA-s tabatud Nõukogude spioonide vastu.

Valentin Moroz tõstatas terava küsimuse: kas saame kunstniku sõnumit usaldada, kui tema enda käitumine on kõlvatu? Kõnesoleval juhul muutub lugu eriti komplitseerituks, sest Paradžanovi järgmist filmi "Kiievi freskod" (1966) ei lubatud ekraanile, see koguni hävitati. Lavastus käsitles freskode süstemaatilist rikkumist ja koguni lõhkumist pärast kommunistlikku riigipööret 1917.

Teemat käsitati nõukogude võimu halvustamisena ja nõnda läks lavastaja võimuritega vastuollu. Hiljem süüdistati teda isegi Ukraina natsionalismi propageerimises.

Aastal 1968 kirjutas ta alla kollektiivsele protestikirjale vangistamiste vastu Ukrainas. Seejärel kolis ta Gruusiasse, kus tal 1969 valmis film "Granaatõuna värv", milles otsene faabula puudub. See võte on ilmselt inspireeritud prantslase Alan Resnais' samasugustest filmidest (näiteks "Möödunud aastal Marienbadis"). "Granaatõuna värv" algul keelustati. Ka hiljem ei ilmunud see Nõukogude Liidus ekraanidele tervikuna: kolmandik oli oskamatult välja lõigatud. Üheks põhjuseks olnud liialt keeruline struktuur. Tõsi, filmiklubilastestki mõistsid seda vähesed, sest film oli vormilt ülinovaatorlik. Lavastus käsitles kunstniku enesetunnetust, süümet ja kõlblust. Saatuse irvitus!

Aastal 1973 mõisteti Sergei Paradžanov viieks aastaks karistuspaika valuutaoperatsioonide, spekulatsioonide ja homoseksualismi pärast. Viimase süüdistuse puhul sõnanud ta kohtus: "Seega tuleks Suure Teatri näitlejaskonnast ju pooled vangistada!" Ta rõhutanud, et tema areteerimine toimunud vaid "liigse suupruukimise" pärast. Pärast kohut kõrvaldati tema filmid nõukogude avalikkuse vaateulatusest. Aga samal ajal, kui Paradžanov kinni istus, ei häbenenud Moskva tema loominguga eputamast New Yorgis nõukogude filmide festivalil.

Hilisemates teatmikes Sergei Paradžanovi nimi puudub. Moskvas aastal 1979 avaldatud ingliskeelses teatmikus "Who's who in the Soviet Cinema" jäeti gruusia näitlejatari Sofiko Tšiaureli tähtsamaid rolle Paradžanovi filmis "Granaatõuna värv" mainimata.

Jõulude ajal 1977 vabastati Paradžanov enne tähtaega, sest prantsuse kommunistlik kirjanik Louis Aragon oli tema eest Kremlis Leonid Brežneviga kohtudes kostnud. Lavastajalt võeti võimalus töötada. Majanduslikult toetasid teda sõbrad ja isegi austajad, kes tõid talle tihti toitu.

Uuesti vahistati ta 11. veebruaril 1982 oma kodus Tbilisis. Seekordki süüdistati teda välisvaluutaga hangeldamises, kuid ka alt-

käemaksu andmises oma sugulase kõrgkooli sokutamiseks ja ebasoovitavate välismaalastega kohtumises. Tegelikult andnudki ta pistist, aga Kaukaasias on korruptsioon üldlevinud ning harva karistatav (siis tuleks kõik mehkeldajad vangistada). Aastal 1978 esitas Paradžanov emigreerimistaotluse, kuid see jäeti rahuldamata.

Läänes algatatud protestikampaania ning kära ajakirjanduses mõjusid taas: Paradžanov vabastati ja talle anti koguni võimalus hakata Tbilisis uut filmi lavastama.

Mina isiklikult ei leia õigustust kriminaalseile tegudele üksnes põhjusel, et neid pani toime kultuuritegelane või keegi, kes demonstratiivselt kaitseb mõne rõhutud rahva õigusi või astub välja poliitiliste probleemide reguleerimiseks. Eetilistel kaalutlustel jäin ma kõnealuse armeenia lavastaja vangistamise puhul ükskõikseks, kuigi algul soovitasin teistel protestida ega keeldunud ka nõu andmast. Paradžanovi juhtum iseloomustab oivaliselt tookordset eluolu nii Kaukaasias kui ka Ukrainas.

Tagasisõidul Armeeniast Eestisse käisime taas Musta mere rannikul eesti asundustes ja Ritsa järve ääres. Sedakorda tahtsin näha ka kuulsaid stalaktiitide koopaid Novõi Afonis, kus sattusime kokku soome turistidega. Tegin end paari neiuga tuttavaks. Nad olid imponeeritud, et kohtasid Kaukaasias soome keelt kõnelevat eestlast. Kui olin neile oma muret kurtnud, kostis üks neist põlastavalt: "Mitte ükski enesest lugu pidav soome neiu ei nõustu abielluma selleks, et mõnda rahulolematut Nõukogude Liidust välja aidata."

Mõistsin, et need noored naised on veendunud vasakpoolsed. Jah, olukorrad pole mul iialgi lihtsalt lahenenud, alati olen pidanud dramaatiliselt heitlema...

KOMMUNISTLIKU NEEDUSE ALL

"Pealtnäha on paljudel asjadel veel kindlust ja kestvust... ent elav vaim on kadunud, kõigil on südames hirm, surm seisab selja taga, ja tegelikult ei edene miski. Tegelikult polegi enam kirikut ega sõjaväge, valitsust ega kohut – need kõik on politseiks muutunud."

Aleksandr Herzen

Septembris 1976 algatas KGB minu vastu uue rünnaku, sest ma pidasin endiselt loenguid, avaldasin koduköitelisi raamatuid, kirjutasin artikleid ja organiseerisin noortele arutelusid. Filmiklubilaste hulgas jätkus mu tegevus üha intensiivsemalt. "Amfo" võetigi lähemalt sihikule.

ENSV Kunstifondi Kombinaadi "Ars" keraamik, endine amfolane Karin Inno (tookord Rebane), kes hiljem ühines inimõiguslaste liikumisega ja kirjutas alla mitmele rahvuslikule memorandumile ning protestikirjale, sattudes KGB hoiatuste ja 1. märtsil 1983 isegi läbiotsimise ohvriks, kirjeldas oma muljeid ülekuulamisest olematus süüasjas sedaviisi:

"Septembrikuu algul 1976 kutsus asutuse direktor mind kella 11 paiku oma kabinetti, kuhu sisenedes selgus, e: minuga soovib vestelda võõras noor mees. Ta esitles end Riikliku Julgeoleku töötajana. Esitatud ametitunnistuselt võis lugeda, et tegemist on leitnant Albert Gektoriga.

A. Gektor tundis huvi minu sidemete vastu Jüri Lina ja Lembit Hanniga. Mõlemaga olin tutvunud 1973. aasta kevadel filmiklubis "Amfo", mille liikmed nad olid. Nii ka vastasin. Järgnesid küsimused: milline osa on nimetatud inimestel klubi tegevuses ja kui suur on selle

moraalne mõju teistele? Erilist huvi tundis ta just selle suhtes, kas L. Hanni kui klubi president kasutab oma autoriteeti, et propageerida ja peale sundida kuulajatele J. Lina seisukohti nähtud filmide ja filmikunsti kohta üldse ning kas isegi näidatavate filmide valik ei toimu mitte samal põhimõttel. Lükkasin enda arvates selle arvamuse ümber, seletades, mismoodi tegelikult toimus klubi tegevuskava kindlaksmääramine.

Huvitav, et Gektor ei küsinudki, milline on minu arvamus J. Lina maailmavaatest ja seisukohtadest filmikunsti alal ning kas mulle need üldse selged on, vaid arendas hoopis endapoolset pealetungi, nimetades neid ideoloogiliselt väärateks ja kahjulikeks. J. Lina olevat seotud Nõukogudevaenulike jõududega ja mina ning L. Hanni aitavat teda vastavas tegevuses. Seepeale ütlesin end kindlalt teadvat, et J. Lina ei tegele põhimõtteliselt poliitikaga, vaid leiab selle maailma (mitte mõne konkreetse riigi) paremaks muutmiseks kõige õigem olevat täiustuda emotsionaalselt ja vaimselt.

Küsimusele, mida ma arvan J. Lina vaimse seisundi, sealhulgas vastutusvõime kohta, vastasin, et pean teda väga erudeeritud, teadmishimuliseks ja oma eesmärkide taotlemisel ebatavaliselt tahtekindlaks inimeseks, kes ülimalt emotsionaalsena võib küll mõnikord näida ekstravagantsena, kuid vastutab päris kindlasti iga oma sõna ja teo eest.

Vestlus kestis üle tunni. Selle jooksul püüdis julgeolekutöötaja minult vaheldumisi hea ja kurjaga välja pigistada 'jah'-sõna, kinnitamaks mitmesuguseid minu enda ja eespool mainitud sõprade kohta käivaid süüdistusi, nagu näiteks nõukogudevaenuliku kirjanduse lugemine ja levitamine. A. Gektor ähvardas meid ajalehte panna. Kuidas ja millega seoses, seda ta ei öelnud, aga soovitas mul nende inimestega mitte enam läbi käia, eriti mitte Jüri Linaga. Keeldusin seda nõuannet kuulda võtmast, kuni sõbrad minu enda silmis on veel need, kellena olen neid tundma ning austama õppinud. Veel ütlesin Albert Gektorile näkku, et tema poolt oli lausa väljapressimine tulla minu töökohta, blameerides nõnda mind ülemuste ees."

27. jaanuaril 1993 lugesin "Eesti Ajas" avaldatud kirjutisest "Suudlused professori saabastele", et selle järgi, kas mõni dissident mind tundis või mitte, hindas KGB tema vaimset tervist. Kui

asjaosaline mind tundis, pidi ta dr. Kaljola Aru arvates olema nõdrameelne, kui ei tundnud, oli veel lootust teda päästa. Ka ajakirjandus on minu kohta kasutanud psühhiaatrilisi iseloomustusi, näiteks "Komsomolskaja Pravda": psühhopaat, maniakk jms. «Lina kirjutas nõdrameelse raamatu pealkirjaga "Nõukogude Liit ohutab Rootsit",» oli lugeda 17. mai 1987 "Noorte Häälest" ("Varjud vastaskaldalt").

KGB ei saavutanud midagi. Ent urgitsemine jätkus. Nii nõudis keegi Põlva tšekist ühelt Värska Keskkooli õpilaselt raportit, nagu sõitnuks ma Tartu linnabussides jänest. Too nooruk mind ei tundnudki.

Katsetati ka hirmutamistaktikaga. Sügisel 1976 olin ühe sõbraga teel filmiklubi "Amfo" üritusele. Kui hakkasin ületama Võru tänava ristmikku, sööstis tee ääres seisnud miilitsaauto edasi, keeras Era tänavale ja sõitis demonstratiivselt minu suunas kõnniteele, kuid jõudsin telefoniposti varju põigata. Auto üksnes riivas mind, pööras tagasi sõiduteele ja kihutas minema.

Kord jälle sammusin koos mõne tuttavaga Tartu raudteejaamast Tiigi tänava suunas; vaksali kandist loovisin tavaliselt just sel marsruudil koju. Vaevalt jõudsime jaamaväljakult bussipargi lähedale, kui varjust kargas lagedale vene pätijõuk ja tormas meist pikima kallale, klohmides teda käte ja jalgadega. Järsku röögatas väljakult tormanud pasatski: "See pole tema! Nad on seal. Liiguvad klubi suunas!" Kamp tormas hasartselt minema.

Eemaldusime kähku, sest arvasime, et oleme eksikombel sattunud mingite bandede omavahelisse kisklemisse. Tiigi tänaval silmasime aga imelikku autot, raadioantenn katusel. Olime juba veidi eemaldunud, kui kuulsin autost venekeelset sõimu (klaas oli alla keritud): "Lollpead. Nad on siin! Pöörduge kohe tagasi! Nad on siin!" Rohkem polnud tarviski, pühkisime minema. Tiigi tänaval aeglaselt liikunud auto kuulus miilitsaosakonnale.

Juba sügisel 1975 hakkasid tšekistid lausa takistama minu väliskirjavahetust. Õli valas tulle see, et 26. novembril 1975 oli Itaalia KP lehes "l'Unita" tutvustatud minu intervjuud filmirežissöör

Andrei Tarkovskiga. See lugu oli enne ilmunud EPA lehes (ükski teine väljaanne ei söandanud seda trükkida). Hiljem kurtsid KGB tegelased ülekuulamisel: "Lina on meie vastu juba nõnda vaenulik, et tema kirjutisi avaldatakse isegi Itaalias."

Seejärel hakati peilima, kes veel tunnevad huvi A. Tarkovski filmide vastu. Kõik säherdused tegelased olevat kahtlased, sest toda režissööri toetavat Läänes üksnes tagurlikud ringkonnad. KGB küsitles minu asjus paljusid inimesi, sealhulgas mu lapsepõlvekaaslasi. Taheti teada, kas mõni märkas mu vaimseid kõrvalekaldeid juba lapsemängudes. Kas saaks diagnoosiks panna skisofreenia?

Enesekaitseks hakkasin koguma kompromiteerivat materjali parteiülikute kohta. Mida enam mind vaenati, seda avalikumalt rääkisin linnakomitee sekretäri Johannes Loti ja teiste sakste alatusest. Kui oleks õiendama hakatud, vastanuksin: "Neis väiteis pole ju midagi nõukogudevaenulikku. Sest te ju ei seosta nõukogude korda väljapressimiste, riisumiste, varguste, petmise, altkäemaksu ja muu säherduse sigadusega? Ei? Järelikult pole see kriitika korravastane, vaid käib üksikpuuduste pihta..."

Kord ütles Rein Rannap mulle: "Ise oled süüdi, et sind ei avaldata. Tee nägu, et oled nende poolel, kiida neid avalikkuse ees, kirjuta viletsate filmide kohta positiivseid arvustusi. Küll siis avaldatakse sind jälle. Vähemalt saaksid taas midagi ära teha, ridade vahelt midagi öelda."

"See ei sobi mulle. Keerutajaid on niigi palju."

"Siis pead niisama istuma ja end pisiasjadele raiskama."

"Mina end müüma ei hakka."

"Olgu siis, kui tahad loll olla," võttis populaarne helilooja otsad kokku.

Järjest enam kuulsin kaebustest minu peale. Üha sagedamini teatati minu loenguist KGB-sse. Muidugi järgnesid uued küsitlused. Varsti hõiskasid agendid võidurõõmsamalt: "Lina on avalikult väitnud, et Franco režiim Hispaanias olnud inimlikum kui praegune olukord Nõukogude Liidus!"

Nüüd olid mulle mõeldud välissaadetised teel kuude kaupa, enamik jäigi kadunuks. Loomulikult ei jõudnud ka suurem jagu minu kirju välismaale. Häiriti isegi sisemaiste lähetiste saabumist. Postisaadetisi tohib arestida, läbi vaadata või koguni konfiskeerida üksnes juhul, kui see on hädatarvilik kurjategija tagaotsimiseks. Järelikult rakendati minu suhtes ülipikka "kurjategija otsimist" ja "kuriteo kindlakstegemist". Ent milline prokurör sanktsioneeris minu posti läbilugemise ja aravõtmise määruse?

Juhtus ka kentsakaid seiku. Sünnipäevaõnnitlus Viljandist Tartusse oli sügisel 1976 teel poolteist kuud. Järgmisel aastal kulus selleks paar nädalat. Tervituskaart Saaremaalt saabus kaheksa päeva. Riiast tuli kiri kaks nädalat (varem jõudis see kohale paari päevaga). Milanos 2. mail 1977 postitatud kutse rahvusvahelisele ufoloogiakongressile sattus mu postkasti sattuda 24. juunil, üks päev enne ürituse algust, kusjuures ümbrik oli otsast lahti kistud. Kui ma sidesõlme ülemalt K. Kõllilt selgitust pärisin, kuulsin oletust, et ehk sai ümbrik viga mõne üleujutuse tõttu Prantsusmaal ja seepärast hilines postki.

"Mis siia Prantsusmaa puutub?" küsisin ja lahkusin tema kabinetist.

Minu posti hulgast ei kadunud üksnes välismaiseid populaarteaduslikke ajakirju (muusikaväljaandeist sain kätte üheainsa raamatukese popmuusikast), vaid üha sagedamini kõrvaldati ka tähitud kirju. Juulist 1977 kuni novembrini 1978 ei tahtnud sideminister A. Kaldma ja tema kohusetäitja J. Kiris (mõlemad olid Tallinnas tuntud krooniliste alkohoolikutena) vastata minu rohketele järelepärimistele teisiti kui üksnes nentida: mainitud kirjad on kaduma läinud, süüdlasi ei ole õnnestunud kindlaks teha. Lisati, et kahtlustused, nagu kõrvaldaksid saadetisi järelevalveorganid, on alusetud, kõik kirjad väljastatakse adressaatidele viivitamatult. Hoopis vastamata jäeti, miks küsitakse postkontoris väliskõne tellijalt nime ja kelle korraldus see on.

Kui ma 4. detsembril 1976 taas oma kirjatöö juures istusin, tuli mulle külla üks tuttav, kes teatas, et eelmisel õhtul toimus linnas

noorte demonstratsioon ja mäss. Hiljem kohtusin mitme tuttavaga, kes olid sel meeleavaldusel ise viibinud. Küsitlesin ka mõnda usaldatavamat parteitegelast. Mõistsin, et noorte meeled on pingul ja kui vastikustunne olude suhtes üle ajab, unustatakse silmakirjatsemine ning antakse voli tunnetele. Õnneks oli mul tol detsembriõhtul hulk tähtsaid tegemisi, mistõttu ma ei saanud ette võtta harjumuslikku jalutuskäiku. Sellest hoolimata levitas KGB jutte, nagu oleksin mina koos oma ufoloogide jõuguga provotseerinud noori meeleavaldusele. Mind olevat koguni nähtud kolonni eesotsas.

Et linnas levis sündmusest rohkesti tõepäraseid kuuldusi, tormasid tšekistid kõrgkoolidesse selgitusloenguid pidama. Ajalehes "Edasi" avaldati 7. detsembril 1976 ka vastav repliik pealkirja all "Heliplaadiõhtu lisanditega". Võimukandjate suuvooder kirjutas:

"Asi sai alguse EPA klubis. Põllumajandusakadeemia ja ülikooli peahoonesse ning üliõpilasühiselamutesse riputatud kuulutused kutsusid:

"3. dets. kell 21.00 epa klubis

disco

suurim show epa ajaloos"

Kes noortest oleks tahtnud sellest ajaloolisest vaatemängust ilma jääda? Ettenägelikumad varusid endale pääsmed eelmüügil EPA komsomolikomiteest. Vahetult enne algust müüdi klubi kassast (35 minuti jooksul) ligi 200 pääset. Siis leiti mõõt täis olevat ja klubi uksed suleti. (Teatavasti aga mahutab EPA klubi hädavaevu sadakond külalist!) Need, kes ukse taha jäid, tundsid end petetutena, eriti muidugi need, kellel oli eelmüügilt pilet. Sissepääsuvõimalusi hakati otsima omal käel, prooviti jõudu ukse kallal. Mitte vähem petetuna tundsid end ka sissepääsenud, kui selgus, et "suurim show epa ajaloos" jääb ära (kava oli liiga mannetu) ja kõik piirdub vaid plaadimuusika kuulamisega. Reklaam aga kuulutas samas klubi uksel endistviisi suurimat show'd. Piduperemehed – EPA klubi juhatus, TRÜ ja EPA taidlejad ei suutnud ülesköetud meeltega publikut (vahepeal laialipaisatud uksest tuli niigi pingul saali järjest lisa) maha rahustada. Puhkeõhtu otsustati ära jätta. Siis alles pääses valla! Muusikamehi ja klubi juhtkonda ähvardas

omakohus. Kutsuti köhale miilits. Enamjagu noori võttis aru pähe, kuid uljaspead, mõnel pudelijulgust juures, hakkasid klubi ümber tralli lööma ja kui sellest vaheks jäi, mindi linna mööda ringi ulama..."

Tegelikult põhjustas noorte nördimuse tsensuur, mis oli keelustanud kava, pidades seda liialt teravaks poliitiliste pilkenükete pärast. Sellepärast tahetigi plaadimuusikat mängida, kuid pahased noored hakkasid protestima. Seejärel püüti Kassitoome nõlvakul asuvast klubist tudengeid välja kihutada, aga see ei õnnestunud. Kutsuti miilitsad, kes käitusid jõhkralt. Nad piirati ümber, tantsiti ja lauldi: "Kes aias, kes aias? Võmmionu aias." Mundrimehed ähvardasid: "Kui te pidu ei lõpeta ja kohe laiali ei lähe, pistame teid masinatesse!" Saabus veel kolm miilitsaautot. Nendegi ümber korraldati ringmäng, autode pihta lennutati pudeleid ja telliskivi. Tudengirühm alustas Toomeoru nõlvakul laulu: "Mu isamaa on minu arm..."

Noorte käitumisest jahmunud režiimivalvurid taandusid õuest. Peolised hõiskasid: "Meie võit!" Suunduti kesklinna. Raekoja ees otsustati tagantjärele pidada keelustatud üliõpilaspäevad ja teatada sellest teistelegi. Ülejõel hüüti ühiselamuist tudengeid välja ja mindi siis olukorda selgitama. Kahtlejad pärisid: "Mille nimel?" Vastati: "Tudengite solidaarsuse nimel! Nõuame üliõpilaste demokraatiat!" Otsustati mitte lõhkuda ega huligaanitseda.

Marsiti ka Pälsoni (praegune Pepleri) ja Tiigi tänava internaatidesse. Lasteaiast mööduimisel hõisati: "Elagu lasteaed!" Võidu silla ületamisel hüüti: "Elagu võit!" KGB hoone juures nõuti: "Välja! Välja!" Veel hüüti: "Nõuame piiride avamist! Koosolekuvabadust! Nõuame konstitutsiooni täitmist!" Järgnes üksmeelne hurraa. Toidupoest mööda sammudes karjuti: "Liha ja suitsuvorsti!"

Kolonni ees ja taga sõitsid miilitsaautod. Noori püüti koju peletada hoiatusega: "Te teete ainult endale halba!" Ülemeelikult kosteti: "Mis seal ikka! Tulge parem meiega!" Enesekaitseks hõigati: "Elagu nõukogude miilits!" (varem oli karjutud "maha"). Kuigi Tiigi tänava internaadi ees seisid juba miilitsad, takistades üliõpilaste väljumist, hüpati välja akendest ja ühineti saja meetri

pikkuse kolonniga. Marss jätkus Tähtverre, EPA ühiselamu juurde Betooni tänaval. Sealtki tuli lisaväge. Hakati laulma: "Saa vabaks Eesti meri!"

Kella ühe paiku öösel suundus tuhatkond noort Raekoja ette miitingule. Katoliku kiriku vastas sõjakomissariaadi hoone juures ootasid võitlusvalmis miilitsad, autod palistamas tänavaäärt. "Hallmantlid" seisid rivis sõjakomissariaadi ees. Ilmselt peljati kallaletungi kartoteekidele. Tudengid hüüdsid: "Täna meeleavaldus, homme sõjavägi!", "Kogu võim tudengitele!"

Kui noored Tähtvere mäest alla jõudsid, pruukisid võmmid vägivalda, kuid meeleavaldajad surusid end tihedalt kokku ja pilkasid: "Meie miilits kaitseb meid!" Kallaletungijad olid sunnitud taanduma.

Tallinnast taheti Tartusse saata erivarustusega löögipataljon, kuid kohalik miilitsaülem arvas omal jõul toime tulevat. Erilennukid Tallinnast toimetasid Tartusse tšekiste, kohalikele sõjaväeüksustele anti häireseisund.

Pidevalt ühines tudengitega ka teisi noori. Raekoja väljakule viivaid teid tõkestasid miilitsaahelikud. Välkusid fotolambid. Osalejaid pildistati ja filmiti ka infrapunaste kaameratega. Noored tõmbasid üles kraed ja kapuutsid. Edasitungijaid hakati "sidruneisse" ja "kongidesse" (miilitsaautod) toppima. Siiski jõudis osa demonstrante Raekoja ette. Kisti maha konstitutsioonipäeva auks ripendav loosung. Rahva seast kuuldus: "Mine persse, Venemaa, sa eesti rahva piinaja!"

Demonstratsioon lagunes. Osa tudengeid pages Toomemäele, kuhu miilitsaautod neile järele kihutasid. Seal hakati noori taas peksma ja sõidukeisse tirima. Tekkis kähmlusi. Varju silkavaid noori jälitati. Ühe üliõpilase, keda võmm autosse lohistas, päästsid kaaslased vabaks. Pagev miilits tulistas paar korda hirmutamiseks õhku. Kui kolm kordnikku hakkas sinise tudengitekli kandjat taguma, tabas neid ja autosid kivirahe noornehe sõpradelt.

Lõpuks kamandati kohale ka tuletõrje, mida ei tahetud varem kasutada, sest seal oli tol õhtul valves EPA poisse. Meeleavalduse

laialiajamises osales ka hulk tšekiste. Sündmused raugesid poole kolme paiku hommikul.

Suurem osa kinnivõetuist vabastati kohe pärast "seletuste" kirjutamist. Järgmisel nädalal kästi koolis kõigil tudengeil esitada seletuskirjad: mida nad tegid 3. detsembri õhtul? Mõni üliõpilane eksmatrikuleeriti pärast 15-päevase arestikaristuse kandmist "huligaanitsemise" eest.

Need näited esimese tähtsama spontaanse väljaastumise kohta Tartus andsid värvika pildi oludest ja nõnda sai otsustatud sokutada artikkel pagulaste kätte Rootsi. Ise ei võinud ma sellest kõigest kirjutada, sest mu stiil oleks ära tuntud, kuid usaldatavaid kirjaoskajaid abilisi leidus. Kirjutis ilmuski aprillis 1977 väljaandes "Sõnumid", mis vargsi Eestisse saabunult põhjustas suurt rõõmu ja entusiasmi. Otsustasin selle kirjutise fotograafiliselt paljundada ja levitada noorte enesetunde tõstmiseks, ühtlasi näidates, et Läänes oli kõik üksikasjadeni teada.

Peatselt kuuldus ülekuulamistelt, nagu oleks mu toakene muutunud Läände saadetava informatsiooni kogumiskeskuseks ja et ma levitavat Eestis kirjutatud ning Rootsis trükitud laimavat artiklit üliõpilasrahutuste kohta, aga minu vastu polevat veel konkreetseid tõendeid. Järjest sagedamini said võimurid teateid minu põrandaalustest loengutest. Mõni tuttavate vanemaist aga olevat "usaldusväärseist allikaist" kuulnud, nagu oleksin ma skisofreerikuna vaimuhaiglas viibinud, mistõttu nad ei soovitanud oma võsudel minusuguse tüübiga suhelda. Kontrollimiseks ei viitsinud aga keegi haiglasse helistada, vaid ajasid tühje juttu.

Ühtaegu levitasid tšekistid kõlakaid, nagu oleksin ma ideoloogilise diversandina Lääne luureorganisatsioonide teenistuses, üldse olevat ma ühiskonnaohtlik kuju. Mingi mõju sellel mustamiskampaanial siiski oli. Mõni huviline ei julgenud enam mu loenguile tulla. Mitmed vältisid mind tänaval. Teised ei söandanud mind avalikult teretada.

Nuhke saadeti nüüd ka koju. Üks ilmus ühel varahommikul, kui olin just saabunud Kesk-Aasiast, ja väitis, et teda oli minu juurde

juhatanud parapsühholoog Ilmar Soomere. Ütlesin, et mul pole praegu aega, tulgu õhtul tagasi. Ta ajas peale, ta tahtvat lugeda põrandaaluseid parapsühholoogiateoseid. Soovitasin pöörduda kirjandusmuuseumi, kus on hoiul Ilmar Soomere uurimus "1000 parajuhtumit Eestist". Siis pidas kutsumata külaline vajalikuks lisada, et teda pole tarvis karta, sest ta istunud poliitilistel põhjustel vangis. Lõpetasin jutu. Hiljem helistasin dr. Soomerele, kes kinnitas mu kahtlustusi: ta polevat iialgi sellise tüübiga kohtunud ega ka kedagi viimasel ajal minu juurde läkitanud. Mõistagi too noormees õhtul uuesti ei tulnud.

Võõraid ilmus hiljemgi. Tundsin, keda võib usaldada, keda mitte. Mitmed vajasid moraalset ja vaimset tuge. Saabus ka uudishimulikke, et lähemalt näha kõmulist tegelast.

KGB muutus üha ärevamaks. Mitmel ülekuulamisel kurtsid tšekistid, et mul olnud eriline edu just tudengite hulgas. Neid kohutas asjaolu, et mingi šarlatan, nagu võimurid mind nimetasid, suudab "ideoloogiliselt karastatud" nõukogude üliõpilast mõjustada. *Alma mater*'i õppejõududelt ulatus minu kõrvu isegi säherdune jutt, nagu oleks KGB värvanud mind noorte meelt uurima. Teatud jutte levitas KGB oma nuhkide kaudu ka selleks, et vastukajade ning kommentaaride kaudu rahvast proovile panna. Ühe kõlaka järgi kuulunud mina nende kolme inimese hulka, kes olevat asutanud Eestis vaimsuse salalooži.

Sügisel 1976, mil sain 27-aastaseks, ei saanud tšekistid mind oma sepitsustega enam sõjaväkke tõmmata (olin ametlikult vabastatud oma vana haiglase ema pärast, kelle pension oli imepisike, 49 rubla kuus).

Nõukogude Liidu valitsev privilegeeritud bürokraatlik klass, kelle hulka kuulujad pidasid endid nomeklaturistideks, polnud üksnes halastamatult ekspluataatorlik, vaid ka äärmiselt agressiivne, kasutades välispoliitikas väljapressimiseks oma armee võimsust. Kommunistlikud ülikud taipasid, et sundteenistus punaväes on eriti vastumeelne eelkõige anastatud alade noorte hulgas. Sellepärast püüti koolides sõjalist propagandat igati tõhustada.

Rubriigis "Täna päevateemaks" avaldas "Edasi" 8. jaanuaril 1972 sõjanduse õpetaja Viktor Voronovi artikli "Sõduriks ei sünnita". Seal seisis lugeda: "Igal kevadel võetakse meil IV klassi õpilased (seega 11-aastased. – J. L.) vastu noorarneelasteks. Kantakse ühesugust paraadvormi. Igas klassis on oma rühm, oma rivilaul." Pioneeride sõjamängud pakkunud õpilastele põnevust, kasutatud suitsuküünlaid ja paukpadruneid. Harjutati rändekorras liikumist, varjumist vaenlase lennukite eest jne. Vastutasuks pakuti koolilastele välikköögist süüa. Sõjalises kasvatuses olnud suur abi kooli lahingukuulsuse muuseumist. Tartu V Keskkooli sõjaõpetaja Artur Tuberg kirjutas ajalehes, et "sõjalise algõpetuse programmis on ette nähtud külastada mõnd sõjaväeosa". Seal tutvusid õpilased sõdurieluga – magamisruumidest kuni õppeklassideni. Ka Tartu endine sõjakomissar Heino Ruut deklareeris, et kõik pidid sõjaväkke minekuks valmis olema. Säherdune valmisolek olevat rahu kindlaim tagatis.

Nn. sõjamängude aegu harjutati ründamist. Sunduslikust sõjalisest õpetusest koolis pidid osa võtma ka tüdrukud, kes marssisid rivis koos poistega. Mõnikord määrati nad koguni komandörideks. Tütarlapsedki olid kohustatud tundma käsklusi ja relvade detaile vene keeles. Neile õpetati ka laskmist. Kuigi sõjaline algõpetus algas 9. klassis, tehti nn. sõjalis-patriootlikku kasvatustööd ka nooremate ga. Tuntumaid pioneeride sõjamänge oli "Põuavälk" ("Zarnitsa"). Koolilapsed (kõik alla 14-aastased) rõivastati mundreisse, anti püssid kätte ning kihutati siis "vaenlase" alistamist harjutama. Ründemängu tulemusi hindasid punaväe ohvitserid. Keeldumine osalemast nõukogulikus sõjaõhutamises tõi kaasa karistuse.

Kui noorel ei õnnestunud pärast kooli lõpetamist ajateenistusest kuidagi kõrvale viilida ning ta oli tervislikult kõlblikuks tunnistatud, pidi ta ühel hirmsal päeval armeesse vantsimiseks sõjakomissariaati ilmuma. Seesuguste kurbade ärasaatmiste juures viibisin ka ise.

Hoolimatult pöeti Tartu sõjakomissariaadis kutsealuste pead nulliga paljaks. Virila ilmega astus kiilakas eesti poiss komis-

sariaadi uksest välja. Käbe pudeliläigatus ja tulevase noorsõduri helendav peanupp auras viinast. Semud arvasid heaks oma kaaslast niimoodi armeeteenistuseks ristida. Kainet kutsealust oli ärasaadetavate hulgast raske leida. Varahommikuses jaheduses pühkisid omaksed pisaraid. Kui mõni päev hiljem algas kaugel võõrsil väeosas teenistus Nõukogude impeeriumi hüvanguks, said alguse vintsutusedki. Metsiku rividrilli ja ideoloogilise ajuloputuse kõrval laastasid vaimu vanemsõdurite otsene vägivald ja omavoli, eriti muulaste kallal. Venelaste silmis oli eestlane kahtlane, liiati kui paar eestlast armees kokku juhtudes keeldu trotsivalt oma emakeeles rääkisid.

Olenes muidugi ka sellest, millisesse paika saatus noorsõduri paiskas. Mõnel vedas: pääses laomehena või ehitustöölisena kergemalt läbi või sattus Mongooliasse, Kuubale või Ida-Saksamaale. Teisel oli nõnda raske, et närvid ei pidanud vastu ja ainsaks pääseteeks tundus olevat enesetapp. Sääraseid juhtumeid oli palju. Mõnda usklikku sõdurit vihkasid teised sedavõrd, et üheskoos uputasid ta supluse ajal jõkke. Kord juhtus keegi ohvitser Volga äärest nägema baptistide ristimistseremooniat. Tema kommentaar: "Siia oleks tarvis veelüksnes kuulipildujat!"

Рис. 42. Основные части и механизмы автомата:

1 — ствол со ствольной коробкой, с прицельным приспособлением и мушкой; 2 — крышка ствольной коробки; 3 — штык-нож; 4 — возвратный механизм; 5 — затворная рама с газовым поршнем; 6 — газовая трубка со ствольной накладкой; 7 — затвор; 8 — пружина; 9 — шомпол; 10 — магазин; 11 — ствол с прицельным устройством; 12 — ножны

Näide nõukogude õpilaste sõjandusõpikust.

Sõjaline õpetus Tallinna koolis.

Halva õnne puhul tuli noorsõduril ära kannatada kõik piinamised ja metsikused, mida haiglane hing välja haudus. Pulli mõttes torgati sõdurile seebipulk saunas tagumikku, nõnda et veri pritsis. Või kiiluti pea sängivarvade vahele, kisti püksid maha ja nahutati siis kas lusikatega või lausa rihmaga. Noorsõdur pidi hoolt kandma, et tema juuksed ei kasvaks kunagi pikemaks kui tikutoosi kõrgus. Vahelejäämise korral aeti pea nulliga paljaks. Omavahelise norimise puhul võidi noorsõdur haisvasse pesukotti toppida ja teda siis trepist üles-alla lohistada. Lisandusid toimkonnad!

Mõnevõrra iseloomustavad olusid Nõukogude armees väljavõtted ühe aega teeninud eesti nooruki kirjast sõpradele, kes selle mulle Rootsi toimetasid:

"Gimnastjorka mõne nööbi lahtiolek või viga voodikorrastuse juures vallandab kohe hirmsa kisa ja sõimu – üleüldse paistab, et teisiti siin rääkida ei osatagi, sest iga kümne sõna kohta, mis venelaste suust tulevad, on umbes kuus-seitse vandesõnad. Ohvitserkond paneb siin

toime otseseid konstitutsioonirikkumisi. Näiteks keelati meil teiste juuresolekul eesti keele rääkimine ja keelust üleastujaid karistatakse sellega, et sunnitakse neid nõrkemiseni jooksma ja kätekõverdusi tegema. Nüüd omavahel eesti keelt rääkides peame pidevalt varga kombel ringi vahtima, et mitte karistuse alla sattuda. Samuti on südametunnistuse-, vaadete- ja usuvabadus täielikud sõnakõlksud meie "vapratele" ja "tublidele" komandöridele. Kõik **peavad** andma vande, et on ustavad kodumaale, rahvale ja, pane tähele, NLKP-le, ja täitma valitsuse ja komandöride ükskõik millist (ka kõige mõttetumat ja vastumeelsemat) käsku...

Argipäeviti on meil umbes 4 tundi riviõppust, sama palju aega kulub jõuharjutustele ja võimlemisele. Ka poliitõppust on päevas 4 tundi. Umbes tund kulub söömaaegadele. Jääb üle veel tund, mille käigus peame koristama ja vene keelt õppima. Muide, seda viimast nimetatakse miskipärast "vabaks ajaks". Toit on ehtsalt venelik ja ajab kõhu valutama. Eestit meenutab siin ainult salaja räägitav eesti keel ja mõned kodust kaasa toodud isiklikud asjad, mis meile alles jäeti. Suurem osa võeti ära ja öeldi, et sellist asja pole ette nähtud. Õnneks jäeti mulle alles liturgilise missa tekst (ladina ja eesti keeles), mille kohta ütlesin, et see on sõbra luuleraamat."

Sagedane oli sõjaväest pagemine. Tartlase Aksel Raudsepa närvid ei pidanud vastu, kui teda oli nöögitud küll peldiku pideva kasimisega, küll köögitoimkondadega. Ja kui seersant, kes lubas Akselil juukseid vaid kärpida, hakkas tema pead omal volil paljaks ajama, kargas noorukil hing täis. Ta virutas seersandile obaduse ja lasi siis sõjaväest jalga. Sõjaväevõimurid said ta kodust kätte. Vaimuhaiglas tunnistati Aksel nõdrameelseks ja tal lubati koju jääda. Muidu oleks ta läkitatud distsiplinaarpataljoni. Kas siis normaalse aruga mees Nõukogude armeest põgeneb?

Eriti pelgasid ja jälestasid sõduripõlve vaimuerksad noormehed. Vähesed julgesid tegevteenistusest otseselt keelduda, sest nõukogude ametnikud olid eriti kättemaksuhimulised ja õiendasid keeldujatega julmalt arveid. Isegi usulistel ja kõlblatel motiividel (patsifism) söandasid vaid üksikud ära öelda parasiitliku

nomenklatuuriklassi egoistlike huvide kaitsmisest. Religioossetel kaalutlustel ei tahtnud Põlvas punaväkke minna jehovistid Viktor Dudarev ja Artur Mikit, kes teiste kohutamiseks "rahvakohtu" otsuse alusel veebruaris 1979 kolmeks aastaks töölaagrisse mõisteti.

Armeest sai end päästa ka raha abil, makstes sõjakomissarile või mõnele arstile. Tartus võtsid altkäemaksu kõik sõjakomissarid ning ilmselt oli see nõnda Tallinnas ja mujalgi. Tuntud kolhoosiesimehe poeg Tõnu K. pääses kroonulobist just sedaviisi, nagu ta mulle kord ütles.

Poiste sõjaväkke ergutamiseks avaldati "patriootlikke" artikleid, vändati filmegi, eriti õhudessantlaste reklaamimiseks. Võimureile ei meeldinud eesti noorte passiisus ja trots. Nõukogude kantseleikeeles väljendas seda rahulolematust Rein Ristlaan, kes oli trüginud EKP Keskkomitee ideoloogiaosakonna juhatajaks:

"Osa kutsealuseid on seni veel halvasti ette valmistatud teenistuseks relvajõududes, vähe eesti rahvusest noormehi valib ohvitseri elukutse. Need ja teised faktid näitavad, et sõjalis-patriootilises kasvatustöös on veel söötis maad." (Ajakirjast "Eesti Kommunist" nr. 9, 1981.)

Et Eestis sündis järjest vähem poisse, olid sõjakomissarid hädas nekrutite teenistusse kutsumise plaaniga. Sedagi probleemi püüti lahendada nõukogulikult. Nii teatas "Noorte Hääl" 11. mail 1978, et "ikka vähem ja vähem tuleb komisjonil teha otsuseid armeeteenistuseks kõlbmatute kohta". See andvat tunnistust elatustaseme pidevast tõusust, kättesaadavast arstiabist jne.

Kuidas oli lugu tegelikult? Tõesti tunnistati rohkem noori mehi sõjaväekõlblikuks, sest uute salaeeskirjade järgi tuli vastu võtta ka poolsante. Enam ei päästnud sõdurielust isegi viletsad kopsud või nõrk süda, ei kaksteistsõrmiksoole haavand, radikuliit, nõrk nägemine ja tuhm kuulmine. Armeesse taheti isegi kergemate seljahädadega noori. Oli juhtumeid, kus äsja käeluu murdnud kutsealusele öeldi jultunult, et küll armees käsi terveks saab. Nii mõnegi noorsõduri süda ütles suure koormuse tõttu üles või tekitas pingutav rivijooks veretulva kopsudest.

Väkke sattusid nõrkade närvidega või koguni närvihäiretega noored, kes ei pidanud pingele vastu ning avasid oma teenistusrelvast kaaslaste, isegi ülemuste pihta kuulirahe. Lõuna-Venemaal ronis üks sõdur raudteejaama katusele ja tulistas sealt inimesi väljakul. Meenutagem ka juhtumit Letipea neemel 1976.

Tartus olnud sõjakomissar Maandi lausa omavoli kehastus. Ta käsutas kordusõppustele vormistatud mehi oma korterit tasuta remontima ja pani toime muidki seaduserikkumisi.

Iseloomulik oli endise Jaanus Ehapalu (sünd. 1961) lugu. Juulis 1981 kukkus ta rulaga sõites rängalt. Traumapunktis kinnitati vasak käsi keha külge erisidemega ja öeldi: "Ilma operatsioonita kinni ei kasva." Ent midagi ette ei võetud ega tahetudki võtta. Lisaks oli noormehe parema jala pahkluu poolenisti lahti. Jälle läks tarvis operatsiooni. Koju aga tuli kutse sõjaväeteenistusse 28. jaanuaril 1982. Ehapalu läks varem kohale asja selgitama. Pealegi oli ta saanud ühe trauma lisaks, kui libedaga kukkus. Ta oli väänanud välja vasaku jala. Kokku olid noormehel järgmised hädad: vasaku jala hüppeliigese rebend, parema jala pahkluu murd (kild oli endiselt lahti), ja vasaku rangluu-abaluu liiduse rebend. Vastumeelselt lähetati Jaanus Ehapalu sõjakomissariaadist siiski haiglasse.

Õlga opereeriti 28. jaanuaril 1982 (samal päeval pidi ta juba sõjaväkke saadetama). Operatsioon ei õnnestunud. Läbi abaluu nuki löödi küll 3 tolli pikkune nael, aga paraku täies pikkuses rangluust mööda. Kuigi arstid seda teadsid, saatsid nad nooruki koju sõnadega, et kõik on kombes. Kui kips maha võeti ja õlast uus pilt tehti, võis eksitust tõestada. Teda oldi nõus haiglasse tagasi võtma, kuid nüüd polnud kohti (taheti saada pistist). Algul pakkusid arstid võimalust ebaõnnestunud operatsioon ümber teha, siis aga seletasid, et lisaks naelale on rangluu lavsaaniga seotud ning küll kõik kokku kasvab. See oli juba teine vale. Vastavalt haigusloole siirati operatsioonil üksnes kinnituskruvi, lavsaaniga luid ei seotud. Pärast pikki haiglapäevi vasak jalg lõpuks paranes. Vasaku õla luuseoses tekitas aga segav polt valu. Asjaosalise

arvates oli naelata hoopis mugavam. Arstid eeldasid kruvi lahustumist, kuid seisund aina halvenes. Sügisel 1982 lõigati polt välja.

Tartu sõjakomissariaadis pidas dr. Kull Jaanust teenistuskõlblikuks ja samal sügisel võetigi vigane nooruk sõjaväkke. Seal imestati, et nii haige mees sunniti aega teenima, kuid koju teda ka ei saadetud. Varsti sattus ta tööpataljonist hospidali, kus tema õlasse koguni kaks polti opereeriti. Et tal kästi enne aega haigevoodist tõusta, nihkusid kruvide pead õlast välja ning poldid kõrvaldati. Muidugi hakkas surgitud õlg valu tegema. Kevadel 1983 hakati häirima Jaanuse kirjavahetust Gorki oblastist oma inimõiguslasest ema Karin Innoga.

Olgu sellele juhtumile lisatud, et tasuta polnud Nõukogude Liidus korralikku ravi võimalik saada. Professor Ernst Raudam polevat võtnud isegi kehvi ja haletsusväärseid eesti maaeidekesi operatsioonile alla 1000 rubla eest. Väiksemat summat tavatsenud ta nimetada saunarahaks.

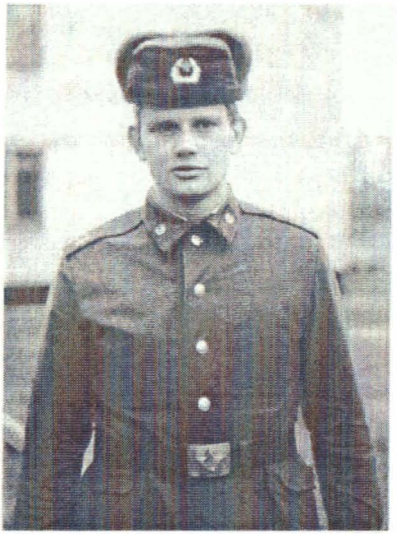

Jaanus Ehapalu Nõukogude armees sundaega teenimas.

Siin-seal muutus olukord nõnda loomuvastaseks, et sanitar ei viinud raskelt haigel isegi siibrit enne välja, kui polnud rublat saanud. Haiglakoha saamiseks tuli aga tihti maksta vähemalt 15-20 rubla. Ka parema ravi eest tuli paljudele arstidele üht-teist kitli-taskusse poetada. Arstide moraalitus tipnes juhtumiga, kus oldi valmis laskma raskesti haigel lapsel pigem surra kui teda tasuta haiglasse võtma, sest vaesel emal polnud raha. Korralikku hamba-ravi ei saanud Eestis isegi mitte korraliku tasu eest. Kollitas materjalipuudus ning enamasti olid hambatohtrite teadmisedki nigelad.

Nõnda olid siis lood nekrutite tervise, arstiabi ja elatustasemega. Kodueestlased muigasid parteipropagandistide väite peale, et "elu on parem kui mullu, toodang suurem, saagid kasvavad".

Okupatsioonivägedesse surutud eesti nooruki tegutsemisala laienes. Tavaliselt läkitati ta Leningradi, Moskva või Kaliningradi kanti, tihti ka Ukrainasse, Kesk-Aasiasse või ükskõik kuhu Nõukogude Liidus. Ent sagedamini sattus ta teistesse riikidesse. Kuubal oli näiteks 2600 Nõukogude sõjaväelast, lisaks veel 2000 militaamõuandjat. Aeg-ajalt saadeti eesti sõdurpoisse erakorralisi lahinguülesandeid täitma (nagu Tšehhoslovakkias 1968) või "komandeerimislähetusega" üpris ebatavalistesse paikadesse. Kui Hiina 1978-79 Vietnamile kallale tungis, oli Moskva eriüksuste koosseisus vietnamlastest võitlejate hulgas ka eestlasi ja teiste anastatud rahvaste esindajaid. Tartus juhtus üks koduvisiidil viibiv arst pealt kuulma, kuidas pereema ütles telefonijutus, et talle oli sõjakomissariaadist teatatud poja hukkumisest Vietnamis ja et tinakirst pidi mõne päeva jooksul Tartusse jõudma.

Eriti komplitseerituks muutis olukorra Kremli kuritegelik sõda afgaani rahva vastu, keda püüti terrori ja julmusega alistuma sundida, mürgitades külakaevusid ja tappes kariloomi. Moskva võimukandjad lähetasid tuhandete langenud punaväelaste asemele hukatusse üha uusi. Haavatute jaoks ei piisanud arstimeid ega põetajaid. Meditsiinitöötajate hulgas tehti propagandat, et nad läheksid Aafrikasse, Ida-Saksamaale ja mujalegi abitööle oma

erialal. Tegelikult ootas ees reis Afganistani ja Vietnami. Rühmadesse soostuti lülitama üksnes vallalisi ja muidugi ustavaid. Välisriikidesse saadeti ka töölisgruppe. Endisel töökohal säilitati kahekordne palk, millele lisandus välistasu.

Aastal 1979 jagati Eestis kõigile väekohustuslastele (kuni 45-aastased) sõjakomissariaatidest ankeedid, mille abil taheti saada ülevaadet asjaosaliste päritolust, poliitilisest kallakust ning isegi sugulastest välismaal. Ankeet meenutas väljasõiduloa taotlemise avaldust. Tuli märkida rahvus, sotsiaalne päritolu (intelligendid on ohtlikud!), komsomoli või parteisse kuuluvus (ustavus!); parteitutelt nõuti põhjust, miks nad polnud leninlaste ridades.

Küsiti ka parteiliste karistuste ning põhjuste kohta, tunti üksikasjalikku huvi haridustaseme ning teadusliku tegevuse vastu (kas on leiutusi)? Taheti teada, milliseid võõrkeeli ja kui hästi asjaosaline valdab ning millist Nõukogude Liidu rahvaste keelt ta valdab ja kui hästi. Kas on kohtulikult karistatud? Kas on viibinud välismaal; kui jaa, siis mis eesmärgil ja millal? Kas välismaal elab sugulasi: kus, mis ajast ja millega tegelevad? Nende nimi (ka isanimi) ja sugulusaste? Kas asjaosaline ise või tema sugulased on olnud vangis või internneeritud Teise maailmasõja ajal? Kus, millal ja millistel asjaoludel vabastati?

Tuli loetleda kõik sugulased: isa, ema, täisealised õed-vennad ja lapsed, muidugi naine. Pidi nimetama kõik töökohad ja selgitama nende vahetamise põhjusi, lisades ka täpsed ajad. Kas asjaosaline on mingil tasemel (millistel?) olnud "rahvasaadikuks" ning millal. Autasud? Alles lõpuks tuli märkida sõjaväeline seisund: kus sõjaväes aega teeninud, millal ja kuidas? Muidugi oli tarvis lisada telefoninumbrid kodus ja tööl. Selle kõige põhjal otsustati, kuhu kedagi mobilisatsiooni puhul paigutada ja milliseid ülesandeid talle määrata. Erivestlustes anti mobilisatsioonikorra kohta lähemaid teateid.

NLKP Keskkomitee ladvik hoolitses esmajoones armee võitlusvõime eest. Selle ümber kõik keerleski. Militaarsetes huvides raha ei koonerdatud, kuigi ka armees oldi sunnitud kärpima kütuse

hulka. Ometi jätkati välisilma kohutamist. 17. veebruaril 1983 sai Barnaulis (320 km Novosibirskist lõunas) valmis uus raketibaas. See oli kaheteistkümnes tugipunkt Siberis. Uude baasi oli paigaldatud üheksa lendrelva SS-20, igaühel kolm lõhkepead, mis olid sihitud kuni 4500 km kaugusel paiknevatele objektidele Aasias. Anastatud Eestis oli vähemalt seitseteist tähtsat raketibaasi.

Mida valgustkartvamaid samme astuti, seda kõrvalisematesse paikadesse hoiduti. Nii paiknesid Kuibõševi lähedal Volga-äärsetes steppides tähtsad keemiaväeosad, kus kord ja üldhügieen olid rangemad kui sõdureil mujal, isegi teist aastat teenivail poistel aeti pea pidevalt paljaks. Õppustel kanti kummist kaitseülikondi. Steppi olid üles seatud piserdid, kus pärast harjutusi end pesta sai. Neis väeosades, kus teenis ka eestlasi, õpiti koletislike keemiamürkide levitamise taktikat. Sõdureile selgitati, et neid mürke kasutatakse ainult vaenlase territooriumil. Nõukogude sõdalaste kehvadest kaitserõivastest imbus ohtlikku ainet sisse, mis tegi nii mõnegi raskelt tõbiseks.

Keemiamürkide ja biorelvade tootmise keskused ja nende toime uurimise instituudid asusid Uraalides. Sverdlovski kandis toimus ühes vabrikus suurem õnnetus, mis põhjustas rohkesti surma-ohvreid.

Ühe rootsiungarlase andmeil saadeti Ungari sõdureid aastaks Nõukogude Liitu teenistusaega jätkama. Koos Nõukogude soldatitega harjutati asbestist kaitsetürpides, mis olid valmistatud kummikihile. Asjaosaline viibis Vladivostoki lähedal 1977. aastal. Harjutuste ajaks evakueeriti mitme küla elanikud. Raske arvata, mille eest pidid säärased ülikonnad kaitset pakkuma.

Moskva kesklinnast ligi 25 km lõuna suunas Kutšino asulas oli täiesti salajane KGB rajatis, mida tšekistid nimetasid surma-vabrikuks. Sellest avalikult rääkimine olevat tähendanud riiklikku kuritegu. Kanti hoolt, et kõrvalised isikud sinnakanti ei satuks. Tolles rajatises tehti kurikavalaid tapmisriistu, mida kasutati varjatud sõjas kommunismivastaste tegelaste vastu Läänes. Surma-vabrikust pärines ka too vihmavari, mille otsaga mürgitati

Bulgaaria päritolu BBC ajakirjanik Georgi Markov 1978. aastal Inglismaal. Samuti toodeti seal mürgipüstolid, millega hukati ukraina rahvustegelasi Saksamaal.

Moskvast imbunud andmeil olid Nõukogude agendid vähemalt kaks korda levitanud Stockholmis pisikuid, et põhjustada suuremaid gripiepideemiaid. Eesmärk oli selgusele jõuda, kuivõrd ulatuslikult saaks Rootsit võimaliku rünnaku puhul rivist välja lüüa.

Krimmis, peamiselt Sevastoopolis, asusid löögiüksused, kes olid saanud põhjaliku ettevalmistuse karates. Meremeestele, eriti allveelaevade meeskondadele, anti sealkandis õpetust ka hathajooga alal. Vene keeles avaldati isegi sellesisuline õpik.

Nõukogude Liit ei kohkunud kasutamast bio- ja keemiarelvi võõral territooriumil. Seda kinnitavad paljude pealtnägijate kirjeldused Kambodžast, Laosest ja muidugi Afganistanist. Läänes ei usutud säherdust ebainimlikkust, sest kuidas võidakse rahumeelsete elanikega nii koletult käituda? Käiku läks aga veelgi hirmsamaid meetmeid sõjalise üleoleku saavutamiseks.

Kui Nõukogude Liidu peadiktaator Nikita Hruštšov aastal 1954 Indias visiidil viibis, avaldas ta ühtlasi soovi joogide võimetega tutvuda. Peaminister Jawaharlal Nehru kaalutlenud, mida vägivaldsele võimurile vaimuilminguist üldse näidata. Lõpuks Hruštšovile siiski demonstreeriti, kuidas joogi seiskab südame ja kuidas tema ihu ei tunne valu, lamades nõeltel ja auto temast üle sõidab. Joogi esinemine jätnud Hruštšovile sügava mulje, tal tärganud mõte neid nähtusi ära kasutada. Mõistagi mitte õilsatel eesmärkidel.

Nõukogude Liidus oli parapsühholoogia uurimine sellal keelustatud, nagu muudki "ebateadused". Nii oli joogateadlane ja neurokirurg Boriss Smirnov pagendatud Moskvast Ašhabadi. Indiast naasnult andis Hruštšov loa parapsühholoogiaga tegelda, kuid üksnes teemadel, mis pakkusid esmajoones huvi armeele ja julgeolekuaparaadile. Akadeemik Smirnovil paluti naasta Moskvasse, kuid ta keeldus. Telepaatiaprofessor Leonid Vassiljev aga suri peatselt.

Aastal 1959 kutsuti NLKP Keskkomiteesse akadeemikud Igor Tamm ja Ilja Frank ning biofüüsikaprofessor Lev Tumerman. Teadusosakonna kõrge ametnik teatas neile, et "partei otsustas" rajada parapsühholoogia teadusliku uurimise instituudi, ja kutsutuil kästi hakata otsima selleks vajalikke teadureid. Oli eraldatud kümnekorruseline hoone ja organiseerimiskuludeks antud 10 miljonit (1961. aasta vääringus üks miljon) rubla. Materialistidest teadlased vahtisid parteiametnikku jahmunult.

"Me keeldume aust seda instituuti rajada, sest me ei usu parapsühholoogiasse," ütlesid nad. "Aga partei usub!" raius ametnik.

Tookord jäi see asi katki. Aastaks 1960 olid Nõukogude võimumehed oma tahtmise saanud. Moskvasse, Vorobjovi mägedesse, Tšeremuškini tänavale oli asutatud täiesti salajane instituut. Suure hoone uksel seisis tagasihoidlik silt: Informatsiooni Ülekande Probleemi Instituut. Nõnda varjati asjasse pühendamatute eest mõistet 'parapsühholoogia'. Instituudi etteotsa oli määratud professor Solomon Gellerstein.

Asutuse otsene ülesanne oli uurida selgeltnägemist, selgeltkuulmist, telepaatiat ja telekineesi (esemete liigutamine ja töötlemine psüühilise energiaga). Kõigepealt leiutati aparaadid telepaatiliste protsesside jälgimiseks. Nõukogude asutustes ei arutletud telepaatia võimalikkuse üle ega "mängitud" Zeneri kaartidega nagu Läänes, vaid need võeti koos muude paranähtustega omaks kui tõsiasi, mida tuli võimaluste piires ära kasutada. Tolles instituudis töötasid sajad insenerid ja tehnikud. Et saavutati üha paremaid tulemusi, siis suurendasid võimurid järjest ka eelarvet, lõpuks anti uuringuiks juba kümneid miljoneid rublasid kuus. Haare laienes: hakati uurima hatha- ja radža-joogat, algatati halvava mõjuga amulettide valmistamine, treeniti astraalkeha projektsiooni, koguti teadmisi levitatsiooni praktilise kasutamise kohta, tegeldi teleportatsiooniga (esemete dematerialisatsioon ja materiaalne taastamine). Lisandus musta maagia probleemide uurimine.

Sensitiivide ehk meediumide ligimeelitamiseks asutati avalik parapsühholoogialabor Bolšaja Kommunistitšeskaja tänaval, hil-

jem rajati veel üks labor sideinstituudis Moskva Baumani rajoonis. Tudengite ja intellektuaalide hulgast koondus neisse hulk võimekaid parapsühholoogiahuvilisi. Peatselt täiendati koosseisu, mis tähendas, et avalikud laborid jäid võimekatest noortest ilma. Kui ühte sellist tütarlast kohtas juhuslikult tänaval tema tuttav ja päris, miks ta enam ülikoolis loenguil ei käi, tuli vastuseks: "Me ei peaks enam kohtuma, sest minust on saanud nõid..." See juhtus aastal 1964.

Samal aastal algas avalike laborite sulgemine ja pandi käima parapsühholoogia ametlik naeruvääristamise kampaania. Vägivalda propageerivad valitsejad ei pidanud enam sobivaks süvendada nõukogude inimeste huvi metapsühholoogiliste nähtuste vastu, sest see õõnestaks materialistliku maailmavaate aluseid.

Informatsiooni Ülekande Probleemi Instituut suleti, asemele asutati salastatud parapsühholoogialaborid: Moskvas, Kiievis, Leningradis, Novosibirskis, Alma-Atas, Bakuu lähedal Zõhhi neemel.

Vaenukampaania eesotsas seisis professor Aleksandr Kitaigorodski, kes on tuntuks saanud kurikuulsa lausega: "Parapsühholoogilised nähtused võivad tõestada Jumala olemasolu. Nagu teada, Jumalat pole olemas, nõnda ei ole olemas ka mingeid parapsühholoogilisi ilminguid!"

Meediumide värbamine jätkus. Ühtlasi sõlmiti üha edukamaid telepaatilisi kontakte kosmonautidega. Intensiivistati uuringuid esemete psühhokineetiliseks mõjustamiseks kauguste tagant. Seda kõike rahastasid KGB ja kaitseministeerium.

Teaduste doktorid M. ja S. said käsu otsida Nõukogude Liidu territooriumilt nõidu ja šamaane. Hiljem anti sama ülesanne "diplomaatidest" tšekistidele Aafrikas ja Austraalias, Polüneesias ja Uus-Meremaal. Nende meelitamiseks eraldati heldelt kulda. Nad toimetati Moskva erilaborisse, mida juhtis dr. M., kes tavatses aastal 1968 mitmetele parapsühholoogidele öelda: "Andke mulle mõne nõia aadress, ja ma saadan talle otsemaid lennuki järele, kas või kümne tuhande kilomeetri kaugusele!" Uurimisalad olid labo-

rite vahel ära jagatud vastavalt julgeolekuorganite ja armee juhtkonna soovidele.

Juba 1969 korraldati manöövreid koos selgeltnägijatega, kes andsid komandöridele üksikasjalikke andmeid üksuste liikumise kohta. Manöövrid läksid edukalt ja säherdusi paravõimetega tegelasi hakati rakendama väestaapide juures. Selgeltnägijate ja -kuuljate treenimisel saavutati järjest paremaid tulemusi. Mõnesid neist läkitati tähtsate ülesannete puhul appi spioonidele Nõukogude saatkondades.

Aafrika ja Austraalia nõidade abil laeti negatiivseid bioenergiaid esemeisse, muutes need amulettideks, millega saaks inimesi mõjustada soovitud suunas. Katsetused sel alal algasid juba 1965-1966. Säherdusteks amulettideks olid süütud puunukud (matrjoškad), vene rahvusmustriga puulusikad või sputnikumudelid, tegelikult olid need rahutus- ja depressioonimeeleolude akumulaatorid, mis ühtlasi kiirgasid keskendumist takistavaid vibratsioone.

Aastal 1970 pääses Nõukogude Liidust Iisraeli parapsühholoog Avraam Shifrin, kel oli tulnud poliitilistel põhjustel ka vangilaagris kiduda. USA-d külastades kurtis talle keegi kõrgametnik Washingtonis, et teda vaevab kontoris pidev peavalu ja väsimus, ta on tasakaalutu ja rõhutud meeleolus. Kodus tundvat ta end aga hästi ja ta suudab selgelt arutleda. Parapsühholoog päris, kas tal pole kontoris ehk mingeid Nõukogude diplomaatidelt saadud kingitusi. USA riigiametnik seletas, et terve riiul on täis puunukke ja sputnikuid. Pärast nende esemete väljaviskamist ebameeldivad nähud kadusid. Sellest kirjutas härra Shrifrin mulle isiklikult.

Suur edu on saatnud ka katseid peatada süda. Sel teemal kaitses Aleksandr Romen Alma-Atas koguni doktoriväitekirja, kusjuures ta demonstreeris oma katseid erikomisjonile. Neis katseis suudeti loomade süda peatada isegi kilomeetri kauguselt. Ja eesmärk? – kasutada neid võimalusi militaarsetel kaalutlustel.

Meditsiinidoktor Romen söandas isegi avalikkuse ees mõndagi jahmatavat teaduslikus keeles teatavaks teha. Oma raamatus

"Normaalse ja patoloogilise organismi biodünaamika ja bioenergeetika mõningaid küsimusi. Laserikiirguse biostimulatsioon" (Alma-Ata, 1972, lk. 47) kirjutab ta järgmist:

"(Neljandaks) eeldatakse hüpoteetiliselt, et organismi olemasolu protsessis võib tekkida selle omapärane nn. bioenergeetiline "teisik", mis säilib edaspidi organismist sõltumata, aga isegi ka pärast organismi tegevuse (oleskelu) lakkamist."

Teisisõnu: teadvus eksisteerib edasi ka pärast füüsilist surma. Ja kui midagi säärast lubati avalikult väita Materialismi Kantsis, mida teati siis kinniste uste taga? Psühhiaater Ilmar Soomeregi kuulutas oma loengul 1971 Tartu Ülikooli suures ringauditooriumis lihtsamas vormis sama. See julgus kutsus tookord esile võimurite viha. Hoopis pahasti käis mitteametlike andmete levitamise eest Moskva parapsühholoogi Eduard Naumovi käsi: ta mõisteti vangi. Pärast Läänest saabunud proteste sai ta vabaks.

Professor Gellerstein teatas enne oma surma eraviisil töötavaile nõukogude parapsühholoogidele, et Zõhhi neemel Bakuu lähedal tegutses koguni kaks salalaborit: üks allus armeele, teine KGB-le, kusjuures kummalgi polnud teise olemasolust aimugi. Armee laboris hüpnotiseeriti massiliselt sõdureid. Pärast seda täitsid nad igasuguse ülesande ja koguni suutlikumalt kui tavaseisundis sõdurid. Formeeriti isegi vastavad eliitpataljonid. Meetod töötati välja hüpnoloogi, teaduste doktori Pavel Buli uuringute alusel. Sansväljade suunamisel jätkati katsetusi, et vastase sõdureid negatiivselt mõjustada. Samuti osutusid edukaiks katsed psühhoenergia abil katki murda loomade selgroog kuni kilomeetri kauguselt. Luuretegevuses NATO vastu kasutati astraalprojektsiooni (teadvuse juhitud eraldumine kehast, et nähtamatult suunduda huviobjekti juurde). Sellise seisundi saavutamiseks korraldati luureohvitseridele eritreeninguid.

Aastal 1980 pääses Nõukogude Liidust Läände parapsühholoog Larissa Vilenskaja, keda olin Moskvas kohanud. USA-s antud teleintervjuus ta avalikustas, kuidas nendel kordadel, kui Kremlis toimusid tähtsad läbirääkimised, sundisid Nõukogude ameti-

võimud parapsühholoogiliste võimetega inimesi mõjustama välismaiseid poliitikuid. Osa sensitiive keeldus seda tegemast. Paraku oli rohkem neid, kes end rahast võluda lasksid. Võimukandjatega nõustus koos töötama ka ülivõimekas telekineesimeedium Boriss Jermolajev, stuudio "Mosfilm" režissöör, kes suutis tekitada esemete levitatsiooni ja isegi teleportatsiooni. Algul, kui ta oma hämmastavaid eksperimente psühholoogiadoktor professor Venjamin Puškini laboris alustas, avaldati temast hulk artikleid. Hiljem võtsid sõjaväelased Boriss Jermolajevi enda "hoole alla" ja tema nimi kadus avalikkusest.

Ajaleht "Sotsialistitšeskaja Industrija" kirjeldas 9. septembril 1973 Boriss Jermolajevi erakordseid katseid lähemalt:

"Jermolajev alustas eksperimenti igakordse soojendusega, nihutades esemeid psüühiliselt.. Tavaliselt on see telekineesi tekitajale pingutuse tippsaavutus. Seejärel algas katse põhiosa. Jermolajev võttis mingi asja, surus selle käte vahele... ja avas järk-järgult pihud. Ese rippus õhus. Selle ja peopesade vahemaa võis olla kuni 20 cm. On huvitav, et mida suurem oli objekti pindala, seda kauem see õhus rippus."

Meedium Boriss Jermolajev tikutoosi hõljutamas.

Meedium tekitab levitatsioninähtuse.

Uus, liberaalne puhang ametliku parapsühholoogia suhtes saabus aastal 1980, mil Gruusiast pärinev assüüri nõid Jevgenia (Džuna) Davitašvili kergendas tunduvalt diktaator Leonid Brežnevi tervislikku seisundit. Kompartei peasekretäri loal rajati Moskvas esimene avalik parapsühholoogia instituut, lisaks organiseeriti kogu Venemaal ühinguid. Ka loenguid sai hõlpsamalt korraldada ja seda võimalust ka kasutati. Ajakirjanduses ilmus artikleid, kus öeldi otse, et sellised nähtused on tõelus, mitte müstika. Nõnda väljendus ka akadeemik Juri Kobzarev ajalehes "Komsomolskaja Pravda" 16. augustil 1980. Üllatuslikult esitleti tavaandmeid parapsühholoogilistest nähtustest ja isegi kinnitati, et inimest ja muid elusolendeid ümbritseb bioenergiaväli (aura) ning et paravõimetega inimene suudab teisi tervistada ka juhul, kui arstid on jõuetud aitama. Alma-Atas muutus tööelu lihtsamaks

biofüüsikaprofessor Viktor Injušinil, kes oma rahumeelseil katseil suutis bioenergiaga edukalt stimuleerida köögiviljade kasvukiirust ja suurust.

Järgmine peadiktaator Juri Andropov võttis parapsühholoogiliste nähtuste avalikkusele tutvustamise suhtes karmima hoiaku. Salauuringuid mõistagi forsseeriti.

Pealkirja all "Meteoroloogiline sõda" ilmus ajalehes "Montreal Star" aastal 1977 artikkel, milles kirjeldati Moskva salakatsetusi ilmastiku spontaanseks mõjustamiseks, et esile kutsuda lumesadusid, nagu juhtuski Floridas, või torme ja põuda, nagu Kaliforniias.

Dr. Andrew Michrovsky oli asjaolude ametlikke selgitajaid. Koos oma kaastöölistega avalikustas ta, et Nõukogude Liit rakendab Kanada ja USA vastu ülipikal lainealal raadiolainetega mõjustamist. See kiirgus tekitas elektromagnetiliste kõrvalekallete abil ka passaattuuli. Pealegi avaldas kiirgus kahjulikku mõju psüühikale. Kanadas ja USA-s oli üheksa vaatlusjaama abil teada saadud kiirgusallikate asukohad. See madalsageduslik kiirgus (2000-3000 m) häiris ka raadiosaateid Põhja-Ameerikas. Mõju otsene ulatus oli 300-350 km. Selgus, et seda kiirgust lähetati Hiinassegi.

Eelkõige kasutati raadiokiirgust inimpsüühika mõjustamisel. Koostöös parapsühholoogidega saadeti Nikola Tesla uuringute alusel ehitatud seadmete abil eetrisse halvavaid vibratsioone, mis põhjustasid ebakindlust, masendust, isegi paanikat.

Olukorda uuris Planetaarne Puhta Energia Assotsiatsioon, avaldades eribülletäänis vastava kokkuvõtte:

"Millised ka poleks nõukogude teadlaste motiivid, avaldab madalsageduslik kiirgus Nõukogude Liidust negatiivset mõju Maa biosfäärile, füüsilistele süsteemidele ja planetaarsetele biosüsteemidele ning kõigile psühhofüsioloogilistele aspektidele.

See kiirgus mõjustab ilmastikku, tekitab geomagnetilisi häireid, seismilisi tõukeid ja elektrilaenguid.

Psühhofüsioloogilised efektid seisnevad inimese reaktsioonikiiruse ja täpsuse mõjustamises, hapnikusisalduse vähenemises; kiirgus tekitab

sisesekretoorseid muutusi, kahjustab südame ja veresoonkonna tööd, aeglustab vere hüübimist, pidurdab hormoonide nõristust ja suurendab närvilisust. Kiirgus tungib läbi kõikjalt. Sellest tingituna on kogu meie planeedil magnetkiirguse kontsentratsioon tavalisest 50 korda suurem."

Bülletäänis väidetakse, et madalsagedusliku kiirguse eetrisse saatmiseks oli korraga käigus vähemalt viis jaama koguvõimsusega 40 miljonit vatti. Impulsisagedus oli 5-26 Hz. Kõik seadmed olid seotud kõrgmagnetilise jaamaga Kasahstanis Semipalatinski piirkonnas. Üks säärane salajaam oli tööle pandud Nõukogude Karjalas, vastu Soome piiri, nagu avalikustasid nõukogude teadurid, juudi rahvusest väljarändajad Iisraelis. Hiljem alustas tegevust ka salapärane raadiojaam Riia lähedal. See ei edastanud ühtki saadet. Jaama kiirgus oli ülitugev. Karjalas viibinud juudi teadurid kirjeldasid sealse kiirgaja ümbrust elutuna: kiirgust ei talu inimesed, loomad ega linnud. Nagu uuringud näitasid, oli tegu Kremli pikaajalise eksperimentaalprogrammiga.

Osundatud dokumendis on veel öeldud: "Nõukogude teadlaste katsetused näitavad, et seda kiirgust on võimalik fookustada maailma eri osadele." Nii täheldati kahjulikku kiirgust Austraalias 1978, Lähis-Idas 1979, Euroopas ja USA-s sagedamini alates aastast 1980.

Need katsetused olid Nõukogude Liidu abirelv vastase psüühilisel mõjustamisel, et esile kutsuda närvilisust, masendust ja hajaliolekut. Ühtlasi raskendati ootamatute lumesadude ja vihmavalingute abil transpordiolusid.

Lääneriikide esindajad üksnes tõdesid, et Nõukogude Liidust säherdust kiirgust lähetati, kuid midagi ei tehtud oma kodanike kaitseks salarelva eest.

Terroriorganisatsioon KGB ei võidelnud ainuüksi oma sisevaenlastega – teisitimõtlejate ja rahvuslastega, vaid oli välja kuulutamata sõjas ka erakapitalistliku Läänega, mida tšekistid "Kartaagoks" nimetasid, sest Nõukogude impeeriumi valitsejad tahtsid Läänt vallutada ja orjastada. Paranähtusi kuritahtlikult kasutaval punahiiglasel oli olulisi eeliseid: Lääs oma väikekodan-

likus materialismis ei uskunud noid nähtusi ja NATO-l polnud midagi samasugust vastu panna...

Minu valgustustegevus noorte hulgas jätkus. Üha rohkem nägin kommunistide valmisolekut igaühe elu põrguks muuta, kes söandas väljendada rahulolematust valitseva ebaõiglusega. Iseäralik lugu juhtus tartlase Anti Treieriga, keda tundsin aastaid.

Anti Treier oli teeninduskombinaadi "Täht" kiviraidur ja aktiivne taidleja, kes arvas suutvat komparteisse kuuludes kaasinimesi rohkem abistada ja nende elu veidigi kergendada. Ta pettus juba liikmekandidaadi ajal ja esitas lahkumisavalduse. Nüüd astusid partei käsul tegevusse jälitusorganid. Algul süüdistati noormeest olematus vägistamises, püüdes teda vangilaagrisse sokutada. See ei õnnestunud. Siis sunniti teda pistist maksma. Lõpuks viidi ta vaimuhaiglasse "vaimse seisundi uurimiseks". Kui Anti Treier oli kõikjalt välja vingerdanud, "vestles" temaga miilitsaosakonnas KGB leitnant Mart Valge. Ta päris provotseerivalt, kas mitte tema, Treier, ei teinud Vabadussõja kangelaste mälestussambale Ropka (endine Pauluse) kalmistul uue raidtahvli.

Konflikt sai alguse 10. jaanuaril 1977 teeninduskombinaadi parteialgorganisatsiooni koosolekul, mis salaja lindistati:

"Täna on meil päevakorras partei liikmekandidaadi, seltsimees Anti Treieri kandidaadistaaži küsimus. Seltsimees Treier on olnud alates 1975. aastast partei liikmekandidaat. Ammu on aeg olnud tal astuda juba partei liikmeks. Seltsimees Treieriga on sel teemal mitmel korral vesteldud, kuid millegipärast ei ole ta selleks mingeid samme astunud, et ta võetaks partei liikmeks. Ja viimane kord, kui ma rääkisin seltsimees Treieriga, siis ta mainis, et ei soovigi parteisse astuda, sest tema ei ole nõus partei poliitikaga. Võib-olla seltsimees Treier selgitab seda ise?"

Nende sõnadega avas koosoleku vana kommunist Valentina Tišenko, asutuse partorg ja kaadriosakonna vaneminspektor.

Anti Treier seletas, et ta pole rahul sellega, kuidas nende parteigrupi liikmed oma tööülesandeid täidavad. Ta meenutas enda määramist ametiühingukomitee esimeheks: parteilane Nuut, kes pidi selleks saama, pummeldas koosoleku ajal restoranis.

Anti Treier jätkas: "Kuidas saab üks kommunist mitte ilmuda, kui talle on antud selline vastutusrikas ülesanne?

Võtame nüüd järgmise asja. Te teate, et Lubjal sae ehitamisel oli väga inetu lugu. Või jälle: tuleb parteilane Rein Tšernjuk minu juurde ja ütleb, et Treier, sul tuleb lõuad sisse lüüa! Ma küsin: mille eest? – Sina olid üleval pläranud, et Pokk ja see teine mees ainult laaberdavad ringi ja joovad. Kahjuks mina seda ei ütelnud. Kui ma oleks seda ütelnud, oleks mul ka õigus olnud. Tšemjuk ütleb, et tähendab Paap (peainsener, kommunist) valetab. Helistasin Paapile. Ei, tema ei ole seda juttu rääkinud. Kas võib kommunist sellist turunaiste juttu rääkida?

Veel üks asi. Mulle oli seltsimees Tišenko suur autoriteet. Aga kui sain teada, et ta on rahvakontrollikomitee esimees asutuses, mul see autoriteet kadus. Mind huvitab: kuidas võib kommunist raisata riigi raha? Olev Lepp ja Valentina Tišenko ning kõik parteilased teavad, et must "Volga", mis on meie arvel, toob meile iga aasta 5000 rubla kahjumit. Ma ei vaidle vastu, et seltsimees N. Preimanil (täitevkomitee teenindusosakonna juhataja) on vaja masinat, kuid sel juhul see olgu ette nähtud linna täitevkomitee summadest. Niisuguseid asju võiksin tuua väga palju...

Nagu oli üks vallandamise lugu. Ei tõstetudki üles vallandamise küsimust, kuigi mees oli teinud kolm või neli päeva tööluusi. Ta võttis "sinise lehe", valetas meistrile. Ettekandele oli kirjutatud: teisiti suhtuda, kuna ta on parteilane. Kas siis tõesti on meil parteid ainult selleks vaja, et meil oleks **kaitsekilp?** Et meid ei karistataks sellepärast, et olen **parteilane?**

Parteilane peab põhikirja järgi olema eeskujulik kõiges. Võtame nüüd meistrid. Saarlaid ei ole parteilane. Härsing ei ole. Valge ei ole. Aga Ilves ja Jansike on parteilased. Esimeste meistrijaoskonnad töötavad hästi. Mis eeskuju annavad siis kommunistid? Kui ma olin parteitu, olin sotsialistliku võistluse võitja vahel. Nüüd ma enam seda ei ole. Muidugi, ma saan aru: mul on ühiskondlik koormus suur, ma ei jõua tööd teha.

Seltsimees Jansike on kommunist. Vist asutuse juhataja kunagi? Kui mina palun töölist kirjalikult tulla ametiühingukomitee koosoleku ette "pragullidest" (slängis: puudumised) aru andma, siis seltsimees Jansike ütleb väga lihtsalt: töölisel ei ole vaja minna! Samuti ma küsisin Lepa

käest selle musta auto kohta. Kaheksa kuud tagasi Lepp lubas: katsume selle asja ära õiendada, et masin enam meie arvel ei oleks!

Sellepärast mina leian – milleks astuda parteisse, kui parteilane ei julge midagi öelda? Parteilane peab põhikirja järgi igal pool ütlema oma arvamust. Kriitiliselt suhtuma! Hoidma riigivara ja kõike! Miks on parteilased muutnud partei formaalseks organisatsiooniks? Kui ma astun parteisse, muutun ka ise formalistiks!"

Nüüd väitis Valentina Tišenko, et Treier olevat öelnud, nagu peaks Brežnevi asemel juba ammu noorem mees olema. Treier vaidles vastu, ta polevat niimoodi öelnud. Siis noomiti teda, et kui ta ei soovi parteisse astuda, võiks seda asja lahendada teistmoodi, töökaaslasi ja parteilasi mustamata.

Koosolekujuhataja pidas vajalikuks tähendada, et ministeerium andis "Volga" asutuse käsutusse ja seda käsku ei saavat muuta. Treier: "Pole õige!"

Edasi süüdistati hoopis Treierit, et ta pole aasta jooksul komsomolikoosolekuid korraldanud. Treier seletas, et noored ei taha tulla. Siis heideti talle ette, et ta polevat kogunud komnoorte liikmemakse, vaid tasunud need omast taskust. Treier vastu: näete nüüd, olen teiesugune!

Lõpuks päriti uuesti, kas Anti Treier astub parteisse või mitte. Vastus: ei astu. Taheti teada põhjust. Vastus: "Meie parteialgorganisatsioon ei tööta leninliku põhimõtte alusel."

Säärane julgus, asutuse 16-liikmelise kommunistide jõugu ees maksis Anti Treierile mitme ametikoha kaotuse: ta oli olnud Tartu Linna RSN Täitevkomitee liige, oma asutuse komsomolisekretär, ametiühingukomitee esimees ja ALMAVÜ linnakomitee liige. Teda oli korduvalt tunnustatud partei linnakomitee ja komsomoli keskkomitee aukirjadega (noorsoo poliitilise kasvatamise eest).

Nagu Nõukogude Liidus tavaline, nii oli sellele ettevõttele, hauaplaatide töökojale, tehtud raskeks osta sobivat kivimaterjali ametlikus korras. Juhtkond pidi kasutama "musti otsi". Anti käis ülemuste nõudel autojuhiga kive valimas. Kord jäi ta vahele, sest ostupaberid puudusid. Paragrahvi järgi oli Anti Treier süüdlane,

täpsemalt öeldes varas. Võimuesindajad tõttasid olukorda ära kasutama. Anti Treierile tehti ettepanek hakata "eesti vabatahtlike komnoorte vabatahtlikuks brigadiriks" kombainitehase ehitusel Doni-äärses Rostovis, keeldumise korral lubati ta kohtu alla anda ning siis võis teda oodata mitu aastat vangilaagrit. Noormehel polnud valikut. Nõnda selgus tallegi, kuidas komsomoli löökehitustele moodustatakse "vabatahtlike rühmi".

Antile olid need Venemaal veedetud paar aastat jubedamaid perioode tema elus. Nad olnud hulgakesi kiilutud "kasimata ja haisvasse ühiselamutuppa". Nädalavahetused lõppesid tavaliselt suurjoomingute ja löömingutega. Lisandusid vargused ja röövimised. Ehitusmaterjale, koguni valmistoodangut "toimetati kõvasti vasakule".

Et uut tüüpi kombainid olid sama kõrged kui tehasevärav, siis – selle asemel, et võlvi kõrgendada – võeti iga kord kombainide ülakorpus madalamaks. Tara taga olid ametis töömehed, kes kahjustuse parandasid. Kilplaslik töö!

Sellal kui eestlasi läkitati kodumaast kaugele "löökobjekte" ehitama, sunniti Eesti ettevõtete esindajaid Venemaalt tööjõudu värbama. Nii oli ainuüksi Pärnu Linavabrik pidanud tööle kutsuma sadu vene perekondi, kes kohe said ka mugavustega korterid.

Juhtus, et Venemaal töötavad eestlased leidsid endale sealt elukaaslase. Võimurite lootuseks oli niimoodi kiirendada eestlaste sulamist venelaste hulka, kuid paljudes segaperedes hakati hoopis rääkima eesti keelt. Ka Anti Treier abiellus venelannaga, kuid lubas oma pojast kasvatada eestlase.

Ajapikku sattus minu kätte ka hulk salatrükiseid, muu hulgas "Raamatukogudest ja antikvariaatidest kõrvaldamisele kuuluvate kodanlikul ja okupatsiooni ajal Eestis ilmunud väljaannete Koondnimekiri" (II osa, Tallinn 1963). See 171-leheküljeline piiratud koguses ilmunud väljaanne saadeti numereeritult laiali erinimekirja alusel. Toimetaja oli A. Kallip. Kõrvaldamisele kuulusid mõistagi kõik ajalooõpikud, koolilugemikud, Vabadussõda käsitlevad raamatud, väljaanded skautlusest ja rohkesti lausa süütuna

tunduvaid trükiseid, sealhulgas ilukirjandust. Albert Kivikase, Jaan Lattiku, Eerik Laidi, ja veel mõne nime taga oli lakooniline märkus: kõik teosed! Selle väljaande fotokoopia õnnestus mul Läände sokutada. Rootsi Eestlaste Esindus avaldas selle aastal 1980.

Eriti haruldaseks pean Leningradi kirjastuselt "Vojenizdat" ilmunud "Lühikest vene-eesti sõjaväelist vestlussõnastikku", millest oli lähemalt juttu esimeses peatükis.

Hakkasin raja taha saatma ka oma eestikeelseid artikleid. Ajaleht "Välis-Eesti" avaldas 20. detsembril 1976 pseudonüümi all mu pikema kirjutise "Müstiline lendkeha Eesti kohal", mis käsitleb UFO-lainet Eesti ja Nõukogude Liidu kohal.

Järjest rohkem leidus inimesi, kes minu peale KGB-le kaebasid. Kui olin Tartus põranda all korraldanud järjekordse luulelavastuse ettekandmise, sain peatselt kuulda, et keegi oli tšekiste informeerinud. Ma ei varjanud oma solvumust, kui arutasin seda asja filmiklubi eestvedaja Lembit Hanniga. Pakkusin ju noortele tihti üliraskesti kättesaadavat informatsiooni. Mäletan, kuidas Lembit purskas: "Sellele rahvale pole muud vaja kui veel valusamat Moskva nuuti! Ehk siis tuleb mõistus eestlastele pähe ja nad hakkavad lõpuks ometi kokku hoidma."

Andropovi piitsa all muutus olukord üsna hulluks, ent reetmine jätkus. Nii toimus märtsis 1983 läbiotsimine Rapla Kolhoosidevahelise Ehituskontori töödejuhataja Jüri Lattiku juures põhjusel, et üks töökaaslane oli esitanud tema peale "firmakaebuse".

Kevadel 1977 juhtus tragikoomiline lugu. Nimelt olid tudengilehed avaldanud minu filmikirjutisi Andu Pärjeli varjunime all. Minu arvamus Andrei Tarkovski filmist "Peegel" ilmus ülikoolilehes pärast seda, kui "Noorte Hääl" oli artikli tagasi lükanud. 1. aprillil 1977 teatas "Sirp ja Vasar", et Eesti Kinematografistide Liidu juhatus tõstis esile minu filmikirjutisi TRÜ ja EPA lehtedes. Sellega võttis kultuuriministeeriumi häälekandja mu varjunime omaks.

Otsustasin nüüd olukorda kasutada ja pakkuda mõnda filmiretsensiooni "Edasile". Tõesti sattus toimetuse kultuuriosakond

segadusse, pidades minu esiletõstmist rehabiliteerimiseks. Nõnda ilmus 17. aprillil 1977 usbeki filmi "Sinna, kuhu lendavad linnud" arvustus. Allkiri – Jüri Lina. Nägin unes, et lugu avaldati, kuid seejärel mitte midagi muud. Juba samal päeval helistati linna parteikomiteest ja lehetegijad taipasid kohkumusega oma eksimust. Kähku saadeti ülejäänud artiklid tagasi. Kultuuriosakonna juhataja Lia Kevvai teatas oma ametlikus kaaskirjas (19. aprillil 1977), et on kavas publitseerida sari liiduvabariikide filmikunsti ülevaateid, mistõttu ei taheta enam üksikfilmide tutvustusi. Seda sarja ei ilmunud iialgi. Mõistsin, et mingi usutava vale pidi Kevvai välja mõtlema.

Filmiklubi "Amfo" liige Karin Rebane (praegu Inno) hakkas taotlema mulle partei linnakomiteest luba mõne loengu pidamiseks. Selle peale pahvatati, et Lina ei tule kõne alla, ta on kahtlane tüüp. Kui aga Karin soovitas lugeda "Edasis" pahandust põhjustanud retsensiooni, mis kajastab noid "kahtlasi" vaateid, läksid parteimehed lausa raevu. Väideti, et inimesel, kes ei taha lasta julgeolekutöötajaid oma korterisse ja põletab sellal ahjus pabereid, peab ju olema midagi varjata.

Varsti esitati Keskkomitee kaudu Eesti NSV Kinokomiteele nõue sulgeda Tartu filmiklubi "Amfo", sest seda tahetavat teha Jüri Lina tribüüniks. Ei seletatud, miks minu mõtted on ebameeldivad ja miks neid ei tohi väljendada.

Filmiklubi juhtija Lembit Hanni kutsuti KGB-sse, kus ülekuulajate hulgas oli ka leitnant Albert Gektor. Sama päeva hilisõhtul tuli mures ja veidi nokastunud Lembit minu poole ja andis teada võimurite otsuse filmiklubi sulgeda. Ta kutsus mind välja jalutama, sest jutt polnud mõeldud salamikrofonidele. Ta toonitas, et tal ei lubatud ülekuulamisest kellelegi rääkida.

Tšekistid süüdistanud teda koostöös minuga ja kahtlustanud kuulumises Eesti Demokraatlikku Liikumisse. "Soldatovi ja ta otsesed jüngrid juba saatsime külmale maale," lõuanud üks vene keelt kõnelnud ametnik. "Kas tahate järele minna? Peate ausalt kõik Lina kohta ära rääkima. Siis me ei tee teile midagi."

Lembitule väideti, et KGB-l on täpseid andmeid, kuidas ta levitanud põrandaalust kirjandust. "Kas saite Linalt?" Nõuti ülestunnistust, et "Lina-punt annab nüüd välja ka poliitilist kirjandust". Nimetati koguni kahe väljaande pealkirjad: Anatoli Martšenko "Minu ülestunnistus elust tänapäeva nõukogude vangilaagrites" ja Aleksandr Solženitsõni "Buddha naeratus". Surveavaldamisel hoobelnud tšekistid ka andmetega Lembitu eraelust, kuid ometi ei jõudnud nad sihile. Lembit ei öelnud ainsatki reetlikku sõna, kuigi talle oli öeldud, et kangekaelsuse korral ei saavat ta ajakirjanduses enam ridagi avaldada.

Edaspidi keelduti trükkimast tema filmikroonikat, mis oli ilmunud pühapäeviti pseudonüümi all 'Lauri Talvik'. Enam ei tahetud tema tõlkeidki. Ta hakkas masendusest üha enam alkoholi pruukima ja sulgus üksildusse. Ka perekonnaelu veeres allamäge.

Järgnes elu ehitustöölisena, et ehk ometi pääseda tööstitust kuurilobudikust, kus ta magas põrandal, sest ruumi jätkus vaevalt ema voodile, filmiraamatuile ning ajakirjadele. Lembitu ema oli pime ja peaaegu liikumisvõimetu. Siis suri isa Saaremaal vanadekodus, kuhu poeg ei pääsenud isegi matusele, sest sõiduloaga jäädi hiljaks. Tšekistid ei jätnud Lembit rahule. Ometi polnud ta osalenud mingites rühmitustes. Ta vaid juhtus olema mu lähem tuttav.

Mõni kuu pärast minu lahkumist Eestist järgnes tragöödia. 4. augusti hilisõhtul 1979 hakkas Lembit Hanniga tema kodu lähedal norima viis korda kohtulikult karistatud Uno Parm. Algul oli ta rünnanud ka Lembituga kaasas olnud autojuhti Peetrit, kuid too sai noalöögi kõrvale juhtida. Ta hüüdnud Lembitule: "Jookseme, see hull tapab veel ära!" Lembit järele ei jõudnud, sest talle ässitati hundikoer kallale. Parm haaras Lembitu jalast ja lõi noa põlveõndlasse, purustades tuiksoone. Noormees hüüdis appi ja pages oma hoovi, vererada taga. Ta ei jõudnud trepini, kust olnuks end kergem kaitsta, ammugi siis tuppa varjule. Õues ässitati talle taas koeravolask kallale ja Parm hakkas teda koos oma vabaelunaisega peksma.

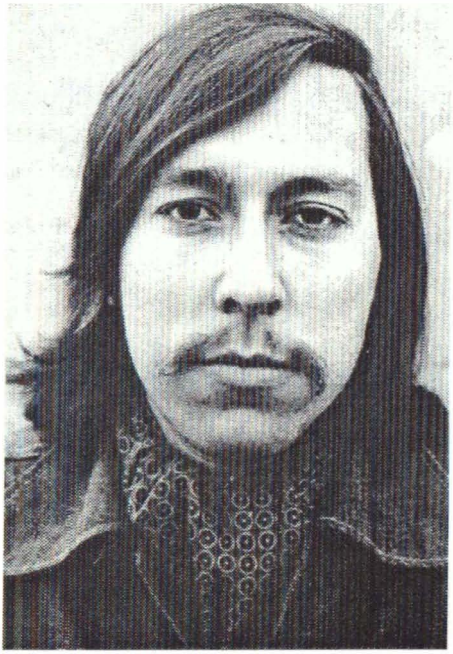

Lembit Hanni.

Meelemärkusetuna jäi Lembit hoovi vedelema. Naabrid helis tasid miilitsasse, pidades teda võõraks joodikuks. Kui võmmidel sai selgeks, kellega on tegemist, purustas üks neist Lembitu nina luu. Alles siis kui peksjate ohver oli verekaotusest surnud, kutsut kiirabi.

Lembitu abikaasa Helgi ootas sellal teist last (poeg Eerik ol aastane). Lembitu pimedale emale oli toeks minu sõber Jaan. Ku ta 23. jaanuaril 1980 pärast tööd jälle ukse taga kolkis, ei vastatud Jaan kutsus kohale haige naise venna. Koos helistati miilitsasse Korrapidaja seletas, et nemad ei tule, olevat majavalitsuse asi. Ol aga õhtu. Helistaja seletas, et ehk inimene vajab kohe abi. Tor visati hargile! Naabrimees pakkus end manukaks ja kolmekes murti uks lahti. Lembitu ema leiti surnuna põrandalt.

Vahetult pärast Lembit Hanni tapmist korraldasid tšekistid tema endises eluasemes ebaseadusliku läbiotsimise, muukides end pimedas sisse. Ema siis veel elas. Järgmisel päeval, kui teda külastas vend, selgus, et raadio oli taburetilt kapile tõstetud, ära olid võetud mõned koduköitelised raamatud (põrandaalused väljaanded!) ning soritud riiulis.

Uurija küsis Lembitu naiselt, kas Lembitul oli nõukogudevastast kirjandust. Ametnik seletanud, et Lembit oli seotud patsifistidega (minu tuttavad, keelustatud "Amfo" liikmed, kellega just siis arveid klaariti) ning ufoloogidega.

Võimuesindajad püüdsid juhtumit kohe algul mätsida. Ajalehes "Edasi" mainiti, et tegu olnud üliraske kehavigastuse tahtliku tekitamisega, mitte ettekavatsetud tapmisega. 1. novembril 1979 Tartus toimunud kohtuprotsessil mõisteti Uno Parm ENSV KrK paragrahv 107/7 alusel 10 aastaks range režiimiga vangilaagrisse. Ta oli juba pool oma elust kinnipidamiskohtades veetnud. Ilmselt anti talle peatselt amnestia. Tema vabaabielunaisest kaasosaline mõisteti õigeks (!).

SISEASJADE OSAKONNAST TEATATAKSE

Öösl vastu 5. augustit leiti Kalevi — Sõbra nurgal vigastatud Lembit Hanni, keda enam päästa ei suudetud. Kahtlustatuna üliraske kehavigastuse tahtlikus tekitamises peeti 5. augusti hommikul kinni varem viis korda kohtu poolt karistatud Uno Parm (1934). Seniste juurdlusega on kindlaks tehtud, et Hanni ja Parmu vahel tekkis tüli, Parm hakkas Hanni mõõda Sõbra tänavat, nuga käes, taga ajama ning löi talle noaga jalga, mis põhjustaski ohtra verekaotuse ja surma.

Kõiki kodanikke, kes juhtunut pealt nägid või kes 5. augusti keskööl nägid Kalevi — Sõbra nurgal pesuvõel omest ja naist ning hundikoera, palume endast teatada telefonil

Sügisel 1977 teatas mulle EPA õppejõud Kalju Pung, et KGB küsitlenud teda minu kohta. Tšekistid olid muutunud kannatamatuks, sest ma polnud kuigi agar oma kavatsuses Nõukogude Liidust lahkuda. Kummaline küll, lihtsam olnuks mind ametlikult välja visata. Kalju Punga meelest äratanuks see ülearust tähelepanu nii kodu- kui ka välismaal. Vahendusmees teadis, et aktsepteeritakse üksnes emigreerimistaotlust Lääne kodanikuga sõlmitud abielu alusel. Minult sooviti tungivalt, et astuksin ametlikult mõne koguduse liikmeks, siis jäetavat mind rahule (nõnda oleksin kontrolli all). Keeldusin, sest kirikusse pole mul asja, seal pole vaimsusest jälgegi. Isegi peapiiskop Kuno Pajula oli KGB agent.

Kevadel käisin jälle Kesk-Aasias. Araali mere ümbruses nägin veel suuremat vaesust ja viletsust. Saviuberikest Taškendi vanalinn oli endiselt kole ja tööstitu.

Sügisel kuulsin, et tšekistid tundsid tolle reisi vastu hämmastavalt suurt huvi. Eelkõige tahtsid nad teada, kes oli mu reisiseltsiline. Mida enam KGB minu järel nuhkis ja mu eraelu häiris, seda trotslikumaks ma muutusin.

Peatselt poetasidki jälitajad mu tuttavate ülekuulamisel, et "too sell ju konspireerib, kui ta oleks õige vend, ajaks ta oma asju avalikult". Oma loenguil tegin järjest salvavamaid vihjeid kohalike võimukandjate suunas. Keegi ei saanud ühestki mu sõnast kinni hakata, sest rääkisin mõistu. Näiteks nii: "Ühes tänapäeva pimeduseriigis on viimasel ajal sündinud kentsakaid asju..." Norijaile saanuks kergesti vastata: "Ega te ometi arva, et niisugused asjad võiksid toimuda vabaduse kantsis – Nõukogude Liidus?"

Allegooria oli noorte kultuuritegelaste hulgas laialdaselt levinud. Laulud või luuletused, kus mõisteti hukka Kreeka või Tšiili hunta režiime, tundusid justkui nõukogude elust maha kirjutatud olevat. Näiteks Gunnar Grapsi protestilaul "Kreeka pojad". Võimuesindajad teadsid, et ametlikult ei saa nad mulle külge hakata, sest oleksin kohe käiku lasknud nõukogude demagoogia. Näiteks nii: "Sotsialistliku ühiskonna igakülgse arengu huvides on vajalik marksistlik-leninlike algtõdede valgusel näha perspektiivi, mis

peitub filosoofiliste ja sotsiaalpoliitiliste vaadete tervikliku ja harmoonilise süsteemi väljaarendamise vajalikkuses iga teadlikult mõtleva nõukogude inimese puhul, kes peaks suutma uusi probleeme teoreetiliselt läbi töötada, kuid keda tuleks raskuste ületamisel aidata, mis seoses uute elunähtuste tundmaõppimisega kerkivad üles nõukogude ühiskonna komplitseeritud olemuse tõlgendamisel, ja toetada maailma revolutsioonilistest kogemustest praktiliste järelduste tegemisel, et tekiks teatud eeldus üldistava teooria väljatöötamiseks. See suunaks loovalt eluliste tõdede ühendamist leninliku sotsialismi põhitõdedest lähtuva kommunistliku ülesehitustöö praktikaga..."

Praegusel Eesti Vabariigi presidendil Arnold Rüütlil on sogamismaneer külge jäänud, nii et tema jutust on vahel peaaegu võimatu aru saada. Siin väljavõte Arnold Rüütli tervituskõnest mahepõllumeestele Palmses peetud konverentsil "Mahe ja ehe" 23. mail 2003:

"Kellel on võimalus olnud, ja kindlasti olete sõitnud üle Euroopa lennukiga ja kui on ilus ilm olnud, siis teie põllumeestena ilmselt olete näinud ära ebaloomulikke põlde ja küllalt suuri välju, mis ei ole mitte rohelised, vaid sinised hoopiski. See tähendab, et on kasutatud nii suurel hulgal väetisi, mis on täiesti ebaloogiline, et taim suudaks üldse veel omastada nendes olukordades, kus kõik taimekasvu faktorid on optimeeritud, see tähendab, et valgus, soojus ja niiskus. See tähendab, et ta ei suuda seda siis sellisel kujul üldjuhul sellega toime tulla, kogu see siis toimeainete hulk, mis seal siis on."

Nõukogude ühiskonna peamisi eesmärke oli alla suruda mis tahes omapära. Nagu Aleksandr Herzen on märkinud, olevat Venemaal juba vanast ajast samastatud isikupärasust mässumeelsusega. Sellepärast sunnitigi inimesi lahustuma kogukonnas.

Mitte kõik, kes tundsid vajadust väljendada põlgust totalitaarse režiimi vastu, ei suutnud intellektuaalset vastasrinnet luua. Nemad otsisid teisi vorme, paljud lausa algelisi. Nii ei pooldanud ma rahvuslipu heiskamist või Kuperjanovi haual patriootlike loosungite hüüdmisi (üks tudeng vahistati selle eest jõuluõhtul 1978 ja

pärast heideti ülikoolist välja). Milleks end nõnda lihtsalt tšekistide kätte anda? Kuigi Aare Printsi heisatud sinimustvalge "Vanemuise" katusel 24. veebruari hommikul 1977 tekitas rahva hulgas rõõmsat elevust, oli see siiski lapsikus. Rahvuslipu ülespanemine oli kahtlemata julgustükk, kuid see ei kahjustanud kommunistlikku süsteemi karvavõrdki. Sellepärast hindasin neid, kes tähelepandamatult või ka avalikumalt, tuginedes olemasolevale "seaduslikkusele", õõnestasid kehtivat rõhumiskorda nii tööl, kodus kui ka puhkehetkel. Varjus tegutsejaile ei saanud ju midagi teha!

Eelkõige tuleb nn. seaduslikkuse piiril balansseerida avaliku protesti väljendajail. Luuletaja Jaan Kaplinski esinemine Eesti NSV Kirjanike Liidu juhatuse pleenumil 23. novembril 1977 andis kauaks kõneainet nii Eestis, Nõukogude Liidus kui ka Läänes. Tema ettekande tekst levis üsna laialdaselt. Tundsin enda kohustuse seda omakorda vähemalt 100 eksemplaris paljundada. Eriti meeldis rahvale Kaplinski toonitus:

"Kui aga energilisemalt ja aegsasti teeme endale ja teistele selgeks, et olukord, milles oleme, on talumatu, on siiski võimalik, et olukord paraneb."

Peatselt kuuldus KGB agentidelt jutte, et ärgu ma kujutlegu, nagu võimuesindajad ei teaks, kes seda oopust kõrgkoolides levitas. Mind need kõlakad ei häirinud. Eriliselt tõstis aga toonust, et "Ameerika Hääl" tutvustas seda ettekannet, mis visandas tabava pildi nõukogude olude paranoiast, alates nõmedast postitsensuurist ning lõpetades ahistava kultuuripoliitikaga. Eelkõige hämmastas inimesi Jaan Kaplinski julgus, sest "kes selliseid asju siis välja ütleb".

Nii või teisiti talusid võimurid sündmuste arengut, pealegi oli Kaplinski kuulutanud, et oma teksti levimise eest ta ei vastuta. Hiljem, seoses 40 kultuuritegelase avaliku kirjaga koolinoorte rahutuste jõhkra mahasurumise asjus, hoiatati Jaan Kaplinskit. Lõpuks avaldasid võimurid isevärki "patukahetsuse", millele oli Jaan Kaplinski nimi alla kirjutatud. On iseloomulik, et see ilmus KGB häälekandjas "Kodumaa".

Minu kohta käivad jutud muutusid üha segasemaks. Juhtus, et tänaval lausuti kõvasti teistele teadmiseks: "Näe, see on Tartu kõige hullem taimetoitlane."

Mõnikord toonitasin oma kinniseil loenguil, et ametlikult pole mul enam õigust end trükis avaldada ega ettekannetega esineda. Teatasin sellest ka raja taha ametliku postiga saadetud kirjades (enamik neist ei jõudnudki adressaadini). Pidasin vajalikuks ühtlasi selgitada, et mind kiusatakse taga mu vaimsete vaadete pärast.

KGB reageeris hoopis isemoodi: 30. novembril 1977 ilmus ajalehes "Kodumaa" mu ammune intervjuu Andrei Tarkovskiga (varem avaldatud EPA lehes) pealkirja all "Andrei Tarkovski filmis Eestis". Selles lehes ei ilmunud ainsatki rida ilma KGB ideoloogiaosakonna heakskiiduta. Kõik oli seatud teatud eesmärgi teenistusse. Nõnda siis üritas "Kodumaa" ümber lükata tülikaid kuuldusi, nagu ei antaks mulle esinemisvõimalust. Pakkusin avaldamiseks ka ülevaadet eesti joonisfilmidest, kuid loomulikult ei trükitud enam midagi.

Andmeid parteisakste mahhinatsioonide kohta tuli üha juurde. Nii teatati mulle, et Tartu Rajooni RSN Täitevkomitee esimees Evald Kaldalu lasi endale riigi kulul Tartusse ehitada uhke maja, kuigi talle jäi ka avar ja kena korter. Lisaks oli ta käskinud ühel noorel inseneril teha joonised oma suvila jaoks, mida ta kavandas Mäksale. Selle teene eest sai too mees korteri, mida ta varem oli asjatult taotlenud. Ehitustöölised püstitasid sellegi riigi rahaga. Ametlikult tegid nad kõrgema tasu eest mingit tööd rajooni täitevkomiteele. Evald Kaldalu spekuleerinud innukalt ka välisvaluutaga ja ajanud muud äri. Rohkete kaebuste tõttu kaotas ta lõpuks oma positsiooni, pealegi läinud tema mustad tehingud liiale. EKP Keskkomitee esimene sekretär Karl Vaino mainis ühes kõnes 1981. aasta algul järgmist:

"Kui partei Tartu rajoonikomitee oleks õigel ajal hukka mõistnud endise esimehe sm. E. Kaldalu püüdlused materiaalsete hüvede kokkukuhjamise poole või kui Pärnu rajoonikomitee pleenum oleks õigel ajal andnud printsipiaalse

hinnangu esimese sekretäri J. Ganseni ebaväärikale käitumisele, siis ei oleks olnud tarvis vabastada neid nende ametikohalt." ("Sirp ja Vasar".)

Tegelikult ei huvitanud parteivärk Evald Kaldalu mitte põrmugi, teda veetles vaid luksuslik elu, mida võimaldas funktsionääri positsioon. Siiski oli ta pisiaferist, nagu ka Tartu Elamispinna Arvestuse ja Jaotamise Osakonna naisjuhataja V. Virsa, kes jõudis aastate vältel ohtralt pistist võtta, kuni ta suunati kroonilise alkohoolikuna ravile Tartu Vabariiklikku Psühhoneuroloogia-haiglasse. Kuigi minu haiglane ema oli sügisel 1969 ilma elamispinnata, mõistis Virsa ta talvistele tänavatele kõmpima ja vaevlema...

Ahnusest pani üsna suuri seaduserikkumisi toime Tartu linna täitevkomitee esimees Arnold Karu. Lõpuks degradeeriti ta Tartu Õlletehase direktoriks. Tartu Linna Rahvakohtu esimees Irina Adojaan jõudis samuti rohkesti sahkerdada ja kopsakaid altkäemakse nõuda, enne kui talle sulg sappa pandi, sest asi muutus juba liialt piinlikuks.

Eesti NSV
Tartu Linna TSN Täitevkomitee
Elamispinna Arvestuse ja Jaotamise Osakond
Tartu, 21. Juuni tn. 4

Эстонская ССР
Исполнительный Комитет СДТ гор. Тарту
Отдел учета и распределения жилой площади
г. Тарту, ул. 21 июня, 4

Nr. 9/2377-a 10. dets. 1969.

Kodanik L i n a ,Linda

Käesolevaga teatame,et Teie avaldus elamispinna saamiseks oli arutusel korterikomisjoni istungil 9.dets. 1969.a.,kus see jäeti rahuldamata vastava võimaluse puudumisel.

Elamispind tuleb Teil leida omal algatusel.

V.V i r s a
Osakonnajuhataja.

Isegi läbipõrunud juhtparteilaste sulitembud olid avalikustamise eest kaitstud. Hoopis kindlalt tundsid end eelispositsioonidel turnivad tüübid. Üks neist oli Johannes Lott, kommunistliku nukuvalitsuse kultuuriminister. Poliitilist tähelendu alustas ta tudengina Tartu ülikoolis, kus ta rohkem tegeles küll komsomolitöö kui õpingutega. Niipalju ta juurat siiski uuris, et osata oma riukaid varjata. Siis trügis ta parteisse.

Johannes Lott esines truualamliku kodanikuna. Tõusnud kiiresti partei Tartu linnakomitee sekretäriks, hakkas ta kindlustama oma heaolu, tugevdades ühtlasi seljatagust Tallinnas. Ta teadis hästi, et kõrgfunktsionääridele on lubatud peaaegu kõik. Sellest ka enesekindlus, kui ta isekate soovide rahuldamiseks ebaseaduslikke võtteid kasutas. Temagi taipas, et iga juhtiv töötaja pidi patustama seaduste vastu, kui ta soovis oma ettevõtet edukalt käigus hoida. Ühe mustersovhoosi pearaamatupidaja pihtinud oma sõpradele, et kui prokuratuurist tuleks uurija, asetaks ta silmapilk võtmed lauale ja laseks käed raudu panna, sest peaaegu kõik tehingud on olnud ebaseaduslikud.

Soovides mõnda valgustkartvat teenet, lasi Johannes Lott kutsuda ühe või teise asutuse parteibossi kohvile ja tegi tolle paaris patus süüdlaseks ning seejärel nõudis uusi andmeid asjaolude selgitamiseks. Lõpuks käskis ta väljakutsutul seletuse kirjutada. Siis suskas ta paberid oma raudkappi. Kohkunud tootmisjuht jäi äikest ootama, kuid ei juhtunud midagi. Varsti aga haaras seltsimees Lott telefonitoru ja tuli oma nõudmisega lagedale. Kui kord keegi tehasemees tahtis tõrkuda, tuletas võimur talle meelde seletuskirja, mida ei pruukinud käiku lastagi.

Ühe õppejõu kamandas seltsimees Lott endale väitekirja sehkendama, et teaduskraadi saada. Vastutasuks korraldas ta tollele teadurile mitmetoalise mugavustega korteri väljaspool järjekorda. Samasuguste vastuteenete eest sokutas ta oma poja ülikooli.

Tartus elas Johannes Lott (sünd. 1930) bosside majas Struve tänaval. Isegi ukselukud pärinesid Rootsist, seintele oli kliisterdatud Soome tapeet. Parteiline koorekiht Tartus teadis ka hulga

pikantseid lugusid Johannes Loti armuseiklustest. Tallinna kolides ei tahtnud ta oma naist kaasa võtta.

Ülikoolilinna parteipealik ei väsinud näitamast oma püüdlikkust Tallinna suunas. Nii kaebas ta kord ühe estraadinäitleja peale, sest tema meelest olnud "sarkasmi ja satiiri liiga palju" (asjaosaline jäi kohast ilma!) või käskis hävitada Tartu vana haruldase linnaplaani, mida oli hakatud restaureerimisvalitsuses kohendama. Nimelt olid sellele plaanile märgitud Nõukogude vägede hävitatud objektid linnas. Lott jälgis isiklikult, et kuuske ei toodaks raekoja ette enne jõulupühi; et suletaks kahtlased klubid; et linna "rahu" ei pääseks liialt häirima mõtlevad inimesed; et ei leviks rahvuslikud ideed ega traditsioonid. Ta oli üliõpilaspäevade agar keelaja ning nõudis ranget nuhtlust vaenulike loosungite valmistajaile. Üks tudeng mõisteti aastal 1968 Tšehhoslovakkia invasiooni vastase plakati pärast paariks aastaks sunnitöölaagrisse.

Koos Tartu linna täitevkomitee aseesimehe Jüri Venega nõudis Johannes Lott, et 23. oktoobril 1978 avatud armeenlaste sõprusmonumendile "Valgusaken" raiutaks eestikeelse asemel vene tekst. Noored eesti kiviraidurid keeldusid. Nad hakkasid pihta eestikeelse pühendusega. Kui valmis oli saanud algussõna "Eesti", töö peatati. Tallinna parteijuhid soovitasid samba ikkagi avada. Küll asi klaaritakse! Lõpuks anti luba monumendi paremale küljele hiljem raiuda muudetud eesti versioon. Vastukaaluks nõudis Johannes Lott tagaküljele kaks korda suuremate tähtedega vene keele teksti.

Veel aastal 1978 määrati Lott kultuuriministriks Tallinnasse. Ministriks saada oli ta igatsenud ammu, ainult et kõrgemale kohale, justiitsasutuste pealikuks.

Varsti kurtis keegi muusikategelane EKP KK kultuuriosakonna juhatajale Olaf Utile, et uus kultuuriminister Lott on ebakultuurne. Ideoloogiavalvur kostnud: "Aga ta on ometi suurepärane parteitöötaja!"

Loti-suguseid tüüpe võib kohata ka tõusiklike pagulastegelinskite hulgas. Säherdused mehkeldajad kasutavad oma kauka

huvides demagoogiliselt ära konjunktuuri. Argade oportunistidena on nad ühiskonnaohtlikud, sest neil puudub vastutustunne.

Ideoloogilise terrori organiseerimisel paistis eriti silma EKP Keskkomitee ideoloogiaosakonna juhataja Rein Ristlaan. Iseloomustuseks paar väljavõtet tema pikemast kirjutisest "Kasvatada kommunistlikku veendumust":

"Kummatigi on meie vabariigi kunsti- ja kultuurielus olulisi puudusi. Muret teeb see, et teatud osa kunstiharitlaskonnast on nagu kõrvale jäänud tänapäeva elust, tegeldes iseenda minaga, subjektivistlike elamuste ja pseudoprobleemide lahkamisega. Kunsti- ja kirjandusloomingus võib leida snobistlikke tendentse, üleolevat suhtumist nõukogude kultuuri rahvalikkuse põhimõttesse, isegi sotsiaalse pessimismi ilminguid...

Leidub toimetajaid, kes lubavad neile usaldatud väljaande veergudel kirjutisi, milles ülistatakse "vanu häid aegu", või mis veelgi halvem – esitatakse meie maailmavaatele võõraid seisukohti." ("Eesti Kommunist", nr. 9, 1981.)

Despootlik Rein Ristlaan nõudis vanglakaristust neile, kes julgesid Võhmas Brežnevi pildi pihta õhupüssist tulistada. Kohalikud võimurid olid tahtnud piirduda administratiivsete meetmetega.

Augustis 1977 käisin hutsuulide maal – Taga-Karpaatias, mille punaväed okupeerisid oktoobris 1944, misjärel see liideti Nõukogude Liiduga juunis 1945. Rohkem kui muinasjutuliselt ilus loodus hämmastas mind kohalike inimeste südamlikkus ja ausus. Sealkandis ei domineerinud labane ja jõhker inimtüüp, keda tihti kohtab Venemaa avarustel. Tolle paikkonna elanikud kinnitasid ka ise, et nende kandis võib reisimees muretult uinuda põllul magamiskotis.

See oli mul tol aastal teine reis mägedesse, kuid piirkonnad ja inimesed olid väga erinevad. Kesk-Aasias tuli õhtuti olla eriti ettevaatlik: inimesed varastasid, petsid, röövisid, kavaldasid. Hutsuulimaal valitses korralikkus, puhtus, südamlikkus ja usklikkus (ilmsesti katoliku kiriku mõju). Ööbisin koos sõbra Aare

Vallistuga võhivõõraste ülimalt sõbralike inimeste juures. Hutsuulidel on oma keel, kultuur ja kunst. Rahhov, Mukatševo ja Užgorod on puhtad ja meeldivad linnad. Viimases ilmub ka ungarikeelne ajaleht, sest ümbruskonnas elab rohkesti ungarlasi. Kuulsin ka hutsuule ungari keelt kõnelemas. Ungari piiri läheduse tõttu võis sealkandis reisides tekkida komplikatsioone piirivalvega, nagu teadsid rääkida paar leedulast, keda juhuslikult kohtasime.

Septembri algul 1977 viibisin paari kaaslasega Tartu raudteejaamas, kui meie juurde vaarus keegi keskealine mees ja alustas vestlust: "Ma näen, te olete eesti poisid? Vaatate, et olen võtnud? Aga niimoodi on kergem. Teie pole Eesti Vabariiki näinud, aga mina olen... Teate, selle nõukogude korra võib veel kuidagi välja kannatada, isegi need Kremli väed siin, aga venelasi endid küll ei jaksa enam seedida. Ebakultuursed, koledad ja ülbed!"

Kord sügisel 1978 seisid inimesed Tallinnas ühes Mustamäe toidupoes pärast tööpäeva nukralt järjekorras. Müüja püüdis järgmise ostja ees, kelleks oli vanem mees, vabandada, et liha ei ole enam. Mees ütles: "See ei olene ju teist, mis siin vabandada." Kauplusest oli just väljumas eesti pereema. Ta keeras end ringi ja pahvatas: "See võim tuleks kukutada!"

Kui lihapuudus kevadel 1979 süvenes, pelgasid võimurid igast tühiasjast sponaanset reaktsiooni. Tallinna kevadnäituse ettevalmistamisel puhkes iseloomulik konflikt. Komisjon ei tahtnud lasta eksponeerida Lembit Sarapuu maali "Lihamüüja Ljuba", mille motiiv pärines Õismäe poest. Kardeti lihateemat ja eriti viidet müüja vene päritolule. Võimureid kohutas tõlgendus, et kaubandus on maski eest võtnud. Kunstnik keeldus maali asendamist teisega. Vahetult enne näituse avamist sundis žürii muutma pildi allkirja. Nii pandi välja maal "Toidupoe müüja". Lembit Sarapuu kutsuti EKP Keskkomiteesse seletust andma. Talle öeldi ära taotletud turismisõidust Itaaliasse ja tal oli muid ebameeldivusi.

Erakordselt raske oli ametlikku tunnustust võita avangardistlikel kunstnikel, liiati nendel, kes olid ühiskonnakriitilised. Raul Meel

taotles aastaid avaldamisõigust. Välismail tunti teda paremini kui kodus. Noore kunstniku Riho Pauluse (sünd. 1955) vaimunägemuslikke ja kujundirikkaid maale ei lubatud üldse rahvale näidata.

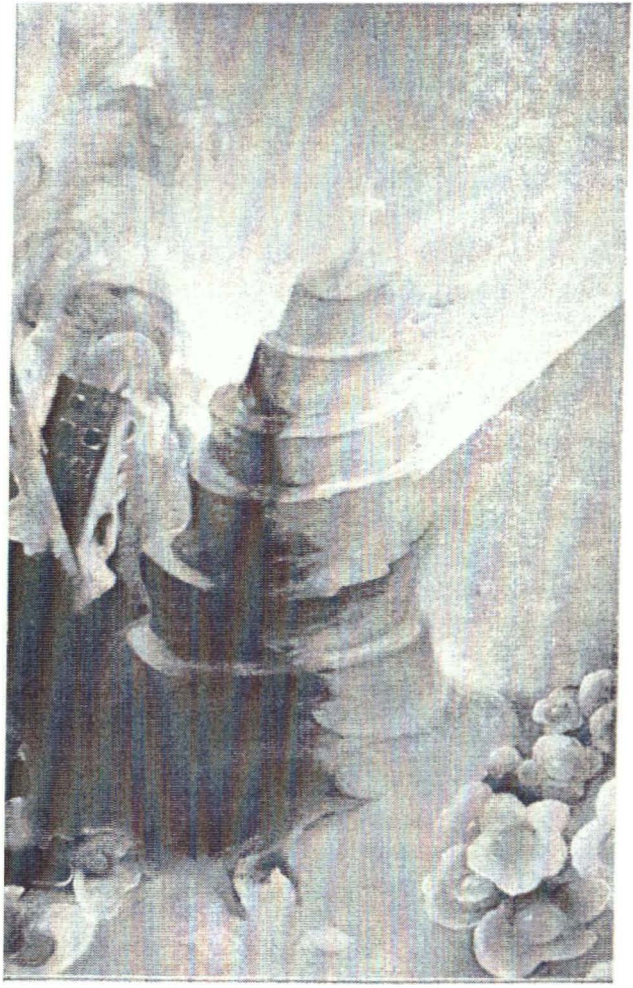

Riho Pauluse põrandaalune maal "Elav tõde" (1975).

Järjest sagedamini esines eestlaste ja venelaste kokkupõrkeid. Ühel sügisõhtul 1978 kõneles tuntud literaat Mustamäel telefoniputkas, kui selle juurde ilmus venelane, kes hakkas kärsitult kopikaga uksele klobistama. Sõimas ja muudkui nikerdas ukse kallal. Eestlane avas ukse ja ütles vene keeles: "Suitsuvorsti olete juba nahka pistnud, liha on ka läinud, nüüd siis tahate telefoni ära süüa! Säh, sõö siis, sa neetud okupant!" Slaavlane muutus näost tulipunaseks ja müristas: "Selle eest te veel vastutate!" Eestlane tahtis teada: "Millega? Kas palja tagumikuga või?"

1970. aastate teisel poolel puhkes üha sagedamini vene ja eesti poiste kaklusi. Kord Tartus Anne linnaosas, kus elab rohkesti slaavi sisserändajaid, tungisid vene pasatskid eesti noorukeile kallale. Kui pereema Karin Rebane vahele astus, sai ta põhjalikult sõimata venelannalt, kes oli samuti juurde tormanud ja vihast kiiskavate silmadega lõugas: "Me oleme teid juba kaks korda sõelunud, aga seda tuleks kolmaski kord teha, ja lõplikult!"

Pinged ja probleemid, vaba eneseväljenduse puudumine, objektiivse informatsiooni sulgus, usaldamatus sundisid kotiühiskonna asukat meeleheitlikule sammule, enesetapule.

Tudengid kukutasid end ühiselamute akendest alla või poosid end üliõpilastuppa üles (selline lugu juhtus matemaatikatudengiga Tiigi tänava ühiselamus 1977) või viskusid jõkke. Üks Nõo Keskkooli õpilane tormas takso ette, kuid jäi õnneks ellu. Selles autos juhtus sõitma mu tuttav. Ühe teise tuttava vend tulistas endale jahipüssist suhu.

Noor tartlanna Ingrid Vaaderpass üritas endalt elu võtta õige mitmel korral: püüdis end üles puua, kuid nöör oli mäda; lõikas käesooned läbi, aga sugulane juhtus peale tulema; katsetas rongi alla viskuda, ent vedurijuhil õnnestus rong peatada, ta võtnud neiu vedurile ja vestelnud temaga soojalt. Aastal 1974 mürgitas ta end unerohuga, mida oli suures koguses sisse võtnud psüühiliste häirete all kannatavate inimeste metsakodus. Tartlane Jüri Kimmel mürgitas enese 1969. Enne seda oli enesetapu toime pannud malemeister Uno Parve Pärnust. Ka kirjandustegelane ja ülikooli

õppejõud Jaak Põldmäe lahkus omal soovil siit ilmast 12. novembril 1979.

Kui ma miilitsaleitnant Arvo Päikeselt pärisin, millega ta seletab enesetappude sagenemist, pomises ta vastuseks, et Nõukogude Liidus neid ei esine. Minu konkreetsete näidete peale pidas ta paremaks vaikida. Parteiülikud olid siiski sunnitud arvestama, et depressioon (eriti noorte hulgas) süvenes. Sellepärast avati Moskvas aprillis 1982 enesetappude ärahoidmise büroo, kuhu sai helistada ööpäev läbi ja oma muret kurta (kui see oli seotud õnnetu armulooga). Jõudsalt kasvas ka vaimuhaigete arv...

Sügisel 1977 kuulasin Soomest uue innuga järele, kas on abiellumisvõimalusi. Lõpuks saabus kiri noormehelt, kes tundis samuti huvi filosoofiliste küsimuste vastu. Oma vastuses selgitasin talle oma olukorda. Mikael oli just sellist vastuskirja aimanudki. Nimelt oli ta lugenud mu artikleid, mida pidevalt avaldas ajakiri "Ultra", ja need meeldinud talle. Kui ta kord oli süvenenud minust avaldatud pildi vaatlemisse, tekkinud tal tunne, et selle inimesega võib aasta pärast midagi väga paha juhtuda. Ta sõitis Tallinna, et asjast lähemalt kuulda. Mikael tundis neidu, kes oli kunagi mõelnud mõne eestlasega abielluda, et teda Nõukogude Liidust välja aidata. Soomlane tutvustaski mind selle kena noore naisega. Asi läks käiku. Oli ka viimane aeg, sest KGB planeeris juba midagi.

13. aprillil 1978 korraldati Tartu ülikooli õigusteaduskonna noortudengeile Eesti NSV Riikliku Julgeoleku Komitee esindaja loeng. Pärast sõnavõttu päriti temalt muu hulgas: "Kas Eestis on dissidente?" Vastus: "On küll – **Jüri Lina.**"

9. aprillil 1986 kinnitas kirjalikult komsomoli keskkomitee tegelane Valdo Randpere, kes Rootsis ära kargas, et ühel ettekandel sügisel 1977 hoiatas KGB ohvitser Anti Talur tema ülikoolikursust Tartus Jüri Lina kui ideoloogilise ohu eest.

Muutusin ärevaks. Ma pole end iialgi pidanud poliitikategelaseks, kuigi valitsevate materialistlike tõekspidamiste suhtes kuulun kindlasti teisitimõtlejate hulka. KGB hakkas mind ilmselt ka poliitiliseks vastaseks pidama.

Midagi oli tõesti muutunud. Talvel 1976/77, kui KGB leitnant Albert Gektor pidas nn. profülaktilise loengu EPA töötajaile, mainis ta küll korduvalt ka mind, aga hoiatas minu kui ufoloogi eest. Dissidendiks arvas Gektor Mart Niklust.

Nüüd püüdsid tšekistid mu tuttavatele selgeks teha, et ma tegelevat filmikunsti, parapsühholoogia, UFO-de ning rokkmuusika sildi all ideoloogilise õõnestusega. Varsti lisati, et ma polevat üksnes ideoloogiline kahjur, vaid lausa ohtlik ka poliitiliselt.

Albert Gektor hakkas üles näitama erilist huvi iga mu sammu vastu. Kui mõningase hilinemisega olid tšekistide kõrvu ulatunud kuuldused minu esinemisest ELVI (Eesti Loomakasvatuse ja Veterinaaria Teadusliku Uurimise Instituut) komsomoliklubis filmikujundlikkust tutvustava loenguga, sööstis Gektor asjaolusid uurima. Eelkõige tahtis ta teada, kas ma puudutasin kuidagi poliitikat. Hilisem küsitlus loengut kuulanute hulgas ei andnud midagi, pealegi ei mäletanud paljud enam üksikasju. Gektor tahtis teada, kas ma ehk ei ütelnud midagi pahasti nõukogude filmide kohta. Öeldi, et vastupidi, esineja tõstnud eriti esile režissöör Andrei Tarkovski teoseid. Lõpuks püüdis tšekist välja selgitada, kes mind kutsus. Et komsomoliklubile plekki ei jääks, leppinud instituudi partorg tšekistiga kokku, et protokolli märgitakse, nagu tulnuksin ma omal algatusel.

Partorg oli jätkuvalt uurinud, kes olid varem komsomoliklubis esinemas käinud. Kui mainiti, et kord palutud tulla Komissarovit (Kalju Komissarov oli tuntuks saanud kui teatri- ja filmilavastaja), lõi parteimees kohkuma: "Keda? Soldatovit?" Sai siis eksitusest aru ja läks näost punaseks.

Aastal 1978 püüdis Albert Gektor minu tutvusringkonda nuhki saata. Ta pakkus astronoom Teofilus Tõnnissonile ülesannet sokutada minu tuppa nõukogudevaenulikku kirjandust, et mind võiks õõnestusliku iseloomuga väljamõeldiste levitamise eest vastutusele võtta. Astronoom keeldus. Hiljem kurtis Gektor mitmel mitteametlikul ülekuulamisel, et mulle olevat võimatu ametlikult hõlma hakata. Ma tegutsevat ettevaatlikult.

Vastukaaluks kogusin veidi andmeid tšekistide ja nende meetodite kohta. Esmalt võtsin sihikule Härjakaela ehk leitnant Albert Hektori (õieti Gektor). Peatselt hakkasid ka tudengid seda poksijakaelaga meest minu antud hüüdnime järgi üksteisele näitama: "Näe, Härjakael!" Ta tegi tihti asja EPA peahoonesse. Lisaks kuulus tema "sfääri" ELVI. Tema ülesandeks oli ideoloogiline järelevalve noorsoo hulgas. Vastiku ameti pärast põlgasid teda kõik rahvuslikult mõtlevad noored.

Albert Hektor oli agaralt püüdnud üliõpilaste ja teiste noorte hulgast "informaatoreid" värvata. Loomakasvatusinstituudis jäi tema pilk peatuma Valeri Maksimovil, kes hiljem asus spordiajakirjanikuna Tallinnasse. Härjakael kutsus väljavalitu kohtumisele hotelli "Tartu", kus ta tegi ettepaneku hakata julgeolekuorganeile informatsiooni muretsema, sealhulgas Jaan Vaaderpassi kohta. Maksimov lükkas pakkumise tagasi. Nuhk Albert oli väljavalituid kutsunud ka ülikooli klubi ette või kuhugi kohvikusse. Jookide väljategemiseks oli tšekistidel erifond.

Hektori maneeridest annab pildi üleskirjutus jutuajamisest ühe üliõpilasega sügisel 1976. Sellised vestlused olid KGB-le tüüpilised. Kasutades ära oma ametikoha kurjakuulutavat mainet, sundisid tšekistid esimese kursuse tudengeid "pihtima" nii enda kui ka teiste elu üksikasju. Taheti teada saada üliõpilaste meeleolusid, et värvata nuhke. Vihjati võimalikele soodustustele. Albert Hektori kohmakus paljastas ta taotluse.

"Võtke istet. Kuidas koolis läheb?" alustas Hektor.

"Kellega mul on tegemist?"

"Mis te ise arvate?"

"Mulle helistati üleeile ja öeldi, et minuga tahab rääkida keegi julgeolekutöötaja."

"Nii see ongi."

"Miks te just mind välja kutsusite?"

"Me peame... eluga kursis olema. Ja kuna meil kõiki pole võimalik küsitleda, siis valime juhuslikult mõned. Pealegi olete komnoor, olnud edukas õppimisel keskkoolis ja teie kirjandid on

olnud ideoloogiliselt korras. Teie kui nõukogude noor vastate nüüd kõigile küsimustele, mis ma teile esitan."

"Kas te siiski ei ütleks, kes te olete?"

"Pärast räägin. Käisite Järvseljal praktikal. Kas teil seal mingeid kultuuriüritusi oli?"

"Ei olnud."

"Kas arutlusi poliitilistel teemadel oli? Eestist ja Nõukogude Liidust, venelastest jne.?"

"Ei kuulnud."

"Kuidas kord oli? Kas joomist esines?"

"Eriti ei olnud... Ega üliõpilastel vist alkohol keelatud ei ole?"

"Ei ole jah. Kas tulite ettevalmistusosakonnast?"

"Ei."

"Missugune ülesanne teil klassis oli?"

"Olin klassi komsomolisekretäri asetäitja."

"Kuidas komsomolitöö klassis oli? Kuidas võtsite osa sõjalis-sportlikust tegevusest? Kas teie kool võttis osa "Kotkapojast"?"

"Võttis küll."

"Kuidas ühiselamus kord oli? Kas oli hangeldamist närimiskummi ja teksapükstega või esines muid Lääne mõjusid?"

"Ei märganud."

"Kas kellelgi relvi oli? Nugadega kaklust oli? Elva sündmustest olete kuulnud?"

"Ei ole. Mis seal siis oli?"

"Seal tapeti üks mustaverd mees. Elate praegu internaadis?"

"Jah."

"Ikooni nurgas ei ole?"

"Ei ole. Kas siis ei tohi olla?"

"Kõrgkool ei ole selline koht! Kuidas internaadis üldse kord on? Kas metsavendade laule ei laulda?"

"Ei ole kuulnud."

"Kas läksite erikeskkooli omal või vanemate tahtel?"

"Omal tahtel."

"Aga praegust eriala tulite õppima omal või vanemate tahtel?"

"Ikka omal tahtel."

"Kui palju teie endise keskkooli õpilasi siin on?"

"Täpselt ei tea."

"Mis on teie huvialad? Millega te vabal ajal tegelete?"

"Kaheksandas klassis tegin sporti, käisin rajooni võistlustel. Nüüd on see asi soiku jäänud."

"Veel?"

"Vahepeal tegelesin fotograafiaga, aga nüüd on aparaat rikkis."

"Kas pornograafilisi pilte tegite? Mõni fotomees on kohe spetsialiseerunud sellele."

"Ei teinud."

"Veel huvialasid?"

"Käin meeleldi kinos."

"Milliseid pilte te vaatate? Kas Lääne või nõukogude filme? Kas kassatükke või teisi?"

"Mulle meeldivad kriminullid."

"Veel huvialasid? On teil mõni hobi?"

"Rohkem ei oska ma midagi öelda."

"Kas teil vanemad elavad? Kus nad töötavad?"

"Isa töötab kolhoosis, ema on pensionär."

"Vendi ja õdesid on?"

"On küll. Vend on vanem."

"Kas vend õpib?"

"Ei, ta töötab."

"Nii et olete ainuke, kes taotleb kõrgemat haridust. Kas teil majanduslikke raskusi on?"

"Ei ole."

"Palju te stippi saate?"

"40 rubla."

"Kas te välismaale ei taha sõita? Sotsmaadesse või mujale?"

"Ei ole sellele mõelnud."

"Ametiühingu ja komsomoli liinis on selleks rohkem võimalusi. Kas teil endal ei ole mulle midagi rääkida? On teil ehk mõni probleem, mida võiksime aidata lahendada?"

"Ei tea. Ei ole. Kellega mul on tegemist?"

"See pole tähtis. Olete vaba."

Hektoril ei vedanud jälle. Tal oli tegemist rahvusliku noorukiga, kes salgas oma põhihuvialasid, teades hästi, millises ühiskonnas ta elab. Ta ei julgenud isegi mainida, et talle meeldivad kujundlikud filmid, sealhulgas Andrei Tarkovski teosed, vaid püüdis endast jätta tavalist muljet, et vabaneda tšekisti tülikast tähelepanust. Muidugi võinuks tudeng sellest vestlusest dekaani kabinetis ka ära öelda. Paraku ei teadnud ta oma juriidilist õigust keeldumiseks.

Aastal 1982 heideti ülikoolist mitu tudengit välja ainuüksi põhjusel, et nad kategooriliselt keeldusid nuhiks hakkamast. Peadiktaator Juri Andropov, kes eelkõige jäi politseinikuks, suurendas KGB eelarvet 1983. aastaks 5 miljoni rubla võrra, et rohkem värvata nuhkideks ka vanu inimesi. Kui nuuskija oli kolme kuu jooksul esitanud vähemalt viis pealekaebust, millest kaks osutus tõeseks ning piisavalt kaalukaks, et süüasja alustada, siis kahekordistati nuuskija tasu.

KGB oli tunduvalt laiendanud õõnestus- ja luuretegevust ka Läänes. Seda tunnistas suure hulga nõukogude "ajakirjanike" ja "diplomaatide" väljasaatmine paljudest riikidest. Šveitsis kästi koguni APN-i kontor sulgeda. Hoogustus terrorgi. Paavsti tapmise katse, millesse olid segatud KGB agendid, oli barbaarne kulminatsioon. Roimad Läänes jätkusid. Nii tapeti kevadel 1983 New Yorki kolinud dissidendist olukirjanik Juri Brohhin, kes oli hakanud kirjutama sensatsioonilist paljastusraamatut Juri Andropovist, keda ta hästi tundis. Kirjamees leiti oma korteris tapetuna, kusjuures väärisesemed ja 15 000 dollarit olid puutumata jäetud.

Tagasi Albert Hektori juurde. Too mees oli pidanud kasulikuks oma nime venestada (Gektor). Üldiselt eelistas ta esineda anonüümselt, nagu lugeja juba märkas, või palus end nimetada lihtsalt Albertiks. Minu vaatevälja jäi ta sügisel 1974, mil ta ilmselt intensiivsemalt mu jälitamisse lülitati. Tookord kuulas ta filmiklubi "Amfo" liikmete hulgast üle ka EPA tudengid Heiki Orusalu ja Aare Vallistu. Ta küsis mõlemalt, mida nad minust

arvavad, millised on minu teadmised ja mida ma noortele pajatan. Suurt huvi oli talle pakkunud minu loeng samal sügisel EPA õppemajandis Järvseljal. Tavaliselt käis tšekist Albert ringi korralikus ülikonnas. Temas äratasid tähelepanu vilavad silmad laias näos. Ta tegeles peamiselt noorteprobleemidega, ehkki oli temperamendilt aeglasevõitu. Temas äratasid kahtlust isegi noored, kes kandsid Lääne eakaaslaste eeskujul moodsaid türpe või pihikpükse, see andnud tunnistust ideoloogilisest väärastumisest. Ka tuli noori liigitada selle alusel, millist muusikat nad kuulasid. Eriti kahjulik olnud religioosne meelsus ja nõukogulikkuse eitamine, mida ta kuulutas Tartu tudengite ees oma esinedes. Vahel püüdis ta endast mõnevõrra liberaalset muljet jätta. Nii kinnitas ta ühel loengul EPA-s 1976. aastal "Ameerika Hääle" saadete kuulamise kohta, et "võib, aga peab õigesti suhtuma". Neli aastat hiljem, augustis 1980, hakati neid programme Moskva korraldusel segama, rikkudes Helsingi kokkuleppeid. Nuhk Albert kurtis, et levitati lendlehti, esines venevastast meelsust, heisati rahvuslippu ja oldi ka muidu vastalised. Peavalu tekitasid teisitimõtlejad. Eriti sageli korraldasid julgeolekuaktivistid "selgitusloenguid" ja tegid noorsoo käänutamise- või hirmutamisekatseid pärast Tartu üliõpilasrahutusi 1976. aasta detsembris.

Mõnikord kurtis Hektor ülekuulatavale "usalduslikult", et Riikliku Julgeoleku Komitees on raske töötada; et dissidentluse väljaselgitamiseks tuleb rohkesti vaeva näha; et ka tšekist on inimene. Ta lootis, et nüüd kergendab vestluskaaslane oma südamepuistamisega tema tööd. Õnneks oli Hektor kohmakas psühholoog, lisaks üsna rumal. Näiteks leidis ta, et minu huvi filmikujundlikkuse vastu viitab vaimsetele kõrvalekalletele, sest Nõukogude Liidus rajaneb kunst sotsialistlikul realismil. Aga mis ühist on Andrei Tarkovski või Sergei Paradžanovi filosoofiliskaemuslikel filmidel sotsrealismiga? Moodsaist maalijaist rääkimata. Ametlikust liinist erinesid ka mu lemmikkirjaniku Mihhail Bulgakovi teosed. Kord olin Hektori silmis šarlatan, teine kord hea psühholoog, kes suutis tudengeid "hullutada".

Informatsiooni väljapinnimiseks kasutas leitnant Hektor major Timuski eeskujul valet ja laimu. Ta käitus viisakalt, kuid kannatas komplekside all. Kui kellelgi jätkus julgust teha vihjeid tema vastikule ametile, sattus ta segadusse ja hakkas seejärel ülbelt seletama, et KGB võib kõike teha: läkitada kroonuteenistusse, kihutada välja koolist, keelata esinemisi. Kaugõppe teel "õigusteadust" tudeerides ei olnud tal seaduste vastu respekti tekkinud. Kui väljakutsutu keeldus temaga kõnelemast, võttis ta appi meelitused, siis laimu nende kohta, kellest nõudis andmeid, ja lõpuks ähvardas "vestlusest" keeldujat. Kord seletas ta ühele üliõpilasele, et "tudengite hulgas leidub veel küllalt nõukogudevastast meelsust", mis tuleb välja juurida. Tecnete eest selles juurimises eraldati talle Anne linnaosas moodne korter.

Julgeolekuaktivistina oli Hektor nuhkinud iga juhtumi keerdkäike. Mind jälitades oli ta eriti agar. Ta püüdis üle kuulata kõiki, kes olid minuga kuidagi seotud. Ta lootis leida võimalust mind vaimuhaigeks tembeldada.

Pärast minu lahkumist Eestist jätkas nuhk Albert minu tuttavate kimbutamist, huvitus ka inimõiguslastest, sealhulgas Enn Tartost. Suuroperatsioonis "1. märts" 1983. aastal tuhlas ta Tartu intellektuaali Kaur Alttoa kodus.

Hektori tegevust koordineeris tallinlane Valdur Timusk. Major Timusk oli usklike vanemate võsu, kes hakkas pööraselt usklikke ja usku vihkama. Ta oli Tartu ülikoolis meditsiini tudeerinud, praktikal viibinud Toomemäel sisehaiguste kliinikus. Oli velskripunkti juhataja. Töötas Tartu komsomoli linnakomitees osakonnajuhatajana. Oma karjääri julgeolekuorganeis alustas Stalini ajal 1951. aastal. Pidas vajalikuks hakata usklikke jälitama, pikapeale tõusis Tallinnas KGB ideoloogiaosakonna ülemaks. Valdur Timusk lahutas oma esimese abielu, sest ta ei saanud naisega läbi. Tema poeg jäi elama Tartusse ja hoidus isast eemale.

Vanemoperatiivvolinik Timusk oli paks mees, alla keskmist kasvu. Silmad vilasid punetavas näos. Pea oli enam-vähem kiilas, hääl käre ja jõuline. Ta ise arvas, et sarnaneb arstiga. Oli tihti

talitsematu ja jõhker. Ülekuulamistel käitus Timusk kuidas kunagi. Ta võis pinnimist alustada oma eluprobleemide pihtimisega, lootes vastutasuks samasugust avameelsust. Kui seda ei järgnenud, ärritus ta tasapisi, kuni muutus äärmiselt jõhkraks. Sageli ta ropendas, teotas, solvas, pilkas, laimas, valetas, ähvardas, nöökis.

Eesti demokraatide juhi Sergei Soldatovi ülekuulamist alustas Timusk sõbraliku pihtimisega. Aga kui ta nägi, et sellel mõju polnud, hakkas ta vabadusvõitlejat tembeldama võltsusklikuks, naeruvääristades tema vaimseid vaateid, ja matslikuks, sest kongist toodud vahialusel oli määrdunud pluus seljas. Sergei Soldatov ütles, mida ta tollest lipsumehest arvas ja pidi talle peaaegu lajatama laual olnud karahviniga, kuid Timusk kutsus kähku valvuri.

Timusk paistis silma haruldase mälu poolest, ta mäletas nimesid ja aegu. Ta võis mesimagusana ilmuda huvialuse koju ja käituda osavõtlikult perekonna probleemides. Niimoodi töötles ta näiteks oma kaastöölist Peeter Kallist, kes inimeste sissevedamiseks tegeles usuürituste organiseerimisega. Timusk tulnud Kallise juurde isegi siis, kui tolle isa oli hinge vaakumas.

Peaaegu alati ületas Timusk juriidilised ja kõlblad normid. Ta urgitses põhjalikult ideoloogiliste "rahuhäirijate" kallal. Ülekuulatavate juuresolekul kahetsenud Timusk 1970. aastail tihti, et polnud enam Stalini aeg, ei tohtinud uksi maha murda ega tunnistajaid pinnimisel piinata. Teda ennast ei saadud ju isegi mitte otseste seaduserikkumiste eest vastutusele võtta. Kunagi "sulaperioodil" olevat ta metsikuse eest KGB-st siiski minema kihutatud, kuid võetud peatselt tagasi kui "asendamatu tööjõud".

Major Timusk ilmus ootamatult usklike koosviibimistele, näiteks noortelaagrisse. Algul palunud ta tema kohalviibimisele mitte tähelepanu pöörata, kuid mõne ettekande järel hakanud kritiseerima ja lausunud paljutähendavalt, et laagri korraldamise eest kedagi küll ei karistata, aga lõkkepõletamise eeskirjade rikkumine toob trahvi kaela. Ta vestles ka presbütritega, et nood oma aktiivsemate "hoolealuste" kohta raporteid esitaks, sest "kord pidi ju majas olema". Ta ähvardanud inimesi isegi vaimuhaiglaga.

Põrandaalustelt usklikelt nõudis ta, et need astuksid mõne ametliku koguduse liikmeks, muidu ei jäetavat neid rahule, sest "riigivõimul peab ometi olema kontrollimise võimalus".

Major Timusk juhtis rahvanäitleja Ellen Liigeri tütre Mare "töötlemist". Neiu usuvaadete pärast nõudnud ema ise tütre paigutamist vaimuhaiglasse. Timusk käis korduvalt Marega "vestlemas". Tütarlaps õppis Tartus arstiteadust ja samal ajal töötas. Tihti paljundanud ta vargsi oma töökohas enne teiste tulekut vaimulikku kirjandust. Kord juhtuti talle peale. Kohale ilmus ideoloogiamajor isiklikult ja seadis tudengi valiku ette: kas koostöö või vangilaager. Et Mare oli äsja abiellunud, nõustunud ta algul nuhiks hakkama. Hiljem ta kogus julgust, katkestas sidemed "organitega" ja jätkas usuelu. See ei tähenda, et ta oleks vaenamisest pääsenud.

Timusk korraldas ka Järva-Madise pastori Vello Salumi raevuka peksmise ja piinamise ülekuulamisel Tallinna hotellis "Palace" novembris 1981. Seejärel paigutati Salum pealinna vaimuhaiglasse ja hiljem saadeti Viljandisse Jämejala hullumajja, kus teda "raviti" maini 1982. Vaimulik kaotas tervise ja ameti ainuüksi sellepärast, et oli põranda all levitanud oma pikemat kirjutist "Kirik ja rahvus", milles ta heidab kolleegidele ette, et nad on eesti rahva hädade suhtes passiivsed ega tegele ka kasvatusküsimustega. Ta leiab, et eesti rahva peamiseks mureks on eluruumi küsimus.

Ta kirjutab sellest järgmiselt: "Loomapsühholoogid on küllaltki üksikasjalselt uurinud negatiivseid tagajärgi, mis kaasnevad teise liigi või isendi tungimisega vaadeldava liigi eluruumi. Me teame igaüks omast käest, kuidas tunneme end olukorras, kus keegi alaliselt asub elama sulle kuuluvasse korterisse ja tunnistab, et tal on samasugune õigus korterile ja seal olevatele esemetele kui sinulgi. Siis me protesteerime ja nimetame seda ebaõigluseks. Aga kui suurem rahvas tuleb ja asub elama väiksema rahvuse eluruumi ning kuulutab, et tal on samasugune õigus kõike omaks tunnistada, siis me ettevaatlikult vaikime."

Seejärel käsitleb ta ohtu emakeelele, paljastades ühtlasi kompartei kuritegelikkust: "Praeguse EKP koosseisu ja juhtkonna tõttu on eesti rahvas mures oma saatuse pärast. Rahvusraamatukogu on hävi-

mas. Etnograafiamuuseumi 70. juubelit tähistasid varemed Raadil ja tema 529 265 säilitusüksusest (seisuga 1. juuli 1975) pole alaliselt eksponeeritud mitte ühtegi – puuduvad vastavad ruumid. Ka kunstimuuseumid on rohkem laod (eksponeeritud 1-2% teoste üldarvust) kui rahvuskunsti rikkusi sisaldavad institutsioonid. Need pole ainsad kurvastavad faktid. Paljud projektid on jäänud paberile, EKP otsused ellu viimata. Pepslikult näidatakse külalistele ainult edusamme, ületades Potjomkinit puuduste varjamisel. Kiriku ülesanne on hädalisi aidata, mitte aga võimulolijate vigu varjata ning teda ilmeksimatu pühaku aupaistega pärjata."

Oma kirjutist lõpetades rõhutab Vello Salum, et kuna eestlastel puudub rahvuspartei, kes võitleks emakeele õiguse ja rahva eluruumi säilimise eest ning soodustaks rahvuskultuuri arenemist, siis peaks seda tegema kirik. Paraku hiilivat pastorid neist ülesandeist kõrvale, õigustades endid väitega, et nad olevat üksnes kultuse teenrid. Samal ajal rahvas joob, liiderdab ja töötab halvasti, vandalismile noorte hulgas ei suudeta piiri panna. Noorte kasvatamisel seab pastor Salum eeskujuks katoliku kiriku. Ta toonitab: "Et meid ainult vanad inimesed kuulamas käivad, on meie endi süü. Oma arguse, liigse lojaalsuse või laiskuse tõttu pole me olnud ühiskonna soolaks ja noorsoo valguseks."

See oli luterliku pastori ja kommunistlike võimukandjate esimene tõsisem konflikt pärast 1940. aastate julmi mõrvamisi, vangistamisi ja küüditamisi. Kirik oli oludega kohanenud. Olen ise kuulnud, kuidas pastorid kompartei juhtidele "nende tähtsas tegevuses meie rahva heaks" kantslist Jumala õnnistust palusid. Palvetati isegi Nõukogude relvajõudude võidukuse eest. Kui pärisin noorelt pastorilt selgitust, kuulsin vastuseks, et olevat tegemist riigikirikuga, kes pidavat olema lojaalne. Seepärast hoidusidki noored sellisest kirikust eemale ja pärast vaimsete huvide tärkamist eelistasid hoiduda tavaliselt lahkusuliste seltsi.

Mõned pastorid, kes suutsid südant soojendad, olid pinnuks KGB silmas. Nii oli Tartu Pauluse koguduses keelatud jutlustada pastor Harri Haameril, ta pagendati Mustlasse. Tema juurde sõideti

kogu Eestist. Võimurid pelgasid tema mõjukust. Tal ei lubatud Tartus kantslisse minna isegi mitte oma juubelisünnipäeval, mida Pauluse kogudus pidulikult tähistas, sest kirik oli noori täis. Mäletan, kuidas pastor Haamer mulle tookord kirikus nukralt naeratades lausus: "Keiser ei lubanud mul kantslisse minna!" Tema jutluse luges ette kolleeg. Haamer oli Siberis 8 aastat kidunud.

Kõiki, kes Valdur Timuskit vähegi huvitasid, kuulas ta üle. Oleviste kiriku jutlustaja Joel Dahl keeldus temaga "vestlemast". Kui aga Timuski kätte viidi usumehe üks käsikirju, oli too sunnitud KGB-sse ilmuma. Timusk töödelnud teda seal põhjalikult. Pärast seda muutunud Joel Dahl väga kinniseks. Tartu presbüterile Johannes Kährile oli ta "nõu andnud", kellega suhelda ja kellega mitte. Selgus, et ta ei soovitanud lävida eelkõige minu ja Tunne Kelamiga. Tallinlaselt dr. Haljand Uuemõisalt oli major Timusk nõudnud aruandeid Oleviste kiriku noorte tegevuse ja kontaktide kohta. Eriti huvitasid teda need, kes lävisid välismaalastega. H. Uuemõis oma suhteid läänlastega ei varjanudki. Timusk toonitanud talle, et usklikud võiksid valitseva olukorraga siiski leppida, lõpetatagu informatsiooni saatmine nn. Helsingi gruppidele. Muusiku Tarmo Vardja ülekuulamisel tundis major huvi, millised sidemed jõudis vangistatud Sergei Soldatov soetada Oleviste kirikus ja kas tal olnud ka mingit mõjuvõimu. Ühtlasi hoiatas major noormeest, et tal poleks vaja ilmutada liigset huvi Oleviste kiriku torni vastu (seal asus KGB pealtkuulamiskeskus).

Lennujaamades oli pagasi läbivaatajaile tehtud korraldus noortelt usukirjandus ära korjata, kui see kuidagi näppu juhtus. Nõnda toimus ka Hilleste koguduse vanema Enn Tuulikuga, kui ta kavatses Hiimaale tagasi sõita. Pärast korduvaid proteste õnnestus tal Piibel mitme kuu pärast tagasi saada.

Valdur Timusk lasi noorte usklike jaaniõhtud ja metsakogunemised laiali ajada. Tema korraldusel vangistati ka noor aktiivne ususektant Herbert Murd, keda varem oli ajalehes "Noorte Hääl" rünnatud. Paraku tunnistasid mitmed Tallinna tõsiusklikud, et mõndagi selles artiklis klappis. Nii ei viitsinud Herbert Murd

Tallinna Konservatooriumi lavakunstikateedris korralikult õppida, mistõttu ta arvati nimekirjast välja. Hiljemgi ei käitunud ta väärikalt, teadsid teised usklikud. Ta hakkas liialt aktiivselt ja sageli ettevaatamatultki noori usklikke koondama, korraldades muuseas laagreid. Siis käskis Valdur Timusk ette valmistada materjalid Herbert Murru areteerimiseks mingil sobival ettekäändel.

Esmalt nõuti, et ta heidetaks välja Pärnu baptistikogudusest. Ja kui ta töö katlakütjana sealkandis lõpetas, et Tartusse kolida, soovitas KGB kantseleile, et talle ei antaks tööraamatut kätte. See selgus hiljem kohtus ühe tunnistaja seletusest. Ilma tööraamatuta ei saa aga uut ametit. Nii oli Murd neli kuud tööta. 21. märtsil 1980 vangistati ta Tartus tööpõlgurluse eest, sest alates 15. oktoobrist 1979 puudus tal kindel elu- ja töökoht. Ta mõisteti aastaks vangilaagrisse. Pärast vabanemist rikkus ta paraku järelevalve-eeskirju, mistõttu ta pidi mitu korda arestikambris viibima. Kuna ta hoiatusi ignoreeris, jätkates ühtlasi usupropagandat, siis langetati tema kohta 18. detsembril 1981 uus kohtuotsus: aastaks töölaagrisse "passimäärustiku sätete rikkumise eest".

Enne purjeolümpiaadi Tallinnas oli tšekist Timusk mures, kas usklikud ikka käituvad nõnda, nagu ta oli neilt nõudnud. Meelituseks lubas ta asutada usuajakirja, mis muidugi teoks ei saanud.

Timusk juhtis ka sõltumatute parapsühholoogide ja UFO-huviliste ohjeldamist, sest nende tegevus soodustas tema arvates ränki ideoloogilisi kõrvalekaldeid. Minu peale ta kärkis: "Ise võite uurida, kuid teistele rääkida ei tohi! Taguge endale kolusse, et nõukogude inimese jaoks pole mingeid UFO-sid olemas! Ei leidu ühtki fakti! Mitte ühtki, arvestage sellega!"

29. septembril 1980 pidas ideoloogiavalvur vajalikuks esineda Oleviste kirikus ligi neljakümnele juhtivale usutegelasele kõnega. Ta nimetas end koguduse sõbraks ja avaldas seejärel rahutust, et Soomest sokutatakse Tallinna liialt palju usukirjandust. Ta rõhutas, et säherdusi raamatuid ei tohiks levitada väljaspool kirikut, vähemalt mitte neile, kes pole usklikud. Igasugune misjonitöö olevat lubamatu. Ta vihjas, et koguduseliikmete käitumisest ole-

nevat, kas tegevus võis üldse jätkuda. Ta soovitas lõpetada haigete ravimise käte pealepanemisega ja ka oma kodudes mitte enam vastu võtta külalisi välismaalt (juba märtsist 1980 ei tohtinud soomlasi kutsuda kiriku võlvide alla). Erilist pahameelt ilmutas ta sellel puhul, et Olevistes korraldati USA astronaudi James Benson Irwini esinemine.

Major Valdur Timusk ei ütelnud ära oma jõukuse ebaseaduslikust suurendamisest. Talle ilmselt ei piisanud tasuta sõidust, juurdepääsust erikauplustesse, mitmesajarublalisest palgast. Ta ei põlanud ka riigi raha karistamatult riisuda. Nii omastas ta Eesti NSV Jahimeeste ja Kalastajate Seltsilt salakavala krutskiga 20 000 rubla, et endale luksussuvila ehitada. Paberite järgi läks see summa aia tarbeks. Kui mõni püüdis asja lähemalt uurida, siis anti mõista, et asja taga on KGB major Valdur Timusk. Seda taipas igaüks, et Riikliku Julgeoleku Komitee oli kõikvõimas asutus, kuigi tegelikult allus ta kompartei keskkomiteele, kus ju otsustati ka käitumine inimõiguslaste suhtes ja valiti nende karistusmääradki kooskõlas "organite" ettepanekutega.

Lõpuks jäi alampolkovnik Timusk jalgu Tartu ebaausale parteibossile Indrek Toomele, kelle sugulased töötasid KGB-s. Timusk oli avastanud, et Lõuna Kõrgepingevõrkudes peeti bordelli ja paljundati kahtlast kirjandust. Parteitegelased hakkasid Timuski vastu intrigeerima. 1983. aastal oli sunnitud pensionile minema.

Hoolimata peibutustest või koguni repressioonidest ei nõustunud paljud noored nuhiks hakkama. Kes aga oli sattunud (vahel ka häda sunnil, kas või isa tegude pärast) jälitamisorganeisse, sel ei läinud väljatulek sugugi ohvriteta. Säärane tegelane võidi tavaliselt valetunnistajate abil kriminaalkurjategijaks tembeldada. Kui ta aga julges kriitilisi märkusi teha, siis õiendati arveid ka tema sõpradega.

Üks julma kättemaksu ohver oli Raimond Rosenfeldt, sündinud 10. jaanuaril 1951 Kesk-Siberis Krasnojarski krais. Aega teenides küpses temas otsus pärast demobiliseerimist teoks teha oma lapsepõlvesoov – asuda elama Eestisse. Tallinnas elav onu hakkas

abivalmilt tema kolimisasju ajama. Et miilitsas vajati hädasti tööjõudu, saadetigi Tallinna Siseasjade Valitsusest nõudmine sõjaväeossa, et Raimond Rosenfeldt Eestisse saadetaks. Ta saabus koos vennaga Eestisse juunis 1971. Noormees tõi hiljem kaasa ka oma ema ja noorema õe. Töökoht andis talle elamispinna, võimaldati muidki soodustusi.

Miilitsas töötamist pidas Raimond algusest peale alandavaks ja oma põhimõtteile vastukäivaks, aga ta otsustas vastu pidada, kuni leiab sobivama tegevuse ja oma korteri ning jõuab korraldada ka teiste pereliikmete elu Eestis.

Töö juures nähti temas Venemaa eestlast, kes valdab nii vene kui ka eesti keelt, pealegi oli ta füüsiliselt hästi arenenud. Talle hakati andma ülesandeid, mida kodueestlastele ei usaldatud ja millega umbvenelased toime ei tulnud. Nõnda pidi ta nuhkima välismaalaste järel ja silmas pidama ka turistidega lävijaid. Tema kasutada oli fotoaparaat, sõidukid jne. Koos ülemusega viibis ta tihti TPI filmi- ja interklubis, kus toimus kohtumisi välismaalastega. Teda hakati kasutama ka läbiotsimistel. Kord mingil tähtpäeval keeldus ta Lenini monumendi juurde auvalvesse minemast, avaldades ühtlasi oma arvamust nuhkimise kohta. Teda hoiatati, öeldes, et see on temasuguse noormehe aukohus. Raimondil oli aga aust teistmoodi arusaamine.

Kord öösel teatati miilitsasse, et ühes naaberkorteris, kus pererahvast kodus polnud, tegutsevad vargad. Operatiivgrupp Raimondi juhtimisel sõitis sündmuskohale, maja juurde, kus paikneb ka kohvik "Moskva". Korteris viibisid tõesti mingid kahtlased tüübid, kel väänati käed selja taha ja nad sõidutati jaoskonda. Mehed ei osutanud mingit vastupanu ega vastanud ka küsimustele. Miilitsas ülemuse kabinetis, kus reakordnikke läheduses polnud, selgus, et tabatud tüübid olid üleaedsed, s.t. tšekistid, kes paigaldasid tollesse korterisse pealtkuulamisseadmeid ("lutikaid").

Jälle kord öösel helistas miilitsasse keegi umbvenelasest pensionär ja teatas, et ühe maja aknast ripub välja kahtlane lipp, millele on midagi arusaamatut kirjutatud, ja majast kostab saksakeelset

laulu. Helistaja meelest pidutsesid fašistid. Koos grupiga saadeti välja ka Raimond, sest neist ainsana oskas ta eesti keelt. Majas peeti hoopis pulmi, valgele lipule oli eesti keeles kirjutatud "Elagu pruutpaar!". Vene kolleeg kandis asjast keskusele ette, lisades, et Raimond võib kaasmaalaste päästmiseks valetada. Sellepärast saadeti uue keeletundjaga kohale teinegi auto.

Suvel õega Harku järve ümbruses jalutades sattus Raimond sõjaväeladude territooriumile. Õnnetuseks oli tal kaasas fotokaamera. Jalutajatel käsutati käed üles ja nad viidi kohalikku staapi. Seal oli asi seletamatagi selge: salakuulajad! Hiljem küll ilmnes, et spioonid nad ikka pole, kuid fotoaparaati neil ei õnnestunudki tagasi saada. Raimond kutsuti ülemuse juurde, kes arvas, et noormehe teksapüksid ja teised välismaiseid rõivad olid tasu välisluure abistamise eest. Lisati, et esialgu ei suudeta veel kindlaks teha, kelle heaks ta töötas, aga see olevat ainult aja küsimus.

Pärast seda kuulis Raimond ühelt tuttavalt, kellel oli "kõrgemal pool" sidemeid, et tema "küsimust" arutatud ja mõeldud, kuidas talle aru pähe panna. Seejärel hoiatati teda avalikult, et kui ta oma natsionalistlikke vaateid ei muuda (veidi varem oli Raimond ühe kolleegiga vaielnud rahvusküsimuses) ja käitumist ei paranda, siis leitakse vahendeid tema õpetamiseks. Vastuseks pahvatas Raimond, mida ta asjast arvab ja viitas konstitutsiooniga lubatud õigustele. Ta rõhutas, et põhjuseta ähvardamine on õiguste kõige suurem rikkumine.

Konflikt süvenes. Raimondile heideti ette ta moodsalt rõivastatud ja autoomanikest eesti tuttavaid. Tema korterikaaslaselt käidi küsimas, kas noormeest külastavad mõnikord välismaalased. Kõigi maja ees peatuvate autode numbrid kästi üles märkida.

Raimond otsustas miilitsast lahkuda, kuigi ta polnud veel lahendanud korteriprobleemi ega leidnud ka meelepärast tööd. Sügisel 1974 õnnestus tal hotellis "Viru" end kelneriks vormistada. Arvati, et KGB tahab veel ühte meest sinna tööle sokutada. Endises töökohas suutis ta esialgu varjata oma tegelikku teenistuspaika, väites end hakkavat autoremondimeheks. Kui aga "Virus" tegut-

sevate KGB agentide kaudu tema uus amet selgus, tänu millele võis välismaalastega pidevalt kontaktis olla, siis teda hoiatati.

Asi läks hulluks pärast seda, kui tšekistid olid põrandaaluse demokraatliku liikumise tegelase Mati Kiirendi juurest leitud märkmikust avastanud Raimond Rosenfeldti aadressi. Ta kutsuti mais 1975 KGB-sse ülekuulamisele. Raimond seletas, et kohtas Kiirendit juunis 1974 Jaltas suvitades. Krimmis puhanud teisigi eestlasi, kellega Raimond suhtles. Enne Kiirendi ärasõitu vahetasid nad aadresse.

Raimondit hakati kahtlustama kokkupuudetes EDL-ga. Tema väidet, et tal polnud Tallinnas mahti Kiirendit külastada, ei usutud. Kuigi Raimond ei mäletanud Mati Kiirendiga kohtumise üksikasju, teadis uurija neid millegipärast hästi. Tšekist ühtlasi mainis, et ta ei tahaks olla Raimondi nahas, sest tema tuttav Mati on levitanud Nõukogude-vastast propagandat. Ülekuulamise kohta koostati 6-leheküljeline protokoll. Hiljem märkas Raimond korduvalt, et tal oli "saba" taga.

Mai lõpus 1975 kutsuti Raimond Rosenfeldt mererajooni miilitsajaoskonda uurija Merkulovi jutule. Talle teatati, et teda ja tema sõpra Eino Sirkast (sünd. 1950) süüdistatakse Tiina Ristikivi vägistamises. Noormees ütles, et mingit Tiinat ta ei tunnegi, veel vähem on teda vägistanud. Pärast seletuskirja kirjutamist lasti ta tulema. Ta sõpra Einot ei kutsutudki ülekuulamisele.

1975. aasta 27. augusti hilisõhtul kleepisid mõlemale sõbrale hotell "Kungla" juures külge Lidia Ramonas ja Tiina Palu. Mindi Raimondi poole muusikat kuulama ja juttu puhuma. Mõni päev hiljem kohtasid noormehed neide kaubamaja juures. Nood rääkisid, et kellegi Sirje pealekäimisel esitasid nad miilitsasse avalduse, kus on kirjas, et noormehed neid vägistasid. Kirjutati, et Eino Sirkas olevat Lidia vägistanud püsti seistes. Asi olevat juba käiku antud ja nüüd ei teadvat nad, mida peale hakata. Neljakesi mindi prokuratuuri, kus tütarlapsed võtsid kaebuse tagasi. Noored naised vabandasid meeste ees. Hiljem selgus, et nad olid "Viru" lähikonnas luusivad linnukesed.

Aprillis 1978 saatsid kakskümmend eesti usklikku kirja Soome presidendile, rahvasaadikuile ja peapiiskopile. Kirjas on öeldud, et hotell "Viru" stereobaaris vahetavad lõbuturistid Soome valuutat eesti tütarlaste teenete vastu ja et sellist tegevust KGB mitte üksnes sallib, vaid ka kontrollib ja kasutab ära.

Aprilli algul 1976 astusid Arvi Orula ja Nadežda Latunina "Viru" hotellis Raimondi juurde. Orula nõudis 5000 rubla, muidu algatatavat Raimondi ja tema sõbra vastu kriminaalasi. Raimond keeldus raha andmast. 20. aprilli varahommikul vangistati ta kahtlustuses, et ööl vastu 5. aprilli oli ta metsas koos Eino Sirkasega vägistanud Nadežda Latunina. Arvi Orula olevat näinud, kuidas tema sõbratar autoga minema viidi. Alles kuu aega hiljem vahistati Eino Sirkas. Ei tähendanud midagi, et tal oli vägev alibi. Nimelt oli ta oma pruudiga kogu tolle õhtu ja öö veetnud Harjumaal ema ja vanaema juures. Raimond teatas väljapressimisest, kuid sellestki ei hoolitud. Ka ei korraldatud vastastamist Arvi Orulaga. Seega toimus vangistamine üksnes Nadežda Latunina avalduse põhjal, millel pealegi olid kuupäevad parandatud. Advokaatide seletusel muudab ainuüksi see asjaolu millise tahes dokumendi juriidiliselt kehtetuks.

Kuigi nn. kannatanu väitis, nagu oleks teda sõidu kestel (veerand tundi) rusikaga näkku pekstud, ei tuvastanud ekspertiis naisel mingeid vägivalla jälgi. Mis puutub parema käe vigastusse, siis olevat see juhtunud baaritrepil kukkudes, ütles Nadežda peigmees Arvi Orula. Vägistamisel kasutanud noormehed justkui ettenägelikult (!) preservatiivi. Nõnda püüdis kergete elukommetega naine seletada asjaolu, et noormehed temalt tripperit ei saanud, nagu oli juhtunud tema peigmehega.

Kuigi tõendeid ei olnud, teatas Tallinna Linna Prokuratuuri eriti tähtsate asjade vanemuurija L. Rosenblum, et Raimond Rosenfeldt paigutatakse eeluurimiseks Keskvanglasse, kus ta peab kõige üle järele mõtlema ja siis üksikasjalisi ütlusi andma. Ta paigutati "jalgpallurite" kambrisse, kus nood sadistid teda jalgadega peksid. Seejärel laskis uurija Rosenblum noormeest pisargaasiga "töö-

delda", kuid ei suutnud teda ikkagi süüd üles tunnistama panna. Rosenfeldti tunnistajate väiteid ei arvestatud üldse.

Et "uurimine" vajalikus suunas kuidagi vedu ei võtnud, toodi juuli algul 1976 uuesti mängu ka Tiina Ristikivi "kaebus" 1975. aastast, kuigi naine oli selle ise alusetuks tunnistanud. Tiina selgitas ka nüüd, et tegelikult ei juhtunud mitte midagi. Siis kutsus Rosenblum välja Tiina Palu ja Lidia Ramonase, et nad räägiksid oma endisest kaebusest. Tüdrukud ütlesid, et midagi ei toimunud, pealegi võtsid nad avalduse tagasi. Uurija nõudis uuesti, et naised räägiksid nii, nagu nad olid kirja pannud, vastasel korral võetakse nad valekaebuse eest vastutusele. Kahe sõbra protsessil rääkis Lidia Ramonas nuttes, et uurija kutsunud teda kolm päeva järjest välja, ähvardanud teda, ja lõpuks ta murdunud ja kirjutanud protokollile alla. Rosenblum oli täitnud KGB nõudmise.

Raimond keeldus valeprotokollidele alla kirjutamast. Vanem-uurija Rosenblum arvas siis, et küllap ta leiab mingi vana asja, mille eest vastutusele võtta. Raimond seletas, et pole seadust rikkunud. Rosenblum vastas: "Kui pole, siis leiutame!"

Augusti keskel 1976 esitati Raimondile süüdistuskokkuvõte, mille alusel ta võeti vastutusele Tiina Ristikivi, Tiina Palu ja Nadežda Latunina vägistamise eest. Noormees keeldus sellele alla kirjutamast.

Oktoobris 1976 toimus kohus, kus Arvi Orula rääkis, mismoodi tema tüdruk Nadežda Latunina agiteeris teda väljapressimise vahendajaks. Ka tutvustas ta naise kergeid eluviise. Nadežda hakanud tol õhtul mingite autoomeestega vestlema, jäädes autosse ja lubades Orula korterisse järele tulla, kuid jättis tulemata. Aga "nood mehed polnud need poisid siin". Ka ei klappinud auto värvi kirjeldus (too auto olnud helehall). Eino Sirkase tumeroheline sõiduk oli hoopis Harjumaal. Seda tõendasid ka tunnistajad.

Eeluurimisel ei tahtnud uurija Rosenblum "süüaluste" tunnistajaid üldse jutule võtta. Kurikuulus kohtunik Hilda Uusküla, kes täitis KGB ülesandeid, võttis advokaatidelt kohtusaalis sõna ära, kui asi talle ei meeldinud. Advokaatide nõudmise peale võtta Latu-

nina väljapressimise eest vastutusele väitis kohtunik, et see ei kuuluvat kohtuasja juurde. Nii Tiina Palu kui ka Lidia Ramonas keeldusid valesüüdistust esitamast, võttes oma avalduse uuesti tagasi. Nad tunnistasid, kuidas uurija Rosenblum neile survet avaldas ja hirmutas. Kohus aga sundis neid asjast rääkima. Lidia Ramonas, kes pidi esinema "kannatanuna", puhkes kolm korda nutma, enne kui ta valetunnistuse andis. Siis ütlesid närvid üles ja ta hüüdis kohtuniku mingi küsimuse peale: "Ma olen öelnud kõik, mis te tahtsite! Mida te veel tahate?" Seepeale puhkes ta uuesti nutma.

8. oktoobril 1976 mõistis Eesti NSV Ülemkohus Raimond Rosenfeldti ja Eino Sirkase 12 aastaks sunnitööle. Olgu öeldud, et tegeliku vägistamise puhul, kui oli tekitatud ka raskeid kehavigastusi, said süüdlased 6-8 aastat. Advokaat J. Lurje imestas: "Ilma igasuguste süütõenditeta panna inimesed 12 aastaks kinni?" Kohtusaalis oli ta öelnud, et see oli lavastatud spektaakel.

Hilisemad katsed advokaatide edasikaebuste abil tõde jalule seada, läksid tühja. Moskva advokaat Naum Alski esitas aastal 1978 järelevalvekaebuse, viidates kohtuotsuse juriidilistele vigadele. Ta rõhutas, et kohtuasi oli fabritseeritud. Alski protest jäeti tähelepanuta. Ka oktoobris 1982 tehtud katse jäi tulemuseta.

Pärnu vangilaagrisse sõitsid Raimond Rosenfeldti töötlema tšekistid Anto Ots, Rein Tutk ja P. Pärn, et ta end süüdi tunnistaks ja kuulutaks avalikult, et raamatus "Öised päevad" avaldatud andmed on väärad, sest raamat olevat soperdis. Raimond keeldus. Läbiotsimisel võeti tema asjade hulgast ära ka lubamatu kirjandus: raamat "Öised päevad", mille õde oli talle vangilaagrisse sokutanud.

14. mail 1984 tegid KGB leitnandid Astafjev ja Puu alampolkovnik Heino Kruusma ülesandel läbiotsimise Tallinnas Jakobi tänaval Raimondi õe Maria Rosenfeldti kodus. Teiste asjade hulgas võeti ära minu Rootsi aadress ja telefoninumber.

Raimond Rosenfeldt vabastati alles siis, kui tal oli istuda jäänud viis kuud ja üks päev. See oli 19. novembril 1987. Kära Läänes tema nime ümber oli "organid" ära tüüdanud.

КОМИТЕТ ГОСУДАРСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ ПРИ СОВЕТЕ МИНИСТРОВ ЭССР

ПРОТОКОЛ ОБЫСКА

«14» мая 1984 г. город Таллин

Обыск начат в 6 час. 50 мин.

Обыск окончен в 13 часов 00 мин.

Следователь следственного отдела Комитета государственной безопасности при Совете Министров Эстонской ССР лейтенант Атаджев и сотрудник КГБ ЭССР Гуу по поручению следователя по ОВД подполковника Круусиг руководствуясь ст. ст. 139—142, 147 и 148 УПК ЭССР, с участием понятых: Василенко Алексея Владимировича, прож. в Таллине, ул. Энгла, дом 4 и Бритте Тамаса Александровича, прож. в Таллине, ул. Вийдуннту, дом 1а

в присутствии Розенфельд Марии Карловны

произвел обыск по месту жительства Розенфельд Марии Карловны

по адресу: г. Таллин, ул. Якоби, д. 24, кв. 15

Обыск производился с участием переводчика _____

_____, предупрежденного _____ об уголовной ответственности по ст. ст. 173 и 175 УК ЭССР

_____ (подпись переводчика)

Гражданке Розенфельд М. К. было предъявлено постановление о производстве обыска от «14» мая 1984 г.

Одновременно ему(ей) и понятым, в соответствии с требованиями ст. 141 УПК ЭССР, разъяснено их право присутствовать при всех действиях следователя и делать по их поводу заявления, подлежащие занесению в протокол. Понятым, кроме того, разъяснена их обязанность удостоверить факт и результаты обыска.

Veebruaris 1988 ütles Raimond Rosenfeldt Nõukogude kodakondsusest lahti ja ta esitas väljasõidutaotluse. Talle avaldati survet, et ta oma avalduse tagasi võtaks.

24. veebruaril 1988, vabariigi aastapäeva demonstratsioonil tõstis Raimond kõnepulti roninud KGB alampolkovniku Valdur Timuski sealt alla. Too oli tahtnud Mati Kiirendilt pabereid käest rebida. Küüditamispäeval kutsuti Rosenfeldt OVIRI-i väljasõiduloale järele, kuid Hobuse tänaval, 10-15 meetrit enne välisviisade osakonna ust, haarati ta kinni, paisati maha ja klohmiti läbi. Seejärel viidi autoga Lenini rajooni siseasjade osakonda, kus tal lasti terve öö kongis vedeleda. Talle esitati süüdistus, et ta oli Timuskile tekitanud raske kehavigastuse, käitunud avalikus kohas ebaväärikalt ja elanud parasiitlikult ja hakanud võimuesindajaile vägivaldselt vastu. Ta pääses vaid rahatrahviga.

Suvel 1988 pöördus Raimond Rosenfeldt Ühendriikide Moskva saatkonnas USA võimurite poole toetuse saamiseks. Augustis andis OVIR talle väljasõiduloa ja 4. augustil 1988 emigreeris ta koos perega Rootsi, kus ta elab praegugi.

Raimond Rosenfeldt Stockholmis. Foto: Jüri Lina.

Juunis 1978 kolasin ringi Krimmis. Mind lummas Jalta ja Simferoopoli ilu. Turismiteedest eemal nägin kohutavat viletsust ja räpasust. Isegi endises Krimmi khaaniriigi pealinnas Bahtšisarais torkas kasimatus silma. Seal einestasin vist küll jõledaimas sööklas, mida olin kunagi näinud. Pealegi oli toidusedel äärmiselt vaene. Sööklas kleepis end mulle külge kohtlasevõitu neiu, kes rääkis toiduainete kroonilisest puudusest ja muustki hädast. Ta arvas Eestit asuvat välismaal, Läänes, sest mainis, et teda ju "sinna ei lasta".

Püüdsin kohalikelt asukailt andmeid kuulda ka tatarlaste väljakihutamise kohta. Arglikult ringi vahtides nõustus paar inimest olukorda mõnevõrra valgustama.

18. mail 1944 aeti 423 100 tatarlast oma kodudest välja ning küüditati loomavaguneis Krimmist Kesk-Aasia kõrbealadele. Neist 200 000 olid lapsed, 178 000 naised, 4450 vanurid, invaliidid ja punapartisanid, kes olid võidelnud sakslaste vastu. Deporteerimise tõttu hukkus 197 471 inimest, seega 46,2% üldarvust. Teel oldi kolm kuud.

Küüditamise ajal leegitsesid kõigis Krimmi linnades ja külades tuleriidad, kus põletati tatarikeelseid ajakirju-raamatuid, isegi Lenini ja Stalini oopused langesid tuleroaks. Moslemi kalmistud tehti maatasa. Külade, linnade ja tänavate nimed muudeti venekeelseks. Kõik, mis kuidagi seostus krimmitatarlastega, hävitati. Säilitati vaid üksikud väärtuslikud hooned, sealhulgas Bahtšisarai loss.

Alles septembris 1967 tatarlased rehabiliteeriti: nad siiski polnud Saksa agendid! Siis aga ilmus lagedale uus dokument, milles öeldi, et "kuna tatarlased on Usbekistanis kodunenud, on nende asukoht seal". Usbeki NSV siseministri 26. aprilli 1968 määruses nr. 221 on öeldud, et tatarlastest kodanikel, kes varem elasid Krimmis, on Usbekistanist lahkumine keelatud. Lagedale ilmus ka NSVL Ministrite Nõukogu määrus "passirežiimi tugevdamise" kohta. Sellegi alusel ei lubatud ühelgi tatarlasel oma muistsesse elupaika naasta. Kes seda siiski söandas teha, see kihutati minema. Paljud hulkusid mägedes, leidmata eluaset. Eestis

ringles kõlakaid, et suvel 1977 üritasid tuhanded tatari pered Krimmis kanda kinnitada, kuid nad küüditatud uuesti.

Kaks kuud pärast minu viibimist Krimmis, 15. augustil 1978, aeti end vahepeal sealkandis sisse seadnud tatarlased jälle minema. Majauksed löödi laudadega kinni. Võimurid hakkasid teiste kohutamiseks tatarlasi vangistama, sest neil puudus passis Krimmi oblasti sissekirjutus. Ametnikud lihtsalt ei andnud seda. Ka olid tatarlaste korterid rüüstatud. Võis märgata, et jõukamal järjel olnud tatarlaste elamuid asustasid personaalpensionärid või tähtsamad sõjaveteranid.

Keeldu trotsides elas Krimmis siiski üksikuid tatari vanakesi, kes elatasid end metsaandide müügist. Pensioni ei saanud nad sellepärast, et nad polnud sealkandis registreeritud. Keegi naine oli pärast kimbutamisi lõpuks rahule jäetud, kui ta teda välja tõstma tulnud miilitsaile karjus: "Tapke! Tapke mind pigem, aga välja ma ei lähe!" Hiljem eelistati tatarlasi vangistada juba Usbekistanist lahkumisel.

Aprillis 1980 tutvusin Stockholmis Krimmi tatarlaste aktivisti Aiše Seitmuratovaga, kes pääses Nõukogude Liidust Ameerikasse novembris 1978. Ta rääkis, et jaanuaris 1979 algas Krimmi naasnud tatarlaste väljakihutamise uus faas. Keset ööd käsutati kõik veoautodele, sõidutati steppi ja aeti seal maha – talvise taeva alla. Seejärel sõitis 250 inimest koos lastega Moskvasse õigust nõudma, kuid tulemusi muidugi ei saavutatud. Ja kui tatarlased julgesid 15. märtsil 1979 välja kuulutada näljastreigi, kihutati kõik tapiga Usbekistani.

Tatari aktivistide vaenamine jätkus. Vangistamiste põhjus oli tihti üksnes protesti- ja kaebekirjade kirjutamine. Mustafa Džamiljev oli viis korda orjalaagreis vaevelnud. Viimati ei peetud tema Siberisse läkitamiseks isegi kohtuspektaaklit. Juunis 1978, mil viibisin Krimmis, poos Mustafa Ragulov end üles protestiks Nõukogude võimurite genotsiidipoliitika vastu. Krimmis Beš-Tereki külas (hiljem Donskaja) pani 23. juunil 1978 samal põhjusel end põlema Musa Mamut.

Sellest teatas Aiše Seitmuratova 29. aprillil 1980 ka USA Kongressi erikomisjoni ees, kes arutas Helsingi kokkulepete täitmist. Tookord Washingtonis rääkisin sama komisjoni ees baltlaste olukorrast Nõukogude Liidu okupatsiooni tingimustes. Aiše Seitmuratova oli küüditamise ajal 7-aastane, tema isa langes rindel hitlerlaste vastu võideldes. Aiše õppis ajaloolaseks ja hakkas oma rahva õiguste eest võitlema.

Tatarlasi toetas aktiivselt kindral Pjotr Grigorenko, keda oli tema vaadete pärast vaimuhaiglaski piinatud. USA-s ravil viibimise ajal teatati Grigorenkole Moskvast, et ta ei tohi kodumaale naasta. Aišed vaenati ja jälitati pidevalt. Teda vahistati korduvalt. Ta kidus nii Lefortovo vanglas kui ka Mordva sunnitöölaagreis. Aastal 1973 mõisteti ta kolmeks aastaks vangilaagrisse. Seejärel kaotas ta õiguse vaimseks tööks. Sel põhjusel ta taotleski emigreerimisluba, võideldes selle nimel kaks aastat. Lõpuks ähvardas ta end Moskvas Punasel väljakul põlema süüdata. Pärast Krimmi juunisündmusi 1978 võtsid võimurid tema ähvardust tõsiselt ja veel samal suvel anti talle väljasõiduluba.

Nõukogude Liidus elas ligi 6 miljonit tatarlast. Varem nimetati neid kõptšakkideks. Nende soontes voolab bulgaaride ja soome-ugrilaste verd. Kõptshakikeelsete raamatute trükkimine oli keelatud. Suurem osa tatarlasi elas Volga ääres. Sealtki küüditati neid Karjalasse, Uraalidesse ja mujale. Juba 1920. aastail rajati nende jaoks Volga keskjooksule geto ehk nn. Tatari ANSV, kus nad olid vähemusrahvas. Pealinnas Kaasanis elas ligi miljon inimest. Selles piirkonnas oli ka soome-ugri sugurahvaid. Tatarlasi elas veel Lääne-Siberis. Teise maailmasõja ajal küüditasid kommunistid teatavasti 14 rahvust. Pärast Stalini surma lubati 11 rahvusel endistesse elupaikadesse naasta, kuid mitte krimmitatarlastel, volgasakslastel ja meštšeeridel (elavad Baškiirias). Mitmed Siberi rahvad hävitati nõukogude võimu perioodil osaliselt või sootuks. Baškiire tapeti aastail 1917–22 üle 800 000 inimese ehk 57%. (Kaarel Haav, Rein Ruutsoo, "Eesti rahvas ja stalinism". Tallinn, 1990. Lk. 36.)

Krimmis märkasin ka looduse saastamise ja laastamise jälgi. Hotellidesse oli võimatu tuba saada, seepärast veetsin ööd magamiskotis metsade rüpes. Sevastoopolis otsis kahtlustav miilits läbi mu reisikoti, kui olin jalutamas antiikkreeka koloonia maa-alal mere ääres. Jahmusin, kui sadama kandis pakkus keegi noormees müüa narkootikumi. Sevastoopoliski ei puudunud vastupanuliikumine. Ulatuslikumaid Nõukogude-vastaseid rühmitusi organiseeris tuntud kontradmirali tütar Maria Virginskaja, kes tabati 1969.

Põnevusega sõitsin Jevpatooriasse, mis kuurordina jättis siiski armetu mulje. Mina aga soovisin seal kontrollida andmeid ühe müstilise nähtuse kohta. Augustis 1954 näinud hulk suvitajaid taevast mere kohale laskumas imelist linna. Juhtumit kajastati 9. jaanuaril 1955 ka ajalehes "Komsomolskaja Pravda", kus see ilming tunnistati äärmiselt ebatavaliseks miraažiks. Kohalikud elanikud olid aga teisel arvamusel.

Varsti pärast seda, kui olin Tartus tagasi, saabusid Tallinnasse soome külalised koos abiellumiseks vajalike paberitega. Esitasin need Tartu Perekonnaseisubüroole. Jäi üle vaid oodata abiellumispäeva, 10. augustit. Võisin lahedamalt hingata.

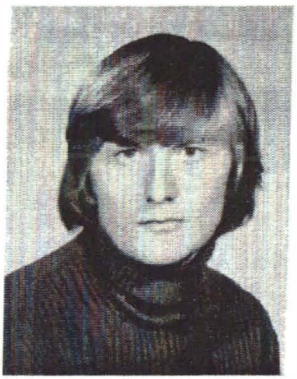

Jüri Lina 1970. aastail

SOMBUST VÄLJUMINE

"Hüljake maailm, kuhu te ei kuulu, kui te tõesti tunnete, et ta on teile võõras. Teda me päästa ei jaksa – päästke siis ennast varisevate rusude alt, ennast päästes päästate tuleviku."
Aleksandr Herzen

Öösombus välgatlev lootusekiir paisus ja ma ootasin kannatamatult registreerimispäeva. Vaatasin mõttes tagasi ning juurdlesin asjaolude üle, millest olin teadlikuks saanud selles skisofreeniliselt sürrealistlikus riigis, nagu Läände vahetatud dissident Vladimir Bukovski on Nõukogude Liitu nimetanud.

Eelkõige meenusid tröostitust lapsepõlvest tänavail lõuanud valjuhääldid ehk plärafonid, nagu neid hüüdsime, sest need häirisid hirmsasti linna rahu. Ema kurnas end leivapalukese pärast ränga tööga, pestes ka mitmele perele pesu. Sügiseti saadeti ta halastamatult kolhoosi orjama, kord isegi kaheks nädalaks. Muide, üksikemadele maksti toetusraha 1961. aasta vääringu järgi 5 rubla kuus kuni lapse 11-aastaseks saamiseni, toetamine lõpetati just siis, kui abi oli kõige rohkem tarvis. Samas aga sunniti mu ema, nagu teisigi töötajaid, näljapalga eest (21 rubla kuus) tellima ajalehti. Ka pidid kõik ostma aastas ühe kuupalga ulatuses nn. riigilaenuobligatsioone, mis lubati kunagi rahvale tagasi maksta. Aastal 1978 maksti mu emale kõigest 10 rubla ja sinna see tagasimaksmine jäi. Pealegi oli too rahvalt "laenamine" intressivaba, tagasilöögi tegi rahareform 1961. aastal ja hiljem lisandus inflatsioon.

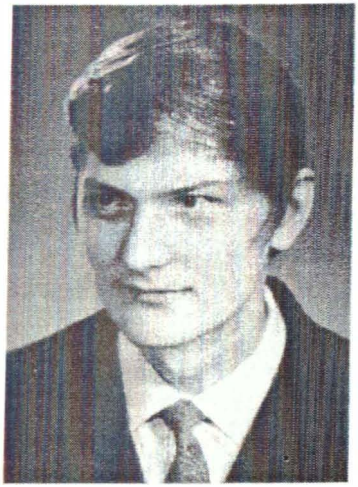

Jüri Lina aastal 1963 ja aastal 1968.

Tollal elati veel "valge laeva" lootuses. Oli ju Põhja-Iraan pääsenud 1945, sest punaväed pidid pärast USA presidendi Harry Trumani ultimaatumit sealt taanduma. Heledamalt puhus lootussädemeid hõõgvele ka Nõukogude vägede lahkumine Austriast kevadel 1955 ja see, et jaanuaris 1956 tagastas Nõukogude Liit Soomele Porkkala. Hiljem mõisteti, et Lääs polnud huvitatudki Balti riikidele vabadust nõudma, veel vähem neid ise päästma. Ungari sündmused näitasid, kuivõrd hoolimatu oli läänemaailm orjastatute suhtes.

Totalitaarne režiim ei tahtnud ega tahtnud Eestis haaret lõdvendada. NKVD nimegi kuuldes hakkasid inimesed õudusest vabisema.

Pärast Stalini surma, nn. sulaperioodil, kasutasid noored oma tundeväljenduseks peamiselt kultuurikanaleid. 1960. aastate algul äratas Tartu ülikoolis tähelepanu satiirilise laadiga ansambel "Rajacas", tõmmates endale kaela hulga pahandusi, kuni lõpuks sunniti noorteõhtutelt taanduma.

Noorte rahvusteadvus ärkas enamasti vanemate inimeste juttude ja ümbritseva elu jälgimise mõjul. Julgemalt pajatati noortele minevikusündmustest 1960. aastail.

Sügisel 1968 kuulsin ühes Tallinna seltskonnas veidi lähemalt oludest eesti kommuunides Venemaal 1920. aastail. Tollal lubati rajada rahvuskommuune, kus töö käib põllumajanduskooperatiivi põhimõttel. Eestlaste ühismajandid muutusid põllumeeste töökusest varsti jõukaks. Keskvõimule see ei meeldinud, mitte ka kohalikele venelastele. Viimased tahtsid rikkustest osa saada. Varsti tuligi korraldus: mitte mingeid rahvuskommuune enam, liikmeks peab vastu võtma kõiki soovijaid!

Pärast viljalõikust astuski eesti kommuuni hulk venelasi, kes ühismoonast kogu talve sõid ja jõid, käisid ka majast majja ning korjasid "üleliigsed rõivad" ära ("Milleks peab sul olema kolm kleiti? Selle siin ma võtan endale, sest see meeldib mulle.") Kevadtööde alguseks olid venelased läinud. Sügisel tulid nad uuesti kostile. Paari aastaga õgiti kommuun vaeseks...

Noorteprobleemid süvenesid 1960. aastate lõpul. Noored muutusid seda trotslikumaks, mida suuremat vastumeelsust konservatiivsed võimurid osutasid iseolekule, värvikamale rõivastumisele, poiste pikkadele juustele. Kohutavaim oli siiski vaimne surve. Noorte seisundit sobivad väljendama read Aleksandr Herzeni kogumikust "Teiselt kaldalt" (1847-1850):

"See pole mingi maania või hullus, tuhanded, kogu meie põlvkond kannatab peaaegu samamoodi, rohkem või vähem, olenevalt olukorrast ja arengutasemest – mida arenenum keegi on, seda rohkem."

Sihikul olid ikka andekad, keda vägivallavõim pidas eriti ohtlikuks. Andekate intellektuaalide elu oli range kontrolli ja tööstitu surve all.

Ei olnud kadestada töölisegi elu. Kogesin seda koolivaheajal ühe ehituse juures töötades. Isegi materjalidega varustamine lonkas, mis veel rääkida töölise võimalusest end pesta. Raskusi oli korralike töörõivastega. Abitööd tegevale koolipoisile polnudki neid ette nähtud. Kord juhtusin kuulma, kuidas vihane maaler ehitus-

ettevõtte partorgi läbi sõimas, sest too varastanud koos töödejuhatajaga värve. Aastatega probleemid süvenesid. Lõpuks oli poest raske leida isegi töökombinesoone. Kõigele sellele viitas Vello Lattik oma publitsistlikus raamatukeses "Üks pohlavars, üks maasikaleht ja keskele kadakaoksake" (Tallinn, 1981):

"Tööriided kuluvad läbi tähtaegadest kiiremini, nad imbuvad läbi tolmu ja õliga, nende pesemist aga majand korraldanud pole. Mütsid? Kes on kunagi mõelnud tööliste mütsidele? Minge poodi ja vaadake, mida te riiulitel näete. Sonigi on peaaegu defitsiit, odavast ja praktilisest töömütsist kõnelemata.

Jalanõud? Meie töötame ju praktiliselt väljas, aga vilte meile eeskirjadega ette nähtud pole. Tolik kannab kirsasid, kolm paari sokke all, Heino vildikuid kauni nimega "Hüvasti, noorus!" ja Mihkel kingi, kuhu sügisel tikub üle ääre pori ja talvel lumi.

Vaatame poodi. Needsamad "Hüvasti, noorus!" on defitsiit, lubjavildid on defitsiit, kontsata kummikud on defitsiit. Kaido ostis endale "Kommunaari" poolsaapad, aga nende lukud pidasid vastu täpselt ühe nädala.

Elukutse prestiiži ja selle elukutse juurde kuuluva töörõiva vahel on kaheldamatu seos.

Kuidas kajastavad... aastaaegade vaheldumisi meie töörõivad? Vihma ei pea neist ükski ja sõjaaegne vuhvaika on endiselt väljaspool võistlust.

Küsime: Kas ei ole meil materiaalseid võimalusi õmmelda moodsaid, tugevaid, praktilisi ja nägusaid töörõivaid?

Küllap on, küllap on... Moemajad, materjal ja õmblusvabrikud on meil ju olemas. Küsime:

Miks seda siis ei tehta? Kes õieti vastutab töörõivaste konstrueerimise ja tootmise eest? Tahaksime seda meest siin saeveskis näha!"

EKP Keskkomiteed ei huvitanud eesti töölise olukorra parandamine. Osundatud olukirjelduse levikut hakati takistama. Lääne tööline poleks rohmakaid tunkesid ja tööülikondi selga tõmmanud. Tema Nõukogude kolleeg oli aga sunnitud nendega läbi ajama.

Vahel pihtasid rusuvaid olusid satiirikud, kuigi mitmed pidasid oma vaheda sule või keele pärast kannatama. Pilanäitlejaist sai sakutada Mari Möldre. Leedu humorist Vytaute Žilinskaite kirjutas

valitsevate olude kohta loo pealkirjaga "Osakem rõõmustada", mis avaldati ka eesti ajakirjas "Noorus". Mõni väljavõte sellest:

"Pikaajaliste tähelepanekute põhjal võin kinnitada, et me üldse ei oska rõõmustada – ei selle üle, mis meil on, ega ka selle üle, mida meil pole. (Erandiks on ajalehtede juhtkirjad.) Meil ei jätku optimismi, helget, kaunist optimismi.

Me kirume valjusti, sõites tööle täiskiilutud bussides, ent kas on ükski meist saatnud tänuavalduse, kui ta sõitis vabalt ja mugavalt pärast kesköödd?

Ühiskondliku omandi riisumise eest istub mingi subjekt seal, kuhu istuma pannakse. Ja otsekohe pistavad kõik nagu kanad kaagutama! Ning pole kukke, kes reipalt kireks: "Pidage-e! On ju jäänud sadu ja tuhandeid, kes kusagil ei istu, kuigi nad on riisunud kümneid kordi rohkem!" Või veel – mõned armastavad toriseda: "Vaat, jälle sattusin bürokraadist ülemuse juurde, kui palju neid küll on!" Kuid kunagi ei kuule: "Aga mina olin asutuses, kus lausa kubiseb bürokraatidest ja nad polnud üldsegi ülemused!"

Alatasa kuuled nurinat: "Juba viisteist aastat olen korterijärjekorras seisnud, kuid vaata et ei saa kolmekümnegi pärast! Kus on õigus?" Ja vaevalt küll leidub keegi, kes nurisejal suu sulgeks: "Vennas, aga kui paljud saavad korteri ilma järjekorrata, päevagi ootamata! Vaata rõõmsamalt ringi, vennas!"

Eriti teeb südamevalu, kui mõni lobamokk kisendab:

"Oi-oi, kui palju joodikuid on kainestusmajas! Lausa karjade viisi, õudne!"

Jumala pärast, nähvake talle vastu:

"No-noh, aga kui palju joodikuid ei ole kainestusmajas! Imetle: üks tuigerdab, teine roomab, kolmas näeb kraavis und, ja pole nad mingisuguses kainestusmajas! Pahanda vähem ja vaata rohkem ringi, sa tegelikkuse tõrvaja!"

Ent kõige suuremat meelepaha tekitab irisemine kauplustes:

"Ah, kui koledad mantlid, justkui kaamelitele õmmeldud!" Ja muidugi ei ütle keegi vastu, et mantlid on õmmeldud mitte ainult kaamelitele, vaid ka kaelkirjakutele, pingviinidele ja triitonitele..."

Rasketes oludes muutus joomine eestlastele rahvuslikuks õnnetuseks. Karskus oli ebapopulaarsem kui kunagi varem.

Jõid töölised ja direktorid, kultuuritegelased ja insenerid, sportlased ja kolhoosnikud, isegi juhtivad parteilased. Omaaegne rahandusminister Albert Norak oli krooniline alkohoolik, keda raviti Viljandis Jämejala vaimuhaiglas. Eesti NSV Ülemnõukogu Presiidiumi esimees Artur Vader jõi end paadunud sopajoodikuna surmuks. Purjutajaina sai hukka hulk intellektuaale, teiste hulgas TV-kommentaator Valdo Pant ja Klaus Mikko. Kõvade viinaviskajate kõrval pidi ülemnõukogu presiidiumi esimees Johannes Käbin tervise huvides järgima kuiva seadust.

Rakvere lehes "Punane Täht" ilmus 15. novembril 1979 artikkel "Intensiivistada võitlust joomarlusega", milles öeldi:

"Rakendatud abinõudele vaatamata alkohoolsete jookide müük rajoonis ei vähene, vaid koguni suureneb. Nii müüdi 1978. aastal sellele eelnevaga võrreldes kangeid alkoholijooke rohkem kui 3,4%. Alkoholi tarbimine rajooni ühe elaniku kohta kasvas 2,9% võrra."

Sama kehtis ka mujal. Absoluutarvud olid mõistagi salastatud, nagu need, mis käisid tubakasaaduste müügi kohta. Osundatud leht jätkas:

"Joomise levikut kinnitab ka asjaolu, et suur on veel nende isikute arv, keda miilitsatöötajad... on eemaldanud avalikest kohtadest inimväärikust solvava ebakaine oleku tõttu, sealjuures mitmeid korduvalt."

Artiklis kurdeti, et eriti levinud oli joomine Rakvere Mehhaniseeritud Ehituskolonni tööliste hulgas. Purjutamise tõttu sagenesid tööluusid. Töökorda rikkunud isegi meistrid ja brigadirid. Veel tollest ajalehest: "Ehitusplatsidel on tulnud ette kollektiivseid joominguid (Tamsalu kultuurimaja jt.). Kõigele vaatamata ei ole kollektiivis alati võetud meetmeid joomise tõkestamiseks. Puudub isegi täpne arvestus õiguserikkujate kohta..."

Aastal 1978 oli viina tõttu juhiloast ilma jäänud 328 autojuhti ainüüksi Rakvere kandis. Kõigest üksikuid joodikuid oli ravile suunatud, teistel lasti vabalt tegutseda, isegi kuritegusid toime panna.

"Punane Täht" avaldas 24. novembril 1979 veel ühe probleemartikli "Ühiselt õigusrikkumiste vastu":

"Alkoholi liigpruukimine on paljude seaduserikkumiste põhjuseks. 35% kõigist kuritegudest pandi toime purjuspäi, raskemad kuriteod on aga kõik korda saadetud viinauimas."

Paljusid viidi kainestusmajja välja magama otse töö juurest (492 joodikut 1979. aasta üheksa kuu jooksul). Ainuüksi eraisikud pidasid sama aja jooksul kinni 1347 õiguserikkujat. Alaealisigi nähti järjest sagedamini ringi tuigerdamas. Ka nende hulgas vohanud kuritegevus (10-12%). Lehes mainiti, et kainestusmajas olid peamiselt viibinud väljastpoolt tulnud ehitustöölised. Järjest sagenesid tööluusid. Nii puudus Rakvere rajoonis 1978. aasta esimesel poolel purjutamise tõttu töölt 254 töölist (kaotati 1070 tööpäeva). 1979. aasta esimesel poolel ei ilmunud tööle juba 321 inimest (1202 tööpäeva). See selgus registreeritud andmeist. Täpne arvestus puudus.

Üha levisid vargused ja röövid ning riigi vara riisumine. Näiteks riisunud Tapa raudteesõlme töötajad vaguneist 5500 rubla väärtuses kaupa. Sööklatesse ja kauplustesse murtud sisse, et kahmata viina või raha.

Lisaks korduvale halinale rajoonilehtedes, mida ei tohtinud Läände saata, oli olukorra peegeldusi avaldanud isegi EKP Keskkomitee häälekandja "Rahva Hääl". Seal öeldi, et Rakvere MEK-i töötajaist sattus aastal 1979 kainestusmajja iga neljas. Tööluuside nahka läks selles asutuses 400 päeva. Luusureid oli ühtekokku 50 (iga kaheksas töötaja). Teine hirmus paik oli Narva Üldehitustrust, kus aastal 1979 külastas kainestusmaja 12% töötajaist. Luuside tõttu kaotati 500 tööpäeva. Olud olid täbarad ka Narva Mehhaniseerimise Valitsuses, kus luuside arv oli kahe aastaga kahekordistunud. Narva Ehitustrustist sattus kainestusmajja ka insenere. Peatäit käis välja magamas isegi trusti II ehitusvalitsuse juhataja I. Mitrofanov, kelle juhtumit aga isegi ei registreeritud.

Aastal 1979 oli Eestis ametlikult arvel 14 000 alkohoolikut (tegelikult 49 000). Ainuüksi Tartus oli neid 1000. Osa on üldsegi

arvele võtmata. Iga elaniku kohta osteti aastas vägijooke 220 rubla eest. Aastal 1977 oli Tartus see summa 219 rubla. Võrdluseks keskmine kuupalk Eestis: ligi 150 rubla. Valga Veinitehas tootis kuue sekundiga kasti piiritusveini ehk peeti, mida joodi kõige rohkem ja mis oli ka tervisele kõige ohtlikum. Aastaga villis too tehas 28 pudelit veini iga elaniku kohta.

Eestis napsitasid koledasti ka naised. Arvati, et iga viies joodik on naissoost. Jällegi juhtiv koht Nõukogude Liidus! Kord püüdsin Tartus Lootuse tänaval üht rentslis püherdavat naist püsti aidata, Ei võtnud vedu. Kuigi mööduv miilitsaauto peatus, laiutas eestlasest kordnik käsi: pole kuhugi paigutada, kainestusmaja niigi pungil täis, sest paljudes ettevõtetes oli olnud palgapäev. Pärisime naiselt aadressi, et ta koju sõidutada, kuid vaevu suutis ta meist aru saada, veel vaevalisemalt vastata.

Alkoholismiprobleemi tõstatas ka Tartu leht "Edasi". Luuletaja Lehte Hainsalu käsitles olusid Võnnus, kus "juhtivad seltsimehed" tunnistasid, et jah, joomine on kõvasti maad võtnud. Lisati, et Võnnus joovad ka naised. Veisetohter lisas: "Ega palgapäevadel õiget lüpsmist ole!"

Artikleis loomulikult välditi joomise põhjustele viitamist.

Ka muu töö kvaliteet jäi tihti alla igasugust arvustust. "Edasi" kirjutas 26. jaanuaril 1979 majahoidjatest:

"Igasugused komisjonid arutavad, kuidas saada lumest puhtaks sõiduteid, aga kõnniteede eest ei hoolitse keegi. Huvitav, millega üldse majahoidjad tegelevad? Suvel veel mõnikord näeb mõnda kojameest hoovi pühkimas, aga talvel jääb vägisi mulje, et nad kõik on töölt lahti lastud. Öeldakse, et nad ei jõua, neil on suur tööpiirkond. Kui kõike seda ei jõua, siis peaks vähemalt osagi ära tegema."

Rohkesti pahandati ka müüjate külma ja vahel lausa ebaviisaka käitumise pärast. Mäletan üht juhtumit Tartu Kooperatiivi Kaubamajast, mille tarbeks vahepeal koostasin reklaamhelilinte. Sisenesin järjekordse valmis lindiga direktori kabinetti, kus keegi vanem mees kurtis müüja taktitust. Direktor kostis: "Püüdke ise 70 rubla eest kuus terve päev leti taga naeratada!"

Tal oli õigus. Kuulsin tihti, kuidas töömees põhjalikumat viimistlust tegemata jättes kohmas: "Selle raha eest käib küll!"

Ka kutsealane koolitamine jättis soovida. Tean juhtumit, kus oldi sunnitud tagasi kutsuma pensionile siirdunud vilunud juustumees, kes pidi hakkama diplomeeritud piimasaaduste tehnoloogi uuesti välja õpetama, sest too ei tulnud oma tööga toime. Kõrgkoolist väljunud lihatehnoloogiainsener, kes suunati tööle Tartu Lihakombinaati, "keeras tuksi" juba esimese vorstipartii. Algul taheti hakata ta palgast kahjutasu kinni pidama, aga siis mõisteti: kooli viga.

Naeruväärselt aluselt püüti noortele (tihti andetuile) õpetada ka näitleja- ja lavastajaametit. Viimane pole muide õpitav. Hakkas ilmnema eesti teatri allakäik, mis avaldus seda mõjusamalt, mida rohkem lahkus lavalt suurepärase kooli saanud vana põlvkonna esindajaid (näiteks Alfred Mering). Pealegi oli ka teatrirahvast laastanud viinakatk: üks ja teine tugev lavajõud oli enda põhja joonud. Eriti kehv oli naisnäitlejate tase. Selle võttis omaks ka teatriteadlane Karin Kask kevadel 1982 Stockholmis esinedes. Ainus talent noorte naisnäitlejate hulgas oli Anne Maasik Tartus. Tema lauludega heliplaadi "Rännak lauluvainule" andsin Stockholmis välja juunis 1980.

Tallinlasest inglise keele õpetaja Mati Vihman ütles 1. oktoobril 1978 ajalehes "Noorte Hääl", et tegelikult soovinud ta näitlejaks õppida, aga Tallinna Konservatooriumi lavakunstikateedri sisseastumiseksameil nõutud temalt, et ta mängiks komisjoni ees... lutikat. Loksalt pärit noormees ilmselt mõistis, et niisuguses koolis midagi ei õpi, pealegi polnud ta lutikat elu sees näinud, mistõttu ta loobus katsest. Ta valis Tartu ja inglise keele.

Kurdeti ka kehva keeleoskuse üle: isegi pärast kõrgkooli lõpetamist ei osanud noor inimene kõnes küllaldaselt võõrkeelt (erandiks olid filoloogid ja iseõppijad). Alates sügisest 1982 vähendati võõrkeele tundide arvu keskkoolis poole võrra – kahelt tunnilt nädalas ühele. See-eest suurendati vene keele tundide arvu, sealhulgas ka eesti keele arvel.

Mitmed tunnustatud lavastajad (näiteks Jaan Tooming) ja teised kultuuritegelased hindasid mu helipõimikuid värvikaiks ja huvitavaiks. Nende lavastamist ja sisselugemist alustasin sügisel 1977, mil tartlase Jaak Lõhmuse ettepanekul etlesin tema raadiokava jaoks Juhan Viidingu valitud luuletusi. Algul polnud mul aimugi, kuidas neid vahendada, sest Juhan Viidingu loomingut peeti millegipärast eelkõige sarkastiliseks. Minu taotlus oli aga väljendada sügavamaid tundeid, esitada süngest olustikust värvikat pilti. Sisselugemisel Tallinna Raadiomajas hoidsin end siiski tagasi, sest teadsin, et emotsioonide ning värvidega ei tohi laiutada. Ka Tartus kava kokku mängides püüdsin väikekodanlikke otsustajaid võimalikult vähe ärritada. Ometi osutus luule, moodsa ja klassikalise muusika ning helitaustade kombinatsioon tavalisele kuulajale keeruliseks. Kava autorile selgitati, et raadio olevat mõeldud rahvahulkadele ja igast saatest peab aru saama ka iga loll. Aga seda linti kõlbavat mängida mõnel tudengite diskoõhtul. Raadiolavastaja Astrid Relve pidas vajalikuks norida ka etlemismaneeri kallal.

Raadios tehti saade ümber, lihtsustades seda põhjalikult, kääridega lühendati ka venitatud välteid ja otsiti kahvatum muusikakujundus. Kujundlikkus ärritas bürokraate.

Raadiostuudios luulelavastust salvestamas.

Luulelavastust monteerimas. Foto: Ilmar Jõudvald.

Endisest lavastusest ei jäänud jälgegi järele. Lõpuks anti lugu minu esituses eetrisse, kuid teadustati: "Loeb Annes Hermann." Nõnda läks kavalus variisikuga läbi: bosse see nimi ei ärritanud ja õnneks ei tundnud nad mind häälest ära. Mu tuttavad, kes olid kuulnud algversiooni, pidasid ametlikku varianti verevaeseks.

Hiljem lavastasin sama kava ümber, pannes pealkirjaks "Katarsis tardumuskrampides". Püüdsin ulatuslikult kasutada nõukogude helitehnika tagasihoidlikke võimalusi. Kavandasin uue režii tulevase heliplaadi maketiks. Juulis 1980 see ilmuski Stockholmis peaaegu samal kujul, nagu olin selle salvestanud 2. aprillil 1978 Tartus. Ma ei tahtnud seda Läänes enam kolmandat korda muuta. See nõudnuks suurt raha, pealegi soovisin säilitada ehedat atmosfääri. Hiljem kogunes mul kaheksa helilavastust, mida korduvalt tutvustati põranda all Tartus ja Tallinnas. Neist luuleõhtuist jõudsid jutud varsti KGB-sse. Minu olukord muutus pingelisemaks.

Juba mu esimese UFO-lindi peale, mis sai valmis sügisel 1974 ja mida noored vargsi levitasid, olid tšekistid väga kurjad. KGB leitnant Jaan Eskusson päris minult aru. Väitsin külmalt, et midagi lähemat ei oska ma öelda. Hiljem lisandus lint parapsühholoogilistest nähtustest. Pealegi ringlesid Eestis ka minu koduköitelised raamatud Tuulo Illise varjunime all, kuigi nende tiitellehele oli nii mõnigi lugeja lisanud: Tuulo Illis = Jüri Lina.

Meenutasin rahuloluga, kuidas mul variisiku kaudu õnnestus 1976. aasta algul Vikerraadio jututoa-seeriasse sokutada isegi dissidendist ukraina kirjaniku Oless Berdniku jutuke kosmosekülaliste teemal. Berdnik oli Ukrainas juba mustas nimekirjas. Kasuks tuli asjaolu, et informatsioon ei levinud Kremli impeeriumis kuigi hästi. Ja kuidas võisidki toimetajad Eestis teada iga nõukogude kirjaniku seisundit? Tallinna Raadiomaja ümbervõttefoonikas küll lindistati iga päev "Ameerika Hääle" eestikeelset kava, aga tookord anti liialt vähe teateid vangistamistest Nõukogude Liidus.

Eestis algas poliitiline surve juba lasteaiast. Väike Mart Rebane Tartus tuli ühel päeval nukrana koju: kasvataja polnud tema joonistusega rahul, sest see ei olevat "loo-loogine" olnud. Ema palus asja seletada. Ilmnes, et tädi nurisenud sellepärast, et joonistatud laeval puudus ahtris punane lipp (!). Nii et pilt polnud ideoloogiliselt korras.

Samas nuriseti Moskvas ühtesoodu, et Eesti TV lähetas liialt vähe poliitsaateid ning et kohalikke venekeelseid saateid oli väike (suurem osa programmist edastati niigi venekeelsena). Kaasajooksikuna tuntud Tõnis Kask TV-maja juhtkonnast tavatses kvartalikava aruteludel korrutada Moskva direktiive: rohkem tähelepanu patriootilisele kasvatusele (loe: sõjapropagandale), kuulsusrikka mineviku jäädvustamisele jne.

Sama probleemi ees seisid kirjastused. Algupärasele ilukirjandusele eraldatud paberifonde kärbiti kirjastuse "Eesti Raamat" riiklikus plaanis pidevalt. Seetõttu ilmus üha vähem romaane ja novellikogusid. Isegi tõsise muusika puhul lähtuti eelkõige

protsentidest: nii palju nõukogude muusikat, teatud määral eesti algupärandeid, mis pole liiga head ega "kahtlased", ja mõnevõrra ka Lääne klassikat ja hoopis veidike tagasihoidlikuma vormiga moodsat muusikat. Pärast esiettekannet keelustati Arvo Pärdi "Credo".

Maalikunstis oli asi veelgi hullem, eriti Venemaal. Nii mõisteti sügisel 1979 kunstikollektsionäär Georgi Mihhailov neljaks aastaks trellide taha, sest ta oli oma korteris korraldanud nonkonformistlike teoste näitusi ja populariseerinud uusi loominguvorme. Kohtuotsuse nõudel hävitati tema slaidid, osa erakordselt esinduslikust maalikollektsioonist, kus oli rohkem kui 100 õlimaali, millest teatud tööd konfiskeeriti muuseumidele, ja hulgaliselt ka graafilisi lehti. Oktoobris 1979 kirjutas 44 Leningradi kultuuritegelast alla avalikule kirjale, milles mõisteti see riiklik vandalismiakt hukka. Kirjas öeldi:

"Me oleme uuesti olukorras, kus sotsialistliku realismi kaanonitele mittevastava kunstiteose loomise fakti peetakse kuriteoks ning kus kunstniku vaba tegevust vaadeldakse kui poliitilist akti, aga katseid populariseerida uut kunsti kui kriminaalselt karistatavat ühiskonnavastast mõjustust."

Varem olid Moskva võimurid saatnud ühe maja õues korraldatud moodsa kunsti näitusest koguni buldooserid üle. Isegi kohal viibinud välisajakirjanikest ei hoolitud, sest miilitsad kasutasid nende vastu vägivalda.

Kunstnike loomingu hävitamisega tegeles agaralt ka Eesti NSV kultuuriminister Johannes Lott. Juba oma Tartu-päevil käskis ta hävitada terve tiraaži kilekotte, sest neile trükitud pildikujund meenutas risti. Ministrina oli ta lasknud oma käskkirjaga purustada skulptor Jaak Soansi käsil olnud hiigeltöö "Laine", mis oleks avatud enne olümpiaregatti. Rahast tulnud puudus kätte! VEKSA propagandakursusteks oli aga ressursse küllalt. Suvel 1982 käskisid parteiülikud hävitada ka Villu Järmuti ja Jüri Arraku disainitud plakatid, sest need polnud kujundeilt kuigi paslikud (kahtlustati tagamõtet). Ja kui veel arvestada, et niigi oli keeruline hankida

vajalikke värve, pintsleid ja materjale (tavaline kunstiharrastaja Eestis ei saanud ilma tutvusteta midagi), siis hakkab maalikunstnikest eriti kahju.

Maailmakuulsate kirjanike või filosoofide teoseid kirjastati Moskvas väljaandeina, mis tavaliselt rahva kätte ei jõudnud. Olen ise selliseid raamatuid näinud ja lugenud. Näiteks Teilhard du Chardini "Inimese fenomeni" tiitellehel seisis märkus, et see teos on ainult teadureile, ainult teadusraamatukogudele. Piiratud koguses trükiti vene keeles rohkesti ka Lääne põnevus- ja seikluskirjandust. Need raamatud olid mõeldud vaid parteieliidile meelelahutuseks. Punaülikuile olid määratud eriajakirjadki, mis võltsimatult käsitlesid sündmusi läänemaailmas. Kõrgfunktsionäärid, kes ajakirja said allkirja vastu, olid kohustatud selle pärast läbilugemist põletama. Võimuülikuile ja nende omastele publitseeritavate tõlkeraamatute või näidatavate välisfilmide eest ei makstud Läände sentigi. Ametlikult ei olnud ju midagi avaldatud. Tegu oli piraatväljaannetega.

Rööviti isegi oma kirjanike Läänes ilmunud teoste honorar. Vendadel Strugatskitel oli õnnestunud Moskva ühes kolmanda järgu ajakirjas avaldada järjekordne ulmejutt. See äratas tähelepanu USA-s, kus lugu tõlgiti ja avaldati raamatuna. Honorariks saadeti kummalegi vennale 5000 dollarit. Arkadi Strugatski abikaasa rääkis mulle, et NSVL Riigipangast makstud kummalegi vennale USA-st saabunud honorari eest välja 5 (loe: viis) tsertifikaatrubla, millega sai osta üksnes välisvaluutakauplusest.

Välismaal ajutiselt tegutsevad kultuuriloojad pidid poole oma tasust maksma Nõukogude riigile. Auhindadele polnud neil üldse mingit õigust. Nii omastati režissöör Andrei Tarkovskile Venezias määratud Püha Markuse Kuldlõvi ("Ivani lapsepõlve" eest). Ükskes sportlased võisid oma trofeed endale pidada.

Läänlastele jäi Nõukogude Liit, kurjuse keskusena maa peal, sombumaailmaks. Ei taibatud, kuivõrd tööstitud olid elutingimused. Pariisis põgeniku rolli sisse elav endine parteifunktsionäär Aarne Vahtra aga kuulutas kevadel 1983 Stockholmis esinedes, et

Nõukogude Liidu asukad ei pälvi sugugi suuremat haletsust kui need, kes elavad Läänes. Muudegi mõttevildakustega teenis see lektor väliseestlastelt sooja aplausi. Informeeritud inimõiguslased Eestis võtsid Aarne Vahtra suhtes järsult negatiivse hoiaku.

Tegelikult polnud kommunistlik elulaad mitte mingi uus nähtus ajaloos. Sparta oli tüüpiline kommunistlik diktatuur, mis kerjuslikes oludes kultiveeris õelust ja kuritahtlikkust. Seda laadi kurjus on inimhinges alati pesitsenud. Kõikvõimalikud kuritegelikud kalduvused löövad eriti välja just inimkonna vaimse ja eetilise kriisi puhul. Jõudsalt soodustati euroopaliku tsivilisatsiooni kõlbelist allakäiku nn. renessansi ajajärgu lõpul ühiskonna destabiliseerimise ja ateistliku õõnestamise kaudu, mida mahitasid vabamüürlased.

Sotsialismi krahhi oli täpselt ette näinud vabamõtlejast venejuudi revolutsionäär Aleksandr Herzen oma teoses "Teiselt kaldalt":

"Tulevik on sotsiaalsete ideede päralt. Sotsialism areneb kõigis oma faasides äärmusteni, absurdini. Siis kajab revolutsioonilise vähemiku titaanlikust rinnast jälle eituskisa, ning jälle algab võitlus elu ja surma peale, kus sotsialism etendab praeguse konservatiivsuse osa, võidetakse tulevaste, meile tundmatute revolutsiooniliste jõudude poolt." (Tallinn, 1970, lk. 106.)

Seega teadsid sotsialismi klassikud hästi, et see süsteem, mida vastutustundetud tüübid on nimetanud vältimatuks eksperimendiks, laguneb varem või hiljem, sest sotsialismi teooria on vastuolus loodusseadustega.

Iga vähegi taiplik inimene mõistis, et Eesti NSV Statistika Keskvalitsuse andmeid ei saa usaldada. Neid võltsiti ja ilustati igas instantsis. Näiteks pidi Lääne-Eestis mingi kolhoos riigile müüma teatud hulga lina, mida jäi Eestis järjest vähemaks, sest linast riiet eksporditi üha suuremates kogustes. Ent plaani ei täidetud, nagu tavaliselt. Ja võetigi appi pettus: vaja minev kogus osteti varumispunktilt tagasi ja müüdi uuesti riigile. Plaan täidetud, preemia käes (see kattis tagasiostuvahe) ja transporditöötajadki rahul. Ka auto-

juhtide plaanile tuli manööver kasuks. Ent linakombinaati sattus vähem materjali, kui oli kirjas varumispabereis. Vajaduse puhuks oli seletus valmis: transportimisel ja ümberlaadimisel tekkis puudujäägi ulatuses "loomulikke kadusid".

"Edasi" kirjutas 26. märtsil 1980, et Tartu Autodekatseremonditehases avastati plaanitäitmise aruannetes juurdekirjutusi ligi 98 000 rubla ulatuses. Milles põhjus?

"Mitmel pool on harrastatud pettust: kui mõnel kuul täidetakse plaani hästi, siis kõike kirja ei panda, vaid osa toodangut jäetakse järgmise kuu (plaan ripub õhus) arvele. Sel viisil on saadud ebaseaduslikke preemiaid. Mõnede autoremonditehase töötajate vastu on algatatud kriminaalasi."

Lehes mainiti, et "riiklikust distsipliinist ei peeta alati kinni ehitusobjektidel". Kui hoone oli vastu võetud, ei tahetud enam kuidagi ära teha vaegtöid.

Teemal "Töölisetundest" ilmus "Edasis" 6. veebruaril 1980 Tartu rajooni Emajõe kolhoosi mehhanisaatori Väino Kägo sulest murelik artikkel "Kaugele sedasi jõuame". Kirjutaja kurdab, et ülemused ei suvatse täita lubadusi, ei tahtvat masinameestele korraldada ühtainukestki ekskursiooni. Kõik puha joovad. Esimees põhjendavat olukorda viletsate korteritega. Ent Väino Kägo väidab: "Peamine põhjus on ikkagi selles, et meestel tekib palju vaba aega, sest töö on halvasti korraldatud." Olevat igav ja "distsipliin lonkab mõlemat jalga".

Oma väited toob ta vastukaaluks ametlikule ilmastiku kirumisele. Ta seletab, et "peab hakkama vigu ka mujalt otsima". Järgneb põhjendus: "Esimees Veljo Rõuk ütles nääripeokõnes, et taimekasvatus on 1973. aasta tasemel. Saaginumbrid näitavad seda tõesti. Niisugust tööd, nagu tehti möödunud sügisel, ei ole ma enne näinud. Palju põhku puhus tuul põllult ära, nagu kirjutati meie kohta ajalehes. Veel rohkem lükkas buldooser põhku põlluserva ja isegi kraavi, et ei segaks kündjaid. Viimases hädas veeti osa hallitanud põhku kaalikakuhjadele. Esimese osakonna kartulipõldudel järelnoppimist ei tehtud. Kündsin kartuleid maasse ja tunnen end päris kurjategijana. Kui küsisin enne kündma minekut osakonna agronoomilt Aime Maidlalt, kas

järelnoppimine tehtud, vastas tema, et eks ma ise tehku. Kommentaarid on liigsed, nagu öeldakse."

Mida rohkem sirvisin rajoonilehti, mis olid hiljukesi Läände sokutatud, seda süngem pilt Eestist kujunes. "Edasis" kirjutati 21. veebruaril 1980: "Hetkekski ei tohiks vaateväljast kõrvale jääda loomakasvatushoonete soojustamine ja hoolitsus selle eest, et loomadele ei satuks ette külmunud sööt."

Leht püüdis veenda, et sigu saaks kasvatada rohkem, kui "jätkuks vaid sööta".

14. veebruaril 1980 avaldas "Edasi" loo "Väljateenimata preemiad". Selgus, et Tartu Jõesadam jätnud 1978. ja 1979. aasta kaubatoodanguplaanid täitmata. Ometi maksti inimestele preemiat 7080 rubla. Ka palku suurendati seadusevastaselt. Oma töötajaile müüdud kaupa (materjali) odavamalt kui teistele. Järgneb väide: "Kontrollijad leidsid muidki puudusi." Milliseid? Sellest leht vaikib. Arupärimistele vastas juhtkond: "Ei teadnud, ei näinud, ei ole kuulnud!" Jõesadama ülemale R. Kalliverile ja veel paarile asjaosalisele määrati tasendusmaks kolme ametipalga ulatuses.

Samas lehes kirjeldati kuritarvitusi Tartu 17. Kutsekeskkoolis. Seal omastati õppurite toiduraha, mis oli justkui "välja makstud". "Edasi" paljastab, et "tegelikult osa õpilasi pole seda üldse saanud":

"Kokku osutusid väljamakselehtedel õpilaste allkirjad võltsituks 121 rubla vastuvõtmise kohta. See sai võimalikuks, kuna keegi ei kontrollinud tehnik-normeerija O. Hudjakova tööd. Ka materiaalseid väärtusi ei ole osatud hoida ja nende üle arvet pidada. Pidevalt oli laost materjale välja antud dokumente vormistamata."

Leht lisas, et asedirektori ja normeerija O. Hudjakova vastu algatati prokuratuuris kriminaalasi.

Samas lehenumbris oli artikkel "Raisatakse elektrienergiat", milles toodi fakte Tartu tehastest. Kirjutises "Unistused soojast toast" kurdeti, et Tartus ei tahetud igal pool keskküttega korralikult hooneid soojendada. Linna rahvakontrollikomiteesse saabunud sageli kaebusi.

Nõukogude Liidus kerkisid hinnad lausa pööraselt. Oma lugejakirjas ("Edasi") kurtis L. D., et varem maksis surnukirst 24 rubla, kuid järsku upitati hind 62 rublale. Kirjutaja avaldas mõistmatust, miks pidi kirstu hinda tõstma ligi kolmekordseks. Järk-järgult tõusid ka raamatute, heliplaatide ja muude kultuurikaupade hinnad. Muusikute honorarid heliplaatide sissemängimise eest jäid endisele naeruväärsele tasemele. Nii maksti vanamuusikaansambli "Hortus Musicus" liikmeile nende plaadi eest vaid 80 rubla igaühe kohta, kuigi tiraaž oli suur.

Läänes kiputi arvama, et sovetiseeritud Eestis on loominguks lahedad majandusvõimalused. Tegelikult pelgasid ja vihkasid Nõukogude võimurid loovintellektuaale, mistõttu nad ei soodustanud kultuurielu ka mitte majanduslikult. Erandeid tehti aferistidele, kes viljelesid massikultuuri. Oli iseloomulik, et Cannes'i filmifestivalil 1983 astus žüriiliige Sergei Bondartšuk ägedalt selle vastu, et peapreemia määratakse Andrei Tarkovskile Itaalias loodud filmi "Nostalgia" eest. Tarkovski jäigi "Kuldpalmist" ilma. See tekitas ajakirjanduses suurt hämmingut. Tarkovski oli rõhutanud, et kunstnik ei saa objektiivselt esindada ühtki parteid või rühmitust või teist inimest. Kujundite kaudu edastab ta omaenda läbielamisi ja arusaamu.

Hiljem tunnustuse pälvinud "Hortus Musicus" alustas nigelais oludes. Mängumehed ise muretsesid sugulaste kaudu välismaalt pillid, ühest Moskva erakogust osteti eraraha eest noote, endale hangiti ajaloolised kostüümid. Raskusi oli ka harjutamisruumidega. Alles siis, kui ansambli kõrgenev tase äratas laialdasemat tähelepanu, "ulatas riik käe".

Toivo Kurmeti popansambel "Virmalised" ei tõusnud iialgi jalule, sest bürokraadid ei soovinud seda. "Virmaliste" heliplaat ilmus Eestis müügile alles aastal 2004. Gunnar Grapsi rokkansambel "Magnetic Band" saavutas samuti edu olude kiuste, mitte tänu valitsevale kultuuripoliitikale.

19. veebruaril 1980 ilmus "Edasis" artikkel "Järjekindlus ja nõudlikkus toovad korra majja". Selles nuriseti, et hirmsa viina-

viskamise tagajärjel toodeti tehastes üha enam praaki ja nõnda raisati kallist materjali. Peeti vajalikuks eelkõige palgapäevade aegu järelevalvet tugevdada. Kokkuvõtteks tunnistati: "Me oleksime variserid, kui ütleksime, et nõudlikkuse ja kontrollimisega hävitame jäägitult pahe."

Mõned sotsialistliku Eesti kaitsjad Läänes väitsid, et küll seal jätkuks liha ja kõike muudki, kui nõnda palju toiduaineid ei veetaks Venemaale, sest tootmine oli Eestis hästi organiseeritud ja tulemused head. Aga tegelikult? Vastuse leiame 16. veebruari 1980 "Edasi" artiklist "Veisekasvatus veereb allamäge". Kirjutati, et loomade suvine söötmine jätab palju soovida. Eriti hale seisund tekkinud Rõngu sovhoosis, mis jäi Tartumaal plaanitäitmises kõige viimaseks. Järgnes seletus: "Viletsa söötmise ja halbade pidamistingimuste tõttu haigestuvad loomad tihti ning ravimine ei anna kuigi häid tulemusi. Aasta jooksul hukkus 121 veist, neist 61 vasikat. Kuid kari jäi loodetust pisemaks ka sel põhjusel, et 34 tiinel lehmal tekkis iseeneslik abort, 136 aga sünnitasid elutu vasika (selliseid oli 17,9 % vasikaist).

Sel talvel ei ole olukord kuigivõrd parem. Lehmad on lahjad ja piimaand nigel. Mõne aasta eest rekonstrueeritud Rõngu lüpsikarjalaut oli halvasti soojustatud... Külm oli lehmadelgi, rääkimata vastsündinud vasikaist. Mõned vasikad olid juba haigestunud.

Kontrollijad leidsid külma käes kannatavaid loomi ka Tiksi farmis. Vasikalaut talveks kohendamata, uksed lagunenud, ruumis pidev tõmbetuul. Soojustamata oli ka paaritusealiste mullikate laut. Lautade juurde veetud söödast oli muist segunenud lumega ja riknemisohus."

Sovhoosi direktor seletanud kontrollijaile, et riik nõuab küll toodangut, aga pole neile jõudnud ehitada ühtki uut, tänapäeva nõuetele vastavat farmi. Aastal 1979 ei tuldud toime vasikalauda ehitamisega. Ka karjamaa kuivendamine ei edenenud. Puuduste pärast avaldati riigifarmi direktorile noomitus, nagu "Edasis" märgiti.

Tegelikult olid lood veelgi hullemad. Pakaselisel talvel 1978/79 kõnges Valga kandis ohtralt loomi. Mitmes ühismajandis külmus põrsaid ja isegi sigu lauda tsementpõranda külge. Hoolimatud

talitajad lasid notsudel sülest põrandale vigaseks kukkuda. Jne. Ainuüksi aastal 1978 lõppis Eestis loomi rohkem kui 6 miljoni rubla väärtuses, nagu selgub ametlikest andmeist. Aastal 1976 oli see kahjusumma 5,3 miljonit rubla. Vähemalt 10% loomadest sai otsa hooletuse tõttu. Tartu rajoonis vähenes aastal 1978 loomade arv 3% (740 pead). Külma tõttu hukkus eriti rohkesti loomi Pärnu ja Paide kandis.

Mosaiiki jaburast ning julmast võimust võiks jätkata lõpmatult.

Eneseõigustuseks tavatseti leierdada, et "esineb veel üksikuid puudusi". Irvhambad tögasid, et millal siis "kaksikud puudused" legaliseeritakse. Eks ju ikka nonde "üksikvigade" tõttu läinud kaduma ka pool orelit, mis oli "Vanemuise" kontserdisaalile tellitud Tšehhoslovakkiast: kahest vagunist jäi teine jäljetult kaotsi, nõnda et puuduv pool tuli uuesti osta.

Tüüpiline oli samuti korralagedus asjaajamises. Võis kindel olla, et eraehitusplatsile tellitud segu ei saabunud määratud ajaks, mil tellija oli end töölt vabaks võtnud, vaid mõni päev hiljem, kui keegi ei teadnud enam oodata. Kallur lasi oma koorma õue ja õhtuks oli see hangunud. Mõttekam oli jahtida suurehitusele vuravat segukoormat ja see raha eest erakrundile meelitada.

Ka sotsialistlikus ühiskonnas leidus mitmete asutuste teenistuses sekretärikesi, kelle põhiüleanne oli lahutada tähtsamate külaliste (eelkõige välismaalaste) meelt. Selleks olid ette nähtud eri summad. Säherdune riigiprostituut töötas isegi Tallinna Polütehnilises Instituudis.

Suurema tööpuuduse ärahoidmiseks loodi kunstlikke, tihti lausa mõttetuid töökohti. Nii oli paljude naiste ainus ametiülesanne seista Moskva talvistel tänavatel lumekoristusagregaadi ja kalluri juures, et punalipukesega anda sohvrile märku, kui kast oli lund täis saanud (nagu too seda ise ei näeks!).

Koomiline on meenutada, et parteiülikute majandusvigade heastamiseks oli ametisse seatud varustaja, kes pidi teise asutusega vahetama kaupu või materjale, sest riiklikke eraldamisplaane koostasid ilmselt tohmanid või vähemalt võhikud. Kuigi "Vane-

muisel" läks etendusteks sageli tarvis rohkesti sametit, ei eraldata seda kunagi piisavas koguses, ikka tuli teistest asutustest juurde otsida. Nii võis sametit leida gaasivabrikust, mille klubi või punanurga tarbeks oli seda kraami antud liialt palju. Varustajate ülesandeks jäi vahetusoperatsioon. Teatrirahval juhtus olema üleliigseid torusid, mis gaasiettevõttele olid tarvilikud.

Nõukogude impeeriumis toodeti vähe, kuid seda rohkem saastati keskkonda. Tartu Katseremonditehase mehel Annes Anderssonil õnnestus 25. veebruari 1975 "Edasis" kirjutada veidi reostamisest:

"Mõnel pool on looduskaitseorganid esitanud näiteks nõudmise, et tehased juhiksid oma reoveed ülespoole voolu, nii et nad peavad sama vett ise uuesti kasutama. Siis lihtsalt tuleb see korralikult ära puhastada. Mitte nii, et kasutatakse põhjavett ja solgil lastakse rahumeeli jõkke voolata."

Kaheksateistkümne eesti loodusteadlase memorandum maist 1977 Lääne ajakirjanduses jäi hüüdjaks hääleks kõrbeks. Tõsi küll, saastamine mõnevõrra vähenes. Oli ju tolles läkituses selgitatud, et Põhja-Eestis (eriti Kohtla-Järve piirkonnas) on õhu, põhjavee ja pinnase kvaliteet halvem, kui hügieeniseadused lubavad. Purtse jõgi ja Pühajõgi olid muutunud elumärgita veekogudeks. Ohustatud alaks peeti Toolset. Memorandumis tauniti Moskva bürokraatlikku ja lühinägelikku koloniaalmajandust, mis laastas ja saastas Eesti loodust. Venemaal kogesin, et tööstusettevõtete lähedal aasal kõmpides võis end õlise või koguni tõrvase rohuga ära määrida.

Eestlasi pani üha rohkem muretsema meie tähtsaima loodusrikkuse, põlevkivi röövimine ja raiskamine. Avalikult väljendas seda muret tehnikakandidaat Enno Reinsalu oma artiklis "Põlevkivi – uhkus või nuhtlus?" ("Sirp ja Vasar", detsember 1981). Autor selgitas, et kui rikutakse üha uusi alasid, jääb järele vaid tallermaa ning kaotajaiks osutuvad loodus ja rahvamajandus.

Ülikute kuritegelikkus nakatas ka lihtkodanikke. Lisaks valetamisele ja sahkerdamisele oli üha suurem hulk inimesi hakanud riigilt varastama. Enamasti õigustati end väitega, et Vene super-

riiki tuligi varastada, sest rahvast hoiti vaesuses. Võimurid teadsid alamate varastamiskommet, aga hõlma hakati üksnes neile, kes läksid ahnitsemises eriti nurjatuks või põhjustasid poliitilist tülinat. Võimurite viha koondus moraalivalvurite vastu, sest need võisid rahvast mõjustada. Lausa sallimatud oldi budistide suhtes, kes kristlaste algelise käsu ("Ära varasta") asemel manitsevad: "Ei tohiks võtta ühtki asja, mida sulle pole antud!" Budistide kloostrid Burjaatias hävitati peaaegu täielikult, mungad kas tapeti või küüditati vangilaagreisse. Tuleroaks heideti rohkesti kunstiteoseid ja pühi käsikirju. KGB põlu alla langes 1970. aastail isegi Tartu ülikooli õppejõud orientalist Linnart Mäll, kes oma töö kaudu oli ühenduses olnud Burjaatias jälitatud budistidega.

Otsesemalt puutusin vargustega kokku, kui töötasin öövahina mitme asutuse juures. Ma ei lubanud ühtki veokit väravast välja, kui juhil polnud saatekirja või puhkepäeviti kirjalikku luba ettevõtte juhilt. Kord pühapäeval asendasin oma brigaadi valvurit tekstiilikombinaadis "Areng". Ja kui siis väravast püüdis ilma saateleheta välja sõita keegi tähtis ülemus, ei teinud ma talle erandit. Ta oli jõle vihane, sõimas mind hulluks. Ütlesin: "Kord on kord! Ajage auto garaaži ja kaduge enne, kui ma miilitsa kutsun!"

Rohkesti konflikte tekkis mul joodikuist sohvritega, kellel ma samuti ei lubanud väravast välja sõita. Mõni ähvardas mu maha lüüa.

Olin üliõnnelik, kui abiellumiseks valmistudes töölt lahkusin.

Siis see aeg saabuski! Anna-Kaarina Moilanen tuli 8. augustil 1978 Helsingist Tallinna. Abielu registreerimiseks sõitsime 10. augusti hommikul "Inturisti" bussiga Tartusse. Mingeid takistusi ei tehtud. Perekonnaseisuaktide büroo juhataja A. Kolga muretses juba paberite sissevõtmisel selle pärast, et mu partner on Soomes töötu: "Vaene laps, mida te seal Läänes küll peale hakkate!" Muigasin seesmiselt.

Registreerimispäev oli külm ja vihmane. Öösel oli Tartus pikalt sadada mühistanud. Tulvavesi oli valgunud ka õnnepalee keldrisse, kust tuletõrjujad olid selle välja imenud just enne meie saabumist.

Paaripanija A. Kolga oli lahkus ise. Aga mulle ei meeldinud ringi askeldav fotograaf. Tuletasin juhatajale meelde, et ma ei soovi pildistamist. Palusin ka ise mehel ära minna. Üllatusin ebameeldivalt, kui ma pruudiga saali astudes nägin seal kohmitsemas fotomeest. Ta püüdis eelkõige mu külalisi jäädvustada. Kui muidu kenasti kulgenud tseremoonia lõppes, kadus asjamees nagu tina tuhka, ilma et saanuksin talt filmi ära võtta. Läksin hiljem tema koju. Ta seletas, et pildistamine toimus Kolga käsul, kes soovinud haruldase registreerimise pilte asutuse albumisse.

Kui Anna-Kaarina seejärel mu nigelat elamist nägi, valdas teda sügav jahmatus. Nii armetut vaatepilti polnud ta oodanud.

Selles pugerikus Võru ja Filosoofi tänava nurgal tuli mul emaga üheksa aastat elada.

Ülikooli tänaval kirjastuste maja lähedal ootas meid "Inturisti" buss, mis pidi meid Tallinnasse tagasi viima. Märkasime selle taga seisma jäänud kahtlast sõiduautot, millel küll oli hoopis teise liiduvabariigi number. Tunne Kelam otsustas asja kontrollida ja hakkas sõidukit ja selles istuvaid mehi pildistama. Sellid kohkusid, püüdsid allapoole varjuda ja tagurdasid kähku minema. Nõnda suur oli "julgete meeste" huvi mu saatjaskonna vastu.

Pärast naise Soome naasmist jäin ootama kutset tema juurde kolimiseks. See paber pidi Tallinna toodama käsipostiga ja seal postitatama. Vahepeal sõitsin veel enne lahkumist armsas Eestis ringi. Alustasin Võrumaast, kuhu mind on ikka eriliselt kiskunud, eelkõige Kaika järvede ümbrusse.

Antslas tahtsime pärast sööklas einestamist ühest kauplusest tomateid kaasa osta. Letil olid igati kenad köögiviljad. Palusin müüjannalt ühe kilo. Ta suskas leti all midagi paberkotti, kaalus siis kauba ja ulatas mulle. Aimasin sigadust! Tegin koti lahti, peal olid punased tomatid, aga nende all mädanenud, haisvad ja hallitanud. Ütlesin petjale: "Ei lähe läbi! Andke selliseid, mis on letil."

"Aga keegi peab ju ka mädanenud ära ostma."

"Neid ei pea keegi ostma!"

"Siin pole Tallinn, kus te võite esimese sordi kaupa saada."

"Ma ei tule Tallinnast, vaid Tartust. Rämpsu ei tohi kusagil müüa," vaidlesin vastu.

"Mis te minuga nurisete, süüdistage Vene valitsust!"

"Mis siia Vene valitsus puutub? Mitte ükski võim ei saa teid sundida haisvat toitu müüa."

"Aga peame ju plaani täitma."

"Mitte roisktoitu müües."

"Te siis ei võta neid tomateid?"

"Loomulikult mitte! Öelge mulle oma nimi?"

"Ei ütle!" raius müüjanna.

"Palun siis kaebuste raamat!"

"Seda pole. See on juhataja käes!"

"Kutsuge juhataja!"

Sellestki nõudest ei hoolitud. Lõpuks leiti "kadunud" kaebuste raamat üles. Teine müüja osatas ja teotas mind. Kui olin oma nördimuse kirja pannud, ilmus ka juhataja, kes nõudis minult passi. Hilisemas kirjalikus vastuses tembeldati süüdlaseks mind, ma olevat väljakutsuvalt käitunud, sest tomatid olnud "täiesti normaalsed".

Võrratu Kaika kandis metsa all magamiskotis Une-Matit oodates meenusid öömajaotsingud Moskvas. Eestlased suundusid peamiselt Arbatile Eesti esinduse hoonesse, kus omal ajal asus Eesti Vabariigi saatkond. Harva oli selles majas vaba kohti, inimesed magasid vastuvõtutoas koguni klaveri all või trepikoja toolidel, kusjuures neilt kasseeriti sisse tavaline summa. Kord, kui olin jälle heas lootuses esindusse jõudnud, oldi seal väga ärevil, sest mingi Eestist saabunud minister löönud lamenti, leides kellegi külalistoas laua all magamas. Ta nõudnud selgitust. Öömajaline kaevanud, et hotellides pole kohti. Siis seletanud kõrge ametnik, et Eesti NSV kodanike tarbeks on Ostankinos rahvamajandussaavutuste näituse paviljonide lähedal terve võõrastemaja. Külaline aga kurtnud, et sealgi pole ruumi. Seepeale haaranud minister telefonitoru ja sõimanud tolle hotelli direktori läbi. Mindki saadeti seekord sinna. Uksel rippus silt: "Kohti ei ole." Koputamise peale ilmus teenistuja, kellele tarvitses vaid öelda võlusõna "Eestist", kui otsemaid seesam avanes. Ametnikud ilmselt pelgasid lähemat uurimist, kuidas nad eestlaste jaoks eraldatud hotellipaikadega spekuleerivad, võttes altkäemaksu.

Lõuna-Eestist koju jõudnud, ei leidnud ma ikka veel kutset Soome. Helsingisse kõlistades sain kuulda, et paber on juba nädala eest Tallinnas postitatud! Palusin lasta uue kutse tuua mulle isiklikult Tallinna. Aga järgmisel päeval saabus rohkete kirjade hulgas ka naise kutse. Kõik need saadetised olid kaua "teel" olnud. Eeldasin asjade sujuvamat arengut.

1. septembriks 1978 jõudsin vormistada paberid ja esitasin need OVIRi (välisviisade osakond) Tartu filiaalile, mis asus siseasjade osakonnas ehk miilitsamajas. Ainuüksi nende paberite täitmine oli

alandav. Kõige muu hulgas kästi mul oma emalt võtta kirjalik nõusolek minu emigreerimiseks. Tõend tuli kinnitada majavalitsuses. Tuttavad arvasid, et kindlasti on mul paari nädalaga väljarännuluba käes, võimurid olid ju olnud nii kärsitud minust lahtisaamisel. Nädalad muudkui kulusid, vastust polnud. Vahepeal juhtus muid sündmusi.

Kesköö paiku, vastu 30. septembrit 1978 kogunes Tartus raekoja ette ja 21. Juuni tänavale meelt avaldama ligi 150 koolinoort, 15-17 aastat vanad, kellest paljud olid julgust saanud viinapudelist. Nad kandsid plakateid "Rohkem haridust, vähem poliitikat!" ja "Vanemad, kasvatage meid ise, ärge andke meid kurjategijate kasvatada!" Südikamad hõikasid: "Välja slaavlased, Eestis elame meie!" või "Elagu Eesti Vabariik!" Vilksatas ka läbikriipsutatud Brežnevi pilt. Lõhuti parteiasutuste silte. Kohale kihutanud miilitsad rammisid noortesumma autodega, hakates loosungimehi ja hiljem ka teisi võmmimasinaisse tirima. Ainult eestvedajad sõidutati miilitsaosakonda, teised aeti äärelinnas autost välja. Mõned veeti isegi Tartust kaugele eemale. Mõistagi pildistati ja filmiti demonstreerivaid noori infrapunaste kaameratega.

23. septembril laulsid jütsid kesklinnas venevastaseid laule ja kaklesid kolonisaatorite võsudega. 7. oktoobril tahtsid õpilased "tähistada" uut konstitutsioonipäeva, kuid Tallinna Miilitsakoolist saabunud eriüksus, välja kamandatud õpetajad ja ringi luusivad kaabumehed mõjusid nii hirmutavalt, et noored meeleavaldajad laiali lonkisid (mitmel oli mantli all ümber keha mässitud sinimustvalge lipp). Korraldasin sellegi sündmuse kohta informatsiooni kogumise. Artikkel sokutati tallinlastest patriootide vahendusel Läände, kus see ilmus märtsis 1979.

Igale normaalsele noorele oleksid varem või hiljem väljakannatamatuks muutunud kohustuslikud "punased" kinokülastused ("Punane viiul", "Surma hinda küsi surnutelt" jne.) ning pealesunnitud kirjanditeemad: "Miks ma armastan oma Nõukogude kodumaad?", "Komsomoli ajalugu on kangelastegude ajalugu", "Sa kutsud meid võitlusele, komsomolipilet!", "Mööda

isade võitlusradu" jne. Nüüd söandas osa koolinoori loosungitega väljendada oma hoiakut: "Slaavlased Peipsi taha!", "Elagu vaba Eesti!", "Venelased Siberisse!". Seni julgeti sääraseid lauseid seintele kritseldada varjulistes kohtades. Paljusid eesti noori oli innustanud leedulaste agarus meelt avaldada. Pikkamisi jõudis Tartussegi sõnum järjekordsetest rahutustest Leedus 10. oktoobril 1977. Ühel jalgpallivõistlusel oli publiku hulgas hakatud skandeerima: "Venelased, kasige koju!" Pärast valgunud rahutu rahvas linna peale: lõhuti aknaid ja lükati ümber miilitsaautosid.

Noortel puudus hirm, mis kammitses vanemat põlvkonda. Nii loovutas keegi vanem Võru mees endale ostetud koduköitelise raamatu parapsühholoogiast ehmunult tuleroaks, kui kuulis Tartus ja Tallinnas 1975. aastal toimunud läbiotsimistest.

Leidus ka mehi, kes jäid lõpuni julgeks ega andnud okupantidele alla. Säärane oli viimane metsavend August Sabbe, kes hukkus alles 27. septembril 1978, mil ta kalastas Võhandu jõel. Kaks erarõivais Võru tšekisti Ervin Oras ja Neeme Taavel püüdsid teda vangistada, kuid vanamehel õnnestus jõkke silgata, kus üks kuul talle õlga tungis. Et varitsejaid konutas vastaskaldalgi, siis püüdis Sabbe vee all ujudes piirajaist eemalduda, kuid nõrkes ja uppus. August Sabbe maeti võimurite korraldusel 20. oktoobril 1978 Tartus Raadi kalmistule. 28. septembril 1998 avati tema kalmul mälestuskivi.

1909 Võrumaal sündinud August Sabbe varjas end 1941. aastal Punaarmeesse ja hiljem Saksa sõjaväkke kutsumise eest. 1944-45 hoidis ta taas punaväest kõrvale. Sügisel 1945 tuli ta metsast välja ja hakkas Paidra veskipoisiks. Paljud Sabbe sõbrad olid metsavennad ja ta käis nendega läbi.

Juulis 1949 õnnestus NKVD-l Sabbe vahistada. Pärast töötlemist värvati ta agendiks ning kästi metsavendi nuhkida. Sabbe rääkis värbamisest sõpradele. Tšekistidega koostööd ta teha ei tahtnud, vaid pages metsa. Esimese talve varjas ta end üksi. Aastal 1950 ühines ta Jaan Rootsi metsavendade salgaga. 1951-54 peitis ta end Suure Taevaskoja lähedal punkris. Pärast Rootsi ja teiste

salga juhtide hukkumist juunis 1952 Räpina lähedal Ristipalol ja Taevaskoja punkri avastamist 1954. aasta talvel varjas Sabbe end oma kodukandi metsades.

Eesti TV kavatses August Sabbe loost teha vägeva propaganda, kuid väljakuulutatud saade keelustati viimasel hetkel. Peljati vastumõju, sest võimurid aimasid, et sõda kommunistliku Venemaa vastu kestab veel paljude hinges.

August Sabbe oli suutnud ennast nõnda kaua varjata seepärast, et inimeste hulgas, kellega ta lävis, ei olnud ülesandjaid. Võimuesindajad sattusid ta jälile alles siis, kui paikkonna jahimehed kahtlustasid, et ümbruskonnas tegutseb "salakütt".

Hilissuvel 1974 lasksid Põlva tšekistid tulevahetuses maha partisan Kalev Arro.

Rahva hinge kribis ametnike omavoli. Teati, et miilitsad võivad inimesi poolvigaseks ja isegi surnuks kolkida, aga asi summutatakse ning mingit karistust ei järgne. 5. juunil 1978 lõi vene miilitsakursant Gussarov Tallinnas Lastekodu tänaval minu silme all eesti noormehel jalaga neerud lahti. Too noormees oli ühele temaga norima hakanud venelasele midagi pahasti öelnud. Eesti noormees ei hakanud peksjale isegi vastu. Ta ajas suust vahtu välja, olles muutunud kõnevõimetuks. Gussarov jäi karistuseta, kuigi hulk tunnistajaid nõudis asja uurimist. Hakati hoopis pealtnägijaid vaenama. Juhtumist kirjutas põrandaalune "Tallinna Teataja" 1978. aasta mai-juuninumbris.

Kord septembris 1978 juhtusin Tallinnas hotelli "Tallinn" ette veidi pärast seda, kui miilitsaauto EAO 84-41 oli seal otsa kihutanud I keskkooli õpilasele Kaido Metsale, kes elutuna sõiduteel lebas.

Vene võmmid, kes olid juhtunus täielikult süüdi, nagu kõik pealtnägijad seletasid, püüdsid süüdlasteks tembeldada teisi autojuhte, nood polevat tahtnud neile teed anda.

Tartus Riia mäel teenindusmaja ees põrkas miilitsasõiduk liikluseeskirju rikkudes kokku kohalike raadiosaadete toimetaja August Kavaldi autoga. Auto oli lõmmis, mees raskelt vigastatud.

Süüdlaseks tembeldati muidugi Kavald, kuigi tunnistajad kinnitasid vastupidist.

Vahel kutsusid võmmid patrullsõitudele kaasa ajaviitenaisi. Üheskoos mekiti kangemat märjukest. Säherdune miilitsaseltskond kihutas Tartus aastal 1977 Võidu sillalt Emajõkke. Auto purunes, korravalvurid said vigastada, kuid Tartu Kaubamajas töötanud lõbujanuline venelanna uppus. Lugu summutati.

Parteiülikuid ei tarvitsenud peaaegu üldse vastutust peljata. Miilitsamehed olid sageli valmis mõnegi reakodaniku seaduserikkumise puhul läbi sõrmede vaatama, kui neile rahapaber pihku poetati. Innukamalt tavatsesid pistist võtta liiklusmiilitsad. Kaukaasias tegutsesid gangsterid ja võmmid jõudsalt käsikäes.

Kuritegevus jäi Eestis aastail 1956-1965 11,3% väiksemaks kui eelmisel kümnendil (1946-1955). Poliitilise surve tugevnedes 1966-1975 kasvas ka kriminaalsus (18,7%). Aastal 1978 vähenes see tühisel määral, kui võrrelda aastaga 1977 (0,4%). Kõige rahulikumad piirkonnad olid Kohtla-Järve rajoon, Tartu rajoon ja Tallinna Lenini rajoon. Mõnel pool kuritegevus siiski sagenes: Hiiumaal koguni 48% (1977 pandi seal toime 25 kuritegu, 1978 juba 37), Valgas 25% ja Paides 14%. Kurjategijate arvgi kasvas Eestis 2,1%. Suurim juurdekasv registreeriti Valgas (40%) ja Sillamäel (35%). Viimati mainitud linnas elas aga kõigest 4,3% eestlasi. Seevastu Tallinnas kurjategijate arv vähenes, kuigi kolmandik kõigist kuritöödest Eestis toimus seal. Kuritegude koefitsient (1000 elaniku kohta aastas) oli suurim Kohtla-Järve piirkonnas, Kohtla-Järve linnas ja Rakveres (kurjategijaiks peamiselt slaavlased). Väikseim oli see Kuressaares ehk Kingissepas (kolm korda väiksem kui Kohtla-Järvel) ja Hiiumaal ning Viljandis. Kurjategijate koefitsient oli pidevalt suurim Kohtla-Järve piirkonnas ja aastal 1978 ka Paides, väikseim Hiiumaal, Kuressaares, Viljandis ja Pärnus.

Ka kuritegude sotsiaalne struktuur oli laienenud. Aastail 1961-1964 kasvas riigivara riisumine 21,1% ja eraomanduse vargus 26,7%. Aastal 1978 algasid protsessid mitmekümneliikmelise

grupi üle, kes oli kolme aasta vältel riisunud 204 000 rubla väärtuses õlisaaduste ülejääke asutuste kasutamata jäänud talongide arvel. Aastail 1975-1976 omastati umbes 4000 tonni ja aastal 1977 juba 4500 tonni (ühtekokku 60 vaatvagunit). Riisumist koordineeris Tarmo Merivälja, kes oli alustanud oma karjääri Elvas ja Tartus, vahepeal sattus isegi komsomoli keskkomiteesse Tallinnas ja lõpuks määrati Eesti bensiinijaamade ülemaks, kuigi ta oli varem igal pool vahele jäänud. Ta anti kohtu alla viimase, 18-liikmelise rühma koosseisus ja mõisteti 1979. aastal 15 aastaks sunnitööle. Juurdlus, mis algatati ühe rahulolematu ja ahnevõitu kaasosalise kaebuse alusel, kestis kaks aastat.

Isikuvastased kuriteod moodustasid 1978. aastal 12%. Huligaansusele vaadati läbi sõrmede, mis viis juhtumite arvu alla. Sageli miilits lihtsalt ei ilmunud sündmuspaigale ("Meil on muudki teha!", "Kui auto tuleb, küll vaatame!"). 1978. aasta kolmandal kvartalil tehtud kontrolli tulemusel anti kohtu alla kakskümmend kurjategijat, kes muidu oleksid jäänud karistamata.

Sagenesid ka liikluskuriteod, olles järjestuselt neljandal kohal (6,7%). Karmimalt koheldi egoistlikke ametiseisundi kuritarvitajaid. Nii võeti vastutusele hulk sahkerdavaid direktoreid, peainsenere, varustajaid jt. Neist lugudest eelistati mõistagi vaikida.

Märksa rohkem registreeriti aastal 1978 ka raskeid kuritöid, kui võrrelda eelmise aastaga: Võrus oli juurdekasv 6,3%, Hiiumaal koguni 35%, Tartus 12 %, Pärnus 14,3%, Rakveres 11,5%, Kohtla-Järvel 13,3%. Tahtlikke tapmisi esines koguni poole rohkem, ehkki üldarvult moodustasid need vähem kui 4%. Ligi kolmveerand mõrvareist oli purjus. Peamiselt (kuni 80%) juhtus tapmisi abikaasade või sugulaste vahel. Miilits peretülidest ei hoolinud.

Kohtla-Järvel, kus eestlasi elas kõigest 26%, kardeti hilisõhtuti linnas liikuda. Julmus hoogustus ka Tartus. Suvel 1978 kõneldi laialdaselt noore naise küünilisest tapmisest ühe Tiigi tänava maja keldris. Osa julmureid püüti kinni. Ajakirjanduses avaldati metsikumate tüüpide kohutamiseks rohkem teateid sadistide ja röövmõrtsukate karistamisest surmanuhtlusega. Domineerisid vene

nimed, kuigi eestlastegi hulgas olid rasked kuriteod sagenenud. Tüüpilist hirmutegu kirjeldas "Noorte Hääl" 25. jaanuaril 1979:

"See toimus mullu 5. märtsil Kohtla-Järve rajooni Jõhvi külanõukogu Edise külas. I. Orlov, sündinud 1952, varem kõhtu poolt kahel korral karistatud, leppinud eelnevalt kokku oma ema P. Orlovaga, murdsid sisse ukse J. Trojanova majas röövimise eesmärgil. Kui J. Trojanova püüdis põgeneda, tappis I. Orlov ta elajalikult. Tassinud laiba majja ja võtnud kaasa väärtasjad, süütasid kurjategijad maja ja varjusid.

Eesti NSV Ülemkohtu kriminaalasjade kohtukolleegium mõistis I. Orlovile erakordse karistuse – surmanuhtluse koos vara konfiskeerimisega. P. Orlovale mõisteti 15 aastat vabadusekaotust koos vara konfiskeerimisega.

Eesti NSV Ülemnõukogu Presiidium jättis I. Orlovi armuandmispalve rahuldamata. Kohtuotsus on täide viidud."

Rangetest karistustest hoolimata lasti üha rohkem käiku kirveid ja muid terariistu. Ohver oli vahel tükeldatud. Nagu mainitud, pandi säherdusi tegusid enamasti toime joobnuna. Statistika järgi toimus aastal 1978 kõigist kuritegudest alkoholiuimas 41%, sealhulgas Tartus 50% ja Võru rajoonis isegi 51%.

Eestile kuulus Nõukogude Liidus esikoht ka noorte kuritegevuse poolest. Aastal 1978 oli 47,7% kurjategijaist alla 29-aastased. Veel hullem oli lugu alaealistega, sest kuigi Eesti rahvastikust moodustasid nad kõigest 6%, olid nad kuritegevuses teistest kolm korda aktiivsemad. Kui aastal 1967 oli kurjategijate üldarvust 13,2% alaealisi, siis 1978-ndal juba 16,9% (Sillamäel isegi 46%). Nad panid toime 14% kõigist kuritegudest.

Aastal 1978 võeti vastutusele 46 inimest, kes olid nurjatustele kaasa tõmmanud alaealisi. Peamiselt tegutsesid lapskurjategijad väikelinnades (Sillamäe, Paide) ja asulais (Saaremaal, Hiiumaal). Veerand alaealistest olid 14-15 aastased, ülejäänud 16-17 aastased. Nooremate kohta arvestust ei peetudki.

Noortest kurjategijaist oli 36,2% algharidusega. Ühes küsitluses pidasid koolinoored loomapiinamist enamasti suuremaks eksimuseks kui inimesele kahjutekitamist. Nende meelest tuleks ini-

mese peksmisel arvestada põhjusi, aga näiteks kassi ei sobi üldse lüüa.

Aastal 1978 kuulus iga viies (19,2%) noor seaduserikkuja leninliku komsomoli ridadesse, nende pahategude arv oli kasvanud koguni 2,2 korda. Aastal 1977 oli 30,6% noortest kurjategijaist purjus, aasta hiljem tegutses juba 35,5% vägivallatsejatest alkoholiuimas. Ohtralt oli juurde siginenud loodreid.

Oma poliitiliste või ideoloogiliste vastastega õiendasid Nõukogude võimurid eriti julmalt arveid. Kevadel 1983 arvasid teadjad, et Nõukogude vanglais ja sunnitöölaagreis vaevles umbes 150 Eestis poliitilistel põhjustel areteeritud inimest.

Sügisel 1978 sattus minu kätte noore tartlase Ivan Ikkoneni (sünd. 1960) avalik seletuskiri tema vastu rakendatud terrorist.

Tolle aasta kevadel oli Ivan enne sõjakomissariaadi meditsiinikomisjoni tulekut palvetanud. Nimelt oli ta leedulannast ema eeskujul katoliiklaseks hakanud; soomlasest isa ja kaksikõde olid ateistid. Nooruki käitumine äratas tohtrite tähelepanu ja ta saadeti järgmiseks päevaks vaimuhaiglasse uuringuile. Sinna jäeti ta "ravile" 4 .kuuks ja 11 päevaks. Doktor K. Madis karjunud Ivani peale, kui nägi tema kaelas palvehelmeid.

Kui Ivan oli üritanud haiglas palvetada, seoti ta voodi külge. Pidevalt taheti teada, kas ta ikka veel usub Jumalasse. Jaatavale vastusele järgnes piinamine kinnises osakonnas, kuhu ta paigutati kui ohtlik hullumeelne. Ivanile tehti ühtekokku viis elektrišokki ja kuuskümmend insuliinikoomat. Lõpuks ei pidanud ta vastu ja valetas dr. Michelsonile, et ta enam ei usu. Ta jäeti rahule.

"Tervistamiskatsed" trisedyli, aminazini ja cyclodoli mõjul põhjustasid noormehel vaimse mahajäämuse: mälu nõrgenes ja pea "ei tööta", nagu ta ütles. Kohtla-Järve 14. Keskkoolis oli ta õppinud hästi. Õpingud jätkusid 11. kutsekoolis, kus Ivani pilt seisis terve aasta autahvlil. Lõpetas tislerina kiituskirjaga. Sügisel 1978 kõlbas ta vaid Tiigi sauna puulõhkujaks.

Ivani haigusloosse nr. 47 090 oli diagnoosiks märgitud Š-295 (skisofreenia). Dr. Michelsoni uurimismeetodite hulka kuulus ka

noormehega toimunud vestluste helilindistamine. Vahel esitleti teda meditsiinitudengeile irvitamiseks.

Ühtki psühhiaatriat kuritarvitanud tohtrit pole Eesti Vabariigis vastutusele võetud.

Tagasilöögiks rahvusvahelisi kokkuleppeid ignoreerinud Tartu psühhiaatritele oli sügisel 1978 Rootsis usklike suurlehes "Dagen" ilmunud kirjutis Ivan Ikkonenist. Tšekistid tormasid psühhoneuroloogiahaiglasse ja nõudsid nooruki rahulejätmist, kuni Läänes "kära" vaibub. Nad olnud raevus, et andmed Eestist välja pääsesid. Pealegi sai Rootsis avalikuks ka Tartu Peetri koguduse liikme Sulev Ustavi juhtum. Temagi toimetati vaimuhaiglasse, ja sealt Maarjamõisa invaliidide kodusse. Sinna ähvardati saata ka Ivan Ikkonen.

Ivani "haiguse" sedastamises olid peale tohtrite Millermani, Silla, Lindpere ja Umari osalenud professorid Elmar Karu, kellest usklikule noorukile jäänud kõige inimlikum mulje, ja Jüri Saarma. Viimane oli võimurite valepropaganda levitaja ja urgitsev KGB-tegelane. Aprillis 1979 ilmus Läänes usklike kodueestlaste üleskutse (sügis 1978). Sooviti, et Jüri Saarma küsimus võetaks rahvusvaheliselt arutlusele ja et tema tegudest informeeritaks Ülemaailmset Psühhiaatrite Assotsiatsiooni, mille sektsioonijuhatajaks ta oli valitud. Mitte ükski välismaine Eesti usuorganisatsioon, muudest rääkimata, pole selleks viitsinud sõrmegi liigutada.

Inimõiguslane Mart Niklus oli oma avalikus kirjas, mis publitseeriti USA-s, juba varem tauninud Jüri Saarma ebaõiglust. M. Niklus lükkas faktidega ümber J. Saarma propagandaväited, justkui Nõukogude Liidus ei paigutataks režiimikriitikuid vaimuhaiglaisse. Eelkõige mainis Niklus oma kirjas Sõtšovka salajast erikliinikut ja Krasnojarski vaimuhaiglat, kus hoiti kinni dissident Juri Belovi, sest too oli kirjutanud valgustkartvaist asjaoludest. Niklus nimetas ka kindral Grigorenko ja tõlkija Gorbanevskaja juhtumeid. Kutsugu välismaiseid kolleege vaatama, soovitas Niklus. Isiklike tähelepanekute põhjal teatas ta ühtlasi, et Mordva ANSV Javase asula lähedal asub kurikuulus 12. korpus, mille

ümbruskonnas on maa täis vangide luid. Niklus taunib olukorda, kus inimesi, kelle sõnad ja teod on kooskõlas, peetakse põrunuks.

Mul tekkis soov säärast avalikult tegutsevat julgurit lähemalt tundma õppida. Veel samal aastal saigi see teoks.

Johannes-Rudolf Lappmanni vintsutasid nõukogude võimurid vaimuhaiglates 17 aastat, enne kui Psühhiaatriaterrori Ohvrite Kaitse ja Rehabiliteerimise Organisatsioon ta Moskvas 1989. aasta 1. juunil terveks tunnistas. Ka Sõltumatu Psühhiaatrite Assotsiatsiooni ambulatoorne ekspertiis kinnitas, et Lapmann psüühilisi haigusi ei põe. 21. septembril 1989 tunnistati ta ka Tartu vaimuhaiglas terveks. Alates 1981. aastast oli Lappmanni kinni peetud Põltsamaa lähedal Võisiku invaliididekodus (vaimsete häiretega krooniliste haigete varjupaik). Ta vabastati Jõgeva rajooni rahvakohtu otsusega 11. oktoobril 1989. Võisiku peaarsti P. Otti vastutusele ei võetud.

Ohust ja suurest riskist hoolimata üritati Eestist aeg-ajalt põgeneda. Lahkuti küll maitsi, küll meritsi. Enamasti nabiti pagejad kinni. Einar Komp üritas kahel korral Nõukogude Karjalas pääseda Soome piirile, kuid jäi mõlemal korral vahele ja pidi pikki aastaid Siberi sunnitöölaagreis vaevlema. Ometi võttis ta ette uue katse. Kohe alguses tundunud talle, et põgenemine ei õnnestu, ja ta pöördus tagasi. Aga neljas ponnistus läks korda. Einar Komp asus elama Göteborgi.

1981. aastal võeti 11 km enne Soome piiri Viiburi lähedal kinni Sven Borman Eestist. Tema Rootsis elavad sugulased olid taotlenud tema emigreerimist, kuid said ka veel 1988. aastal eitava vastuse. Sven Borman paigutati Võisiku vaimuhaiglasse.

Novembris 1982 vangistati Nõukogude ja Soome piiril eesti trubaduur ja helilooja Tarmo Urb koos kunstnik Vello Väärtnõuga (sünd. 1951 Saaremaal). Nad üritasid Läände jõuda. Vello Väärtnõul oli see juba kolmas katse. Tarmo Urb oli kevadel 1979 abiellunud Itaalia kodaniku Daniela Mazerpaga ja taotlenud väljarännuluba, kuid talle vastati pidevalt keeldumisega. Sügisel 1982 andis Daniela lahutuse sisse, sest ta ei lootnud enam oma meest

enda juurde Itaaliasse. Sellepärast Tarmo otsustaski pageda, liiati oli tal raskusi oma loomingu avaldamisega Eestis. Suvel 1980 oli ilmunud tema ballaadidega LP-plaat "Imeline aas" Rootsis. Vanglas päästis Tarmo Urb oma naha, nõustudes kohtus esinema tunnistajana Vello Väärtnõu vastu. Ta vabastati vahi alt mai algul 1983.

Kui mõne Soome pagemine õnnestuski, ei tohtinud end sealgi kindlana tunda, sest Soome võimurid andsid põgenikke Nõukogude Liidule välja. Nii tabasid Soome piirivalvurid 30. augustil 1982 Kuusamo lähedal Hillar Pruunsilla (sünd. 1953 Tartumaal), kes oli õnnelikult üle Nõukogude piiri hiilinud.

Saaremaalt alustas 13. augustil 1982 kolm meest (teiste hulgas maadlustreener Olev Kiirend Tallinnast) endavalmistatud parvel hiilimisretke Rootsi, kuid järgmisel päeval korjas Nõukogude laev nad rahvusvahelistes vetes üles. Kord jälle hukkus üks kummipaadipõgenik sügismerel, külmudes surmuks. Tema laip leiti kevadel Soome rannast. Taskus olnud töötõendi põhjal sai selgeks, et ta olnud Eesti NSV Raadio ja TV Komitee töötaja. Suvel 1981 püüdis üks nooruk Eestist Soome sõuda aerupaadiga, kuid ta tabati ja saadeti vangilaagrisse. Üritati pääseda ka purjekaga ning talvel üle lahejää uisutada või suusatada. Tallinna piirivalvest imbus välja info, et aastas püüdis Eestist pageda ligi 30 inimest.

Et nurjunud põgenemiskatsetest Eesti merepiiril räägiti laialdaselt, taheti õnne proovida mujal. Keegi Tartu nooruk jäi talvel vahele Viiburi regiooni ühel saarel, kuhu ta oli valgetes moondamisrõivastes jõudnud. Tema avastasid majakavahi koerad. Tuletornimees andis nooruki välja ja too pidi alustama teekonda hoopis vangilaagrisse. Detsembris 1981 üritasid Põhja-Venemaalt Läände pääseda paarikümneaastased kilinginõmmelased Alar Kume ja Jaanus Pihelgas. Nad paigutati vaimuhaiglasse, sest nad osutusid usklikeks. Eestis kuulas nende asjas inimesi üle KGB kapten Pääsuke

Aga leidub ka õnnetähe all sündinuid. Nende hulka kuuluvad Tartust pärit budistid Madis Idarand ja Väino Kees. 1985. aastal

õnnestus neil Karjalas läbi raskuste Nõukogude riigipiirist üle hiilida ja lõpuks Rootsi jõuda. Praegu elavad nad USA-s.

Sügisel 1978 ringles Tallinnas jutt, et keegi uljaspea pagenud suvel kummipaadiga Läände. Lugu tundus uskumatu, aga paar tuttavat kinnitas, et noormees jõudnud õnnelikult Rootsi ja saatvat Eestisse kirjugi. Otsustasin tolle uljuri Rootsis üles otsida, et lähemalt kuulda, kuidas säärane üliohtlik seiklus õnneks läks.

Stockholmis pagulaslehti sirvides leidsin, et "Eesti Päevaleht" oli 12. augustil 1978 soomlaste kirjutiste alusel avaldanud sõnumi "Jaht Eestist põgenejale Soome aladel". Selles öeldi, et Nõukogude valvelaevalt valgustati helgiheitjaga ööl vastu 4. augustit 1978 Soome lõhetraalerit "Ensi", mis seisis oma maa territoriaalvete piiril. Kiirpaat sõitnud kaks korda ümber traaleri ja sööstnud siis tagasi. Raadioväljakutsele venelased ei reageerinud. Sündmust jälgitud Kuninkansaari merevalvejaama ja Harmaaja lootsijaama radareil. Nõukogude piirivalvekaatrid ristelnud Soome rannavete piiril järgmistelgi päevadel. Põgenikku otsis ka Soome politsei, kes teadnud paadimehe nime ja kuulutanud ta ametlikult "idapoolselt naabermaalt lahkunud seiklejaks". Oletati, et tagaotsitav väejooksik suundub Rootsi.

Too kummipaadipõgenik oli Mart Vahter (sünd. 1959). Sõbrad soovitanud tal riskantsele retkele kotiga õnne kaasa võtta. Nähtamatu käsi oli teda tõesti kaitsnud.

Kui Rootsi ajalehes "Västerbottens Folkblad" oli juulis 1980 temast artikkel ilmunud, võtsin toimetuse vahendusel temaga kontakti. Ta jättis äärmiselt julge, kuid tasakaalutu ja seiklushimulise tüübi mulje.

Mart rääkis, et pärast keskkooli lõpetamist kavatsenud ta ohvitseriks õppida, kuid talle oli vastuvõetamatu range kord. Seejärel töötas ta koos ehitusmehest isaga ehitustel, kuni tuli kutse sõjaväkke. Tubli purjesportlasena määrati ta spordiroodu Tallinnas Kopli poolsaarel. Põnev oli ette võtta talviseid treeningsõite Mustale merele. Talle hakkas aga vastu Vene ohvitseride brutaalsus ja vanemate soldatite omavoli. Pärast üht konflikti

pursanud Mart oma ülemusele, et enam too teda ei näe, sest ta kavatsevat Rootsi pageda. Väeosas teda ei usutud. Aga kui Mart oli paar päeva kadunuks jäänud, hakati teda otsima.

Mart mõistis, et tal ei õnnestu end kuigi kaua varjata, ja sellepärast otsustas Läände hiilida. Poliitilist motiivi tal polnud, ta lihtsalt pelgas karistust, sest oli sõjaväest ägedushoos jalga lasknud. Tema tagaajamine oli alanud kuus tundi hiljem, pärast õhtust loendust. Ta ööbis ühe tuttava juures, kes aitas tal kaks päeva hiljem Tallinna Kaubamajast kummipaadi osta.

Enne teeleasumist läks ta siiski koju, et võtta kompass, kaart ja muid vajalikke asju. Ta pakkis kraami jalgrattale, kui kohale ilmus teda otsima saadetud kaassõdur. Too püüdis veenda, et võtku poiss mõistus pähe ja tulgu tagasi. Mart pahvatas, et kavatseb Nõukogude Liidust ikkagi põgeneda. Soldat muutunud tigedaks ja lubanud teda väevõimuga tagasi viia, kuid et ta oli Mardist pea jagu lühem, siis mõistis, et sellest ei tule midagi välja.

Kui desertöör parajasti mere suunas väntas, ilmus nähtavale sõdurpoiste veoauto. Mart sööstis rattaga metsa ja et ümbrus oli tuttav, õnnestus tal pääseda. Ta siirdus Leppneemele, mis kuulub piirivalvetsooni ja kus ilma loata liikuda ei tohi. Leppneeme on väheseid kohti, mis ulatub kaugele merre. Et Mart jõudis kohale keskpäeval, siis peitis ta asjad metsa ja sõitis ööd oodates supelranda. Ta mõtles, mida ta maha jätab ja mis teda ees ootab. Hirmu ta ei tundnud, sest ta oli veendunud, et vägitükk läheb korda.

3. augusti 1978 kella kümne paiku õhtul puhus põgenik kummipaadi täis, vedas selle kõrkjaisse ja jäi pimedust ootama. Poole kaheteistkümne paiku lükkas ta end kodurannast eemale ja võttis kursi Keri majaka suunas. Kaheksa tunniga jõudis ta tuletorni lähedale. Et oli juba valge, tõmbas ta paadi saare lähedal kivi peale ja uinus.

Kella viie paiku õhtupoolikul virgus ta tundest, et keegi teda vaatab. Kaldal, ligi 25 meetrit eemal, seisis vene majakavaht, püss käes, käskides poisil kaldale tulla. Mart sõudiski lähemale, sest

pelgas, et mees ehk tuistaks ja tabaks paadi asemel teda. Venelane päris, kuhu noormees aerutab. Mart mõistis, et küsija polnud loll, ja vastas keerutamata: "Soome!" Majakavaht ütles, et retk on lõppenud ja noormees saadetakse tagasi. Seepeale tegi Mart end haledaks: "Djadja, luba mul ise tagasi sõita!" Imekombel taigi ta nõusoleku.

Kui põgenik oli 200 meetrit Eesti ranna poole sõudnud, keeras ta otsa ringi ja jätkas teekonda Soome. Samal ajal möödus saare tagant Nõukogude ristleja. Aga laevalt Marti ei silmatud, sest hall paat oli väike ja hallid lainedki kõigest poole meetri kõrgused.

Desertööri jälitamisel kasutasid venelased koptereid ja kiirpaate. Vaid kord silmas Mart paari kilomeetri kauguselt mingit valgusmängu, millest hiljem selgus, et seal valgustanud Nõukogude piirivalvekaater soomlaste kalalaeva.

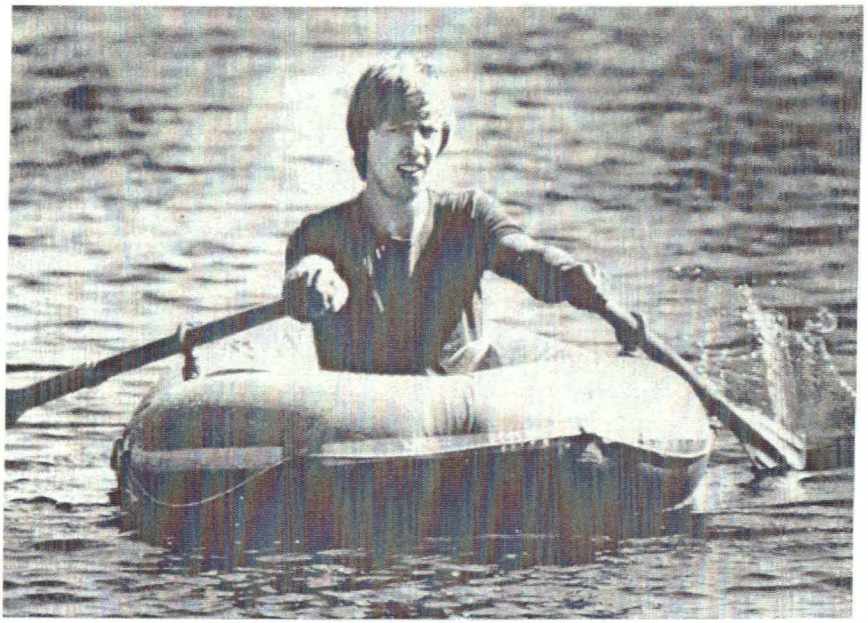

Kummipaadipõgenik Mart Vahter.

Enne Helsingi tuletorni juurde jõudmist tundis Mart end üliväsinuna ning enese värskendamiseks sulpsas vette. Veidi ujunud, märkas põgenik, et tuul oli paati edasi puhunud. Tal hakkas hirm, aga õnneks oli tuule kiirus väike.

Öösel kella ühe paiku jõudis põgenik Helsingi majaka juurde. Siis aga tõusis tuul ja ajas lained üles. Pärast kuut tundi polnud sõudja Helsingi tuletorni juurest kaugemale saanud kui sadakond meetrit. Siis ütles ta jakski üles. Valgenedes märgati teda Stockholmi-Helsingi liinilaevalt, kust telegrafeeriti kuhugi ja üks paat, mis oli läheduses, korjas lõdiseva noormehe üles. Soomlased saanud olukorrast aru. "Oletko virolainen poika?" küsiti.

Soomlased andsid talle kuivad rõivad selga ja sõidutasid autoga Vaasa. Soome võimuesindajad taipasid, et keegi on Nõukogude Liidust pagenud ja kavatseb Soome kaudu ilmselt Rootsi sõita. Vaasast õnnestus Mardil reisilaevaga jõuda Umeåsse. Soomlastest abistajad olid Mardi tarbeks kõik vajaliku rootsi keeles paberile kirjutanud: olen see ja see, minuga on selline lugu ja ma palun Rootsilt poliitilist asüüli.

Mart Vahter kohanes Rootsis hästi. Õppis keele selgeks, töötas puusepaõpilasena. Nooruslikus tuhinas tekitas ta võõra autoga avarii. Tal puudusid ka juhiload, seepärast pelgas ta Nõukogude Liitu tagasisaatmist. Nüüd tormas ta ülepeakaela Kanadasse ühe sugulase juurde. Sinna võis ta vaid ajutiseks jääda. Rootsi tagasi lennanud, otsustanud ta "vabatahtlikult" Nõukogude Liitu naasta, sest oma lihtsameelsuses pidas ta karistust sel juhul kergemaks. Tal puudus põgenikke puudutava seadustiku kohta ähmanegi ettekujutus. Ta seadis Stockholmis sammud Nõukogude suursaatkonna poole, paludes seal ennast Eestisse tagasi lubada. Parajasti viibis sadamas Nõukogude kaubaalus. Mart sõidutatigi laeva ja siis jäädi Moskvast sissesõiduluba ootama. Luba ei tulnud ega tulnud. Laev pidi andma otsad ja Mart lahkus pardalt. Umeås külastas Marti hiljem konsulaadiametnik Juhan Juhanson, teatades, et Mart võib Nõukogudemaale naasta. Enam ei tahtnud Mart sellest midagi kuulda, sest väljasaatmise oht teda ju ei ähvardanud.

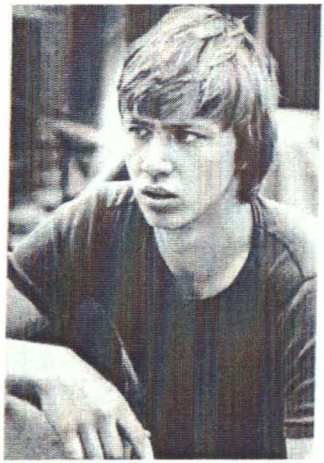

Mart Vahter käitus nõukogulikult ka Rootsis.

Hiljem kolis Mart Vahter Stockholmi, kus ta töötas öösiti allmaaraudteejaamade koristajana. Ta pettus rootslasteski, kes olevat tema arvates üsna külm rahvas ja võtvat kõike uut vastu umbusuga. Peamiselt üllatanud teda sotsiaalabi hädasolijatele.

Kui Mart Vahter Rootsi kodakondsuse sai, kutsuti ta sõjaväkke, kust ta samuti jalga lasi. Ta mõisteti vangi. Hiljem kodutuna korjas helilooja Toivo Kurmet ta kaastundest üles. Toivo pidas tollal trükikoda. Tänutäheks andis Mart Toivo trükikojast maksuametile teavet. Minu silmis võrdus see KGB-sse üles andmisega. Lisaks lõi Mart üle Toivo pruudi, võttis endale tema korteri ja sundis oma endise korteriperemehe kolima Saksamaale, sest mingeid tegevusvõimalusi Toivo Kurmetile Rootsis enam ei jäänud.

Nõukogude võimurid tugevdasid valvsust oma valduste piiridel. Oktoobri lõpul 1978 peatas Nõukogude piirivalvekaater rahvusvahelistes vetes Soome kalatraaleri "Saku" ja otsis selle põhjalikult läbi. Meeskonnale jäi mulje, et jahitakse põgenikku. Ametliku protesti peale kostnud venelased, et nad ei märganud laeva tunnuseid, liiati arvanud nad, et alus on Nõukogude territoriaalvetest lahku-

nud. Samasugusest juhtumist teatas teinegi soomlaste kalakuunar (kippar Veijo Villi).

26. novembril 1982 üritas ka Allan Alajaan (sünd. 25. augustil 1956 Tallinnas) hulljulgelt kummipaadiga Soome sõuda. EPA-s metsandust õppides pettus ta nõukogude koolitamissüsteemis ja lahkus, sest dekanaadis käisid tihti tšekistid. Kursusevanemana oli tal valida: kas lahkumine või koostöö. Noormees tahtis edasi õppida Konsistooriumi Usuteaduse Instituudis. Peapiiskop (Nõukogude eruohvitser) Alfred Tomingas oli aga selle vastu. Too koguni keelas Alajaanil viibida instituudi ruumides. Alajaan ei sobivat õpilaseks, sest ta oli ühe kooli pooleli jätnud. Ainsana toetas teda pastor Villu Jürjo. Noormehest sai katoliiklane.

Piirivalve tabas põgeniku Prangli saarel. Selle taga olid ankrus seisnud kaks piirivalvelaeva. Professor Jüri Saarma arvates kannatas noormees religioossest intoksikatsioonist tekkinud paranoialise skisofreenia käes. Ta kavatses Alajaanile määrata eluohtliku ravi (insuliinikoomad ja -šokid), sest too usub elu võimalikkusesse pärast surma. Kohtumenetlusel nõudis kohtupsühhiaater Airi Värnik ohtliku mehe paigutamist Leningradi eripsühhiaatria vanglahaiglasse. Värnik ütles vargsi Alajaani isale, et Leningradis jääb poeg ellu, aga Saarma võib ta invaliidistada.

Leningradis tühistas professor Slutševski juhitav komisjon Saarma diagnoosi. Jälgiti Alajaani psüühikat. Temast sai haigla malemeister, kes võitis ka tohtreid. Toimik tagastati Eesti NSV Ülemkohtusse. Taotleti Alajaani vabastamist, sest ta ei vaja ravi.

Kui Valdo Randpere ja Leila Miller Läände põgenesid, saabus Eesti NSV Ülemkohtust Leningradi vastus: "Alajaan on sotsiaalselt erakordselt ohtlik. Lähemal ajal on teda võimatu vabastada." Peaarst kutsus noormehe oma kabinetti, pani otsuse lauale ja palus selle läbi lugeda: "Näitan seda teile, et te meie peale kuri ei oleks. Meie tahame teid koju saata, aga mida te olete teinud eestlastele, et nad teie surma ihkavad?"

Alajaani hoiti ebaseaduslikult kinni veel pool aastat. Ülemkohtule saadeti uus vabastamistaotlus, sest polnud põhjust teda ravida.

28. veebruaril 1985 kutsuti Alajaan uuesti välja: "Jumal on teile vist halastanud!" Talle näidati korraldust vabastada Alajaan 24 tunni vältel. Ta oli Leningradi erivaimuhaiglas kidunud aasta ja 10 kuud. Enne seda oli teda viis kuud hoitud Keskvanglas.

Eestist nõuti Alajaani kontrollimist Tallinna psühhiaatriahaiglas. Kaks eraõivas valvurit toimetasid ta kupeevagunis kohale. Kaks nädalat päriti temalt aru, kas ta uskliku inimesena ei ähvarda enam Jüri Saarmat. Noormees vastas, et oma inimlikus piiratuses ei ihka ta kättemaksu, vaid kristlasena jätab õigusemõistmise Jumalale. Alajaani sõnul oldi Eestis tema vastu kurjemad kui Leningradis.

Seoses Tšernenko matusega vabastati ta märtsi esimese nädala lõpul. Algas perestroika. Allan Alajaani olid toetanud rahvusvahelised katoliiklikud ja väliseesti organisatsioonid.

1990. aastail ei avaldatud Eestis artiklit tema kohtlemisest.

Ööl vastu 20. maid 1984 lahkusid Eestist mootoriga varustatud kummipaadiga neli kohtulikult karistatud kurjategijat, nende hulgas Aleks Lepajõe ja Raivo Roosna, et läänemaailmas "õnne otsida". Piirivalve neid ei takistanud ega ka otsinud. Noormeestel oli kaasas palju läänemaist raha. Inspiratsiooni olid nad saanud Mart Vahteri pagemisretkest.

Väliseesti juhtivad tegelased, sealhulgas Ülo Ignats, võtsid tulnukaid suurejooneliselt vastu, ülistades nende "kangelastegu". Minu hoiatustest nad ei hoolinud, kuni Soomest saabus sõnum nende röövi kohta. 29. jaanuaril 1986 mõistis Helsingi Linnakohus põgenikud juveelikaupluse röövi eest vangi.

Alamate sunnismaistena hoidmine polnud Kremlile odav lõbu. Kellegi Karjala kaudu Rootsi saabunud põgeniku arvates läksid ainuüksi rajatised Soome pagemise takistamiseks maksma miljoneid rublasid. Okastraataeda ümber oma hiigelvalduste pidasid võimurid pühaks, nagu ka vahitorne ja suurriiki ennastki.

Kohtla-Järve leht "Leninlik Lipp" tõi 19. detsembril 1979 ära Sillamäe linna miilitsategelaste M. Minzatovi ja A. Antonovi hoiatuse "Sissesõit lubadega". Selles märgitakse, et üha sagedamini on hakatud rikkuma piiritsooni režiimi, s.t. lähenetakse riigipiirile

ilma eriloata. Toilasse, Aserisse, Kundasse, Loksale jm. tohtivat minna ka jalgsi ainult miilitsaloaga. Karmistati karistusi eeskirjade trotsimise eest.

Sügisel 1978 alustati Nõukogude Liidus lääneriikide eeskujul säästlikkuse kampaaniat. Esialgu taheti kokku hoida elektrienergiat. See tõi kaasa sotsialistlikus stiilis traagiliskoomilisi tagajärgi. Tihti kadus elekter ootamatult töö ajal. Paide segutehases seiskusid järsku betoonisegistid: segu hakkas hanguma ja lõpuks tuli kivistunud betoon lahti raiuda. See läks palju rohkem maksma, kui oli väärt kokkuhoitud elektrienergia.

Rohkesti kahju tekitati ka kanalais, kus haudemasinad jahtusid maha. Võru lähedal süttis küünlatulest üks kanala. Tuleõnnetus puhkes ka Tartu Naha- ja Jalatsikombinaadi Võru tsehhis, kus kuu lõpul kästi töötada küünlavalgel, et plaanitäitmine ei kannataks (mõningate tööde jaoks ei vajatud elektrimasinaid). Atsetooniaurud ja küünal ei sobi kokku. Eriti traagilisi lugusid juhtus haiglais, kus patsiendid elektrikatkestuste aegu operatsioonilaual surid. Ialgi ei juhtunud, et elektrivool katkenuks raadiosegajais...

Samal sügisel tuli mul Tallinna muusikaüritusel ühe kultuuritegelasega jutuks minu võimalik emigreerimine. Ta hüüdis: "Õnnelik inimene! Rääkige seal Läänes meie nimel, et siinne ühiskonnakord on pärisorjuse moodne vorm." Ta ütles ka ise kaalutlevat sotsialismi eest pääsemiseks läänlasega abielluda. "Kui vaid teaks, et sõda kindlasti lähemail aastail tuleb, sest vanemas eas on uut elu raskem alustada, kui varandus maha jääb."

Arutades ühe intellektuaalist tuttavaga minu olukorda, eeldas ta, et võimurid hakkavad hiljem hirmsasti kahetsema mu väljalaskmist, nimelt kui peaksin kogutud andmetega lagedale tulema. Pidasin loomulikuks, et paljastama hakkan alles siis, kui võimurid ründavad lõpliku rahu saamiseks mu sõpru Eestis. Varsti sain kuulda, et agaramalt nõudnud mu väljasaatmist EKP KK sekretär Vaino Väljas. Aeg venis. Möödas oli juba kolm kuud ja minu lahkumine muudkui nihkus. Tuttavad kahtlesid. Mullegi hakkas ärevus peale tükkima.

Vahepeal kuulsin linnas räägitavat ülikooli õppejõust, kes pärast pikemat komandeeringut Prantsusmaale pannud parteipileti lauale ja hakanud õiglust nõudma. Selle mehe nimi oli Jüri Kukk. Ma ei teadnud tollal, et õige varsti võtab ta minuga ühendust. Ka räägiti linna peal, kuidas Riias esinenud keegi julgeolekuohvitser loenguga, kus ta sõimanud juutidest väljarändajaid ja lõpuks käratanud: "Pagevad nagu rotid uppuvalt laevalt!" Siis ta kohkus ja läinud näost vähkpunaseks.

Enda võimalikku emigreerimist arutasin ka ajakirjanik Vello Läänega. Avaldasin arvamust, et Läänes ootavad ees uued raskused. Ta vastas: "Eeldada võib, sest ausa inimese elu pole kerge kusagil."

Vahel harva ringles Eestiski eksiilraamatuid ning -heliplaate. Kord pakkus Tartu näitleja Leonhard Merzin mulle müügiks Kanada kirjastuse "Orto" tõlkeid. Et ta tahtis eksemplari pealt paarkümmend rubla, siis jäi kaup katki. Antikvariaatides võis "Orto" raamatuid osta kümne rubla eest. Olin imestunud, kui kevadel 1978 avastasin Tallinna Raadiomaja foonika laual virnas Lundis ilmunud Eesti Kirjanike Kooperatiivi raamatuid.

Pagulaskirjanikest on Eestis tuntumaid Karl Ristikivi, kelle "Imede saar", mis ka kodumaal ümber trükiti, on sisukas. Eelkõige hindasin August Gailitit, kuid tema tasemega kirjamehi polevat Läänes enam elus, nagu ütlesid teadjad. Üldtase on nadi ja üheülbaline, nagu nentisin Rootsis pagulaskirjandusega lähemat tutvust tehes. Puudub vaimsus ja vaimukus.

Kodumaise kirjanduse üldise mannetuse põhjused olid kultuuritegelastele mõistetavad: range tsensuur, lisaks enesetsensuur ja parteimeeste püüe rakendada kirjanikke propagandavankri ette, mida nad nimetasid "sotsiaalse tellimuse täitmiseks". Ma ei imestanud põrmugi, kui Jaan Kaplinski minult küsis: kas tõelist eesti kirjandust on ehk liikumas põrandaalustes ringkondades?

Suvel 1978 avaldati üllatuslikult Arvo Valtoni filosoofiline raamat "Tee lõpmatuse teise otsa". Pean seda parimaks eesti romaaniks läbi aegade, kuigi rahvale on selle mõistukõnelisus vist

raske taibata. Autor kujutab teoses totalitaarse võimu konflikti vaimueliidiga, kandes sündmustiku 13. sajandi alguse Aasiasse.

Eesti Kirjanike Liidu aastakoosolekul 21. novembril 1979 tõi valusaid kripeldusi kuuldavale luuletaja Uno Laht. Ta kahetses, et kirjanikud on sunnitud otsima peitesõnu ja et Eestis on tekkinud kirjandus, mida tuleb lugeda ridade vahelt. Ta nimetas mitut tegelast (Endel Sõgel, Egon Rannet, Ants Saar, Villem Gross), kes pildusid kirjanikele kaikaid kodaraisse. Nood ei tahtnud kuuldagi, et kirjaniku ülesanne on pahedele viidata. Kritiseerimisvõimaluse puudumine näitab, et ühiskond on haige. Uno Laht tõi oma kõnes esile, millised oleksid normaaltingimused:

"Absoluutselt kõigist asjust rääkimise ja kirjutamise võimalus. Õigus poleemilisi ja vaieldavaid asju avaldada."

Säärast olukorda ei lasknud väiklased vaimud kujuneda isegi mitte paguluses, rääkimata siis Eestist. Igatahes lükkas kirjastaja Einar Sanden Suurbritannias selle raamatu käsikirja tagasi. 1990. aastate algul Eestit külastades käitus ta ühe eesti lehe toimetuses inetult, seejärel esitles ennast: "Minu nimi on Jüri Lina!"

Igasugune ühiskonnakriitika on pagulaslehtedes lubamatu. Mul pole kusagil õnnestunud ühtki säherdust lugu avaldada. Tartu "Edasis" keelduti minu kaastöid ilmutamast mitme aasta pärast, Stockholmi "Eesti Päevaleht" hakkas mind *persona non grata*'ks pidama umbes aasta hiljem.

Sallimatumatut inimest kui Stockholmi "Eesti Päevalehe" praegune toimetaja Ülo Ignats ei ole ma näinud isegi kommunistlike funktsionääride hulgas Eestis. Mais 2004, just enne Ameerikasse sõitu, astusin Stockholmi Eesti Majast läbi. Ülo Ignats juhtus mind nägema. Ta venitas grimassi pähe ja praalis siis: "Mis need natsid siin majas teevad?"

"Kes see nats siin on?"

"Eks ikka sina!"

"Kui loeksid minu viimast raamatut "Maailmaehitajate pettus", siis teaksid, et säärast natsismi paljastust pole seni ükski eesti autor varem avaldanud."

"Ma ei loe sinu raamatuid!"

"Sellepärast sa ärpledki. Seda nimetakse laimuks!" Ignats sai justkui ussist salvata, keeras kannapealt ringi ja tatsus minema.

Uno Laht julges kirjanike koosolekul välja öelda, et nõukogude olud alandavad kunstnikku kui kodanikku. Selle tõttu pidid helilooja Arvo Part, dirigent Neeme Järvi ja teisedki kultuuritegelased (pianist Mart Lille, kunstnik Arvo Luik, helilooja Toivo Kurmet) Eestist emigreerima. Ta kurtis, et teda kiusati neli aastat taga ja isegi EKP KK kultuuriosakonna juhataja Olaf Utt oli teda tihti korrale kutsunud.

Detsembri algul 1978 seadsin sammud OVIR-i suunas. Ametnik Tuvike võttis mind lahkelt vastu, kahetsedes, et minu väljasõidutaotlust pole veel läbi vaadatud. Tundsin huvi, kui kaua tuleb seaduse järgi vastust oodata. Tuvike: "Kaks kuud."

Lubasin Läänes kära tekitada.

11. detsembriks 1978 saabus kutse välisviisade osakonda ilmuda. Läksin suurte lootustega. Kui olin määratud päeval (millegipärast väljaspool vastuvõtuaega) Tuvikese tuppa astunud, lahkus ta ise ruumist ja ma jäin kahekesi kellegi pika, tumedat verd mehega, kes diplomaatilise naeratusega mind tervitas. Küsisin tema nime. Mees porises: "Kask." Esitles ennast kui OVIR-i Tallinna peakorteri esindajat, jättes paraku esitamata töötõendi.

"Ah teie oletegi see noormees, kes nõnda kibeleb oma naise juurde?"

"Kas teie ei kibeleks minu asemel?"

"Jah, aga teie lahkumine võib veel pikemat aega edasi lükkuda."

"Miks?"

"On mitmeid raskusi."

"Milliseid?"

"Eks te tea ise paremini!"

"Ei tea."

"Aga seda asjaajamist on võimalik kiirendada."

"Kuidas?"

"Kui te oleksite nõus loobuma Nõukogude kodakondsusest."

"Kui te niimoodi arvate, siis olgu! Kuidas see asi käib?"

"Siin on paber. Kirjutage, ma dikteerin!"

Nõnda ma siis kirjutasingi ENSV Ülemnõukogu Presiidiumile avalduse enda väljaarvamiseks Nõukogude kodakondsusest seoses elama asumisega Soome Vabariiki abikaasa juurde. Kask võttis avalduse silmanähtava rahuloluga vastu. Ta lubas, et juba kuu lõpuks võin Nõukogude Liidust lahkuda. Ma ei suutnud taibata, kuidas võib kodakondsusest looburnine kiirendada väljarännuloa saamist.

Küsin nõu juristilt, kuid too ei osanud midagi arvata. Ilmselt taotleti vähemalt üht, nimelt, et ma ei saa enam kuidagi naasta Nõukogude Liitu elama. Lisaks peljati, et võiksin Nõukogude kodanikuna hakata Läänes "probleeme tekitama".

Võtsin ühendust ka inimõiguslase Mart Niklusega. Saime kohe ladusa kontakti. Mart Niklus oli omakorda minust kuulnud. Ta andis mulle kasulikke nõuandeid. Hakkasime informatsiooni vahetama, mis jätkus ka pärast minu Eestist lahkumist, kuni Mart Nikluse vangistamiseni 29. aprillil 1980. Koostöö aga jätkub praegu.

Jüri Lina ja Mart Niklus.

Vabadusnõudlejast ornitoloog Mart Niklus, keda tema vaadete tõttu ei lubatud erialal töötada, on jätnud sõbraliku ja abivalmis inimese mulje. Printsipiaalne, julge, vastutustundlik. Need omadused koondusid sangarluseks alla kirjutada Balti apellile (august 1979) ja nõuda avalikult Eesti iseseisvuse taastamist. See läks talle maksma 10 aastat orjalaagrikannatusi ja 5 aastat asumist.

26. detsembriks 1978 kutsuti mind taas OVIR-i kantseleisse, kus selgus, et minu Soome-sõit võib veelgi venida uute nõudmiste tõttu. Nimelt taheti kodakondsusest loobumise eest saada 500 rubla riigilõivu (pass maksab niigi 200 rubla), veel nõuti minult viie lehekülje pikkust elulookirjeldust kahes eksemplaris, töökohtadest tõendeid ja iseloomustusi. Lisaks tulnuks esitada ema kirjalik nõusolek poja loobumisega Nõukogude kodakondsusest. Emigreerimisavalduse juurde nõuti samasugust vanemate luba. Ainuüksi nende paberite vormistamine võtnuks mitu nädalat. Ja kust pidanuksin ma üleöö võtma 700 rubla? KGB kapten Kask teadis seda.

Igaks juhuks olin kodus kirjutanud avalduse, milles tühistasin senise palve kodakondsusest loobuda. Ühtlasi selgitasin, et mul ei ole kusagilt hankida nõnda palju raha, mu palk öövalvurina on kõigest 60 rubla kuus.

Veidi hiljem sain kuulda, et sügisel 1978 olid tšekistid esinenud partei Tartu linnakomitees ettekandega "kolmest eriti ohtlikust inimesest", kes rikkuvat ideoloogiliselt noori. Need olid: Jüri Lina, Tunne Kelam ja preester Lind. Ühtlasi arutatud, mida minuga ette võtta. Soovitatud üritada siiski konkreetseid "süütõendeid" leida. Tšekistid lootsid mind süüdlaseks teha mu sõprade kaudu. Järsku keegi tunnistab midagi? Sellepärast alustati vaenamist.

Aare Vallistu kõrvaldati EPA-st, kuigi tal oli õppeedukus korras. Kateedrist avaldati dekanaadile protesti, sest Vallistut peeti üheks andekamaks inseneriks. Sealt selgus, et asja taga seisavad "organid". Põhjenduseks toodigi, et Aare Vallistu on seotud "kahtlaste isikutega", aidates kaasa ideoloogilisele õõnestusele.

Hilisematel ülekuulamistel käitus kõige mehisemalt just Aare Vallistu, nagu selgub Riigiarhiivi dokumentidest.

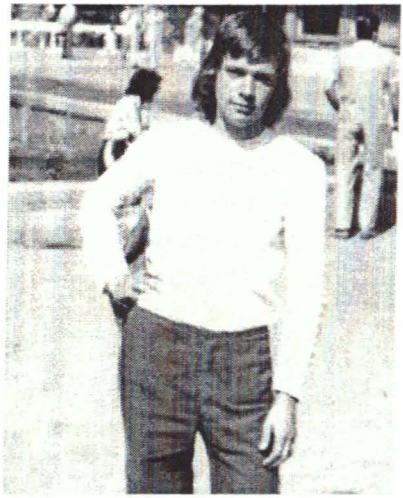

Aare Vallistu Tallinnas.

Foto: Jüri Lina

Juba 17. novembril 1978 oli ajalehes "Edasi" avaldatud kuulutus, et otsitakse taga Teet Paapsonit, sest "ta ei tööta ning hulgub mööda Eesti NSV-d". See väide ei vastanud tõele. Tšekistidele olid teada noormehe patsifistlikud vaated. Varem vaikiti sellised juhtumid maha, kui asi ähvardas kõmuliseks muutuda. Nüüd aga taheti Teet Papsonit kohutada, et saada võimalikke tunnistusi minu vastu, justkui mõjustanuksin teda mina patsifismi suunas. Varsti lasti ilmutada uus kuulutus, milles öeldi otse, et noormees hoidvat kõrvale armeeteenistusest. Tegelikult polnud Teet Papson saanud ühtki sõjaväekutset. Tegutseti juba järgmisel päeval pärast minu OVIR-is käimist.

Teet Papson kirjeldas korraldatud aktsiooni niimoodi:

"27. detsembri õhtul kella 21 paiku saabusin, nagu tavaliselt, oma elukohta (Võru tn. 109). Lukustasin nii välisukse kui ka oma toa.

Olin toas viibinud poolteist tundi, kui kuulsin, et keegi avab välisukse ja kohe pisteti võti minu toaukse lukuauku ning avati kiiresti uks. Sisse astus vormis miilits taskulambiga. Ei esitanud mingit dokumenti. Ka sissemurdmise kohta ei näidanud ta luba. Väljas küsisin tema nime. Ütles, et on Raja.

Tänaval ootas punane "Moskvitš". Autos suurustas Raja, et oli juba varem minu juurest kätte saanud veel ühe sõjaväeteenistusest keelduja. Päeval viibis nimelt minu pool koolikaaslane Annes Hermann, kes on patsifistlike vaadetega, nagu minagi. Raja ütles, et Hermann viibib "tornis". Sain aru, et selle all mõtleb ta Ülikooli tänava arestimaja, kus hoitakse avaliku korra rikkujaid. Mulle öeldi, et kui ma vastuhakuta seletustele ja sõjaväekutsele alla kirjutan, tuuakse mind õhtul koju tagasi.

Kõigepealt viidigi mind sõjakomissariaati. Mind juhatati kabinetti, kus viibis kaks sõjaväeohvitseri. Ühte neist, Märt Haavikut, ma nägupidi tundsin.

Haavik: "Tuttav mees või?" (Rajale.) "Kas kodunt saite kätte?"

Raja: "Kodunt jah. Uks oli tal lukus. Keerasin oma võtmega lahti!"

Papson: "Kas teil snepperluku jaoks ka võti oleks olnud?"

Raja (üleolevalt): "Mind ei pea ükski lukk!"

Siis võtnud Haavik laualt toimiku ja hakanud seda sirvima. Ta hoobelnud, et Papsoni vastu olevat palju tõendeid. Siis ta nöökas noorukit, nimetades teda muidusööjaks. Papson töötas nimelt kivitöötlejana "mustalt" (ilma ametliku töökohata), pääsemaks jälitamise eest. Sõjaväeametnik ähvardas vangistamisega, sest nooruk trotsib armeed. Lõpuks nõuti temalt allkirja, et ta on sõjavastane. Ka kästi alla kirjutada kutsele, et ta ilmuks 5. jaanuaril 1979 II osakonna ülema Märt Haaviku juurde vestlema.

Seejärel sõidutas piirkonnavolinik Raja noormehe miilitsamajja (Hariduse 10), kus ta oma kabinetis alustas ülekuulamist. Seletuskirjadesse kirjutas ta vaid osa vastuseid. Algul esitas Raja küsimusi Annes Hermanni kohta. Ta kuulis, et too oli sisse kirjutatud Väikesesse kaarde ja oli Võru tänaval ööbinud kõigest paar korda. Annes töötas etnograafiamuuseumis.

Teises seletuskirjas nõuti andmeid Teedu kohta. Nooruk selgitas, et lehekuulutust ei pidanud ta enda kohta käivaks, sest selles oli kirjutatud 'Paapson'. Ta kinnitas, et on sõjavastane. Raja kommenteeris kuuldut, hirmutades Teetu ühtlasi vanglaga: Tallinna Vs olevat hirmus kriminaalvangidega koos olla, sest temasuguseid seal ei sallita ja pealegi uued noormehed vägistatavat kohe.

Kui Teet Papson toonitas, et ta on veendunud patsifist, pahvatanud Raja: "Lollus! Sellisel nolgil ei saa olla mingeid veendumisi! Tuleb täita seadusi!" Siis juhtis Teet tähelepanu sellele, et Nõukogude Liit on ÜRO Inimõiguste ülddeklaratsioonile alla kirjutanud. See dokument ei keela kellelegi tema veendumusi.

Raja vastanud põlastavalt: "Paljugi mis on kirjutatud. On ka teistele lepingutele alla kirjutatud. Aga see veel ei tähenda, et iga nolk võib nendega vehkima minna. Kui kõik keelduvad sõjaväest, tuleb anarhia."

Kui Teet Papson arvas, et kõigil ei saa olla ühesugused vaated, ägestus Raja jälle: "Ära aja mulle. Sind tuleks läbi tuuseldada, aga seadus ei luba. Seadust tuleb täita! ...Kui sulle Nõukogude Liidus ei meeldi, kirjuta avaldus kodakondsusest loobumiseks. Tegelikult oled te kindlasti nõukogude korra vastane ja võib-olla sellest kambast, kes sinimustvalgeid lippe korstna otsa paneb... Kindlasti tahate Eesti Vabariiki üles upitada!"

Siis tahtis mundrikandja teada, kust on sõjavastane meelsus alguse saanud. Teet: "Kunstikoolis õppimise ajast." (Teet Papson lõpetas Tartu Kunstikooli 1975. aastal.)

Miilitsat see vastus ei rahuldanud: "Kas keegi siiski ei mõjustanud?"

"Kunsti kaudu jõuab iga südametunnistusega inimene selleni."

"Kui te sellist juttu räägite, siis viin teid Vanemuise tänavale." (Seal asus KGB hoone.)

Seejärel väitis võimuesindaja, et kõik suured kunstnikud on käinud sõjaväes. Sellest nägi Papson, et mehe teadmised olid piiratud. Ent too muudkui pressis: "Pole mõtet kangekaelset mängida, kangemailgi on kael murtud! Minge parem sõjaväkke!'"

Nooruk vastas eitavalt, pakkudes end kusagile haiglasse kas või laadijaks, nagu Läänes on eetilistel põhjustel keeldumise puhul võimalik.

"Hermann juba rääkis seda," teatas Raja.

"Kavatsen oma veendumusi kaitsta ja sellest võib tulla lärmi. Kirjutan ÜRO-sse!"

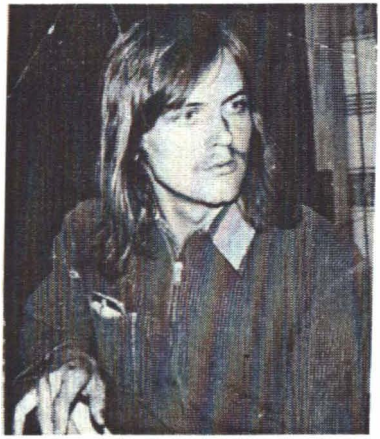

Teet Papson ja Annes Hermann.

"Sellest pole mingit kasu. Meil oli kunagi keegi Mart. Tema tegi ka sõjaväest keeldumise pärast Rootsis kära, kuid teda ei toetanud seal keegi. Lõpuks pandi vangi," seletas Raja.

"Kas armeest keeldumise pärast?"

"Ei. Varguse pärast. Mees oligi tegelikult varas'"

"Vaevalt mind vangi pannakse, sest mind saab süüdistada üksnes otseselt, veendumuste pärast."

Nüüd andis Raja mõista, et riigiõõnestajaid võidakse vangi heita ka mingil kriminaalsel põhjusel, ja soovitas siiski järele mõelda.

Kesköö paiku sõidutas kordnik Teedu koju, põigates sisse ka arestimajja – "torni", kus olevat hirmus ja külm, hallitab ning kõik kohad kubisevat täidest ja kirpudest, nagu Raja hirmutas. Ta lisas, et Hermann pääseb vaevalt vastutusele võtmisest hulkurluse eest. Ta avaldas lootust, et Teet läheb ise sõjakomissariaati.

Annes Hermanni lugu arenes teistmoodi. Ta keeldus allkirju andmast. Tema käed pandi raudu ja ta viidi arestimajja, kus teda hoiti kui "hulkurit". Algatasin kohe kampaania tema vabastamiseks. Tema korteriperemees esitas seletuskirja, et tegemist

pole hulkuriga. Miilitsaosakonna ametnikele helistati ja neid hoiatati: kui seaduserikkumine ei lõpe, edastatakse see lugu akadeemik Andrei Sahharovi kaudu Lääne ajakirjanikele Moskvas. Annes Hermann vabastati pärast seda, kui ta oli allkirjaga kinnitanud nõustumist ilmuda 5. jaanuaril 1979 sõjakomissariaati. Määratud päeval püüdis kaks ohvitseri noorukeile selgitada, et nende teguviis nagu ka eetika on väär. Vestluse kaks poolt ei mõistnud teineteist, tekkis emotsionaalne konflikt. Noormeestelt nõuti avaldust armeeteenistusest loobumise kohta, et asjale seaduslikku käiku anda, s.t. nad kohtulikule vastutusele võtta. Uus kutse kirjutati 14. veebruariks.

Kerkinud probleeme kaaludes pidasin vajalikuks oma olukorra huvides lärmi alustada. Konsulteerisin ka Mart Niklusega. Minu juhtumi valgustamiseks kirjutati paar artiklit ja sokutati need Läände, kusjuures mõnevõrra hiljem esitati minu kohta andmeid ka põrandaaluses kroonikas "Lisandusi Mõtete ja Uudiste Vabale Levikule Eestis".

Kohtusin nüüd Mart Niklusega tihti, et arutada olukorda Eestis ja mujal ning vaagida minu asja arengut. Vahel kogunes tema majja teisigi inimõiguslasi. Ta kannustas mind artiklite ja raamatute kirjutamisele Eesti kohta.

Et soomlased osutusid pelglikeks ja aeglasteks, siis otsustasin oma loo avalikustada Rootsis. Olin näinud vargsi ringlemas Stockholmi "Eesti Päevalehte", kust kirjutasin välja telefoninumbrid. Helistasin lehemees Juhan Koklale, kelle häält tundsin "Ameerika Hääle" kaudu. Kirjeldasin oma olukorda, aga kui puudutasin üksikasju, kõne katkestati.

Mu postisaadetisi kadus üha rohkem. 1. veebruaril 1979 kirjutasin ma selle kohta avaliku kirja Tartu Rajooni Sidesõlme ülemale K. Kõllile. Protestisin seaduserikkumise vastu. Kiri toodi ära põrandaaluses kroonikaski. Mainisin näiteks, et 11. jaanuaril 1979 Moskvas postitatud kirjal, mis jõudis minu kätte alles 20. jaanuaril, olid avamismärgid. Vilniusest 2. jaanuaril 1979 läkitatud kirja sain kätte 11. jaanuaril ja sellelgi olid selged avamisjäljed.

Detsembris 1978 jõudis Tartus postitatud kümmekonnast tähitud kirjast välismaale kõigest kaks. Jaanuaris ei saabunud enam ühtki mu tähtsaadetist adressaatideni Kotkas, Helsingis, Roomas ja mujal. Kui varem jõudsid punase väljastusteatega kirjad pärale kümmekonna päevaga, siis septembrist 1978 oli kogunenud juba kümneid tähtkirju, mis polnud veel 1. veebruariks 1979 kohale saabunud.

Kui KGB leitnant Albert Gektor kuulas 7. mail 1979 üle mu sõpra Jaan Vaaderpassi, ei varjanud ta, et KGB oli konfiskeerinud minu Soome saadetud kirjad ja neis olnud rohkesti mind kompromiteerivaid andmeid. Hiljem hakati samamoodi takistama minu kirjavahetust Eestiga.

Kirjutasin nüüd võimureile pidevalt kõikmõeldavaid avaldusi, milles väljendasin nördimust asjade käiguga. OVIR-is hakkasin käima iga nädal. Protestisin ja õiendasin. Kõlistasin uuesti Juhan Koklale. Minu hämminguks selgus, et polnud veel midagi ilmunud. Kokla olevat jäänud uut signaali ootama. Kordasin oma lugu ja lisasin uusi üksikasju, ka ütlesin talle Soomes elava tuttava numbri, kust võinuks saada täiendavat materjali. Palusin mu küsimuse tõstatada Rootsi ajakirjanduses. Mees lubas, aga ei täitnud lubadust. "Eesti Päevalehes" ilmus 17. jaanuaril 1979 Kokla hale sõnum "Väljapääsu sooviga põlu alla", milles olid kõik andmed segi aetud. Minu suhu oli pandud sõnu, mida ma polnud lausunud. Soomes elava rootslasega ei viitsinud Kokla samuti ühendust võtta, nagu hiljem selgus.

Hämmastaval kombel oli sel sõnumikesel ülimalt positiivne mõju. KGB leitnant Albert Gektor oli Annes Hermanni ülekuulamisel kurtnud: "Lina tõstis ilmaaegu Läänes lärmi, me oleksime talle niikuinii väljarännuloa andnud."

Käisin OVIR-is igal neljapäeval, sest olin ametnik Tuvikeselt kuulnud, et Eesti NSV Väljasõidukomisjoni istung toimub vaid kord nädalas, kolmapäeviti. Alati helistas Tuvike Tallinnasse, et järele kuulata, kas mu avaldus on läbi vaadatud. Ikka ilmus ta mu ette süüdlasliku näoga: paraku pole minu asja ikka veel arutatud.

26. jaanuaril ütles ta mulle ootamatult, et mu küsimus otsustatavat järgmisel kolmapäeval. Palus tulla nädala pärast. Tulingi 2. veebruaril.

"Kahjuks jäi istung ära, sest väljasõidukomisjoni esimees pidi Moskvasse sõitma. Tulge järgmisel nädalal ja siis juba kolmapäeva õhtupoolikul."

Kolmapäeval, 7. veebruaril seadsin erutatult sammud OVIR-i väljaspool vastuvõtuaega, nagu oli palutud. Koputasin ja astusin sisse. Tuvike vaatas mulle otsa kavallahke ilmega: "Teile on antud väljasõiduluba, nii et hakake valmistuma ärasõiduks."

Ta selgitas, millised paberid mul tuleb korda teha. Sealsamas kirjutas mulle välja dokumendi, mille alusel võisin end sõjaväearvelt maha võtta. Ka tuli mul korterist väljakirjutamiseks minna majavalitsusse. Seal imestati ülimalt, kui väljaregistreerimisblankettidele, mis muide olid venekeelsed, märkisin uueks aadressiks Helsingi. See oli neile haruldane juhtum. Pärisin, kas võin vastused kirjutada eesti keeles. Lubati armulikult. Tasusin pangas riigilõivu välispassi eest – ligi 200 rubla. Juba järgmisel reedel kell 10 pidin olema Tallinnas OVIR-i peakorteris, et välispassi kätte saada.

Enne seda, 14. veebruaril käisid Teet ja Annes jälle sõjakomissariaadis, kus olid lagedale ilmunud "firmamehed". Teet juhatati kutsealuste ruumi, kus KGB leitnant (hiljem major) Mart Valge hakkas ennast esitlemata teda küsitlema. Tšekistil oli seljas korralikult viigitud pükstega must ülikond. Ümber kaela oli ta uljalt heitnud sinikollase salli. Papsoni arvates taheti niimoodi paremat kontakti saada, sest ülikond sisendas ranget ametlikkust.

"Rääkige palun endast üldiselt," alustas Valge, uurides nooruki passi.

"Üldiselt pole mul midagi rääkida. Palun küsige, mis teid huvitab."

"Passis on kirjas, et elate Võru tn. 109?"

"Elan küll."

"Aga tegelikult?"

"Tegelikult elan ka."

Seejärel puudutas tšekist peresuhteid ja kuulis, et Teet saab oma emaga hästi läbi. Uurija küsimused olnud abstraktset laadi, kuid ta ei selgitanud ka lähemalt, jättes isegi järelepärimised vastamata või viskas, et küll Teet teab paremini. Valge lemmikütluseks osutus "no kuulge!". See pidi tähendama, et poiss keerutab asjatult, sest teine teab niikuinii kõike. Siis võttis ta üles põhiteema.

"Mida te arvate Jüri Linast kui inimesest? Te ju tunnete teda?"

"Ma ainult tean teda. Ta käis meil kunstikoolis muusikaloengut pidamas."

"Millal te temaga viimati kohtusite?"

"Ma pole temaga kohtunud!"

"No kuulge! Te olete ju temaga pundis?"

"Mis pundis?"

"Noh grupis!"

"Palun seletage!"

"No kuulge! Te teate ju ise paremini. Jüri Lina me kinni panna ei saa. Ta on kaval. Ajab oma asju teistmoodi. Aga teid saame küll kinni panna."

"Olen kinniminekule mõelnud."

"Teil on kirjutusmasin," vahetas Valge teemat.

"Mul pole seda!" väitis Papson.

"No... Te ju kirjutate masinal! Kelle raamatuid? Kas Lina või enda omi? Teil on ju pabergi olemas!?"

"Ma ei kirjuta midagi!"

"Kui sõidaksime teie poole ja vaataksime järele?"

"Mul pole praegu tahtmist ja teil peab luba olema, et minu korteris otsida."

"Te tunnete hästi seadust! Kes teile õpetas?"

"Seadust peab ikka tundma!"

"Aga seda seadust te ei tunne, et sõjaväkke peab minema? No pole viga, varsti paneme teid kõiki kinni. Siis lisandub teile veel üks paragrahv. Te saate aastaid rohkem kui 1-5, pisut rohkem."

"Milline paragrahv?"

"Küll siis näete!"

Valge näitas avaldust, mille Teet oli kirjutanud 5. jaanuaril.

"Kas teie kirjutatud?"

"Jah."

"Seletage palun!"

Teet Papson selgitas, miks ta keeldub osalemast sõjaüritustes. "Planeedi asukad on niigi hullumeelsed! Milleks põhjustada massimõrva?"

"Aga kui hiinlane tuleb? Mis te siis teete?" urgitses Valge.

"Igatahes relvaga ma vastu ei lähe."

"Lasete ennast tappa?"

"Teisi küll ei tapa! Relvadega ei saavutata midagi!"

Sellega firmamees nõustus ja pööras jutu kodanikukohustele. Teet Papson seletas, et inimkohustused on talle tähtsamad ja et inimest ei tohiks karistada, kui ta ei soovi üldistest lollustest osa võtta. Teedu pärimisele, miks pole Nõukogude Liidus võimalik teenida sõjaväest eraldatud abiteenistuses, prõmmis Mart Valge vastu: "Meil sellist seadust pole, järelikult tuleb teil kas armeesse või vangi minna!"

Tšekist tahtis veel teada Teedu huvialasid. Ta kuulis, et noormees tegeleb peamiselt kunstiküsimustega ega taha end segada poliitikasse. Teet imestas, et igas mõtlevas inimeses nähakse vaenlast. Poolteist tundi hiljem ülekuulamine lõppes.

Samamoodi toimus see Annes Hermanniga. Valge teatas, et kavatseb poistega veel mitu korda vestelda, ning käskis uuele kutsele alla kirjutada ja tagasi tulla kuu aja pärast. Kodus kirjutas Teet Papson oma sõjavastase kreedo, et selle abil tuge saada Rootsi Patsifistide Ühingult. Nood polnud huvitatud patsifistidest Nõukogude Liidus, nende eesmärk oli ühepoolne rahu: Lääs pangu relvad maha!

Noormehe kreedo oli järgmine:

"Sõda on alati vägivald! Ükski režiim ega valitsus ei saa sundida oma kodanikke teise rahvuse vastu, kui puuduksid vägivallaeod nende endi inimestes. Sellepärast on iga humaanne inimene vastutav sõja eest,

toimugu see mis tahes maal! Eriti raske vastutuskoorem lasub tänapäeva inimesel, kui arvestada relvi, mis võivad hävitada meie planeedi ja täielikult hukata sellel kõik eluvormid.

Vägivald ja selle organiseeritud vorm – militarism tuleneb alati austuse puudumisest kõige elava suhtes. Meie kohuseks on sisendada inimestele aukartust elu ees. Ma usun kindlalt, et igas mõtlevas inimeses peituvad headuselätted. Sellega seoses usun ka kunsti kasulikku mõjusse inimkonnale, sest tõelised ja siirad kunstiilmingud kutsuvad esile positiivseid, arendavaid ja harmoonilisi emotsioone.

Siiski peab arukas ja vastutustundlik inimene aitama end ka ise. Esmalt peame me keelduma igasugustest üritustest, mis otseselt või kaudselt soodustavad vägivalda, sõda ja agressiooni. Iga säärane keeldumisakt aitab minu arvates kaasa universaalse rahu ja harmoonia saavutamisele inimkonnas."

Välispassi saamiseks jõudsin Tallinna õigel ajal. Sekretär palus veidi oodata ja kutsus mu siis enda juurde. Ta võttis minult vajalikud paberid vastu ja käskis ühele venekeelsele trükisele alla kirjutada. Sellelt võis lugeda: "Käesolevaga kohustun mitte kahjustama Nõukogude Liidu huve..." jne. Siis ta seletas, kuidas ma pean Soome konsulaadist Leningradis taotlema sissesõiduviisat. Ta lisas, et mulle on antud väljasõitmiseks vaid veidi üle kuu.

Lõpuks ütles sekretär: "Oodake pisut koridoris. Ülem tahtis teiega kõnelda." Ta kadus teise koridori, mille uksel silt keelas kõrvalistel siseneda. Varsti ta hõikaski: "Seltsimees Lina! Ülem ootab teid oma kabinetis. Palun järgnege mulle!"

Vabariikliku Välisviisade Osakonna ülem Vähi oli keskealine väiksemat kasvu mees. Ta tervitas ja pakkus istet. Silmitses mu välispassi ja alustas siis juttu:

"No nii... Nüüd siis läheb sõiduks! Me muidugi loodame, et välismaal elades te mitte kuidagi ei kahjustaks Nõukogude Liidu huve. Mina olen palju reisinud vanem mees juba ja soovitan teile kui noorele mehele soojalt, et väikesel inimesel pole midagi tegemist suures poliitikas."

"Aga ma pole ju tegelnud poliitikaga!"

"Noh, eks te ise teate, et need asjad pole just niiviisi ja sellepärast saate ju ka ära sõita. Ehk see ongi parim lahendus?"

"Ma tõesti ei taipa, sest ma enda arvates pole midagi lubamatut teinud."

"Olgu! Jätame selle. Igatahes ärge kavatsege hakata pendeldama välisriikide ja Eesti NSV vahel!" teatas Vähi.

"Aga kas ma mujale Nõukogude Liitu tohin tulla?"

"Ei! Te lihtsalt ei saa viisat."

Pidin taas küsima, mida olin siis nii kohutavat teinud, aga loobusin sondeerimast. Ma ei kavatsenudki Eestisse külla sõita enne, kui okupandid on läinud.

Olin õnnelik, et pääsesin sombusest tõveõhkkonnast. Varasem elu tundus kui painajalik unenägu. Mind diskrimineeriti ja mustati, sest mul olevat "eriskummalised vaated".

"Ja veel. Kohe kui olete Helsingisse saabunud, minge meie konsulaati ja esitage seal avaldus kodakondsusest loobumiseks. Seal maksab see vaid 50 rubla (300 marka)," nõudis Vähi.

Nüüd oli selge, et neil oli tõesti tahtmine, et astuksin nende kodakondsusest välja.

Sellega audients lõppes. Vähi soovis mulle head reisi ja palus mul väljasõidupäeval Tallinnas neile postitada lahkumisteatega kaardi.

Jäin Tallinna, et pühapäeva õhtul Leningradi sõita. Sealsesse Soome konsulaati lubati minna ainult neil, kel oli valvemiilitsale välispass ette näidata. Asjaajamised konsulaadis sujusid, eelkõige meeldis sealne vaba atmosfäär. Jäi veel oodata viisat Soome.

Tartus hakkasin pakkima kohvreid ja alustasin hüvastijätukäike sugulaste ja tuttavate juurde. Teiste hulgas kohtusin mitmete opositsioonitegelastega Tartus ja Tallinnas. Mulle tutvustati ka uusi inimesi, kes kõik varustasid mind rohkete andmetega. Nad soovisid, et teen need Läänes avalikuks.

Jutud minu emigreerimisest levisid. Üha rohkem inimesi otsis mind üles, sealhulgas hulk tudengeid: igal omad mured. Kõrveküla rahvalt kuulsin järjekordsest võimumeeste alatusest. Nimelt sõitis

Miina Härma kolhoosi esimees Ursel Teedemaa 28. septembri ööl 1978 Kõrveküla koolimaja lähedal otsa ligi 40-aastasele Jüri Särakule ja jättis ta teeveerde lamama. Särak suri saadud vigastuste ja osaliselt külmumise tõttu. Loomulikult jäi kommunistist funktsionäär Ursel Teedemaa karistuseta. Arvatavasti protesti märgiks heisati 24. veebruari hilisõhtul 1979 Kõrveküla koolihoonele Eesti rahvuslipp. Sündmusest teatas miilitsasse kommunistist karjabrigadir Alice Raig. Uurimise käigus selgus, et lipu heiskasid Leili Pool (50), Viive Täpsi (35) ja Aino Viljapuu. Neid karistati arestiga "pisihuligaansuse" eest.

Juba aasta hiljem muututi selliste protestiväljenduste suhtes karmimaks. Nii saadeti tehnikumiõpilased Olev Tiitson, Raivo Hermlin ja Vello Sõstar poolteiseks aastaks töölaagrisse, sest 24. veebruaril 1980 heiskasid nad Tartu Toomkiriku varemeile rahvuslipu. Viljo Vilba kui aktsiooni algataja sai kaks aastat sunnitööd. Kõigele vaatamata sätiti lippe üles üha enam, isegi Tallinnas, näiteks lehvis sinimustvalge 24. veebruaril 1980 Hiiu raudteejaama lähedal elektrialajaama piksevardas.

Eesti Vabariigi aastapäev anastatud Eestis oli ühtaegu erutav ja masendav sündmus. Paljud noored surusid üksteisel kätt ja uuditsesid, kas ehk kusagil rahvuslipp lehvib. Tavaliselt kuulis lipuheiskamistest mõneti hiljem. Rahvuslikke meeleavaldusi korraldati ka jõulude aegu ning jaanipäeval, näiteks jaaniõhtul 1980 Tartus Tähtvere lauluväljakul. Ent ka harilikel päevadel tavatsesid rahvusmeelsed noored rahvusvärvilisi kampsuneid, särke, suusamütse kanda. Kord tuli mulle Tartu Kaubamaja ees keegi nooruk vastu, seljas sinimustvalge jope. Ütlesin oma kaaslasele: "Näe, see on õige eesti mees!" Noorukil oli seda meeldiv kuulda. Teine kord juhtusin kuulma, kuidas üks teismeline noor vene kiosköörigа pahandas: "Kui sa eesti keelt ei taha ära õppida, kasi Venemaale tagasi!" Polnud ime, et rahvuslikud pinged plahvatasid sügisel 1980 õpilaste suurte meeleavaldustena mitmel pool Eestis.

EKP Keskkomitee jälitas oma terroriaparaadi abil "kahtlasi isikuid" ja ohustas isegi eesti keele ja kultuuri seisundit, takistades

ka folkloori uurimist. Alles Läänes jõudis Läänes minu kätte saladokument vene keele pealesurumiseks. Vastav põhiotsus EKP Keskkomitee esimese sekretäri Karl Vaino kinnitusega võeti erimäärusena vastu juba 19. detsembril 1978, kusjuures nn. Ürituste plaan oli tunnistatud salajaseks. Lääne ajakirjanduses oli see plaan avaldati. Tolles dokumendis nõuti vene keele intensiivsemat õpetamist koolides ja isegi lasteaedades, vastava propaganda tegemist ajakirjanduses, raadios ja televisioonis. Kevadel 1979 korraldati Kilingi-Nõmmel lasteaiakasvatajate kursused vene keele õpetamiseks mudilastele, nagu tollal teatasin "Eesti Päevalehe" vahendusel.

Salajaseks tunnistati ka Eesti NSV Ametiühingute Nõukogu 29. märtsi 1979 otsus, mille tõlge oli välja jagatud erinimekirja alusel. Paar iseloomulikku punkti kõnealuse, pitseriga kinnitatud otsuse lõpust:

10. Ametiühingute Nõukogu pleenum omistab suurt sotsiaal-poliitilist tähtsust vene keele kui rahvastevahelise suhtlemisvahendi, tööalase koostöö, NSV Liidu rahvaste vendlus- ja sõprusvahendi õpetamisele ja soovitab moodustada töökollektiivides ringe vene keele õppimiseks ja täiustamiseks, varustades neid õppe- ja näitvahenditega.

11. Täielikumalt kasutada ametiühingulisi ja turismielaseid sidemeid välisriikidega NLKP XXV kongressi otsuste propageerimiseks ja kommunismiehitamise valdkonnas nõukogude rahva saavutuste, sotsialistliku korra eeliste, rahvaste sõpruse ja proletaarse internatsionalismi ideede, Kommunistliku Partei ja Nõukogude valitsuse rahuarmastava poliitika, sotsialistliku ühendusmaade ühtsuse tugevdamise propageerimiseks, imperialismi agressiivse poliitika, Hiina juhtkonna hegemonistliku ja agressiivse kursi paljastamiseks.

Seoses Moskva XXII Olümpiamängude ja Tallinnas Olümpiaregati korraldamisega kasutada rahvusvahelisi spordisidemeid nõukogude rahva majandus-, kultuuri- ja massilise kehakultuuriliikumise alaste saavutuste laialdaseks propageerimiseks.

10. oktoobril 1979 järgnes Eesti Vabariikliku Ametiühingute Nõukogu Presiidiumi määrus (protokoll nr. 47-6) ürituste plaani kohta seoses NLKP KK määrusega "Ideoloogilise ja poliitiliskasvatusliku töö edasisest parandamisest".

Selles venekeelses saladokumendis, millel oli J. Ulfsaki allkiri, on öeldud, et tuleks laialdasemalt vahetada klubitöötajate eesrindlikke kogemusi ametiühingute liinis Moskva, Leningradi ja teiste Vene Föderatsiooni linnade parimate klubidega. Järgnes otsesõnaline korraldus: "Rakendada lisameetmeid taidluse ja klubitöö paremaks kasutamiseks aktiivse huvi tekitamisel vene keele valdamise vastu." Selleks tuli kasvatada ringijuhendajaid ja taidluskollektiive, mõjustada repertuaaripoliitikat, vahetada esinejaid jne. See tähendab, et eestlasi saadetaks Venemaale ja vene taidlejaid toodaks Eestisse, et siin huvi vene keele vastu suurem oleks.

Enne Eestist lahkumist tutvusin ka endiste poliitvangidega, sealhulgas Valdur Raudvassariga (sünd. 1939), kes oli kuus aastat olnud sunnitööl Nõukogude-vastase tegevuse pärast. Hiljem töötas ta koguni kooliõpetajana Võrumaal Loosis ja Antslas, kuni ta eemaldati 1977. Seejärel läks ta tööle Antsla tuletõrjesse. 1979. aasta algul hakkas KGB uuesti teda jälitama, kahtlustades vastutegevust. Teda kavatseti koguni vaimuhaiglasse paigutada. Sellest rääkis ta mulle märtsis 1979. Valdur Raudvassar oli oma tähelepanekud ka kirja pannud.

13. veebruaril 1979 kutsus üks Vene major ta töötelefoni kaudu järgmiseks päevaks Võru sõjakomissariaadi arstikomisjoni (Kreutzwaldi tn. 1). Enne pidi ta käima röntgenis, seejärel juhatati psühhiaater Õie Vahingu juurde (psühhiaatri ja prosaisti Vaino Vahingu õde). Algul keerles jutt tervise ümber. Raudvassar arvas, et teda kutsuti tema tervise halvenemise pärast, sest ta oli nõudnud enda arvelevõtmise tühistamist. Seejärel viis arst jutu ametile, tundes huvi, mis tööd oli Raudvassar varem teinud. Ta üllatus, kui kuulis, et mees oli kaheksa aastat õpetaja olnud.

"Õpetaja? Miks te siis enam ei taha õpetajana töötada?" imestas psühhiaater.

"Äratulek ei olenenud minust," seletas Valdur. «Mind pole keegi tänaseni vallandanud. Tean kõigest niipalju, et 25. augustil 1977 pidas Võru Kultuurimajas partei linnakomitee kolmas sekretär E. Saarik õpetajaile kõne algava õppeaasta puhul ja nimetas, et rajoonis on kaks õpetajat, Raudvassar ja veel keegi, kes ei tohiks nõukogude noorust kasvatada, lisades: "Õnneks on mõlemad meilt lahkunud." Vähemalt mina polnud lahkunud kuhugi, aga sellest aitas: ükski direktor ei julgenud minult enam tunde nõuda.»

"Huvitav! Sellist lugu pole ma veel kuulnud. Mis te arvate, miks teid taga kiusatakse?" urgitses arst.

"Täpselt ma ei tea. Aga ma arvan, et aluseks on minu noorpõlves istutud vangiaastad."

"Te olete vangis ka olnud? Miks?"

"Poliitika pärast. Kuus aastat koonduslaagrit Mordvas aastatel 1961-1967. Süüdistatuna paragrahvide 69 ja 70 järgi."

"Ja pärast karistuse kandmist hakkasite õpetajaks?" uuris kittel.

"Muidugi mitte kohe. Olin kolhoosis abizootehnik, ehitustööline, betoonivalaja, käisin ülikoolis..."

"Lõpetasite ka?"

"Ei! Välja söödi. Kuigi olin õppinud peamiselt hinnetele 4 ja 5, ei lastud mul teise kursuse lõpus üht eksamit ära teha, ei jäetud võimalust isegi kursust korrata, vaid eksmatrikuleeriti paugupealt."

"Jaa... Aga kuidas te tunnete, kas teid koheldi õigesti?"

"Mina tunnen, et mitte."

Nõnda hakkas psühhiaater asja tasapisi tüürima talle vajalikus suunas. Siis ta päriski maailmavaate kohta. Vastuseks ta kuulis, et suurrahvaste esiletõstmine on kaasa toonud tohutute sõjapotentsiaalide kuhjumise, mis ähvardab inimsoo eksistentsi. Lahenduseks pakkus Raudvassar sallivust. Arst omakorda toonitas, et Nõukogude Liidus valitseb teistsugune arusaamine. Kui Raudvassar ruumist lahkus, oli tal käes kaart, millele oli vene keeles kirjutatud: "Vajab statsionaarset uurimist. Š295? (Skisofreenia?). Õ. Vahing."

Pärast ringkäiku teiste arstide juures paluti ta tagasi preili Vahingu juurde, kes soovitas minna "konsulteerima" Tartu

psühhoneuroloogiahaiglasse. Raudvassar keeldus. Arst lubas järele kuulata, kuidas toimus too oletatav vaenamine töökohal, ja palus siis mehe polikliinikusse märtsi alguseks oma vastuvõtule.

7. märtsil Valdur Raudvassar läkski huvi pärast. Vestlus arenes järgmiselt:

"Palun öelge mulle, kas te ikka veel arvate, et olete kuidagi eriline, kelle mõtted ja käitumine ei lähe teiste inimeste arusaamadega kokku?" provotseeris preili Vahing.

"Kõigepealt: seda pole ma kunagi väitnud. Aga olgu! Teie küsimuse toon intrigeerib mind samuti küsima. Keda te peate nn. tavalisteks inimesteks?"

"Mina pean tavalisteks inimesteks neid, keda kõik teisedki. Kes teevad rahulikult tööd, täidavad oma kohust ühiskonnas, on rahul, jah, rahul üldiste kooselureeglitega, ei tee oma mõtetega kahju teistele ega endale."

"Tubli, tubli... Palun veel üks küsimus, aga sellele vastamisel püüdke unustada, et küsija olen mina."

"Heameelega, palun!"

"Vaadake. Oli kord Taanis keegi Kierkegaard – kas olete teda kuskilt lugenud?"

"Olen," vastas preili Vahing pärast pausi.

"Hea küll. Aga Dostojevski, Tammsaare – neid ikka kindlasti olete lugenud?"

"Jah, olen."

"Palun öelge, millise mulje need kirjamehed teile inimestena jätsid? Olid nad täiesti normaalsed?"

"Need inimesed on väga palju korda saatnud ja mineviku tingimustes on igati hinnatud..."

"Nojah, seda olete ka kuskilt lugenud. Teie äsja avaldatud inimväärtuste mõõdupuu järgi pidid nad olema ju täishullud. Noh, Dostojevski – selle asemel, et advokaadiks või kaupmeheks hakata ning rikastuda ja oma perekonna eest hoolt kanda, hakkas kirjutama kahtlase väärtusega raamatuid, polnud järsku millegagi rahul... kõige vähem veel üldiste kooselureeglitega. Ja oi! Kuidas

tema ja Tammsaare ja Kierkegaard ning kõik sellised – kuidas nad oma mõtetega häirisid teisi ja iseendid."

"Noh, Dostojevski vaimse tervise üle on tõesti vaieldud. Aga kas teie tahate end nendega, suurvaimudega võrrelda?"

"Tingimus oli unustada, et küsija olen mina. Suurvaimudega... Kas teie nad suurvaimudeks kuulutasite? Neil meestel vedas, et teie ja teietaolised pidid tollal oma väärtuste mõõdupuuga koju jääma."

Siis avaldas psühhiaater arvamust, et tänapäeval ei saavat kirjanik aina rahulolematust avaldada ja eitustest elada. Raudvassar leidis, et nooremad just hindavadki selliseid kirjamehi nagu Kaplinski ja Valton, mitte aga parteikongressidel püstitatud loosungite lehvitajaid. Vahing lausus, et Valtonit tunneb ta isiklikult ja tema suust pole ta midagi ketserlikku kuulnud, pealegi ei meeldivat talle selle kirjaniku raamatud. Raudvassar oletas, et küllap tundis Valtongi piisavalt preili Vahingut. Psühhiaater kahetses, et Raudvassar tahab oma mõtetega ainult lammutada. Siis ütles Raudvassar, et kindlasti arvab tohtripreili nõnda üksnes seepärast, et on valedega harjunud juba koolist peale.

"Õpetajad valetavad küll, aga ega nad sellepärast usu, mida räägivad."

"See on üks ja sama. Teiseltpoolt on see hullemgi, sest kurja tehakse juba teadlikult."

"Hea küll, aga ilma selliste valedeta on võimatu eksisteerida. Ja raske on teiegi elu, eks ole? Ja uskuge, veel raskemaks läheb..." õiendas tohter.

"Elu läheb meil kõigil järjest raskemaks, ka teil. Totaalse valetamise päevad on lõpule jõudnud..."

"Aga ma ei saa ikka aru, miks te seda tõde nii taga ajate."

"Ah selles on asi! Vaevalt ma seda isegi seletada oskan... Ma olin seal koonduslaagris koos inimesega, kes oli teise inimese ära söönud. Nälg ja meeleheide viisid teda nii kaugele. Jõi kaaslase vere ära ja teravaks ihutud lusikaga tükeldas ja sõi ühe reie. Seda põhjustasid nälg ja meeleheide, mis oli tekitatud teiste inimeste

poolt – nende poolt, kes lubasid maailma päästa alatoitlusest ja teha inimesed sõpradeks ning seltsimeesteks... Teiseks. Vangid mängisid pühapäeval jalgpalli, mina jalutasin ühe ukrainlasega jalgteel piki traataeda. Äkki hüppas keegi mõne sammu kaugusel üle aia. Ühel 25 aastat istuval mehel tuli soov vabaks saada. Kohe käis automaadivalang, kuulid vihisesid meist mööda, lõid tolmu üles ja meile pritsis näkku verd ja midagi valget, räägitakse, et ajutükid... Niimoodi, preili. Teie käisite vast samal ajal ülikoolis, õppisite eksisteerimise ja läbilöömise suurt kunsti. Teie olete valmis saatma kõiki hullumajja, kes ei soostu valetamist õppima... No saatke siis, selleks on teil võimu küllalt, kuid ärge valetage, et olen tagakiusamise ja jälitamise haige fantaasiaga välja mõelnud," Nõnda arutles Valdur Raudvassar, kelle isagi oli 12 aastat Siberi vangilaagris virelnud.

Vahing tõttas kinnitama, et ta tahtvat meest üksnes päästa. Tal olevat ülesanne selgitada, kuidas Raudvassar suhtub ühiselureeglitesse. Ta keeldus ütlemast, milline asutus või isik selle ülesande andis, kohmates, et võtnud selle ülesande ise. Ta heitis veel ette, et mees liialt kahtlustab. Lõpuks ütles Valdur, et Tartusse uurimisele ta ei lähe, ning soovitas preili Vahingul hakata lugema Valtonit, Kaplinskit ja Dostojevskit...

Kord, kui Mart Niklusega telefonisõlmes kokku juhtusime, kutsus ta mindki kabiini. Ta oli tellinud kõne Ants Kipparile Stockholmi, mina ootasin Helsingi-ühendust. Olin ennast julgeks pidanud, aga sääraseid asju, nagu Mart Niklus telefoni teel edasi ütles, poleks ma söandanud avalikult välja tuua. Mart tutvustas mindki Ants Kipparile ja lisas, et olen tulemas sinnakanti. Siis andis ta toru mulle. Olin kohmetunud, sest ei tahtnud telefonis kõigest avameelselt rääkida (näiteks võimalikust sõidust Stockholmi). Kes teab, mida firmamehed viimsel hetkel võivad välja haududa?

Kõnesid Läände pidi vahel ootama tundide viisi, mõnikord ei suvatsetudki anda ("number ei vasta", kuigi aeg oli kokku lepitud, "liin on rikkis"). Siis hakati nõudma kõne tellija nime. Kui esitasin

sellise seaduserikkumise puhul kirjaliku protesti, siis see komme kadus. Juba enne olin keeldunud oma nime ütlemast. Niklus seevastu kohmas alati mõne tšekisti nime.

Kui elasin juba Läänes, rääkis Mart mulle värskemaid uudiseid alati telefoni teel, muud andmed saabusid kirjaga. Siis hakkas tema eeskujul aeg-ajalt helistama ka Tartu ülikooli vallandatud õppejõud Jüri Kukk, kes kartmatult edastas asjaolusid enese vaenamisest, sest ta oli komparteist välja astunud. Ta palus mul tema lugu avalikkusele tutvustada. Tegin seda vastavalt võimalustele. Ta muutus järjest julgemaks, otsis abi ka USA ajakirjanikult David Williselt, protestis ja lõpuks nõudis väljarännuluba. Ta vahistati 13. märtsil 1980 ja mõisteti jaanuaris 1981 kaheks aastaks vangilaagrisse, kus ta suri 27. märtsil 1981. Protestiks ebaõiglase kohtlemise vastu oli ta juba novembris 1980 alustanud näljastreiki. Täheldasin, et ka Jüri Kuke telefonikõned, millest osa on salvestustena avaldatud minu toimetatud heliajakirjas "Fookus", on erakordselt julged. Sellepärast ma ei imestanudki, et tema kohtutoimikusse lülitati süüdistus ka minuga peetud kõnede eest, nagu Niklusegi puhul, et teisi helistamast kohutada. Prokurör Siim Kirsipuu väitel sisaldanud need oluraportid Nõukogude Liitu laimavaid väljamõeldisi. Hiljem tõsteti telefoniühenduste vähendamiseks tunduvalt kõnetariife. Jüri Kukk jättis mulle vastutustundliku, põhimõttekindla ja söaka õiglusenõudleja mulje. Võimurid pelgasid teda ning pagendasid ta seadusevastaselt Venemaale. Iseloomulik on seegi, et miilits ei lubanud pildistada isegi mitte Jüri Kukehauda Vologda linna kalmistul.

Andekas keemik hukkus tõe nimel. "Südametunnistus ei luba mul jääda Nõukogude Liidu kodanikuks ja vaikida." Seda ütles ta NSVL Ülemnõukogu Presiidiumile lähetatud avalduses, mille ta mullegi telefoni teel ette luges. Jüri Kuke leselt, nagu ka Mart Nikluse emalt võeti isegi pakkide saamise õigus. Sellest on Nõukogude sidetalitus ametlikult teatanud Lääne postifirmadele. Järelikult kui pakke välismaalt kätte ei antud, kuulus seegi karistuste hulka, kuigi sellist toimingut ei toetanud ükski avalik seadus. See

meenutab olukorda vangilaagreis, kus trotsliku käitumise eest tühistatakse teatud ajaks pakkide saamise ja külaliste kohtamise õigus.

Hädaliste abistamine oli seega Nõukogude impeeriumis lubamatu. Isegi Eesti Raadio ei tohtinud ühelt Lääne firmalt kord vastu võtta süntesaatorit, selleks tuli hankida nõusolek Moskvast. Seepärast oli ka mõistetav, miks OVIR-i ametnikud tihti keelasid Läänes viibinutel kodus rääkimast, et paljudes arenenud kapitaliriikides aitavad hädalisi sotsiaalbürood.

Jüri Kuke agaramad ülikoolist kõrvaldajad olid professor Viktor Palm, keemiakateedri juhataja Vello Past ja õppeprorektor Uno Palm.

Jüri Kukk koos oma abikaasa Silvi ja lastega.

14. märtsil kuulas KGB leitnant Albert Gektor Tartu sõjakomissariaadis üle Annes Hermanni ja Teet Papsonit. Esimesele ta mainis: Linale anti siiski väljarännuluba, kuigi eeldatavalt hakkab ta Läänes paksu pahandust keerutama, aga küllap tal varsti suu kinni pannakse. Tuttavad pelgasid nüüd, et ehk kavatseb KGB mulle Läänes midagi teha. aga ma rahustasin neid: "Need on armsad väliseestlased, kes mind kindlasti kiusama hakkavad, tehes minu vaigistamiseks agaralt tööd – "pagaripoiste" suureks meeleheaks! Nii hästi tunnevadki tšekistid pagulaste mentaliteeti!"

Tookord ma veel ei teadnud, et nuuskimiseks ja niiditõmbamiseks Läänes oli ka Tallinna KGB-s välisosakond, kus üks tähtsamaid tegelasi olnud major Kroon, kelle tütar Galina elas Stockholmis.

Teet Papsonilt nõudis nuhk Albert üha uuesti tema sõjavastaste ideede allikat. Firmamees ei suutnud mõista, et keegi võiks ka iseseisvalt millelegi jõuda. Seejärel ähvardas ta noormeest vanglaga ja viis siis jutu Hiina agressioonile Vietnami vastu. Papson lausus, et Pekingis ometi lubati rohkem kui 500 patsifistil demonstreerida agressioonivastaste plakatitega, nagu Eesti Raadio teatas. Ainult üksikud võeti kinni.

"Kui juba Hiinas midagi säärast lubati, siis usun, et meie riik on sada korda humaansem?" päris Teet.

"Kahtlemata on. Aga me teame teie tegudest, et te tegelikult mõtlete, et meie riik on sada korda fašistlikum."

"Millistest tegudest?"

"Meie teame täpselt. Oleme aga praegu sõjakomissariaadis ja sellest me siin ei räägi."

"On see ähvardus?"

Vastust ei tulnud, "vestlus" lõpetati. Kuigi Teet Papson oli kahelnud, kas teda siiski vangi pannakse, sest see kahjustaks rängalt tema moraali, andis nuhk Albert mõista, et KGB-le teeb peamist muret Teedu-Annese kavatsus samuti abielluda välismaalastega ja taotleda emigreerimisluba. Tšekist koguni laitnud: vaevalt Teet Läänes kunstnikuna läbi lööb.

Minu väljasõidutähtaeg sai otsa, kuid Soomest viisat polnud. Sõitsin Tallinnasse ja taotlesin ajapikendust. Seda antigi, aga vaid 10 päevaks. Oma tuttavailt Soomes sain küsitud numbri ja ma helistasin kohe sealsesse siseministeeriumi, selgitades oma sundolukorda. Lubati kohe kõik korraldada. Hiljem selgus: asjaga oli venitatud põhjusel, et mu naine oli Soomes töötu. Tõepoolest saingi paari päeva pärast viisa. Jõudnud reede hommikul, 30. märtsil Leningradist takistuste kiuste Tallinna (rong ja bussid olid sel päeval eriti koormatud, mistõttu pääsesin Tartu bussiga Jõhvi, kus sain mõne aja pärast ümber istuda), selgus, et pileteid laevale enam polnud. Kui olin hädaliselt selgitanud, et ma saan sõita veel üksnes pühapäeval, 1. aprillil, anti mulle tekipilet.

Tartus läks nüüd kiireks asjade sorteerimiseks: mis tuleroaks, mis kohvritesse, mis "kanalimeeste" kätte mulle järelesokutamiseks.

Ärasaatjaid kogunes pühapäeva hommikul Tallinnasse rohkesti. Lihtsal koosviibimisel meenutasime läbielatut.

Tollis võeti mind ette viimasena, vaevalt tund enne laeva väljumist. Paluti astuda kõrvalruumi, kus kästi rõivad seljast ja kingad jalast võtta, et mind korralikult läbi otsida. Taskust leiti kaks kuldmünti ja need konfiskeeriti, lisaks tuli maksta trahvi. Loobuma pidin ka paarist mälestuskivikesest. Tavaliselt võivad emigreerijad kaasa võtta kõik isiklikud asjad, isegi mööbli. Mina pidin maha jätma isegi rohelise matkaülikonna (peeti sõjaväelikuks) ja isegi lisavaluuta saamiseks mõeldud viinapudeli. Minu pagasi läbivaatamist erakorraliselt juhtinud kõrgem piirivalveohvitser väitis, et mu asju ei jõuta enam kontrollida, mistõttu kõik mu kümme kohvrit, mis peamiselt sisaldasid raamatuid, helilinte ja -plaate, erafotosid, UFO- ja paramaterjale, mu avaldatud artikleid ning tõlkeid, peavad esialgu Tallinna jääma.

Tuttavad teatasid, et pärast laeva väljumist sõitis tollimaja ette KGB villis, millest astus välja major Valdur Timusk koos kaaskonnaga. Mu asjad laoti sõidukisse, mis minema vuras. Kohvrid tagastati pärast agarat nõudmist Eestist ja Soomest alles

15. aprillil. Enam polnud neis helilinte, mõnda kirja ja mõnesid postkaarte (sealhulgas Enn Tarto õnnitluskaarti mu uue elu puhul). Helilindid saadeti lõpuks Helsingisse juuni teisel poolel, kui olin Tallinna tolliülemat hoiatanud, et ma alustan laialdast Nõukogudevastast tegevust, kui minu linte eesti muusika ja mu enda saadetega ei tagastata. Mõni religioosne postkaart anti veel kaasa mu emale, kui temagi detsembri algul 1979 Läände saabus.

Pääsesin laevale viimasel minutil. Siis ma veel ei teadnud, et tollil on õigus laeva kinni pidada, kuni pagasi läbivaatamine on lõppenud.

Viipasin läbi raudvõre veel kord ärasaatjaile ja astusin laeva pardale. Kas tõesti olid minu öised päevad lõppenud? Laev hakkas kaist eemalduma. Niipea, kui olin meeltest tõrjunud ängistuse, mis tekkis piirivalvurite pikaldasest ja kahtlustavast passi uurimisest ja tollisekeldustest, tunnetasin, et maha jääb midagi armsamat, kui oskasin aimata. Lahkumiskurbus ning sõpradest eraldumise tunne võttis pisaragi silma, kuid paar sõbralikku soome turisti olid varmad mind lohutama.

Lahkusin kommunismi amfiteatrist, kus iga päev pidi arukas ja aus inimene vastu seisma türanniale. Põrgunähtus kommunism oli ilmunud potjomkinliku silmamoondamise abil valgusingli kujul, varjates väljaspool võimupiirkonda oma ilget palet. Vaimse pidalitõbisena sündinud Nõukogude Liit külvas hävingut kõigil tema mõju alla sattunud maadel. Ühtekokku hukkus 300 miljonit inimest, neist Nõukogude Liidus 147 miljonit (ainuüksi Kasahstanis tapsid kommunistid halastamatult suurema osa kohalikest elanikest). Vladimir Lenin on kuulutanud: "Ja kui Venemaa ka hukkuks, kommunismi-idee peab läbi viidama!" Kremli valitsejad tahtsid hukatusse saata ka ülejäänud maailma, õõnestades, organiseerides riigipöördeid ja kavandades sõjalisi agressioone.

Pääsesin muserdavatest elutingimustest, sest karma avas tee vastaskaldale. Ma keeldusin järgimast madalat seadmust, valelikke vaateid, et mitte suurendada teiste kannatusi. Kremli režiimi võinuks ju kuidagi taluda, kui tegu olnuks tõesti nõukogude

võimuga, kuid nõukogudel polnud seal mingit voli – võim oli koondunud kompartei keskkomitee poliitbüroo ja tema salateenistusi juhtivate kuritegelike elementide kätte. Puud tuntakse viljast!

Kommunist on jätnud vaimse Seadmuse, ta räägib valet ja on loobunud sealpoolsest maailmast. Selliselt inimeselt võib oodata kõiksugust halba. Minus oli kinnistunud Dhammapada tarkus, et nõmedatega kokkupuutumine toob kannatusi. Saatus andis mulle nüüd võimaluse nende voli alt eemalduda.

Kommunist püüab orjastada neid, kes ei ole sama pahelised, nagu ta ise. Ta tahab tappa kaasinimese hinge. Romain Rolland on öelnud: "Hinge mõrtsukad on kõige hullemad mõrtsukad."

Mu pisikest isamaad ei saanud pidada hubaseks kodupaigaks (Baltikumis elab ligi 2 miljonit hoolimatut slaavi kolonisaatorit, kellest lõviosa ei räägi kohalikke keeli). Kohalikud parteikomiteedki meenutasid pigem politseiasutusi. Nii määrati partei Tallinna linnakomiteed juhtima tšekist Nikolai Juhanson (sünd. 1927).

Samal ajal kui propaganda kuulutas olematuid saavutusi (raadios edastati reportaaže vabrikute avamisest, mis veel valmiski polnud), puudus oli kõigest elementaarsest: kraadiklaasidest, tualettpaberist, ravimeist jne. Minu ema pidi isegi maomahla hankima tutvuste kaudu. Puudus korralik arstiabi. Nõukogude Liidus vaakus hinge 1000 imikust 40. Tervishoiule kulutati kõigest 75 rubla inimese kohta aastas (USA-s 1225 dollarit). Seevastu nomenklaturiste ravisid 4. peaadministratsiooni parimad arstid 12 erihaiglas, 8 - kliinikus ja 15 -sanatooriumis (lisaks oli veel üks erilabor ja uurimisinstituut). Mõistagi kasutati neis asutustes välismaiseid seadmeid ja ravimeid.

Et Soome laht oli mu lahkumise aegu veel jääs, siis jõudis laev end Helsingisse murda alles 2. aprilli hommikuks. Esimesed muljed olid oivalised. Justkui viibinuksin mõnel teisel planeedil. Tundsin end vanglast vabanenuna. Mõistsin veel selgemalt, mida Eesti on kaotanud.

Alles aastal 2005 said teatavaks üksikasjad, kui justiitsministeerium avaldas Okupatsioonide Repressiivpoliitika Uurimise

Riikliku Komisjoni "Valge raamatu". Nõukogude ja Saksa okupatsioonide tõttu hukkus 90 000 inimest (17,5% elanikkonnast). Lisaks pages Läände 80 000 eestlast.

Nõukogude Liidu tekitatud majanduslik kahju ulatub sadadesse miljarditesse dollaritesse. Ainuüksi aastail 1969-87 jäi Eestil saamata 153 miljardit dollarit (73% võimalikust rahvamajanduse kogutoodangust).

Mind lohutas kodumaalt lahkumisel Aleksandr Herzeni tähelepanek: **"...On igalt maalt ustavaid ja teotahtelisi inimesi välja rännanud, nende vaba kõne on kostnud kaugeltki, ja just k a u g e l t said nende sõnad õige kõla ja jõu, sest sõnade taga nähti tegu, eneseohverdust. Nende kõnede mõju kasvas koos vahemaaga, nii nagu kasvab kõrgest tornist visatud kivi lennuhoog."**

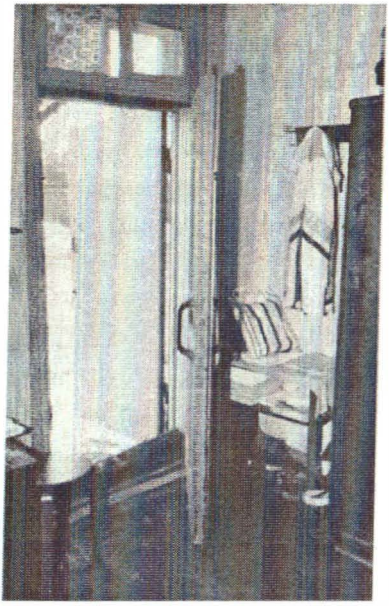

Jüri Lina toapugeriku uks, mis lõplikult sulgus tema taga 1. aprillil 1979.

VASTUVOOLUSES

"Tänapäeva inimesed ajavad mulle lihtsalt hirmu peale.
Kui tundetud ja piiratud, kui kiretud ja leplikud nad on,
kui jõuetud on nende mõtted ja kui ruttu jahtub nende ind,
kui vara hääbub nende õhin, energia, usk oma üritusse –
ja kus, kuidas, millal need inimesed küll oma elu ära raiskasid,
oma jõu ära kulutasid? Neid rikkus kool, mis neid sõgestas,
õllepoed ja üliõpilaste metsikud kombed lagastasid neid;
madal, räpane liiderdamine kurnas nende jõu;
sündinud ja kasvanud tõveõhkkonnas,
olid nad algusest peale mannetud ning närtsisid enne,
kui nad jõudsid õitsele puhkeda."
Aleksandr Herzen

Juunis 1979 abiellus Annes Hermann soomerootslannaga, aga Teedu naitumine nurjati: KGB saatis pruut Merja-Tuula Springare tagasi, püüdes tollele enne selgeks teha, et "kurjategijaga ei sobi abielluda". Hiljem keelduti neiule andmast uut viisat.

Sügisel 1979 mõisteti mõlemad noormehed poolteiseks aastaks luku ja riivi taha, kusjuures Teet Papsonit naeruvääristati 5. detsembril 1979 "Noorte Hääle" artiklis "Väärarvestus". Selle oli valenime all kirjutanud Ilmar Roden, kes käis Teetu enne vahistamist küsitlemas. Noormeest süüdistati tema vaimsuse pärast ja mustati. Sel puhul saadeti Eestistki toimetusele proteste. Annes Hermanni naise armuandmispalve jäeti rahuldamata. Aga Läänes alustatud ajakirjanduskampaania mõjul vabastati Annes paar kuud enne tähtaega – erakordne juhtum poliitvangi puhul. Andmed sokutasin isegi Rootsi suurlehte "Dagens Nyheter". Soome tal siiski ei lubatud asuda. Kuigi Teet oli pärast vanglast vabanemist

haiglane (kaksteistsõrmiksoole haavand ja radikuliit), võeti ta kevadel 1982 sundkorras ikkagi sõjaväkke. Vanglakogemuste mõjul ei julgenud ta teist korda enam keelduda. Teet on sündinud 1956, Annes on aasta varem.

Nagu olin kartnud, hakati varsti pärast lahkumist kimbutama mu sõpru. Vangistada kavatseti ka Aare Vallistu pärast EPA-st väljaheitmist. Pealegi abiellus temagi 19. juunil 1979 soomlannaga, hakates taotlema väljarännuluba. Loomulikult keelduti talle seda andmast. Juba tema abiellumist püüti takistada. Järjepidev kära Aare Vallistu nime ümber säästis teda suurematest ebameeldivustest. Teda üritati psüühiliselt murda, et ta vaid lahkumissoovist loobuks. Restorani "Kaunas" direktor Kauber keelitas 30. oktoobril KGB korraldusel Aare isa, kes oli tema alluv, et too ei annaks volitust poja emigreerimiseks. Aarele tehti ettepanek rajada perekond Eestis (registreerimise templijäljend kustutataks passist) või kui ta enam ei taotleks väljarännuluba, siis võimaldatakse tal jätkata katkestatud õpinguid. Et Aare Vallistu alla ei vandunud, siis jätkas KGB tema jälitamist, ähvardades vaimuhaiglaga. Firmamehed heitsid pilgu ka tema elupaika Tallinnas, küsitledes ta endist korteriperenaist. 3. jaanuaril 1983 "vestlesid" tšekist Albert Gektor ja üks tema kolleege Tartus Aare Vallistu emaga, uurides andmeid poja tegevuse kohta. Eelkõige huvituti Aare võimalikest sidemetest Jaan Vaaderpassiga. Ilmselt olid muud allikad kuivaks jäänud...

7. mail 1979 kutsus Jaan Vaaderpassi otsene ülemus ta ELVI direktori kabinetti. Seal ootasid ees direktor E. Valdmann, piimanduse kesklabori juhataja Arvi Olkonen (Jaan töötas selles laboris), parteisekretär Kumari ja KGB leitnant Albert Gektor. Kohal viibis ka Jaani abikaasa Ellen, kes oli enne üle kuulatud.

Gektor ütles, et kavas on arutada Jaan Vaaderpassi tegevust seoses Jüri Linaga, kes on pikemat aega elanud parasiitlikult, tegeldes ufoloogia, parapsühholoogia ja filmikunsti sildi all Nõukogude-vastase õõnestusega. Tema juures tehti läbiotsimine. Ta oli seotud Sergei Soldatoviga, kes eesti demokraadina mõisteti

Nõukogude-vastase tegevuse eest vangilaagrisse. Ta sai juhtnööre eesti demokraatidelt, nüüd aga antakse neid kusagilt mujalt. Abiellus soomlannaga ja asus elama Soome. Tema eeskujul on paraku paljud noored püüdnud pääseda Läände. Lina kohvreist leiti Tallinna tollimajas julgeolekutöötajate nimekiri, mida ta püüdis lubamatult Läände viia (järjekordne vale, sest sellest nimekirjast said nad teada üksnes pealtkuulamisseadmete abil). See näitab, et tema tegevus muutus iga aastaga poliitilisemaks. Ta leidis hulga mõttekaaslasi, sealhulgas tudengeid, kelle maailmavaade oli alles kujunemas.

Linal oli ka usaldusrühm, kes paraku ikka veel edasi tegutseb Jaak Lõhmuse kodus, kus isegi palvetatakse. (Kord kutsus naaber sinna miilitsa, sest kindlasti palvetavad Jaagu poole kogunenud noorukid: polnud kuulda käratsemist.) Seal olevat nähtud ka Jaani. Kui Jaan ütles, et Nõukogude Liidus on usuvabadus, siis seletas nuhk Albert: "Uskuda ja palvetada võib ainult vastavas asutuses."

Kui Gektor nõudis Jaani hinnangut, palus too näha tšekisti töötõendit. Pärast mõningast kemplemist Gektor selle siiski esitas, sest Jaan keeldus anonüümse isikuga kõnelemast. Mees lõi käega: "Olgu, mind juba niikuinii tuntakse!"

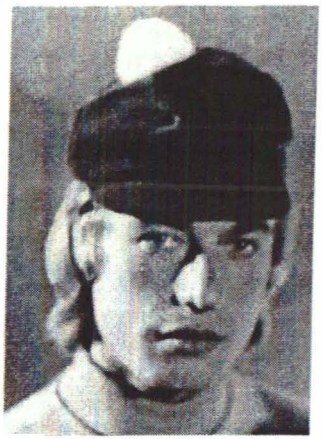

Jaan Vaaderpass.

Juhataja Olkonen soovitas Jaan Vaaderpassil oma sidemeist Linaga lahti öelda, sest too on nüüd Läänes. Jaan aga vastas, et ta ei kavatse sellest kirjavahetusest loobuda.

Firmamees lisas veel, et Lina esinenud "Amfos" ja teistes avalikes kohtades ilma loengupidamisõiguseta. Ta korraldanud isegi UFO-seminare ja muid üritusi ning õhutanud patsifismi. Seletati, et ka Vaaderpass levitanud töö juures UFO-raamatuid. Tšekist ähvardas, et kui Linast kirjutatakse nõukogude ajakirjanduses, lisatavat artiklisse ka Vaaderpassi nimi. Viimaks tähendas KGB esindaja, et Lina rahulolematus on kindlasti tingitud halbadest korterioludest. Seepeale lubas direktor Valdmann esimesel võimalusel rahuldada Vaaderpassi elamispinnataotluse.

Seejärel väitis nuhk Albert, et Jaan Vaaderpass andnud inimestele lugeda kõige Nõukogude-vaenulikuma eesti pagulaskirjaniku Andres Küngi raamatut "Saatusi ja saavutusi". Jaan eitas seda. Siis toonitati, et esialgu on vestlus sõbralik, aga asi muutuvat hullemaks, kui algatatakse kohtuasi. Kinnipanek ei andvat alati positiivseid tulemusi: enamik muutub veel suuremaks vastaliseks. Sellepärast tehtavat komnoortele ülesandeks Jaan Vaaderpass ümber kasvatada.

1984. aasta märtsis tegid tšekistid, eesotsas Viktor Kozlov, Jaan Vaaderpassi kodus läbiotsimise. Otsiti keelatud kirjandust. Muu hulgas võeti ära Jüri Lina koduköiteline raamat "Filmikunsti väljenduslikkusest". Rein Kilki, kes oli juhtumisi Vaaderpassile külla tulnud, peeti mõnda aega kinni. Kozlov viis Vaaderpassi KGB hoonesse ülekuulamisele, kus tšekist koos major Anto Otsaga tahtis teada, millised olid Vaaderpassi suhted Lina ja Jan Kõrbiga ning kuidas toimus Nikluse ja Tarto suhtlemine Linaga. Teda pinniti terve päev. Õhtul otsiti läbi ka tema naise maamaja Kudinal.

KGB töötaja Udo Männik, Vaaderpassi klassivend, tagastas hiljem osa äravõetud asju.

Jaan Vaaderpassi kodus oli kuu aega enne seda toimunud ebaseaduslik läbiotsimine, millele sattus peale Jaani naise Elleni õde.

Ühtekokku kutsuti Jaan Vaaderpass ülekuulamisele neljal korral. Enamasti ta küsimustele üldse ei vastanud. Kord Tallinnas Pagari tänavas ähvardas Anto Ots teda sõnadega: "Küll teil vesi ahjus on, kui vanglamüürid paistma hakkama!" Vaaderpass käskis selle ähvarduse protokolli kanda, mispeale Ots ta vihaga veerand tunniks ruumist välja viskas.

Vaaderpass tegi ähvarduse kohta prokuratuurile avalduse, mispeale Ots vahetati välja Riiast pärit eriti tähtsate asjade uurija alampolkovnik Arnolds Revaldsi vastu.

29. juunil 1979 "vestles" tookordne kapten Viktor Kozlov tudeng Helger Aaresillaga tema töökohas EPA-s, sest noormees keeldus minemast KGB-sse ilma ametliku kutseta. Kozlov võtnud kotist mingi masinal kirjutatud lehe ülevaatega minust: Lina tegelnud UFO-de ja parapsühholoogiaga, tegutsenud "Amfos", hiljem sehkendanud ka poliitikaga. Mainiti abiellumist ja emigreerimistki. Tehti mustavaid märkusi. Tekst meenutas halvustava artikli kondikava.

"Miks seda mulle lugeda andsite?" tahtis Aaresild teada.

"Te olite ju Linaga lähedalt seotud, kuulusite tema gruppi," vastas Kozlov.

"Ärge määrige mulle pähe teab mida! Pealegi, mis teil Jüri Linaga asja, kui ta on ära sõitnud?"

"Kas te siis ei tea, mida ta välismaal teeb?"

"Kust mina seda teadma peaksin?"

Ruumi ilmus teinegi firmakuju. Püüti veel urgitseda ja siis tuldi lagedale süüdistusega, et noormees on linna peal rääkinud Mart Nikluse kimbutamisest. Lõpuks teatati, et see vestlus olnud nn profülaktiline hoiatus. Sedamoodi manitseti kevadel 1979 veel ühte tudengit – Andres Kuustet.

25. septembril 1980 kuulas KGB major Anto Ots üle tudeng Helger Aaresilla seoses Mart Nikluse süüasjaga. Nagu selgub protokollist, mis on avaldatud põrandaaluses kroonikas "Lisandusi Mõtete ja Uudiste Vabale Levikule Eestis" (IX kogu), huvitus jälitusaparaat ka Nikluse sidemetest minuga.

Ots: "Mida te teate Mart Nikluse suhetest välismaaga?"

Helger Aaresild: "Midagi ei tea."

Ots: "Kas tunnete Jüri Lina?"

Aaresild: "Tundsin."

Major: "Mida te teate Mart Nikluse suhetest Jüri Linaga?"

Tudeng: "Midagi ei tea."

Ots: "Missugused olid teie suhted Jüri Linaga?"

Aaresild ütles lihtsalt: "Minu suhted teiste inimestega on minu asi."

Ülekuulamist jälginud anonüümne tšekist pahandas: "Kuidas nii, keeldute vastamast?"

Aaresild: "Küsimus oli inimesest, keda ma tundsin, ja see ei puutu asjasse."

Rahulolematu major Ots pani tudengi igaks juhuks veel kord proovile: "Kus Jüri Lina praegu viibib?"

Järgnes vastus: "Kust mina tean."

Säärane vaikimine nõuab mehisust. Enamik oleks kartlikkusest seletusi jaganud ja isegi väljamõeldisi lisanud, et "organeid" rahuldada ja "suhteid" mitte rikkuda.

Veebruaris 1980 nägin unes Mart Nikluse areteerimist Tartus Pöögelmanni tänaval. "Teda te enam ei näe!" hooples üks tšekistidest.

29. aprillil 1980 Niklus vangistatigi sellel tänaval, kuid tšekisti ennustus ei läinud täide. Mart Niklus saabus vangilaagrist rongiga Tartusse 13. juulil 1988.

Soomes pidasin loenguid, avaldasin UFO-raamatu, osalesin kultuuriüritustel, tutvustades eesti luulet, ja vaidlesin kohalike kommunistidega. Sõlmisin hulga vajalikke kontakte.

Mul toimus ka asjalik vestlus kaitsepolitseis, kus selgus, et on mõistlik ilma pikemata Rootsi suunduda. Juhul, kui Nõukogude Liit taotleb minu tagasisaatmist seoses mu Nõukogude-vastase tegevusega, ei saavat Soome keelduda, seletas lahke kaitsepolitseinik, kellega jutlesin. Augustis 1979 palusin Rootsilt asüüli.

Sügisel 1979 küsis toimetaja Ülo Ignats, miks ma nii hirmsasti sotsialismi vastu olen. "On ju olemas inimnäoline sotsialism!"

"Mis loom see on? Ja kus tema elab?"

Ignats sattus segadusse ja lõpetas jutu. Ta oli Rootsi punase ajuloputuse tagajärjel kaotanud iseseisva mõtlemise.

Kui ma kuulen sõna 'sotsialism' ükskõik millises seoses või vormis, jooksevad mul õudusvärinad mööda selga. Ma loodan tulevat aja, mil see väljend poliitilise mõistena keelustatakse. Natsionaalsotsialistidki püüdsid luua inimnäolist sotsiaalkorda. Ka nemad ei taibanud, et mis tahes katse sotsialismi teostada on määratud läbikukkumisele.

Kui olin Rootsis veidi kohanenud, kogesin pagulasjuhtidega kokkupuutumisel mõndagi kahtlaselt tuttavlikku. Mõni sehkendaja tundus pärinevat linna parteikomiteest või koguni EKP Keskkomiteest. Sama kahtlustav ja sama egoistlik hoiak, kuigi teisemärgiline. Taas sõnade ja tegude lahknevus. Tauniti lärmakalt inimõiguste rikkumist Nõukogude Eestis, aga piirati teisitimõtlejate väljendus- ja tegutsemisvõimalusi. Ülo Ignats on üks suurimaid silmakirjateenreid. Sallimatuse kehastus!

KGB ei säästnud jõudu minu mustamiseks ja diskrediteerimiseks isegi Läänes. Paraku olid tšekistidele pahaaimamatult abi andnud ka mõned pagulastegelased, kes tihti mind takistada üritasid. Nii keelas REE büroojuhataja Ahti Pae mul heliplaate müümast (need polevat kellegi lavastused ja Toivo Kurmeti muusika ei kõlbavat kuhugi!), kord ESTO päevil laskis ta mind ukse taha tõsta turvameestel. Hiljem saboteeris ta igasugustel ettekäänetel mu kavatsusi loenguid pidada ("inimestel pole sinu vastu mingit huvi!"). Ka ei suvatsenud ta meeldetuletustest hoolimata tagastada talle usalduslikult laenuks antud Eestist pärinevaid materjale.

Kummaline oli, et "Ameerika Hääles" Ahti Pae lausa ülistas minu luulelavastust "Kuuldumus liblikaväljade puhkemisest". Enne oli ta mulle poetanud, et pole mõtet nii rangelt Eesti kommunistidesse suhtuda, sest arvatavasti kasutaks temagi juhust, et

parteitegelasena endale lahedamat äraelamist kindlustada juhul, kui ta pidanuks okupeeritud Eestisse jääma.

Stockholmi Eesti Kultuurikoondise suhtumine minusse meenutas Tartu RSN Täitevkomitee kultuuriosakonna hoiakut "sellisele kahtlasele isikule ei või ju ometi tribüüni võimaldada!"), takistades mul Eesti kultuurielu tutvustamast.

Kentsakaks meheks osutus Heinrich Mark. Tema poole pöördusin kord koos Toivo Kurmetiga, et aitaks ühele eesti ansamblile ruume võimaldada. Ta hakkas hoopis seletama, kuidas olematu kultuuriringi jaoks riigilt raha välja petta. Hiljem põrkis ta: "Küll me teame teie kohta kõik!" Asja arutada ta ei viitsinud.

Kuigi Richard Norvell polnud minuga kohtunud, päästis ta kevadel 1980 valla laimukampaania, levitades ka Kanadas ja USA-s jutte, nagu elanuksin ma Tallinnas luksuslikus mitmetoalises korteris. ESTO '80 ajal Norvell tunnistas mulle, et ta pidanud Jüri Kukke ja Mart Niklust KGB agentideks, sest "kuidas nad küll niimoodi tegutseda said". Aga et mehed lõpuks vangistati, siis tuli suhtumist muuta. Ja säärane mees, kellest teati veel ka kriminaalseid rahaafääre, juhtis ESTO pidustusi.

ESTO ajal ütles Leo Karupää Eesti Majas mulle varjamatult: "Lahkuge siit ja ärge siin plaate müüge, sest küll me teame, kes te olete!" Kui ma palusin täpsustada, jäi ta nohinal vait. Hüüdsin talle otse näkku, et käitumiselt ei erine ta Eesti politrukkidest. Seejärel lubas ta kutsuda politsei...

Hiljem ühinesid mustamis- ja diskrimineerimiskampaaniaga Juhan Kokla ja Karin Saarsen. Viimane oli koos Richard Norvelliga nõudnud, et mu raadiosaated lõpetataks, sest ma olevat kahtlane tüüp. Samasuguse nõude esitas Eesti Raadio direktor Aado Slutsk 1969. Karin Saarsen helistas koguni Rootsi väljaannete toimetustesse, et nad mind enam ei avaldaks. Nende mustavate kõnede salvestused on minu arhiivis tallel. Toimetused andsid need mulle välja.

Kui ma juba sügisel 1979 avaldasin Juhan Koklale rahulolematust minu artiklite moonutamise ja tsenseerimise pärast

"Eesti Päevalehes", siis õigustas ta end väitega, et mul olevat jälitamismaania. Miilitsaleitnant Arvo Päike arvas suvel 1975 sedasama, kui kurtsin, et mind on pandud "musta nimekirja". Mul on andmeid, et Kokla on moonutanud teistegi kirjasaatjate artikleid. Kokla päris ärritunult, kas ma Eestiski sääraste ägedate süüdistustega asju ajasin. Jah, ajasin. Sellepärast mind sealt lahkuma sunnitigi. Hiljem keeldus Kokla avaldamast teateid isegi mu esinemiste kohta, rääkimata mu artiklite publitseerimisest. Ma olevat kahtlane ja vaat et koguni nõukogude lehtede korrespondent.

Selgus, et hoopis Kokla oli kahtlane. Ta avaldas esimese Nõukogude okupatsiooni ajal kommunistlikku korda ülistavaid artikleid, näiteks "Eesti kaluri tulevik on kindlustatud" ("Nõukogude Eesti Kalandus" nr. 1, 1941, lk. 2). Kui temalt aru pärisin, ütles ta, et rahvakomissar olevat teda käskinud nii kirjutada. Säherdused tüübid olid pagulasajakirjanduses kehtestanud autoritaarse korra.

Eesti kaluri helge tulevik on kindlustatud.

Mida on saavutanud Eesti kalandus nõukogude korra ajal.

Nagu kõigil aladel, nii toob sotsialistlik kord kaasa kiiret edu ka kalanduse alal. Lühikese ajaga, mil oleme astunud esimesi samme sotsialismi teel, on ka Nõukogude Eesti kalanduses mõneski suhtes kiiresti edasi jõutud paremuse rajal.

Kõigepealt on nõukogude võim omistanud meie kalandusele tema õige tähtsuse, andes talle väärika koha teiste kohalike tööstusalade kõrval. Kalanduse kiireks ülesehitamiseks on organiseeritud Kohaliku Tööstuse Rahvakomissariaadi juurde Kalatööonduse Peavalitsus. Kodanliku valitsuse ajal teenis Eesti kalandus vaid kalakauplejate-sahkerdajate huve, kes lõikasid 200- kuni 300-protsendilisi vahekasusid eesti kalurite töövaevalt. Vaene kalur rannas aga jäi virelema.

Nõukogude kalanduse arengu siht on hoopis teine: kaotada kalandusalane sahkerdamine kalakaubanduse tsentraliseerimisega riigi kätte, viia kalatööonduse tulud tagasi randa — töötavate kalurite juurde, tõstes nende majanduslikku ja kultuurilist-poliitilist taset. See on põhiline ja tähtis erinevus. See koondab kõik töötavad kalurid Nõukogude valitsuse poolt antud ülesannete teostamisele.

Missugune oli meie kalanduse seisund enne juunipööret? Kalanduskoja korraldused aiva suurendasid kalurite töövaevaga äritsevate vahelkauplejate arvu, kus kalurite organiseerimatus põhjustas nende huvide kaitsmatust ja ajast mahajäämist. Organiseerimatud kalurid olid alastamatu kurnamise ikke all.

Üks teine ajakirjanik (Jüri Aus) ületas aga kõiki teisi seljataga lausutud väitega, et ma olevat selline Nõukogude agent, kes ei teagi, et ta agent on.

Mõni oli sõnades valmis teise inimese erivaadete kaitseks välja astuma, aga tegudes oli asi rohkem kui inetu. Nii ei julgenud Alex Milits mind raadios teotades ja mõnitades isegi mitte mu nime mainida. Ka Juhan Kokla ei söandanud mind nimetada ühes juhtkirjas, milles ta püüdis lugejaile selgeks teha, et ma kriitika sildi all ja teise suu läbi propageerivat Moskva seisukohti. Väga tuttav: Eestis teinud ma muude siltide all Lääne propagandat.

Ka täheldasin, et üks mees ei talunud sõnavõtte ühel, teine teisel teemal. Nii ei soostunud Juhan Kokla avaldama ühtki minu kirjutist, kus oli andmeid KGB ohvitseridest. Need lood ilmusid Ameerikas. Alex Milits ei tahtnud eetrisse lasta minu UFO- ja parasaateid.

Minu plaate keelduti müügile võtmast ka Toronto Eesti Majas. See mind ei üllatanudki, kui lugesin Kanada eestlaste ajalehes "Meie Elu" 20. novembril 1980 ilmunud sõnumit ühest ettekandest, kus asjatundmatult kirjeldati olusid Eestis. Lõpuks mainiti sõnumis, et pärast loengut päris E. Rande andmeid Jüri Lina kohta.

Leht kirjutab: "A. Salumets vastuste andmisel peatus peamiselt J. Lina isiku juures ja laskis välja paista, et selle mehe suhtes pole kõik selge."

Kanada eesti lehtedes oli varem kahtlaseks arvatud mu kommet loenguid esitada peast (liiga hästi ette valmistunud!). Ka nimetati mind külmaks intellektuaaliks.

Rahuldusega mainisid tšekistid kord Aare Vallistu ülekuulamisel, et "Linast ei peeta pagulaskonnas üldsegi lugu". Seega oli KGB oletus kevadest 1979 tõeks läinud. Pealegi oli mõni pagulane mulle kähvanud, et kerigu ma Eestisse tagasi, sest ma tekitavat üksnes segadust.

Seevastu KGB agente võtsid pagulasjuhid avasüli vastu. Sissekukkumine Juhan Tuldavaga (agendinimi Skvortsov) 1963 oli eriti piinlik. Ka kriminaalset paadipõgenike nelikjõuku, eesotsas Aleks-

ander Lepajõe, ülistades lendasid nad alt. Hoiatasin selle jõugu eest kohe alguses. Ülo Ignats nimetas seda minu paranoiaks. Kui mehed tabati Helsingis juveeliäri röövilt, ta targu vaikis.

Väheseid, kes mind nõu ja jõuga toetas, oli Ants Kippar, Eesti Vangistatud Vabadusvõitlejate Abistamiskeskuse esimees. Ta tegi mõne aasta vältel Eesti heaks rohkem ära kui hulk patravaid organisatsioone kokku. Sellest ka KGB eriline raev ja pagulastegelaste õhutamine tema vastu.

Minu unustamatuks kaastööliseks ja abiliseks sai omaaegne rahvatantsujuht Ilmar Toigre, kes kaitses mind igal sammul ja kogus rootsi ajakirjandusest mulle materjali tulevaste raamatute kirjutamiseks. Oma toetust on pakkunud ka stokholmlane Harald Nurk.

Pärast "Skorpioni märgi all" ilmumist hakkasid mulle ületamatut abi andma Reino Träss Kanadas, Heino Tuisk ja August Kuklane USA-s. Rootsis on väga abivalmis olnud Maie Vinter.

Teiselt poolt oli KGB-gi püüdnud mind Stockholmis veel kindlamalt isoleerida. Nii soovitas VEKSA Ühingu esimees Ülo Koit Eestit külastanud väliseestlastel minust eemale hoiduda, Stockholmis oli aga Nõukogude saatkonna esimene sekretär hoiatanud Rootsis viibinud kodueestlastest kultuuritegelasi, et nad väldiksid minuga kokkupuutumist, muidu järgnevat tõsised tagajärjed, sest "Lina on kodumaa reetur!". Augustis 1981 avaldati Nõukogude saatkonnast Rootsi Välisministeeriumile rahulolematust mu "ohtliku tegevusega". Julgeolekupolitseilt nõuti minu kohest vangistamist terroristina, ma valmistatavat ette terroriakti Nõukogude saatkonna vastu, kavatsedes Ants Kippari rõdult basuukaga tulistada saatkonna hoone pihta. Rootsi ajakirjanduses ilmunud artiklid põhjustasid isegi ähvardusi.

Üks nõukogude agent küsis: "Teate, mis teiesugustega juhtub?"

"Ei, rääkige!"

"Nad kaovad jäljetult!"

"Oi kui huvitav!"

Selle peale pani agent telefonitoru ära.

Kõigele vaatamata pidasin tarvilikuks võimaluste piires jätkata. Peale USA Kongressi Helsingi-komisjoni olen tunnistusi andnud ka Kanada Parlamendile ja Lääne-Saksa inimõiguste komisjonile Berliinis.

Mulle tuli okupeeritud Eestist pidevalt uusi andmeid. Eriti rõõmustas mind noorte poliitiline teadlikkus ja tegutsemisjulgus. Sellest andis tunnistust ELKNÜ Keskkomitee sekretariaadi 1980. aasta 21. augusti otsus «Tõsistest puudustest ideelis-poliitilises kasvatustöös EÜE "Sipa" ja EÕM "Tasuja" rühmas (Rapla rajoonis)».

6. augustil 1980 tähistasid mainitud rühmad Eesti okupeerimise 40. aastapäeva "matusega". EÜE "Sipa" rühm oli teinud kirstu, värvinud selle punaseks ja peale joonistanud viisnurga ning sirbi ja vasara. Seda kõike täiendas tekst "Puhka rahus!". EÕM rühm tegi risti ja "haua".

Komsomoli ninamehed uurisid välja, et kõige taga olid "Sipa" komandör Allan Rohtla (TPI), rühma komissar Andres Lillemäe (TPedl) ning EÕM rühma komandör Priit Zimmermann (Otsa-nimeline muusikakool). Hukkamõistvas otsuses nimetati nende tegu "poliitiliseks lühinägelikkuseks". Asjaosalistele avaldati vali noomitus. Dokumendile oli alla kirjutanud ELKNÜ Keskkomitee sekretär Donald Visnapuu.

Olen nördimusega täheldanud, et Eesti huvides söandasid välja astuda üksnes vähesed uusemigrandid, kes 1980. aastail pääsesid Läände. Emigreerijate hulgas on rohkesti mugavaid äraelajaid, amoraalset ja aferistlikku elementi. Ka pole nad enamasti huvitatud Eesti kultuuriprobleemidest, rääkimata vaimsuse väärtustest.

Tüüpiline aferist on USA-s elav Helje Kaskel, Urmas Alenderi lesk, kes on hakanud laimama saksa advokaati Henning Wittet. Too polevat liikmemaksuaruannet esitanud, kuigi tegi seda aastal 1998. Minult pettis Kaskel tuhandete kroonide väärtuses raamatuid välja, sealhulgas lasi saata neid oma vanematele Eestisse. Kui oli tarvis maksta, teatas ta elektronpostiga: "Mul pole raha!" Hiljem järgnes tunnistus, et ta ei kavatsegi maksta.

Ta saboteeris ka "Estonia" katastroofi ohvrite omaste organisatsiooni ELA tegevust, jättes esimehena aastakoosoleku (2003) kutsed välja saatmata. ELA juhatuse enamik lahkus, olles kaotanud lootuse Helje Kaskeliga koostööd teha. Ta rikkus põhikirja, nõudes, et koosolek võtaks otsuseid vastu kirja teel. Ka jättis ta maksmata 300 dollarit Pariisis menetletava protsessi kassasse ja seepärast pole tal õigust protsessis osaleda. Põhikirja järgi ei tohi Kaskel end enam nimetada ELA esimeheks, kuid ta teeb seda. Ta teavitas organisatsiooni tegevusest inimesi, kes polnud ELA liikmeid, ja jättis informatsioonist ilma paljud liikmed.

Uno Schultz jäi nõukogulikuks ka Rootsis, kui ta oli otsustanud okupeeritud Eestist "laulva revolutsiooni" aegu parematele jahimaadele kolida. Ta kuulub nende hulka, kes kõige raevukamalt ja häbitumalt on oma tõlkidest kolleege ja teisigi mustanud ning nende vastu intrigeerinud. Nagu protokollist näha, andis ta KGB-le ütlusi teisitimõtleja teadlase Tarmo Soomere kohta.

Usukuulutajaks hakanud komsomoliaktivist Rein Mets otsustas samuti Rootsis õnne proovida. Oma nõukogude-meelsust on ta hoolega varjanud. Kui Rein Mets 1990. aasta maikuu lõpus laevaga Göteborgist Amsterdami sõitis, et seal ööeluga tutvuda, avameelitses ta purjuspäi vabadusvõitlejate Mart Nikluse ja Tamara Jegorovi seltskonda sattudes. Ta ei osanud arvatagi, et jutt lindistakse.

Tal on viis last, aga neile lisaks jätnud lapsi maha siia-tänna. Omasooiharus peale selle. Lapsena saanud ta oma kasuisa Rudolf Kukkori käest sõjaväerihmaga peksa. Too mees, miilitsapolkovnik, oli julm ka metsavendadega, keda ta Pärnumaal oli jahtinud.

Usujuht ei varjanud oma põlgust religiooni ja kristluse vastu. See olevat nõme. Ta kuulutas: "Mul on häbi olla kristlane! Häbi!" Tegelikult olevat ta sadist: "Olen hävitanud mitu inimest!" Usklikud peavad teda ingliks, aga ta olevat läbinisti patune tüüp. Niisiis ta teeskleb usuvendade ees.

Kui Jegorov andis Metsale teada, et jutt on lindile võetud, ähvardas too naise tappa, niipea kui sisu avalikkuse ette jõuab.

Avaldasin salvestise heliajakirja "Fookus" 1990. aasta juulinumbris. Nagu lugeja ehk mäletab, kuulub Rein Mets nende peakaebajate kilda, kes meelsasti annavad tunnistusi ka tundmatute inimeste kohta (vt. lk. 25).

Tamara Jegorov oli aastaid Belgia Eesti Seltsi sekretär ja abiesimees. Ta on üks väheseid uusemigrante, kes välismaal võitles Eesti vabaduse eest, korraldades protestidemonstratsioone ebaõigluse vastu.

Kõnekas on flaamikeelne vasakpoolsete ajalehe "De Morgen" 19. detsembri 1986 artikkel "Eestlanna segas delegatsiooni vastuvõttu". Selles öeldakse, et Belgias elav Tamara Jegorov saboteeris Genti sõpruslinnast Tallinnast saabunud delegatsiooni vastuvõttu raekojas. Rahvarõivad seljas, õnnestus tal siseneda saali ja nõuda Eestile vabadust. Tund aega enne Tallinna delegatsiooni vastuvõttu esines Jegorov koos parempoolsete rühmitustega pressikonverentsil, nõudes Nõukogude okupatsiooni lõpetamist Eestis. Raekoja ees skandeeriti: "Vabadust Eestile, Lätile ja Leedule!" Demonstrandid kandsid sinimustvalget lippu (mis enne Teist maailmasõda oli lehvinud Eesti saatkonnahoonel Brüsselis) ja vangilaagritesse suletud süümevangide fotosid. Vasakpoolsed olid selle protesti üle nördinud.

Tamara Jegorovi kodumaale saadetud kirjad läksid kaotsi. Tema sõpru kuulati üle (näiteks Kaja Puutsa) või otsiti läbi.

Vabakutselise ajakirjanikuna kirjutas ta Madalmaade lehtedele artikleid Balti riikide olukorrast. Ta pidas loenguid koolides, ülikoolides, noorsoo-organisatsioonides, ühingutes ja parteidele. Hollandi parlamendis andis ta pildi olukorrast Baltikumis, enne kui rahvaesindajad sõitsid Balti riikidesse. Jegorov on andnud poolsada intervjuud ajalehtedele ja TV-le. 1990. aastate algul kutsuti teda mitteametlikuks Eesti suursaadikuks. Ta oli EVVA esindaja Beneluxi riikides. Ta tegi koostööd Amnesty Internationaliga, mille liige ta oli, ja Bukovski Komitee Sahharovi instituudiga.

Ka Rootsi väliseestlane Lietta Sander-Barrero on mitmes riigis omal kulul korraldanud aktsioone Nõukogude omavoli vastu.

Näiteks esines ta koos Tamara Jegoroviga novembris 1986 Helsingi jätkukonverentsil Viinis tänavateatriga, kus Vene karu hoidis keti otsas Eesti vangi (Lagle Parek). Seda tänavateatrit korrati mais 1987 Amsterdamis, siis oli keti otsas Mart Niklus. Sündmus sattus Hollandi lehtede esiküljele. Fotol koos Tamara Jegorovi ja Lietta Sanderiga oli ka Hollandi peaminister Ruud Lubbers.

Sama etendusega tuli Tamara Jegorov 1988. aasta septembris koos Mari-Ann Rikkeniga (nüüd Kelam) Nõukogude Liidu suursaatkonna ette Washingtonis, kus nad nõudsid Enn Tarto vabastamist. Mööda punast vaipa sammus tänavale nendega vestlema NSV Liidu välisminister Eduard Ševardnadze. Ta lubas Enn Tarto vabastada. Lisaks tõotas ta anda külastamisloa Jegorovi vanematele, keda too polnud üle kümne aasta näinud.

Veel on Tamara Jegorov omal kulul korraldanud protestidemonstratsioone Haagis, Brüsselis, Bonnis, Kopenhaagenis, Stockholmis ja Helsingis.

Bonnis intervjueeris teda Boriss Šeinin Nõukogude Kesktelevisioonist. Nõukogude Kesktelevisioon ja hiljem ka Eesti TV näitasid 1987. aastal tema Viinis filmitud intervjuud. Saates esitleti Tamara Jegorovit kui CIA raha toel kohale sõitnud agenti. Talle ei andnud finantsabi isegi mitte Eesti pagulasorganisatsioonid, CIA-st rääkimata.

Flandria rahvuslike parteide Flaams Blok ja Folksuni noored on andnud väga suure panuse Eesti vabadusvõitlusse, arvab Tamara Jegorov. Eestis seda ei teata. 1986. aastal oli Jegorov Rahvusvahelise Musta Lindi Päeva Komitee asutajaid.

Hollandi Liberaalse Partei VVD liikmena korraldas Tamara Jegorov Bukovski Komitee kaudu rohkeid aktsioone Eesti heaks. Oma tegevusega mõjustas ta Hollandi parlamendiliiget tõstatama Balti küsimust Euroopa Parlamendis. 1986. aasta kevadel teavitas ta ikestatud rahvaste delegatsiooni koosseisus Otto von Habsburgi Euroopa Parlamendis olukorrast Baltikumis.

Eesti vabaduse eest võidelnud Flandria poliitikuid Eesti riik enam mäleta. Neid ei ole isegi kutsutud aastapäevavastuvõtule

saatkonnas. Küll on aga Leedu Vabariik autasustanud mõningaid neist teenete eest.

1985. aasta juulis toimus Balti Vabadusristlemine. Selle eesti korraldajad, kaasa arvatud Jaak Jüriado, keelasid Tamara Jegorovil ja Lietta Sanderil Helsingis minna plakatitega maale, et Eestile vabadust nõuda. Nad läksid ikkagi, saavutades soomlaste ning ajakirjanduse suure poolehoiu.

Väike rühm eestlasi, Tamara Jegorov ja Lietta Sander nende hulgas, lätlasi ja leedulasi siirdus Helsingis Nõukogude suursaatkonna ette ilma loata demonstreerima. Sündmust valgustati Soome ja teiste riikide TV-s. Seejärel avaldasid Jegorov, Sander ja veel kaks baltlast meelt Mannerheimi ausamba juures, Samal ajal pidutsesid teised vabadusristlejad Helsingi restoranides.

Jüri Lina ja Tiit Madisson Stockholmis Nõukogude saatkonna ees protestimas Mart Nikluse vangispidamise vastu.

Jegorovi juhtmõtteks sai USA pastori Edward Everett Hale'i kreedo: "Ma ei saa teha kõike, aga ma saan teha midagi. Mida saan teha, seda ma peangi tegema. Mida ma pean tegema, seda ma Kõigevägevama abiga ka teen."

Tamara Jegorov on pettunud, et Eestist sai Euroopa Liidu liige.

Itaalias "Nostalgiat" filmides kõlistas Andrei Tarkovski mulle ühel 1982. aasta kevadpäeval ja palus tungivalt mul Rooma sõita. Seal selgus, et Andrei kavatses Läände jääda ja küsis nõu, kuidas talitada. Tema peamine mure oli Moskvast kätte saada oma nooremat poega ja ämma. Andrei otsustas lõplikult, et ei pöördu enam Nõukogude Liitu tagasi. Varsti pärast seda kutsus ta Roomas kokku pressikonverentsi, kus tegi oma otsuse teatavaks.

Nõukogude võimurid maksid kätte. Nad keeldusid alaealist poega laskmast isa ja ema juurde Itaaliasse.

Kui Andrei pärast Londonis Covent Gardenis ooperi "Boriss Godunov" lavastamist Rootsi saabus, et hakata väntama filmi "Ohverdus", kohtusime tihti.

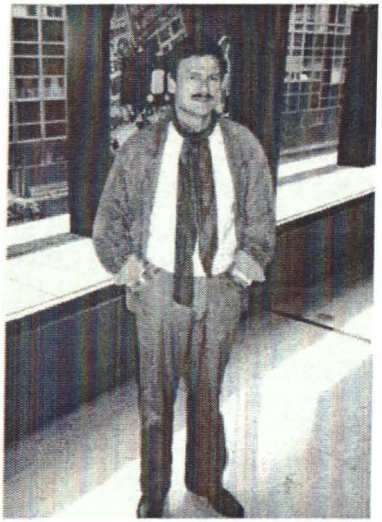

Andrei Tarkovski Rootsi Filmindusinstituudis. Foto: Jüri Lina.

Ta päris minult, kas Rootsi peaminister Olof Palme võiks Nõukogude juhte sedavõrd mõjustada, et need tema poja välja laseksid. Arvasin, et kaotada pole midagi. Algatasin ajakirjanduses kampaania. Seejärel pöördusin pärast üht tänavamiitingut otse Olof Palme poole ettepanekuga Andrei Tarkovski vastu võtta. Palme soostus. Tema sekretär teatas sobiva päeva ja nõnda me valitsuskantseleisse läksimegi. Otsustasin Palme ja Tarkovski vestlust ise tõlkida. Palme ütles sotsialistlikus vaimus, et nii Nõukogude Liit kui ka Rootsi võitlevad maailmarahu eest. Pärast ütles Andrei selle peale: "Lurjus!"

Palme ei aidanud Andreid või ei suutnud aidata. Eestkostjaks hakkas Prantsuse president François Mitterrand. Pärast seda lubas Mihhail Gorbatšov Andrei Tarkovski juuniori oma surmahaige isa juurde Pariisi asuda. 29. detsembril 1986 tuli teade, et suurmees Andrei Tarkovski on siit ilmast lahkunud. Rjazani nõia ennustus, et ta teeb oma elu jooksul seitse filmi, oli täide läinud.

Kui olin Rootsi eluga kohanenud, hakkasin juurdlema, kust ma siis õieti olin pääsenud. Miks on kommunism nii värdjalik poliitiline süsteem? Kes küll selle välja haudus ja milleks?

See pidi olema psühhopaatiliste roimarite jõuk, kes oma pahategusid kaunite lööklausetega õigustasid. Saladuse jälile jõudsin siis, kui raamatut "Kommunisternas heliga krig" ("Kommunistide püha sõda") kirjutades nägin Saksamaal üllatavaid arhiividokumente. Hiljem selgus, et kommunismi olid välja mõelnud illuminaadid Karl Marx, Lev Trotski, Vladimir Lenin ja teised kuritegelikesse massoonide loožidesse kuulunud "revolutsionäärid". Oma avastusest rääkisin Jüri Estami vahendusel ka raadios "Vaba Euroopa". Massoonid olid kavandanud tohutu suurt rüüsteaktsiooni.

Tuntud prantsuse laulja ja filminäitleja Yves Montand, kes pärast Aleksandr Solženitsõni raamatu "GULAGI arhipelaag" lugemist astus kommunistlikust parteist välja, ütles 1968. aastal: "See, kes teab tõde kommunismi kohta ja seda enesele hoiab, on kaaskurjategija." Leian, et ka massoonide kuritegevust ei tohi maha vaikida.

Nõukogude võimu lagunedes pääsesin juurde materjalidele, millest mul varem aimugi polnud. Isegi Nõukogude arhiividest saadeti mulle jahmatavaid andmeid.

Novembris 1989 anti isegi mu sõbrale Jaan Vaaderpassile luba mul Rootsis külas käia. Nõukogude võimu karmus hakkas taanduma. Minu raadiosaated jõudsid eetrisse isegi Eesti Raadiost.

Mul valmis sari artikleid ja raadiosaateid, mis käsitlesid kommunismi varjatud ajalugu. Nende alusel kirjutasin raamatu "Under Skorpionens tecken" ("Skorpioni märgi all"), mis on osutunud minu kõige menukamaks teoseks. See on tõlgitud eesti, inglise, läti ja jaapani keelde.

Eestisse sõitsin ma külla pärast nõukogude võimu langust sügisel 1991. Mind rabas siin valitsev viletsus. Hoolimata sellest, et Eestis on võimule trüginud maskeerunud kommunistid ja lausa kuritegelikud tüübid, nagu mujalgi Ida-Euroopas, on nüüd olukord stabiliseerunud ja edasiminek silmanähtav. Kui aga ebaausaid tüüpe jalus ei tolkneks, kui kaugele oleksime me oleksime jõudnud siis?

Sügisel 1991 sain teada, et KGB-l oli 1980. aastate keskel olnud kavatsus mind autoga Stockholmis surmuks sõita. Selle plaani oli kinnitanud EKP Keskkomitee. Teostamata jäi see üksnes põhjusel, et minu käitumises puudus rutiin. Ma ei lahkunud kunagi samal kellaajal kodunt ega kõndinud sama teed. Alati toimusid mu käigud eri aegadel ja uusi teid mööda. Operatsiooni olnud võimatu kavandada.

Massoonluse teema osutus sedavõrd põnevaks, et vaja läks täiendavat raamatut. Nõnda valmiski teos "Världsbyggarnas bedrägeri" ("Maailmaehitajate pettus"), mille alusel väntasin dokumentaalfilmi "Valgusetoojad". See esilinastus Tallinna Kinomajas 12. märtsil 2005.

Enne seda olin lastele teinud kolm lavastust: "Eesti muinasjutud", "Rootsi muinasjutud" ja "Jaapani muinasjutud". Täiskasvanud luulehuvilistele andis firma "Forte" välja minu lavastuse "Päevaunelm".

Midagi pole kirjutatud lavastusest "Äratundmine", mille tegin Eesti TV-le ja mis sisaldab eesti luulet.

Eestis on minu raamatuid vastu võetud peamiselt nõukoguliku sõimu saatel, nagu ka mu muud tegevust. Ajakirjanikud justkui jätkasid poliitilise ladviku sotsiaalse tellimuse täitmist. Viimasel ajal näikse olevat valitud mahavaikimise taktika. Ometi sattus "Maailmaehitajate pettus" raamatumüügi edetabelite etteotsa. Sellegi üle pahandati "Eesti Ekspressis" ja süüdistati lugejaid rumaluses. Raamatu ingliskeelsele tõlkele on aga andnud soosiva hinnangu juudi soost Kanada ajaloolane Henry Makow.

Olematuks haihtumine

Tunne Kelami raamatu "Eluloointervjuu" (Tallinn, 1999) kohta avaldas ajaleht "Kesknädal" Sergei Soldatovi retsensiooni. Pikemas teemalõigus ütleb ta: «Lausa üllatav oli kogeda, et Jüri Lina nime pole ühelgi leheküljel mainitud. Ometi oli just Kelam see, kes meid omal ajal kokku viis. Nad olid mõlemad väga head sõbrad, uurisid koos UFO-ilminguid ja sellealaseid materjale. Ka oli Jüri Lina vaimsust otsivate Tartu noorte juht. Jüri Lina eestvedamisel õpiti noortegrupis marksismivastast filosoofiat, nauditi mittekonformistlikku kunsti, eriti muusikat, uuriti ebatavalisi loodusnähtusi, arutati ajaloo varjatud külgi, juurutati tervislikku eluviisi. Jüri Lina ise oli taimetoitlane, ta ei suitsetanud, ei joonud, ei tarvitanud sõimusõnu, oli säravaks eeskujuks teistele noortele. Peagi sattus ta nõukogude salapolitsei vaatluse alla. Korduvalt kiusati teda kohtuväliselt taga. Lõpuks sunniti ta kodumaalt lahkuma.

Kuigi noortegrupp ei tegelnud põhimõtteliselt poliitikaga, pani saatus minu isikus selle noortekoondise vapruse ja kodanikujulguse siiski proovile. 1974. aastal, mil nii Eesti kui ka üleliiduline KGB minu peale klaperjahti pidas, organiseeris Jüri Lina koos Jaan Vaaderpassi ja EPA tudengi Aare Vallistuga minu toimetamise Lõuna-Eestist Tallinna lähistele. Tohutust riskist olid kõik teadlikud. Tõhusa kaasabi eest NSVL-is tagaotsitavale riiklikule kurjategijale oleks üliõpilane asja väljatulemise

korral jalamaid kõrgkoolist välja visatud. Aga Stalini ajal vist isegi maha lastud!

Pärast seda, kui Jüri Lina oli sunnitud jälitatava isikuna emigreerima Rootsi, võttis ta seal Kelamit 1980. aastate lõpul alati südamlikult vastu ning vahendas hulga kasulikke andmeid ja sidemeid.

Mis on siis toimunud?

Teatavasti on valel kolm kuju – ebatõde, pooltõde ja mahavaikimine.

Et inimest, kes omal ajal oli eesti ühiskonna vaimuelus kui ka Kelami enda vaimses arengus mänginud silmapaistvat rolli, nii demonstratiivselt maha vaikitakse, ilma ühtegi head sõna ütlemata, selleks peaks olema küll vist tõsine põhjus. Minu andmetel pole nende vahel mingit kana kiskuda. Lina pole Kelamile raha võlgu ega pruuti üle löönud, ei rivaal ega ka karjääri segaja. Põhjust tuleb otsida kuskiltki mujalt.

1994. aastal kirjutas J. Lina vapustava raamatu "Skorpioni märgi all", mis mõjukaid ringkondi Eestis ja väljaspool väga ärritas. Kas tõesti siis ainult sellepärast võib vana sõpra nii pugejalikult oma mälestustest välja lülitada? Kas jälle kartlikkus ja üliettevaatlikkus? Või segaks see hoopis "tulihingelist" jutlust Euroopa Liitu astumise kasuks?»

Kui Sergei Soldatov 1983. aastal Münchenis elas, kirjutas ta "Öiste päevade" esimese trüki tagakaanele järgmise hinnangu: «Pean väga väärtuslikuks ja tähtsaks igasuguseid usulisi ja filosoofilisi, kultuurialaseid ja ühiskondlikke algatusi tänapäeva Eesti noorte seas, totalitaarse riigikorra tingimustes. Arvan, et Jüri Lina ja tema rohkete sõprade tegevus 1970. aastate Tartus oli üks neist sõltumatu ja vaba, julge ja otsiva vaimu ilmingutest sovetiseeritud Eestis.»

Arvatavasti oli Tunne Kelamil seda piinlik, vähemasti ebamugav meenutada.

Kui ma 1992. aasta kevadel Tunne Kelamiga Stockholmi Eesti Majas kohtusin, mainisin talle, et kirjutan massoonidest raamatut "Skorpioni märgi all". Tema reaktsioon jahmatas mind: "Ja mida sa sellega saavutad? Ega sa nende vastu ikkagi ei saa!"

Tema olemus selgus lõplikult, kui ta jättis oma vana võitluskaaslase Sergei Soldatovi matusele tulemata. See viitab moraalsele mõranemisele. Kas säärane inimene sobib eesti asja ajama?

Nõukogulikust kummitusest

Nõukogulikkus on eesti ajakirjandusest visa taanduma. Taga hullemaks, viimasel ajal on see veelgi kanda kinnitanud: pealiskaudsed reporterid, nii mõnigi neist KGB käsilane, kasutavad ära iga võimalust patriootide naeruvääristamiseks ja enda upitamiseks.

Olen ammu tähele pannud, et mida tagasihoidlikum on ajakirjaniku lugemus, seda agressiivsem ta on. Tüüpiline näide on 1998. aasta 11. septembri "Eesti Ekspressis" avaldatud artikkel "Jüri Lina võitlused". Meelde tulid sõimuartiklid "Komsomolskaja Pravdas" (mille "Noorte Hääl" mõnuga ära tõi ja kus mind hullumeelseks sõimati, sest olin Rootsis avaldanud raamatu Nõukogude allveelaevade kutsumata külaskäikudest Rootsi rannavetes). Nüüdki püüti lugejale jätta muljet, et juttu on kellestki vaiksest hullust.

Kui mõnele tegelasele teatud faktid ja olukirjeldused ei meeldi, siis otsitakse kohe viga sõnumi edastajas. Nii talitas ka "Eesti Ekspressi" ajakirjanik Pekka Erelt. Ta isegi ei näidanud lugu enne avaldamist mulle, et vigu vältida.

Et mustamist vürtsitada, tuli andmeid jahtida Eesti riigi reetnud tšekistilt Valdur Timuskilt, kes pole ialgi tõde austanud. Rääkimata oma ohvreilt andeks palumisest või soovist tehtud kurja heaks teha.

Hiljem on Erelt ajakirjanduses väitnud: "Timuski memuaare loeksin suurima huviga."

Lisaks pöördus ta Erelt Rootsis mütomaani maine saanud Margus Reemetsa poole. Too mees ei suutnud Rootsis läbi lüüa ning pidi Eestisse tagasi tulema. Sündmust Einar Sandeni juures, millest Pekka Erelt nii mahlakalt kirjutab, pole kunagi olnud. Margus Reemets pole Hispaanias käinud ega Einar Sandenil külas olnud. Ajakirjanik võinuks asja kontrollida Sergei Soldatovi kaudu. Tema oli nimelt juures.

Margus Reemetsa maine langes, kui ta omal ajal Sergei Soldatovit laimas. Lisaks püüdis ta inimesi omavahel tülli ajada.

Pahatahtlikkusest ja igavusest. Ta helistas mullegi: "Ilmar ütles, et sa oled KGB agent." Panin toru hargile. Enne oli ta helistanud tollele Ilmarile ja seletanud, et hoopis mina väitnud Ilmari nuhiks. Nüüd usub Margus Reemets nägevat, mis toimub teiste peas. Sellise võime omistamine endale reedab vitamiin B 12 vaegust.

Sama tühised olid teisedki lood, mille autoriks oli Margus Reemets. Näiteks ajas ta segi, et hipimood lilleliste pükstega lõppes kõikjal juba 1970. aastate algul, seega kümmekond aastat enne minu saabumist Rootsi. Liiati polnud lillelisi pükse kusagilt saada.

Kes läheb probleemikirjeldaja välimuse kallale, on minetanud ajakirjandusliku eetika.

Ilmselt teeb kellelegi muret, et minu raamatuid loetakse ja mind kuulatakse. Seepärast peetaksegi vajalikuks võimalikke uusi huvilisi psühhoterroriga hirmutada. Näiteks ei ole ma kusagil näidanud mingit suurt pilti punaliblede lõhkemisest. Küll aga tutvustasin jaapani teadlaste filmi viirustest. Fluori kahjulikkust pole tõestanud mina, vaid hulk väljapaistvaid teadlasi, sealhulgas rootsi professor Olof Lindahl raamatus "Terviseretsept".

Minul on olnud soov levitada huvitavaid ja vajalikke andmeid. On tõesti kahetsusväärne, et teadmiste levitamine mõnda vähelugenud ja teadmisi põlgavat tegelast nõnda häirib.

Kuidas Eesti ajakirjandus materjaliga manipuleerib, näitab eriti "Maalehe" reporteri Tõnu Hagelbergi jutuajamine Enn Tartoga. See juhtus aastal 1997. Hoolimata Tõnu Hagelbergi pahatahtlikkusest minu isiku suhtes, kellest ta tahtis esitada "portreed", seletas Enn Tarto, et Jüri Lina ei kuulunud nende vabadusvõitlejate hulka, vaid tal oli oma rühm, mitukümmend liiget. Jüri Lina tegevus tõi kaasa läbiotsimise. Lehte läks: Jüri Lina ei olnud vabadusvõitleja, vaid nõukogude võimuga pahuksisse läinud inimene. Enn Tartole öeldi hiljem selgituseks, et muu jutt ei sobinud.

Seda desinformatsiooni otsustas ära kasutada ka Pekka Erelt, märkamata, et tagapool räägib ta samas artiklis endale vastu,

nimelt et Jüri Lina vastu tõsteti tagaselja poliitiline süüdistus – kodumaa reetmine.

Enne, kui Eestist 11. septembril 2000 lahkusin, mainis mõni tuttav ja isegi võõras, et nad tundnud "Eesti Ekspressis" ära tolle stiili, mida omal ajal kasutati Aleksander Solženitsõni sõimamiseks. Järelikult pole mu tegevus asjatu olnud, kui see inimesi ükskõikseks ei jäta.

Tundub, et kommunistlikust ajajärgust on vähesed eesti ajakirjanikud midagi kasulikku õppinud. Taas väidetakse, et ehitatakse üles uus, moraalsem ja kultuursem Eesti riik. Ent kas ebakõlbeliste inimestega eesotsas saab moraalset riiki ehitada? See on alati nurjunud...

Eestit tabanud eetilis-vaimne ja kultuuriline laostumine sundis Mart Niklust mulle 27. detsembril 1992 kirjutama: "Saad aru – niisuguse Eesti eest, nagu ta meil siin praegu on, mina küll võidelnud ja vangis istunud pole. "

"Peeglisse ei tasu sülitada, kui lõust on kõver"

See vene vanasõna meenus, kui 1996. aasta 29. augusti "Postimehest" lugesin kommunist Malle Salupere arvustust "Mida teha skorpionitega?", mis käsitles minu raamatut "Skorpioni märgi all. Nõukogude võimu tõus ja langus". Vassimiste ja laimu ümberlükkamiseks kirjutatud vastulauset "Postimees" ei avaldanud.

Malle Salupere nõudis oma kirjutises sõnavabaduse piiramist. Teadagi, kellele see kasuks tuleb.

Minu raamat esitles varjatud fakte, mida kinnitavad arvukad arhiividokumendid. Tõlgendamise jätsin lugeja hooleks.

Ka mujal eelistasin võimalikult palju sionistlikke või judaistlikke allikaid kasutada. Abiks olid entsüklopeediad, ajakirjad, lehed ja raamatud. Teatud juhul on kasutatud sionismimeelseid autoreid või väljaandeid, kus ilalgi ei lubata avaldada juute halvustavaid kirjutisi ("Dagens Nyheter", "Svenska Dagbladet" jne).

Minu raamat pole juudivaenulik, nagu Salupera väidab. See paljastab üksnes judaistide äärmuslasi. Raamat on kriitiline kristlike ja judaistlike fundamentalistide suhtes. Sain Stockholmis elava pastor Harri Mõtsniku etteheitva, kuid viisaka kirja, milles ta väitis, et kindlasti olen kasutanud kristlaste kuritegusid kirjeldades ateistlikke või kommunistlikke allikaid (näiteks Juhan Kahki). Minu põhimõtteks on siiski olnud esitada võimalikult rohkesti kritiseeritava liikumise enda allikaid või neutraalsete ajaloolaste töid.

Ka kommunistide tegevust kajastades olen eelistanud nende enda allikaid (sealhulgas Lenini arvukaid artikleid). Minu rootsikeelses raamatus "Sovjetiskt inflytande i Sverige", mis käsitleb rootsi mudeli ebatõhusust ning kommunismimeelsust, olen samuti ennekõike esile toonud sotsialistide enesepaljastusi. Sama on lugu judaismi fanatismi kirjeldamisel raamatus "Skorpioni märgi all". Et judaism on ebainimlik, tõestas professor Israel Shahak oma asjalikus kirjutises "Juudi usund on ebainimlik" (Iisraeli ajaleht "Ha'aretz", 31. detsember 1995.)

Malle Salupere võiks enesetäienduseks lugeda judaistide perioodilisi väljaandeid. Neis arutatakse üsna jultunult ja üksikasjaliselt isegi seda, kuidas kõrgeima DNA-ga judaistid peaksid maailma asju korraldama. Näiteks leidub judaistide nädalalehe "Jewish Week" (USA) 1996. aasta 26. aprilli numbris, Lawrence Cohleri kirjutis "Kangelane või rassist?", kus tehakse juttu rabi Yitzhak Ginsburgi rassistlikest vaateist. Too küsis retooriliselt: "Kas juut võib enda päästmiseks maksa vajades võtta selle süütult mittejuudist möödujalt? Toora ilmselt lubab seda."

Mind on paljude allikatega kõnealuse raamatu jaoks varustanud ka juudid. Kestvam koostöö on mul olnud Rootsis elava juudi õppejõu, publitsisti ja literaadi Irina Elkonin-Johanssoniga, keda tema antikommunistlike vaadete pärast on judaistid ja vasakpoolsed lakkamatult taga kiusanud.

Suurt tunnustust väärib professor Israel Shahaki panus judaismi kurjuse paljastamisesse. Tema tõepärane ja hästi dokumenteeritud

raamat "Juudi ajalugu, juudi usund. Kolme tuhande aastane koorem" ilmus 4. septembril 1996 ka rootsi keeles. Osa oma lapsepõlvest Bergen-Belseni koonduslaagris viibinud autor toonitab, et judaism pole ohuks mitte üksnes juutidele, vaid kogu inimkonnale.

Tähelepanu väärib ka ameerika juudi John Sacki ajalooline uurimus "An Eye for an Eye" (1993), mis toob päevavalgele juudi fanaatikute roimi sakslaste vastu aastal 1945. Ausate juutide elu pole kerge. Tegelikult pole korraliku inimese elu kusagil lihtne. Seda näeme ka Eestis.

Üks Ameerika väliseestlane mainis oma kirjas pärast mu kõnealuse raamatu lugemist, et selles ei puudu kaastunne ka roimarite suhtes. Roimaritele langes osaks masendav süütunne. Nad olid metsiku ideoloogia ohvrid. See on suur tõde: teisele halba tehes tehakse endale kahju. Eelkõige olen püüdnud mitte vaikida olulistest ebameeldivatest seikadest. Väljapaistev saksa kirikuajaloolane Karl-Heinz Deschner on kirjutanud: "Kes kirjutab ajalugu, ilma et see samas oleks kriminaalajalugu, muutub kaasvastutajaks varjatud roimade eest."

Salakavalaima müüdi on loonud poliitilised vandenõulased. Selle müüdi järgi ei eksisteeri ühtset võimu taotlevat konspiratsiooni. Vabamüürlaste ajakirjades nad aga kinnitavad üksteise võidu, et säherdune konspiratsioon **on olemas**. Kuidas seda tõlgendada? Ma tsiteerisin nendest allikatest üksnes mõningaid. Järeldusi tehku lugeja ise. Minu ülesanne polnud nõukogulikul moel tsitaate kommenteerida. Ma ei saanud kuidagi olematuks teha asjaolu, et revolutsiooniliste liikumiste ja riigipöörajate eesotsas on tavaliselt figureerinud juudi soost fanaatikud (seda kinnitavad judaistide allikad, millele ma oma raamatus ka viitan). Need on elu kibedaks teinud ka tsiviliseeritud juutidel. Tõin raamatu lõpus näiteid Eestistki.

Malle Salupere heitis mulle ette, et Hitleri ja natside kohta ei leidu mu raamatus ühtki halba sõna. Pole õige seegi väide. Ma nimetan Adolf Hitlerit poliitiliseks bandiidiks. Malle Salupere pole tahtnud tähele panna, et "Skorpioni märgi all" käsitleb kommu-

nismi arengu ja kokkuvarisemise ajalugu, mitte Hitleri kuritegevust. Või leiab ta oma marksistlikus arusaamas, et igas raamatus tuleb toonitada ka Hitleri pahatahtlikkust? Režissöör Andrei Tarkovski ütles mulle 1976. aastal Moskvas, et tema filmiraamatut ei tahetud avaldada, sest selles puudusid Lenini tsitaadid. Ei avitanud ka seletus, et raamat on filmikunstist, mitte leninismist. Minu eesmärk ei olnud käsitleda Hitleri roimarlikkust.

Igaühel on võimalik valida, kas toetada kurjust või nõuda headust. Malle Salupere on valinud kurjuse kaitsja rolli. Et see õnne ei too, näitas juba nende saatus, kes toetasid natsionaalsotsialismi ja kommunismi. Nad osutusid kaotajaiks. Ka kristlus, judaism (sealhulgas sionism), vabamüürlus ja islam peavad vaimsuse takistajatena varem või hiljem areenilt taanduma. Iga inimese elul on väärtus. Ei saa kedagi eelistada usutunnistuse või tõekspidamiste alusel. Kellelgi ei tohiks olla ideoloogilist monopoli. Meil kõigil on inimkonna arengus täita tähtis ülesanne – üksteist abistada. Judaistid aga püüavad seda ühel või teisel viisil takistada, nagu professor Shahak on näidanud. Varem tegid seda võimukad kristlased. Neid asjaolusid käsitlebki minu raamat "Skorpioni märgi all".

Keda "Maaleht" iseloomustas?

Naasnud pikemalt Euroopa-reisilt, sain Stockholmis kuulda ja hiljem ka näha "Maalehes" 19. juunil 1997 ilmunud pikemat kirjutist "Jüri Lina ja tumedad jõud". Intervjuu, mille ma sellele ajalehele olin andnud, polnud avaldamiseks sobinud. Seda asendas Tõnu Hagelbergi kirjutatud "portree". Olin seda enne avaldamist näinud ja teatasin Hagelbergile, et lugu kubiseb vigadest. "Näiteks?" tahtis Hagelberg teada. "Isegi vanus on vale." Selle vea Hagelberg parandas, muid mitte.

See juhtum näitab Tõnu Hagelbergi ja eesti ajakirjanduse olemust. Lähtutud polnud tõearmastusest ega portreteeritava aru-

saamadest, vaid **omaenda** subjektiivsest seisukohast. Oli kasutatud juhust tšekistist riigireeturi Valdur Timuski laimu võimendada. Peaks olema mõistetav, et "kommunismi ägedamaid vaenlasi Rootsis" (nõnda on KGB mind avalikult iseloomustanud) ei pea kirjavahetust riigireeturitega, nagu KGB ohvitser Valdur Timusk, kes igas õigusriigis istunuks oma roimarluse eest trellide taga.

Rootsis kehtiv ajakirjandusseadus nõuab, et kellegi ränga väite puhul küsitaks ka asjaosalise kommentaari. Tõnu Hagelbergi elementaarne ajakirjanduslik viisakus ei huvitanud. Kui ma keelasin vigase loo avaldamise, arvas see lehemees, et ma "dramatiseerivat üle". Juhtum kujunes aga piinlikuks temale, mitte mulle. Tõsine ajakirjanik oleks arhiivist välja otsinud kirjutised, mis minust varem olid avaldatud, nagu tavatsetakse talitada Rootsis.

Filmiklubi "Amfo" päevil kontrollisin liikmete arusaamis- ja mõtlemisvõimet filmianalüüside abil, mis näitasid elumõistmise ja teemasse süvenemise võimet. Tõnu Hagelbergil see oskus puudub.

Itaalia nimekaid filmirežissööre Michelangelo Antonioni valis oma filosoofilise filmi "Elukutse: reporter" peategelaseks reporter David Locke'i (Jack Nickolson), kes liikus kõmu jahtiva kujuna ringi, otsides väliselt ebatavalist, vesteldes põgusalt inimestega, kuid tema piiratud arusaamisvõime tõttu ei suutnud ta neid mõista ega vaimses elus orienteeruda. Sensatsiooniküti maailm oli üksluine.

"Maalehe" ajakirjanik on vaikinud "portrees" maha kõik, mis ei teeninud tema eesmärki. Jüri Lina esitletakse tobeda fanaatikuna, kelle maailm on erakordselt piiratud (must-valge), kes ei taipa midagi maailma asjadest, ei suuda neid analüüsida ega loovalt mõelda, kes ei saa aru Euroopa Liidu õnnistavast rollist, vaid usub kõikvõimalikke mõttetusi ja olematuid nähtusi. Ta pidas mu sõpradeks inimesi, kes lammutavad neid vaimseid, eetilisi, kultuurilisi ja poliitilisi väärtusi, mida mina üritan edendada. Säherdusi tegelasi on tavatsetud nimetada vaenlasteks

Jääb mulje justkui vestelnuks Tõnu Hagelberg kõikide mind tundvate inimestega. Milleks muidu väide, et "**kõik** Jüri Lina

tundvad inimesed" suhtuvad kriitiliselt juutide maailmavalitsemisteooriasse. Need vähesed, kellega Hagelberg juttu ajas, ei suhtle minuga pidevalt ega ole ka lugenud kümneid tuhandeid lehekülgi sionistlikku kirjandust ja vabamüürlaste ajakirju, ometi olid nad kärmed oma hinnangut langetama.

Tõnu Hagelberg on segi puistanud tõesemaid kilde oletuste ning valedega. Ta käsitles ainult mu raamatut "Skorpioni märgi all", mis tutvustab massoonide osa poliitika suunamisel. Olen aga kirjutanud raamatuid ka teistel teemadel. Ta ei maini sõnagi mu lavastustest lastele ega käsitle mu luulelavastusi, mida on avaldatud raadios, TV-s, heliplaatidel ja kassettidel. Polnud juttu ka minu filosoofilis-esoteerilistest ega rokkmuusikauuringuist. Portree saanuks kirev.

Tõnu Hagelberg pani minu suhu kraadepoisi väljendeid, nagu "see pole enam nali" ja "koban veel". Materjal sisaldab väärtõlgendusi ja segiajamisi.

Hagelberg väitel hoiatavat ma illuminaatide eest, sest nood kavatsevat võimule tulla. Seda pole ma kusagil öelnud. Olen illuminaate ja nende hääletorusid tsiteerides näidanud, et nad **on juba võimul.**

Olen osundanud dokumente ja illuminaatide avaldusi, ise pole ma midagi väitnud. Vahendan vaid sõnumit. Illuminaatide kohta leidub ohtralt kirjandust ja andmeid rahvusvahelistes entsüklopeediates. Iga uudishimulik võib nendega tutvuda. Paraku pole uudishimulikke palju, ja seda illuminaadid teavad.

Ametlike isikute viiteid oma konspiratsioonile leidub hulgaliselt, millegipärast ei söanda ajaloolased ja ajakirjanikud neid arutada. Näiteks illuminaadist professori Carroll Quigley konspiratsioonikirjeldused ("Tragedy and Hope", "The Anglo-American Establishment"). Jahmatav on vandenõulase Zbigniew Brezinski raamat "Between Two Ages", mis toob päevavalgele vastikuid kavatsusi. Ajakirjanduse ja ajaloolaste ükskõiksuse tõttu ongi konspiratsioon võimalikuks saanud. Leidub ausaid inimesi, kes on sellistele asjaoludele tähelepanu juhtinud, nende hulgas juudi

professorid Noam Chomsky ja Israel Shahak, ning juudi publitsist Gurudas ("Treason: The New World Order", San Rafael, 1996). Viimane on avalikustanud kümneid ametlikke avaldusi kavatsetavate massimõrvade kohta, ilma et massimeediumid oleksid teemale reageerinud.

Vandenõu olemasolu pole teooria, nagu Hagelberg väidab, vaid tõsiasi, mida veel kord kinnitavad Kremli eriarhiivi endised saladokumendid. Neile toetub Oleg Platonovi raamat "Venemaa okaskroon" (vabamüürluse salajasest ajaloost 1731–1996), ilmunud Moskvas aastal 1996. Selles 700-leheküljelises monograafias kinnitatakse ja täiendatakse andmeid, mida olen leidnud Lääne arhiividest, nimelt et vabamüürlased sekkuvad teadlikult poliitikasse. Raamat avalikustab president Boriss Jeltsini kuulumise vabamüürlaste hulka (lk. 428). Samuti selle, et Mihhail Gorbatšov kuulub illuminaatide Trilateraalsesse komisjoni, mille 1973. aastal rajas üks peailluminaate David Rockefeller. Sama mees leidis, et esimees Mao sotsiaalne eksperiment Hiinas on olnud tähtsamaid ja edukamaid inimkonna ajaloos. (David Rockefeller, "From a China Traveler", "New York Times", 10. august 1973, lk. 31.)

Tunne Kelam teadnud Tõnu Hagelbergi väitel öelda, et Bilderbergi üritused olevat tavalised poliitikute ja ärimeeste mitteametlikud kohtumised. Miks siis salastati Rootsi transpordiministri Ines Uusmanni sõit sellele kohtumisele, mis Rootsis on seadusvastane teguviis? Kui ta sõitis sinna eraisikuna, siis on ajakirjanikel tähtis teada, kas sõit maksti talle välja või tasus ta selle eest ise. Esimesel juhul tuleks Ines Uusmanni kahtlustada altkäemaksuvõtmises. Et Tunne Kelam eksib või valetab, selgub omaaegsete bilderberglaste memuaaridest. Võiks ka mainida, et millegipärast on Bilderbergi kohtumiste initsiaatoreiks tähtsaimad illuminaadid ja vabamüürlased, sealhulgas George Soros ja David Rockefeller. Viimane tänas juunis 1991 ajakirjandust ("Washington Post", "New York Times", "Time Magazine") selle eest, et Bilderbergi kohtumistele tähelepanu ei ole pööratud, sest muidu olnuks võimatu maailma jaoks plaani välja töötada. (Gurudas,

"Treason", San Rafael, 1996, lk. 18.) Järelikult too vandenõuplaan ei kannata valgust.

Nüüd Hagelbergi mõnest oletusest, mida ta serveerib fakti pähe. Näiteks tema väide, et Nõukogude Liidus oli seaduse järgi lubatud põrandaaluseid kirjastusi organiseerida. Mina seda öelnud ei ole. Hagelberg justkui ei tunne nõukogude ühiskonna olemust. Iga autor või tõlkija võis paljundada oma **käsikirja** kuni 49 eksemplaris, kui need olid kirjutatud kirjutusmasinal. Kirjastusest "**Agart**" (varjatud maailma esoteeriline termin) oli juttu vaid minu lähisõprade ringis. (Hagelbergi ei huvitanud ka see, kas artiklisse võetud nimi oli korrektne.) Kirjastusele viitavat märget polnud ühelgi käsikirjal ega selle koopial. Minu käsikirjalised väljaanded ei levinud iialgi maisipaberile kirjutatuna, mida Hagelberg oletas, vaid ma kasutasin normaalset kirjapaberit. Ma pole ka kirjutanud ega levitanud raamatuid, nagu "Film", "UFO", "Looduse saastamine". Küll aga olen neid teemasid käsitlenud eri raamatuis hoopis teiste pealkirjade all, mida "portree" autor ei suvatsenud mainida. Vigu on tolle artikli igas lõigus. Nii ei öelnud KGB ohvitser Albert Gektor oma arvamust selle kohta, milline on minu vahekord seadusega, mitte ühes aruandes, vaid mind üle kuulates.

Kui endise tšekisti Valdur Timuski arvates polnud minust "nõukogude võimule mingit ohtu", siis miks ta tegi mulle ettepaneku Nõukogude Liidust lahkuda? Miks mind 11. juunil 1985 tagaselja "riigireetmises" vastutusele võeti? Miks minu üksteist toimikut sisaldasid tuhandeid lehekülgi uurimismaterjali? Natuke liiga palju selle kohta, kes "lihtsalt oli nõukogude võimuga pahuksisse läinud" (Enn Tarto suhu topitud väide)? Poliitiliselt eriti ohtlikeks peetud teisitimõtlejate toimikud koosnesid tavaliselt vaid mõnest köitest.

Ma ei imestaks, kui selguks, et Tõnu Hagelberg kandis Nõukogude okupatsiooni ajal keelt KGB-le. Ausa kommunistliku lehemehena pidanuks ta seda ju tegema. Tema kirjutatud "portree" jättis mulje, justkui osutanuks ta oma varasematele peremeestele olulise teene, tendentslikult laimates ebasoovitavat publitsisti (mil-

lest muidu kirglik soov edastada just tšekist Valdur Timuski laimu). Taibukas lugeja tegi siit oma järelduse: kui vandenõust kirjutajat nii armutult mustatakse, siis peab see vandenõu olemas olema, aga tahetakse maha vaikida.

Võhikluse võrgus

1999. aasta 29. jaanuari "Areenis" ründas Haljand Udam mind oma kirjutises "Vandenõude võrgus". On põhjust sellele vastata.

Vähimatki rahvusvahelisest vabamüürlusest teadmata, avaldab Haljand Udam terve lehekülje laimu.

Ta väidab, et mu loengud Tallinnas olevat läbi kukkunud. Asi oli vastupidi. Saal oli puupüsti täis, keegi ei tahtnud lahkuda. Ning raamatuid osteti juba enne loengu algust.

Edasi arvab Udam teadvat, miks loengud olevat ebaõnnestunud. Mul polevat midagi uut öelda. Selles on tal õigus! Ma pole kunagi väitnud, et esitan uusi andmeid. Olen toonitanud, et mu andmed pärinevad peamiselt vabamüürlaste allikaist: ajakirjadest, dokumentidest, memuaaridest. Referendina ma lihtsalt kordan olulisi seiku. Referendina osutan vabamüürlaste ütlusi.

Udam viitab kommunistide valedele. Ent paljus oli neil õigus, kui nad kritiseerisid rahvusvahelist imperialismi (paraku unustades omaenda rolli selles). Nad ei valetanud ka USA teatud varjukülgedest, mida korduvalt olen näinud Ameerika idaranniku suurlinnu külastades. Samas vaikisid kommunistid oma peremeestest, vabamüürlastest. Väidet kinnitavad dokumendid. Sama taktikat kasutab ka Udam. Ta vaikib kas teadmatusest või häbematusest maha elementaarsed faktid.

Kui polevat mingi märki kavatsusest maailmavalitsust moodustada (Udami arvates on see minu väljamõeldis), siis miks on ÜRO juurde rajatud maailmavalitsuse moodustamise komisjon, mida juhivad Shridath Ramphal ja Ingvar Carlsson? Või ei tutvu Udam ÜRO ametlike materjalidega?

Kui 1917. aasta sündmused Venemaal polnud vabamüürlaste vandenõu, siis miks kirjutatakse sellest avameelselt tänapäeva Venemaa ajaloo- ja kooliraamatuis? Ka öeldakse vene ja ameerika juutide tehtud ingliskeelses dokumentaalfilmis "The Russian Revolution" otse, et sündmused veebruaris 1917 olid vabamüürlaste konspiratsioon, kusjuures juhtiv jõud poliitilisel areenil oli loož Veliki Vostok.

Lenini ja Trotski kuulumist vabamüürlastest illuminaatidest konspiraatorite hulka on nentinud ka mainekas briti massoon Winston Churchill ajalehes "Illustrated Sunday Herald" 8. veebruaril 1920. Ta teadis, millest kirjutas, sest temast sai massoon mais 1901.

Järelikult ma ei esita oletusi, vaid vabamüürlaste mööndusi. Miks ründab Udam referenti, mitte aga massoonide ütlusi, kui ta arvab, et need ei pea paika?

USA senaator Harry Truman, kes oli Missouri osariigi vabamüürlaste suurmeister ning kellest hiljem sai asepresident ja president, kavatses olukorda, mis järgneb hitlerlaste rünnakule juunis 1941, suunata järgmiselt: "Kui me näeme, et Saksamaa hakkab võitu saavutama, peame abistama Venemaad, aga kui Venemaa saab ülekaalu, tuleb meil aidata Saksamaad, et nõnda lasta neil tappa nii paljusid kui võimalik." ("New York Times", 24. juuni 1941.) Seda avaldust pole ajaloolased ja publitsistid suvatsenud kommenteerida, kuigi see viitab konspiratsioonile. Miks Udam ei taha toda avaldust selgitada?

Prantsuse vabamüürlaste suurmeister Isaac Adolph Cremieux käitus kuritegelikult XIX sajandil: "Loožid kavatsevad Saksamaa hävitada." Ta lubas miljon franki sellele, kes tapab Saksa keisri Wilhelm I. (N. Eggis, "Vabamüürlus", Stockholm, 1933.)

Ka on Udam tähele panemata jätnud, et vabamüürlaste roimad langesid tihti 18. märtsile. Ajalooõpikuis on seni väidetud, et 1848. aasta märtsisündmused olid rahva spontaansed väljaastumised. Kuupäevi võib neist õpikuist asjatult otsida. Aga kui kuupäev eriallikaist kätte on leitud, langevad õpikute väited kokku. Kõik

sündmused Milanos, Venezias, Berliinis ja Stockholmis toimusid **18. märtsil**. Seegi näitab, et need olid ette kavatsetud aktsioonid. Juhtide hulgas nähti millegipärast vaid vabamüürlasi. Milanos oli peaorganisaatoriks Giuseppe Mazzini, kes hiljem korraldas segadust ja ülestõuse ka teistes Lombardia linnades, ning Berliinis Johann Jacoby. Väljaastumised sel laupäeval Milanos, Berliinis ja Stockholmis olid määratud koguni samale kellaajale.

18. märts on vabamüürlastele tähtis aeg. 1314. aastal oli sel päeval Pariisis tuleriidal põletatud Templirüütlite Ordu suurmeister Jacques de Molay. Nende mässudega taheti kätte maksta nii tema hukkamise eest kui ka ordu hävitamise eest kaks aastat varem, mis toimus Philippe Ilusa (1268–1314) käsul.

Kättemaksuaktsioone jätkati 18. märtsil 1871, mil kuulutati välja Pariisi Kommuun. 18. märtsil 1913 mõrvasid vabamüürlased ka Kreeka kuninga Georgiuse. Nõukogude Venemaal tähistati 18. märtsi Punaabi päevana.

Punaabi oli kommunistlik konspiratsiooniorganisatsioon, millest olen kirjutanud raamatu "Kommunisternas heliga krig" (Stockholm, 1986). See rühmitus osales 1924. aasta 1. detsembri riigipöördekatses Eestis. Tegu oli ju Kominterni täitevorganiga, kes varjus punaste poliitiliste vangide abistamise sildi taha.

Kui Punaabi ehk MOPR konspireeris, kas poleks siis mõistlik eeldada, et hoopis mõjuvõimsam Illuminati konspireerib poliitiliselt? Meil polegi tarvis midagi oletada, sest Ingolstadti arhiivis on dokumendid, mis politsei konfiskeeris massoonidelt, ja need kõnelevad selgelt vandenõu keelt. Kas Udam on neid lugenud?

Lõpuks väidab Udam, et Lina on nii või teisiti Vene imperialismi mõjustusagent. Selle väite tagamõte on ära kasutada eestlaste võimalikku venevaenulikkust. Ent vene rahvas on samuti illuminaatide ohver nagu eestlasedki. Illuminaatide eesmärk ongi vaenu õhutamine. Venemaa valitsevad ringkonnad eesotsas gangsterriisujatega töötavad vabamüürlaste lammutuseesmärgi nimel.

Haljand Udam kirjutab poliitilistest protsessidest, millest tal pole õrna aimugi.

Eesti ajakirjanduse maneeriks paistab kujunevat hoolimatus faktide suhtes ning asjatundmatus ja pealiskaudsus. On kurjast, kui võhiklust serveeritakse teadmistena.

"Eesti Ekspress" jättis minu vastulause avaldamata.

Juba 1996. aasta 19. juuli "Eesti Ekspressis" väitis Haljand Udam, et minu raamat "Skorpioni märgi all" seisvat konspiratsioonimüüdi peal.

Pime raev

Üksnes Kauksi Ülle söandas "Eesti Ekspressis" 1996. aastal minu raamatu "Skorpioni märgi all" kohta sisuka arvustuse avaldada. Viimastel aastatel on see leht mind ja mu raamatuid agaralt mõnitanud ning naeruvääristanud.

Jaan Kaplinski sõimu (ma olevat hauarüvetaja jne.) pole üldse mõtet kommenteerida. Selles punktis sarnaneb ta Elhonen Saksaga, kes oma raevuhoos tembeldas mind KGB agendiks. Üks teine äärmusjuut tuli Tartus pärast mu loengut juurde ja ütles: "Härra Lina, te pole inimene!". Vastasin: "Ma tean seda, see seisab Talmudis. Kas teil midagi uut ka öelda on?"

Mõttepolitseinikud Andres Maimik ja Rain Tolk petsid minult intervjuu välja variisikute kaudu, et tendentslikult kasutada Esto TV-s. Enne olid nad "Eesti Ekspressis" 18. oktoobril 2001 mind mustanud ja naeruvääristanud kuidas jaksasid.

Eesti rahvuslikesse ilmingutesse vaenulikult suhtuv kirjamees Andrei Hvostov pidas minu raamatut "Skorpioni märgi all" koos Erich von Dänikeni teostega ohtlikuks. Kellele?

Valel on lühikesed jalad

Asjatundlik kriitika on alati tere tulnud. Kui aga kriitika sildi all teatud eesmärgil hakatakse valetama ja laimama, tuleb tõmmata

piir. Selle piiri ületas Meelis Piller, kes nimetab end küll salateaduste uurijaks, küll ajakirjanikuks. Salateadusi teatavasti polegi olemas, on vaid loodusseadused, mida me üritame tundma õppida. Ajakirjanikul on kohustus kirjutada õigust. Oma artikliga "Ekraniseeritud kuuldemäng" ajalehes "Eesti Ekspress" 17. märtsil 2005 üritas ta minu filmis "Valgusetoojad" esitatud tõendeid olematuks teha, sest talle lihtsalt ei meeldi minu lähenemine massoonluse küsimusele.

Kuidas on aga võimalik loogilisest väitlusest välja lülitada kõige tähtsamat massoonluse originaaldokumentide kogu Ingolstadtis, mida filmis ka pikalt tutvustatakse. Ja dokumente, mis viitavad vandenõule. Kuidas on võimalik massoonide endi tähtsamad allikad ja entsüklopeediad, mida ekraanil näidatakse, tõendite hulgast välja lülitada?

Teadus algab allikate analüüsist ja diskussioonist, mitte sellest, et arutlusest keeldutakse. Ka kõige skeptilisemale vaatajale peaks loožide interjööri näitamine olema tõendiks nende olemasolu, mõjuvõimu ja rikkuse kohta. Ometi mitte Pillerile.

Saan sellest aru, sest too mees on oma kirjutistes ülistanud seda liikumist. See on tema õigus. Las ta teeb seda, kuni viibib konsensus transi seisundis ja arvab, et tegu on heategevusorganisatsiooniga. Seepärast ta minu filmis midagi näha ega kuulda ei tahtnudki. Ta väidab, et filmis on näidatud mõnda juhuslikku muuseumi (kuigi konkreetselt on rõhutatud Grand Orienti muuseumi), juhuslikke dokumente ja raamatuid. Tema meelest ei saa need materjalid tähtsad olla. Ka paljud rootsi vasakpoolsed arvavad siiamaani, et Lenin oli inimsoo heategija. Seepärast pole nende jaoks olemas Lenini määrusi, mis tõestavad vastupidist.

Keegi teine ei kuulnud mind enne filmi rääkimas politseiautost (esinemise videosalvestuses ei ole võimalik leida isegi vihjet politseiautole). Tema olevat seda kuulnud.

Piller kuuleb seda, mis talle sobib, ega kuule ja näe seda, mis talle ei meeldi ega ühti tema ettekujutusega maailmast (näiteks

Bushi ja Trumani ülitähtsad ütlused). Ta lihtsalt mõtles tolle politseiauto välja, et saaks oma teesi kinnitada. Mina rääkisin hoopis mootoririkkega autost, mis seisis Prantsuse suurlooži ees, ohuvilkurid peal.

Samamoodi mõtles ta efektselt välja ka endise kõrgmassooni William Schnobeleni seletuse kahtluse alla seadmise, kus juures ta peab vajalikuks teatada, et ta üksnes arvab selle nõnda olevat. Muidugi pärineb katkend Schoebeleni ametlikust videost. Pilleri arvamustest pole lugeja huvitatud, ainult faktidest. Samas nimetab ta hoopis minu tööd põlastavalt "uurimuseks".

Kui mina talitaksin sama alatult, kas siis tõesti USA väljapaistvaimad ajalooajakirjad minu kirjutisi avaldaksid, nagu praegu?

Piller koguni sõimab mind psühhoterroristiks ja oma väite kinnituseks võtab appi järjekordse vale. Ma olevat ühel oma loengul näidanud hiiglaslike punavereliblede lõhkemist. Seda pole ma kunagi teinud. Mul polegi säärast filmi ja ei saagi olla. Kui Piller oleks veidigi anatoomiaga kursis, siis ta teaks, et inimene sureks, kui tal "punased verelibled lõhkeksid". Minu näidatud film käsitles antikehade võitlust viirusega, ei midagi muud.

Ka ei tunne Piller kuuldemängu reegleid. See on raadiole seatud näidend, mis tehakse kuuldavaks heliliste vahendite abil. Diktoriteksti esitamine ei saa olla kuuldemäng.

Ka pole Pilleril aimugi kujundlikkusest, muidu poleks ta säärast rumalust kirjutanud, et Smerši hukkamisstseenid ei seostu varasematega kaadritega. Ta ei tunne isegi lihtsat järjestuskujundit. Kui kaks või rohkem kaadrit on paigutatud kõrvuti nende sisu võrdlemiseks, siis on tegu järjestuskujundiga. Aga kahe või rohkema kõrvuti oleva kaadri sisu vastandamisel saavutatakse järjestuskontrast. Ning järjestusliku põkkamise tulemusel tekib järjestusmetafoor, kus kahe või rohkema kaadri ühendamisel esitletakse uut, ülekantud tähendust, mida kaadrite sisu eraldi endas ei kätke. Just nimelt viimasega on tegu, kui kommunistide manifestatsioonilt obeliskide ja kõikenägeva silmaga püramiidi keskelt Riias

1919 ühildub filmi kaadrite jada hukkamisstseenidega, mis toimusid rahvusvahelise vabamüürluse mahitusel ja heakskiidul. Massoonide allikaist võib esitada rohkesti tsitaate kommunismi toetamise kohta.

Selle kirjutisega võtab Piller endale ülesande kaitsta vabamüürluse roimi. Nõnda saab temast kaasvastutaja nende kuritegude eest. Lenin, Hitler, Mao Zedong ja teised massooni psühhopaadid pole seltskond, kes sobiks nooblitesse salongidesse.

Ent see on minu arvamus. Meelis Pilleril on õigus oma arusaamale ja selle väljaütlemisele. Teiste faktiesituse kohta poleks tarvis kasutada kommunistlikke võtteid – valet ja laimu.

Kriitiline lugeja saab seda filmi DVD-l vaadates kontrollida, kas õigus on Pilleril või minul. Kas kohanimed ja teoste pealkirjad ning autorid vastavad tegelikkusele või mitte? Kordamine on tarkuse ema.

Minu vastulause avaldati "Eesti Ekspressis" suurte kärbetega 24. märtsil 2005 lugejakirjana.

* * *

Kui Arnold Rüütel oleks eetiline inimene, siis mõistnuks ta, et ENSV Ülemnõukogu Presiidiumi esimehena okupatsioonivõimu teenimise järel ei sobi enam Eesti Vabariigi presidendiks hakata. Kas aga mõistmisvõimetu mees sobib esindama vaba riiki?

Sama võiks küsida elukutselise suli Siim Kallase kohta. Eile kommunist, täna massoon. Ühest kuritegelikust jõugust teise. Peaasi, et elus edasi jõuaks!

Kommunistid on end sedavõrd määrinud, et neil ei tohiks olla juriidilist õigust tänapäeva Eestis poliitikaga tegelda, moraalsest õigusest rääkimata. Omal ajal tegid nad vale panuse ja tahavad nüüd vabamüürlusele toetudes endiselt rambivalguses püsida. Nad pole isegi vabandust palunud, oma sigaduste heakstegemisest rääkimata. Suurmeister Arno Köörna on näide kommunistlikust

sulist, kes massoonlust ära kasutades taas püüab Eestit lõhkuvat tegevust heategevuse sildiga õigustada.

Lausa ebamoraalne on Edgar Savisaar, kes endiselt seisab võõraste huvide eest ja võitleb omade vastu. Pärast lindiskandaali pidanuks ta mõistma, et tema karjäär poliitikuna on läbi. Ent tema ei taha tunnistada moraali alusreegleid.

1990. aastal oli EKP-s eesti rahvusest kommuniste 60 000.

Riigikogu 101 saadikust on 39 kuulunud NLKP-sse, nende hulgas Jaak Allik, Margus Leivo, Mait Klaassen, Arnold Kimber, Nelli Kalikova, Jaanus Männik, Rein Randver, Janno Reiljan jt. Kommunist Arvo Õunapuu tõi Riigikogule hüvitamiseks koguni oma firma arveid.

Pooled ministrid on karjääri alustanud komparteis, kaasa arvatud peaminister Andrus Ansip. Ka endised ministrid Märt Rask, Tarmo Loodus ja presidendikandidaat Toomas Savi olid kommunistid. NLKP minevikuga on Ülo Nugis ja Tiit Made.

Peaminister Andrus Ansip oli 1986–1988 EKP Tartu Rajoonikomitee tööstusosakonna instruktor ja organiseerimisosakonna juhataja. See ei takistanud teda olemast 1998–2004 Tartu linnapea.

"Õhtulehes" avaldatud intervjuus seletas Ansip, et tema punane minevik ei ole patt. Ta rõhutas: "Töötamine EKP Tartu rajoonikomitee tööstusosakonnas ei erine ettevõtete juhtimisest. Punast jura seal ei aetud."

Dokumendid räägivad teist keelt. 15. jaanuaril 1988 arutas Andrus Ansip Tartu Rajoonikomitees NLKP Keskkomitee otsust natsionalistlikest ilmingutest Balti liiduvabariikides. Nagu protokollist näha, rääkis ta tolle istungi juhatajana kommunistliku partei mõjuvõimu tõstmisest ja komparteisse vastuvõtu tähtsusest.

Sama aasta sügisel tuldi Tallinnas Vabaduse väljakul lagedale loosungitega "Kommunism on deliiriumi viimane aste", "Peatage kommunism, ma tahan maha minna", "Kommunism prügikasti, ta on küllalt eesti rahvast piinanud".

Sellel istungil esines koos Ansipiga ka tšekist ja tudengite järel nuhkija Albert Gektor, kes heitis kommunistidele ette, et Võrus ei

osata sõltumatu noortekolonni vastu tegutseda: "Võrus ei osanud aktiiv tegutseda. Ei areteerita, kasutatakse avalikkust."

Nuhk Albert toonitas: "Kes on natsionalistid, need on kaadrinatsionalistid, kes pikema aja jooksul teevad riigivastast tööd, toetuvad välisabile, tegevus on konspiratiivne... Nende negatiivsed teod takistavad sotsialismi ehitamist... Tartus leiti lendlehti venelaste vastu."

Gektor oli pahane üliõpilase Indrek Tarandi peale, kes organiseeris ülikoolis komsomoli vastasjõudu. Gektor põlastas teisitimõtlejaid Mart Niklust, Enn Tartot, Lagle Parekit, Viktor Niitsood, Heiki Ahoneni jt., aga ka ülikooli ajalooprofessorit Sulev Vahtret, kes organiseeris konverentsi 1918. aasta sündmuste kohta. (ERA filiaal, Parteiarhiiv, F. 2643, nim. 82, s-ü. 19, l. 2-6.)

M. Nisu oli mures: "Vaenlane on muutunud tugevamaks. Tuleb suurendada parteiorganisatsioonide mõju, prognoosida ideoloogilist situatsiooni, et edestada vaenlast."

EKP Tartu Rajoonikomitee teine sekretär V. Bahmatov kiitis tolle protokolli andmeil Ansipi vana sõbra Mart Kadastiku artikleid.

"Edasi" peatoimetaja Mart Kadastik kirjutas KGB ülesandel dissidentidest sõimuartikleid Jaak Kalju varjunime all. Minu ees ta seda varjas, aga toimetuses oldi asjast teadlikud. Ta sõimas ka oma nime all, näiteks 14. jaanuaril 1988. Stockholmi Eesti Majas keeldus ta 15. juunil 1989 minuga rääkimast, sest tema "mõtted on juba laeva peal". Kui küsisin "Vaba Euroopa Raadio" intervjuu jaoks, miks ta nüüd rahvuslast etendab, olles varem teisitimõtlejaid teotanud, ütles ta, et on ebaeetiline meie vahel mikrofoni hoida.

18. mail 2005 reetis noor välisminister Urmas Paet 1920. aasta rahulepingu Venemaaga, loobudes Moskvas uuele rahulepingule alla kirjutades ligi 5% Eesti territooriumist.

Kuritegelikud elemendid (peamiselt kollaborandid) pole lasknud Eestit desovetiseerida, derussifitseerida ja dekoloniseerida, nagu tulnuks okupatsiooni lõppedes teha. Peaminister Mart Laar tegi hirmust püksi, kui ta kuulis ettepanekust vene sõduri ausammas Tõnismäelt kõrvaldada. Mida küll Moskva ütleks?

Kommunistlikud emissarid, eesotsas Märt Rask, tegid kõik, et eesti väljapaistvaim popmuusik Toivo Kurmet vangi panna, kus ta surmatõve külge sai. Nüüd pole keegi huvitatud, et tema loomingut avalikkusele tutvustataks. Temast pole tehtud ühtki mälestussaadet. Isegi väidetavad sõbrad on talle selja pööranud. Jaak Joala ei ilmunud tema matusele juulis 2003, kuigi ta oli seda mulle lubanud.

Ei lasknud ka Res Publica valitsus vastutusele võtta psühhiaatreid, kes oma ametiseisundit kuritarvitasid, rääkimata inimõigusi rikkunud tšekistidest.

Kommunistlikud kollaborandid etendavad suurejooneliselt Eesti Vabariiki. Eesti rahvas lasebki kuritegelikel diletantidel laiutada.

Helilooja Toivo Kurmet ja TV-toimetaja Vahur Kersna Stockholmis.

Foto: Jüri Lina.

OKUPATSIOONIVÕIMU KÄSILASTEST

"Ta ohverdab kõik – oma nime,
oma au ja väärikuse,
ta varjab end inimeste pilgu eest,
ja seda teeb ta ühiskonna vaenlaste
pidulikuks nuhtlemiseks."
Aleksandr Herzen

Pagendatud kindrali Pjotr Grigorenko andmeil oli KGB teenistuses ligi pool miljonit tegelast.

Eestlaste hulgas oli hulk reetureid. Nii küüditajate kui ka rahvuskaaslaste jälitajate hulgas. Nad teenisid meeleldi võõrast võimu.

1980. aastate lõpul oli Eesti NSV KGB-s oli ligi 1000 töötajat, neist ligi pooled olid operatiivvolinikud. KGB kindrali Rein Sillari andmeil intervjuus Rootsi ajalehele "Dagens Nyheter" (19. oktoober 1991) olid ligi kolmandik eesti rahvusest reeturid. Sillar väitis, et ta ei kahetse tegevust tšekistina. Kaitsepolitseis andis end 1. aprilliks 1996 üles 1153 okupatsiooniaegsete repressiivorganitega seotud inimest.

Rahvasuu andis suurtähtlühendile KGB järgmise seletuse: Kontora Grubihh Banditov – Jõhkrate Bandiitide Kontor.

"Riigi Teataja Lisa" on avalikustatud üle 400 inimese, kes on olnud julgeoleku või luureorganite teenistuses või nendega koostööd teinud ning polnud end vormikohaselt kapos registreerinud. Sügisel 1989 oli nuhkimisasutus häireolukorras. Novembris 1989 saabus Moskvast korraldus saata agentide isikutoimikud Venemaale Uljanovskisse. Need 13 500 toimikut viidi algul Ädala

tänavale, kuhu KGB oli ehitanud uue maja. Samas põletati enamik töötoimikuid. Üks Eestist pärit KGB ohvitser päästis Uljanovskis hävingust 11 agenditoimikut, mis sisaldasid andmeid tuntud tegelaste kohta, kes olid esimese Eesti Vabariigi reetnud. Nende hulka kuulusid ka PolPoli töötajad Otto Pukk ja Natarius Krestenstein.

24. jaanuaril 1990 anti Moskvast korraldus evakueerida Eestist operatiivtoimikute arhiiv, kus oli ka operatiivjälitusmaterjale. Needki viidi Uljanovskisse. KGB töötajate kaadritoimikud saadeti aga Omskisse. 1990. aasta kevadsuvel viidi Eestist veel 2500 agenditoimikut Uljanovskisse. 16. augustil 1990 kõrvaldati parteiarhiivist KGB parteiorganisatsiooni fond.

1989. aastal hakkas osa eesti reetureid lahkuma KGB teenistusest. Ilmselt arutles nii mõnigi eesti tšekist: "Oma riik tuleb niikuinii, miks siis sellele jalga taha panna." Hulk venekeelseid ohvitsere läks tööle Venemaale. 17. märtsil 1990 lahkus Eestist ka kindral Karl Kortelainen, KGB ülem, tema asemele tuli Rein Sillar.

Aastail 1990–1991 loobus KGB üldisest info kogumisest, keskendudes opositsiooni tegevuse jälgimisele.

Agentuuri kartoteek, kus oli 30 000 kaarti, hävitati pärast putšikatset augustis 1991, et materjale ei saaks kasutada väljapressimise eesmärgil. Eesti KGB 1. osakonnal oli ka välisluurearhiiv, mis muu hulgas sisaldas andmeid Nõukogude agentide kohta Skandinaavias, ühtlasi pagulaste hulgas. Mõned KGB ohvitserid andsid Eesti riigivõimule üle 14 toimikut Nõukogude agentide kohta Eesti Vabariigis, ilmselt sooviga uutelt võimumeestelt andestust saada. ("Luup" nr. 16, 4. august 1997.)

16. augustil 1991 kirjutas valitsusjuht Edgar Savisaar alla korraldusele, millega KGB pidi peatama oma tegevuse Eestis. Savisaar aga kindlustas tšekistidele ühtlasi võimaluse häid töökohti saada. Nimelt kirjutasid 4. septembril 1991 Moskvas Savissaar Nõukogude Liidu KGB esimees Vadim Bakatin ja Eesti NSV KGB esimees Rein Sillar alla venekeelsele kokkuleppele "Eesti Vabariigi valitsuse, Nõukogude Liidu KGB ja Eesti KGB vastastikuste

kohustuste protokoll". Eesti Riigikantselei juurde moodustati komisjon, mis hoolitseb Eesti KGB-st vabastatud ohvitseride töölerakendamise eest. Eesti Vabariigi valitsus kohustus tagama ka tšekistide rahalise abistamise. ("Eesti Aeg", 8. oktoober 1991.) Seda kinnitas Nõukogude Liidu peatšekist Vadim Bakatin oma mälestusteraamatus. Ükski senine EV valitsus pole olnud huvitatud reeturite vastutusele võtmisest, s.t. desovetiseerimisest.

Neil päevil hävitati nn. litertoimikuid, mis käsitlesid KGB infiltreerimist opositsioonilistesse parteidesse ja rahvaliikumistesse.

KGB andis Eesti Vabariigile üle dissidentide jälitamist kajastavat 29 000 kriminaaltoimikut. Uljanovskist toodi veel juurde 6797 toimikut ja rohkem kui 4000 filtratsioonitoimikut. Lisaks saadi ametlikult 87 000 väljasõidutoimikut, tegelikult vaid 48 846 ehk 56% väidetud kogusest. Osa neistki hävitati või tassiti laiali, et ei jääks jälgi koostööst KGB-ga. Teiste hulgas kadusid Lennart Mere ja Andres Tarandi väljasõidutoimikud. ("Eesti Ekspress", A 14, 23. mai 1997.)

Ent mitte kõike ei hävitatud. Osa agenditoimikuid ja omakäelisi ettekandeid sattus müügile mustal turul. Nõnda kindlustas nii mõnigi endine tšekist endale lahedamad majandusolud.

KGB hoonete läbiotsimine mitmel pool Eestis andis suhteliselt hea saagi. Eri dokumentidest selgusid paljude eesti rahvusest reeturite nimed. Tartu KGB maja otsiti läbi ööl vastu 29. augustit 1991. Hans Hirvelaan koostas leitud materjalide alusel põhjaliku nimekirja KGB ohvitseridest ja kaastöölistest. Ometi jõudis enne üks sõjaväeauto hulk dokumente ära viia. Pilk Hirvelaane kokkuvõttele jahmatab lugejat: reetureid oli meie hulgas palju.

Lisaks leidus väärtuslikke andmeid salajases "Eesti NSV valitsus- ja keskasutuste töötajate telefoniabonentide nimekirjas", dissidentide läbiotsimise protokollides ja tšekiste käsitlevas kirjanduses. Minugi paksus toimikus oli rohkesti julgeolekumeeste nimesid. On heidetud pilk ka Eesti Riigiarhiivi alles jäänud andmeile KGB tegelaste kohta.

Eestlastest KGB-meeste hulgas oli selliseidki, kelle käitumist suunas inimlikkus. 20. juunil 1969 toimus Tallinnas Sergei Soldatovi korteris läbiotsimine. Märkamatult eraldus ohvitser August Kuuseoks teistest, läks perenaise Ludmilla Grünbergi juurde ja sosistas: Peitke see materjal korralikumalt ära! Või viige kodust ära! Ainuüksi selle eest võiks teie mees viis aastat saada!" Seejärel tuhnis ta koos teistega edasi. Muu hulgas otsiti üht kirjutusmasinat. Kummutis sorides silmas Kuuseoks kirjutusmasinat alumises sahtlis rõivaste all. Ta lükkas rõivad kähku jälle peale ja pöördus teistele ütlema: "Ka siin ei ole."

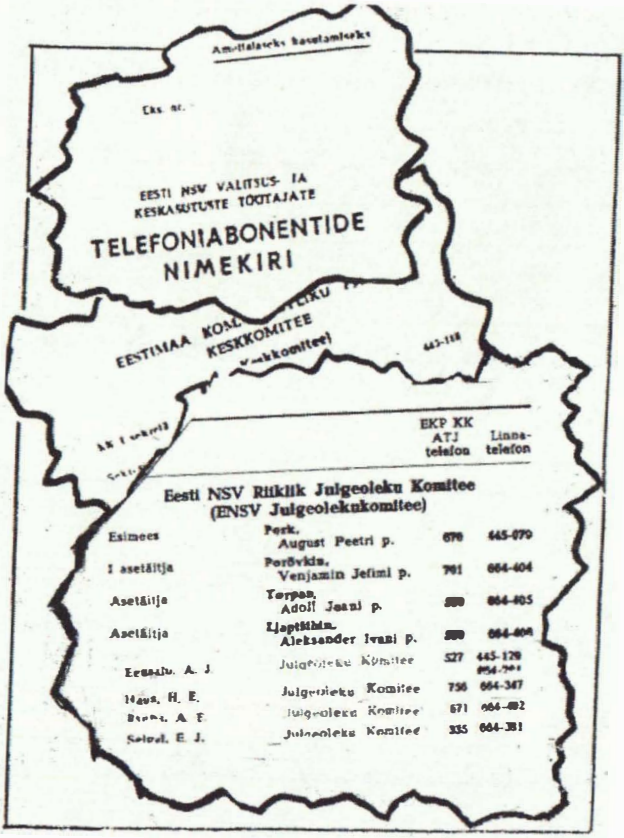
EESTI NSV VALITSUS- JA KESKASUTUSTE TÖÖTAJATE
TELEFONIABONENTIDE NIMEKIRI

EESTIMAA KOMS... KESKKOMITEE

EKP KK ATJ telefon | Linna-telefon

Eesti NSV Riiklik Julgeoleku Komitee (ENSV Julgeolekukomitee)

Esimees	Pork, August Peetri p.	670	445-079
I asetäitja	Porõvkin, Venjamin Jefimi p.	701	664-404
Asetäitja	Torpan, Adolf Jaani p.	[illegible]	664-405
Asetäitja	Ljapitskin, Aleksander Ivani p.	[illegible]	664-406
Eesmäe, A. J.	Julgeoleku Komitee	527	445-179
Häus, H. E.	Julgeoleku Komitee	756	664-347
[illegible], A. F.	Julgeoleku Komitee	671	664-[illegible]2
Selod, E. J.	Julgeoleku Komitee	335	664-381

EESTI NSV MINISTRITE NÕUKOGU JUURES ASUV RIIKLIKU JULGEOLEKU KOMITEE

LÄBIOTSIMISE PROTOKOLL

1. märtsil 1983. a. Tartus

Läbiotsimine algas kell 7.10

Läbiotsimine lõppes kell 18.40

Vahepeal kl. 13.05-13.50

Eesti NSV Ministrite Nõukogu juures asuva Riikliku Julgeoleku Komitee uurimisosakonna vanemuurija major Ots, kaastöötajad Libut ja Kasiorg ning Tartu LRJN TK JO kaastöötaja Nõmeloja
(ametinimetus ja perekonnanimi)

juhindudes Eesti NSV KrPK §§ 139—142, 147 ja 148. manukate kod. HORUNŽI Jüri Peetri p. elus. Tartu, Turuhoone t. 28-9 ja LÕTSAR, Hilda Viktori t., elus Tartu, Tõõra pst. 1-41 ning INNO, Karin Viktori t. ja INNO, Urmas Erichi p.
ning

juuresolekul, teostas läbiotsimise nod. INNO, Karin Viktori t. elanik

aadressil: Tartu, ~~Kalda tn~~ ~~Tõõra pst~~ 14-30

K.od. INNO, K.V. ja INNO, U.E. esitati läbiotsimise määrus 23. veebruarist 1983. a. ning talle ja manukatele selgitati, et Eesti NSV KrPK § 141 kohaselt on neil õigus viibida läbiotsimise ajal kõigi uurija toimingute juures ja teha nende kohta avaldusi, mis protokollitakse. Ühtlasi selgitati manukatele nende kohustus tõendada läbiotsimise fakti ja tulemusi.

Kod. INNO, Karin Viktori t. tehti ettepanek välja anda nõukogude riiklikus ja ühiskondlikus vara kuuluvaid väärtusesemeid ja muid pakutavaid esemeid, millele järel ta avaldas, et tal puudub soovi neid anda ja et Politseilt INNOle laenatud [illegible] tagasi tõigata.

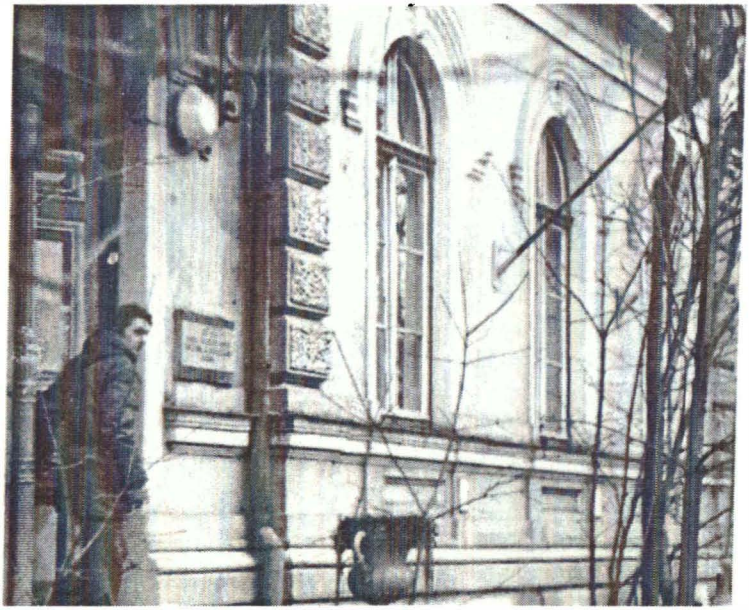

Eesti NSV KGB Tartu osakonna hoonele Vanemuise tänaval heisati 2. veebruaril 1990 sinimustvalge lipp.

Kalev Vahest kuulsin 1970. aastate algul, mil ta nuuskis minu kohta andmeid mu tuttavailt. Ta oli partei Tartu rajoonikomitee esimehe Ilmar Vahe poeg. Pikakasvuline heledate juuste ja sarnaka näoga mees, kes majori aukraadis kolis hiljem Tallinnasse. Ta eelistas andmeid hankida kaudselt, küsitledes "juhukohtumistel" jälitatava naabreid ja tuttavaid. Ta osales ka läbiotsimistes ja uuris välissõidu taotlejaid, ka viis kohale ülekuulamiskutseid.

Aastal 1978 sain andmeid Viktor Kozlovi kohta. Lühikest kasvu atleetlik mees, tumedad juuksed hoidsid kergelt lokki. Temperamendilt rahulik, kuigi vahel käitus bravuurselt. Ta oli pugeja ja sellisena järgis täpselt juhendeid. Viktor Kozlov ei varjanudki oma viha inimõiguslaste vastu. Rääkis nii vene kui ka eesti keelt, kuid ei suutnud korralikult hääldada s-tähte. Tegeles peamiselt Tartu

ülikooli tudengitega. Ta osales ka läbiotsimistel, sealhulgas inimõiguslase Jüri Adamsi ja luuletaja Jaan Kaplinski juures. Kimbutas vabadusvõitlejat Viktor Niitsood, enne kui too vangistati. Osales puistamisoperatsioonis Tartus 1. ja 2. märtsil 1983. Teenete eest tõusis mõne aastaga leitnandist majoriks.

Vabadusvõitleja Mart Nikluse vaenajana käitus eriti jultunult Tartu kapten Ervin Nieländer, kes kuulus nende hulka, kellega tuli tähtsate asutuste juhatajail tarviduse korral ühendust võtta. Läbiotsimisel Mart Nikluse kodus ilmutas ta säherdust agarust, et eriti tähtsate asjade vanemuurija, alampolkovnik Marat Žukov Tallinnast teda isegi keelas. Ta tuhninud innukalt sahtleis ja nuuskinud mööda põrandaid, kärmelt kokku korjates laiali pudenenud pabereid. Lisaks ilmutas ta suurt huvi Nikluse raha vastu ja märkis tähelepanekud hoolikalt oma taskuraamatusse. Võidunud olekuga Ervin Nieländer korraldas arvukalt ebaseaduslikke ülekuulamisi ähvarduste ja väljapressimiste saatel. Ta tegeles ka "kahtlaste isikute" kirjade läbilugemisega postkontoris, praalides ise, et Mart Nikluse kirjavahetuse kallal nuhkis just tema.

Siinkohal veidi sellest, kuidas postisaadetisi kontrolliti. Üks postiametnik rääkis mulle, et paar korda nädalas tuli Tartu Rajooni Sidesõlme mitu tšekisti, kes enesekindlalt ülakorrusele punanurka suundusid. Seal ootasid neid kirjad, mis salanimekirja põhjal olid välja sorteeritud. Seda tööd tegid vanemad ja eriti usaldusväärsed sorteerijad sidesõlme ülema K. Kõlli ja tema asetäitja Voldemar Punga järelevalve all. KGB tegelased vaatasid saadetisi läbi punanurgas lukustatud uste taga. Enamik postkaarte ja osa vähehuvitavaid kirju asetati tagasi erikappi, kuhu pisteti ka varem kaasa võetud kirjad, mis osutusid Tartus väljakandmiseks või edasilähetamiseks sobivaks. Hiljem "sattusid" need sorteerimisriiuleile tagasi. Tähelepanu köitnud saadetised võeti kaasa, et oma majas otsustada, mida konfiskeerida. Peamiselt tunti huvi väliskirjade vastu, kuid eriti kahtlastelt isikutelt omastati ka sisemaist korrespondentsi. Välismaailma adresseeritud kirjade ja postkaartide seas tehti ka pistelist kontrolli, kui saaja (või saatja) nimi polnud

"paha". Selles oli ka põhjus, miks just "halbade alamate" väliskirjad viibisid teel tihti nädalaid, või koguni ei jõudnud üldse adressaatide kätte.

Albert Gektor seletas ühel ülekuulamisel Jaan Vaaderpassile, et mõningaid minu tähitud kirju Soome oli ta lugenud (need ei jõudnudki Tartust kaugemale). Olukorda tundes lasksin ma igal võimalikul juhul oma kirju postitada teistes linnades ja isegi väljaspool Eestit. Oli alati tore heameel kuulda, et mu kirjad, mis olid läkitatud Pihkvast või Leningradist, jõudsid õnnelikult Läände.

Välismaiste ajakirjade ja raamatute saatus otsustati peamiselt Tallinna Peapostkontoris, kus mõni haruldasem väljaanne võidi konfiskeerida mõne tähtsama raamatukogu eriosakonnale. Vahel läksid välissaadetised (tavaliselt pildi- või moeajakirju) egoistlikel motiividel kaotsi ka kohalikus sidejaoskonnas. Suurem osa Läänest saadetud muusika-, filmi-, kunsti-, noorte- ja kirjandusväljaandeist ei jõudnud Eestis adressaadi kätte ideoloogilistel põhjustel. Soome popmuusikaajakirja "Suosikki" ühe numbri kadumamineku puhul esitatud järelepärimisele teatati Tallinna Peapostkontorist mulle vastuseks, et "see ajakiri ei kuulu Nõukogude Liidus levitamisele". Ometi olin aastaid mõne numbri seda kuukirja saanud. Vahel lipsas üksikuid eksemplare kultuuriajakirju siiski läbi isikuile, kes ei seisnud võimurite tähelepanu fookuses. Eelkõige nöögiti muidugi inimõiguslasi, kuid ka neid, kes olid "kahtlaste isikutega" kontaktis. Nii ei saanud Jaan Vaaderpass KGB 3. mai 1984 KGB määruse alusel Rootsist pikemat aega kätte ühtki kirja.

Peale Ervin Nieländeri tegelesid Mart Nikluse kiusamisega veel Tartu kaptenid Kalju Press ja Erich Fuchs ning leitnant L. Vavrenjuk. Vabadusnõudlejat Enn Tartot oli läbi otsinud ka kapten Gennadi Sahharov.

Minuni ulatus teateid ka tartlasest kapteni Viktor Sitini kohta, kes osales kevadel 1975 operatsioonis "Kevadine Tartu". Temagi pidas "sõbralikke vestlusi" tudengitega. Ta oli pikk sale mees, satäänid juuksed üle pea kammitud. Rääkis nii vene kui ka eesti keelt. Käitus eriti ülbelt.

Tudengite nuhkijana äratas tähelepanu ka silmakirjaliku naeratuse ja vastikult püüdliku olemisega leitnant, kes tavatses end tutvustada üksnes ees- ja isanime järgi: Jakov Petrovitš (Omeltšenko). Tumedate juuste ja hallide silmadega keskmist kasvu noormees.

Tallinna vanemuurija ja major Gluškov tegeles aastal 1962 vabadusvõitleja Erik Udami rühma vangilaagrisse sokutamisega. Major Edgar Uusküla oli vangilaagrite vaneminspektor, kes aegajalt käis eesti poliitvangide meelsust kontrollimas, et teada karistuse mõju. Tema naine Hilda Tõnu tütar Uusküla vahendas ENSV Ülemkohtu kriminaalasjade kolleegiumi liikmena vabadusvõitlejate ja rahvuslaste saatmist okastraadi taha. Eriliste teenete eest sai ta aastal 1978 Eesti NSV teenelise juristi aunimetuse.

Tallinlasest major Jakob Lillemaa oli vanemuurija ja tuntud provokaator. Tema abikaasa Leida töötas KGB-s tõlgina. Vahel tavatses ta endiste poliitvangide juurde ilmuda, et "uudiseid kuulda". Tartlase Jaan Isotamme juures oli ta korduvalt käinud. Kui põrandaalune kultuuriväljaanne "Poolpäevaleht" oli jõudnud pool tosinat numbrit ilmuda, esitas just major Jakob Lillemaa võimurite ähvarduse, et seda lehte enam ei taluta. Hiljem selgus, et KGB selle asutaski.

Tallinna major Anto Ots pälvis nomenklaturistide erilise poolehoiu seoses Eesti Demokraatliku Liikumise jälitamisega. Ta oli viisakas pikakasvuline sinakashallide silmadega turske mees. Satäänid juuksed olid lühikeseks põetud, tasahilju paisus vatsake. Väliselt võinuks Anto Ots olla igati korralik eestlane, aga Saatus tahtis teisiti. Ta ülendati kiiresti kaptenist majoriks ja sai ametiredelil vanemuurijaks.

Anto Ots oli seotud ka Mart Nikluse ja Jüri Kuke kohtuasja eeluurimisega ning kimbutas kultuuritegelasi, kes olid alla kirjutanud avalikule kirjale, milles mõisteti hukka jõhker vägivald koolinoorte rahutuste mahasurumisel oktoobris 1980 Tallinnas. Kevadel 1983 alustas hoogustas ta Tartus inimõiguslaste kimbutamist. 1. märtsil 1980 juhtis Ots läbiotsimist tartlaste Karin ja

Urmas Inno korteris. Tagantjärele huvitus ta minu kunagistest sidemetest. Seoses Arvo Pesti vastu algatatud süüasjaga kuulati kevadel 1983 KGB-s üle tartlased Jaak Lõhmus ja Helger Aaresild, kellelt nõuti andmeid ka minu endise tutvusringkonna kohta. Taheti saada jälile, kes mind jätkuvalt materjaliga varustab.

Tartu tudeng Jaak Lõhmus murdus seoses Arvo Pesti kohtuasjaga. Vabadusvõitlejale Arvo Pestile mõisteti ENSV KrK § 68 lg. 1 järgi viis aastat vabaduskaotust ja kaks aastat asumist. Arvo Pesti kohtuotsusest võib lugeda: «Tunnistaja J. Lõhmuse seletuste kohaselt andis A. Pesti talle tutvumiseks illegaalse kogumiku "Lisandusi..." nr. 11 ja 12, 1981. a.»

1. märtsil 1983 tegi ENSV KGB teiste hulgas läbiotsimise ka Jaak Lõhmuse kodus Tartus Väike kaar 36-3. Ära võeti masinakirjamaterjale, märkmikke, märkmeid, väljakirjutusi, erakirju ja postkaarte, kirjutusmasin. ("Lisandusi Mõtete ja Uudiste Vabale Levikule Eestis", Kogud XIV-XIX, Stockholm, 1986, lk. 578.)

Arvo Pesti teatas Patarei vanglast väljasokutatud kirjades järgmist (2. ja 6. oktoobril 1983): «Kurb on lugeda järjekordseid laveerijaid – tartlasi. Kuhu see välja viib, on näha eriti /Oliver/ Pedoski ja /Jaak/ Lõhmuse tunnistustest. Näiteks on viimane üks kolmest minu vastu tunnistajast kohtus. Nimelt olen talle levitanud "Lisandusi..." ja muudki. Kas tõesti ülikoolis õppimise himu on nii suur, et kipub elementaarne moraalgi ununema? Pidasin ikka seni Jaagust lugu. Ka Viki /Viktor Niitsoo/ kohta on ta tunnistusi andnud (muuseas väitis ta, et meie olevat teda "püüdnud ära kasutada".» ("Lisandusi Mõtete ja Uudiste Vabale Levikule Eestis", Kogud XIV-XIX, Stockholm, 1986, lk. 586.)

Hiljem Pärnus tegutsenud julgeolekumajor Enn Reinsalu jälgis Tartus tudengeid. Elvas elav major Tugev nuuskis põllumajandusinimeste järel.

Leitnant Kalju Punder, kapten Anti Talur ja leitnant Peeter Sepper kerkisid Tartus esile inimõiguslaste kimbutamisega. Nagu Mart Niklus mulle telefoni teel Riiast teatas, takistasid 11. märtsil 1980 Tartu raudteejaamas tema Moskva-sõitu just Kalju Punder,

Anti Talur, Peeter Sepper ja Anto Ots. Majoriks ülendatud Anti Talur määrati aastal 1982 Tartu tšekistide bossiks. Tallinlasest major Albert Molok sai samuti tuntuks provokaatorina, kui ta suure rahaga tahtis ära osta Erik Udamit.

15. juunil 1982 määrati Eesti NSV Riikliku Julgeoleku Komitee esimeheks isurlasest kindralleitnant Karl Kortelainen Kaug-Idast ja senine boss, kindralmajor August Pork lasti erru. Esimehe asetäitja ja Moskva usaldusmees oli polkovnik Prerõvkin, kes oli ka isiklikult tegelnud inimõiguslaste küsimusega. Uurimisosakonna eesotsas seisis polkovnik Leonid Nikitin. Eriti tähtsate asjade vanemuurijad olid alampolkovnik Marat Žukov ja major Heino Kruusma, kes sanktsioneerisid ka läbiotsimismäärusi. Kõrgema ametnikuna juhtis polkovnik Nikolai Guljanski (3. osakonna ülem juunist 1983 märtsini 1991) Nikluse-Kuke protsessi kohtusaali kõrvalruumist.

KGB Tartu osakonna ülem oli alampolkovnik Heino Vallner, kes koordineeris inimõiguslaste jälitamist. Pärnu filiaali juhtis alampolkovnik Heino Milder. Viljandis olid samad ülesanded täita alampolkovnik Boris Londonil, kes varem hoidis silma peal Tartu ülikoolil.

Tallinnas Pagari tänaval, KGB peakorteris olid enamasti ametis venelased. Paljud käitusid jõhkralt, osa demonstreeris ülbust ja põlgust. Endine eesti poliitvang, keda selles asutuses üle kuulati, rääkis, et üks venelane sarnanenud kraadepoisiga, kes otsustanud korralikuks inimeseks saada, kuid vanad maneerid lõid välja. Major Gluškov olevat viisakamaid. Tavaliselt vangutanud ta kahetsevalt pead, kui ta ei osanud Nõukogude majandussüsteemi suhtes kriitilistele märkustele vastuargumente leida. Teised vene tšekistid muutusid sel puhul vihaseks. Mõned venelased olid püüdnud ka eesti keelt õppida, kuid enamasti jäänud umbkeelseks, ainult üksikud rääkisid päris vabalt. Seepärast oli KGB-l oma tõlgid, näiteks Ludmilla Paverina ja J. Orlova. Üksnes 14% venelastest rääkis eesti keelt. KGB lõplik dokumentatsioon koostati muidugi ainult vene keeles.

Et Tallinna Keskvanglas ehk Patareis peeti eeluurimise ajal poliitvange, siis olid sinna määratud ka vastavad järelevalve-ohvitserid. Vangla julgeoleku ülem oli KGB major Gorbatšov ja operatiivtöötaja leitnant Jemeljanov. Kriminaalvange koheldi ebainimlikult, nagu rääkisid endised vangid. Eestlased anti tavaliselt vene jõhkardite omavoli alla: nad rööviti paljaks, peksti metsikult läbi, sunniti jooma palju vett, neid vägistati ja sunniti taluma muidki perverssusi. Poliitvange siiski teatud määral respekteeriti: kardeti, et nad võivad oludest Läände teatada. Siiski mõnitati jõhkralt Aleksander Soldatovit, Mart Niklust ja Jüri Kukke, et neid murda. Vangla juhtkonna heidutas ettevaatlikumaks Mart Nikluse raport, mis Läänes avaldati. Kord 1970. aastate keskpaiku juhtusin kokku ühe oma klassikaaslasega, kes ütles, et oli mingi patu pärast Tallinna Keskvanglasse sattunud. Oma jubedad muljed võttis ta kokku lausega: "Seda kogemust ei tahaks ma ka mitte oma kõige hirmsamale vaenlasele!"

Kevadel 1983 oli Eestist teada 45 poliitvangi, kuid asjatundjate arvates oli neid umbes 150. Vangilaagreid oli 1100, neist kuus Eestis.

Oli neid, kes midagi häbenemata abistasid KGB-d. Nii seletas Tartu Prokuratuuri uurija Jüri Vissak inimõiguslasele Viktor Niitsoole 13. märtsil 1980 toimunud läbiotsimise ajal, et ta ei pelga oma nime avalikustamist Läänes. Ta oli KGB kaastööline, nagu seisab Tartu KGB hoonest 28. augustil 1991 leitud dokumentides.

Aastal 1992 oli Jüri Vissakul ebameeldiv näha oma nime riigireeturite nimekirjas. Ta väitis ajalehes "Eesti Aeg" 30. septembril 1992, et tema menetluses ei olnud ühtki poliitilist kriminaalasja. Ta polevat rikkunud protsessiseadust. Ta olevat osalenud vaid ühes poliitilises läbiotsimises. Samas lobises ta vihjamisi, et Arno Põldre kuulus tšekistide hulka. Prokuratuuri töötaja ta polnud.

Tartus 13. märtsil 1980 inimõiguslase Viktor Niitsoo juures toimunud läbiotsimisel tegutses Vissak koos KGB kapteni Viktor Kozloviga. Sellel läbiotsimisel konfiskeeris ta muu hulgas minu

käsikirjalised raamatud "Süü looduse ees" ja "Filmikunsti väljenduslikkusest". Need olid apoliitilised teosed. Ometi pidas Jüri Vissak neid nii ohtlikeks, et need tuli konfiskeerida.

Riigikogu liikme Enn Tarto omaaegsest tunnistusest selgub, kuidas Jüri Vissak etendas poliitilist osa, kui ta teda, Tartot, üle kuulas. See asi ei puudutanud mõrva ega vargust. Vissaku allkirjaga kutsed on säilinud.

Kui Enn Tarto küsis, millises kriminaalasjas on teda välja kutsutud, vastas Vissak: "Hiljem." Sama vastuse tavatsesid anda tšekistid. Seejärel hakkas ta Enn Tarto nimel mingit dokumenti masinal kirjutama. Muu hulgas nõudis ta Enn Tartolt aru Balti apelli kohta. Enn Tarto kirjutas sellest ülekuulamisest järgmist:

«Põgusa tutvumise järel palusin Vissakut seletada, miks ta nende avaldustega tegeleb (need polnud ju Tartu Linna Prokuratuurile adresseeritud), kas tal on midagi nende avalduste sisu vastu. Vastus: "Praegu ei huvita meid nende dokumentide sisu ja ma ei kavatse teiega hakata selle üle vaidlema. Vastake konkreetselt, kas need dokumendid on teile tuttavad? Kas te olete alla kirjutanud esimesele dokumendile?"

Kuna Vissak tekstide sisu vastu huvi ei tundnud, siis küsisin uuesti:

"Kas mind süüdistatakse seoses nende tekstidega?"

Vastus: "Praegu teid veel ei süüdistata... /—/ Ütelge, kas olete esimesele dokumendile alla kirjutanud?"

Mina: "Keeldun mulle esitatud tekstide kohta seletusi andmast."

Vissak: "Kas teist peab aru saama niiviisi, et te ei ütle ei ega jaa?"

Mina: "Jah."

Siis võttis Vissak telefonitoru, valis mingi numbri ja kurtis: "Ta keeldub seletusi andmast, ei ütle ei ega jaa." Veidi hiljem minule: "Siis kirjutage seletuskiri selle kohta, et te keeldute seletusi andmast."

Mina: "Kas minu või mõne mu tuttava vastu on algatatud kriminaalasi?"

Vissak (ohates): "Raske on algatada, kui keegi midagi ei seleta."

Mina: "Kuna ma leian, et ma pole korda saatnud mingit süütegu, kuna mulle pole samuti teada, et keegi minu tuttavatest oleks seda teinud, siis ei pea ma seletuskirja kirjutamist vajalikuks."

Vissak: "Sellisel juhul kirjutan seletuskirja ise."

Vissak sekeldas veidi kirjutusmasina juures ja kukkus uuesti hoogsalt kirjutama.

Vissak: "Kas kirjutate alla minu poolt koostatud seletuskirjale?"

Mina: "Ma ei tea ju, mida te trükkisite – palun enne näidata, siis räägime allakirjutamisest."

Vissak: "Seletuskirja ei näita ma teile enne, kui lubate, et kirjutate sellele alla."

Mina: "Ma ei saa teile seesugust lubadust anda."

Vissak: "Sellisel juhul kirjutan ma seletuskirjale ise alla."

Mina: "Kirjutage. Mina teid selles takistada ei saa."

Ma ei tea siiamaani, kelle nimel Vissak seletuskirja kirjutas ja mis nime ta sinna alla pani...

Lõpetanud kirjatöö, esitas Vissak järgmise küsimuse: "Mis ajast tunnete Mart Niklust?"

Mina: "Palun ütelge mulle, kas Mart Nikluse vastu on algatatud kriminaalasi. Palun ütelge, kas mind on kutsutud ülekuulamisele selles kriminaalasjas."

Vissak: "Kui teie meile midagi ei seleta, siis meie ei seleta teile samuti."

Mina: "Sellisel juhul ei ole mul teiega midagi rääkida. Ma ei pea end teie informaatoriks." (Allikas: "Lisandusi Mõtete ja Uudiste Vabale Levikule Eestis", V kogu, 1979).

Nõnda see seadusevastane jutuajamine lõppes. Enn Tarto kirjutas selle samal päeval üles. Vissak tahtis kutset tagasi saada, aga Tarto polnud seda kaasa võtnud, et seda säilitada. Siis vormistas Vissak uue kutse, lisas pitseri ja kirjutas alla.

Ainuüksi selle tunnistuse põhjal ei jää enam kahtlustki, kellele kuulus Vissaku poolehoid.

Sellest ülekuulamisest teatas Ants Kipparile Rootsi Mart Niklus. Tema kiri 21. septembrist 1979 on EVVA (Eesti Vangistatud Vabadusvõitlejate Abistamiskeskus) arhiivis talletatud. Kirja tekst on avaldatud Stockholmis aastal 1983 ilmunud raamatus "Kaks, kes ei alistunud" (lk 104).

Jüri Vissak ei taha vastutust tunda ega kahetseda! Oma süü eitamisega ta vaevalt uue Eesti ülesehitamises kaasa lööb. Ta pole tahtnud kokkupuudetest KGB töötajatega midagi avalikustada. Kes olid ohvitserid, kellega ta koostööd tegi? Kellele ta helistas Enn Tarto ülekuulamise ajal? Mida ta Enn Tarto nimel kokku kirjutas? Miks ta ei keeldunud koostööst KGB-ga? Ta pole Enn Tartolt ja Viktor Niitsoolt seni avalikult vabandust palunud.

Veel abistasid "organeid" ENSV Prokuratuuri eriti tähtsate asjade uurija Erich Vallimäe, ENSV peaprokurör Karl Kimmel, VEKSA esimees Ülo Koitjt.

Oma salaabiliste kaudu oli Nõukogude julgeolekupolitseil võimalik jälgida alamaid igal elualal. Just positsioonikad informaatorid olid eriti ohtlikud, sest neid ei osatatud karta. Kes tudengeist või õppejõududest kahtlustaks ülikooli kaugõppeprorektorit? Tihti võlgnesid sellised tegelased oma karjääri nähtamatule, kuid mõjukale toetusele. Nii värbas MGB 5. osakond Agu Aarna 26. veebruaril 1947 välja selgitama nõukogudevastast elementi oma tuttavate seas (agendinimi Uran). Hiljem edutati ta Tallinna Polütehnilise Instituudi rektoriks.

Nõukogude edutamismehhanismi tundjad Eestis, sealhulgas osa inimõiguslasi, poetasid rohkesti kahtlustavaid märkusi Läände jäänud Eesti NSV Teatritevalitsuse endise juhataja Aarne Vahtra kiire tõusu võimaluste kohta. Läänes polnud tal piinlik nimetada Lenini orjastuspoliitikat "ebaõnnestunud sotsialistlikuks eksperimendiks".

Põhjusi, miks enamik nuhke halba mängu hea näoga kaasa tegi, on mitu. Osa oli värvatud surve ja väljapressimise abil, osa lootis kiiret tõusu, osa pelgas millestki olulisest ilma jääda. Mõni isegi uskus oma tegutsemise vajaliku olevat. Vahel toimus väljapressimine väga lihtsal põhjusel: andekuse pärast! Võimurid vihkasid ja kartsid andekaid. Lennuka mõttega inimesed langesidki tihti nende ohvriks, sest nad pandi valiku ette: kas edu ja koostöö "organitega" või ilmajäämine väikseimastki esinemisvõimalusest.

Mitu poplauljat võttis pakkumise vastu. Isegi 1930. aastate tuntud lorilaulja uus karjäär pärast raskeid vangiaastaid Siberis sai

hoo sisse tänu töölaagris alustatud nuhiharrastusele, nagu rääkis üks tema laagrikaaslane. Paljud andekad teatriinimesed ei pääsenud enam iialgi lavale.

Elukutseliste agentide töömeetodid jäid tihti mõistatuslikeks. Oli kentsakas näha, kuidas nad vahel jälitamisel enese varjamiseks komejanti etendasid (huvialust oodates teesklesid purjutajat, kuid järgmisel hetkel olid taas kained). Mul tekkis korduvalt kiusatus jälitajalt küsida: "Kui palju sa, lurjus, oma juudatöö eest saad?" Omaette mänguks kujunes mul "saba" maharaputamine. Tavaliselt see ka õnnestus.

Aktiivsemad KGB kõrgametnikud ei paistnud alati sugugi õelad välja, kuid ometi tegid palju kurja, mille eest valitsev bürokraatia neile kiire tõusu võimaldaski.

Allpool Eestit okupeerinud Nõukogude Liidu julgeolekuorganite tegelaste nimistu. Väheolulised andmed on ära jäetud, nagu ka enamik vene nimesid, mis eesti lugejale huvi ei paku. Toodud on andmed vaid eriti tähtsal kohal olnud venelaste kohta, et näidata, milliseid ameteid eesti äraandjaile ei usaldatud. Kirjas on ka kohalike vene reeturite nimed. Nimistu on mõistagi puudulik.

AALUND, Elsa (s. 1904, Tartu). NKGB IV osakonna tõlk. Arhiivinumber 1387.

AARAND, vanemleitnant.

AAV, August (s. 1913, Rakvere). NKVD URKM. Arhiiv 1882.

AAVA, Taime (s. 1908, Karula). Arhiiv 2851.

AAVIK, Eduard (31. 1. 1927, Saaremaa). NKVD-s 8. 1. 1944. Arhiiv 16 521.

AAVIK, Erki.

AAVIK, Oskar (mittekoosseisuline). 1946 MVD OBB ülema asetäitja, novembrist 1947 MVD vanglaosakonna ülem, alampolkovnik.

ABAKUMOV, Vitali (9. 1. 1950, Kroonlinn). KGB kõrgem kool, 1970-1975, grupiülem 1975-1991. Avalikustatud mais 1997. Pensionär.

ABEL, Alvine (s. 1911, Petserimaa). Petseri maakonna NKVD asjaajaja-masinakirjutaja. Arhiiv 2657.

ABRAMS, Elvira (1906 Tallinn). Arhiivinumber 1900.

ADAMSON, G. Pensioneeriti 1992 Tallinnas.

ADAMSON, Ludmilla (1921, Valga). Asjaajaja. Arhiiv 16 415.

ADAMSON. 1953. Räpina rajooniosakond.

ADER, Ivan (1905, Tveri kubermang). ENSV NKVD OKR. KGB arhiiv 3139.

AFANASJEV, Pavel (s. 1903, Saraatovi kubermang, TRÜ ÕT ekst. 1952). NKGB Pärnu LO ülema asetäitja, 11. 11. 1950. Arhiiv 1384.

AFANASJEV, Zinovi (s. 1903, Pensa kubermang). NKVD piirivalvevägede staabiülem, 7. 4. 1951. Arhiivinumber 4379.

AGARKOV. Aastast 1953 Märjamaa rajooni osakonna ülem, vanemleitnant.

AHERMA, Lembit. Aastast 1953 Vastseliina rajooni osakonna ülem.

AHERMA, Andres. Eelmise poeg.

AHERMAA, Aleksander (s. 28. 7. 1953, Võrumaa). NSVL Riikliku Julgeoleku Komitee Minski RJK kõrgemad kursused 1980–1981. NSVL Riikliku Julgeoleku Komitee Brjanski oblastivalitsus, operatiivvolinik 1981. ENSV RJK Tallinna osakonna operatiivvolinik 1981–1983. ENSV RJK 2. osakonna operatiivvolinik 1983–1985. ENSV RJK 5. osakonna operatiivvolinik 1985–1988. ENSV RJK Harju rajooniosakonna operatiivvolinik, vanemoperatiivvolinik 1988–1991, AS Tammiskilp, turvatöötaja.

AHI, Nikolai (s. 13. 4. 1912 Tartu). NKVD kõrgema kooli kandidaat 10. 10. 1940 (B. Kummi soovitus), 14. 12. 1950. Arhiivinumber 2623.

AHO, Jaan (lõpetas TRÜ õigusteaduskonna kaugõppe teel 1980). 1957. aastal Otepää osakonna operatiivvolinik, leitnant. 1977 Põlva osakonna ülem. 1983-1985 Viljandi osakonna ülem.

AIDA, Vladimir (s. 22. 8. 1953, Tallinn). ENSV Riikliku Julgeoleku Komitee Informatsiooni analüüsi jaoskond, operatiiv-

volinik, vanemoperatiivvolinik 1980–1986. ENSV RJK Rahandusosakonna ülema asetäitja 1986–1991.

AILIK, Uku (s. 1918, Tallinn). Arhiiv 4466.

AIMLA, Anti (s. 1915, Virumaa). Arhiiv 4488.

AINSON, Aleksander (s. 29. 5. 1958, Kohtla-Järve linn). Eesti NSV RJK operatiivtehniline osakond, korrapidaja-komandandi abi 1982–1991.

AKERMAN, Valter.

AKERTA. Jaanuarist 1954 Rakvere RO operatiivvolinik, leitnant.

ALEKSANDROV. 1953 Otepää rajooni osakonna ülema asetäitja, kapten, 1954 Otepää rajooni KGB volinik, kapten.

ALEKSEJEV, Mihhail (s. 1911, Tveri kubermang). 5. osakonna ülema asetäitja 1948-1950, 19. 3. 1975 KGB arhiivis. Nr. 1893.

ALEKSEJEVA, Veera (s. 1917, Narva). NKVD 1. eriosakonna operatiivvolinik. Arhiivinumber 2143.

ALEV, Leo. Tartu operatiivvolinik.

ALLIK. 1945 leitnant Pärnumaal. 1950 Viljandi osakond.

ALLIKSAAR, Helmut (s. 25. 1.1922, Tallinn). ENSV Riikliku Julgeoleku Rahvakomissariaat kaastöötaja juuni 1945 – juuli 1945. ENSV Riikliku Julgeoleku Rahvakomissariaat Pärnu osakonna kaastöötaja 1945–1946. ENSV Julgeoleku Ministeeriumi tehniline töötaja 1946–1955. ENSV RJK tehniline töötaja 1956– 6. 3. 1987. ENSV RJK tehniline töötaja 19. 3. 1987 – 19. 4. 1987. ENSV RJK tehniline töötaja 15. 7. 1987 – 15. 8. 1987. ENSV RJK tehniline töötaja 9. 3. 1988 – 9. 5. 1988. ENSV RJK tehniline töötaja 1. 2. 1989 – 1. 4. 1989.

ALLEKAND. Aastast 1954 KGB IV osakonna tõlk.

ALLVEE. Aastast 1953 Paide rajooni osakonna ülem, vanemleitnant.

ALPIUS, Elisabeth Hendrik (1921 Läänemaa). NKGB IV osakonna II kategooria kontrolör. Toimik 12. 5. 1975 KGB arhiivis.

ALUMAA (ALLMANN), Enn (1915 Virumaa). NKVD üldvangla valvur. Arhiiv 1832.

AMARIK, Ilmar.

AMOS, Jekaterina (Kati) Ivan (1909). MGB tõlk, Tallinn. KGB aianduskooperatiivi "Ogonjok" liige.

AMOSSOV, G. Aastast 1953 Väike-Maarja RO ülema asetäitja, major. Detsembrist 1954 KGB volinik Suure-Jaani rajoonis. Maist 1957 IV osakonna 2. jaoskonna vanemoperatiivvolinik, major. Septembrist 1957 3. jaoskonnas, aastast 1958 IV osakonnas.

ANDREJEV, Igor. 1944 NKGB osakonna ülem asetäitja, jaanuarist 1954 MVD IV osakonna ülema asetäitja, major. 1957 alampolkovnik. Aastast 1958 KGB IV osakonna ülema asetäitja.

ANDREJEVA. Veebruarist 1953 MGB A-osakonna 1. jaoskonna ülem, kapten.

ANDRESON. 1945 NKVD sõjatribunali liige. Alampolkovnik.

ANDRUSSOV, I. Jaanuarist 1953 Tallinna oblasti UGB sekretariaadi ülem, alampolkovnik.

ANNUS, Meinhard (s. 1922, keskeriharidusega). EKP saatis KGB kursustele 1954, major, vanemoperatiivvolinik.

ANTJASSOV, Valeri. I osakond, I jagu (Lääne-Euroopa). Töötas ametlikult Tallinna TK esimehe esimese asetäitjana välissuhete alal (välissuhete osakonna juhatajana). Oli 1980. aastail Lennart Mere sideohvitser.

ANTON, Rein (TRÜ ÕT 1974). Major. Teatrite kuraator, otsis läbi 1975 Jaanus Paali. Käis tihti kultuurikollektiividega välismaal.

ANTROPOV, Fjodor (1940, TRÜ 1967). Peipsi-äärne venelane. Töötas aastast 1971 Tartu osakonnas, hiljem V osakonnas, alampolkovnik. Oli aastal 1979 ER ja ETV kuraator, agentide värbaja ajakirjanike ja televisioonitöötajate hulgast, vallandati joomise pärast. Hiljem töötas miilitsas. Aastast 1994 Tallinna kojamees.

ARDEL, Konstantin Aleksei (1923). Rakveres.

AREFJEV. 1953 VII osakonna 1. jaoskonna ülem, kapten.

ARRO, Arnold. Aastast 1988 Eesti KGB esimehe asetäitja.

ARRO, E. EKP saatis KGB kursustele aastal 1954. Aastast 1959 II osakonna operatiivvolinik Türi rajoonis. 1987 KGB ülema asetäitja.

ARUMÄE. Haapsalu osakonna leitnant aastal 1959. Osales metsavenna August Nõmmiku tapmises ja Uuemõisa soosse matmises. Hiljem töötas mujal.

ARUS, Lembit (pärit Meerilt). Aastast 1988 operatiivvolinik. Harju osakond, leitnant.

AUN, G. EKP saatis KGB kursustele 1954. Aastast 1957 IV osakonna 1. jaoskonna operatiivvolinik. Aastast 1958 IV osakonna 1. jaoskonna vanemoperatiivvolinik, leitnant.

AUN, Henno.

AUNAPU, Boris (s. 1920, Vladikavkaz). 1. 12. 1950. Arhiiv 1902.

AUNAPU, Leonid. 1985 Tallinna osakond. Osales 1975 Eerik Udami läbiotsimises.

AUS, Johannes Karl (s. 16. 9. 1916, Püssi vald). NKVD-s alates 7. septembrist 1940. 24. oktoober 1950. Arhiiv 1879.

AUSTA, A. Tartu osakond.

AVALD, Elfriede Ernst (1920 Samaara). Arhiivinumber 1883.

AVANDI, Karl Hans (1904). Arhiivinumber 2882.

AVTONOMOV, K. Alates 1960. aastast 7. osakonna ülema asetäitja.

BACHMANN, O. EKP büroo saatis ta aastal 1954 KGB kursustele. Aastal 1957 Räpina osakonna vanemoperatiivvolinik, vanemleitnant.

BAHVERK, Georgi (1921 Peterburi). Eesti Raudtee Narva jaama NKGB operatiivpunkti operatiivvolinik aastast 1950.

BAKIJEV. Aastast 1953 Pärnu-Jaagupi rajooni osakonna ülem, kapten

BALAKIREV, Andrei. 1982-1985 Tartu osakonna ülema asetäitja.

BARANNIKOV. Aastast 1946 ENSV siseministri asetäitja, polkovnik.

BARKOV, Leonid (s. 1928, Väike-Kolkja küla, müürsepa poeg). Lõpetas TRÜ õigusteaduskonna kaugõppe teel aastal 1956, õigusteaduse kandidaat TRÜ-s 1968), 1941 Tartumaa hävitus-

pataljonis. Alates 1945. aastast Tartumaa osakonna operatiivtöötaja, 1949 leitnant (siseministri tänuavaldus küüditamise eest), alates 1950. aastast MGB uurija. 1953-1954 Tartu LO 1. jaoskonna ülem asetäitja. Detsembrist 1954 4. jaoskonna ülema asetäitja, vanemleitnant 1956, KGB uurimisosakonna ülem 1959-1969, major, Leningradi KGB uurimisosakonna ülem, KGB ülema asetäitja, kindralmajor, NSVL KGB Uurimisvalitsuse ülem, kindralleitnant.

BAUMAN, I. Tšekist oktoobrist 1953, jaanuarist 1954 IV osakonna vanemoperatiivvolinik, leitnant. Aastal 1954 KGB IV osakonna kapten.

BELJAJEV, Vassili. (s. 1910, Kostroma kubermang). Pärast NKVD kooli lõpetamist suunati aastal 1940 Eestisse. Tegutses Saaremaal. Pärast aastat 1944 oli 2N osakonnas, 1946-52 sai ülema asetäitjaks. 1952-55 oli V osakonna ülema asetäitja. 1953-54 IV osakonna ülema asetäitja. Ülem 1954-56 ja 1958-60. KGB ülema asetäitja alates aastast 1954. Sai aastal 1954 polkovnikuks. Oli koos Aleksei Gavrilovi ja Dmitri Taeverega Eesti metsavendluse peamine hävitaja. Kirjutas V. Valge varjunime all raamatu "Metsa hämaruses".

BITERS, Valdis (10. 4. 1959, Läti, Liepaja). NSVL RJK kõrgema kooli kursant 1984-1986, operatiivtöötaja 1986-1991. Avalikustatud mais 1997.

BLEIDER. Aastast 1949 MGB Pärnu LO operatiivvolinik, nooremleitnant.

BLINDERMAN. B. osakonna ülema asetäitja 1945.

BLUMAN, Eero. Major, V osakonna vanemoperatiivvolinik. Alustas tööd KGB-s aastal 1979. Koguduste kontrollija. Valdur Timuski väimees. Vallandati joomise tõttu. Seejärel Tulika taksojuht. Aastast 1993 Eesti majanduspolitsei inspektor.

BOREIŠA, Ivan (1910-1971). Saabus Eestisse aastal 1950. VII osakonna ülem 1950-65.

BOREL, Oskar (s. 1907, Omski kubermang). Saabus Eestisse 1941, taas 1944. Viljandi osakonna ülem 1945-49. Määrati 1953.

aastal Põltsamaa osakonna ülemaks. Aastast 1954 VII osakonna ülema asetäitja. Pensionärina töötas raadiotehase "Punane RET" KB-s.

BUNDER (PUNDER), Kalju (22. III 1936, KP 1960). Lõpetanud TRÜ kaugõppe teel 1973. Aastast 1958 IV osakonna operatiivvolinik, leitnant Tartu osakonnas aastail 1969-1976, operatiivvolinik. Aastal 1980 major (esines ka miilitsakaptenina). Suundus Moskvasse, abikaasa Olga Bunder ("Vanemuise" lauljanna ja partorg). Aastal 1994 Eesti saatkonna kultuuriatašee Moskvas, tütar Marina abiellus 1994 Jüri Luigega. Pensioneeriti 1992. 11. 3. 1980 otsis läbi Mart Nikluse, 13. 3. 1980 Lagle Pareki ja 4. 12. 1980 Jüri Adamsi.

BURAKOV. Aastast 1949 MGB Pärnu LO KRO jaoskonna ülem, alampolkovnik.

BURDIN, L. 4. osakonna ülem märtsist 1956 oktoobrini 1958, polkovnik.

BUROV. 1953. Jaanuarist 1954 Antsla rajooni osakonna ülema asetäitja, major.

DAVÕDKOVA, Aime (s. 17. august 1937, Paide). Eesti NSV RJK 7. osakond, sekretär 1968–1982. Eesti NSV RJK kaadriosakond, inspektor, vaneminspektor 1982–1991.

DAVÕDOV. Jaanuarist 1954 Viljandi RO ülema kohusetäitja, 1954 asetäitja, alampolkovnik

DUBANKOV. Oktoobrist 1953 Pärnu-Jaagupi osakonna ülema asetäitja.

DRJUKOVA, Olga. (s. 10. 7. 1935, Tartu maakond, Alatskivi vald, Nina küla). Eesti NSV RJK operatiivtehnilise osakonna (OTO) 6. jaoskonna sekretär 1958-1990. Eesti NSV RJK uurimisosakonna rehabiliteerimise grupi kaastöötaja 1990–1991.

EENSALU, Ants. Tallinn. Alampolkovnik.

EESMAA, Andres. Kapten Pärnu osakonnas. 20. oktoobril 1980 otsis läbi Tiit Madissoni korteri.

EESMAA, Peeter (TRÜ õigusteaduskond 1973). Valga osakond, kapten. Pensioneeriti 1992 Tallinnas.

EHA, Bubi (1928). Seersant, autojuht, julgeolekus märtsist 1948.

EHRLICH, Viktor (1949, algharidus). Nooremseersant.

EISEN, E. Tegutses MGB-s aastast 1950.

ENGEL. Major. Osales läbiotsimistel 1974. aastal.

ENGER. Aastal 1941 NKVD Viljandi osakonna ülem, 1945 Virumaa osakonna ülem, 1946 MVD Järvamaa osakonna ülem, kapten. Oli aastal 1968 I (välisluure) osakonna operatiivvolinik. Leitnant. Poeg vangistati KGB spioonina Kanadas, vahetati välja.

ERIK, Ervin (1921). Julgeolekus veebruarist 1946. Aastal 1951 vanemleitnant, vanemoperatiivvolinik.

ERIK (REIMETS), Helga (1927, algharidus). Masinakirjutaja, julgeolekus septembrist 1946.

ERM. Haapsalu MGB-s leitnant 1947. aastast.

ERNITS, Jüri.

ESKUSSON, Jaan. Leitnant, pensionär 1992 Tallinnas.

ESSOJA. Aastast 1954 KGB Rakvere osakonnas.

EVISALU, Aare. Major. Oli Eesti saari valvanud 11. piirivalvesalga staabiülem. Tegeles Olev Kiirendi jt. põgenemist üritanute kriminaalasjaga. Talle meeldis oma ohvreid mõnitada. Praegu EV Piirivalveameti staabiülem.

FADEJEV, Vladimir. ENSV GB rahvakomissari asetäitja 1944.

FILIMONOV, Mihhail (s. 1914, Kostroma kubermang). Saabus Eestisse 1940 Virumaa NKVD ülemaks. Aastast 1944 II ja II N osakonnas, 1950-55 I (välisluure) osakonna ülem.

FUCHS, Erich (8. 8. 1929, KP 1952, keskharidus). Aastast 1953 Tartu linna osakonna operatiivvolinik, kapten, aastal 1974 Tartu osakonna vanemoperatiivvolinik (metsavend Mitt tappis vanemad). Pensioneeriti 1992. aastal.

GAVRILOV, Aleksei (s. 1912, Rjazani kubermang). Saabus Eestisse aastal 1945. Eesti metsavendluse hävitajaid. Sai aastal 1946 OBB ülema asetäitjaks. Oli 1947-51 I N osakonna ülema asetäitja. 1951-53 ülem. Vallandati kahenaisepidamise ja riigivara riisumise pärast. Aastal 1954 ennistati IV osakonda.

GEIMBAUM, Sergei.

GEKTOR (HEKTOR), Albert Nikolai p. (s. 1940, Jaroslavli oblast). Joodikust isa saabus Venemaalt Võrumaale Lasvasse 1945. aastal. Hiljem tuli ka pere järele. Albert Gektor oli aktivistina tegev komsomolikomitees. Töötas metallitöökojas. Tööd Võru KGB-s alustas 1971. aastal, algul asendajana, seejärel operatiivvolinikuna. 1973 suundus KGB Tartu osakonda. Lõpetas TRÜ õigusteaduskonna kaugõppe teel 1978. aastal, KGB täiendusõpe Taškendis 1979. Tartu osakonna operatiivvolinik 1973-1984 (EPA kuraator), 5. jaoskonna ülem 1984-1989, 1989-1991 Viljandi osakonna ülem, alampolkovnik. Pensioneeriti 1991. aastal. Osales läbiotsimisel 13. 3. 1980 Enn Tarto ja 1. 3. 1983 Kaur Alttoa kodus, tegi Karin ja Urmas Hinnole hoiatuse 7. 12. 1983.

Keskmist kasvu, pedantselt riietatud, aeglasevõitu, turske kael, vilavad silmad sarnakas näos, ülbevõitu, kannatab kompleksides all, hüüdnimed Härjakael ja Nuhk Albert. Oli Viljandi noortevangla asedirektor režiimi ja järelevalve alal. Siseminister Lagle Parek vallandas ta. Praegu tagasitõmbunud pensionär. Vene kodanik.

GOOP, Lembit (s. 1911, Tallinn). GPU-s 1932. aastast. 1943-1948 välisluures, 1948-1952 2. osakonnas (osales raadiomängudes). Pensionil 1952. Määrati Kirjastute ja Raamatukaubanduse Valitsuse direktoriks.

GULJANSKI, Nikolai (s. 1934, juut). Töötas aastal 1957 Viljandi osakonnas. Oli aastast 1971 Paide osakonna ülem. 1982-83 X (arhiivide) osakonna ülem Tallinnas. Jüri Kuke ja Mart Nikluse kohtuprotsessi ajal kindlustas kohtumaja valvet. Agentide ja usaldusisikute värbaja (sealhulgas J. Kert). Kuulas üle Endel Ratase. Pensionärina tegutses KGB aianduskooperatiivi "Ogonjok" esimehena.

GURJEV. 1952-53 Põlva osakond. 1958 Kilingi-Nõmme osakonna ülem. 1959 Abja osakonna ülema asetäitja.

HAIDLA, Arvo. Töötas 1957. aastal II osakonnas. Käis kaasas turismigruppidega. Aastal 1974 leitnant, Tallinn. Tegutses kriminaalasjas nr. 29175 soome keele tõlgina. Otsis 1974 läbi O. Joosti.

HAIDLA, Paul (s. 8. 7. 1920 Eesti). Eesti NSV Riikliku Julgeoleku Ministeeriumi 2. osakonna 5. jaoskond, operatiivvolinik 1950-1952. Eesti NSV Riikliku Julgeoleku Ministeeriumi 2. osakonna 2. jaoskonna vanemoperatiivvolinik 1952-1953. Eesti NSV Siseasjade Ministeeriumi Märjamaa Rajooniosakond, ülem 1953-1954. Eesti NSV RJK Märjamaa Rajooniosakond, rajoonivoliniku kohusetäitja, rajoonivolinik 1954–1958. Eesti NSV RJK 2. osakonna vanemoperatiivvolinik 1958. Eesti NSV RJK operatiivtehnilise osakonna (OTO) 6. jaoskond, jaoskonna ülem 1958–1975.

HAJU, Galina.

HANSEN. Oktoobrist 1953 MVD I osakonna vanemoperatiivvolinik, vanemleitnant.

HANSEN. 1954 KGB Otepää osakonnas, nooremleitnant.

HANSEN, Aleksei.

HANSSON, Karl.

HAUS, Helmut. Eesti NSV Riikliku Julgeoleku Ministeerium 7. osakond, luuraja 1950–1953. Eesti NSV RJK 7. osakond, vanemluuraja 1954–1968. NSVL Riikliku Julgeoleku Komitee Kõrgem Kool Moskvas, kursant kaugõppes 1965–1970. Eesti NSV RJK 7. osakond – julgestuse vanemohvitser (9. grupi ülem) 1968–1986.

HEIDMETS, Heino. Aastal 1953 VII osakonna 1. jaoskonna operatiivvolinik, vanemleitnant.

HEIN (GEIN). (1926). Major 1964.

HEINANG. Aastast 1953 Rakvere rajooni osakonna vanemoperatiivvolinik, leitnant.

HEINANG, J. Aastast 1953 Kiviõli rajooni osakonna masinakirjutaja.

HEINLOO, Valter. MGB-s 1950. aastast, oktoobrist 1957 IV osakonna 6. jaoskonnas.

HERMAN, O. Aastast 1954 KGB Otepää osakond, vanemseersant.

HIIR, Randar (1928-1984, Erni Hiire poeg). GB 1952, 1953 Tartu linna osakonna operatiivvolinik, 1954 II osakonna 1. jaos-

konna vanemoperatiivvolinik, hiljem I osakonnas, VEKSA vastutav sekretär 1960.

HOMAN, Rene (s. 14. 8. 1924, Pärnu). ENSV Riikliku Julgeoleku Ministeerium Tartumaa Bandiitide Hävitamise Pataljoni ülema asetäitja 1947–1950. ENSV Riikliku Julgeoleku Ministeerium Elva rajooni Bandiitide Hävitamise Pataljoni ülem 1950–1952. ENSV Riikliku Julgeoleku Ministeerium Põlva rajooni Bandiitide Hävitamise Pataljoni ülem 1952–1953. ENSV RJK Paide rajooni Bandiitide Hävitamise Pataljoni ülem 1954–1955.

HUNDT, Ülo.

IBRUS, Arnold (1914-1973). Eesti lennuväe raadiotelegrafist 1936-40, suvel 1940 RO tehnik, NKGB tehnik 15. VIII 1940, eriüksuste (Smerši) raadiojaamades 1941-44, ENSV NKGB eriosakonnas B 1944, osales raadiomängudes ühe juhina, KGB 2. eriosakonna (operatiivtehnika) ülem aprillist 1954 augustini 1959, operatiivtehnilise osakonna ülema asetäitja augustist 1959, major.

ILJAŠEVITŠ, Viktor (s. 14. 12. 1950 Pärnu, ema eestlane). Eesti NSV RJK uurimisosakond, uurija, eriti tähtsate asjade vanemuurija 1977–1989. Eesti NSV RJK sekretariaat, õigusnõunik 1989–1991. Ekspert paguluskusimuses. Lõpetas TRÜ õigusteaduskonna 1976.

ILVES, Eduard (11. 6. 1949 Tallinn). Lõpetanud TRÜ õigusteaduskonna kaugõppe teel 1978, KGB kõrgem kool Taškendis 1979-1980. Inspektor, operatiivtöötaja, korrapidaja 1970-1991. Avalikustatud mais 1997. A/S RET valvur.

INDUSK. Leitnant Kohtla-Järve osakond.

INSLER. Aastal 1953 Kose rajooni osakonna operatiivvolinik.

ISMIKEJEV, Vladimir (s. 1925). 1953-57 II osakonnas. 1983-84 X osakonna ülem. Polkovnik.

JAIK (BAZANOVA), Ester (1931). Tõlk.

JAKOBSON, Idel Israel (12. 8. 1904 Kuramaa – 1997 Tallinn). EV poliitvang, 1938 saadeti välja Lätisse, Eesti NSV Riikliku Siseasjade Rahvakomissariaadi uurimisosakonna ülema asetäitja 1940-41. MGB uurimisosakonna ülem 20. 3. 1944 – 22. 5. 1950.

Vabastati "tervislikel põhjustel", major. Kommunistlik roimar (vähemalt 621 kohtuta hukkamise otsust).

JAKOBSON, Isaak. Kapten Tartu julgeolekus. Suri kevadel 1983.

JAKOVLEV, Mihhail (s. 1907). II osakonna ülem 1950-51.

JALAKAS. 1953. Jaanuarist 1954 Põltsamaa RO ülem, leitnant.

JALLAJAS, A. Tartu osakond.

JASSKA, Eduard. Maist 1957 IV osakonna 1. jaoskonna ülem, septembrist 1957 IV osakonna 3. jaoskonna ülem, aastal 1972 uurimisosakonna ülem, polkovnik. Oli koosseisus veel aastal 1985. Avalikustatud 1997.

JASSKA, Pavel.

JASSKA, Valeri. Eduard Jasska poeg. Tapeti Saksamaal 1993.

JAUP, Rein.

JEGGI. Jaanuarist 1954 Suure-Jaani RO masinakirjutaja.

JOHANSON, Albert. Oli aastal 1990 II osakonna ülem. Polkovnik.

JOALA, Paul. MGB-s konvoeerija.

JOAP, E. Leegionis, Bad Tölzi sõjakoolis, hiljem GB-s.

JOHANSON, Albert. Oli aastal 1990 II osakonna ülem. Polkovnik.

JOHANSON, Nikolai (1927, KP 1947, NLKP Kõrgem Parteikool 1956). Komsomoli- ja parteitööl 1948-1967, KGB-s 1967-1971, Tallinna linnakomitee I sekretär 1971. aastast.

JOSEPSON. Tegeles aastail 1944-45 Tümleri luuregrupiga, 1950-52 välisluure jaoülem. Aastal 1953 VII osakonna ülem. Major. Hiljem töötas siseministeeriumis.

JURKEL. MGB uurija, kapten.

JURTŠENKO, Jaan.

JUUR, Gustav.

JUTT, Vladimir (s. 7. 3. 1954, Kohtla-Järve). NSVL Riikliku Julgeoleku Komitee kõrgemad kursused Minskis, kursant 1979. ENSV RJK 5. osakond, 2. jaoskond, operatiivvolinik 1980–1985.

ENSV RJK 5. osakonna informatsioonigrupp, vanemoperatiivvolinik 1985–1991. OÜ Alfa Service valvur.

JÕEKALLAS, Peip (s. 6. 2. 1936, Tallinn). NSVL Riikliku Julgeoleku Komitee kõrgem kool nr 301 Vilniuses, kursant 1958–1960. ENSV RJK 2. osakond, praktikant, leitnant 1960. ENSV RJK Jõgeva rajooniosakond, operatiivvolinik 1960-1962. ENSV RJK Viljandi rajooniosakond, operatiivvolinik 1962-1964. ENSV RJK 2. osakonna operatiivvolinik 1964-1974. ENSV RJK korrapidaja, operatiivvolinik, kapten 1974-1984. ENSV RJK Tallinna osakonna vanemoperatiivvolinik, major 1984-1987.

JÕESALU, Ülo. Tartu osakonna VZ tehnik.

JÕHVIK. MGB uurija.

JÄRV, V. Maist 1957 IV osakonna 1. jaoskonna vanemoperatiivvolinik, oktoobrist 1957 3. jaoskond. Jõi end surnuks.

KAAR. Aastast 1958 Viljandi osakonna masinakirjutaja.

KAERA, Aare. Tartu osakond.

KAERAMAA, Arno. 1990 Tartu osakond. ST 72, ES 26.

KAJAK. 1968 välisluureosakonna operatiivtöötaja ja tõlk.

KALJUVEE, E. Aastal 1954 Kohtla-Järve Põlevkivikombinaadi tsehhiülem, EKP saatis KGB kursustele. Aastast 1957 IV osakonna 2. jaoskonna operatiivvolinik, 1958 IV osakond, 1980. aastail KGB major, 10. 10. 1980 võttis osa läbiotsimisest Kalle Istvan Elleri juures.

KALK, Aso (s. 1946, Haapsalu 1. keskkool, TRÜ ÕT 1969). 1974 leitnant, major, Haapsalu osakonna ülem. Otsis läbi Kesseli.

KALLAS. Alampolkovnik. Harju rajooni osakond.

KALLASTE, Rein (lõpetanud TRÜ ÕT kaugõppe teel 1985). Kapten. Tegeles Rahvarinde jälgimisega. Aastal 1994 EV Politseiameti juhtiv nõunik.

KALLE, Jüri.

KALLE, Toivo. V osakond, Leonhard Võime alluv.

KALMRE, Arne. Tartu osakond.

KANDI, Teodor (1913). Tallinn. Nooremleitnant.

KANEP, Eino (1954, kõrgharidus). Vanemleitnant. Tallinn.

KANEP, Erkki. Kapten. 1993 ärimees.

KANEP, Peeter. Leitnant 1949. Tallinn.

KANGER. 1959 II osakonna 2. jaoskonna operatiivvolinik, vanemleitnant.

KAOKÜLA, Aivo.

KARJALAINE. 1954 KGB Otepää osakonna vanemseersant.

KARPOV, Ivan (s. 1904, Peterburi kubermang). Lõpetas NKVD kooli 1936. Oli Arhangelski julgeolekukomitee ülema asetäitja 1943-1954. Seejärel Eesti NSV KGB ülem kuni 31. juunini 1961. Polkovnik.

KARPOV, Juri. Eesti NSV Riikliku Julgeoleku Ministeeriumi Harju maakonna osakonna vanemoperatiivvolinik. 1949. aasta 25.-29. märtsini tuvastas 41 küüditatava isiku, võttis nad kinni ja andis üle Keila raudteejaamas seisnud deporteerimisešelonile.

KARULAAS, Elmar (s. 1921). Tšekist aastast 1948. Oli Vändra osakonna ülem kuni aastani 1956. Vallandati ebaõnnestunud operatsiooni tõttu, mis oli sihitud metsavendade vastu. Hiljem tegutses Vändras operatiivvolinikuna. Kapten. Naine oli KGB usaldusisik ja salakorteripidaja. Pensioneeriti 1992. aastal Tallinnas.

KARULAAS, P. Vanemleitnant. Pensioneeriti 1992 Tallinnas.

KASAK. Septembrist 1957 IV osakonna 4. jaoskonnas, oktoobrist 1957 töötas 5. jaoskonnas.

KASAK, Rudolf (s 1903). Kapten.

KASEORG. Tartu osakond. Operatiivvolinik. Leitnant. Osales 1. märtsil 1983 Tartus Karin Inno korteri läbiotsimises.

KASK. 1954 Rakvere osakonna operatiivvolinik, leitnant.

KASK (PETIK) Renate (20. 12. 1934 Antslas). KGB-s 1957-1961, hiljem pasportist.

KASK, Uno. ELKNÜ linnakomitee instruktor, siis MGB-s, 1952 leitnant, kuulus valemetsavendade salka, juulist 1957 Pärnu linna osakonna operatiivvolinik (Sindi ja Taali k/n, vanemleitnant), kapten, hiljem pensionär Pärnus, autšekist.

KATTAI, H. Aastal 1944 nooremleitnant, uurija, tõlk Leningradi vanglas.

KAUPAL, Eduard (s 1922). KGB aianduskooperatiivi "Ogonjok" liige.

KEDUS, Kristjan (s. 1910). Alampolkovnik, osakonna ülema asetäitja, julgeolekus augustist 1940, Tallinna miilitsavalitsuse vanemoperatiivvolinik.

KEEMAN. Pärnu osakond.

KEERSALU, Enn.

KELBERG. Jaanuarist 1954 kaadriosakonna eriinspektsiooni vanemuurija, vanemleitnant.

KELL, Julius (s. 1919). Aastal 1957 IV osakonna 1. jaoskond, KGB aianduskooperatiivi "Ogonjok" liige, pensionär.

KENDER, Toomas.

KESKER, Roland (s. 8. 2 1929, Tallinn). ENSV RJK raadioteenistus, nooremtehnik–raadiooperaator 1957–1967. ENSV RJK 2. osakond, 1. jaoskond, operatiivvolinik, vanemoperatiivvolinik 1967–1972. NSVL RJK täienduskursused 1967. ENSV RJK Viljandi rajooni jaoskond, jaoskonnaülem 1972–1977. ENSV RJK sekretariaadi ülema asetäitja 1977-1985. NSVL RJK juhtivkoosseisu täienduskursused. ENSV RJK 6. osakonna jaoskonnaülem. Alampolkovnik.

KESKOJA, Kalju (s. 18. 3. 1934, Narva). NSVL Riikliku Julgeoleku Ministeeriumi kool nr. 303 Vilniuses, kursant 1953–1955. ENSV RJK Pärnumaa osakonna operatiivvolinik, leitnant-vanemleitnant 1955-1960. ENSV RJK 2. osakond, nooremoperatiivvolinik 1960. NSVL RJK kõrgem kool Moskvas kursant 1960-1962. ENSV RJK uurimisosakond, uurija, vanemleitnant veebruarist 1962 6. novembrini 1965. ENSV RJK 1. osakonna vanemoperatiivvolinik 1965-1986. ENSV RJK 6. osakonna ülema asetäitja, alampolkovnik (tegevreserv) 1986-1988.

KETS, Henno.

KIISLER, O. 1954 KGB Rakvere osakonna operatiivvolinik, leitnant.

KIKAS, Eduard. Aastast 1953 V osakonna ülem, kapten. Avalikustatud 1997.

KIKAS, P.

KILGAST, Boris (s. 1908). Julgeolekus maist 1945, miilitsavanem, Riigipanga valve.

KILK, E. Aastal 1951 osakonna 2-N operatiivvolinik, leitnant.

KIPPASTO, Aleksander (s. 1954).

KIRAKASJANTS, Arnold.

KIRIKAL, Ants. Tallinna KGB kaadriohvitser. 1992 välismajandusameti peadirektori asetäitja. ("Postimees", 6. mai 1992.)

KIRIS, Advid. KGB major, Tallinn. On tõesti kentsakas, et ta hiljem juhendas nõunikuna "desovetiseerimist".

KISAND, Urmas. Tartu osakond.

KISLA. 1954 KGB Otepää osakonna nooremleitnant.

KISSELJOV, Jakov. Aastal 1960 II (vastuluure) osakonna ülem.

KISSELJOV, S. MGB esimehe kaadriala asetäitja 1954-1960.

KIURU, Lia (s. 19. 9. 1952, Kehra). Eesti NSV RJK sõjaväeosa nr. 71139 operatiivosakond (OTO) 6. jaoskond märtsist 1971 oktoobrini 1991.

KITS, Henno. Tartu osakond.

KITS, Rein-Ivar.

KIVASTIK, Heino. Tartu osakond.

KIVI, Johannes.

KIVILA, Gunnar (s. 5. 8. 1959, Tartu). NSV Liidu RJK kõrgemad kursused Leningradis – kuulaja 1985-1986. Eesti NSV RJK Haapsalu rajooni jaoskonna nooremoperatiivvolinik maist 1986 novembrini 1988. Eesti NSV RJK Põlva rajooni jaoskonna operatiivvolinik 1988-1991.

KLAASSEPP, Johannes. Läänemaa operatiivvolinik. Küüditaja 1949.

KLAUSEN. 1953 ENSV siseministri asetäitja, alampolkovnik.

KODAK, Vladimir (s. 4. 1. 1942, KP 1966, kõrgharidus). Tartu osakond, VZ vanemleitnant.

KOGAN, V. Tartu osakond. Pensioneeriti 1992.

KOLGA, Albert (s. 1924). Alustas Saaremaal. 1954 VII osakonna operatiivvolinik.

KOLJO. Major. Tallinn.

KOLK, August (s. 1924, Novgorodi oblast). Julgeolekus aastast 1944, Rootsis 1957-1959. Uurija. Vallandati 1964. aastal 1. osakonna vanemoperatiivtöötaja kohalt. Kapten.

KOLK, Peeter-Jaan. Pärit Muhu saarelt. Vanemleitnant 1974. Uppus kodusaarel 1980. aastail. Otsis läbi K. Mätiku ja L. Paali.

KONI, Juhan.

KONNATAM, Aime (s. 7. 10. 1937 Tartu). Tartu osakond. Aastal 1994 müüja.

KONNO. 1953 Vändra rajooni osakonna vanemoperatiivvolinik, leitnant.

KONOVALOV, Valeri. Eesti KGB vanemoperatiivvolinik 1979-1991. Eriüksuse "Alfa" sideohvitser. Pärast Eesti iseseisvumist anti talle koguni Eesti kodakondsus. Ta sai turvafirma "Feba" juhiks.

KONT. Septembrist 1957 IV osakonna 4. jaoskonnas, oktoobrist 1957 5. jaoskonnas.

KOPPEL, Mati. Tartu osakond.

KORTELAINEN, Karl Jefrem (s. 1930 Siberis Malaja Estonka külas), 1951-82 piirivalveohvitser (ligi 9 aastat Saaremaal), siis Kaug-Ida piirivalveringkonna ülem (kindralleitnant), ENSV RJK esimees 1982-1989.

KOZLOV, Viktor. Leitnant Tartu osakonnas 1970. aastail. Lõpetas TRÜ õigusteaduskonna kaugõppe teel 1983. Kapten. V osakonna jaoskonnaülem 1989-1991 (jälitas rahvuslasi). Märtsis 1984 otsis läbi Jaan Vaaderpassi korteri. Aastal 1994 ärimees. Hiljem Pihkva julgeolekus.

KOTSELAINEN, Vladimir.

KOTT. Major. Oktoobrist 1957 IV osakonna 6. jaoskonnas.

KOTTA. 1953 Loksa rajooni osakonna operatiivvolinik.

KRASSMAN, Mihhail. 29. V - 5. IX 1953 ENSV siseminister (vabastati seoses üleminekuga teisele tööle), alampolkovnik.

KRAUSE, Alide (s. 1930). KGB vanem, masinakirjutaja, julgeolekus oktoobrist 1950.

KREITSMAN, Valter (s. 15. 5. 1943, Eesti, lõpetas TÜ ÕT kaugõppe teel 1973). Eesti NSV RJK 10. jaoskonna inspektor, nooremoperatiivvolinik 1967–1969. NSV Liidu Riikliku Julgeoleku Komitee 6-kuulised operatiivtöötajate ettevalmistuskursused Kiievis – kuulaja 1969-1970. ENSV RJK 5. osakonna 4. jaoskonna vanemoperatiivvolinik 1970–1975. ENSV RJK 5. osakonna 4. jaoskonna ülem 1975–1987. 1986 alampolkovnik, vanemoperatiivvolinik 1987–1990. Otsis 1974 läbi Olaf Langsepa ja Erik Udami. 3. aprillil 1985 osales Villu Jürjo läbiotsimises, juunis 1985 kuulas Tarmo Soomere ja Jan Kõrbi asjas üle vähemalt 12 inimest. Jaanuaris 1986 kuulas ta üle Tarmo Soomere.

KRESS, Merike.

KRIK, Tiit. Major. Osales Johannes Kähri läbiotsimisel Tartus.

KRILL, H. Pensioneeriti 1992 Rakveres.

KRUUSEMENT, Ervin (s. 18. 6. 1963, Eesti, Tallinn). Eesti NSV Riikliku Julgeoleku Komitee Majandusosakond – korrapidaja, komandandi abi 1985–1988. Eesti NSV Riikliku Julgeoleku Komitee 5. osakonna informatsioonigrupi nooremoperatiivvolinik 1989, oktoobrini 1991. Praegu OÜ T. O. Tolliladu juhatuse liige.

KRUUSER, Aare. Aastal 1985 uurimisosakonna kapten, hiljem polkovnik. Tegi 3. aprillil 1985 läbiotsimise Urmas Soomere juures Kohilas. Konfiskeeris raamatuid ja helikassette Jüri Lina luuleplaatide salvestustega. Õpetas Nõmme politseiakadeemias kriminaalõigust, seejärel oli EV Politseiameti vastutav tegelane. Aastal 1996 oli turvafirmade assotsiatsiooni tegevdirektor. 1998 sai turvafirma "Claudia" juhiks.

KRUUSMA, Heino (TRÜ õigusteaduskond 1967). ENSV RJK uurimisosakonna uurija, eriti tähtsate asjade vanemuurija 1968–1991 Alampolkovnik. 16. 12. 1977 osales Mart Nikluse kodu läbiotsimises, 17. 10. 1980 andis määruse Heiki Ahoneni läbiotsimiseks, 20. 10. 1980 otsis läbi Tiit Madissoni ja Veljo Kalepi, 12. 11. 1980 kuulas üle H. Ahoneni, 4. 12. 1980 otsis läbi Hubert Jakobsi, 11. 2. 1981 koostas Veljo Kalepi süüdistuskokkuvõtte, 1.

3. 1983 otsis läbi L. Pareki, 2. 3. 1983 kuulas üle Kaur Alttoa, 22.-27. 5. 1983 ligi 15 TÜ üliõpilast, mai lõpus Silvi Kuke jt. 5. 6. 1983 ülekuulamised Pareki, Ahoneni, Pesti ja Tarto asjas, 8. 12. 1983 tegi hoiatuse E. Pärnastele, 12. 12. 1983 E. Ahonenile, 3. 4. 1985 otsis läbi Villu Jürjo. RET Turvateenistuse AS ELKE automüügisalongi turvaja.

KRUUSMÄGI, Kaido.

KUIV, Gustav. Tšekist aastast 1953. Aastal 1954 Mustvee osakonnas, operatiivvolinik, nooremleitnant. Aastal 1961 Jõgeva osakonna vanemoperatiivvolinik. Major Paides. Pensioneeriti 1992 Tallinnas.

KUKKOR, Rudolf. 1940 Jõgeva Rahva Omakaitse ülem, vanemleitnant. MGB:s septembrist 1944. Pärast sõda jälitas Pärnumaal metsavendi. Kasutas julmi meetodeid. Hiljem miilitsapolkovnik Tallinnas. Valdur Timuski sõber.

KULBERG. Aastast 1954 KGB Rakvere osakonnas

KULL, August. Alampolkovnik, 10. osakonna ülem 1988. aastast.

KULL, E. 1990 ENSV KGB partorg.

KULL, F. Aastast 1954 vanemleitnant.

KULL, Voldemar. Aastast 1958 KGB korrapidaja, vanemleitnant. Aastast 1986 alampolkovnik.

KULLA, Vello. Major valitsuse kaitsesalgas ehk 1. osakonnas, suvila Vormsil nagu ka Mägil (Autobussikoondise direktor) ja Vello Pohlal, kellega koos käidi korduvalt riigipiiril kalal või vintpüssiga jahil.

KULLERKUPP, Raimund (1925). "Tööstusprojekt". KGB aianduskooperatiivi "Ogonjok" liige.

KULLI, A. 10. osakond.

KUMM, Boris (1. 9. 1897 Pärnu - 21. 11. 1958 Tallinn), KP 1923, vangis 1924 - 38, ENSV siseasjade rahvakomissar juulist 1940 17. märtsini 1941, ENSV GB rahvakomissar 17. III 1941 - VI 1941, 1944 - 1946, minister 1946 - 26. III 1950, kindralmajor 1945, EK(b)P KK 1940 - 1951, KK büroo 1940-1951.

KUMM, Lembit.

KUNINGAS, Peeter. Kirjanike Liidu kuraator (algul Lehtmetsa abi). Alates 1994. aastast töötab Soome-Eesti ühisfirmas.

KUROV, Vladimir (s. 1898, Peterburi). Saabus Eestisse 1946. IV osakonna ülem aastal 1946-49. Polkovnik. Sai aastal 1950 VII osakonna ülemaks, seejärel läks erru.

KURT, Vladimir. Aastal 1958 Paide osakonna volinik. Aastal 1962 Pärnu osakonna ülema asetäitja, 1992 pensionil.

KURVITS, A. Tartu osakond. Pensioneeriti 1992

KURVITS, K. EKP saatis KGB kursustele 1954.

KUTSAR, V. 1953 Mustvee RO operatiivvolinik, nooremleitnant, jaanuarist 1954 Jõgeva RO operatiivvolinik.

KUUSEOKS, August (s. 1. 7. 1928, Mustla alevik). Pikk blond mees. Oli aastast 1949 Saaremaal Kingissepa rajooni osakonna operatiivvolinik, nooremleitnant. ENSV RJK Pärnu osakonna operatiivvolinik 1955–1957 ja ENSV RJK Tartu osakonna operatiivvolinik 1957–1967. ENSV RJK 5. osakonna 1. jaoskonna vanemoperatiivvolinik 1967–1981.

Osales raadiomängudes Inglise luure petmiseks. Läbiotsimisel Sergei Soldatovi kodus 20. juunil 1969 varjas teiste tšekistide eest ühest sahtlist rõivaste alt avastatud kirjutusmasinat. Ainulaadne käitumine. Aastas 1981 alampolkovnik, kuulus KGB eliiti. 1960. aastail liikus Keele ja Kirjanduse Instituudi ringkondades. Töötles Jaan Kaplinskit. Abielus pianist Ada Kuuseoksaga.

KUUSIK. 1954 Abja rajooni KGB volinik, vanemleitnant.

KUUSIK, I. EKP büroo saatis ta 1954. aastal KGB kursustele. Maist 1957 IV osakonna 3. jaoskonna vanemoperatiivvolinik, septembrist 1957 4. jaoskonnas.

KÕIV. Aastal 1957 KGB Väike-Maarja osakonna operatiivvolinik, leitnant, 1958 IV osakonna vanemoperatiivvolinik, vanemleitnant. Hiljem Viljandi osakond. Major.

KÕRGESAAR, Mai. I osakonna vanemleitnant.

KÄKK, Valeri (s. 11. 2. 1947, Petseri). Eesti NSV RJK 7. osakonna kaastöötaja 1970 -1991. OÜ "Feba" turvamees.

KÄND, Karl (s. 1918, Venemaa, Kingissepa rajoon). Saabus 1940. aastal Tallinna NKVD-sse, 1944 Läänemaa MGB, osales raadiomängudes ja valemetsavendade organisatsioonis, 1953 Lihula RO ülem, major, oktoobris 1954, 1958 KGB volinik Lihula rajoonis, major, siis alampolkovnik, 1959 2. osakond.

KÄRNER. 1954 KGB IV osakond.

KÄSPER, Arne (s. 31. 3. 1951, Tartu). NSVL RJK kõrgem kool Moskvas 1983–1985. ENSV RJK 4. osakonna jaoskonnaülem ja osakonna ülema asetäitja 1985–1989. ENSV RJK II osakonna ülem 1991–1992. AS-i E-Liinid kapteni abi ohutuse alal.

KÄÄR, A. N, Hiiumaa osakond. Pensioneeriti 1992.

KÄÄR, Alfred. 1949. Leitnant. Võrumaal.

KÄÄRA. Aastal 1990 Tartu osakond.

KÜTT. Oktoobrist 1953 Põltsamaa osakonna operatiivvolinik, 1954 nooremleitnant.

LAAN, Richard. Leitnant, Tallinn.

LAANTE, Helene. Viljandi NKVD töötaja 1940-41.

LAAS. 1946 MVD Viljandimaa osakonna ülem, kapten.

LAEV, Tatjana. Aastast 1953 IV osakonna masinakirjutaja.

LAHT, Uno (s. 30. 4. 1924, Valga), NKGB/MGB operatiivvolinik 1944-1946. Hilisem nõukogude literaat.

LAINEVOOL, Voldemar (s. 1901). Salmistu puhkebaas.

LALL, J. Tartu osakond.

LANG, Helja (s. 1923).

LARTSEV, Juri (s. 1. 8. 1940, Leningrad). ENSV RJK operatiivvolinik 1966–1972. NSVL RJK kõrgem kool Moskvas 1972–1977. ENSV RJK 5. osakonna ülema asetäitja, Jaoskonnaülem 1978–1988. ENSV RJK Tallinna osakonna ülema asetäitja 1988–1991.

LASBERG, Ilmar (s. 1941). KGB aianduskooperatiivi "Ogonjok" liige.

LATT, Henn (s. 28. 4. 1941, Tallinn). NSV Liidu Riikliku Julgeoleku Komitee kool nr 401 Leningradis, kuulaja 1963–1964. Eesti NSV RJK 7. osakonna 1. jaoskonna luuraja 1964–1969. Eesti

NSV RJK 7. osakonna 2. jaoskonna luuraja 1969–1974. Eesti NSV RJK Harju rajooni osakonna operatiivvolinik 1974–1980.

LEESMENT, Evald (s. 1927). KGB aianduskooperatiivi "Ogonjok" liige.

LEHMUS. 1946 MVD Pärnumaa osakonna OBB ülem, kapten.

LEHTMETS, Lemmik (s. 10. 2. 1948, Lääne-Virumaa, Luusika küla). Eesti NSV RJK Paide rajooni jaoskonna operatiivvolinik, vanemoperatiivvolinik 1972–1978. NSVL RJK Kõrgema Kooli kuulaja 1978–1980 Moskvas. Eesti NSV RJK 5. osakonna vanemoperatiivvolinik, 1. jaoskonna ülema asetäitja, 1. jaoskonna ülem, osakonna ülema asetäitja 1980–1990. Eesti NSV RJK esimehe abi avalike suhete alal 1990–1991. Kirjanike Liidu kuraator.

LENK, Heldur (s. 25. 5. 1935, Tallinn). NSVL RJK kool Novosibirskis, kursant 1955–1957. RJK eriosakond, operatiivvolinik 1957–1974. ENSV RJK Põlva rajooni jaoskonnaülem 1974–1975. ENSV RJK Võru rajooni jaoskonnaülem 1975–1986. Aastast 1993 Võru 2. keskkooli direktor. Vallandati.

LEPIK, Karl. 1949 nooremleitnant, operatiivtöötaja Tartumaal.

LEPIKULT, Ain. Osales teisitimõtlejate läbiotsimistel. Aastal 2004 Julgestuspolitsei julgestusosakonna ülem.

LEPPIK, R. KGB-s aastast 1956.

LIBBO. 1953 MVD VII osakonna operatiivvolinik.

LIBERT, Robert (s. 16. 6. 1943, Vene NFSV, Gorki oblast, Šahhunski rajoon, Tšornoje küla) Venemaa). ENSV RJK Rakvere rajooni osakonna operatiivvolinik 1976–1978. ENSV RJK II osakonna operatiivvolinik, vanemoperatiivvolinik 1978–1987. ENSV RJK Tallinna osakond, vanemoperatiivvolinik 1987–1988. Osales operatsioonis "1. märts" 1983. aastal, mil hulk eesti vabadusvõitlejaid läbi otsiti. AS "Tsink" valvur.

LIEBRICH (LIBRIH) Meinhard (s. 18. 10. 1927, Novosibirski oblast, Tatarski rajoon). Aastal 1953 Viljandi rajooni osakond.

LILLEMAA, Hilda (s. 1930). 1951 seersant, julgeoleku tõlk.

LILLEMAA, Jakob. Alustas autoinspektorina. Eesti NSV RJK 7. osakonna nooremoperatiivvolinik 1957–1965. Eesti NSV RJK

5. osakond, operatiivvolinik, vanemoperatiivvolinik 1965–1985. Taivo Uibo värbaja, osales 16. 11. 1977 E. Udami läbiotsimisel. Hilda L. vend.

LILLEPEA, G. 1954 saatis EKP büroo ta KGB kursustele, maist 1957 IV osakonna 3. jaoskonna operatiivvolinik, septembrist 1957 4. jaoskonnas.

LIND, Kalju. Tartu osakond.

LINHOLM. 1944 Smerši tõlk, vanemseersant.

LINNUPÕLD, Tiit (s. 20. 2. 1949, Tallinn). NSV Liidu Riikliku Julgeoleku Komitee Kõrgem Punalipuline F. E. Dzeržinski nimeline NSV Liidu RJK Kool Moskvas, kuulaja 1973-1975. Eesti NSV RJK 5. osakonna 1. jaoskonna operatiivvolinik 1975–1978. Eesti NSV RJK 1. osakonna vanemoperatiivvolinik 1978–1991. Tele 2 Eesti AS rakendusjuht.

LJAPTŠIHHIN, Aleksander. Pärit Narvast. Astus NKVD-sse aastal 1940. Oli hävituspataljonis. Aastal 1944 uurimisosakonna ülema asetäitja. 1957-58 ülem. Aastal 1953 IV osakonna jaoülem. Hiljem Eesti NSV KGB esimehe asetäitja. Polkovnik. Surnud aastal 1996.

LOGINOV, Vladimir. ENSV Julgeolekuministeeriumi Järva osakonna operatiivvolinik.

LODJA, Eduard (s. 1915). Major. Pensioneeriti 1970.

LOHO, Boris. MGB töötaja Saaremaal 1947-1950, 1953 Orissaare rajooniosakonna ülem, leitnant.

LOMBAK, Johan (s. 3. 7. 1897, Viljandi – 1982). Novonikolajevski (Novosibirski kubermang) Tšekaas 1922. aastast. Vladivostoki GPU osakonna ülem, 1923 Kamtšatka kubermangu GPU ülem, 1930 Dauuria piirivalves, NKVD-s Krimmis ja Ukrainas, 1942. aastal 249. diviisi ülem 1951 – 27. IV 1953, 5. IX 1953-1959 ENSV siseminister, 6. VI - 5. IX 1953 MN asjadevalitseja, kindralmajor 1943, tütar ooperilaulja Margareta Voites.

LOMP, Larissa. Tartu. Pensioneeriti 1992.

LONDON, Boris (1933, KP 1962, kõrgharidus). 1985 Tartu osakonna vanemoperatiivvolinik. Alampolkovnik.

LOZE. Aastal 1954 KGB Abja osakonna operatiivvolinik.

LUKJANOV, V. Vändra osakonna ülem 1953-54. Kiviõli osakonna ülem 1954-58. Major. Haavas surmavalt USA luurajat Toomlat. Elab Kohtla-Järvel.

LUKS, Eduard.

LÄTTE, F. Aastail 1955-80 ENSV KGB esimehe asetäitja, alampolkovnik, 1975 polkovnik.

MAASIK, Kristi (s. 1942).

MADAL. Aastast 1953 Otepää rajooni osakonna ülem, kapten.

MADAL, Jaan. Tartu. Pensioneeriti 1992. Surnud 1996.

MADISOO, Aleksander. 1949 nooremleitnant, operatiivtöötaja Harjumaal.

MADISSON, Heldur. Augustist 1957 Pärnu linna osakonna operatiivvolinik (põdes tuberkuloosi, otsustati ametist vabastada), siis parteitööl, lõpuks miilitsas.

MAIDLA. Virumaa osakond, poos end üles.

MANGUS, Juri (Venemaa eestlane). 1957-1958 KGB Vastseliina osakonna operatiivvolinik, leitnant, 1958 IV osakonnas, vanemleitnant. Aastal 1996 ärimees Eestis.

MARING. Aastal 1944 NKGB-s.

MARIPUU, Tarmo (s. 1949, lõpetanud TPI, insener). KGB Harju rajooni osakond. KGB parteialgorganisatsiooni sekretär. Kapten.

MARTINSON, Ervin. Pärast sõda MGB operatiivvolinik Pärnumaal. Hiljem nõukogude literaat.

MARTIS, H. Maist 1957 IV osakonna 1. jaoskonna vanemoperatiivvolinik, septembrist 1957 3. jaoskonnas.

MARTIS, Ivar. Kapten.

MATRAŠIN, Vassili (s. 1911.) Astus julgeolekusse aastal 1948. Saabus Eestisse 1949. Sai 1956. aastal V osakonna ülema asetäitjaks. 1957-1960 ülem.

MARTSEPP, Arnold (s. 7. 9. 1921, Viljandimaa, Imavere vald). ENSV RJM-SM-RJK Põltsamaa rajooni osakond, hävituspataljoni rühmaülem 1951–1954.

MARTSON, Viktor. Saaremaa osakond. Küüditaja.

MEINER, Feliks. Pärit Siberist. EKP büroo saatis ta 1954. aastal KGB kursustele, enne Rakvere ELKNÜ 1. sekretär. Alates maist 1957 IV osakonna 1. jaoskonna operatiivvolinik, septembrist 1957 3. jaoskonnas, hiljem I osakonnas (1965), Rootsis 1966-1969 ja 1974-1978.

MERIVÄLJA. 1957 Elva osakonna operatiivvolinik, leitnant.

MEOS, Voldemar. Major Võrus 1960. aastail. Vene kodanik.

METS. Aastal 1955 IV osakonna 3. jaoskonna operatiivvolinik, leitnant.

METUS. KGB-s aastast 1953, jaanuarist 1954 Harju rajooni osakonna ülem, vanemleitnant, aastast 1954 KGB volinik Harju rajoonis, kapten.

METUS, Elmar. Tallinnas polkovnik, aastal 1957 hotelli-direktor Tallinnas, II osakonna resident. Pensioneeritud.

MIKENBERG, Ralf. Nõukogude Liidu Londoni saatkonnas 1971-75. Praegu erakõrgkoolis "Veritas".

MIKKELSAAR, Enno-Lembit. NKVD Tartu osakond. Küüditaja. Oli 1950. aastail NSVL Rootsi saatkonna teine sekretär.

MILDER, Heino (s. 1930), tšekisti poeg. Aastal 1962 Valga rajooni operatiivvolinik, kapten. 1966 Tallinnas operatiivvolinik, 1974 Kohtla-Järvel, 1980 Pärnu osakonna ülem, alampolkovnik. 12. detsembril 1983 tegi hoiatuse E. Ahonenile ja I. Heinsalule. 3. aprillil 1985 osales Harri Mõtsniku arreteerimises. Pensioneeriti 1987. Hiljem PGU (üleliidulise KGB välisluurevalitsuse/APN-i pansionaadi direktor), endine väimees Hans H. Luik.

MILLER, Arnold (s. 1932). Kohtla-Järve.

MILLER, Eduard.

MILLER, Endel Ivan (1922, Leningradi oblast, Gatšina rajoon – 1986). II osakonna tõlk aastail 1946-48, II osakonna operatiiv-volinik 1948-1952, erijaoskond SOO 1952-53, MVD IV osakond 1953-1954, KGB II osakonna ülema asetäitja 1954-1964, KGB kõrgem kool (kaugõpe) 1954-1958, II osakonna ülem ja KGB kolleegiumi liige 1964-1981. Oli kauaaegne vastuluure juht, osales

Inglise luure vastu suunatud petteoperatsioonides. Elmar Vertmani asetäitja. Läks aastal 1981 pensionile polkovnikuna. Surnud aastal 1986 puuriida all suvilas.

MITT. Major. 1975. aastal otsis läbi P. Einaste ja E. Russaku.

MOLOK, Albert (s. 5. 2. 1925, Kuibõševi oblast). Algul (1944) NKGB/MGB/KGB tõlk, siis uurija. Aastal 1954 IV osakonna 3. jaoskonna ülema asetäitja, vanemleitnant, 1956-1957 IV osakonna 2. jaoskonnas, maist 1957 2. jaoskonna ülema asetäitja, kapten, oktoobrist 1957 ülem. 1962 major. Hiljem V osakonna jaoülem. Juhtis 14. 6. 1962 Erik Udami areteerimist, süüdistas 1965 Endel Ratast organisatsiooni asutamises, tegi 1977 Eerik Udamile ettepaneku luua dissidentlik grupp, 1978 korraldas paskvilli "Intrigaan" avaldamise ajalehtedes, 1. 8. 1980 kuulas üle Tiit Madissoni, 1981 osales Jüri Kuke ja Mart Nikluse protsessil. Pensionär 1982. aastast. Oli 1970. aastail Tallinna Jahindusklubi aseesimees. Tüse, prillidega, peaaegu kiilaspäine brünett. Avalikustatud mais 1997.

MOLOK, Oleg (s. 3. 9. 1952, Tallinn). Eelmise poeg. Eesti NSV RJK II osakonna 2. ja 3. jaoskond, operatiivvolinik, Vanemoperatiivvolinik 1978-1991.

MONITŠ. Aastal 1954 Kose RO ülema asetäitja, alampolkovnik, detsembrist 1954 KGB Põltsamaa rajooni voliniku asetäitja.

MOPPEL, J.

MURAK, Eda. Käekirjaekspert (1975), hilisem EV kohtunik, kes 1996 mõistis Tiit Madissoni vangi.

MURRO, Andrei (1903-1941). 1941. aasta küüditamise juhte, ENSV NKVD ülem alates märtsist 1941.

MÕTUS. Aastal 1944 nooremleitnant, uurija-tõlk Leningradi vanglas

MÄEOTS, Vladimir (s. 28. 9. 1940). NSVL RJK Kõrgem Kool Moskvas võõrkeeleoskusega operatiivtöötajate ettevalmistuskursuste kursant 1969–1971. Eesti NSV RJK 1. osakonna operatiivvolinik 1971–1975. NSVL RJK 1. peavalitsuse kvalifikatsiooni tõstmise (inglise keele) kursused Moskvas 1975–1976. Eesti NSV RJK 1. osakonna vanemoperatiivvolinik 1976–1977. Viinis

NSVL Riikliku Julgeoleku Komitee «United Nations Industrial Development Organisation sataffmember» katte all 1. peavalitsuse vanemoperatiivvolinik 1977–1982. Eesti NSV RJK 1. osakonna vanemoperatiivvolinik 1982–1984. Eesti NSV RJK 1. osakonna teadus-tehnilise luure jaoskonna ülem 1984–1985.

MÄESALU, Henno. (Lõpetas TÜ õigusteaduskonna kaugõppe teel 1972), major Võrus, siis Pärnus.

MÄGI, August. Aastal 1950 MGB-s.

MÄGI, Juhan (s. 1913, Karksi vald). NKVD-s 1940, aastail 1944-1945 Viljandi osakonna ülem, 1945 Saaremaa osakonna ülem, 1952-1953 Tartu rajooni ülema asetäitja, 1953 Pärnu LO ülem, 1953-1956 osales raadiomängudes, aastal 1956 kolhoosi abiesimees Pärnu rajoonis, ka vend August MGB-s, anti 1949. aastal kohtu alla füüsilise vägivalla kasutamise pärast, sai 10 aastat.

MÄGI, Peeter (s. 1. 7. 1934, Väike-Maarja vald). ENSV RJK 7. osakond, 1958-1971. 7. osakonna operatiivvolinik 1971-1974. Hiljem Tallinna Transpordi- ja Keskkonnaamet, nooremkontrolör.

MÄND, Valter.

MÄNDLO (MENDLO). Pensioneeriti 1992 Rakveres.

MÄNNIK, Eduard.

MÄNNIK, Udo. Tartu osakond. VZ tehnik. ST 46, ES 28.

MÄNNISTE, Jaan (s. 1932, Varbla vald, Läänemaa, isa oli TK esimees 1940, küüditaja, kes hukati 1941, 7-klassiline haridus). Aastal 1959 II osakonna 5. jaoskonna operatiivvolinik, vanemleitnant, major, oli eriülesandel Rootsis, hiljem töötas välisviisade osakonnas (OVIR).

MÄRTENS, Johan (s. 1929, Viljandimaa, Tuhalaane vald). EKP saatis ta 1954. aastal KGB kursustele, varem Viljandi rajoonilehe põllumajandusosakonna juhataja, NLKP-s aastast 1955. Aastal 1959 II osakonna operatiivvolinik Kose rajoonis. Hiljem KGB 1. (5.) osakonna juhtivtöötaja, ametlikult kuni aastani 1967 ETA korrespondent, 1967-1970 "Dünamo" juriskonsult. 1970-1975 Kreutzwaldi raamatukogu erifondi juhataja, siis VAAP-i ülema asetäitja, pensionärina TA Presiidiumis.

MÖLDER, Evald (s. 1924). Miilitsavanem, julgeolekus maist 1948.

MÜRK, Valter (1925). Aastal 1951 vanemleitnant. Töötas aastal 1953 IV osakonnas. Hiljem major. Oli aastani 1965 Tartu osakonna ülem. Aastal 1972 KGB II osakonna ülema asetäitja. Aastast 1980 polkovnik.

MÜRSE, Julius. Vanem. Narva osakond. Eesti vabadusvõitlejad tapsid ta 7. detsembril 1944.

MÜÜRSEPP, Viktoria.

NAABER, Valli. Tõlk, 1975.

NAHKUR, Tatjana (1951).

NARITS, Mait.

NARUSON. Aastal 1950 5. osakonna ülema asetäitja.

NEEL. Aastal 1944 NKGB-s.

NEELUS, Eduard (1918 Jaroslavl – 14. 1. 1983 Tallinn). Kasvas üles Narvas, NKVD 1940, 1944 NKGB 2-N perifeeriaosakonna ülema asetäitja, ülem 1946–47, 1949 MGB II osakonna ülem (1947-1950), vallandati 1950 (pakkide toimetamine vanglasse, isa Kaitseliitu kuulumise varjamine), 1950-1953 Tatari ANSV-s, 1953 ENSV siseministri asetäitja, alampolkovnik, SORVVO ülem.

NEIMAN, Eduard (s. 2. 10. 1962, Keila). NSVL Riikliku Julgeoleku Komitee F. Dzeržinski nim. RJK kõrgem kool Moskvas, kursant 1983–1989. Eesti NSV RJK Z osakond, operatiivvolinik 1989–1991. Tanview LLC volitatud esindaja Eestis, NKC Konsultatsiooni OÜ juhatuse liige.

NEIMAN, Rudolf.

NEUHAUS, Eduard (1919-1950). Oli Viljandi osakonna leitnant. Metsavend Eelmaa tappis ta 26. septembril 1950 Nuia lähedal. Eelmaa tabati novembris 1950 ja mõisteti surma.

NIELÄNDER, Ervin. (s. 1947, KP 1970, keskharidus). Leitnant, 1970. aastail Tartu osakonna operatiivvolinik, kapten.

NIIT, Toivo. (Lõpetas TRÜ ÕT kaugõppe teel 1967.)

NIKITIN, Leonid (s. 1924, Moskva). Alustas tšekistina Tataris ja Udmurtias, saabus Eestisse 1949, lõpetas TRÜ õigusteadus-

konna kaugõppe teel 1967, 1956 uurija, major, Linnase jt. 1962 näidisprotsessi peauurijaid, uurimisosakonna ülema asetäitja, 1979-1985 ülem, polkovnik. Pensionil 1985. aastast.

NIKITIN, Vladimir (17. 3. 1954, Tartu). NSVL KGB kõrgemate kursuste kuulaja 1978, operatiivtöötaja, jaoskonnaülem 1979-1991. Avalikustatud mais 1997. AS "Kasiino Flamingo" administraator.

NORDEN, Genrich (s. 3. 1. 1950, Tallinn). NSVL Riikliku Julgeoleku Komitee F. Dzeržinski nimeline RJK kõrgem kool Moskvas, kursant 1987–1989. ENSV RJK 3. osakond, 3. jaoskonna ülem 1989–1991. ENSV RJK organiseeritud kuritegevuse vastu võitlemise osakond, 3. jaoskonna ülem 1991. OÜ NN-i tegevdirektor.

NOORSALU. Tartu osakond.

NOORTAUTS, Eva. Tartu osakond.

NUUST, Paul. Novembrist 1940 Tartu NKVD operatiivvolinik.

NÕMM, Silva (1938). KGB aianduskooperatiivi "Ogonjok" liige, Toidukaubastu puhvetipidaja.

NÕMMOJA, Siim (s. 17. 3. 1964, Tartu). Tartu osakond. ST 78.

NÕU. MGB operatiivvolinik. Tunti Patarei vangla hirmuna.

NÕU, Andres. Tartu osakond.

OHA, Robert (10. 11. 1932). Aastal 1969 Tartu osakond. Pensioneeriti 1992.

OHLO, Boris (s. 14. 12. 1955, Tallinn). NSVL RJK kõrgemad kursused, kursant 1982–1983. ENSV RJK 5. osakonna 1. jaoskonna operatiivvolinik 1983–1990. OÜ Online tõlk.

OESELG. Merle (s. 2. 5. 1966, Tallinn). ENSV RJK Operatiivtehniline osakond (OTO), operatiiv-tõlk, nooremleitnant 1986–1991. OÜ Branson Kaubandus, müügisekretär.

OJA, Ants. Aastal 1974 leitnant. Otsis läbi Helju Taugi kodu.

OJA, Ruut (s. 1945). Õppinud Moskvas. IX osakond.

OJAMAA, Uno. Uurija, süüdistuskokkuvõtete koostaja 1975. aasta demokraatide süüasjas (Kalju Mätiku läbiotsija), uurimisosakonna ülema asetäitja. Alates 1976 alampolkovnik, uurimis-

osakonna ülem 1985-91, võttis osa ülekuulamistest Pareki, Ahoneni, Pesti ja Tarto asjas, Tallinn. Surnud.

OKK, Peeter. 1974 leitnant. Osales Arvo Varato läbiotsimises.

OKS, Ervin (1920). Major, Keila.

OLESK, Ants-Olaf.

OLLI, Jaan (s. 18. 11. 1935, Eesti, Jõgevamaa, Pakaste, küla). NSV Liidu Riikliku Julgeoleku Komitee kool Leningradis kursant 1959. Eesti NSV RJK 7. osakonna 1. jaoskonna operatiivvolinik 1960–1964. Eesti NSV RJK 7. osakonna 2. jaoskonna operatiivvolinik, vanemoperatiivvolinik, jaoskonna ülem 1964–1989.

ONG. Aastal 1954 KGB Eesti merebasseini valveosakonnas. Aastal 1963 I osakonnas. Oli seotud Inglismaa operatsioonidega.

OOLO. Aastal 1953 IV osakonna operatiivvolinik, nooremleitnant.

ORAKA, Mati.

ORAS, Ervin. Kaug-Ida eestlane. Põlva osakonna alampolkovnik, Võru osakonna ülem 1980. aastail kuni 1991, metsavend August Sabbele korraldatud haarangu juht 1978. aastal. Aastal 1993 Põlvas a/s "Imbi".

ORAS, Rein. Tallinn.

OSTRA, Friedrich Kuzma (s. 1927). KGB aianduskooperatiivi "Ogonjok" liige, Keskrajooni SAO uurija.

OTS, Aivo Anto (s. 1940, Võrumaa, Haanja vald). Lõpetas TRÜ õigusteaduskonna 1967, KGB uurimisosakonna töötaja 1967-1990, 1984 major, vanemuurija, uuris 1969. aastal Paldiski mereväeohvitseride asja, osales Mart Nikluse läbiotsimisel 16. 12. 1977, vangistas 11. märtsil 1980 Mart Nikluse, kuulas 1980 Tiit Madissoni asjas üle L. Zirki, Erika Perkko, J. Akki, H. Madissoni ja Neumanni, 24. septembril 1980 M. Nikluse asjas Helger Aaresilla, osales 4. detsembril 1980 Jüri Adamsi läbiotsimises ja kuulas ta üle, vangistas 4. detsembril 1980 Viktor Niitsoo, uuris 1981 Mart Nikluse ja Jüri Kuke asja, 1981 kuulas üle Viljandi antikvariaadi töötajaid, osales 13. oktoobril 1981 Tallinnas dr. Endel Rose korteri läbiotsimisel ja ülekuulamistel, otsis 1. märtsil

1983 läbi Karin ja Urmas Inno kodu, tegi neile 7. detsembril 1983 hoiatuse, kuulas inimesi Pareki, Ahoneni, Pesti ja Tarto asjas. 1983, otsis läbi Jüri Adamsi kodu 30. juunil 1983, Tarmo Soomere kodu 14. mail 1984, Mati Kiirendi kodu 1. novembril. 1984, vangistas 3. aprillil 1985 Harri Mõtsniku. 1984 kuulas üle Jaan Vaaderpassi. Alampolkovnik.

OTTO, Aleksei (29. 10. 1948, Harjumaa, Raasiku). KGB kõrgemad sõjaväe siseluure kursused 1975-1976, operatiivtöötaja eriosakonnnas 1976–1981, eriosakonnas 1981-1991. Avalikustatud mais 1997. INKO Balti Panga spetsialist.

PAALI, Vladimir.

PAAS, Karl. Narva NKVD ülem.

PADERINA (PADERMAA), Ljudmila (s. 1928, KP 1956, keskharidus). Tartu osakonna tõlk.

PAEMURD, Heino. Kapten. Otsis 1974 läbi Mati Kiirendi.

PAHKLA, G. EKP saatis 1954 KGB kursustele, oktoobrist 1957 IV osakonna 6. jaoskonnas.

PAISNIK, Urmas.

PAJU, Eduard. (Lõpetas TRÜ ÕT kaugõppe teel 1956), aastast 1959 II osakonna 3. jaoskonna operatiivvolinik, vanemleitnant.

PAJU, Aksel. Aastal 1940 UGB-s, leitnant. Uurija alates 1944.

PAJU, Valeri (1927). KGB aianduskooperatiivi "Ogonjok" liige.

PAJUMAA, Jaanus. Tartu osakond. Hiljem Mäksa vallavanem ja Kaitseliidu kohaliku juhatuse liige. ("Eesti Aeg", 23. september 1992, lk. 9.)

PALMPUU, Lembit. Aastal 1981 Tartu osakond.

PALSI, Hugo-Endel (s. 30. 11. 1942, Petseri). Eesti NSV RJK 7. osakonna nooremluuraja, luuraja, nooremoperatiivvolinik, operatiivvolinik, vanemoperatiivvolinik 1966–1991.

PALTMAN, Vello. Aastal 1949 leitnant, operatiivtöötaja Hiiumaal.

PALTSER, Albert (s. 1931). TÜ õigusteaduskond 1955, KP 1956), KGB kapten 1955-1960, 1963 TRÜ õigusteaduskonna õppejõud ja dekaan.

PALUSOO, Karl (1931-1993). Aastast 1949 koosseisus. Tegutses aastast 1956 Tartu osakonnas leitnandina, aastast 1957 Haapsalu osakonnas, kust vallandati joomise tõttu. Seejärel töötas parteilistel kohtadel, sealhulgas Haapsalu parteikomitee organisatsiooonilise osakonna juhatajana. Ennistati KGB-sse ja töötas kuni pensionini (1985) Harju osakonna ülemana, polkovnik. Oli hiljem Keskkomitee hoones paiknenud hotelli direktor. Tütar Piret on politseiameti personaliosakonna juhataja asetäitja, peadirektori nõunik. Palusoo areteeris 25. detsembril 1956 Jaan Isotamme, osales Inglise luure petmiseks raadiomängus, kuuludes "Haberne" (Uno Kask) valemetsavendade salka. Vend Jüri oli samuti KGB-s, vallandati joomise pärast, töötas projekteerijana Tartus.

PAMMER, Arnold (s. 23. 8. 1923, Vene NFSV, Leningradi oblast, Tosno rajoon). EKP saatis ta aastal 1954 KGB kursustele, maist 1955 IV osakonna 2. jaoskonna operatiivvolinik, II osakonna vanemoperatiivvolinik, V osakonna 4. jaoskonna vanemoperatiivvolinik, vanemleitnant. Lõpetas 1975.

PANI, Tiit.

PANN, Karl. Aastal 1949 nooremleitnant piirivalves.

PARTS, Herta (1930). Sekretär-masinkirjutaja Haapsalu osakonnas 1968 aastast.

PARTS, Liidia (1956, keskharidus). Inspektor 1978. aastal.

PAUKSON, Eduard (õppis TRÜ-s füüsikat). Kapten 1974. Osales Tunne Kelami ja Arvo Varato läbiotsimises.

PAUL, Peeter (s. 1912, Tveri kubermang). Alustas tegevust Eesti NSV NKVD-s aastal 1947. Oli 1948-49 Paide osakonna ülem. Aastal 1949 MGB Järvamaa osakonna major. Feliks Noode salk tappis ta augustis 1949 koos vend Karliga (F. Noode vangistati novembris 1951).

PAUSER. Tšekist 1953. aastast. Jaanuarist 1954 Mustvee rajooni osakonna ülem, vanemleitnant.

PEHK. Tšekist 1953. Jaanuarist 1954 Pärnu-Jaagupi rajooni osakonna ülem, vanemleitnant. Aastal 1959 II osakonna vanemoperatiivvolinik, kapten.

PEHK, Arnnilda (s. 1929). Pensioneeritud.

PELLO, Aarne. Tallinn. Osales leitnandina 20. juunil 1969 läbiotsimises Sergei Soldatovi kodus. Hiljem major.

PENART. Tšekist juunist 1953, jaanuarist 1954 Elva rajooni osakonna ülem, vanemleitnant, 1954 KGB volinik Elva rajoonis, vanemleitnant, 1957-1958 IV osakonna 2. jaoskonna ülem asetäitja, kapten.

PIHELA, Igor (sündinud Ljadov.) Isa oli tšekist, kes lahkus Venemaale. Vend Oleg Ljadov oli jalgrattur. Praegu ärimees (nagu ta vendki) ja EV Kaubandustööstuskoja tegevdirektor.

PIIBE, Jüri.

PIIR, A. Valga osakonna ülem 1975.

PIIRSALU, Ants (1945). Kõrgkool pooleli, sai eriettevalmistuse Moskvas Dzeržinski-nimelises koolis. Kapten, märtsist 1970 operatiivvolinik Pärnus, vallandati 1979. aastal. Värbas nuhiks Riho Mesilase.

PILL, Heino. Kapten.

PLAAMUS, Kaljo. Masinakirjaekspert 1975. aastal.

PRIIMÄGI, Feliks,

PRUKS, Jüri. Operatiivvolinik Tartus.

POHLA, U. Aastal 1950 leitnant Võrumaal.

POLJAKOV, Kaljola. Leitnant, aastal 1980 vanemleitnant, osales Viktor Niitsoo läbiotsimises ja arreteerimises 4. 12. 1980.

POLL, Matti (1947, keskharidus). Vanem, autojuht.

PONI, Juhan. Pärnu. Operatiivvolinik.

POOL, Vladimir. 1988-1990 KGB esimehe asetäitja kaadri alal, tuli Eestisse 1963, oli raudteemiilitsas, hiljem I osakonna ülem, polkovnik. Hiljem hakkas tööle turvatehnikat müüvas firmas "Alamtec".

POOLUS, Jüri (s. 11. 2. 1941, Narva). NSVL RJK kõrgem kool Moskvas 1977–1979. ENSV RJK 5. osakonna 1. jaoskonnaülem 1979–1982. ENSV RJK parteikomitee sekretär 1982–1988. ENSV RJK 10. osakonna ülem 1988–1991. AS-i "Mainori" majandusdirektor.

PORK, August (s. 1917, KP 1943). ENSV siseministri asetäitja 1953-1958, miilitsavalitsuse ülem aastail 1953-1959 (1953 major), siseminister 1959-1961, KGB esimees 1961-1982, kindralmajor 1964.

PORÕVKIN, Venjamin (1924). Lõpetas TRÜ õigusteaduskonna kaugõppe teel 1958, 1965 EKP KK administratiivosakonna juhataja, 1972-1988 KGB esimehe I asetäitja, tegeles dissidentluse mahasurumisega.

POTTER. Aastal 1958 IV osakonnas.

PRANTS. Aastal 1952 jälitusosakonna ülem, alampolkovnik, vend Dmitri KGB/ETA õukonnafotograaf (oli agent "Lezovski", agent-opoznovatel).

PREI, Tõnu. Korrektse käitumisega tšekist.

PREITLOV, Eduard. Major, Tallinn.

PRESS, Kalju (s. 1927, KP 1953, keskharidus). Kapten 1972-1973 Tartu osakonnas, vanemoperatiivvolinik.

PRESSMANN, Alfred (1894 Jõhvi - 21. 7. 1970). Aastal 1917 Jõhvi valla TK esimees, 1918 punakaardis, KP 1919, 1940. aastal mobiliseeriti Punaarmeesse, NKVD Tartu osakonna ülem 1940-1941, Irkutski ja Vologda oblasti GB 1941 – detsember 1943, Eestis 1944, MGB A osakonna ülem 1947-1950, 1949 major, 1950 alampolkovnik, pensionil 1952. aastast.

PRESSMANN, Viktor (s. 1937, kõrgharidus). Alampolkovnik, operatiivvolinik, julgeolekus 1955. aastast, eelmise poeg.

PRIIMAN. 1953 Keila rajooni osakonna ülem, vanemleitnant.

PRIIMÄGI, Feliks. 1957 leitnant, Leningradi KGB võõrkeelte instituudis, 1959 II osakonna operatiivvolinik, vanemleitnant.

PRIIMAN, N. Aastal 1959 II osakonna 4. jaoskonna ülem, major.

PURK, Teodor. Aastal 1949 miilitsa nooremleitnant. Virumaal, MVD uurija, leitnant, areteeris 1940. aastal Aleksander Tõnissoni.

PURRO, Viktor. 5. osakond. Aastal 1997 A/S "F-elekter" direktor.

PUNDI. Aastal 1953 Viljandi rajooni osakonna masinakirjutaja.

PUU. ENSV RJK töötaja. Tegi 14. mai hommikul 1984 alampolkovnik Heino Kruusma käsul läbiotsimise Raimond Rosenfeldti õe Mari kodus, kus konfiskeeriti hulk materjale, sealhulgas märkmed Jüri Lina kohta.

PUUSEPP, Lembit (s. 29. 9. 1949, Tallinn). NSVL RJK kõrgem kool Moskvas 1968–1973. NSVL RJK II peavalitsuse kaastöötaja 1973–1975. ENSV RJK operatiivtöötaja, jaoskonnaülem 1975–1991.

PUUSEPP, Uno. VII jälitusosakonna operatiivvolinik. Töötab KAPO-s.

PÜTSEP, Vladimir. (s. 8. 12. 1923, Vene NFSV, Leningradi oblast, Gatšina rajoon, Kartaševskaja raudtee asula). Pärnu jaoskond, tõlk ja operatiivvolinik 1945-1947, Loksa operatiivpunkt 1947-1948. Pensionär.

PÕDER, Jaan (s. 8. 2. 1912, Tallinn - 1948). Alustas RO-s ja tšekistina augustist 1940. Aastal 1945 RJM jaoskonnaülem kapten Pärnumaal (Kihlepi operatiivgrupi ülem). Tapeti aprillis 1948 Tallinnas toimunud tulevahetuses.

PÕKK, Ilmar. Tartu operatiivvolinik.

PÕLDRE, Arno. Tartu osakond.

PÄHN. Aastal 1957 Jõgeva osakonna operatiivvolinik, leitnant, 1958 IV osakonna operatiivvolinik, vanemleitnant.

PÄHN, Aare (s. 14. 3. 1933, Võrumaa, Antsla vald). NSV Liidu Riikliku Julgeoleku Komitee kool Vilniuses, kursant 1951–1954. Eesti NSV RJK Türi rajooni jaoskonna operatiivvolinik 1954–1955. Eesti NSV RJK Jõgeva rajooni jaoskonna operatiivvolinik 1955–1958. Eesti NSV RJK esindaja Väike-Maarjas, vanemoperatiivvolinik 1958–1963. Eesti NSV RJK Rakvere rajooni jaoskonna vanemoperatiivvolinik 1963–1970. Eesti NSV RJK Jõgeva rajooni jaoskonna ülem 1970–1987.

PÄRN. Aastal 1958 II osakonna 2. jaoskonna operatiivvolinik, leitnant, 1959. aastal 5. jaoskonna vanemoperatiivvolinik, vanemleitnant.

PÄRN (PERN), Evald. Major.

PÄRN, Gunnar.

PÄRNASALU, Aleksei (s. 1922, Tartumaa, Kavastu vald). Aastal 1948 MGB tõlk, osales raadiomängudes, märtsist 1953 MGB uurimisosakonna vanemuurija, leitnant, maist 1957 IV osakonna 1. jaoskonna vanemoperatiivvolinik, oktoobrist 1957 6. jaoskonnas, 1959 SORVVO-s, ülem 1964.

PÄÄRO. Aastal 1946 MVD Virumaa osakonna ülem, major. Ahto Talvi vangistaja 15. jaanuaril 1948.

PÄÄSUKE, Aleksander. Eesti NSV RJK Uurimisosakond, uurija, vanemuurija, uurija-kriminalist, eriti tähtsate asjade uurija 1976–1991. Vaenas dr. Endel Roset. Praegu AS Montergi tegevdirektor

RAIAS, Toivo. (Lõpetas TRÜ kaugõppes 1975. aastal.)

RAID, Aare (s. 13. 9. 1939, Halinga vald). Eesti NSV RJK 1. osakond, RJK varistruktuur «TUI «Impulss»» 1967–1979, Eesti NSV RJK 1. osakond, RJK tegevreserv ENSV Teaduste Akadeemias 1979–1991.

RAID, Peeter. Sai pärast teenitust KGB-s EV Politsei "Mõõga Fondi" direktoriks.

RAID, Siim (lõpetas TRÜ kaugõppes 1984). Aastal 1987 Tartu osakond.

RAJASALU, Aleksander (s. 1915, Vao vald, Virumaa). Harju osakond 1949-1953, 1953 Vändra rajooni osakonna ülem, vanemleitnant, koondati 1954. aastal.

RAND, Maie.

RANDEL, Sergei. Hiiumaa osakond. Pensioneeriti 1992. aastal.

RANDMÄE, Heino. Pikk kõhetu mees. Aastal 1953 Väike-Maarja rajooni osakonna ülem, leitnant. 1954 Väike-Maarja rajooni KGB volinik, vanemleitnant. Kalju Tamme vangistaja. Aastal 1959 II osakonna 5. jaoskonna vanemoperatiivvolinik, kapten. 1960. aastate algul määrati Võru osakonna ülemaks. Alampolkovnik. Jälitas vabadusvõitlejat Valdur Raudvassarit.

RANNAMA. Oktoobrist 1953 V osakonna vanemoperatiivvolinik, vanemleitnant.

RANNIK. 1953 Rakvere rajooni osakonna ülem, leitnant, 1954 Rakvere rajooni KGB volinik, 1957 Jõgeva osakonna vanem-operatiivvolinik, vanemleitnant, 1957 IV osakonna 2. jaoskond.

RATASEPP. Julgeolekus aastast 1946, 1948 MVD (MGB) Pärnumaa osakonna ülem, kapten.

RAUBA, Artur. Oli aastal 1972 Rakvere osakonna ülem. Major. Märtsis 1981 määrati 2. osakonna ülemaks, polkovnik.

RAUD. Aastal 1953 Märjamaa rajooni osakonna vanem-operatiivvolinik, vanemleitnant.

RAUD, Pavel. Aastal 1952 Pärnu osakonna ülem, major, 1956 KGB aparaadis Ida-Saksamaal, 1968 1. osakonna alampolkovnik, 1986. aastal 1. osakonna ülema asetäitja.

RAUD, Vladimir. Aastal 1951 vanemleitnant.

RAUN, Vello. Operatiivvolinik. Jälitas Võrumaa metsavendi.

RAUS, A. 1953 Türi rajooni osakonna ülem, kapten, 1954 major.

RAUS, Viktor. Käis Kiviõli keskkoolis ringi, relv vööl. KGB-s 1955-1985. Osales haarangutes metsavendadele Virumaal, Püsikundena istus õhtuti kultuuritegelaste kohvikus "Kuku". Oli üliagar agentide värbaja.

REBANE, Heinrich (s. 1910). Kurikuulus NKVD-lane Paides, kapten, 1953 MVD-s, surnud 1975.

REBANE. 1985 kapten.

REINEK, Vladimir (s. 1925, Leningrad). ENSV NKGB stažöör 1945, II osakonna 5. jaoskonna operatiivvoliniku abi 1945-1946, operatiivvolinik 1946-1949, Mogiljovi operatiivkoosseisu ümberõppe kool 1949. I osakonna vanemoperatiivvolinik 1950-1952, Pärnu oblasti NKVD-s 1952-1953, Jõhvi RO ülem 1953-1954, vanemleitnant, ülema asetäitja 1954-1955, 1954 kapten, II osakonnas aastail 1955-1956, aastast 1956 Harju rajooni voliniku asetäitja, Rakvere rajooni volinik 1956-1959, siis VII osakonnas (varjatud jälitus).

REINEM, V. Major.

REINSALU, Harri. Kapten Pärnus, major Tallinnas.

REINSALU, Enn (s. 1942). KP 1966, lõpetanud TRÜ õigusteaduskonna kaugõppe teel 1970), vanemleitnant. 1972-1973 Tartu osakonna operatiivvolinik, hiljem Pärnu osakonna major.

REINVART. Töötas aastal 1949 2N osakonnas. Tegutses aastal 1952 valemetsavendade salgas Anijal. Aastal 1953 töötas Antsla rajooni osakonnas.

REMMELGAS, Aksel.

RENNIT. Julgeolekus aastast 1953, jaanuarist 1954 Suure-Jaani rajooni osakonna ülem, vanemleitnant. 1957 KGB Antsla osakonna vanemoperatiivvolinik, kapten.

REPSON. Oktoobrist 1957 IV osakonna 6. jaoskond.

RIIMÄRG, E.

RIIS, Vassili. 1941 NKGB (Riikliku Julgeoleku Rahvakomissariaadi) Saaremaa osakonna ülem. Kurikuulus küüditaja.

RIISALU, Rein (s. 6. jaanuar 1951, Harjumaa, Nissi). ENSV RJK 7. osakond 1981–1983, ENSV RJK Moskva Kõrgem RJK kool (kaugõppes) 1983–1988. ENSV RJK 7. osakonna operatiivtuvastuse jaoskonnaülem 1989–1991. OÜ Laansoo Kinnisvara projektijuht.

RIISALU, F. Tartu osakond.

RINGO, Vladimir. Maist 1957 IV osakonna 1. jaoskonna ülema asetäitja, oktoobrist 1957 ülem. Aastal 1997 avalikustatud.

RISTIMÄGI, Evald (s. 1936, KP 1962, kõrgharidus). Rapla osakond 1959. aastast, vanemleitnant, hiljem Tartu osakonna operatiivvolinik, aastast 1982 major.

ROOMA, Enn. Tartu osakonnas 1970-1974.

ROOSAAR, Bruno. Major, KGB spordiinstruktor, töötas "Virus". Hiljem töötas EV piirivalves.

ROOSAAR, Helgi (1931-1995).

ROSIN, Voldemar. 1953 Kose rajooni osakonna ülem, kapten, osales raadiomängudes valemetsavendade salga juhina.

ROTBERG. Tšekist alates 1954.

ROTERS, Anatoli (s. 1904). Oli 1959. aastal Tallinna 5. osakonna ülema asetäitja. Poeg Juri töötas samuti tšekistina.

RULL, Valter.

RUSSAK, Heino (s. 1922, Tartu). MGB-s 1950-1951, vabastati 1. märtsil 1953. Surnud.

RUŠETSKI, Peeter.

RUTENBERG, Israel (s. 1916, Valgevene, Vitebsk, 1945-1952 MGB vanemuurija, 1949 uurimisosakonna vanemuurija, kapten, 1950 vallandati koos Jakobsoniga, 1952 miilitsas, 1969 pensionär.

RÕUK, Uno (1933). KGB aianduskooperatiivi "Ogonjok" liige, Kalinini rajooni ehituskontor.

RÕUK, Viktor.

RÄÄK. 1959 II osakonna 4. jaoskonna vanemoperatiivvolinik, vanemleitnant.

SAAR, Aleksander (1923-1985, algharidus). 1976 nooremleitnant. KGB aianduskooperatiivi "Ogonjok" liige, pensionär.

SAAR, Juri.

SAAR, N. Hiiumaa osakond. Pensioneeriti 1992.

SAARE. Aastal 1959 II osakonna vanemoperatiivvolinik Tapa rajoonis, vanemleitnant.

SAARE, Karl. Pärnu osakond. Pensioneeriti 1992.

SABE, Abel (s. 1915). Julgeolekus oktoobrist 1945. Polkovnik, pensioneeritud. Miilitsavalitsuse osakonnaülem.

SAKS. Aastal 1953 Kiviõli rajooni osakonna ülem, vanemleitnant, 1954 KGB voliniku asetäitja Kiviõli rajoonis, 1965 Rakvere osakonna ülem, alampolkovnik.

SAKS, Edgar (s. 1918, algharidus). Miilitsa vanemleitnant, julgeolekus jaanuarist 1947. Surnud.

SALMOLAINEN Jogan (Johan), ingerlane (s. 1916, Volossovo jaam, voorimehe poeg). 1940-41 Narva vangla ja seejärel Tartu vangla ülem, kuuludes Tartu vangla veretöö toimepanijate hulka, sõja ajal lõpetas kõrgemad NKG kursused. 1944-1950 2. osakonna ülema asetäitja, poos end üles 20. 12. 1950.

SALUMETS, K. Volinik.

SAPÕGIN. Tallinn. Tegeles dr. Endel Rose vaenamisega ja Allan Alajaani põgenemiskatse uurimisega.

SAVELA, I. Pensioneeriti 1992. aastal Tallinnas.

SAVVA, Vladimir.

SCHMIDT, Hillar.

SEEGEN, Linda. Tõlk, 1975.

SEIGER, Irina (s. 1952). Aastal 1974 leitnant.

SELGAL, Evald. Polkovnik. 1979-1988 5. (ideoloogiliste diversioonide) osakonna ülem.

SEPMA, Heldur. Tartu osakond.

SEPPER, Peeter. Tartu osakond, TRÜ kuraator. Praegu pankrotihaldur. Miljonär. Villa Viimsi poolsaarel.

SEPPIUS, Jüri. Aastal 1953 KGB Tartu linna osakonna operatiivvolinik, 1954 Tartu osakonna vanemoperatiivvolinik, vanemleitnant.

SEPPO, Lembit.

SERIMETA, Igor.

SIBUL. Aastal 1954 KGB Tõrva osakonna operatiivvolinik, leitnant.

SIIMAN, Viktor.

SILLAR, Rein Anto (1948, Rakvere, TRÜ ÕT 1971). Astus KGB teenistusse 23-aastaselt pärast ülikooli lõpetamist. Eriväljaõpe Valgevenemaal, seejärel kaks aastat Moskvas KGB kõrgkoolis. 1980. aastate algul V (operatiiv)-osakonna ülem, märtsist 1990 ENSV KGB esimees, kindralmajor. Rein Sillari isa oli Eesti Vabariigi sõjaväes leitnant, kes esimese okupatsiooni ajal küüditati Siberisse. Oli hiljem Rakvere internaatkooli direktor. Alates aastast 1996 töötas Rein Sillar Silvese firma osakonna juhatajana.

SILLAR, Riho (s. 25. 6. 1957, Türi). Tartu osakond. Aastast 1994 a/s "Kütt" juriskonsult.

SILLASTE, E.-F. Pensioneeriti 1992 Tallinnas.

SILLING, Valeri. Major. Pensioneeriti 1970.

SIMSON, Ernst. Tegutses NSVL saatkonnas Rootsis 1945-49. Seejärel töötas Välisluureosakonnas. Aastast 1954 selle ülema asetäitja.

SIMSON, Robert. (Lõpetas TRÜ ÕT kaugõppe teel 1955), juulist 1953 Tartu linna osakonna ülema asetäitja, jaanuarist 1954 ülem, vanemleitnant, juulist 1954 KGB volinik Tartu linnas.

SIREL, Helmut.

SIREL, Paul. KGB Antsla osakonna autojuht.

SIRKEL, Karl (1918). Oktoobrist 1953 MVD eriinspektsiooni ülem, 1958 Harju rajooni volinik, major. KGB aianduskooperatiivi "Ogonjok" liige, Harju rajooni ALMAVÜ.

SISAS, Eduard (1898, Võrumaa – 1949, Rõuge). Alustas tšekistina Krimmis aastal 1923. Naasis Eestisse 1944. Metsavend Pihlapuu tappis ta Rõuges 23. septembril 1949.

SISASK, Rudolf (s. 26. 2. 1926). ENSV RJK Saaremaa osakonna operatiivvolinik 1945–1954. Küüditaja.

SOIDRA, Ivo-Aat. Saadeti Suurbritanniast välja 1971. aastal.

SOO, Valentin. EKP saatis 1954. aastal KGB kursustele, lõpetanud TPI 1952, aastal 1958 Viljandi rajooni voliniku asetäitja, leitnant.

SOOP. Oktoobrist 1953 Räpina osakonna vanemoperatiivvolinik.

SOOSAAR, Aare (s. 21. 4. 1946, Võhma). NSVL Riikliku Julgeoleku Komitee kõrgemad kursused Minskis, kuulaja 1970–1971. Eesti NSV RJK 2. osakond, nooremoperatiivvolinik, operatiivvolinik, vanemoperatiivvolinik 1971–1991. OÜ Turvateenistus Alfastar, turvatöötaja

SOOSALU, Jevgenia (s. 1920). Leitnant, Keskrajooni miilitsaosakonna pasportist, julgeolekus aprillist 1945.

SOOSALU, Kalju (s. 1924, algharidus). Alampolkovnik, vaneminspektor, julgeolekus 1945. aastast.

SOOSAR, Aare.

SORO, Mihhail. Tartu osakond.

SCHULMANN, Georgi. Major. Tartus, Pärnus, Viljandis. Metsavennad tapsid ta septembris 1951.

SUITS, Arnold. Aastal 1960 uurija.

SULG, G. Polkovnik.

SUNDJA, Georg. Aastal 1944 NKGB Virumaa osakonna ülema asetäitja, P. Kärbi ülekuulaja ja peksja 1945. aastal, sai Laekvere haarangul lõuast haavata ("Viltulõug").

SUURTEE, Uno.

SUURVÄRAV, Lembit (s 20. 12. 1940, Hiiumaa, Emmaste vald, Kurisoo küla). Eesti NSV RJK 7. osakonna autojuht 1963–1966. Eesti NSV RJK 7. osakonna 1. jaoskonna kaastöötaja 1966–1976. Eesti NSV RJK 7. osakonna 2. jaoskonna nooremoperatiivvolinik, operatiivvolinik 1976–1982. Eesti NSV RJK 10. osakonna operatiivvolinik, vanemoperatiivvolinik 1982–1990.

SUVISTE, Eva (s. 9. 4. 1970). Tartu. Aastal 1994 kaubatundja.

SÕMER, Kunnar. Major. On juhtinud läbiotsimisi.

SÄÄRITS, Rein.

ŠVARTSMAN. Aastal 1947 Balti Laevastiku MGB vastuluureosakonna ülem, polkovnik

TAEVERE, Dmitri (s. 1905, Peterburi, ema eestlane). Krimmi GPU 1928, sõja ajal Leningradi rinde SMERŠ, Leningradi oblasti UGB vastuluureosakonna ülema asetäitja. 1945-1947, polkovnik, ENSV MGB I osakonna ülema kohusetäitja 1947-1948, 2-N osakonna ülem 1948-50. Elas hiljem Leningradis.

TAIM, Kaido (s. 5. 9. 1963, Tallinn). ENSV RJK 7. osakond, 3. osakond, operatiivvolinik 1988–1991. Avon International Investment Eesti Filiaali juhataja.

TALIMÄE. 1953, Jaanuarist 1954 Rakvere BIB-i ülem, vanem 1954 KGB Rakvere osakonnas.

TALIVÄTING, Evald (lõpetas TRÜ ÕT kaugõppes 1970). Pärnu osakonna ülem 1990, alampolkovnik.

TALLI, Lembit.

TALUR, Anti (s. 23. 8. 1944, Palamuse). Lõpetas aastal 1963 Jõgeva keskkooli, 1963-1966 mereväes seersant, 1966-1967 Tallinna meretehases nr. 7 elektrik, TRÜ ÕT 1967-1972, 1968. aastast prokuröri ühiskondlik abi), 1979 Tartu osakonna polkovnik. Tungis 11. 3. 1980 kallale Mart Niklusele, kuulas 3. 11. 1980 üle Kaur Alttoa, 5. 11. 80 G. Superfini, 15. 11. 1980 I. Tiigi, otsis 1. 3.

1980 läbi K. Alttoa, 20. 10. 80 Viktor Niitsoo, areteeris 14. 11. 1980 V. Niitsoo. 1982 Tartu osakonna ülem. Pensioneeriti 1992. Turvateenistuse ülem. Kivilinna kaubanduskeskuse tööohutuse spetsialist. Korraldab Tartu lõunakeskuse majaasju.

TAMBERG. Oktoobrist 1953 Paide osakonna operatiivvolinik.

TAMM, Uno. Tartu operatiivvolinik.

TAMMELA, Paul (s. 1932). KGB aianduskooperatiivi "Ogonjok" liige. Autovedude 1. filiaali autojuht.

TAMMEMÄE, Rein. Kapten Harju osakonnas. Aastal 1981 vallandati joomise pärast. Töötas miilitsas, kus aastal 1984 samuti vallandati samal põhjusel.

TAMMERT. Aastal 1957 Pärnu osakonna operatiivtöötaja.

TARK, Vadim (s. 20. 3. 1963, Tallinn). NSVL RJK kõrgem kool Minskis 1988–1989. ENSV RJK transpordiosakonna operatiivvolinik 1989–1991. OÜ Ed ja Poeg direktor.

TARUM. Töötas Tartu osakonnas. Kimbutas 12. aprillil 1979 Hubert Jakobsit.

TEARO, Genrihh.

TEDER, Viktor (1953).

TEKKEL, Meedi.

TENISSON, Vladimir. Major KGB-s 1979. aastal.

TERAS, Ago.

TERAS, Georg (s. 28. 9. 1958, Tallinn). Eesti NSV RJK operatiiv-tehniline osakond, nooremoperatiivvolinik, operatiivvolinik, vanemoperatiivvolinik 1988–1991. Tallinna Mustamäe Üldhariduskooli eesti keele õpetaja.

TERAS, Janna (s. 24. 1. 1972, Rapla maakond, Kohila). Eesti NSV RJK sekretariaat, sekretär 1990– 1991.

TERAS, O. Aastal 1940 UGB osakonna ülem.

TERASMAA. Aastal 1953 Tapa rajooni osakonna vanemoperatiivvolinik. Aastal 1954 KGB Kose rajooni volinik, vanemleitnant.

TERESTE, Leo. Põlva osakonna ülem. Hiljem firma "Imbi" finantsdirektor.

TEUS, Eduard (1916-1985, algharidus). Julgeolekus märtsist 1945. KGB polkovnik, miilitsavalitsuse osakonna ülema asetäitja, miilitsamajor.

TIIDO. Oktoobrist 1953 Jõgeva osakonna operatiivvolinik.

TILLO, Friedrich (s. 1917, Petrograd). Aastal 1950 tõlk Viljandis, 1953 Viljandi rajooni osakonna ülem, maist 1957 IV osakonna 2. jaoskonna ülem, oktoobrist 1957 IV osakonna 3. jaoskonna ülem, jaanuarist 1973 KGB operatiivvolinik Tartus. Surnud.

TIMUSK, Hillar.

TIMUSK, Valdur (s. 1932 Tartu – 2004 Tallinn) Lõpetas Tartu meditsiinikooli aastal 1950. Astus NKVD-sse aastal 1951. Tegutses Sillamäel eriosakonnas 1958. aastal. Operatiivosakonna major, jälitas usklikke. Aprillis 1975 kuulas vanemoperatiivvolinikuna üle J. Lina ja T. Linnasmäe. Keskmist kasvu, paksu punetava nina ja robustsete näojoontega, kiilaspäine, hoolimatu, ülekuulamistel ja läbiotsimistel käitus jõhkralt. Läks pensionile 1983. aastal polkovnikuna. Töötas Naftasaaduste komitees, esines Interrinde miitinguil. Hiljem laimas ajakirjanduses endiseid dissidente, ülistas oma toonaseid tegusid.

TINT, L. Aastal 1953 miilitsavalitsuse OUS vanemoperatiivvolinik, vanemleitnant.

TIRIK. MGB uurija Tallinnas, kapten.

TISLER, Jelena (s. 1938). Tšekist. KGB aianduskooperatiivi "Ogonjok" liige.

TISLER, Viktor (1938, keskharidus).

TOBRE, Jaak. Tartu osakond.

TOMBERG, Aleksander.

TOMBERG, Pavel (s. 7. 1 1958, Kohtla-Järve). NSVL Riikliku Julgeoleku Komitee kõrgemad kursused Kiievis, kursant 1987-1988. ENSV RJK Kohtla-Järve linnaosakond, operatiivvolinik, kapten 1988–1991. AS TVMK, peadirektori abi.

TOMILOV, Vadim. KGB Narva osakonna ohvitser 1984-1988. Kandideeris Keskerakonna nimekirjas Narva volikokku. Vahetult

enne valimisi eestindas oma nime Valdek Lansiks. Pääses volikokku.

TOMINGAS. MGB leitnant.

TOMUSK, Edgar. Pärit Viljandist, Tšekaas alustas tegevust 1940. aastal, jaanuarist 1954 Kilingi-Nõmme rajooni osakonna ülem, major, detsembrist 1954 Kilingi-Nõmme rajooni KGB operatiivvolinik.

TOOM. Aastal 1954 KGB Harju osakonna operatiivvolinik, vanemseersant. Aastal 1959 II osakonna operatiivvolinik, leitnant.

TOOM, Andres. Aastal 1986 leitnant.

TOOM, Pavel. Tegutses Rootsis 1962-1966 ja 1969-1974, I (välisluure) osakonna ülem 1983, polkovnik. Aastal 1994 töötas "Dvigatelis". 1994. aastal Eesti kodakondsust taotledes "unustas" ta oma ankeeti märkida, et on töötanud KGB-s. Väitis, et töötas "välisministeeriumi liinis".

TOOM, Viktor. Hiiumaa osakonna ülem. Pärast nõukogude korra likvideerimist Tahkuna majakavaht. "Maalehele" antud usutluses avaldas kahetsust, et Eestis on jälle kodanlus võimule pääsenud.

TOOMARU, Eero-Lembit. 1957. aastal läks kaheks aastaks KGB kursustele. 1957 Eesti NSV välisministri asetäitja. 1964. aastal saadeti Toomaru välisminister Arnold Greeni soovitusel teise sekretäri ametikohale Nõukogude Liidu saatkonda Londonis, kus ta tegeles ka Inglismaa eestlaste järel nuhkimisega.

TOOME, Ain (s. 1. 1. 1957, Tallinn). NSV Liidu Riikliku Julgeoleku Komitee Kool Leningradis, kursant 1984–1985. Eesti NSV RJK 7. osakonna 2. jaoskonna operatiivvolinik 1983–1989. Praegu OÜ Pigment Grupp tegevdirektor.

TOOTSMAN, Andres. Leitnant. 1983 Tartu osakond.

TORPAN, Adolf. Oli aastal 1958 Tartu linna voliniku asetäitja, septembrist 1958 volinik (ülem), vanemleitnant. Luuras aastail 1960-63 Adolf Toompuu nime all Rootsis NSVL saatkonna koosseisus pagulasbaltlasi. Aastal 1963 määrati I osakonna ülemaks. Alampolkovnik. 1968 KGB esimehe asetäitja, kindralmajor.

TREMPI, Aleksander (1914-1985). Aastail 1961-1962 Karl Linnase kohtuasja uurija. Major.

TRUUBERG, Bernhard. Uurimisosakonna uurija, esines Haapsalu operatsioonides 1947-48.

TULP, Karl. Jaanuarist 1953 Antsla rajooni osakonna ülem, vanemleitnant. Lasi suvel 1953 maha Eduard Mõttuse, kes oli end Pähni metsas 9 aastat varjanud. Tulp käskis laiba Antslasse viia ja rahvale nädalaks ajaks vaatamiseks välja panna. Detsembrist 1954 oli ta KGB volinik Mustvee rajoonis, hiljem ülem.

TUPITS, Harald. KGB major.

TUTK, Rein (s. 1945, Saaremaal, Rakvere internaatkool, isa ilmus Rootsis välja 1995). Lõpetanud TRÜ ÕT kaugõppe teel 1974), 1974 leitnant, 1985 uurija, kapten, otsis 20. 10. 1980 läbi T. Madissoni, kuulas 31. 10. 1980 üle Elviira Madissoni, osales 4. 12. 1980 läbiotsimisel Rein Arjukese juures, 1. 3. 1983 Õ.-M. Laarmanni kodus, 3 4. 1985 A. Põdra juures.

TÕKKE, August.

TÕNISSON, Vladimir. Major.

TÕNSON, Kalju. Leitnant, 1957 IV osakonna 7. jaoskonna operatiivvolinik, seotud raadiomängudega. Hiljem välisluures (Aafrika, Jaapan), kust vallandati. "Algoritmi" direktor, kust samuti vallandati. Oli Riigikaitseakadeemia lektor. Nüüd ärimees.

UBALA, Anatoli.

UNUS, R. (s. 1924, Kursk, 9-klassiline haridus). MGB Tartu osakond, vabastati 27. augustil 1952.

URB, Olev. NSVL RJKR JK kursused Minskis 1965–1966, ENSV RJK 2. osakonna operatiivvolinik 1966–1969, ENSV RJK 5. osakonna operatiivvolinik 1969–1974, ENSV RJK Paide jaoskonna ülem 1974–1985, ENSV RJK 5. osakonna vanemoperatiivvolinik 1985–1991.

URVASTE. Aastal 1957 KGB Väike-Maarja osakonna operatiivvolinik, leitnant.

UTIKAS, Pavel. Aastast 1946 MVD Tartu linna osakonna ülem, kaardiväe (Smerši) alampolkovnik.

UUSKÜLA, Edgar.

UUSMA, Ott (s. 1900). Nooremseersant, sidetehnik. Tallinn.

VAARIK. Uurimisosakonna uurija.

VAHE, Kalev. Vanemleitnant (1975) Tartu osakonnas. Hiljem Tallinna Kalinini rajooni KGB ülem, major.

VAHER, H. 1944 nooremleitnant, uurija-tõlk Leningradi vanglas

VAHTER, Jaan. Tallinna osakond.

VALANDINSKI. Aastast 1946 MVD Harjumaa osakonna OBB ülem, kapten.

VALDMETS, Heiki. Kapten, operatiivjälitaja.

VALGE, Mart (s. 1. 11. 1944, Eesti, Tartu, lõpetanud TÜ ÕT kaugõppe teel 1977). Aastail 1972-1977 Tartu osakonnas operatiivvolinik (leitnant), 1986 Paide rajooniosakonna ülem. Pensioneeriti 1991. Töötu.

VALGEVÄLI. Aastal 1959 II osakonna 2. jaoskonna operatiivvolinik, leitnant.

VALLISTE. Aastal 1959 II osakonna operatiivvolinik. Tapa rajoonis vanemleitnant.

VALLNER, Aleksandr (s. 1923). Nõmme, KGB aianduskooperatiivi "Ogonjok" liige.

VALLNER, Heino (s. 1930, KP 1954, lõpetanud TRÜ ÕT kaugõppe teel 1961). 1957 Kallaste osakonna vanemoperatiivvolinik, vanemleitnant, Tartu osakond 1970-1973, 1973-1981 Tartu osakonna ülem, polkovnik. Aastal 1985 Tallinna osakonna ülem ja vanemoperatiivvolinik, pensioneeritud.

VANNES. Oktoobrist 1953 Antsla osakonna operatiivvolinik.

VANNIK, Aksel Paul-Eduard (s. 1934). KGB aianduskooperatiivi "Ogonjok" liige, "Tallinavtotransi" garaažijuhataja, alates aastast 1997 KAPO-s.

VARES, Anne-Liis (s. 1944).

VARI. Virumaa osakonna leitnant 1953. Jaanuarist 1954 KGB volinik Tõrva rajoonis. Aastal 1959 II osakonna vanemoperatiivvolinik. Major.

VARI, Aleksandra. Pensioneeriti 1991.

VASSMANN, Uno (1926-1950). Võrumaa operatiivvolinik. Metsavendade jälitaja. Metsavend Kakko tappis ta 28. oktoobril 1950 Võrumaal.

VEBER. 1954 KGB Otepää osakond, vanemleitnant.

VEBER, Voldemar. Lõpetanud Tallinna ja Leningradi merekooli, oli merelaevanduse peainsener, siis välisluures, Rootsis 1965-1967, Kanadas 1970-1973. Hiljem Ministrite Nõukogu esimeeste Klausoni ja Sauli abi. Praegu laevandusärimees.

VEDAL, Ivan. Polkovnik.

VEDEJEV, Vladimir (TRÜ õigusteaduskonna eksternina 1951). 1949. aasta suurküüditamise staabiülem, ENSV riikliku julgeoleku ministri asetäitja kaadri alal 1946-51, polkovnik.

VEDOM, I. Aastast 1959 II osakonna 5. jaoskonna vanemoperatiivvolinik, vanemleitnant.

VEIMAN, Anatoli.

VEIMER, Bernhard. NKVD arhiivi ülem 1940.

VEINBERG, Heldur (s. 31. 5. 1949, Eesti, Valga, lõpetanud TRÜ õigusteaduskonna kaugõppe teel 1972). Eesti NSV RJK Uurimisosakonna uurija, vanemuurija, ülema asetäitja 1973–1991. 16. 11. 1977 osales Eerik Udami, 20. 10. 1980 Viivi Ahoneni, 3. 4. 1985 Vello Salumi läbiotsimisel. 1985 kapten. Aastal 1996 töötas Silvese firmas. Tehnoinform Eesti AS-i jurist

VEITMAN, Vladimir. KGB VII (varjatud jälgimine) osakonna operatiiv-tehnilise jaoskonna ülem. KAPO töötaja.

VEITSMAN, L. Pensioneeriti 1992 Tallinnas.

VELTS, Boris Karl (6. 6. 1947 Tallinn). KGB kõrgema kooli kursant Moskvas aastail 1977-1982, ENSV KGB 1969-1991, avalikustatud mais 1997. A/S "Standardi" turvatöötaja.

VELLAMA, Ahto. Võru osakonna ülem 1970. a. algul.

VELLAMA, Evald (s. 1928). Aastal 1957 IV osakonna 6. jaoskonnas, Võru osakonna ülem 1970. aastail. Suundus Haapsallu.

VELTBACH, Tatjana. VII osakonna töötaja. Nüüd KAPO assistent.

VERIGO. Julgeolekus aastast 1953. Jaanuarist 1954 Rakvere RO operatiivvolinik, vanemleitnant.

VERTMAN, Elmar (1923, Leningrad – 1960). Osales Teise maailmasõja ajal Smerši radistide kursusel, oli 1944 Eesti NKGB 2-N osakonna operatiivvolinik. Raadiomänge juhtiva erioperatiivjaoskonna (SOO) ülem 1952-1953, II osakonna ülem 1953. Spioneeris Rootsis 1955-58. Oli I osakonna ülema asetäitja aastail 1958-1960, ülem 1962-1963, olles seega ENSV KGB välisluureoperatsioonide juht. NSVL PGU-s Moskvas ja välismaal. Sai surma 1960. aastal.

VESKIOJA, Anastasija. 1985-1987 Tartu osakond.

VETELA. Aastal 1947 MGB Pärnu LO.

VIDER, Aarne. Tartu osakond.

VIDER, Sulev.

VIHHAREV, Pavel (s. 25. 6. 1952, Gorki oblast), operatiivvolinik, jaoskonnaülem 1977-1991. Tallinna Sadama kontrolör.

VIHM, Tamara (1923, venelanna). Julgeolekus veebruarist 1949 vanemana. Pensioneeritud.

VIHMAN, Anatoli.

VIIDERMAA, Viktor. Tallinn.

VIIK, Harald Jaan (s. 1912). KGB aianduskooperatiivi "Ogonjok" liige. Hotell "Viru".

VIIRAS, Svetlana.

VIKS, Ervin. Ametnik NKVD-s 1940-41. Sai Saksa okupatsiooni ajal 1941-1944 SD ülemaks Eestis.

VILBASTE. Nõmmel.

VILDER, Andrei.

VILJU (VIILOV), Adolf. Tegutses 1952-1953 Rootsis, saadeti välja.

VILL, N. Tartu osakond. Pensioneeriti 1992.

VILLEMSON, Harri. Aastal 1953 Suure-Jaani rajooni osakonna ülem, oktoobrist 1953 MVD Paide rajooni osakonna ülem, juunist 1953 Kingissepa rajooni osakonna ülem, vanemleitnant, 1954 Tartu osakonna jaoskonnaülem.

VILLEMSON, Robert (s. 25. 8. 1937, Leningrad). EKP KK agitatsioonipropagandaosakonna instruktor, saadeti KGB kursustele aastal 1975, lõpetas 1977. Seejärel jaoskonnaülem, X osakonna ülema asetäitja. 1977-1991 alampolkovnik. Avalikustatud mais 1997. Pensionär.

VILUP, Nikolai. Töötas 1946 -1987, major.

VINKMAN, A. 1956, Maist 1957 IV osakonna 2. jaoskonna operatiivvolinik, nooremleitnant, septembrist 1957 leitnant, 1958 IV osakonnas.

VIRNGOF, Hugo. KGB töötaja alates aastast 1956.

VIRRO. Oktoobrist 1953 MVD I osakonna vanemoperatiivvolinik, vanemleitnant.

VOIT, Toivo (s. 22. 6. 1951, Abja-Paluoja). Lõpetas 1969. aastal Abja keskkooli, TRÜ ÕT 1969-1974, kiitusega diplom, KP 1974, Dzeržinski akadeemia). Saabus töökohale 1. 8. 1974 (määrusel Ljaptšihhini allkiri). KGB-s Venemaal, Stockholmis, Eestis (siseministeeriumis). Abielus kirgiisitariga. Major, vanemoperatiivvolinik. Aastal 1994 töötas kindlustusseltsis "Sandra".

VOORE. Aastal 1954 II osakonna vanemoperatiivvolinik.

VÕIME, Leonhard (1933). Töötas Kilingi-Nõmme keskkoolis. Aastal 1954 astus sõjaväes KP-sse. Pärast sõjaväge asus tööle KGB-sse, olles kuni aastani 1965 Tartu voliniku asetäitja, siis Pärnu volinik, aastal 1974 5. osakonna ülem, allus Pimenovile ("Zaitsevile"), hiljem KGB kindralmajor Moskvas (Eesti kuraator) ja Jakuutias, vend piirivalveohvitser. Taasiseseisvumise järel 1991. aasta sügisel alustas tööd Riigikaitseakadeemias.

VÄISÄNEN (VEIZENEN). Aastal 1953 Räpina rajooni osakonna ülema asetäitja, kapten. Jaanuarist 1954 ülem, major.

VÄNTER, Leonhard.

VÄRIMÄE, Matti (s. 1937). Oli aastal 1972 Haapsalu osakonna kapten ja vanemoperatiivtöötaja. Hiljem Hiiumaa osakonna ülem.

VÄSTRIK, Vladimir (s. 2. 1. 1946). Eesti NSV RJK 1. osakonna operatiivvolinik 1967–1977. Eesti NSV RJK 2. osakonna 1. jaoskonna vanemoperatiivvolinik 1977–1978. Eesti NSV RJK 2.

osakonna 7. jaoskonna ülem 1978–1982. Eesti NSV RJK 2. osakonna ülema asetäitja 1982–1985. Eesti NSV RJK Inspektsiooni ülem 1985–1991. AS Technomar & Adrem peadirektori asetäitja.

VÄÄRI, Tiit.

ÄRMA, Peam. Parteijuhi Vaino käsundusohvitser. See kollaborant ei kahetse oma reeturlust. Ta teatas "Õhtulehes": «Tol ajal tegin lihtsalt oma tööd.» ASi Tallinna Sadam juhatuse aseesimehe nõunik.

ÜKSI, Raimond.

ÜTT, Meinhard (s. 1921). Küüditaja, 1953. aastal Rapla rajooni osakonna ülem, vanemleitnant, oktoobrist 1953 MVD IV osakonna vanemoperatiivvolinik, aastal 1954 KGB IV osakonna vanemoperatiivvolinik, vanemleitnant. KGB aianduskooperatiivi "Ogonjok" juhatuse aseesimees. Pensionär.

ÜTT, Vladimir.

ÜVANEN, Nikolai.

KGB-l oli sedavõrd palju kaastöölisi, et nende üleslugemine on ruumipuudusel võimatu. Siinkohal võiks mainida üksikuid kollaborante:

Renate Kaasik andis NKVD-le üles vähemalt 15 inimest.

Harri Sepp andis 15. jaanuaril 1948 Järvamaal NKVD-le üles soomepoisi ja vabadusvõitleja Ahto Talvi. Reetur Harri Sepp elas 1994. aasta kevadeni, mil tütre suur tõukoer pures ta surnuks.

August Toom oli agent Valgas.

Silvi Nõmmoja (Tartu siseasjade osakond) tegi koostööd KGB-ga.

Toomas Songi oli Tartu Prokuratuuri eriti tähtsate asjade uurijana KGB abiline. Lembit Rästa läbiotsija. Lagle Pareki kimbutaja.

Urmas Nagel oli samuti KGB kaastööline.

Vladimir Visnapu (1958). Elektrik.

Ville Sonn oli kurikuulus KGB kaastööline.

Adolf Lõhmus. EV ja SS-ohvitser, esines metsavennana (agent "Välk" ja "Täht"), KGB eliitagent.

Ott Vellner, kelle agendinimi oli Pravdin.

Olev Tinn töötas varjunime all Jüri.

Harald-Adam Vellner tegutses Kase-nimelise agendina.

Eerik Suurväli saadeti Rootsist 1949 NKVD agendina välja.

Andrus Roolaht kirjutas Rein Kordese nime all KGB-le paskville.

Voldemar Holm oli KGB agent, desinformaator ja provokaator. Meremehena võttis ta julgeolekukomitee ülesandel ühenduse Eesti Vangistatud Vabadusvõitlejate Abistamiskeskuse esimehe Ants Kippariga Stockholmis. Holm tekitas vabadusvõitlusele suurt kahju. Kõik Kippari saadetised andis ta üle tšekistidele.

Harri Moora. Tuntud muinasteadlane, agendinimi Istorik.

Tuntud spordireporterid Gunnar Hololei ja Lembit Koik olid "koputajad".

Psühhiaater Jüri Saarma oli kurikuulus KGB käsilane. Ometi sai ta Eesti Vabariigi akadeemikuks.

Oli ka neid, kes jäid ausaks ja keeldusid okupantidega koostööd tegemast. Hando Kruuv ei hakanud agendiks ning ta tehti valesüüdistuse alusel kaladega spekuleerijaks ja pandi vangi, ülikoolist heideti välja.

Koit Annama osales Tartu prokuratuuri vanemuurijana Enn Tarto korteri läbiotsimises 13. märtsil 1980. Enn Tarto arvates ei lastud sugugi mitte iga uurijat nende asjade ligi. Praegu Kaitsepolitsei Lõuna-Eesti osakonna asedirektorina töötav Koit Annama on kinnitanud, et ta ei ole KGB-ga koostööd teinud ning tema antud süümevanne on õige. Annama sõnul ei saanud ta 1980. aastal korraldusi KGB-lt, vaid Eesti NSV prokuratuurilt ning seepärast ei saa Nikluse vanemate ülekuulamist ja Tarto korteri läbiotsimist vaadelda KGB korralduse täitmisena.

Aastal 1941 pani hilisem publitsist Ants Saar kommunistliku hävituspataljonlasena toime terroriakte rahumeelse elanikkonna vastu. Sõjapäevil oli ta laskurkorpuse politruk.

Pealekaebajad olid omaette inimrühm. KGB agent Endla Allas andis 13. novembril 1953 üles Antslasse arsti juurde läinud Miralda Mõttuse, kes areteeriti arsti ooteruumis. Aasta lõpus mõistis "rahvakohus" talle 25–5. Ta vabanes vangilaagrist 1955, olles II grupi invaliid. Miralda Mõttus suri 26. 12. 2000.

Värska Keskkooli õpetaja I. L. (s. 1951) andis KGB-le üles minu ja Einar Rulli, kes korraldas minu loenguid Setumaal. Mõni pidas vajalikuks mind üles anda põhjusel, et minu hääletoon olevat ebameeldiv. Teine olevat mind vihanud esimesest kohtumisest alates. Ta pani oma lootuse KGB-le, et minust vabaneda.

Nagu Riigiarhiivi dokumentidest nähtub, andis Ülo Kurmet omal algatusel KGB-le üle oma venna Toivo Kurmeti sõnumeid Stockholmist. Samuti esitas Ülo Kurmet KGB-le väljamõeldisi minu kohta.

Tartu Võõrkeelte Kursuste direktor Beatrice Ulanova pidas hädavajalikuks julgeolekut teavitada Mart Nikluse meelsusest oma 13. novembri 1979 kirjas. Ta kirjutas: "Mina kui Nõukogude kodanik leian, et M. Nikluse tegevus on nõukogudevastane". Ta lõpetas oma pealekaebuse sõnadega: "Palun Riikliku Julgeoleku organeid võtta tõsiselt vaatluse alla M. Nikluse tegevus, mis minu arvates on kuritahtlik ja väärib julgeolekuorganite tähelepanu."

Endine poliitvang Teodor Reinhold oli pärast 25 aastast kidumist Nõukogude vangilaagreis tüdinud ja ilmselt sel põhjusel esitas 11. märtsil 1980 KGB-le avalduse, milles teatas, et ta "nõukogude valitsuse vastu midagi paha ei taha" ja andis põhjaliku ülevaate Mart Niklus ja Enn Tarto "provokatsioonilisest" külaskäigust tema juurde ja nende nõukogudevastasest meelsusest.

Kommunaalettevõtete Kombinaadi Viljandi osakonna sekretär Erika Perkko andis KGB-le üles L. Zirki.

Ka väliseestlaste hulgas oli tegelasi, kes käisid kaasmaalaste peale KGB ohvitseridele keelt kandmas. Üks vastutustundetumaid oli Hellar Grabbi, kultuuriajakirja "Mana" toimetaja, kes juba 1968. aastal pidas oluliseks sõita oma kodulinnast Alexandriast (Virginia) Ottawasse (Kanada), et Nõukogude suursaatkonnas

KGB ohvitserile Mihhail Murnikovile rääkida pagulasjuhtidest seda, mida ajalehtedes ei ole kirjutatud. (Indrek Jürjo, "Pagulus ja Nõukogude Eesti", Tallinn, 1996, lk. 245.)

Teisisõnu tegi Hellar Grabbi vaenlasega koostööd. Juriidilises keeles nimetatakse seda reetmiseks.

1980. aastal palus Hellar Grabbi mul talle kirjutada mitu artiklit. Need kõik jättis ta oma ajakirjas avaldamata. 1983. aasta juulis tellis ta 10 eksemplari "Öiseid päevi" ja nõukogulikul viisil jättis nende eest tasumata. Tallinnas oli KGB-l hulk selle raamatu eksemplare, mida nad kirjastusest Stockholmis ei olnud tellinud. Grabbi levitas minu kohta KGB-lt kuuldud laimu.

Säherdusi reetureid oli ka Rootsi eestlaste hulgas. Uppsalas elav V. A. vahendas tšekistidele pagulaste keelepeksu minu pihta. Ta andis ülevaate väliseesti tegelastest, kellel oli minu kohta midagi negatiivset öelda. Ta pidas vajalikuks rõhutada, kuidas Uppsalas elavad eestlased Enn ja Helga Nõu mind põlgavad. Nad ei tunnegi mind!

Enamikule endistele tšekistidest mittekodanikele naturalisatsiooni korras Eesti passi ei anta. 17 endisele aga koostati valitsuse jaoks eelnõu nimetada nad Eesti kodanikeks. See esildas anti siseministeeriumile 26. novembril 1997.

Tuntuimad taotlejad olid NSV Liidu välisluure kunagine raudvara Feliks Meiner, Tartu KGB eksoperatiivtöötaja Vladimir Jefremov ja endine KGB Võru osakonna ülem Ervin Oras.

Eelnõu seletuskirjas on öeldud, et taotlejad on julgeolekus töötanud, kuid kaitsepolitseil pole kodakondsuse andmisele vastuväiteid. ("Luup", nr. 25, 8. detsember 1997.)

Tallinna prokuratuur saatis kohtu alla endise julgeolekutöötaja Juri Karpovi, keda kaitsepolitsei süüdistab 1949. aastal Harjumaalt 41 elaniku Venemaale küüditamises. Eesti NSV Riikliku Julgeoleku Ministeeriumi Harju maakonna osakonna vanemoperatiivvolinik Juri Karpov tuvastas 1949. aasta 25.-29. märtsil küüditatavate isikud, võttis nad kinni ja andis üle Keila raudteejaamas seisnud deporteerimisešelonile.

Vastutusele võeti ka Eesti kodanik Mihhail Neverovski (sündinud Petserimaal), kes 1949. aasta märtsis NKVD operatiivvoliniku ja leitnandina aitas Pärnumaal küüditada 278 inimest.

1999. aasta augustis algatati kriminaalasi veel üheksa elus oleva küüditaja vastu. Vastutusele on võetud siiski vaid üksikuid tšekiste.

Aastal 1953 oli okupeeritud Eestis 23 nõukogude mõrvaragenti. 1949. aastal tappis Lembit Vildmaus ("Tasuja") MGB-lt saadud automaadiga Läänemaa metsavenna Nikolai Haio. (ERAF, f. 131, s. 170, lk. 86.) Maadlustreener Olev Vaher ("Välk") osales aastail 1947-57 kümnete metsavendade ja Läände põgeneda soovijate lõksu meelitamises ja likvideerimises. Ta aitas ka leida metsavend Richard Saaliste punkrit.

Eriagendid allusid ENSV Riikliku Julgeoleku Ministeeriumi 2-N osakonnale, mille ülem aastail 1948-50 oli polkovnik Dmitri Taevere.

Vastutusele pole võetud ühtki mõrvaragenti.

Kaks eesti rahva vaenajat ning timukat:
tšekistid Georgi Schulmann ja Eduard Neuhaus.

•••

Lisaks Riigiarhiivi KGB erimaterjalidele on kasutatud järgmisi allikaid: ENSV KGB telefoniraamat. Tallinn, august 1985, 64. lk, Tartu osakonna eksemplar.

"Lisandusi" IV. Kogud XX-XXV, 1985-1987. Stockholm, 1988.

"Spisok telefonov (Tartuskogo) otdela".

"Riigi Teataja Lisa".

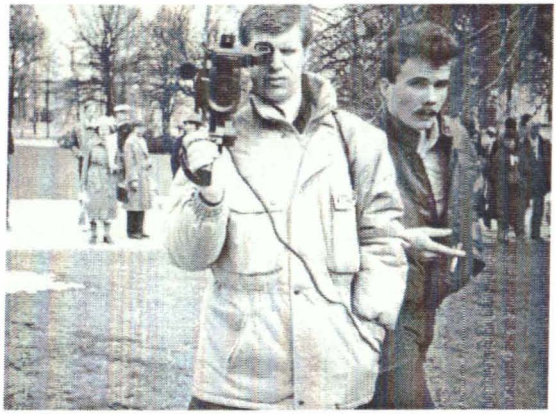

1. **mail 1988 jälgiti vabadusenõudlejaid lausa avalikult.**

Fotod: Raimond Rosenfeldt.

Hollandis lasti meeskollaborandid Saksa okupatsiooni lõppedes maha. Karmilt käidi nendega ringi ka Norras, Taanis ja mujal. Eesti ajakirjandus tunneb KGB roimaritele kaasa, andes neile võimaluse ka tagantjärele oma ohvreid teotada. Desovetiseerimine pole Eestis lõppenud enne, kui viimane kui üks Nõukogude julgeolekutöötaja on antud kohtu alla. See aeg tuleb! On ebardlik, et Eesti Vabariiki valitsevad kuritegelikud kommunistid ja tšekistid tõmbavad niite. Kuni rüütlitel ja savisaarstel lastakse mehkeldada, ei saa normaalsest elust Eestis juttugi olla.

Üks tšekist tahtis teisi üle kavaldada, üllitades maskeerumiseks "patukahetsuse".

Patukahetsuse praktilisest aspektist

Ajaleht "Eesti Ekspress" avaldas 25. novembril ja 1. detsembril 1995 KGB alampolkovniku Albert Hektori "pihtimuse". Selles ta kirjutab muu hulgas:

"70. aastate keskpaiku käis EPA tudengite juures sageli Jüri Lina, kaasas lahutamatu kott kirjandusega UFOdest, reinkarnatsioonist jms, mille sekka oli poetatud NSVLi halvustavaid trükiseid.

Jüri Lina kontrollimise eesmärgil proovisin tema EPA-sidemete hulgast informaatoreid leida, ent enamasti edutult. KGB rollist tagakiusamisel on Jüri Lina pikalt-laialt ja suure emotsionaalse ülevoolavusega pajatanud oma Rootsis ilmunud raamatus "Öised päevad", mille mõned eksemplarid ka Pagari tänavale jõudsid. Raamatus on minu isikule pühendatud erilist tähelepanu, sealhulgas on antud ka "tabav" KGBlase portree. Kirjelduse järgi on (oli) pihtija härja kaela, poksija turja ja rangis jalgadega mees. Jüri Lina poolt mulle antud iseloomustusega sai stagna-aastatel naerutatud omakseid, sugulasi ja tuttavaid. /.../

Pärast Jüri Lina emigreerumist Rootsi sattus ta peatselt uuesti ENSV KGB huviorbiiti, nüüd juba välisvaenlase rollis. Tartu osakonnas uuriti Tallinna KGB-keskuse 2. osakonna ülema A. R-i isiklikul osavõtul hoolikalt mingeid värvituid pliiatseid, mis Jüri Lina oli Rootsist oma Tartu tuttavale saatnud. Selgus, et niisugused pliiatsid olid tollal müügil paljudes

lasteärides Rootsimaal. Kahtlustades pliiatseid spionaaživahendina, sattus KGB Lina puhul juba teistkordselt rumalasse olukorda."

Hektor vassib. Mul polnud kunagi mingit kirjandust kotis kaasas. KGB võis mind tänaval peatada ja pararaamatud leida. Huvilisega oli alati kokku lepitud, millal ta mõnele väljaandele järele tuleb. Enne seda olin jõudnud raamatu öösel peidupaigast ära tuua. Poliitilist kirjandust ei andnud ma võõrastele kunagi.

"Eesti Ekspressi" omaaegne peatoimetaja Priit Hõbemägi pöördus minu poole palvega kommenteerida endise tšekisti Albert Hektori pihtimust. Seda palvet ei olnud lihtne täita.

"Eesti Päevalehes" on KGB Eesti osakonna endine ülem Rein Sillar märkinud, et Albert Hektor polnud oma pihtimuses täiesti siiras, varjates avalikkuse eest KGB-st eemaldumise tegelikku põhjust, liiati saab ta nüüdki veel Venemaalt pensioni.

Siiski on Albert Hektor Eesti ajalukku läinud esimese tšekistina, kes on avalikult kahetsenud oma reeturlust Eesti suhtes. Iseküsimus, kui tõsiselt ta seda mõtles. Ilmselt arvestas ta konjuktuursust. Selles on mul võimatu selgusele jõuda. Pelgad sõnad ju midagi ei tõesta. Rootslastel on kõnekäänd: "En gång förrädare, alltid förrädare!" ("Äraandja jääb alati reeturiks!"). Vanad eestlased tavatsesid öelda: "Ega kuri moodu jäta!" Kui sellised inimesed tõesti tahavad meie usaldust võita, peavad nad seda tegudega tõestama. Näiteks ära ütlema Venemaalt saabuvast igakuisest pensionist ja täielikult loobuma poliitilisest tegevusest. Viimane kehtib ka kommunistliku partei endiste liikmete kohta.

Albert Hektori ja teiste eestlastest reeturite tõttu oli mul võimatu Eestis jätkata publitsistlikku tegevust. 1979. aastal olin sunnitud emigreerima. Tema pihtimusest ei hakanud kusagilt silma lauset, kus ta oleks oma ohvreilt avalikult andeks palunud või avaldanud soovi pahategevust heastada. Kui ta oleks seda teinud, oleksin tõmmanud kriipsu peale nendele kannatustele, mida ta minule ja mu perekonnale tekitas. Ma oleksin talle andestanud.

Budistliku filosoofia järgi ei saa lepitusest juttugi olla, kui pahategija pole avaldanud soovi halba tegu hüvitada.

Kui raadiotoimetaja Peeter Hein mind Eesti Raadio otsesaates intervjueeris, esitas ta küsimuse: "Kui te peaksite oma endiste jälitajatega kohtuma, mida võiksid nad teile nüüd küll öelda?" See on küsimus, millele saab vastata alles pärast tegu, see tähendab pärast kohtumist kunagiste jälitajatega. "Eesti Ekspress" võiks siinjuures initsiatiivi näidata ja viia kokku Albert Hektori kokku oma ohvritega. BBC on korraldanud kohtumise ühe liitlastest sõjavangide laagri endise jaapanlasest järelevalveohvitseri ja tema enim piinatud inglasest ohvri vahel. Sellest kohtumisest tehtud dokumentaalfilmi oli õpetlik vaadata. Pärast sõda budistiks hakanud jaapanlane kahetses südamest oma tegusid, näidatud julmust, ta lootis kohtumise vältel ohvrilt kuulda andestavaid sõnu, vastasel korral ütles ta endal koormava siit ilmast lahkuda. Filmi lõpp tõi need sõnad kuuldavale. Rootsi TV-jaamad on korraldanud ka vägivallatsenud roimarite ja nende ohvrite kohtumisi. Alles säärane kohtumine näitaks, mida patukahetsemine on tegelikult väärt.

Samas olen ma pidanud enesestmõistetavaks, et kuriteole järgneb karistus. Paraku Eesti praegused võimurid riigireetmist roimaks ei pea. Seepärast pole endisi eesti tšekiste ka kohtulikule vastutusele võetud. Kuni säherdusi roimi ei taheta juriidiliselt taunida, ei saa õigusriigist juttugi olla. Kui Toompea lossis tõesti tahetakse näidata, et rahva vaimne tervistumine ja moraalne uuenemine on riigi arenguks hädavajalik, siis tuleb Eesti Vabariigi kodanikest riigireeturid kohtu alla anda, nagu seda on hakatud tegema teistel endistel kommunismimaadel. Vastasel korral antakse oma kodanikele kentsakaid signaale: riigivastaste roimade puhul ei võeta kasutusele juriidilisi meetmeid. Võib-olla sääraste signaalide andmine oligi eesmärk, sest miks muidu Eestit nii innukalt uuele supervõimule – Euroopa Liidule – maha parseldati. Selle pooltotalitaarse moodustise jälitusorganis – Europolis, mis ei allu ühegi riigi kontrollile – läheb kindlasti tarvis Hektori-suguste meeste kogemusi. Kes garanteerib, et Albert Hektor ja tema kaasreeturid ei paku oma teeneid ka uuele supervõimule, et vabameelsete publitsistide häält jälle summutama hakata?

Lugeja nüüd ilmselt mõistab, miks Albert Hektori pihtimuse kommenteerimine osutus nii keeruliseks ülesandeks. Peame suutma tšekiste pidada üksnes eksiteele sattunud hingedeks, kes vabal tahtel on ajutiselt olnud destruktiivse maailmavaate kandjad ja kurjade jõudude tööriistad. Neilegi peab jääma võimalus tsiviliseeruda.

Mina Gektorit-Hektorit ei usu. Veel 15. jaanuaril 1988 kahetses ta EKP Tartu Rajoonikomitee istungil esinedes, et Võrus ei areteeritud sõltumatu noortekolonni aktiviste.

Kuni Albert Gektor (Hektor) ja teised KGB töötajad pole kohtu alla antud, ei ole minul Eesti Vabariigi vastu vähimatki usaldust.

Kui riigivõim ei taha tšekiste vastutusele võtta, tuleb näidata initsiatiivi erahagiga, milles nõutakse ka hüvitust tekitatud kannatuste ja kahju eest.

•••

"Eesti Päevaleht" avaldas 15. aprillil 2005 intervjuu Albert Hektoriga pealkirja all "Nuhk Alberti pihtimus: värbasime igalt kursuselt inimesi". Ajakirjanik Riho Laurisaar pole huvitatud tšekist Albert Hektori ohvrite käekäigust, vaid haletseb roimarit.

Nuhk Albert rääkis: "Kogu elanikkond oli pidevalt luubi all ja kõiki tuli pidevalt kontrollida. Mina olin peamiselt tööl viienda liini peal, see tähendab sisevastuluuret. Elanikud olid jaotatud eri liinide järgi intelligentsiks, usklikeks jne."

Tartus värbas KGB inimesi igalt kõrgkoolikursuselt. Hektor hankis agentuurile enda sõnul kolm inimest kahe aastaga. Seda peetud rahuldavaks tulemuseks.

Oma tööülesannetest Tartus rääkis ta: "Meil olid toimikute objektid, keda oli vaja pidevalt kontrolli all hoida. Iga toimiku ümber pidi olema vastav agentuur, kes teda uurib. Jüri Lina oli sel ajal üks meie osakonna pidev lemmikobjekt. Tegelikult polnud asi müstitsismis ja ufodes, vaid selles, et ta levitas keelatud kirjandust. Solženitsõnit peamiselt."

Ilmselt ei saa tšekist tõtt rääkida. Andsin välja tuhat eksemplari UFO- ja parapsühholoogiateemalisi raamatuid, kuid Solženitsõni lühinovelli "Buddha naeratus" tegin vaid 20 eksemplari, nagu ka Anatoli Martšenko "Minu tunnistust".

Hektor seletas: "Iga kahtlase inimese või seltskonna kohta oli alguses kontrolltoimik, millele järgnes töötlustoimik, kui asi sattus mingi paragrahvi alla. Kontrolltoimikus olid esialgsed andmed. Töötlustoimikuga üritati sisse imbuda, asjal pidevalt silma peal hoida. Toimiku objekt oli inimene või kahtlane seltskond."

Hektor rõõmustas: "Need, keda mina omal ajal kontrollisin, pole pärast rusikatega vehkima tulnud ja pole mul endalgi kellegagi asja, elan oma vaikset elu."

Riho Laurisaar küsis Hektorilt: "Kui te peaks tänaval mõne oma endise ülekuulatava, vestluskaaslasega kokku puutuma, kas teretaksite või annaksite kuidagi märku, et olete ta ära tundnud? Milliseid emotsioone selline kohtumine võiks tekitada?"

Hektor: "Kui mõne endise agendiga kokku puutun, siis saame hakkama. Päris ühte lauda ei istu, aga tere vahest ikka ütleme...

Jüri Lina väldiksin kindlasti. Ta oli natuke liiga hüsteeriline tegelane. Juudid kahtlustavad, et ta on pisut segane. Ei tea, äkki ongi."

Pärast nõukogude võimu lõppu Eestis kartnud Hektor, et tema pere saadetakse Venemaale: "Masendus oli peres päris suur."

JÄRELJUTUKS

Püüdsin selles raamatus esitada kujundit, mis avaks veidi sügavamalt sotsialistliku totalitarismi olemust. Kuivõrd selline vaatlus õnnestus, jääb lugeja otsustada.

Läänes hakkas mind ängistama teadmine, et Baltimaade ja kogu Ida-Euroopa rahvaste traagilist saatust pole piisava hoiatusena võetud. Läänlased ei suutnud mõista, et hullemini kui kommunistlik diktatuur ei ole miski inimesi ekspluateerinud. Mitte ainustki kommunistlikku valitsejat ei tohi usaldada. Punaimpeerium oli vallandanud täiesti erilise imperialismi, mis parasiitliku olemuse tõttu kiskus oma haardesse nõrgemaid ja ebastabiilsemaid piirkondi. Seetõttu ei hoolinudki Kremli juhid kapitalistlikust neutraalsusest. Pealegi said kommunistlikud türannid osta Läänest kõike vajalikku, mis nende eesmärkide saavutamiseks kasuks tuli.

Hoolimata teatud väliseestlaste mõnitustest ja vastutöötamisest, mõjustasid minu avaldatud andmed noorte suhtumist VEKSA-sse (Väliseestlastega Kultuurisidemete Arendamise Ühing). Et minu boikotiüleskutsed mõju avaldasid, kinnitab aruanne VEKSA juhatusele 24. veebruaril 1983, milles mainitakse minu pikemat kirjutist, «milles püütakse muljet jätta, et meie noorteseminaridest osavõtjad olevat läinud teadmatuse õnge, arvates, et nende ülalpidamine siin seminaril olles tuleb Kremli kassa arvel ja nad sellega aitavad "Moskva raha läbi lüüa", nüüd aga saades sellelt Linalt teada, et kõiki VEKSA üritusi finantseeritakse vabariigi hariduskulude arvel ja seminaridest osavõtjad söövad siin ära meie lastekodude kasvandike viimased leivapalad, on kõik väga nördinud ja keegi ei soovi enam oma eksisammu korrata».

Ajaloolane Indrek Jürjo kinnitab: "Eriti vihastas suhtlemisühingu funktsionääre hilispagulane Jüri Lina." Ta möönab: "Siinkohal oli Linal tuline õigus, sest Kremlist tõepoolest VEKSA-le pakkide kaupa raha ei saadetud ja kõik VEKSA üritused korraldati Eesti NSV eelarve (s.h. ka hariduskulude ja lastekodude) arvel." (Indrek Jürjo, "Pagulus ja Nõukogude Eesti", Tallinn, 1996, lk. 261.)

Stockholmi "Eesti Päevaleht" keeldus minu artiklit VEKSA kohta avaldamast (osutades sellega KGB-le teene), aga see toodi ära New Yorgi lehes "Vaba Eesti Sõna" ja seda refereeriti Kanada eesti lehtedes.

Rootsi hiilgav fassaad on minugi silmis kildudeks pudenenud: siinne ühiskond vaevleb vaimsuse kriisis. Sotsialism ahistab tegevusvõimalusi. Sõnavabadus on piiratud, sest vaated peavad olema "poliitiliselt korrektsed".

Peaaegu iga päev laulis usukuulutaja Maria Stockholmi südalinnas Sergeli väljakul või selle lähedal meeleparandusest, kuid enamik inimesi möödus ükskõikselt või isegi üleolevalt. Mammona kultus hoiab liialt paljude hingi oma võimuses.

See kultus valitses 1930. aastail ka Eestis. Millega muidu seletada asjaolu, et isegi Eesti Vabariigi president Konstantin Päts sai Kremlilt teenete eest raha, nagu viimastel aastatel on avalikustatud. Ajakirjanduses avalikustati veelgi jahmatavam asjaolu: "Kunagine riigivanem, vankumatu riigitruuduse kehastus Jaan Tõnisson oli ühe NKVD toimiku kohaselt sõja eel kahtlaselt tihedas läbikäimises Vene luurega." ("Eesti Päevaleht", 12. august 1997.)

Olen Euroopa Liidu vaenlane, nagu olin ka põhimõtteline Nõukogude Liidu vastane, sest see oli kurjuse impeerium. Okupeeritud Eestis oli kõigest mõnikümmend teisitimõtlejat, kes asjade seisust ja tegelikust olukorrast aru said. Tartlane Aare Vallistu lähtus kuldsest põhimõttest "parem karta kui kahetseda", kui talle KGB-s ülekuulamisel näidati raamatut "Öised päevad". Ta peitis käed selja taha ja laskis tšekist Anto Otsal lehekülgi pöörata, et üllitisele tema näpujälgi ei jääks. KGB võinuks teda

süüdistada nõukogudevastase kirjanduse levitamises. Ta oli üks vähestest, kes oli mõistnud, millise alatu ja salakavala võimuga oli tegu (isegi märkmikku hoidis ta sõbra juures). Ülejäänud miljon inimest olid kas passiivsed vaikijad või propagandaohvrid, kes ei suutnud mõista, mis nende ümber toimub ja mille pärast. Miks peaks Euroopa Liidus teistmoodi olema? Brüsseli osavamat propagandat usutakse meelsamini, aga tegevuses on needsamad kurjuse jõud. Ka tuntud teisitimõtleja Vladimir Bukovski võrdleb Euroopa Liitu Nõukogude impeeriumiga.

Et Nõukogude Liidu lammutamine oli ette planeeritud, nagu pidevalt olen väitnud, leiab kinnitust juhtivate tšekistide memuaarides. KGB esimese valitsuse peaanalüütik Mihhail Ljubimov avalikustas, et Juri Andropov oli juba 1983. aastal välja töötanud plaani "Kolgata", mis nägi ette uutmisega kapitalismile ülemineku, et siis kehtestada tõeline sotsialism. Seda kinnitab inglise sovetoloogi Archie Browni raamat "Gorbatšovi faktor". Browni andmeil tõi Gorbatšovi võimule KGB, et olukord muutuks.

Sotsioloog Olga Krõštanovskaja väitel valiti 1990. aastal vabariiklikesse ja kohalikesse parlamentidesse 2756 KGB päritolu saadikut, kes hakkasid demokraate mängima. 1991. aastal ütles Vene Föderatsiooni KGB juht, kindralmajor Viktor Ivanenko ajakirjanik Jevgenia Albatsile: "Mõnikord vaatan ma meie parlamendisaadikuid ja näen seal nii palju omasid."

Nõukogude võimu tagajärjena laiutab Eestis ebaausus. Ajalehe "Virumaa Nädalaleht" vastutav väljaandja Imre Termonen pöördus 19. märtsil 2000 minu poole palvega saata tema lehele kaastööd. Leppisime ka kokku tasustamises. Artiklid ilmusid, aga kui lõpuks ligi aasta hiljem ka honorari küsisin, puistas härra Termonen üksnes lubadusi. Ta ei maksnud sentigi.

Mentaliteet teiste töövaeva tasuta omastada tundub olevat levinud ärevust tekitavalt. Eesti kurikaelu aastaid Rootsi õiguskaitse organitele tõlkides olen seda hämmastusega nentinud.

Eesti kollaborandid tahavad mind ideoloogiliselt tasalülitada, naeruvääristades mind oma käsilaste abil massimeediumeis. Kõik

eestlased pole aga rumalad, vaid teevad mustamisest omad järeldused. Kohtus kuulatakse alati ka teist poolt. Eesti ajakirjandus minu õigustest ei hooli. Roimarite mõttekaaslastele pole kunagi meeldinud, et kuritegevuse jälgedest teavitatakse avalikkust.

Ka läänemaised poliitikud valetavad ja teesklevad häbitult. Invasioon olematute Iraagi massihävitusrelvade jahtimise ettekäändel on tüüpiline näide. Ometi läheb Lääne valitsejatel valetamine raskemaks, sest tänapäeval paljud neid enam tõsiselt ei võta. Nii näiteks ei usu 50% New Yorgi elanikest 2001. aasta 11. septembri sündmuste ametlikku seletust.

Mentaliteet pole muutunud. George Orwelli mõttetarkus kehtib endiselt: "**Valelikkuse ajastul on tõerääkimine kangelastegu.**"

Jüri Lina oma emaga Stockholmis 1983. aastal.

AUTORIST

Jüri Lina on sündinud okupeeritud Eestis 13. oktoobril 1949. Pärast korduvaid konflikte KGBga oli ta sunnitud 1979. aasta aprillis siirduma Helsingisse ja sama aasta suvel edasi Rootsi.

Eesti Raadio, "Ameerika Hääle", "Vaba Euroopa" ja Top-raadio vahendusel on eetris kõlanud umbes pool tuhat Jüri Lina koostatud saadet ja saatelõiku. Ta on avaldanud rohkesti tõlkeid, artikleid ja arvustusi nõukogudeaegses ajakirjanduses kuni avaldamiskeeluni 1975. aasta kevadel. Sellest hoolimata esines ta kodumaises ajakirjanduses, kasutades varjunimesid ja variisikuid. Hulk kirjutisi on ilmunud ka Soomes, Rootsis, Saksamaal, Inglismaal, Prantsusmaal, Ameerika Ühendriikides, Kanadas, Iisraelis ja mujal. Ta on pidanud ettekandeid Eestis, Venemaal, Soomes, Rootsis, Norras, Taanis, Berliinis, Belgias, Inglismaal ja Kanadas.

Heliplaatidena on ilmunud Jüri Lina luulelavastused **"Kuuldumus liblikaväljade puhkemisest"** (Stockholm, 1980) ja **"Katarsis tardumuskrampides"** (Stockholm, 1980) ning lastelavastus **"Eesti mulnasjutud"** (Tallinn, 1992). Kassettidena on firma "Forte" avaldanud autori lavastuses ning esituses **"Jaapani mulnasjutte"** (Tallinn, 1993) ja **"Rootsi mulnasjutte"** (Tallinn, 1994). Veebruaris 1995 ilmus Eestis müügile luulelavastus **"Päevaunelm"**. Lisaks on ta Rootsis kassetil välja andnud heliajakirja "Fookus".

Ilmunud raamatuid: **"Ufotutkimuksesta Neuvostoliitossa"** (Helsinki, 1979), **"Õlsed päevad"** (Stockholm, 1983), **"Sovjet hotar Sverige"** (Stockholm, 1983, täiendatud trükk 1984), **"UFO-forskning i Sovjetunionen"** (Stockholm, 1984), **"Kommunisternas heliga krig"** (Stockholm, 1986), **"Bakom Gorbatjovs kulisser"** (Stockholm, 1987), **"UFO-gåtan fördjupas"** (Stockholm, 1992) ja **"Under Skorpionens tecken"** (Stockholm, 1994, 1999), **"Mida Eesti ajakirjandus peigab?"** (Stockholm, 1996), **"Skorpioni**

märgi all" (Stockholm, 1996, 1998, 2003), **"Mõistatuslikkuse kütkels"** (Tallinn, 1996), **"Sovjetiskt inflytande i Sverige"** (Stockholm, 1997), **"Under the Sign of the Scorpion"** (Stockholm, 1998, 2002), **"Filmikunsti väljendusliikkusest"** (Stockholm, 1998), **"Varjatud tervisevalem"** (Stockholm, 1999), **"Världsbyggarnas bedrägeri"** (Stockholm, 2001), **"Maailmaehitajate pettus"** (Stockholm, 2003, 2004), **"Architects of Deception"** (Stockholm, 2004).

1984. aastal algatas KGB tagaselja Jüri Lina vastu raamatute "Öised päevad" ja "Sovjet hotar Sverige" põhjal kriminaalasja, süüdistades teda riigireetmises. 1991 ta rehabiliteeriti.

Tema raamatuid on tutvustatud rootsi, soome, taani, norra, šveitsi, itaalia, ameerika, jaapani ja ka väliseesti ajakirjanduses.

1989. aastal sai valmis film "Sula-aasta", mida Kanal 2 Eestis näitas 7. veebruaril 1995. 4. detsembril 1990 esietendus Eesti Raadios kuuldemäng "Filippo". 23. juulil 1992 esitas Eesti Televisioon luulelavastuse "Äratundmine", mida 6. märtsil 1995 kordas Kanal 2. 12. märtsil 2005 esilinastus Tallinna Kinomajas Jüri Lina kujundlik dokumentaalfilm "The Lightbringers" ("Valgusetoojad"), mis on ilmunud ka DVD-l.

Ilmumas on esoteeriline romaan "Eemaldumine Kartaagosse".

ISIKULOEND

Aaresild, Helger 349, 350
Abovjan, Hatšatur 188, 192
Adams, Jüri 391, 406, 429, 430
Adojaan, Irina 239
Afanasjev 148
Ahmad, Farida 183
Aigro, Kalju 16, 97, 98, 105
Alajaan, Allan 312, 313, 438
Alekand, Elvi 187
Altmeri, Urmas 6, 137-139
Alttoa, Kaur 408, 418, 441, 442
Andersson, Annes 292
Andropov, Juri 157, 183, 187, 224, 230, 251
Ansip, Andrus 383, 384
Annama, Koit 451
Aragon, Louis 195
Arder, Arpad 147
Arder, Ott 147, 148
Arrak, Jüri 284
Arro, Kalev 299
Assil, Muhhammad Ayyob 182
Atamanjuk 193
Aus, Jüri 9

Babajan, Suren 188
Bajarenov 86
Balmages, Aron 89
Balmages, Jekaterina 89
de Balsac, Honore 58
Berdjajev, Nikolai 89
Berdnik, Oless 283
Beria, Lavrenti 186
Brežnev, Leonid 75, 84, 130, 195, 228, 297
Brohhin, Juri 251
Bukovski, Vladimir 152, 182, 272, 359, 463
Bul, Pavel 221
Bulgakov, Mihhail 252

du Chardin, Teilhard 285
Charisi, Latef 183

Dahl, Joel 257
Davitašvili, Jevgenia 223
Dilakjan, Ovanes 147.
Djilas, Milovan 186, 187
Dostojevski, Fjodor 335, 336, 337
Dudarev, Viktor 221
Džamiljev, Mustafa 269
von Däniken, Erich 64, 379

Ehapalu, Jaanus 212, 213
Einaste, Peeter 106, 110, 136, 148, 425
Einasto, Jaan 137

Enno, Rein 15
Erilaid, Helgi 49
Ernits, Toomas 136
Estam, Jüri 362

Fabri, Zoltan 51
Franco 200
Fuchs, Erich 392

Gailit, August 315
Gandhi, Mahatma 59
Gansen, J. 239
Gavrilov, Gennadi 152
Gehrke, Olaf 70
Gektor (Hektor), Albert 97, 132-134, 161, 197, 198, 325, 340, 346, 347, 375, 383, 384, 392, 408, 456-460
Gellerstein, Solomon 218, 221
Gdljan, T. 141
Gluškov 393, 395
Gorbatšov, Mihhail 362, 374, 463
Grabbi, Hellar 452, 453
Graps, Gunnar 235
Grigorenko, Pjotr 270, 304, 385
Gross, Villem 316
Grünberg, Ludmilla 148, 151, 388
Guljanski, Nikolai 395

Haamer, Harri 256, 257
Haavik, Märt 321
Hagelberg, Tõnu 367, 371-375
Hainsalu, Lehte 279
Hanni, Lembit 16, 46, 64, 135, 187, 188, 197, 198, 230-234
Heidemann, Hans 50
Hermann, Annes 100, 282, 321-325, 328, 340, 345
Hermlin, Raivo 331
Herzen, Aleksandr 26, 38, 54, 60, 132, 135, 187, 236, 272, 274, 286, 344, 345, 385
Hint, Aadu 46, 47, 54
Hint, Johannes 138-143, 144
Hint, Pääru 47
Hruštšov, Nikita 52, 72, 95, 217
Ignats, Ülo 313, 316, 317, 351, 355
Ikkonen, Ivan 303, 304
Iljenko, Juri 193
Iljin, Anatoli 75
Injušin, Viktor 224
Inno, Karin 11, 197, 213, 231, 394, 413, 430
Inno, Urmas 394, 430
Ird, Kaarel 62
Irwin, James 259
Isotamm, Jaan 157, 393, 431

Jakir, Pjotr 147
Jakobson, Carl Robert 55
Jegorov, Tamara 357-361 228.
Jenjutina, V. 51
Jermolajev, Boriss 222
Joala, Jaak 165, 384
Juhanson, Juhan 310
Juhanson, Nikolai 343
Juskevitš, Artjom 145, 149
Järmut, Viiu 284
Järvi, Neeme 6, 317

Kaasik, Renate 450
Kahk, Juhan 369
Kalanta, Romas 158
Kaldalu, Evald 238, 239
Kaldma, A. 201
Kallas, Siim 382
Kallaste, Rein 120
Kallip, A. 229
Kallis, Peeter 67, 76, 78, 147, 148, 254
Kaplinski, Jaan 237, 315, 336, 337, 379, 391, 419
Karu, Arnold 239
Karu, Elmar 304
Karu, Laur 136
Karupää, Leo 352
Kask, Karin 280
Kask, Sulev 162,163
Kask, Tõnis 283
Kauber 346
Kavald, August 299, 300
Kelam, Tunne 6, 16, 57, 65-67, 78, 79, 89, 101. 104, 105, 131, 146, 147, 154, 257, 295, 319, 359, 364, 365, 374, 431
Kevvai, Lia 231
Kierkegaard 335, 336
Kiirend, Mati 145, 149, 262, 267, 430
Kiirend, Olev 306, 407
Kilk, Rein 92, 348
Kimmel, Jüri 245
Kimmel, Karl 150, 399
Kink, Martin 28
Kippar, Ants 10, 11, 337, 355, 398, 451
Kiris, J. 201
Kirsipuu, Siim 338
Kitaigorodski, Aleksandr 219
Kivikas, Albert 230
Klein, Juta 9
Kobzarev, Juri 223
Koel, A. 79
Koger, Kalev 136
Koidula, Lydia 42
Koit, Ülo 355, 399
Kokla, Juhan 324, 325, 352, 353, 354
Kolga, A. 293, 394
Komissarov, Kalju 247
Konev, Ivan 185
Kortelainen, Karl 386, 395, 416
Kozlov, Viktor 348, 349, 390, 396, 416
Kreek, Sven 154
Kruusma, Heino 15, 265, 395, 407, 434
Kukk, Jüri 6, 315, 338, 339, 352, 396
Kullman, Helene 50
Kumari 346
Kume, Alar 306
Kurmet, Toivo 6, 8, 48, 55, 160, 289, 311, 317, 351, 352, 384, 452
Kurmet, Ülo 16, 452
Kurmet, Asta 56
Kuzitškin, Vladimir 86
Kuuseoks, August 388, 419
Kuuseoks, Ada 419
Kuuste, Andres 349
Kõll, K. 201, 324, 391
Kõrb, Jan 12, 17, 348, 417
Kõrge, Elsa 46

Kõrge, Johanna 30
Kõrge, Kuuno 46
Kägo, Väino 287
Kähr, Johannes 92, 110, 147, 257, 417
Käsper, Veljo 80
Käär, Albert 51
Köörna, Arno 382
Küng, Andres 16, 158, 348

Laes, Linda 152
Laht, Uno 420
Laid, Eerik 230
Laidoner, Johan 29, 181
Laurinavicius, Bronius 156
Lapp, Raivo 158
Lattik, Jaan 230
Lattik, Jüri 230
Lattik, Vello 275
Latunina, Nadežda 263, 264
Lenin 41, 42, 79, 132, 141, 342, 362, 368, 371, 377. 380, 382, 399
Lepp, Olev 227, 228
Lepp, Toomas 40
Levantovski, D. 35
Liiger, Mare 225
Liiger, Ellen 225
Liim, Jüri 167-170, 172, 173, 175, 177-182
Lille, Mart 317
Lillemaa, Jakob 383, 421
Lillemaa, Leida 421
Lillemäe, Andres 356
Lind, Viktor 6, 319
Linde, Kaljo 14
Lindahl, Emo 52
Lindahl, Olof 367
Lindeberg, Astrid 39
London, Boris 395, 422
Loorits, Oskar 6
Lott, Johannes 240, 241, 284
Luik, Arvo 317
Luik, Hans 424
Lurich, Georg 85
Lurje, J. 265
Lõhmus, Jaak 281, 347, 394
Lõhmus, Marta 50

Maandi 212
Maasik, Anne 280
Madis, K. 303
Madisson, Tiit 360, 406, 417, 425, 429, 445
Magniani, Anna 51
Maimik, Andres 379
Maksimov, Valeri 248
Mamut, Musa 269
Mark, Heinrich 352
Mark, Aksel 8
Markov, Georgi 217
Martšenko, Anatoli 232, 460
Mazzini, Giuseppe 378
Matrossov, Aleksandr 51
Mauring, Anna 31
Meel, Raul 243
Meelak, Malle 60, 61
Medunov 130
Meri, Lennart 122
Merivälja, Tarmo 301
Merkulov 262
Mesilane, Riho 432
Mets, Rein 25, 357, 358
Metsa, Kaido 299

Michelson 303
Michrovsky, Andrew 224
Mihhailov, Georgi 284
Mikit, Artur 211
Mikko, Klaus 277
Milder, Heino 395, 424
Milits, Alex 150, 354
Milius, Matti 99
Millerman 304
Mitrofanov, I. 278
Moks, Leo 9
Molok, Albert 395, 425
Molotov, Vjatšeslav 34, 186
Moroz, Valentin 193, 194
Murd, Herbert 257, 258
Mõtsküla, Paul 146
Mäll, Linnart 66, 293
Männik, Jaanus 383
Männik, Udo 348
Mätik, Kalju 141, 145, 149, 428, 416
Möldre, Mari 275

Naan, Gustav 137
Naissoo, Tõnu 52
Naissoo, Uno 52
Naumov, Eduard 221
Nehru, Jawaharlal 217
Netšajev, Vadim 185, 186
Nieländer, Ervin 391, 392, 427
Niinemets, Ülo 157
Niitsoo, Viktor 384, 394, 396, 399, 429, 432, 442
Nikitin, Leonid 15, 149, 395, 427
Niklus, Mart 6, 158, 247, 304, 305, 318, 319, 324, 337, 338, 348-350, 352, 357, 359, 360, 368, 391-396, 398, 406, 408, 417, 425, 429, 441, 451, 452
Norak, Albert 277
Norvell, Richard 352
Nurja, Eduard 106
Nurme, Minni 47
Nõmmoja, Silvi 450

Ojakäär, Valter 66
Olkonen, Arvi 346, 348
Orlova, J. 395
Orwell, George 77, 129, 463

Palgi, Dagmar 39, 40
Paulus, Enn 158
Paulus, Riho 162, 244
Paradžanov, Sergei 193-196, 252
Parek, Lagle 17, 359, 384, 406, 408, 418, 429, 430, 450
Piller, Meelis 380-382

Randpere, Valdo 9, 44, 246, 312
Raudvassar, Valdur 333-337, 435
Reemets, Margus 10, 366, 367
Ristlaan, Rein 211, 242
Roden, Ilmar 345
Rokotov, Jan 130
Rolland, Romain 343
Romen, Aleksandr 220
Roomere, Jüri 49, 51, 55
Rosenblum, L. 263-265
Rosenfeldt, Raimond 13, 259, 260, 262-267
Rummo, Paul-Eerik 36

Ruut, Heino 207
Rüütel, Arnold 236, 382
Rõbakov, Vladimir 183
Rõuk, Veljo 287

Saar, Ants 451
Saarik, E. 334
Saarin, Härmo 334
Saarma, Jüri 304, 312, 313, 451
Saarsen, Karin 352
Sabbe, August 298, 299, 429
Sahharov, Andrei 151, 324
Sahharov, Gennadi 392
Salum, Vello 6, 255, 256
Salumets, A. 354
Salupere, Malle 368-371
Sanden, Einar 8, 10, 12, 316, 366
S[illegible]nder, Lietta 359, 360
Sarapuu, Lembit 243
Sarri 58
Sapoka, Leonas 156
Savisaar, Edgar 383, 386
Schuback, Bengt 185
Schulenberg, Frederick Werner 34
Schultz, Uno 357
Shifrin, Avraam 220
Sejna, Jan 186
Seitmuratova, Aiše 269, 270
Sepper, Peeter 394,395, 439
Seppo, Arnold 6, 144
Silvet, Tiit 146
Sitin, Viktor 392
Sirkas, Eino 262-265
Sirksalu, Valeri
Slutsk, Aado 89, 352
Smirnov, Boriss 217
Soans, Jaak 284
Soldatov, Aleksander 150, 396
Soldatov, Sergei 9, 10, 12, 14 78-90, 100, 104, 135, 145, 147-154, 156, 231, 247, 254, 257, 346, 364-366, 419, 432
Solovjov, Vladimir 89
Solženitsõn, Aleksandr 12, 76, 362, 368, 459, 460
Songi, Toomas 450
Soome, Heiki 16
Soomere, Ilmar 16, 65 66, 106, 206, 221
Soomere, Tarmo 357, 417, 430
Soomere, Urmas 417
Soon, Jaan 188
Springare, Merja Tuula 345
Stalin, Jossif 34, 39, 71, 87, 89, 119, 120, 128, 136, 185187, 191, 253, 254, 268, 270, 273, 365
Strugatski, Arkadi 285
Sõber, Ants 48
Sõgel, Endel 316
Sõstar, Vello 331
Särak, Jüri 331

Zaitsev, Vjatšeslav 75
Ždanov, Andrei 186
Žilinskaite, Vytaute 275
Žukov, Marat 141, 391, 395

Talur, Anti 246, 394, 395, 441
Tamm, Igor 218
Tamm, Kalju 435
Tamm, Sven 158

Tammistu, Heino 142
Tammsaare, Anton Hansen 33, 335, 336
Tarkovski, Andrei 55, 96, 192, 193, 200, 230, 238, 247, 251, 252, 285, 289, 361, 362, 371
Tarto, Enn 157, 253, 342, 348, 359. 367, 375, 392, 397-399, 408, 418, 429, 430, 451, 452
Tauk, Halju 156
Teedemaa, Ursel 331
Teesalu, Jüri 115-117
Tesla, Nikola 224
Tiitson, Olev 331
Timusk, Valdur 54, 78, 100-107, 134, 147, 150, 253, 254, 255, 257-259, 267, 341, 366, 372, 375, 376, 405, 418, 443
Tišenko, Valentina 226-228
Tobro, Valdek 11
Tolk, Rain 379
Treier, Anti 78, 226-229
Truman, Harry 273, 377, 381
Tšernjuk, Rein 227
Tšernenko, Konstantin 313
Tšiaureli, Sofiko 195
Tuberg, Artur 207
Tuisk, Heino 355
Tumerman, Lev 218
Tutk, Rein 15, 16, 265, 445
Tuulik, Enn 257
Tuvike 317, 325, 326
Tõnurist, Edgar 43
Täpsi, Viive 331

Udam, Erik 146, 393, 395, 404, 417, 422, 425, 447
Udam, Haljand 376-379
Ulfsak, J. 333
Undusk, Johannes 52
Urb, Tarmo 305, 306
Ustav, Sulev 304
Utt, Olaf 317
Uuemõis, Haljand 257
Uusküla, Edgar 393
Uusküla, Hilda 393

Vaaderpass, Ellen 346, 348
Vaaderpass, Ingrid 245
Vaaderpass, Jaan 11, 16, 63, 92, 93, 245, 248, 416, 430, 325, 346-349, 353, 364, 392
Vahe, Ilmar 390
Vahe, Kalev 390, 446
Vahing, Vaino 333
Vahing, Õie 333-337
Vahter, Mart 55, 307, 309-311, 313
Vahtra, Aarne 10, 11, 44, 285, 286, 399
Vaino, Karl 238, 332, 450
Valdmann, E. 346, 348
Valge, Mart 97, 102, 103, 106, 226, 326, 328, 446
Valgvee, Juhan 68
Vallimäe, Erich 140, 399
Vallistu, Aare 11, 17, 44, 100, 115, 123, 126, 243, 251, 319, 320, 346, 354, 364, 462
Valton, Arvo 6, 315, 336, 337
Varato, Arvo 145, 147-149, 429, 431
Vardja, Tarmo 257
Varrak, Rein 156

Vassiljev, Leonid 217
Vazgan II, 191
Vavrenjuk, I. 392
Veinberg, Heldur 15, 16, 447
Veit, Karl 102, 104
Vene, Jüri 241
Vihman, Mati 280
Viiding, Juhan 78, 281
Vilba, Viljo 331
Vilenskaja, Larissa 221
Virginskaja, Maria 271
Viljapuu, Aino 33
Vinter, Maie 355
Virkus, Juhan 49
Virsa, V. 239
Vissak, Jüri 396-399
Vooglaid, Ülo 136
Voronkov, Vjatšeslav 129, 130
Vosnesenskaja, Julia 83
Võsu, Andres 158
Vähi 329, 330, 376
Väljas, Vaino 314
Väärtnõu, Vello 305, 306
Willis, David 338